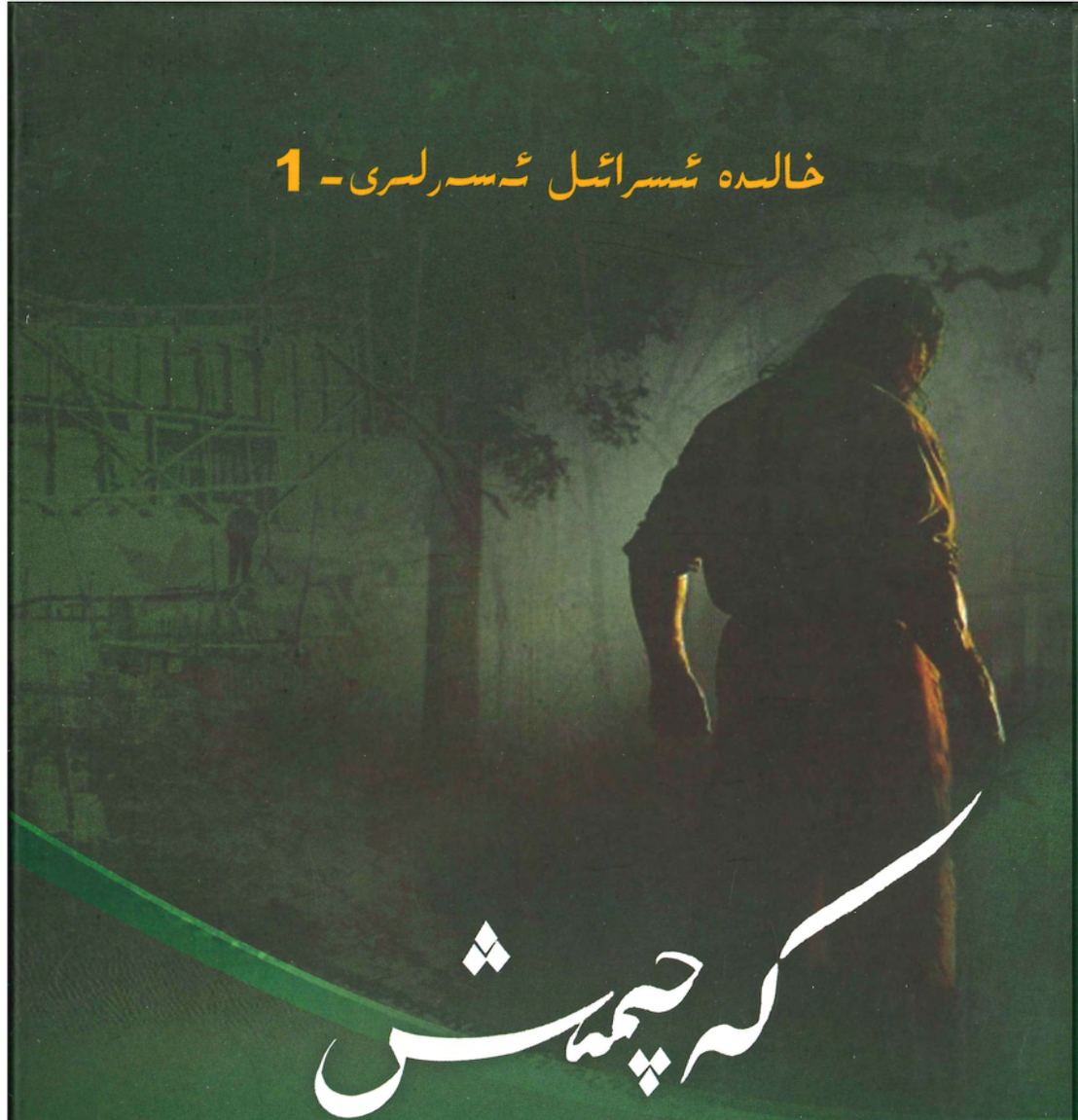
خالىدە ئىسرائىل ئەسەرلىرى - 1

كەچمىش

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن - سىن نەشرىياتى

كەچمىش

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن - سىن نەشرىياتى

خالىدە ئىسرائىل ئەسەرلىرى

كەچمىش

قۇملۇقتىكى چۈشى

ئانا دەريانى ئىزدەپ

ISBN 978-7-5373-1992-8

9 787537 319928 >

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكىتى تارىسى

خالىدە ئىسرائىل

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى تارىسى

خالىدە ئىسرائىل

كەچمىش

(رومان)

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن ـ سىن نەشرىياتى

مەجمۇئە نامى: خالىدە ئىسرائىل ئەسەرلىرى ـ 1
كىتاب نامى: كەچمىش
پىلانلىغۇچى: ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن
ئاپتورى: خالىدە ئىسرائىل
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەنۋەر قۇتلۇق
تەكلىپلىك مۇھەررىرى: يالقۇن روزى
مەسئۇل كوررېكتورى: مەرھابا تەۋەككۇل
تەكلىپلىك كوررېكتورى: ئابدۇرېھىم ئابلىمىت
نەشرىيات: قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن ـ سىن نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى شىخۇك غەربىي يولى 36 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830000
تارقاتقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى
زاۋۇت: شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 13.25
نەشرى: 2010 ـ يىلى 4 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
بېسىلىشى: 2011 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ قېتىم بېسىلىشى
باسما سانى: 5000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 – 7 – 5373 – 1992 – 8
باھاسى: 46.00 يۈەن

(باسما ۋە بەت تۈپلەشتە خاتالىق كۆرۈلسە زاۋۇت بىلەن ئالاقىلىشىڭ)

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېكى تارىسى
www.uyghurkitap.com

نەشرىياتتىن

يازغۇچى خالىدە ئىسرائىل 1952 ـ يىلى 10 ـ ئايدا قەشقەر شەھىرىدە خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. مەكتەپكە كىرىشتىن ئىلگىرىكى يىللىرىنى قەشقەردە ئۆتكۈزۈپ، 1958 ـ يىلى ئائىلىسى بىلەن ئاقسۇغا كۆچۈپ بارغان. 1959 ـ يىلىدىن 1963 ـ يىلىغىچە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغان. 1963 ـ يىلى ئائىلىسى بىلەن خوتەنگە يۆتكىلىپ، خوتەندە ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن. 1969 ـ يىلى قاراقاش ناھىيەسىنىڭ سايباغ يېزىسىغا قايتا تەربىيە ئېلىش ئۈچۈن بېرىپ، بۇ يېزىدا ئىككى يىل تۇرغان. 1972 ـ يىلى مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا بارغان. 1975 ـ يىلى مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىگە تەقسىم قىلىنىپ، 2007 ـ يىلى 11 ـ ئايغىچە ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىدە مۇھەررىرلىك بىلەن شۇغۇللانغان. ھازىر پىنسىيەدە.

خالىدە ئىسرائىل 1987 ـ يىللىرى «ئىھ، ھايات»، «ئەڭ گۈزەل خاتىرە» قاتارلىق ھېكايىلىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە كىرىپ كەلگەن بولۇپ، ھازىرغىچە بەدىئىي قىممىتى زور بولغان كۆپلىگەن ھېكايە، پوۋېستلارنى ئېلان قىلغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئىچىدە «قۇملۇقنىڭ چوشى»، «رەڭدار قۇيۇن»، «ئۇ كۆزلەر»، «باھاردا ياغقان قار»، «ھاڭگىت كۆلى» قاتارلىق ھېكايە ـ پوۋېستلىرى ياخشى باھاغا ئېرىشكەن. كېيىنكى يىللاردا ئۇ يەنە «ئوربىتا»، «ئارمان»، «مەختۇمسۇلا»، «تىمتاس شەھەر» قاتارلىق پوۋېستلارنى، «تاش شەھەر»، «شەھەردە كالا يوق» قاتارلىق

ھېكايىلەرنى يازغان. 2000 ـ يىللاردىن كېيىن نەزىرىنى يېڭى ئىجتىمائىي تېمىلارغا كۆپرەك قارىتىپ «مەشئەل كۆتۈرگەن كىشىلەر»، «باھار تۇنى»، «قەلبىمدىكى ھېكايە» قاتارلىق پوۋېستلارنى، «ئانا دەريانى ئىزدەپ» ناملىق ئەدەبىي زىيارەت خاتىرىسىنى، «ئۇيغۇقتىكى ئىزلار» ناملىق ئەسلىمىنى ئېلان قىلغان.

خالىدە ئىسرائىل ئىجادىيەت مۇساپىسىدە يەنە بىر قىسىم ئېسىل نەسرىلەرنى ۋە ئەدەبىي ئوبزور، مۇھاكىمە ماقالىلىرىنى ئېلان قىلغان. ئۇنىڭ «نان» ناملىق نەسرى ئوتتۇرا مەكتەپ ئەدەبىيات دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلگەن. خېلى كۆپ ئەسەرلىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. «شەھەردە كالا يوق» ناملىق ھېكايە ـ پوۋېستلار توپلىمى خەنزۇ تىلىدا نەشر قىلىنغان. «ئارمان» ناملىق پوۋېستى بىلەن بىر ھېكايىسى ئۆزبېكىستاندا چىقىدىغان «جاھان ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان.

خالىدە ئىسرائىل ھازىر جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى تارىسى
www.uyghurkitap.com

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم

بىرىنچى باب 3
ئىككىنچى باب 11
ئۈچىنچى باب 18
تۆتىنچى باب 31
بەشىنچى باب 40
ئالتىنچى باب 52
يەتتىنچى باب 55
سەككىزىنچى باب 60
توققۇزىنچى باب 69

ئىككىنچى قىسىم

ئونىنچى باب 79
ئون بىرىنچى باب 93
ئون ئىككىنچى باب 107
ئون ئۈچىنچى باب 117
ئون تۆتىنچى باب 127
ئون بەشىنچى باب 149
ئون ئالتىنچى باب 160
ئون يەتتىنچى باب 173
ئون سەككىزىنچى باب 183

ئون توققۇزىنچى باب 193
يىگىرمىنچى باب 204
يىگىرمە بىرىنچى باب 219
يىگىرمە ئىككىنچى باب 233
يىگىرمە ئۈچىنچى باب 246
يىگىرمە تۆتىنچى باب 262

ئۈچىنچى قىسىم

يىگىرمە بەشىنچى باب 271
يىگىرمە ئالتىنچى باب 283
يىگىرمە يەتتىنچى باب 295
يىگىرمە سەككىزىنچى باب 306
يىگىرمە توققۇزىنچى باب 325
ئوتتۇزىنچى باب 343
ئوتتۇز بىرىنچى باب 350
ئوتتۇز ئىككىنچى باب 366
ئوتتۇز ئۈچىنچى باب 377
ئوتتۇز تۆتىنچى باب 390
ئوتتۇز بەشىنچى باب 401
ئوتتۇز ئالتىنچى باب 416

ئۇيغۇرچە كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بەرىنچى قىسىم

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىرىنچى باب

تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ خېلى ئىچكىرىسىدە ، يىراق - يىراقلارغىچە بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن ئاۋات يۇرتلارنىڭ چېگراسى بولغان قەدىمىي بازار بىلەن بىپايان، مۇدھىش قۇملۇق ئارىلىقىدا، ئاسمان - پەلەك بولۇپ پىرقىرايدىغان قۇيۇن، تونۇرنىڭ تەپتىدەك ۋىلىلداپ تۇرىدىغان ھارارەت ۋە سىرلىق ئالۋۇنلار ئارىسىدا، ئېقىپ - ئېقىپ، بىر يەرلەرگە كەلگەندە قۇم ئاستىدا غايىب بولۇپ كېتىدىغان دەريا ئېقىنىنىڭ ئايىغىدا قاچان، قانداقلارچە پەيدا بولغىنىنى كىشىلەر بىلمەيدىغان، زۇمرەتتەك چاقناپ، جۇلالىنىپ تۇرىدىغان ياپيېشىل تەبىئىي ئورمانلىق بار. غەربتىن شەرققە قاراپ سوزۇلغان ئورمانلىقنىڭ مەركىزىدە باراقسان ئۆسۈپ، گىرەلىشىپ، باغۇ ئېرەمدەك خىيابانلىق ھاسىل قىلغان سۆگەت، سېدە، ياۋا ياڭاقلار ئەتراپقا كېڭەيگەنچە شالاڭلاپ، يىراق - يىراقلارغا قەدەر تۇتىشىپ كەتكەن توغراق، يۇلغۇنلارغا ئورۇن بېرىدۇ.

ياز ئايلىرىدا يۇلغۇنلار قىپقىزىل بولۇپ چېچەكلەپ، ئەتراپقا ھەددى - ھېسابسىز گۈل بەرگلىرىنى تۆكىدۇ. شامال، بورانلار يۇلغۇن چېچەكلىرىنى ئۇچۇرۇپ ھەممە يەرگە يايغاندا، زېمىن خۇددى ھەسەن - ھۈسەن رەڭلىك ھىلىمىلە ئارتىۋالغاندەك خىيالىي تۇس ئالىدۇ.

بۇ يەرنىڭ كۈز ئايلىرى سۈرلۈك ھەم سەلتەنەتلىك. يېشىللىق بىلەن قۇم - بوراننىڭ ھايات - ماماتلىق ئېلىشىشى رەھىمسىز تۇستە ئىپادىلىنىپ، جەڭدىن كېيىنكى خارابلىككە

ئوخشاپ قالغان ئورمانلىق، قۇمساڭ چاتقاللىق ۋە دۆڭلۇكلەردە توغراقلارلا غالىبلارچە قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ كەچ كۈزدە بوران - چاپقۇندا تاۋلىنىپ پىشقان ساپسېرىق يوپۇرماقلىرى بىلەن توغراقلار بەئەينى رىۋايەتلەردىكى ئالتۇن دەرەخكە ئوخشىسا، زېمىن گويا ئالتۇن تەڭگىلەرگە كۆمۈلۈپ ياتقاندەك كۆرۈنىدۇ.

يىل بويى باغۇ ئېرەمدەك خىيابانلىق ئىچىدە توپ - توپ ياۋا ئۆچكە، كېيىك، جەرەن، ياۋا قۇلانلار ئوتلايدۇ. شاخلارغا قونۇۋالغان قۇشلار تاڭ سەھەردىن كەچكىچە چاڭ كەلتۈرۈپ سايرىشىدۇ. بۇلاق سۇلىرىدىن ھاسىل بولغان سازلىقتا ساناقسىز سۇ قۇشلىرى قىيغىتىپ ئۇزۇشىدۇ ياكى شاد ئاۋازدا چۇۋۇلدىشىپ كۆككە كۆتۈرۈلىدۇ. كېچىلىرى قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىدىن ياۋا تۆگە، قاۋان، يىلپىز، بۆرە، تۈلكىلەر كېلىدۇ. ئۇۋ غەنىيمەتلىرى بىلەن قورساقلىرىنى تويغۇزۇپ، بۇلاقلاردىن سۇ ئىچىپ، ئوت - چۆپ ئۈستىدە سوزۇلۇپ يېتىشىدۇ. گاھىدا، قاراڭغۇلىشىپ تۇرغان توغراقلار ئارىسىدا قۇملۇق شاھى يولۋاسنىڭ ھەسەن - ھۈسەندەك رەڭدار ھەم مەغرۇر قامىتى چاقناپ قالىدۇ.

ئىنسانلارنىڭ ئاياغ ئىزى پەيدا بولۇشتىن ئىلگىرىكى ئۇزاق ئەسىرلەر داۋامىدا بايقاندىكى بۇ باغۇ ئېرەم ئەنە شۇنداق جاھاندىن پىنھان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ كەلگەنىدى.

قاچانلاردىدۇر، ئاشۇ خىيابانلىقتا، توغراق، سېدىلەرنىڭ ئاستىدا ئون نەچچە ئۆيلۈك كىچىككىنە بىر مەھەللە پەيدا بولدى. بۇ مەھەللە سىرتقى دۇنياغا نامەلۇم بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ نامىمۇ يوق ئىدى. ناگان - ناگاندا بۇ يەردىن ئۆتۈپ قالىدىغان بايلىق ئىزدىگۈچىلەر بىلەن ئوتۇنچىلار بۇ يەرنى «توغراقلىق» دەپ ئاتىشاتتى. مەھەللىدىكىلەر بولسا ئەزەلدىن سىرتقا چىقمايدىغانلىقى ئۈچۈن بۇ يەرنى «يۇرت»، «مەھەللە»

دەپلا قويايتتى.

مەھەللىنىڭ بېشىدىكىلەر ئاياغدىكىلەرنى «ساپىلاقتىكىلەر» ياكى «ئۆچكەبۇلاقتىكىلەر» دېسە، ئاياغدىكىلەر باشتىكىلەرنى «توختاخۇننىڭ بۇلىقى»دىكى پالانچى دەپىشەتتى. خۇددى شۇلار ئېيتقاندەك، بۇ يۇرتنى كۆكەرتىپ، ھاياتىي كۈچكە ئىگە قىلىپ تۇرغىنى، دەرەخلەرنىڭ يىلتىزىدىن قايناپ چىققان بۇلاقلار ئىدى. چوڭلارنىڭ ئېيتىشىچە، بۇنىڭدىن كۆپ يىللار ئىلگىرى، توختاخۇن ئىسىملىك بىر يىگىت بىلەن ئۇنىڭ ئايالى خۇرجۇن - قاچىلىرىنى يۈدۈپ مۇشۇ يەردىن ئۆتۈپ قاپتۇ. ھارغىنلىق ۋە ئۇسسۇزلۇقتىن دەرمانسىزلانغان بۇ ياش ئەر - خوتۇن بېشىل مايسىلار ئاستىدىكى سۇپسۇزۇك بۇلاق سۈيىنى كۆرۈپ توختاپ ھاردۇق ئاپتۇ. يۇز - كۆزىنى يۇيۇپ، مۇزدەك بۇلاق سۈيىگە نانلىرىنى چىلاپ يەپ، دەرەخ سايىسىدە يېتىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. بۇ دۇنيانىڭ رەنج - مۇشەققەتلىرىنى ئۇنتۇپ، قاپىرىپ يارا باسقان پۇتلىرىنى، ھارغىن تەنلىرىنى سوزۇپ شۇنچىلىك تاتلىق ئۇخلاپتۇكى، كۈننىڭ نەچچە قېتىم ئولتۇرۇپ، نەچچە قېتىم كۆتۈرۈلگىنىنى تۇيماپتۇ. بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈۋالغان بىر جۈپ ئەركەك - چىشى يولۋاسنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئەترايىنى چۆرگىلەپ، پۇراپ كۆرۈپ، ئاخىر زېرىكىپ كېتىپ قالغىنىنىمۇ تۇيماپتۇ.

ئويغانغان چاغلىرىدا كۆڭۈللىرىنىڭ باشقىچە يورۇپ، ئازادىلىشىپ، پۈت - قوللىرىنىڭ جانلىنىپ قالغانلىقىنى بايقاپتۇ. ئۇلار خۇرجۇنىنى قاققاندا چۈشۈپ قالغان بىر تال بۇغداي ئۇخلاپ قوپقۇچە ئارىلىقتا يىلتىزلاپ، بىخ سۈرۈپ بىر غېرىچ ئۆسۈپ قالغانمىش. بۇ بۇلاق سۈيىنىڭ كارامىتىدىن ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بۇ يەردە تۇرۇپ قاپتۇ. ئۇلار توغراق ۋە يۇلغۇن شېخىنى ئۆرۈپ بۇلاق بويىغا ئۆي سېلىپتۇ. بۇ بۇلاق كېيىنكى ۋاقىتلاردا «توختاخۇننىڭ بۇلىقى» دەپ ئاتىلىپتۇ، قالغان ئىككى بۇلاقتىن يولۋاس، قاۋان، ياۋا تۆگە، ياۋا ئۆچكە ۋە

ئۇچار قاناتقا ئوخشاش جان ـ جانـۋارلار سۇ ئىچىدىكەن. ياش ئەر ـ خوتۇن ئـۆچكە بىلەن تۆگىلەرنى تۇتـۇشنىڭ ئامالىنى تېپىپتۇ ۋە قولغا كـۆندۈرۈپ بېقىشقا باشلاپتۇ. يەر ئېچىپ بۇغداي تېرىپتۇ. ئۇلارنىڭ تۆگە ـ ئۆچكىلىرى يىلدىن ـ يىلغا كۆپىيىپ، ئېغىل ـ قوتانغا پاتماي قاپتۇ. زىرائەت تېرىيدىغان يەرلىرى يىلدىن ـ يىلغا كېڭىيىپ، ھال ـ ئوقىتى بارغانسېرى ياخشىلىنىپتۇ. يىللار شۇ تەرزدە ئۆتۈپ، ئارقا ـ ئارقىدىن تۇغۇلغان بالىلىرى ئۆسۈپ چوڭ بولۇپتۇ. چوڭ ئوغلى تۇردى ئاخۇن 15 ـ 14 ياشلارغا كىرىپ ئېتىز ـ ئېرىقنىڭ ئىشىنى قولىغا ئاپتۇ. ئىككىنچى ئوغلى قۇتلۇق ئاخۇن چارۋا مالغا ئىگە بولۇپتۇ. قىزى مايسىخان ئانىسىغا يارەملىشىپ ئۆي ئىشلىرىنى قىلغاچ كىچىك ئۇكىلىرىنى باقىدىكەن.

قۇتلۇق ئاخۇن 13 ياشقا كىرگەن يىلى، بىر كۈنى ئەتىگەندە غىزالىنىپ، ئىككى ئاننى بېلىگە تۇگـۈپ ئۆچكىلەرنى ھەيدەپ چىقىپ كەتكەنىكەن، كۈن قايىرىلغاندا بىردىنلا ھاۋا تۇتۇلـۇپ قاتتىق بوران چىقىشقا باشلاپتۇ. ئوغـۇل كىچىچە قايتىپ كەلمەپتۇ. ئەتىسى ئۆيدىكىلەر ئۈنى ئىزدەپ چىقىپ چېچىلىپ كەتكەن ئۆچكىلەرنى تېپىپ ئېلىپ كەپتۇ. ئەمما، ئوغـۇل ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق ئىكەن. ئۇلار ئوغلىنى يولۋاس يەپ كەتتىمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىشىپتۇ. ئەمما، ئەتراپتىن قان ئىزى ياكى بىرەر پارچە ئۇستىخان ئۇچرىماپتۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە توغراقلىقتا ئادەملەر پەيدا بولغاندىن تارتىپ ياۋايى ھايۋانلار ئازىيىپ قارىسىنى كۆرسەتمەس بولۇپ قالغانىكەن. ئۇلار كـۈن، ئاي، يىللارنى قـۇتلۇق ئاخـۇننى كۈتـۈش بىلـەن ئـۆتكۈزۈپتـۇ. ئانىسى ھەر كـۈنى مەھەللە بېشىدىكى دۆڭگە چىقىپ ئوغلـۇم كېلىپ قالارمىكىن دەپ يىراقلارغا تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرىدىكەن. كېيىنكى يىللاردا كىشىلەر ئاشۇ دۆڭـنـى «ئاغـچـادۆڭ» دەپ ئاتىشىپتـۇ. يەنە يىللار ئۆتۈپتۇ. بۇ پىنھان مەھەللە يىراق ـ

يېقىندىن ئېزىپ ـ تېزىپ كېلىپ قالغان مۇساپىرلار، ھارغان ـ ئاچقان، جاھان زۇلمىدىن، بەندىلەرنىڭ ۋاپاسىز لىقىلىرىدىن تويغان دەردمەنلەرنى سېخىيلىق بىلەن قوچىقىغا ئاپتۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىككى كىگىزچى، بىر باپكار يەنە بىر راۋابچى بار ئىكەن. كېيىن كەلگەنلەر سايىبۇلاق ئەتراپىغا ماكانلىشىپ، يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىپتۇ ياكى چارۋا مال بېقىپتۇ. «ئۆچكەبۇلاق»نى بولسا جان ـ جانىۋارلارغا قالدۇرۇشۇپتۇ. ئۇلار: «بىز كەلمەستە بۇ يەرنىڭ ئىگىسى جان ـ جانىۋارلار ئىكەن. ئۇلارنىڭ رىزقىغا توپا چاچساق خۇدا راۋا كۆرمەيدۇ» دېيىشىدىكەن. «كۆچەت تىككەن ئادەم جەننەتكە يېقىن بولىدۇ» دېيىشىپ، كۆچەت تىكىپ باغ بىنا قىلغان ئادەمنى ۋە دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھنى ئۇلۇغلايدىكەن. كۆپ قىسىم كىشىلەر ئېغىللىرىدىكى بىرنەچچە ئۆچكىسى ۋە بىر ـ ئىككى تاغار بۇغداي ـ قونىقىغا شۇكۇر قىلىپ، تاپقىنىنى سېنىڭ ـ مېنىڭ دېمەي، ئۆم ـ ئىناق ياشايدىكەن. ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى ئوبدان بىلىپلا قالماي، كىمنىڭ ئۆيىدە نېمىسى، ساندۇقىدا نەچچە تەڭگىسى بار ئىكەنلىكىگىچە بىلىشكەچكە، ئۆيلەرنىڭ ئىشىكىگە قۇلۇپ سېلىشمايدىكەن، ئوزاق قىش كېچىلىرىدە، بوران چىققان كۈنلەردە بىرەر ئۆيگە يىغىلىپ، ئىشك ـ تۈگلۈكنى مەھكەم تاقاپ قەدىمكى جەڭنامىلەرنى، مۇڭلۇق ناخشا ـ قوشاقلارنى، مۇرادىغا يېتەلمىگەن ئاشىق ـ مەشۇقلار، ئادىل پادىشاھ ۋە زالىم پادىشاھلار توغرىسىدىكى تۈگمەس چۆچەكلەرنى ئېيتىشىپ، بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلىشىپ، گاھىدا قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بەزىدە پەيدا بولۇپ، بەزىدە يوق بولۇپ كېتىدىغان غايىب شەھەرلەر، ئۇ يەرلەرگە بەند قىلىۋېتىلگەن دەپنە ـ دۇنيا، ئالتۇن ـ كۈمۈشلەرنىڭ ئارمىنىنى قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈشىدىكەن. بىپايان دېڭىزدىكى يېگانە ئارالغا ئوخشاپ كېتىدىغان يۇرتىدىن يىراقتا

تېخىمۇ بىپايان دۇنيانىڭ مەۋجۇتلۇقىنى، ئۇ يەرلەردە خان ـ پادىشاھ، بەگ ـ غوجىلارنىڭ يەر ـ زېمىن، بايلىق، ھوقۇق تالىشىپ ئۇرۇش ـ جېدەل قىلىشىپ تۇرىدىغانلىقى، بىچارە پۇقرالارنىڭ قېنى دەريا بولۇپ ئاقىدىغانلىقى، يېغىلىق، زۇلۇم-زورلۇق تۈپەيلى يۇرتلار ۋەيران بولۇپ، ئېتىز ـ باغلار قاغجىراپ، ھەممە يەرنى ئاچ ـ يالىڭاچ تىلەمچىلەر قاپلاپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان چاغلىرىدا بولسا چۆچەك ئاڭلاۋاتقاندەك بولۇپ، كۆرۈۋاتقان كۆنلىرىگە شۈكۈر قىلىپ، ياراتقان خۇدادىن بىر ـ بىرىگە خاتىرجەملىك، بالىۋاقىلىرىغا ھالال نىيەت ۋە ئىنساب تىلىشىدىكەن.

يەر ـ جاھان ئىللىپ، ھاۋا ئېچىلىغان كۈنلەردە تەبىئەت بىلەن تەڭ جانلىنىپ تىرىكچىلىكىنىڭ تۈگمەس مېھنىتى بىلەن بەند بولۇشىدىكەن. كۈنلەر بىر خىلدا يورغىلاپ ئۆتۈپ، كىچىكلەرنى چوڭايتىپ، چوڭلارنى قېرىتىپ، قېرىلارنى بىردىن ـ ئىككىدىن ئۇ ئالەمگە ئېلىپ كېتىۋېرىدىكەن...

توختى ئاخۇن 40 ياشتىن ئاشقان چاغلىرىدا ئوغۇللىرى بىلەن بىرلىكتە ئىلگىرىكى قوموش بىلەن يېپىلغان ئاددىي مەسچىتنىڭ ئورنىغا خېلى چوڭ ھەم مۇستەھكەم بىر مەسچىت ساپتۇ. مەسچىت پۈتكەندە تۆگىگە مىنىپ بىر خۇرجۇن نان، بىر قاپاق سۇ بىلەن چىقىپ كېتىپ، بىرەر ئاي بولغاندا بىر مەزىننى باشلاپ كەپتۇ. مەزىننىڭ ئارقىسىدا ئايالى بىلەن قىزىمۇ بار ئىكەن. مەزىن بۇغداي ئۆڭلۈك، يۇمشاق ئاۋازدا ئىتتىك سۆزلەيدىغان، خۇش پېئىل ئادەم بولۇپ، ئۇلار مەھەللىگە ئولتۇراقلىشىپ ناھايىتى تېزلا ئۆزلىشىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ بۇ پىنھان يۇرتتا مەزىننىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى ياڭراپ كىشىلەرنى ئىسلام دىنىنىڭ پەرزلىرىنى ۋاقتىدا ئادا قىلىشقا ئۇندەيدىغان بولۇپتۇ.

ئىككىنچى يىلى ئەتىيازدا ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز بوران

چىقىپتۇ. بۇرۇن توختىغان كۈنى كىشىلەر ئۆيلىرىدىن چىقىپ، مەھەللىنىڭ چېتىدىكى قومۇشلۇقتا بىر كەپە پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بۇ كەپە خۇددى قەدىمدىن مۇشۇ يەردە مەۋجۇتتەك ناھايىتى كونا ئىكەن. ئۇلار كەپىنىڭ ئەتراپىدا ئۇزاق ساقلاپ، قاپقارا چىرايىنى چېچەك ئىزى بېسىپ كەتكەن، يوغان بېشى خۇددى مۇرىسىگە پاتۇرۇپ قويۇلغاندەك كۆرۈنىدىغان، قېلىن ياغلىقنىڭ ئالدىدىن سالۇاراپ كەتكەن چاچلىرى چىقىپ تۇرىدىغان بىر ئايالنىڭ ئۆيىدىن چىققانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بوينىغا قوڭغۇراق ئېسىلغان بىر ئۆچكە بىلەن 5 ـ 6 مۇشۇك ئەگىشىپ يۈرۈشىدىكەن. ئۆچكىنىڭ بوينىدىكى قوڭغۇراق توختىماي جىرىڭلىسا، مۇشۇكلەر سۈرلۈك ئاۋازدا مىياڭلاپ، ئادەملەرگە قاراپ چىشلىرىنى ھىڭگايتىشىدىكەن. ئايال بېشىنى كۆتۈرۈپ، دۆڭ پېشانىسىنىڭ تېگىدىكى ئالغاي كۆزلىرى بىلەن ئادەملەرگە شۇنداق بىر قارىغانىكەن، ئادەملەر قورقىنىدىن پىتراپ قېچىشىپتۇ. ئۇلار ئۇنى سۈلايمان پەيغەمبەر كوزىغا بەند قىلىۋەتكەن دېۋە، بوراندا ئۇچۇپ كەلگەن يەجۇجى ـ مەجۇجى دېيىشىپتۇ. شۇندىن ئېتىبارەن كىشىلەر قومۇشلۇق تەرەپكە يولىمايدىغان، بالىلىرى يىغلىسا «قومۇشلۇقتىكى چىشى دۆنگە بېرىۋېتىمەن» دەپ قورقىتىدىغان بولۇپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي كەنتتە غەلىتە بىر كېسەل تارقىلىپتۇ، كىشىلەر بۇنى ئاشۇ ئايالدىن كۆرۈپتۇ. ئەمما، ئۇ ئايال بىر خىل ئۆسۈملۈك يىلتىزىنى قاينىتىپ ئىچۈرۈپ، داپ چېلىپ بوينىغا قوڭغۇراق ئېسىلغان ئۆچكىسى ۋە مۇشۇكلىرى بىلەن پېرە ئوينىتىپ، كېسەل بولۇپ قالغان ئادەملەرنى بىر ـ بىرلەپ ساقايتىپتۇ. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر ئايشىخان ئىسىملىك بۇ باخشى ئايالدىن قورقايدىغان، ئاغرىق ـ سىلاق بولۇپ قالغانلار، جاڭگالدا مالىلىرى يىتۈپ كەتكەنلەر، ئەرگە تېگىدىغان، خوتۇن ئالىدىغانلار، قاپىقى تارتقان، چۈشى بۈزۈلۈپ

قالغانلار ئۇنى بىردىن ـ ئىككىدىن ئىزدەپ باردىغان بولۇپتۇ. كەنت بويىچە مەزىنىلا ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدىكەن. مەسچىتتە: «باخشى، داخانغا ئىشەنگەنلىك ئاللانىڭ يولىدىن چىققانلىق، ئىمانسىز باخشىنىڭ دوراسىنى ئىچىش، شەيتانىنىڭ سۆيدۈكىنى ئىچكەنگە باراۋەردۇر» دەپ ۋەز ئېيتىپ، كىشىلەرنى ئايشىخان باخشىدىن يىراقلاشتۇرۇشقا ئۇرۇنىدىكەن. كىشىلەر مەزىنىنىڭ ئالدىدا ئۇنى «ئىمانسىز»، «چىشى دۆگە» دەپ تىللىسىمۇ، بىرەر ئىشقا يولۇققا يەنىلا ئايشىخان باخشىنىڭكىگە يۈگۈرىدىكەن، بولۇپمۇ ئاياللارغا ئامال يوق ئىكەن.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى باب

بىر يىلى كۈزدە، بوراندا يوقىلىپ كەتكەن قويلىرىنى ئىزدەپ چىققان پادىچىلار قۇملۇقتىن هوشسىزلىنىپ يىقىلىپ قالغان ئىككى ئادەمنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كەلدى. پۈتۈن ئەزايىنى توپا باسقان، لەۋلىرىنى گەز باغلاپ ئۆلۈك سىنىغا كىرىپ قالغان بۇ ئادەملەرنى ئايشخان باخشى بىر قىش باقتى. ئۇنىڭ قاڭسىق پۇرايدىغان يىلتىز قاينىتمىسى، ئۆزىدىن باشقا ھېچقانداق كىشى بىلمەيدىغان جىن قوغلايدىغان «ئايەت»لىرى، كۆرگەن ئادەمنى قورقۇتۇپ جېنىنى ئالىدىغان پېرە ئويۇنلىرى ئۇلارغا ئاستا ـ ئاستا تەسىر كۆرسىتىۋاتاتتى. ئۇلار هوشىغا كەلگەن دەسلەپكى ۋاقىتلاردا ئەتىدىن ـ كەچكىچە كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ بىر نۇقتىغا تىكىلىپ ئولتۇراتتى. بەزىدە تۇرۇپلا لاغىلداپ تىترەپ، چىرقىرىغىنىچە ئۆزىنى هەريان ئېتىشقا باشلايتتى. بۇ هالەت خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى. بىر كۈنلەردە ئۇلار تاماق، سۇ سورايدىغان، ئەتراپتىكى ئادەملەرگە ئەجەبلىنىپ قاراپ، ئۇلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىدىغان، بارا ـ بارا باشقىلار بىلەن پاراڭلىشىدىغان بولدى. ئۇلار ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا چىققۇدەك بولغاندا كىشىلەر ئۇلارنىڭ پۇت ـ قوللىرىنىڭ ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئۇزۇن بولۇپلا قالماي، چىرايىنىڭمۇ بىر ـ بىرىگە ئوخشايدىغانلىقىنى بايقاشتى.

ئۇلارنىڭ سۆزلەپ بېرىشچە، ئىككىسى ئاكا ـ ئۇكا بولۇپ، ئەسلىدە چوڭ بىر دەريانىڭ بويىغا جايلاشقان ناھايىتى ئاۋات يۇرتتا ياشايدىكەن. كىچىكىدىن يول مېڭىشقا ماھىرلىقى،

باشقىلار ئىككى كۈندە باسىدىغان يولنى يېرىم كۈندە بېسىپ بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، يۈرتىدا «ھەسەن ـ ھۈسەن شاتىر» دەپ ئاتالغانىكەن. بىر كۈنلەردە، شۇ ئەتراپتىكى بىرنەچچە باي بىرلىشىپ مەدىكار يالالاپ، قۇملۇقتىكى غايىب شەھەردىن مال ـ دۇنيا تېپىپ كەلمەكچى بولۇپتۇ. چوڭلارنىڭ، كۆپ ئىشلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن كىشىلەرنىڭ توسۇشى، نەسىھەتلىرىگە قارىماي، يۈرتقا نەزىر بېرىپ، ئات ـ تۆگە، ئېشەكلىك چوڭ كارۋاننى باشلاپ قۇملۇققا يۈرۈش قىلىپتۇ. «ھەسەن ـ ھۈسەن شاتىر»لار ئەنە شۇ كارۋاننىڭ سېپىدە ئىكەن.

كارۋان تەجرىبىلىك يول باشلىغۇچىلارنىڭ يېتەكلىشى بىلەن كۆزلىگەن مەنزىلگە ئوڭۇشلۇق يېتىپ بېرىپتۇ. ھە دېگەندىلا ھەممە ئىش ئوڭۇشلۇق بولۇپتۇ.

بايلىق ئىزدىگۈچىلەر قۇملۇقنى كولىغانچە كۆز ئالدىدا بىر ـ بىرلەپ نامايان بولغان قاتار كەتكەن ئۆي ـ ئىمارەت، ئىبادەتخانا، ساراي، بازار ـ مەيدانلارنى كۆرۈپ ئەقلى لال بولۇپتۇ. ھەسەن شاتىر دەسسەپ تۇرغان يېرىدىكى قۇملارنىڭ شىرىلداپ بىر يەرگە چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، دەرھال كەتمەن بىلەن ئەتراپىدىكى قۇمنى كولاپتۇ. كەتمىنى قاتتىق بىر نەرسىگە تەگكەندە قارىسا، ئۇ بىر ئۆينىڭ توڭلۇكى ئىكەن. توڭلۇكتىن ئۆيگە سەكرەپ چۈشۈپتۇ. ئۇ تۆت تېمىدا باغۇ ئېرەم، ھۆر ـ پەرىلەرنىڭ رەسمى سىزىلغان شۇنداق بىر ياسىداق ئۆي ئىكەنكى، چىمەنلىكتە سۈلار شىلدىرلاپ ئېقىپ، قۇشلار سايرىشىۋاتقاندەك، دەل ـ دەرەخلەردىكى يەل ـ يېمىشلار توككىدا يەرگە چۈشىدىغاندەك، رەڭدار قەسىرلەردە پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن ساز چېلىۋاتقان سازەندىلەرنىڭ سازلىرى ياڭراپ، ئۇسسۇل ئويناشىۋاتقان، بۇلۇتلار ئارىسىدا پەرۋاز قىلىشىۋاتقان ھۆر ـ پەرىلەر كىشىگە قاراپ جىلۋە قىلىشىۋاتقاندەك تۇيۇلىدىكەن. ئۇ بۇلۇڭدىكى كېمىرلىك

ئىشكىتىن يەنە بىر ئۆيگە كىرىپ ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرغان پېتى قېتىپ قالغان دېدەك ئايالنى، بۆشۈكتە ئۇخلاۋاتقاندەك ياتقان بوۋاق بالىنى كۆرۈپتۇ. ئەڭ ئېچكىرىدىكى يېپەك پەردىلەر بىلەن بېزەلگەن بىر ئۆيدە قىزىل ھىلىھىلە چىملىدىقنىڭ ئۈچىدە ھازىرلا ئۆيقۇغا كەتكەندەك يېنىچە ياتقان بىر ساھىبجامالنى كۆرۈپ ئەس ـ ھوشىدىن ئايرىلغۇدەك بوپتۇ. ئۇنىڭ قاش ـ كىرپىكى تاۋلىنىپ، ئۇزۇن چېچى بەدىنىگە يېپىلىپ تۇرىدىكەن. پېشانىسىدىكى قىزىل خالى، چاچ، بويۇن، بىلەك ـ پاچاقلىرىدىكى ئالتۇن ـ كۈمۈش، گۆھەر ـ ياقۇتلار رەڭمۇرەڭ يېلىنجاپ يېنىپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىكەن. ھەسەن شاتىر «ئاھ، يۇرىكىم» دەپ بىرھازا تۇرۇپ كېتىپ، ئۆزىنىڭ نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى ناھايىتى ئۇزاقتا ئېسىگە ئالىتۇ. تىترەپ تۇرغان قولىنى ئۇزىتىپ، ساھىبجامالنىڭ بوينىدىكى ياقۇت بېزەككە قولىنى تەگكۈزۈشى بىلەنلا ئايالنىڭ ۋىلىلداپ تۇرغان كىيىملىرى بىلەن تومۇرلىرى لىپىلداپ سوقۇپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان تېنى پۈرىگەن توزۇپ، كۆز ئالدىدا بىر دۆۋە ئاپپاق ئۇستىخان قالىتۇ. ئۇ ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن ئۆزىنى چىڭ تۇتۇپ، قورقۇنچ ۋە ۋەھىمىنى يېڭىپ ئۇستىخانلار ئارىسىدىكى ئالتۇن ـ كۈمۈش، گۆھەر ـ ياقۇتلارنى تېرىپ قوينىغا سالىتۇ. ئۆينىڭ تۆت تېمىدىكى نەقىشلىك ئويۇقلارغا قەغەزدەك سىپتا سوقۇلغان كۈمۈش لوڭقا، پەتنۇس، چىنە ـ چەينەكلەر، ئالتۇن تاۋاق، قەدەھلەر، سۇزۇك، ئېسىل تاشلاردىن ياسالغان ئاجايىپ ـ غارايىپ، كۆركەم جابدۇقلار تىزىلغانىكەن. بۇلارنىڭ قايسىبىرىنى ئېلىشنى بىلمەي ھەسەن شاتىرنىڭ كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپتۇ. ئۇنى ئېلىپ، بۇنى قويۇپ يۈرۈپ بىر ئويۇقتىن چاقىنغىنا قىزىل رەڭلىك ساندۇق تېپىۋاپتۇ. ساندۇقنىڭ ئىچىدە لىققىدە ئالتۇن تەڭگە بار ئىكەن. تەڭگىلەر خۇرجۇننىڭ ئىككى كۆزىگە تولۇپتۇ. قويۇن ـ

يانلىرى، خۇرجۇنى تولۇپ كۆتۈرەلمىگۈدەك بولغاندا، خۇشاللىقىدىن قىنى ـ قىنىغا پاتماي، تاپقانلىرىنى باشقىلارغا كۆرسەتمەكچى بولۇپ تۆگىلۈكنى ئىزدىسە، تۆگىلۈك كۆرۈنمەپتۇ. ئۇ ھەر تەرەپكە چېپىپ چىقىپ كەتكۈدەك يوچۇق ئىزدەپتۇ. ئىزدە ـ ئىزدە، چىپ ـ چىپ تەرلەپ ھالىدىن كېتىپتۇ. دەسلەپ كىرگەندە ئۆزىگە قاراپ جىلۋە قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنگەن ھۆر ـ پەرىلەر ئەمدى كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، قوللىرىنى ئۇزىتىپ ئۇنى بوغماقچى بولۇۋاتقاندەك، ئۇچار قانات، جان ـ جانىۋارلار ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ئۇنىڭغا خىرس قىلىۋاتقاندەك بىلىنىپتۇ. قورقىنىدىن لاغ ـ لاغ تىترەپ، ئۆلۈم كۆزىگە كۆرۈنۈپ، «ئىسىت، سىڭگەن نېنىمنى يەپ ئولتۇرماي، بۇ يەرگە نېمىدەپمۇ كەلگەندىمەن!» دەپ خۇداغا نالە قىلىپ يىغلاپتۇ. ئاخىر يادىغا كىچىك ۋاقىتلىرىدا چوڭلاردىن ئاڭلىغان سۆزلەر كەپتۇ ـ دە، قويۇن ـ يانلىرىدىكى ئالتۇن، گۆھەر ـ ياقۇت، خۇرجۇنلىرىدىكى تەڭگىلەرنى چىقىرىپ ئالغان يېرىگە قويۇپتۇ. شۇ چاغدىلا يېنىكلەشكەندەك، كۆڭلى ئارامىغا چۈشكەندەك بولۇپ، «ئاھ خۇدا، ئىشىمنى ئۆزۈڭ ئاسان قىلغايسەن» دەپ ئۆزىنى تاشلاپ يېتىپتۇ.

كۆزى سەللا ئۇيقۇغا كەتكەنىكەن، خۇددى بىرى «كۆزۈڭنى ئاچ!» دېگەندەك بولۇپ، ئىتتىك كۆزىنى ئاچسا باش ئۈستىدىكى تۆگىلۈكتىن يىپتەك سوزۇلۇپ قۇم چۈشۈۋاتقۇدەك، تۆگىلۈكتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر پارچە ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلىشىپ تۇرغۇدەك. ئۇ بىر ئامالىنى قىلىپ تۆگىلۈكتىن چىقىۋاپتۇ. ئۈستىگە چىقىپ ھەريانغا يۈگۈرۈپ ئۈكسىسى ھۈسەن ئاخۇنۇمنىڭ ۋە ھەمراھلىرىنىڭ ئېتىنى توۋلاپ ھېچ نەتىجىگە ئېرىشەلمەپتۇ. ئاخىر ئۇلارنىڭ ئىزىنى بويلاپ ئاسمان ـ پەلەك قۇم بارخىنىنىڭ بىر بۇرجىكىدىن قۇم ئاستىدىكى ئىبادەتخانىغا چۈشۈپتۇ. سۇرلۇك قارىشىپ تۇرغان بۇت ـ سەنەملەرنى، مېھرابقا تىزىلغان

ئالتۇن قەدەھ، ئالتۇن تەخسە ـ كوجىدانلارنى، بۇتلارنىڭ ئايىغىدا ياتقان ئاپپاق ئۈستىخانلارنى كۆرۈپتۇ. ئۇكىسىنى ئىزدەپ ئۆيمۇئۆي ئارىلاپ، ئاخىر ئۆرۈلۈپ كەتكەن تامنىڭ ئاستىدا ياتقان بىر بۆلەك ھەمراھلىرىنى ئۇچراتتىپتۇ. ھەممىسىنىڭ خۇرجۇنلىرى، قويۇن ـ يانچۇقلىرى مال ـ دۇنياغا تولغان، ئەمما جانلىرىدىن ئايرىلغانكەن، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئۇكىسىنى تېپىۋاپتۇ. تىكشاپ كۆرسە يۈرىكى بىلىنەر ـ بىلىنمەس سوقۇۋاتقانكەن. ئۇكىسىنىڭ قويۇن ـ يانچۇقلىرىدىكى ئالتۇنلارنى ئېلىپ تاشلاپ، كۆتۈرۈپ سىرتقا ئېلىپ چىقىپتۇ. ئاغزىغا سۇ تېمىتىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. ئۇلار تىرىك قالغان ھەمراھلىرىنى تېپىۋېلىش ئۈمىدىدە يەنە بىر كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئاخىر ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، يېقىن ئەتراپتا ئوتلاپ يۈرگەن تۆگىلەرنى تېپىپ، ھەسرەت ـ نادامەت، ئالا ـ توۋا بىلەن كەلگەن يولىغا راۋان بولۇپتۇ. بىراق، مېڭىپ ـ مېڭىپ يولدىن ئېزىپ قاپتۇ. ئۇنى ئاز دېگەندەك، بوران چىقىپ يەر ـ جاھاننى قۇم ـ توزان قاپلاپتۇ. ئۇلار: «پېشانىمىزگە مۇشۇ يەردە ئۆلۈش پۈتۈلگەن ئوخشايدۇ» دەپ، ئەلھۆكمىللالانى ئېيتىپ تۇرغاندا، توساتتىن ئاكىسىنىڭ خىيالىغا بىر ئىش كەپتۇ: «ئۇكام، يېنىڭدا بىرەر نەرسە قالغانمىدى، بولسا تاشلاپ قوي» دەپتۇ. ئۇكىسى پوتىسىدىن بىر ئالتۇن قوشۇقنى چىقىرىپ تاشلاپتۇ. بوران ئاستا ـ ئاستا تىنچىپ، يىراقتا ئۇكىر يۇلتۇز كۆرۈنۈپتۇ...

ئاكا ـ ئۇكىنىڭ ھېكايىسى مەھەللىدىكى ھەممە ئادەمگە يادا بولۇپ كەتتى. ئادەملەر بىر ـ بىرىگە قايتا ـ قايتا سۆزلەپ بېرىشەتتى. ئاڭلىغۇچىلار باشلىرىنى تۆۋەن سېلىشىپ جىمجىت ئولتۇرۇپ ئاڭلايتتى. ئاڭلاپ بولۇپ، بىر ـ بىرىنىڭ كۆزىگە قاراشتىن قورقۇپ يەنە بىر پەس جىم بولۇشۇپ كېتەتتى. بۇ ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى ۋەسۋەسىنى باسالمايۋاتقانلىقىدىن،

يۈرەكلىرىنى تاتلاپ ئوينىتىۋاتقان قانداقتۇر بىر تۈيغۇ بىلەن قورقۇنچ ئوتتۇرىسىدا تېڭىرقاپ قالغانلىقىدىن ئىدى. ئايشىخان باخشى خۇددى ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغاندەك، كۆزلىرىنى ئالاڭ ـ بۇلاڭ قىلىپ، چىشسىز ئاغزىنى ماكىلدىتىپ: «غايىب شەھەر دەپ بىكار دېمەيدۇ، ئىگىسى بار شەھەر ئۇ. ئۇلۇغلار بەند قىلمۇەتكەن. ئەزەلدىن ئۇ يەرگە بارغان ئادەم ساق كەلگەن ئەمەس» دەيتتى. مەزىنمۇ ھەر قېتىمقى نامازدا: «ئۇلۇغ خۇدا، ئاجىز بەندىلىرىڭنىڭ دىلىغا ئىنساب، شۇكۇر ـ قانائەت ئاتا قىلغايسەن، ئۇلارنى ئېزىتقۇ بىلەن يامان نىيەتتىن ساقلاپ ئەقىل ـ ھوش، ئەزىز جانلىرىدىن جۇدا قىلمىغايسەن» دەپ دۇئا قىلاتتى.

ئاكا ـ ئۇكا شاتىر توغراقلىقتا تۇرۇپ قالدى. خاسىيەتلىك بۇلاق سۇيىنى ئىچىپ چوڭ بولغان بۇلاق كۆز، ساپ دىل قىزلارغا ئۆيلىنىپ، بالا ـ چاقىلىق بولۇپ، ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئۇنتۇپ خاتىرجەم تىرىكچىلىك بىلەن بولۇشتى. ئاندا ـ ساندا مەھەللىدىكى چوڭلارنىڭ، خوتۇن خەقلەرنىڭ ياكى بالىلارنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن يىراقتىكى بازارغا بېرىشقا مەجبۇر بولغانلىرىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتى، ئىلگىرىكى تۇرمۇشى ئەسلىرىگە كېلىپمۇ قالاتتى. ئەمما، ئۇلارنى چۆل ـ باياۋانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ مەھەللىگە باغلاپ تۇرىدىغان نەرسىلەر بەك كۆپ ئىدى.

نەچچە كۈنلۈك يولنى بىر كۈندە باسىدىغان بۇ شادىپاچاق ئادەملەرنى مەھەللىدىكىلەرمۇ ياخشى كۆرەتتى. ئۇلار ئاق كۆڭۈل، ئىشچان، باشقىلارغا ياردەم قىلىشقا خۇشتار بولۇپلا قالماي، كۆرگەن ـ بىلگىنى مەھەللىدىكىلەردىن كۆپ ئىدى ھەم ئۇلارنى ۋائىزلاردەك قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بېرەلەيتتى. ئۇلارنىڭ پەيدا بولۇشى توغراقلىقتىكىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى بېيىتىپ، ئۇلاردا تاشقى دۇنياغا نىسبەتەن قىزىقىش پەيدا

قىلغاندى. ھەر قېتىم ئاكا ياكى ئوكا شائىر بىراق سەپەردىن كەلگەندە ئۆيگە بىرمۇنچە ئادەم يىغىلىپ، ئۇنىڭ تاشقى دۇنيادا كۆرگەنلىرىنى سۆزلەپ بېرىشىنى تاقەت بىلەن كۈتۈپ ئولتۇرۇشاتتى. يەپ ـ ئىچىپ، ئوخلاپ ھاردۇقى چىقىقان شائىر مەمنۇنلۇق بىلەن كېرىلىپ ئولتۇرۇپ بازاردا كۆرگەنلىرىنى، چارۋا مال، ئاشلىقنىڭ نەرخ ـ باھاسىنى، ئادەملەرنىڭ نېمە كويدا يۈرۈشكەنلىرىنى، كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىكى قىزىقارلىق كونا ـ يېڭى گەپلەرنى ئوجۇر ـ بوجۇرىغچە سۆزلەپ بېرەتتى. بىر قېتىم ئو ئاقسۇ دېگەن بىر يۇرتتا دارىن، ئامبال، بەگلەر بىرلىشىپ پۇقرالاردىن قانداق قىلىپ پۇل يۇلۇپ، باي بولۇشنىڭ مەسلىھەتىنى قىلىشقانلىقى، بىر ھەييارنىڭ ئادەم بېشىغا «چوقا بېجى» دەپ بىر تەڭگىدىن، ئۆي بېشىغا «توز بېجى» دەپ بىر تەڭگىدىن پۇل قويمايلىمۇ دېگەن مەسلىھەتى ياراپ كېتىپ، شۇ بويىچە پۇقرادىن پۇل يىغىپ، پۇلنى چۆنتىكىگە تىقىشقانلىرى، يەنە بىر يۇرتتىكى بىر ئادىل ئەمەلدار بۇ ئىشنى چىن دۆلىتىنىڭ ئۇلۇغ خانىغا مەلۇم قىلغاندا، خان: «مەن ناسارالار بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۇ تەرەپتىكى پۇقرالىرىمدىن خەۋەر ئالالماپتىمەن، مېنىڭ پۇقرالىرىم جاپادا قاپتۇ» دېگەنلىكى، بۇ ئىشنى تەكشۈرۈشكە ئادەم ئەۋەتىپ، تەكشۈرۈپ ئېنىقلىغاندىن كېيىن 72 دارىن، ئامبال، بەگنى مەنسىپىدىن ئېلىپ تاشلىغانلىقىنى شۇنداق تەسىرلىك قىلىپ سۆزلەپ بەردىكى، ئولتۇرغانلار دۇنيادا مۇشۇنداق ئادىل پادىشاھمۇ بار ئىكەن، دەپ تەھسىن ئوقۇشۇپ كېتىشتى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن نامازلىرىدا ئۇلۇغ چىن خاقانىنىڭ شان ـ شەۋكىتىنىڭ تېخىمۇ زىيادە بولۇشىنى، دۆلىتىنىڭ قۇدرەت تېپىشىنى تىلەيدىغان بولۇشتى.

ئۈچىنچى باب

بىر يىلى، توغراقلىقتىكى ياۋا ئۆرۈكلەر تازا چېچەكلەپ كەتكەن مەۋسۈمدا مەھەللىدە چار ساقال، سالاپەتلىك بىر ئادەم بىلەن تاۋار ـ دورىدۇنغا ئورالغان، پەرەنجىلىك ئايال پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىككى گۆدەك قىزىنى تۆگە يېتىلىۋالغان بىر يولچى باشلاپ كەلگەنىدى. چار ساقال ئادەم ئۆرۈمە تاملىق ئۆيلەرنىڭ ئالدىغا چىقىپ ھەيران بولۇپ قاراپ تۇرۇشقان ساقاللىرى ئۆسۈك، كىيىملىرى كونا، سەللىلىك ۋە تۇماقلىق ئادەملەرگە سالام قىلغاندا، ئۇلار ھودۇقۇپ قېلىشتى. بۇ ئادەم تەمتىرىمەي ئۇدۇل توختاخۇنىنىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. يېشى 80 دىن ئېشىپ، بېلىگە چۈشكۈدەك ئۇزۇن ساقىلى كۆمۈشتەك ئاقارغان توختاخۇنمۇ ئۇنى كۆرۈپ ھودۇقتى. بۇ يۇرتقا مېھمان كەمدىن ـ كەم كېلەتتى، بولۇپمۇ مۇنداق سۆلەتلىك مېھمان زادىلا كېلىپ باقمىغانىدى. ئۇلار بىرـ بىرىگە قارىشىپ تۇرغاندا، ھەر ئىككىسىنىڭ يۈرىكىدە بىر نەرسە ئېرىگەندەك بولدى. مېھمان ئىتتىك كېلىپ بوۋاينىڭ كۆكسىگە باش قويۇپ ئاغزى گەپكە كەلمەي بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. توختاخۇنغمۇ يىغا ئولاشتى. ئۇ ئېڭىشىپ، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن مېھماننىڭ سول قولىنى تۇتتى، ئېگىز كۆتۈرۈپ كۆزىگە تۇتۇپ قارىدى. قولىنىڭ بىر بارمىقى كەم ئىدى! ئۇ بىردىنلا ئۈمچىيىپ يىغلاپ، لاغىلداپ تىترىگىنىچە: «ئوغلۇم... ئوغلۇم قۇتلۇق ئاخۇن...» دەپ ئېڭراپ مېھمانىنى قۇچاقلىۋالدى. بۇ ئۇنىڭ يوقاپ كەتكىنىگە 40 يىل بولغان

ئوغلى ئىدى. ئۇ بۇ ئوغلىنى، ئۇنىڭ نەقەدەر ئىشچان ھەم زېرەكلىكىنى، ئوتۇن كەسكىلى بېرىپ، بىر بارمىقىنى چېپىۋالغاندا يىغلىماي، قارىداپ كەتكەن بارمىقىنى قويۇنىغا سېلىپ ئېلىپ كەلگەنلىكىنى... يۇرىكى پىژ ـ پىژ ئېچىشقان ھالدا ئەسلەيتتى. شۇ ئوغلۇم دۇنيانىڭ بىر يېرىدە ھاياتلا بولسا بىر كۈنلىرى كېلىپ قالار ـ ھە... دەپ ئۆزۈنى بەزلەيتتى. مانا بۈگۈن ئۇ ئامراق ئوغلىنى باغرىغا بېسىپ ئارمانىغا يەتتى. بىراق، ئۇنىڭ خوتۇنى بۇ كۈنلەرنى كۆرەلمەي ئۆلۈپ كەتتى. ئۇمۇ ھايات بولغان بولسا خۇشلۇقىدىن قانداق بولۇپ كېتەر ئىدى ـ ھە.

ھايال ئۆتمەي چوڭ ئوغلى تۇردى ئاخۇن، كىچىك ئوغۇللىرى تۇرغۇن قاربي، تۇرسۇن قارىيلار، قىزلىرى مايسىخان بىلەن مەرەمنىساخانلار بالىۋاقىلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ كىرىپ كېلىشتى. قان قېرىنداشلار كۆرۈشۈپ مۇڭدىشىپ، مەرھۇم ئانىسىنى ئەسلىشىپ يىغا ـ زار قىلىشتى. ھەممىسىنىڭ كۆڭلى تىنغاندا قوتلۇق ئاخۇن ئۇلارغا 40 يىل ئىلگىرىكى ئاشۇ بورانلىق كېچىدە ئۆچكىلەرنى ئىزدەپ يۈرۈپ يولدىن ئېزىپ قالغانلىقى، ئەتىسى شۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كارۋانلار ئۈنى ھوشسىز ھالەتتە تېپىۋېلىپ، تۆگىگە مىندۈرۈپ ئېلىپ كەتكەنلىكى، ئۇ كارۋانلارغا ئەگىشىپ نۇرغۇن يۇرت ـ ئەللەرنى كېزىپ، كۆپ ئىشلارنى كۆرگەنلىكى، ھەج قىلىش ئۈچۈن ھەرمەگە بېرىپ، بىر ياخشى كىشىنىڭ ھىممىتىگە ئېرىشىپ، شۇ يەردە تىجارەت ۋە ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن مەشغۇل بولغانلىقى، ئاخىر ئاتا ـ ئانا، يۇرت مېھرى ئۆزىنى يەنە دۇنيانىڭ بىر چېتىدىكى تۇغۇلغان ماكانىغا باشلاپ كەلگەنلىكىنى ئىزھار قىلىپ، كۆز يېشى بىلەن ساقاللىرىنى يۇدى. دادا ـ بالا، قان قېرىنداشلار مۇڭدىشىپ گەپلىرى تۈگىمىدى. دادا ئوغلىنى «ھاجىم» دەپ ھۆرمەتلەپ گەپلىرىگە قۇلاق سالاتتى. ئاندا ـ ساندا گېپىگە لوقما سېلىپ

قويغاندىن باشقا ۋاقىتلاردا كۆزىنى يۇمۇپ، بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس لىڭشىتىپ مەنۇنلۇقىنى بىلدۈرۈپ ئولتۇراتتى.

ئەتىسى قۇتلۇق ھاجى مەرھۇم ئانىسىنىڭ تۇپراق بېشىدا خەتمىقۇرئان قىلىپ يۇرتقا نەزىر بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن جامائەت ئىشلىرىغا ئارىلىشىشقا باشلىدى. بۇ ئىشلار توغراقلىق تارىخىدا ئۇنتۇلغۇسىز زور ئىشلار ھېسابلاندى.

دەرۋەقە، قۇتلۇق ھاجى توغراقلىققا تارىخىي خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش ئېلىپ كەلگەنىدى. ئۇ مەھەللە ئوتتۇرىسىغا كۆركەم مەسچىت، مەدرىسە سالدۇردى. مەسچىت ئالدىدىكى يۇمىلاق مەيدان كېيىنكى ۋاقىتلاردا «يۇمىلاق بازار» دەپ ئاتىلىپ، توغراقلىقنىڭ مۇھىم پائالىيەت سورۇنى بولۇپ قالدى. يەنە يېڭىدىن ئۇچ كۆل كولىتىپ، ئېرىق ـ ئۆستەڭ چاپتۇرۇپ، راۋانلاشتۇرۇپ، كىشىلەرنى سۇنى نۆۋەت بىلەن تېجەشلىك ئىشلىتىشكە ئادەتلەندۈردى.

سىرتتىن مېۋە كۆچەتلىرىنى ئەكەلدۈرۈپ، ياۋا مېۋىلەرنى ئۇلىتىپ، دېھقانلارنى مېۋىلىك باغلارنى بەرپا قىلىشقا دەۋەت قىلدى.

ئۇنىڭ ئاغچىسى توغراقلىقتىكى ئايالىلارغا شەھەرلىك ئاياللارنىڭ كىيىنىش، ئۆي تۈتۈش ئادەتلىرىنى ئۆگەتتى. ئۇ ھويلا ۋە يول بويلىرىغا توغراقلىقلار ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان چىرايلىق گۈللەرنى تېرىيتتى. كۆپ ئۆتمەي بۇ گۈللەر ھەممە ھويلىلاردا دېگۈدەك ئېچىلىشقا باشلايتتى.

قۇتلۇق ھاجى مەھەللىدىكى ياشلار ھەم بالىلارنى مەدرىسەگە يىغىپ ئۆزى دەرسگۈيلۈق قىلدى. ئۇ ھەر جۈمە نامىزىدىن كېيىن جامائەتكە ۋەز ـ نەسىھەت قىلاتتى.

ھەر خىل سورۇنلاردا ئۆلۈم ـ يېتىم، دەپنە، نىكاھ، ئاغرىق ـ سىلاق، كۆچەت تىكىش، خەير ـ ئېھسان قاتارلىقلارغا ئائىت ئايەتلەرنى تەپسىر قىلىپ، يېشىپ چۈشەندۈرۈپ، ئىلگىرى

قارىغۇلارچە، يېرىم - يارتا، خاتا ئوقۇپ كەلگەن كىشىلەرنى ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ ئوقۇشىغا يېتەكلىگەنىدى. ئۇنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرى، ئايەتلەرنى تەپسىر قىلىشلىرى بەزى موللىلارنىڭ دىتىغا ياقمايتتى. ئۇلار قۇرئان ئايەتلىرىنى پەقەت ئەسلىي ھالىتىدىلا ئوقۇشقا بولىدۇ، ئۇنى زادىرا تىلمىزغا ئۆرۈگەنلىك ئۇنىڭغا شەك كەلتۈرگەنلىك، دەپ غەيۋەت قىلىشاتتى. لېكىن، كۆپ قىسىم كىشىلەر يەنىلا قۇتلۇق ھاجىغا ئىخلاس قىلاتتى، ئۇنىڭغا ئىشىنەتتى.

بىر يىلى قۇتلۇق ھاجىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن يىراقتىكى شەھەرگە بېرىپ كەلگەن ھەسەن شاتىر: «ئەسسالام ئەلەيكۇم، ئاللاتائالا بىز مۇسۇلمانلارغا رۇخسەت قىلغان ئىسلام دىنىنىڭ پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇشىمىز ئۈچۈن ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ چوڭ ئىسلام ئىلمىي مەركىزى ھېسابلانغان مىسىر ئەلئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئىلىم ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئالتە يىل ۋاقىت ئاجرىتىپ بېرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن» دەپ يېزىلغان خېتىنى ئوقۇپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئىلىم ئېلىش ئىستىكىنى قوللاپ قۇۋەتلەش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئىككى مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ئېلىپ بېرىپ بېرىشنى ئۆتۈنگەن ئىدى.

ئۇ ۋاقىتتا ئىككى مىڭ دوللار ئىنتايىن زور مىقداردىكى پۇل ئىدى. ئۇ ۋاقىتتا ئادەتتىكى بىر ئائىلە ئۈچۈن ئىككى مىڭ دوللار ئۈچ يىللىق تۇرمۇش خىراجىتىگە تەڭ كېلەتتى. ھەسەن شاتىر ئۇنىڭغا ئىككى مىڭ دوللارنى ئېلىپ بېرىپ بېرىشنى ئۆتۈنگەن ئىدى. ئۇ ۋاقىتتا ئىككى مىڭ دوللار ئىنتايىن زور مىقداردىكى پۇل ئىدى. ئۇ ۋاقىتتا ئادەتتىكى بىر ئائىلە ئۈچۈن ئىككى مىڭ دوللار ئۈچ يىللىق تۇرمۇش خىراجىتىگە تەڭ كېلەتتى. ھەسەن شاتىر ئۇنىڭغا ئىككى مىڭ دوللارنى ئېلىپ بېرىپ بېرىشنى ئۆتۈنگەن ئىدى.

بىر يىلى قۇتلۇق ھاجىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن يىراقتىكى شەھەرگە بېرىپ كەلگەن ھەسەن شاتىر: «ئەسسالام ئەلەيكۇم، ئاللاتائالا بىز مۇسۇلمانلارغا رۇخسەت قىلغان ئىسلام دىنىنىڭ پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرۇشىمىز ئۈچۈن ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ چوڭ ئىسلام ئىلمىي مەركىزى ھېسابلانغان مىسىر ئەلئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئىلىم ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئالتە يىل ۋاقىت ئاجرىتىپ بېرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن» دەپ يېزىلغان خېتىنى ئوقۇپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئىلىم ئېلىش ئىستىكىنى قوللاپ قۇۋەتلەش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئىككى مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ئېلىپ بېرىپ بېرىشنى ئۆتۈنگەن ئىدى.

ئۇ ۋاقىتتا ئىككى مىڭ دوللار ئىنتايىن زور مىقداردىكى پۇل ئىدى. ئۇ ۋاقىتتا ئادەتتىكى بىر ئائىلە ئۈچۈن ئىككى مىڭ دوللار ئۈچ يىللىق تۇرمۇش خىراجىتىگە تەڭ كېلەتتى. ھەسەن شاتىر ئۇنىڭغا ئىككى مىڭ دوللارنى ئېلىپ بېرىپ بېرىشنى ئۆتۈنگەن ئىدى.

ھەسەن شاتىر شەھەردىن كېلىپ كۆپ ئۆتمەي، قۇتلۇق ھاجى شەھەرگە كەتتى ۋە شەھەردە ئۇزاق تۇرۇپ قالدى. توغراقلىقلار شەھەرگە بېرىپ كەلگەنلەرنىڭ ئاغزىدىن بەدۆلەت ئالىيلىرىنىڭ ئالىم ـ ئۆلىما، ئىلىم ئەھلىلىرىنى چوڭ بىلىدىغانلىقىنى، قۇتلۇق ھاجىنىڭ بەدۆلەت ئالىيلىرىنىڭ ئەتىۋارلىشىغا ئېرىشىپ، ئوغۇللىرىنىڭ بىرىگە تەلىم بېرىشكە تەيىنلەنگەنلىكىنى ئاڭلاشتى.

شۇ يىلى يازدا توغراقلىقلا تۆگە قوشۇلغان، ئالابالداق بېزەلگەن، ئىلگىرى ھېچكىم كۆرۈپ باقمىغان بىر غەلىتە ھارۋا كەلدى. ھارۋىغا يېڭى ئاي ۋە يۇلتۇز سۈرىتى چوشۇرۇلگەن چىت، سەگەز، گۈللۈك رومال، مەسە ـ ئۆتۈك، كاللەك قەنت، مەنپەسە، پەشمەت، ئەينەك ـ تارغاق، چاي ـ تۇز دېگەندەك ماللار بېسىلغانىدى. ھارۋىنى چىرايلى قارامتۇل، مەڭزى قىزىل، كۆزلىرى ئوينىاپ تۇرىدىغان، چىرايىمۇ، تەق ـ تۇرقىمۇ دۇگىلەككىنە كۆرۈنىدىغان ئەر كىشى ھەيدەپ كەلگەن بولۇپ، ئۇ ھارۋىسىنى ئۆيلەرنىڭ ئالدىدا توختىتىپ، ئاللىقاندىق قىزىقارلىق گەپلەرنى قىلىپ ئەتراپىغا ئادەم يىغاتتى. بالىلارغا ئۇششاق پارچىلانغان قەنت، ناۋات، مېغىز دېگەندەك نەرسىلەرنى بېرىپ قىزىقتۇراتتى، ئاياللارغا نېسىگە مال بېرەتتى ياكى ئۇلارنىڭ ياخشى كۆرگەن نەرسىسىنى ئۆيىدىكى بىرەر نەرسە بىلەن ئالماشتۇرۇش تەلىپىگىمۇ رازى بولاتتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ مەھەللىدىكىلەر بىلەن تېزلا تونۇشۇپ كەتتى. كىشىلەر ئۇنى چار بازارچى مۇھەممەد دەپ ئاتىشاتتى. چار بازارچى مۇھەممەد بۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ يوق بولۇپ كەتتى ۋە ئىككىنچى يىلى يازدا ئالىچىپار ھارۋىسىنى ھەيدەپ يەنە پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ قېتىم ئۇ يۈزى يېپىلغان بىر ئايال بىلەن ئۆزىگە ئوخشاش بەقەسەم تون كىيگەن، قارامتۇل چىرايىنى سەپكۈن باسقان، كۆلگەندە چىشلىرى ئاپپاق كۆرۈنىدىغان كىچىك ئوغۇل بالىنى

بىللە ئېلىپ كەلگەنىدى. ئۇ خوتۇن ـ بالىلىرىنى كەنتكە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزى پات ـ پات يوق بولۇپ كېتەتتى. ۋە يەنە بىر چاغلاردا ئالىچىپار ھارۇنىسىنى ھەيدەپ مەھەللىنىڭ چېتىدىكى قۇيۇنلار ئايلىنىپ يۈرىدىغان قۇملۇق يولدا پەيدا بولاتتى. ئۇنىڭ يوق بولۇپ كېتىدىغان ۋاقتى بارغانسېرى ئۇزىراپ ئاخىر تامامەن ئىز ـ دېرەكسىز بولۇپ كەتتى. كېيىن بەزىلەر مۇھەممەد چار بازارچىنى يولدا قاراقچىلار ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ، دېسە، يەنە بەزىلەر مۇھەممەد چار بازارچى شەھەردە كاتتا سودىگەر بولۇپ ياشاۋېتىپتۇمىش، تۆت خوتۇنى بار ئىمىش، دېيىشەتتى. بۇ گەپلەرنىڭ قايسىسى راست، قايسىسى يالغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

شۇ يىللاردا توغراقلىق رەسمىي كەنت بولۇپ رويخەتكە ئېلىنىدى. بازاردىن ھارۇنلىق ئەمەلدارلار كېلىپ قازى رەئىس، ئاقساقال، كۆكبېشى، مىراب، جارۇپكەشلەرنى تەيىنلىدى. توختى ئاخۇنۇمنىڭ چوڭ ئوغلى تۇردى ئاخۇن 70 يېشىدا توغراقلىقنىڭ تۇنجى ئاقساقلى بولدى.

شۇنىڭدىن تارتىپ بازاردىن شەرىئەت بويىچە ئۆشرە ـ زاكات يىغقۇچىلار كېلىپ تۇرىدىغان بولدى.

يازدا قۇتلۇق ھاجى توغراقلىققا كەلدى. ئۇنىڭ بىلەن كىمخاب تونلۇق، يوغان سەللىلىك ئەمەلدار سۈپەت كىشىلەر بىللە كەلگەنىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە نازۇك، ئىنچىكە بوي، قاش ـ كۆزلىرى كېلىشكەن ياش بەگكە ھەممىسى ئالاھىدە ئىززەت ـ ھۆرمەت كۆرسىتىشەتتى. ھاجى مېھمانلارنى بېغىدىكى ئالدىن ياسىتىپ تەييارلانغان شاھانە سۈپىغا باشلىغان بولۇپ، مېھمانلار چوغدەك قىزىل گىلەم، يۇمشاق كۆرپىلەر ئۈستىدە يوغان ـ يوغان تەكىيلەرگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئوتتۇرىغا سېلىنغان كەڭ داستىخان ھەر خىل تائاملار، قوي ـ كالا، كېيىك ـ جەرەن، كەپتەر ـ ئۇلار گۆشلىرىدىن قىلىنغان تۇرلۇك

نازۇنېمەتلەر بىلەن تولغاندى. باغنىڭ ئىچكىرىسىدە بىرنەچچە ئەر قوۋۇرغا گۆشلىرىنى ئۈزۈن - ئۈزۈن يۇلغۇن شاخلىرىغا ئۆتكۈزۈپ كاۋاپ قىلىۋاتاتتى. پىشقانلىرىنى لېگەنلەرگە ئېلىپ ئۇدۇللۇق داستىخانغا توشۇيتتى، ئاغزى دۇملەنگەن چوڭ تونۇردىن پىشىپ تەييار بولغان پاقلان كاۋىپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى تارقىلىشقا باشلىغاندى. تويۇپ كېكىرىشكە باشلىغان مېھمانلار ئاز - ئازدىن ئېلىپ، خۇشياقمىغاندەك چاينىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئاياغ تەرىپىگە جايلاشقان ئاقساقال، ئىمام - مەزىنلەر ھۆرمەت - تەكەللۇپ بىلەن مېھمانلارنى يەپ - ئىچىشكە دەۋەت قىلىشاتتى.

كاۋاپلارمۇ كۆپ يېيىلمىدى. تاۋاق - تاۋاقلاردا ئېلىپ كېلىنگەن مۇزدەك دوغاپ بىلەن گەمىدە سوۋۇتۇلغان يەل - يېمىشلەر ئېتىبار تاپتى. تويۇپ يەپ، ئۇسسۇزلۇقى قانغان مېھمانلار ئارقا - ئارقىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ قورساقلىرىنى بوشتىپ كېلىپ، كۆرپىلەردە يانپاشلاپ يېتىپ پاراڭغا چۈشۈشتى.

ئۇلار بەدۆلەت ئالىيلىرىنىڭ جەڭ غەلىبىلىرى، ئۇنىڭ ئادىل، دانالىقى توغرىسىدا ياكى قايسىبىر سەرۋاز، يىگىتنىڭ جەڭدە قانداق باتۇرلۇق كۆرسەتكەنلىكى، قايسىبىر تۇمەنبېگىنىڭ بىلەرمەنلىك قىلىپ ئالىيلىرىنىڭ ئەتىۋارلىشىدىن قالغانلىقى توغرىسىدا سۆزلىشەتتى. شەرئەت مەسىلىلىرى ئۇستىدە بەس - مۇنازىرە، گەپدانلىق قىلىشاتتى.

كەنتتىكى تاماشاغا ئامراق كىشىلەر بىلەن ئۇششاق بالىلار باغنىڭ نېرىقى بۇرجىكىگە توپلىشىپ پۈزۈر كىيىنگەن، سۆلەتلىك بۇ مېھمانلارنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىگە زەن قويۇپ، قىزىقىپ قاراپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلار تولراق ھېلىقى ياش بەگكە قارىشاتتى. ئۇلار ئۇنىڭ بەدۆلەپ ئالىيلىرىنىڭ كىچىك بەگزادىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولۇشقان ھەمدە ياش بەگكە بۇ

گەپلەرنىڭ تازا خۇشياقمايۇاتقانلىقىنى سېزىپ قېلىشقانىدى. بەگزادە يېنىدىكىلەرگە بىرنەرسىلەرنى دەپ قويۇپ، ئۇلارنى ئۆزى بىلەن قوپۇشتىن توسۇپ، توپتىن سۇغۇرۇلۇپ چىقتى. سەل نېرىغا بېرىپ پۈت ـ قوللىرىنى ھەركەتلەندۈرگەن بولدى. ئۇيان ـ بۇيان ماڭغاندا يېنىغا ئېسىقلىق رەڭدار كۆز قويۇلغان ئەگرى قىلىچى ۋال ـ ۋال چاقنايتتى. ئۇ ئارقىغا ئۆتمەكچى بولۇپ مېڭىشىغا ئىككى ـ ئۈچ خىزمەتكار ئارقىسىدىن تەڭلا يۈگۈرۈشتى. ئۇ خىزمەتكارلارغا «بولدى، بەس، ئەگەشمەڭلار» دېگەن مەنىدە ئىشارەت قىلدى. ئارقىغا ئۆتۈپ تەرەت سۇندۇرۇپ، ئېرىقتا شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان سۇدا قولىنى يۇدى. باغ تېمىنىڭ ئۆرۈلۈپ چۈشكەن يېرىدىن سىرتقا چىقىپ، سالماق قەدەم بىلەن مەھەللىنىڭ تۆۋىنىدىكى سايبۇلاق تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭغا قارىشىپ تۇرغان ئۇششاق بالىلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ كۈلۈشتى ـ دە، ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىش ئۈچۈن باشقا يوللار بىلەن يۈگۈرۈپ كېتىشتى.

سايبۇلاقنىڭ سۈيى مەھەللىنىڭ غەربىدىكى بىر تۈپ توغراقنىڭ تۈۋىدىن باشلىنىپ ئەگرى ـ بۈگرى بولۇپ ئېقىپ ئېرىق ھاسىل قىلىپ مەھەللىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كۆلگە قۇيۇلاتتى. بۇلاقنىڭ ئەتراپى ئىرماش ـ چىرماش بولۇپ كەتكەن چاتقال، دەل ـ دەرەخلەرنىڭ قورشاۋى ئاستىدا قاراڭغۇلىشىپ تۇراتتى. ئېگىز ئۆسۈپ كەتكەن قويۇق ئوت ـ چۆپلەر ئارىسىدا سېرىق،كۆك ياۋا گۈللەر بىلەن قانىدەك قىزىل، نازۇك لەيلىمازاقلار كۆزگە تاشلىناتتى. قۇشلارنىڭ چىرايلىق ئاۋازىدا سايرىشى، بۇلاقتىن كۆتۈرۈلگەن ساپ، سالقىن ھاۋا جانىنى ھۇزۇرلاندۇراتتى.

ئالدىنقى كۈنى بەگزادە بۇلاق بويىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرغان چېغىدا قىزىل رومىلىنى كۆزىگە چۈشۈرۈۋالغان نازۇككىنە بىر قىز بالا قاپاق كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغىلا چىقىپ قالدى. قىز

ئۇنى كۆردى ـ دە، كېيىكتەك ئۇركۈپ ئۆزىنى قويۇق سۆگەت شاخلىرىنىڭ ئارقىسىغا ئاتتى. بەگزادە كۈلۈمسىرىگەن پېتى ئۇنىڭ ئاياغ تىۋىشىغا، شاخلارنىڭ شىلدىرلىشىغا قۇلاق سېلىپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئالاقزەدىلىك ئىچىدە قالغان سەبىي كۆزلەر، تۇزاققا چۈشكەن قۇش قانىتىدەك لىپىلداپ كەتكەن ئۇزۇن كىرپىكلەر، گىلاستەك قىزىل، نەمخۇش، تىترەپ تۇرغان لەۋلەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى. قىز قايتا كۆرۈنمىدى. ئاشۇ جاننى ئالغۇدەك ئاجايىپ قىزنى تولۇق كۆرۈش ئۈچۈن، بەگزادە بۇگۈن بۇلاق بويىغا چۈشمەي، قويۇق چاتقال ئارىسىدىكى دەرەخ كۆتىكىگە جايلاشتى. بۇ يەردىن بۇلاق بويى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەتراپتا ئۇنى بىقارار قىلغان ئاشۇ قىزغا ئوخشاپ كېتىدىغان لەيلىقازاقلار تېخىمۇ كۆپ ئېچىلىپ كەتكەنىدى.

ئۇ باش ئۇستىنى يېشىل پەردىدەك توسۇۋالغان يوپۇرماقلار ئارىسىدىن بۇلاق تەرەپكە تەقەززالىق بىلەن قارىدى. ئارقا تەرەپىدە قانداقتۇر بىر يەردە قۇرۇق شاخلارنىڭ غىرسىلدىغىنىنى، بىركىملەرنىڭ پىخىلداپ كۈلگەن ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولۇپ، ئىتتىك كەينىگە بۇرۇلدى ـ يۇ، ھېچكىم كۆرۈنمىگەندىن كېيىن كۆڭلى جايىغا چۈشكەندەك بولۇپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدى. تاقەتسىزلىك بىلەن كۆزىنى يەنە ئۇدۇلغا تىكتى. يىراقتىن ئېھتىيات بىلەن بېسىلغان يەڭگىل قەدەم تىۋىشى، قۇشلارنىڭ قانات قېقىشى ئاڭلاندى. بەگزادە سەل كۆتۈرۈلۈپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئالغا ئۇمتۇلدى.

دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىكى بىلىنەر ـ بىلىنمەس چىغىر يولدىن بىر قىز چىقىپ كەلدى. ئۇ تەمتىرىگەندەك، نېمىدىنىدۇر قورققاندەك ئېھتىيات بىلەن ماڭاتتى. ئۇ دەل بەگزادە كۈتكەن قىز ئىدى. ئۇ ئەتراپنى دىققەت بىلەن تەكشاپ، رومىلىنى قىيا ئېچىپ ئەتراپقا ئوغرىلىقچە قارىدى ـ دە، كۆڭلى تىنغاندەك خۇشال بولۇپ، ئىتتىك بۇلاق بويىغا چۈشتى. ئۇ 13 ـ 14

ياشلاردىكى ئەمدىلا قات يارغان غۇنچە كەبى يۇمران، مەسۇم ۋە گۈزەل بىر قىز ئىدىكى، كۆزلىرىگە لىق تولۇپ تۇرغان شېرىن چۈش ئىچىدە بۇ دۇنياغا ھەيرانلىق، ئەيمىنىش بىلەن باقاتتى. ئۆز گۈزەللىكى، ئۇسسۇل ئۇيناۋاتقاندەك چىرايلىق مېڭىشلىرى، مەسۇمانە بېقىشلىرى بىلەن بۇ دۇنيانى نۇرلاندۇرۇپ تۇرغانلىقىنى ئەسلا سەزمەيتتى. ئۇ ئوچۇملىرىغا لىق سۇ ئېلىپ ئاسمانغا ئېتىپ، كۈن نۇرىنىڭ جۇلالاندۇرۇشى بىلەن ھېقىقتەك ۋالىلداپ، ئۇنچە ـ مارجان بولۇپ ئېتىلىپ چۈشكەن سۇ تامچىلىرىغا قاراپ كۈلەتتى. قوللىرىنى ئۇزىتىپ ئۇلارنىڭ ئالقانلىرىدا سانسىز ئۇششاق پارچىلارغا بۆلۈنۈپ ھەريان چاچراپ كېتىشىدىن زوقلىناتتى. رومىلى بوينىغا چۈشۈپ، ئۇششاق ئۆرۈلگەن قوڭۇر چاچلىرى مەجنۇنتالدەك سۇغا چىلىشىپ قالغىنى بىلەن ھېسابلاشمايتتى. ئۇ ئويناپ ھاردى. بىردىنلا نېمىندۇر ئەسلىگەندەك مەيۇسلۇك ئىچىدە شۈكلىنىپ قالدى. قاپاقنى سۇغا پاتۇرۇپ بۇلدۇقشىتىپ سۇ ئالدى. چاچلىرى ۋە رومىلىنى ئوڭشاپ، قاپاقنى يۇدۇپ چىغىر يولدا يۇرۇپ كەتتى. يوغان قاپاق ئۇنىڭ نازۇك بويىنى بېسىپ تۇرغان غەلىتە مەخلۇققا ئوخشايتتى. ئۇ ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئۇششاق، چىرايلىق چامداپ ماڭاتتى.

ئەتىسى قۇتلۇق ھاجى باشلىق يۇرت چوڭلىرى قىزنىڭ ئۆيىگە ئەلچىلىككە باردى. ئۇ 80 ياشلىق ئىككى كۆزى ئەما بىر بوۋاينىڭ يالغۇز نەۋرىسى ئىدى. ئاچچىقى يامان، تەرسا بوۋاي ئۇلارغا يۈز ـ خاتىر قىلماي:

ـــ بەدۆلەتتەك پادىشاھنىڭ ئوغلىغا قىز تېپىلماي قاپتىمۇ؟ ئۇنىڭغا دەپ قويۇڭلار، مېنىڭ مۇشۇ بىر تال نەۋرەمگە كۆز قىزارتمىسۇن. ئاللاتائالا مېنى كۆزۈمدىن ئايرىغان بولسىمۇ، رەھىم ـ شەپقىتىدىن ئايرىمىدى. مۇشۇ نەۋرەم ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن ماڭا ھاسىمۇ بولدى، ئانىمۇ بولدى، دادىمۇ

بولدى، ئەمدى كېلىپ بەگزادەم مەندەك ئاجىز قېرىنى يالغۇز نەۋرەمدىن ئايرىۋېتەمدىكەن؟ ـــ دەپ ۋارقىرىدى.

بەگزادە يېقىنلىرىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىردىنلا تۇتۇلۇپ گەپ ـ سۆز قىلمىدى. مېھمانلار دەرھال قايتىش تەييارلىقىغا چۈشتى. قۇتلۇق ھاجى ۋە مەھەللە چوڭلىرى ئۇلارنى ھەرقانچە قىلىپمۇ تۇتۇپ قالالمىدى.

ئەما بۇۋاي ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا قىز نەۋرىسىنى ئۆز كۆڭلىگە پۈككەن يەرگە ياتلىق قىلىپ، بۇ دۇنيادىن خاتىرجەم ئايرىلدى.

كۆپ يىللاردىن كېيىن ھەققۇلى بەگ ئۆز ئاكىسىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن چۆل ـ بايا‌ۋاندا ئۆلۈتۇرۇلۇپ، بىر نامسىز جىلغىغا دەپنە قىلىنغان چاغلىرىدا، بوۋاينىڭ بۇ نەۋرە قىزى بىر ـ بىرىدىن چىرايلىق تۆت بالىغا ئانا بولۇپ قالغانىدى. ئىتائەتمەن، شۈكۈر ـ قانائەتچان بۇ سەھرا ئايالى تىرىكچىلىك غېمى بىلەن تىنچ ياشايتتى. كىچىك ۋاقىتلىرىدىكى چۆچەككە ئوخشايدىغان ئاشۇ ئىشلارنى ئويلاپمۇ قويمايتتى. ئەينى يىللاردىكى سۆلەتلىك بەگزادىنىڭ ئېچىنىشلىق ئاقىۋىتىنى تېخىمۇ تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى.

شۇ يىللاردا جەنۇبتىكى ئالتە شەھەردىن تارتىپ تۇرپان، ئۇرۇمچىگىچە بولغان كەڭ زېمىندا يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشلەردىن توغراقلىقمۇ چەتتە قالمىدى. ئەر كىشىلەر سەللە ـ دەستارسىز، ئاياللار پەرەنجىسىز يۈرۈش قاتتىق مەنئى قىلىندى. كەندىر تېرىپ نەشە ياسايدىغانلار، ئۈزۈمدىن بوزا ـ مۇسەللەس چىقىرىپ ساتىدىغانلار، قىمارۋازلار، ئوغرىلىق ۋە ھەر خىل ناشايان ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولىدىغانلار سازايى قىلىنىپ، خالايىققا ئىبرەت قىلىندى، توپلىشىپ نەغمە ـ ناۋا قىلىپ مەشرەپ ئۆيناشتەك «كىشىلەرنى شەيتانىنىڭ يولىغا باشلايدىغان» قىلمىشلار يوقىتىلدى. بازار تەرەپتىن ھارۋىلىق، ئات، تۆگىلىك ئۆشرە ـ زاكات يىغىدىغان بەگ ـ مىرزىلار، «دىۋانبەگ»لىرى توختىمايلا

كېلىپ تۇراتتى. ئاقساقال ـ دورغىلار، ئىمام ـ مەزىلەر مۇمىن مۇسۇلمانلارنى ئاتالىق غازى بەدۋلەت ئالىيلىرىنىڭ نۇسرەت قازىنىپ جاھانىنى ئىسلام نۇرىغا پۇركىشى، قوشۇنلىرىنىڭ غەيرەت ـ شىجائەتكە تولۇشى ئۈچۈن ئۆشرە ـ زاكات، سېلىق ـ ياساق، غەللە ـ تاناپلارنى ۋاقتىدا تاپشۇرۇشقا ئۇندەيتتى.

دەسلەپكى يىللاردا كىشىلەر تۆگە ـ ئاتلىرىنى، ئېغىلدىكى قوي ـ كالىلىرىنى، بۇغداي ـ قوناق، ئوتۇن ـ سامانلىرىنى ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن تەقدىم قىلىشتى. «خۇدا يولىدا» چىشلىرىنى چىشلەپ جاپالىق كۈنلەرگە بەرداشلىق بەردى. ئەمما، ئۇلار كۈتكەن نۇسرەت تېگى يورۇيدىغاندەك، تىنچ، بايلىقات كۈنلەر يېتىپ كېلىدىغاندەك قىلمايتتى. ياساق ـ سېلىق، ئۆشرە ـ زاكاتلار بارغانسېرى كۆپىيىپ خەلقنىڭ يىلىكىنى قۇرۇتتى. «دىۋانبېگى»، مىرزا ـ دورغىلار جان ئالىدىغاندەك ۋەھشىيلىشىپ ھېچنېمىسى قالمىغان خەلقنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىشقا چۈشكەندى. زۇلۇم دەستىدىن يۇرتنى خانۇەيرانچىلىق قاپلاپ، ئۆيلەردىن بوران ئۇچۇپ تۇرىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

قۇتلۇق ھاجى يېقىن ـ يورۇقلىرىنى باشلاپ توغراقلىقتا پات ـ پات كېلىدىغان، ھەر كەلگەنده، خېلى ئۇزاق تۇرىدىغان بولۇپ قالدى. مېھمانلار ئەدىلىكته ئۇرۇش ـ مالمانچىلىقتىن، «قوقانلىق »لاردىن قاقشايدىغان بولۇپ قېلىشقانىدى. كىملەرنىڭدۇر بىر كېچىدىلا «قوقانلىق» بولۇۋېلىپ، ئەمەلگە ھەم مال ـ دۇنياغا ئېرىشۋاتقانلىقى، «قوقانلىق»، «ئەنجانلىق»لارنىڭ ھوقۇق ـ ئىمتىيازلىرىنىڭ يوقىرىلىقى توغرىسىدا شىكايەت قىلىشاتتى. بەزىلەر ئىلگىرىكى چىن پادىشاھلىرىنىڭ تەرىپىنى قىلىشاتتى. بۇنداق چاغلاردا قۇتلۇق ھاجى:

— قوقانلىق، ئەنجانلىق كىم؟ ئالته شەھەرلىك كىم؟ ھەممىز بىر تىلدا سۆزلىشىدىغان، بىر ئاللاغا ئىشىنىدىغان،

زېمىنىمىز تۈتىشىپ كەتكەن خەقلەرغۇ؟ نېمىشقا بىر - بىرىمىزگە ئىشەنمەيدىغاندىمىز ، دېسە، يەنە بەزىلەر:

— بىز ئالتە شەھەرلىك دېگەن شۇنداق بوزەك خەقمۇ؟ نېمىشقا ھېلى ئۇ، ھېلى بۇلار شىللىمىزغا مىنىۋالىدۇ؟ بەدۆلەتتەك ئادەملەر بىزنىڭ ئارىمىزدا يوقمۇ زادى؟ — دېيىشىپ قاينىشاتتى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

تۆتىنچى باب

قۇتلۇق ھاجى بارغانچە شەھەرگە كەمدىن كەم باردىغان بولۇپ قالدى. بولۇپمۇ دادىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۆيىدىن سىرتقا چىقىشىنىمۇ ئانچە خالىمايدىغان بولۇپ قالدى. توختى ئاخۇن ھايات ۋاقتىدا ئۆزىنى «110 ياشقا كىردىم» دەيتتى. قېرىلار ئۆزلىرىنىڭ يېڭى كەلگەن ۋاقتلىرىنى ئەسلىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ ياكى دادا ـ ئاكىلىرىنىڭ يېشىغا سېلىشتۇرۇپ تەخمىنەن 118 ياش دەپ ھېسابلاشتى. ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ زادى قانچە ياش ئۆمۈر كۆرگەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. خىزىردەك چىرايلىق قېرىغان بۇ بوۋاي كېلىنى يۇيۇپ بەرگەن ئاق يەكتەكنى بىلەن ئاق ئىشتىنىنى كىيىپ، ھاسىسىغا تايىنىپ كېلىپ مەسچىتنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى. ئۇنى كۆرگەن قېرىلارمۇ، ياشلارمۇ، ھەتتا ئۇششاق بالىلارمۇ ھۆرمەت بىلەن ئېگىلىپ سالام قىلىشاتتى. ئۇ دائىم ئولتۇرىدىغان يېرىگە كېلىپ ھاسىسىغا تايانغىنىچە ياشاڭغىرىغان كۆزلىرىنى نەگدۇر تىكىپ ئۇزاق ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى كۆز ئالدىدىكى ئادەم ۋە ئىشلارنى ئەمەس، ئۇزاق يىللار ئىلگىرىكى ئىشلارنى، ئاتا ـ ئانا، قېرىنداشلىرىنى، بالىلىق، ياشلىق چاغلىرىنى كۆرەتتى. ھازىر ئۇ دائىم ئولتۇرىدىغان، ئاپتاپ ئوبدان چۈشىدىغان ئاشۇ يەر بوشاپ قالدى. مەسچىتنىڭ ئەتراپى مۇھىم بىر قىسىمدىن ئايرىلىپ قالغاندەك، چۆلدەرەپ قالغاندەك بولۇپ قالدى. ھەر قېتىم ئاشۇ بۇلۇڭغا كۆزى چۈشكەندە قۇتلۇق ھاجىنى يىغا تۇتاتتى. شۇڭا، ئۇ مەسچىتكە چىقماي نامازنى ئۆيدە ئوقۇيتتى.

نامازدىن كېيىن پېشايۋاندا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيتتى. كونا كىتابلارنى ۋاراقلاپ رەڭدار، كۆركەم ئىشلەنگەن مۇقاۋىلىرىنى سىلاپ، گۈل ـ نەقىش خەت نۇسخىلىرىدىن ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇرۇپ، كۆزى ئىختىيارسىز ھويلا ـ ئارامنى بېسىقتۇرۇپ، گۈللەرگە سۇ قۇيۇپ يۈرگەن ياش چوكانغا چۈشەتتى. قاش ـ كۆزلىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، سۈمبۈل چاچ، تولۇق كەلگەن بۇ چوكان توي قىلىپلا ئېرى ئۆلۈپ كەتكەنلىكتىن تۈل ئۆتۈۋاتاتتى. ئانىسى ئۇنى ھاجىنىڭ ئۆيى ئىشلىرىغا قارىشىپ بەرسۇن، دەپ ئەكىلىپ قويغاندىن بېرى ياشىنىپ قالغان خىزمەتكار ئايالنىڭ قولىدا ئاقساپ قالغان ئۆيى ئىشلىرى ئىزغا چۈشۈپ قالدى. ئۇ ھاجىنى ئىسسىقسىز قالدۇرماسلىق ئۈچۈن كۈنىگە 4 ـ 3 ۋاق قازان ئاساتتى، قولىمۇ تەملىك ئىدى. قىزلىرى شەھەرگە ياتلىق بولۇپ كەتكەندىن كېيىن قەدىناس ئايالى ساقلىقى يوقلۇقىنى باھانە قىلىپ شەھەردە تۇرۇپ قالدى. يالغۇزسىراپ قالغان ھاجى ئۇچقۇر يىللارنىڭ رەھىمسىزلىكىنى، ئۆزىنىڭمۇ ياشىنىپ قالغانلىقىنى ئويلاپ، ئىشلىرىغا ۋارىس بولغۇدەك ئوغۇل پەرزەنتىنىڭ يوقلۇقىدىن ھەسرەت چېكەتتى. ئۇنىڭ ئوي ـ خىيالىنى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى سەزمەي قالمىدى، ئۇلار مەھەللىدىكى چوڭلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ تۇل چوكانىنى ئۇنىڭغا نىكاھلاپ قويۇشتى. بىر يىلدىن كېيىن بۇ چوكان ئۇنىڭغا بىر ئوغۇل تۇغۇپ بەردى. قۇتلۇق ھاجى يېشى بىر يەرگە بارغاندا ئېرىشكەن يالغۇز ئوغلىدىن سۆيۈنۈپ، ئىسمىنى ئابدۇلكەرىم دەپ قويدى ۋە ئۇنى كۆز قارىچۇقىدەك ئاسراپ تەربىيەلىدى. ئۇ مۇشۇ خۇشاللىقى تۈپەيلى، ئىشەك ئالدىغا توققۇز توپ تېرەك قويدى. بۇ تېرەكلەر ئاسمان ـ پەلەك بوي تارتىپ، ئارىدىن نۇرغۇن يىللار ئۆتكەندىن كېيىنكى «پولات تاۋلاش» دەۋرىدە كېسىلىپ كەتكەنگە قەدەر خۇددى جاھاننىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقىنى يەتكۈچە تارتقان مويسىپىت بوۋايلاردەك

ئۇلۇغۋار سۈكۈت ئىچىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇردى.

قۇتلۇق هاجى ئوغلىغا ئۆزى بىلگەنلىرىنى ئۆگىتىپ بولغىنىغا كۆزى يەتكەندە قەشقەر خانلىق مەدرىسەسىگە ئايرىپ داڭلىق ئۆلىما باھاۋۇددۇن مەخسۇمنىڭ قولىغا تاپشۇردى.

قۇتلۇق هاجى بىكار بولۇپ قالغان ۋاقىتلىرىدا مېھمانخانىدىكى ساندۇقىدا ئەتىۋارلاپ ساقلايدىغان كۆن مۇقاۋىلىق قېلىن دەپتىرىنى ئېلىپ، قەلىمىنى ئۇچلاپ، تەئىلىق نۇسخىسىدا چىرايلىق خەتلەرنى يازاتتى. ئۇ خېلى بۇرۇندىن تارتىپلا ئائىلىسىدە، يۇرتتا يۈز بەرگەن ئىشلارنى، ئۆزىنىڭ بەزى ئوي ـ پىكىرلىرىنى، ئۆزىگە چوڭقۇر تەسىر قىلغان بىرەر ـ ئىككى كۈپلېت شېئىر ياكى ھېكمەتلەرنى، يۇرتتىكى چوڭلارنىڭ ۋاپاتى، توي ـ مەرىكە، نەۋرە ـ چەۋرىلەرنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتى، يۇرتتىكىلەر تۆلىگەن ئۆشرە ـ زاكات، سېلىق ـ ياساقلارنى خاتىرىلەپ قويياتتى. ئۇ دادىسى توغرىسىدا: «مەرھۇم دادام توختى ئاخۇن ھىجرىيەنىڭ 1306 ـ يىلى شەئبان ئېيىنىڭ ئون يەتتىسى 118 يېشىدا پانىيدىن باقىيغا سەپەر قىلدى. ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇنلەر، چوڭ دادام تاھىر ھاجى بىلەن چوڭ ئانام مۆھتىرەم خېنىم ۋە بالا ـ چاقلىرى قەشقەر شەھىرىدە غوجىلار يېغىلىقىدا قەتل قىلىنغان. دادام كىچىك بولغانلىقى ئۈچۈن، مەرھۇم چوڭ ئانام ئۇنى كۆپنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ قويغان. ئۇ جان ئۆزەر ئالدىدا دادامغا: ‹بېشىڭنى ئېلىپ چىقىپ كەت، قانچە يىراققا كەتسەڭ شۇنچە ياخشى. ھەرگىز قايتىپ كەلمە› دەپ ۋەسىيەت قىلغان. دادام جاھان كېزىپ تىنچ يەر ئىزدەپ ئاخىر قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى توغراقلىقتا تۇرۇپ قالغان» دەپ خاتىرىلىگەن. قۇتلۇق هاجى توغراقلىقتا يۈز بەرگەن يەنە بىر چوڭ ئىشنى ـــ قۇملۇقتىكى قەدىمىي شەھەرنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن چەتئەللىك ئېكسپېدىتسىيەچىلەرنىڭ

توغراقلىققا كەلگەنلىكىنى تەپسىلىي خاتىرلىگەنىدى: «... كۈزدە كەنتىمىزگە تۆگىچى، يول باشلىغۇچىلارنىڭ ھەمراھلىقىدا ئەنگلىيە دېگەن پەرەڭ دۆلىتىدىن تەكشۈرگۈچىلەر كەلدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تىلىنىمۇ ھەم بىزنىڭ تىلىمىزنىمۇ بىلىدىغان بىر تىلماچنى ئېلىپ كەپتۇ. بۇ تىلماچ تازا لاياقەتلىك ئەمەستەك قىلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، بىز ئۇلار بىلەن قۇربىمىزنىڭ يېتىشچە سۆھبەتلىشىپ، ئۇلارنىڭ قۇملۇقتىكى قەدىم ماكانىنى تەكشۈرگىلى كەلگەنلىكىنى بىلدۇق. قولىدا بەدۆلەت ئالىيلىرى يېزىپ بەرگەن رۇخسەت خېتى بار ئىكەن. بىزنىڭ دىيارىمىزدىكى قەدىمكى خارابىلەرنىڭ پەرەڭلەر بىلەن نېمە ئالاقىسى بار ئىكەنە؟ شۇنداقتىمۇ ئادەتتىمىز بويىچە ئۇلارنى ئاش ـ تائام بېرىپ كۈتۈۋالدۇق. كەم ـ كوتىلىرىنى تولۇقلاپ يولغا سالدۇق. مەھەللىدىكىلەر ئۇلارنى ساق قايتىپ كېلەلمەيدۇ، دېيىشتى. ھەممىنى ئالدىن بىلگۈچى، ھەممە كارامەتلەرنىڭ ئىگىسى بولغان ئاللا بەندىلىرىنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، ئامىن ! »

قۇتلۇق ھاجى مۇشۇ قۇرلارنى پۈتۈپ ئاردىدىن بىرەر ئاي ئۆتكەندە قۇملۇققا يۇرۇپ كەتكەن ئون نەچچە ئادەمدىن ئۇچى قايتىپ كەلدى، ئۇلارنىڭ ئىككىسى پەرەڭ، بىرى يەرلىك تۆگىچى ئىدى. ئۇلارنىمۇ قويچىلار قۇملۇق گىرۋىكىدىن تېپىۋېلىپ، سۆگەت شېخىدا توقۇغان كاجىۋىغا سېلىپ ئېلىپ كەلدى. بۇ يىللاردا ئايشىخان باخشى ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئىشىنى يالغۇز ئوغلى داۋاملاشتۇرۇۋاتاتتى. كىشىلەر ئۇنى قۇربان باخشى دەپ ئاتايتتى. ئۇ چىرايى قارامتۇل، تەمبەل، سەل مۇكچىيىپ، بېشىنى يەردىن ئالماي ماڭىدىغان ئادەم ئىدى. ئاندا ـ ساندا بېشىنى كۆتۈرگەندە بولسا بۆرتۈپ چىققان ماڭلىيى بىلەن ياڭاق سۆڭەكلىرى ئارىسىدىكى

چوڭقۇر كۆزلىرى يىرتقۇچنىڭ كۆزلىرىدەك يارقىراپ كېتەتتى. ئالىيىپ سۈرلۈك قاراشلىرى، قوپال، غارائ - غۇرۇك ئاۋازىدا ۋارقىراپ سۆزلەشلىرى ئانىسىنىڭ ئۆزى ئىدى. پەرەڭلەر ئۇنىڭ پەرۋىش قىلىشى بىلەن تېزلا ماغدۇرىغا كەلدى. ئۇلار ساقىيىپلا باخشىنىڭ يىلتىز قاياناتمىسى بىلەن كۇمىلاچ دورىسىغا قىزىقىپ قالدى. باخشىغا بەدۆلەت تارقاتقان تەڭگە پۇللاردىن بىرىپ ھەم ئۇنىڭ مەخپىيەتلىكىنى قاتتىق ساقلاش شەرتىنى قوبۇل قىلىپ، دورىلارنىڭ تەركىبىنى خاتىرىلەۋېلىشتى. ھەممىدىن ئۇلارغا پىرە ئويىنتىش ناھايىتى قىزىقارلىق تۇيۇلدى. پىرە ۋاقتىدا ئۇلار باخشىنىڭ بۇيرۇقىغا ئىتائەتمەنلىك بىلەن بويسۇنۇشاتتى ۋە داپ چېلىنىشى بىلەنلا ئالىتاغىل دەسسەپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كېتەتتى. پۈت - قوللىرى ئۇزۇن، كالانپاي كەلگەن بۇ ئادەملەرنىڭ ئۇسسۇل ئويىنىغاندىكى ھالىتى ناھايىتى كۈلكىلىك ھەم بىچارە كۆرۈنەتتى. ئەگەر باخشى ئۆگىتىشنى رەت قىلمىغان بولسا، ئۇنىڭ بۇ ھۈنىرى بۈيۈك بىرىتانىيەلىكلەرنى چوقۇم ھەيران قالدۇرغان بولاتتى.

ئىككى ئېكسپېدىتسىيەچى مەھەللىدە خېلى ئۇزاق تۇردى. ئۇلار مەھەللىدىكى قېرىلار بىلەن تولىراق قۇتلۇق ھاجى بىلەن پاراڭلىشاتتى. ئۇششاق بالىلار ئۇلارنىڭ كەينىدىن چىقماي يۈرەتتى. مەھەللىدىكىلەر ئىچىدە كۆك كۆز، يېشىل كۆز ھەم چېقىر كۆزلەر بار ئىدى. لېكىن، بۇقەدەر ئوچۇق، ئۇزۇل - كېسىل كۆك كۆزلەر دېھقانلارنى ھەيران قالدۇرغان ۋە ھاياجانلاندۇرۇپ قويغانىدى. ئۇلار مۇشۇ ئىككىسىنىڭ كۆزىمۇ بىزنىڭ كۆزىمىزدەك ئۆتكۈرمىدۇ؟ ئاسمان ئۇلارغىمۇ كۆك، گۈل ئۇلارغىمۇ قىزىل كۆرۈنەمدىغاندۇ؟ دەپ سورىشاتتى.

پەرەڭلەر ئېلىپ يۈرىدىغان دۇربۇن، كومپاس، چاقماق تېشى،

مىلىتىق دېگەندەك نەرسىلەر ئۇلارنى ھەۋەسلەندۈرەتتى ۋە قورقۇتاتتى. ئۇ نەرسىلەرنى سىلاپ بېقىشنى ياكى قولىغا ئېلىپ كۆرۈپ بېقىشنى ئارزۇ قىلىشاتتى.

پەرەڭلەر بوينىغا ئېسىپ يۈرىدىغان قىلدەك ئىنچىكە تىللىرى «چىك ـ چاك»، «چىك ـ چاك» قىلىپ ماڭىدىغان قويۇن سائىتى ئۇلارغا ناھايىتى قىزىقارلىق تۇيۇلاتتى. پەرەڭلەر كۇن تىك بولغاندا ئىنچىكە تىللارنىڭمۇ تىك بولىدىغانلىقىنى كۆرىستىپ سائەتنىڭ ۋاقتىنى توغرا كۆرسىتىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرگەندە سەل چېچەنرەك ئادەملەر دەرھال گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ: «ياپىرىم، بۇ پەرەڭ دېگەن شەيتاننىڭ ئۆزى ئىكەن، خۇدا ياراتقان ۋاقتىنمۇ كىچىككىنە قۇتىنىڭ ئىچىگە سولىۋاپتۇ ئەمەسمۇ؟» دەپ كېتىشەتتى.

پەرەڭلەرنىڭ بىرى مەسچىت ئالدىدىكى ئادەم كۆپ يىغىلغان سورۇندا قوينىدىن ئالتۇن يالتىلغان كىچىك بىر لاي ھەيكەلنى چىقىرىپ، كىشىلەرگە كۆرسەتكەندە، ھەممىسى چۆچۈپ كېتىشتى، ھەتتا كۆزلىرىگە ئىشەنمەي قالدى. ئۇنىڭ راستىنلا قەدىمىي شەھەردىن ئېلىپ كېلىنگەن نەرسە ئىكەنلىكىگە ئىشەنگەندە بولسا، پەرەڭلەر بۇ ھەيكەلنى قانداق ئېلىپ كېلەلىگەندۇ، قەدىمىي شەھەرنىڭ سېھرىي كارامىتى كاپىرلارغا كار قىلمامدىغاندۇ يا؟ دېيىشىپ ياقىلىرىنى چىشلەشتى.

توغراقلىقتا ياش ۋاقىتلىرىدا يولۋاس، يىلپىز ئوۋلىغان ھاشىم ئاخۇن ئىسمىلىك ئۇستا پالۋان بار ئىدى. پەرەڭلەر ھاشىم ئاخۇنغا قىزىقىپ قېلىشتى. بولۇپمۇ ئوۋچىلىققا ھەۋەس قىلىدىغان قوڭۇر چاچ، تەمبەلرەك كەلگەن بىر پەرەڭ دائىم ھاشىم ئاخۇننى ئىزدەپ بېرىپ، يولۋاسنى قەيەردە ئۇچراتقانلىقىنى، ئۇنى قانداق ئوۋلىغانلىقىنى زېرىكمەي سورايتتى. ئۇ ھاشىم ئاخۇن باشلىق يەرلىك ئوۋچىلارنىڭ

باشلىشى بىلەن بىرنەچچە قېتىم ئۇۋۇغا چىققان بولسىمۇ، تەلىپى ئوڭدىن كەلمىدى، ئاخىر، خاتىرە ئۇچۇن ھاشىم ئاخۇندىن بىر پارچە يولۇاس تېرىسى سېتىۋالدى ۋە يۇرتىغا قايتىغاندا ئۇنى مېھمانخانىسىنىڭ تېمىغا ئېسىپ قويىدىغانلىقىنى سۆزلەپ يۇردى.

پەرەڭلەر سەپەرگە چىققۇدەك بولغاندا، تەييارلىقىنى تەخ قىلىپ، دېھقانلاردىن سېتىۋالغان ئات ـ تۆگىلەرگە يۈك ـ تاقلىرىنى ئارتىپ، كېيىن يەنە كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ مەھەللىدىكىلەر بىلەن خوشلاشتى. دېھقانلار بىرنەچچە ئايدىن بېرى ئۆزلىرى ئاش ـ نان بېرىپ باقىقان، ئەتىگەن ـ ئاخشاملىرى شەرەت بىلەن پاراڭلىشىپ ئۆگىنىشىپ قالغان بۇ كىشىلەرنى قىيالمىغان ھالدا ئۇزىتىپ چىقىشتى. ئۇلار كېتىپ خېلى كۇنگىچە ئۇلارنىڭ كىچىك بالىدەك ساددا ھەم تۇزلۇكى، خىيالىغا كەلگەننى يوشۇرماي دەۋېرىدىغانلىقى، شەھەردىن كەلگەن بەگلەردەك ھالى يوغانلىق قىلمايى، نېمە بەرسە يەۋېرىدىغانلىقى، چامغۇر، كاۋا توغراپ ئەتكەن ئۇماچقا نەقەدەر ئامراق ئىكەنلىكلىرىنى سۆزلىشىپ يۇرۇشتى. بىر قېتىم قۇربان باخشى ئۇلارنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، غاراڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازدا:

ـــ پەرەڭ دېگەن ساددىمىكەن، ياۋاشمىكەن؟ جاھاندا ھېيلىگەر خەق ئۇ. ئۇ خەقنىڭ خىيالى سىلە بىلەن بىزدەك گول ئادەملەرنى ئالداپ ئاۋۇ قۇملۇقتىكى مال ـ دۇنيانى ئېلىۋېلىشتا. قاراپ تۇرۇڭلار، ئۇلار تېخى نەچچە كېلىدۇ، ئاشۇ يەردىكى دەپنە ـ دۇنيانى تۇگەتمىگۇچە بولدى قىلمايدۇ. پەرەڭ دېگەنگە بىزدەك قارىتۇرۇك ئادەملەرغۇ تەڭ كېلەلمەيمىز، ئاۋۇ بەدۇلەت بىلەن چىن پادىشاھىمۇ تەڭ تۇرالمايدۇ، ـــ دېدى.

شۇنداق دەۋېتىپ كۆزلىرىنى ئالايتقىنىچە خۇددى پەرەڭلەر

ئۇنىڭ ئۆچىنى ئېلىپ بېرىدىغاندەك زەھەرخەندىلىك بىلەن ئەتراپتىكىلەرگە قاراپ چىقتى. 30 ياشقا كىرگۈچە ئۆيلىنىلمەي، مەھەللىنىڭ چېتىدىكى ئانىسىدىن قالغان كونا كەپىدە جىندەك يالغۇز ياشايدىغان بۇ بەندە نېمىشقىدۇر ئادەملەرگە ئۆچلۈك قىلاتتى. قىز ـ چوكانلارنى كۆرگەندە بولسا يىرگىنىچتىن چىرايىنى پۈرۈشتۈرەتتى. كىشىلەر ئۇنى «غايىبتىن ئۆيلەنگەن ئىمىش، كۈندە ئاخشىمى تۆشلۈكتىن كەپتەر سۈرەتلىك بىر جىن باخشىنىڭ ئۆيىگە ئۇچۇپ كىرىپ كېتەرمىش. ئۆيگە كىرىپلا ئايالغا ئايلىنىپ قازانغا ئۇننى چالغاچ، ئىككى پۇتىنى قالاپ باخشىغا ئاش ئېتىپ بېرەرمىش، دېيىشەتتى. يەنە بەزىلەر قۇربان باخشى كېچىسى توغۇچقا مىنىپ ئۇچۇپ يۇرەرمىش، كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە كۈھىقاپقا بېرىپ كېلەرمىش، دېيىشەتتى.

ئايالارغا ئۆچ بولغانلىقىدىنمىكىن، ئۇنىڭ جادۇ ـ ئىستىقۇلىرى ئانىسىنىڭكىدەك تەسىر قىلمايتتى. لېكىن، ئۇنىڭ ئويغاق تۇرۇپ چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ۋارقىراپ قىلىدىغان سۆزلىرى توغرا چىقىپ قالاتتى. ئۇ شۇنداق ۋارقىراپ سۆزلەپ يىتكەن نەرسىلەرنى تېپىپ بېرەلەيتتى، كىشىلەرنىڭ تەقدىرىدىن ئالدىن بېشارەت بېرەتتى. ئۇنىڭ پەرەڭلەر توغرىسىدىكى سۆزلىرىمۇ توغرا بولۇپ چىقتى. كېيىنكى يىللاردا توغراقلىقتا ئىنگلىزلارمۇ، ئورۇسلارمۇ، فىرانسۇز، ياپونلارمۇ، خەنزۇلارمۇ كەلدى. كەلگەندىمۇ ئايىغى ئۆزۈلمەي كەلدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كېيىن توغراقلىقتا يەنە پەيدا بولدى، بەزىلىرى بىر كەتكەنچە كۆرۈنمىدى. قايتىپ كەلگەنلىرى تۆگە ـ تۆگىلەپ، ساندۇق ـ ساندۇقلاپ نېمىلەرنىدۇر ئېلىپ كەلدى ۋە يەنە تۆگىلەرگە يۈكلەپ ئېلىپ كېتىشتى. ساندۇقتىكى

نەرسىلەرنى بەزىلەر ئالتۇن ـ كۈمۈش ئىكەن، دېسە، بەزىلەر بۇت ـ سەنەم، كوزا ـ كومزەك، كونا كىتاب، رەسىم دېگەندەك نەرسىلەرمىش، دەيتتى. ھەممىلا ئادەم «پەرەك دېگەنمۇ قىزىق خەقكەن، ئاتام زامانىدىن قالغان ئاشۇ كوزا ـ كومزەك، بۇت ـ سەنەملەرنى نېمە قىلىدىغاندۇ؟» دەپ ھەيران بولۇشاتتى. ھەر خىل پەرەزلەرنى قىلىپ تېگىگە يېتەلمىسمۇ، ئۆز يۇرتىدىكى نەرسىلەرنى ئاللىكىملەرنىڭ ئەتىۋارلاپ بۇلاپ ـ تالاپ ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ئەندىشىگە چۈشۈپ قېلىشاتتى. ئاخىر يەنە: «بۇتپەرەس نەرسىلىرى دىنسىزلار بىلەن نىسارالارغىلا ھالال، مۇسۇلمانلارغا ھارام» دەپ كۆڭۈللىرىنى تەسكىن تاپقۇزۇشاتتى.

بەشىنچى باب

ئىللىق، تىنچ كۈز كۈنلىرىدە توغراقلىق گويا تۇتاش كەتكەن، مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان ئالتۇن رەڭلىك دولقۇن ئىچىدە چايقىلىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ. بۇ بىر خىللىقنى بۇزۇپ تۇرغان ئېتىزلاردىكى يېڭىدىن ئۇنۇپ چىققان ياپيېشىل كۈزگى بۇغداي مايسىلىرى بىرنەچچە كۈن قەيسەرلىك قىلىپ باقمىدۇ ـ دە، ئاخىر تەن بېرىپ، ئاستا ـ ئاستا بۇ چەكسىز سېرىقلىق ئىچىگە قوشۇلۇپ كېتىدۇ. سارغايغان باغلاردا كۈز ئاپتىپى ۋايىغا يەتكۈزۈپ پىشۇرغان يەل ـ يېمىشلار، ئېتىزلاردا سارغىيىپ پىشقان، توپا باسقان قوناقلار ئەتراپقا مەست قىلغۇچى پۇراقلىرىنى تارقىتىدۇ. سارغۇچ ئوت ـ چۆپ باسقان ئېتىز ـ دالالار بىلەن مەھەللە ئوتتۇرىسىدىكى ئەگرى ـ توقاي يولىلاردا لىق سامان، ئوت ـ چۆپ بېسىلغان كۆتەك هارۋىلار ئاستا مېڭىشىدۇ، ئېتىز ئىشىدىن ئاز ـ تولا بوشىغان ئادەملەر بولسا ئىللىق، راھەتبەخش كۈز ئاپتىپىغا قاقلىنىشنى خۇدانىڭ نېمەتلىرىدىن ھۇزۇرلىنىش دەپ بىلىدۇ.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، چۈشتىن كېيىن ئاغچادۆڭدە كۈز ئاپتىپىغا قاقلىنىپ، باش بېقىشىپ ئولتۇرغان ئىككى ئايال قۇملۇق ئوتتۇرىسىدىكى هارۋا يولىدا مەھەللە تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان بىر ئادەمنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇنى ئاق روماللىق چوڭ ياشلىق ئايالنىڭ تىزغا بېشىنى قويۇپ يېنىچە ئولتۇرغان ياش ئايال ئاۋۋال كۆردى.

ـــ ئاۋۇ يەردە بىر نېمىنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندەك قىلىدۇ.

ئادەممىدۇ يا...

ئۇ بېشىنى ھەمراھىنىڭ تىزىدىن ئېلىپ، چوڭۇلۇپ كەتكەن چاچلىرىنى ئوڭشاپ، بېشىغا روملىنى ئارتىۋالدى. ئىككى ئايال تەڭلا قوللىرىنى پېشانىسىگە قويۇپ، جىمىرلاپ تۇرغان پايانسىز قۇملۇقتا خۇددى بىر تال ئارغامچىدەك سوزۇلۇپ ياتقان يولغا، ئۇ يەردە تەۋرىنىپ، مىدىرلاپ تۇرغان نېمىنىڭدۇر قارىسىغا تىكىلىپ قاراشتى. قاراۋېرىپ كۆزلىرى تالغاندا ياش ئايال يەنە:

— ئادەم ئىكەن، مەھەللىگە قاراپ كېلىۋاتىدۇ، — دېدى.

— بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە بىر كىم كەلمەيتتى، كىمدۇ ئۇ؟ — دېدى ئاق روماللىق چوڭراق ئايال. ئۇلار ئۇنىڭ كىملىكىنى پەرەز قىلىشقا ئۇرۇنۇپ ئۇزاققىچە قاراپ ئولتۇرۇشتى.

— ھاجىنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىرەرسىمىكىن؟...

— ياق، ئۇلار تېخى يېقىندا كېلىپ كەتمىدىمۇ.

— ھېلىقى ئۇزۇن پاچاقلارنىڭ بىرەرسىمىدۇ يا؟

— ئۇلار قېرىپ قالدى، سەپەرگە چىقالماس بولۇپ قالدى.

...

قارا بارغانسېرى زوريىپ، ئۇنىڭ ئېگىز بويلۇق، چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن، جۇلدۇر كېپەن بىر ئەر كىشى ئىكەنلىكى، ئۇزۇن، تاياقتەك بىر نەرسىنى مۈرىسىگە ئارتىۋالغانلىقى ئايان بولدى.

— سائىل ئىكەن، نېمانچىلا بولۇپ كەتكەندۇ، ئادەم قورققۇدەكلا.

— قولىدا تايىقى بار ئىكەن. يۈرسىلە، ئۆيگە كېتەيلى.

— يەنە بىردەم تۇرۇپ باقايلى، بىز تونۇيدىغان بىرەرسىمۇ تېخى...

يولۇچى خېلىلا يېقىنلىشىپ قالدى. ئۇنىڭ كىرلىشىپ كەتكەن سەللىسى ئاستىدا غۇجۇمەكلىشىپ تۇرغان ئۇزۇن چاچلىرى يۈز ـ كۆزىنى باسقان ساقالى بىلەن تۇتىشىپ

كەتكەنىدى. يىرتىلىپ ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىدىن قويۇق مەيدە تۈكلىرى، جاراھەت قاپلىغان، كىر، ئورۇق تېنى كۆرۈنەتتى. يالاڭ ئاياغ پۇتلىرىنى تېكىۋالغان ئەسكى لاتىلاردىن قان تەپچىپ تۇراتتى.

ئەر كىشى ئىككى ئايالنى كۆرۈپ ھاياجانلانغاندەك بولدى. كۆزلىرى پارقىراپ نېمىلەرنىدۇر دەپ ۋارقىرىدى.

— ۋاي خۇدايىم، ئۇ سالىھ باپكارمۇ نېمە؟ قارىسىلا، دادىسىغا ئوخشاش ئىككى مۇرىسى ئالدىغا چىقىپ تۇرمامدۇ؟

— ۋاي قانداق قىلاي، شۇ ئىكەن، سالىھ باپكار ئىكەن. ئانىسى كۆرسە نېمە بولۇپ كېتەر. يۈگۈرسىلە، ئۆيىدىكىلەرگە خەۋەر قىلىپ قويسىلا !

ياش ئايال ياغلىقىنى قولىدا تۇتقىنىچە مەھەللىگە قاراپ يۈگۈردى. چوڭ ياشلىق ئايال قورقۇپ، ئىچىدە بىرنەرسىلەرنى ئوقۇپ، ھېلى مەھەللە تەرەپكە، ھېلى ئاستا قىڭغىيىپ يولدا يېتىپ قالغان سالىھ ئاخۇن تەرەپكە قاراپ، ئوتتۇرىدا تۇرۇپ قالدى.

ھايال ئۆتمەي، مەھەللە تەرەپتىن قىيا ـ چىيا، يىغا ـ زار ئاۋازى ئاڭلىنىپ، بىر توپ چوڭ ئادەم ۋە ئۇششاق بالا چىقىپ كەلدى. ھەممىسىنىڭ ئالدىدا سالىھ ئاخۇننىڭ ئاق چاچلىق ئانىسى ئۇزۇن ھاسىسىغا تايانغىنىچە ۋارقىراپ يىغلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنى كېلىنى يۆلىۋالغانىدى. يەتتە يىل ئىلگىرى سالىھ ئاخۇن ماڭغاندا قۇچاقتا، بۆشۈكتە، ئىشىك تۈۋىدە قالغان، ھازىر چوڭى 12 ياشلارغا كىرىپ قالغان ئوچ بالىسىمۇ بىللە كەلگەنىدى.

سالىھ ئاخۇن بىرەر ئاي يېتىپ ئاران ئۆزىگە كەلدى. ئۇ كىشىلەرگە ئاقسۇ، كۇچا، كورلا تەرەپلەردە جەڭلەرگە قاتناشقانلىقىنى، مۇھەممەد ئاخۇننى قارا شەھەر ئەتراپىدا ئۆلۈپ كەتتى، دەپ ئاڭلىغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. بەدۆلەتنىڭ

سەلتەنەتى ۋە مەغلۇبىيەتسىنى، ئوردا ئەترابىدىكى ئىككى يۈزلىمىلىك، مۇناپىقلىق، سۈيىقەستلەرنى، قوشۇنىنىڭ تىرىپىرەن بولغىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن بۇ يىگىتنىڭ لەشكىرىي يۇرۇش ۋە جەڭلەر توغرىسىدىكى ھېكايىلىرى ئوزاق يىللارغىچە توغراقلىقلار ئارىسىدا تارقىلىپ يۈردى. ئۇششاق بالىلار قوم دۆڭلىرى ئارىسىدا قوللىرىدىكى قىلىچلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ: «ئاللاھۇئەكبەر...» دەپ توۋلاپ جەڭ ئويۇنى ئوينىشاتتى. ئۇتقان تەرەپ قوم دۆڭىسى ئۇستىگە يۇگۇرۈپ چىقىپ: «زامان زامانى، ياقۇپ قۇشبېگىنىڭ زامانى، تىنچ بول، ئامان بول!» دەپ ۋارقىرىشاتتى.

سالىھ باپكار دادىسىدىن قالغان دۇكانىنى قولىغا ئېلىپ باپكارلىققا كىرىشىپ كەتتى. ئۇ كەم سۆز، قاپىقى يامان ئادەم ئىدى. ئۇ كۆتۈرۈپ كەلگەن، كىشىلەر تاياقمىكىن دەپ قالغان نەرسە مىلتىق، يەنە كېلىپ ئىنگلىز مىلتىقى ئىدى. سالىھ ئاخۇن جەڭلەردە يۇرۇپ مىلتىقنىڭ نەقەدەر مۇھىم نەرسە ئىكەنلىكىنى، مىلتىق بولغاندىلا ھەرقانداق دۇشمەننى يەر چىشلىتىپ جانىنى قوغداپ قالغىلى بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەنىدى. يېنىدا مىلتىقى بولسىلا يۇرىكى پۈتۈن، كۆڭلى توق تۇراتتى. ئۇ كىشىلەرگە ئارتۇقچە گەپ قىلماي، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان مىلتىقىنى پاكىز تازىلاپ، قوينىدا ساقلاپ كەلگەن بەش تال ئوق بىلەن قوشۇپ لاتىغا يۆگەپ تورۇسقا تىقىپ قويدى. ئۇ ئۇنى ھامان بىر كۈن ئەسقېتىپ قالمىدۇ، دەپ ئويلايتتى.

بەدۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ ئاغدۇرۇلۇشى بىلەن توغراقلىقلارنىڭ سىرتقى دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسى يەنە ئۇزۇلۇپ قالدى. ئۇلار يېڭى ھۆكۈمرانلارنىڭ نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى. تۇردى ئاخۇن يۇزبېشى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۆزلىرى باش قوشۇپ ئۇنىڭ چوڭ

ئوغلى يۈسۈپ ئاخۇننى يۈزبېشى قىلىپ سايلىۋالدى. كەنتتە ھەممە ئىش يەنە ئىلگىرىكى تەرتىپتە داۋام قىلىۋەردى. كىشىلەر ھەر كۈنى مۆڭلۈق ئەزان ئاۋازىغا ئەگىشىپ مەسچىتكە چىقاتتى. نامار ئوقۇپ بولۇپ نېمىنىڭ گۇناھ، نېمىنىڭ ساۋاب، قانداق ئادەمنىڭ دوزاخقا، قانداق ئادەمنىڭ جەننەتكە يېقىن ئىكەنلىكىنى تۇغرىسىدىكى ۋەز ـ نەسىھەتلەرنى ئاڭلىشاتتى. يەر تېرىيدىغانلىرى يەرلىرىنى تېرىپ، مال باقىدىغانلىرى مالليرىنى كۆپەيتىشنىڭ غېمىدە بولۇشاتتى، پەقەتلا ئىلگىرى ئۆشرە ـ زاكات، سېلىق ـ ياساق سۈيلەپ ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرىدىغان نائىنساب «دىۋانبەگ»، جاللات سۈپەت مىرزا، دورغىلار شامال ئۇچۇرغاندەك يوق بولۇپ كېتىشكەنىدى. ئاندا ـ ساندا ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن كېلىپ قالىدىغان كىشىلەر جاھاننىڭ تىنچىپ كەتكۈچىلىك بولۇپ قالغانلىقىنى، چىن دۆلىتىنىڭ ئۇلۇغ خانى پۇقرالار ھال ـ كۈنىنى ئوڭشۇۋالغۇچە ئالۋان ـ ياساق، باج ـ خىراجەت ئېلىنمايدۇ، دەپ يارلىق چۈشۈرگەنلىكىنى يەتكۈزۈشەتتى.

دەرۋەقە، بىرنەچچە يىل ئۆتە ـ ئۆتمەي، كۆتەك ھارۇننىڭ چاقى ئاستىدا يانچىلىپ سولغان ئوت ـ چۆپكە ئوخشاپ قالغان توغراقلىقلار ئاستا ـ ئاستا قەددىنى رۇسلاشقا باشلىدى. سارغىيىپ، كۆزلىرى پىلدىرلاپ قالغان چىرايلاردا قىزىللىق پەيدا بولدى. كىشىلەر نامازلىرىدا يەنە ئۇلۇغ چىن خانى ئۇچۇن دۇئا قىلىشىدىغان، ئاللادىن ئۇنىڭ كۆڭلىگە تېخىمۇ كۆپەرەك ئىنساب ـ دىيانەت، مېھىر ـ شەپقەت ئاتا قىلىشنى تىلەيدىغان بولدى. ئۇلار چىن خانى گۇاڭشۇينىڭ دۆلەت ئىشلىرىنى ئىسلاھ قىلىش ئۇچۇن «قانۇن ئۆزگەرتىش» نى يولغا قويغانلىقى، ئىسلاھات مەغلۇپ بولۇپ، پادىشاھلىقتىن ئايرىلىپ، پادىشاھ ئوردىسىدىكى «نېلۇپەر كۆلى» نىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئۆيگە نەزەربەند قىلىپ قويۇلغانلىقىنى بىلمەيتتى.

ئۇلار كېيىنكى ئۆزگىرىشلەرنى ــ پادىشاھلىق تەختىگە ئۈچ ياشلىق فۇ يىنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى، بىراق ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپلا چىن سۇلالىسى ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇپ، جۇڭگو تارىخىدىكى تۇنجى جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغانلىقىنى، 5000 يىللىق تارىخقا ئىگە پادىشاھلىق تۈزۈمىنىڭ ئەنە شۇنداق يوقىتىلغانلىقىدىنمۇ خەۋەرسىز قالدى. چۈنكى، توغراقلىق بەك چەت ئىدى. ئارىدىن خېلى يىللار ئۆتكەندە، شەھەرگە بېرىپ كەلگەن بىرى:

ــ چىن پادىشاھى ئاغدۇرۇلۇپتۇ! ــ دېگەن خەۋەرنى ئېلىپ كەلدى. كىشىلەر ھاك ـ تاك بولۇشۇپ، دۆلەتتە پادىشاھ بولمىسا قانداق بولۇپ كېتەر؟ دەپ ئەندىشىگە چۈشۈپ قالدى. كېيىن بۇ ئەندىشىنىمۇ ئۇنتۇپ:

ــ «ئاكاڭ كىمنى ئالسا يەڭگەڭ شۇ»، بىزگە كىم قويۇپتۇ ئۇنداق ئىشلارغا باش قاتۇرۇشنى، ــ دېيىشتى.

توغراقلىقتا قوراللىق ئىككى چېرىك بىلەن بىر ئەمەلدار پەيدا بولۇپ قالغاندا بۇ يەردىكى ئادەملەر دەسلەپتە قورقتى، قىزىقسىندى. كېيىن «يۇقىرىدىكى ئەمەلدارلىرىمىز بىزنى ئۇنتۇپ قالماپتۇ، ھەر نېمە بولسا» دېيىشىپ خۇشالمۇ بولۇپ قېلىشتى. ئۇزۇن قارا تاۋار چاپان، تاۋار بۆك كىيگەن، چىرايىدىن يەرلىك ئادەملەردىن ئىكەنلىكى چىقىپ تۇرغان بىر ئەمەلدار چېرىكلەرنى باشلاپ ئۆيمۇئۆي كىرىپ چوڭ ـ كىچىك ھەممە ئادەمنى خەتلەپ، دېھقانلارنىڭ چارۋا ماللىرى، تېرىغلىق بولىدىغان يەرلىرىنىڭ سانىنى ئېلىپ تىزىملاپ، بۇ يەرنىڭ ئالاھىدە تەملىك پاقلان گۆشى ۋە مەشرەپلىرىنىڭ ھۇزۇرىنى يەتكۈچە سۈرۈپ قايتقاندىن كېيىن توغراقلىقلارنىڭ ئارامى بۇزۇلدى. ئالۋان ـ ياساق، باج ـ سېلىق يىغقۇچىلار يول جاپاسىدىن قورقماي، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىشكە باشلىدى. شەھەردىكى ئەمەلدارلار ھەر ئاخشىمى بىرنەچچە خىل

باج، ئالۋان ـ ياساق ئويلاپ تاپىدىغاندەك قىلاتتى. بارا ـ بارا يەر بېجى، ئۆي بېجى، تۇز بېجى، ئوتۇن ـ سامان بېجى، چاي بېجى، ياغ بېجى، باغ بېجى، بازار بېجى، يول بېجى، كۆۋرۈك بېجى، چارۋا بېجى، تۇياق بېجى، تۇغمەن بېجى دېگەندەك ھەددى ـ ھېسابسىز باج، ئالۋان ـ ياساقلار كىشىلەرنىڭ گەجگىسىدىن بىسىپ تىن ئالالماس قىلىپ قويدى. ئالۋان ـ ياساق، باج دەستىدىن يەر، ئۆي، چارپايلىرىنى سېتىپ خانۇەيران بولۇپ كەتكەن دېھقانلار، تىلەمچىلەر كۆپەيدى، ھۇنەرۋەن ـ كاسىپلار دۇكانلىرىنى تاشلىدى.

سالىھ ئاخۇن جەمەتى ئاتا ـ بوۋىسىدىن تارتىپ باپكارچىلىق قىلىپ كەلگەن، ھۇنىرىگە تايىنىپ قەدىر ـ ئەھۋال كۇن كەچۈرىدىغان كىشىلەر ئىدى. توقۇغان ماتالىرى سېپتا بولغانلىقى، ئارتۇقچە باھا تالاشمايدىغانلىقى ئۇچۇن مەھەللىدىكىلەر ئىچىدە ئىناۋەت تاپقانىدى. سالىھ ئاخۇنمۇ ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ يولىنى تۇتۇپ يۇرتداشلىرىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىپ ئىگىلىكىنى ئىزغا سېلىۋالدى، ھۇنەرگە قولى كېلىپ قالغان ئوغلىغا ئايرىم دۇكان قۇرۇپ بەرمەكچىمۇ بولدى. بىراق، زامانىنىڭ يەنە كاجلىقى تۇتىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن. يېقىندىن بۇيان ئۇنىڭ چىرايى ئېچىلماس بولدى. زېھنى چېچىلىپ، قوللىرى كالانپايلىشىپ، ئىلگىرىكىدەك كېچە ـ كۇندۇزلەپ ئىشلىگۇسى كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئالۋان ـ ياساق يىغقۇچىلار ھەر قېتىمدا ئۇنىڭ بىر توپ ماتاسى ئۇچۇن ئوچ توپنىڭ پۇلىنى ئالاتتى. ئۇ ھەرقانچە تاكالىشىپمۇ ئۇلارنى ئەلپازىدىن يانىدۇرالمايتتى. بارغانچە تاپقان پۇلى ئالۋان ـ ياساققىمۇ يەتمەس بولۇپ كەتكەنلىكتىن، «قىلمايىا، مۇشۇ ئىشنى، دۇكان بولمىسا مۇشۇ دەردىمۇ تۇگەر!» دەپ، دۇكانىنى

نەچچە قېتىم چۈۋۈپمۇ تاشلىدى. موھتاجلىقتا چىدىماي يەنە قۇراشتۇرغان بولسىمۇ، تۇرۇلگەن قاپىقى زادى ئېچىلمىدى. يەر تېراي دېسە، يېرىنىڭ تايىنى يوق، قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئالمانچىلىك بۇ يۇرتتا تىرىكچىلىكنىڭ يوللىرى بەكلا تار. ئۇ بەزىدە خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، خۇرجۇن ـ قاچىلىرىنى يۈدۈپ يېرى كەڭ، سۈيى مول، ئازادە يەرلەرگە كېتىشنى ئويلاپمۇ قالاتتى. لەشكەرلىكتە يۈرۈپ جاھانىڭ قوينى نەقەدەر كەڭلىكىنى كۆرۈپ، «ئاتا ـ ئانام قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاشۇ كىچىككىنە يەردە قانداق بولۇپ تۇرۇپ قالغان بولغىيتتى؟» دەپمۇ ئويلاپ كەتكەنىدى. لېكىن، ئىككى كۈنلۈكى قالغان ئانىسىنى ئويلىسىلا، بۇ ئويلىرىدىن ۋاز كېچەتتى. ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ كۆڭلىدىكى تۈگۈننى يېشەلمەيتتى، يۈرىكىنى غاجاپ تۇرىدىغان غەشلىكتىن قۇتۇلالمايتتى.

ئالۋان ـ ياساق يىغقۇچىلار يەنە كەلدى. بىرى پاكار، بىرى ئېگىز، ئىككىلىسىلا بۆكسىنى ئەكەل دېسە، بېشىنى ئېلىپ كېلىدىغان شۇم تەلەت بىرنېمىلەر ئىدى. بەدۆلەت زامانىدىمۇ مۇشۇنداق ئادەملەر بار ئىدى. كېيىن يوق بولۇپ كەتكەن. ھازىر يەنە پەيدا بولدى. تېخىمۇ ئاۋۇپ، تېخىمۇ غالجىرلىشىپ كەتتى. ئۇلار ئۇنىڭ توقۇغان ماتالىرىنىڭ سانىغا ئىشەنمەي، ئۆيىنى ئاختۇرماقچى بولدى. مىجەزىم يوق، دۇكاندا ئولتۇرالمىدىم، دېگىنىگىمۇ ئىشەنمىدى. ئۇنىڭ ئۆيىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ، خوتۇن ـ بالىلىرىنى قورقۇتۇپ، بالىلىرىغا قىشلىق كىيىم ـ كېچەك قىلىپ بېرىش ئۈچۈن نېرى ئېلىپ قويغان ئىككى توپنىمۇ ئېلىپ چىقىپ كەتتى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ كاللىسىدا نېمىدۇر ۋال ـ ۋۇل قىلىپ قالغاندەك بولدى، ئۇنىڭ

كاللىسىغا بىر ئوي كەلدى. ئۇ دەرھال ئېغىلغا كىرىپ تورۇستىن ئەسكى لاتىغا ئوراپ قويغان ئىنگلىز مىلتىقىنى ئېلىپ چۇشتى. سۇرتۇپ تازىلاپ، ئوق سېلىپ، باغنىڭ ئارقا تېمىدىن سەكرەپ چۇشۇپ، «ئۆچكەبۇلاق» قا باردىغان يولنىڭ چېتىدىكى دەرەخلىكتە مۆكۈپ ئولتۇردى. ئۇ پەرەز قىلغانىدەك، ئۇزاق ئۆتمەي بىرى پاكار، بىرى ئېگىز ئىككى ئادەم بۇ يولدا پەيدا بولدى. ئۇلار يىراقتىنلا كۈلۈشۇپ، پاراڭلىشىپ كېلىۋاتاتتى. ئېگىزرەكى كىمنىدۇر قاتتىق قورقۇتقانلىقىنى ھەربىكەتلىرى بىلەن دوراپ كۆرسەتمەكتە ئىدى. ئۇلار يېقىنلاشتى. سالىھ ئاخۇن ئاستا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئېگىزنى قارىغا ئالدى. «گۇم!» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئۇ تىك مولاق چۇشتى. پاكىنەك چىرقىراپ ئالدىغا قاراپ قاچتى. سالىھ ئاخۇن ئۇنىمۇ قارىغا ئالدى. «گۇم!» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ئۇمۇ دۇم چۇشتى. سالىھ ئاخۇن ـــ سالىھ مەرگەن مىلتىقىنى دەرەخلىككە يوشۇرۇپ قويۇپ، ئۆيگە قايتىپ كىردى. قورقۇپ كەتكەن خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ چىرايىغىمۇ قارىماي، دۆكىنىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. ئۇنىڭ قوللىرى باشقىچە چەبدەسلىشىپ كەتكەنىدى. شانىنىڭ كۆتۈرۈلۈپ ـ چۇشكەن چاغدىكى رىتىملىق ئاۋازى ئۇنىڭغا خۇددى يېقىملىق سازنىڭ ئاۋازىدەك ئاڭلىناتتى.

توغراقلىقلار دەسلەپتە «گۇم!»، «گۇم!» قىلغان ئاۋازنىڭ نېمىنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدى. قورقۇپ، تىترىشىپ، ئۆيلىرىدىن چىقىپ ئەتراپقا قاراشتى. ئاتا ـ ئانا، بالىچاقا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار بىر ـ بىرىنىڭ دېرىكىنى قىلىشىپ، ھال ـ ئەھۋاللىشىپ، بىر ـ بىرىنىڭ سالامەت ئىكەنلىكىنى بىلىپ كۆڭۈل توختىتىشتى. شۇ ئاردا «ئۆچكەبۇلاق» ئەتراپىدىن يۇقىرىقى مەھەللىگە كەلگەن بىرەيلەن يولدا قانغا مىلىنىپ

www.uyghurkitap.com

ياتقان ئىككى ئادەمنى كۆرگەنلىكىنى خەۋەر قىلدى. كىشىلەر بۇ ئىككى ئادەمنى دەرھال تونۇۋېلىشتى ۋە ئۇلارنى جىرغىغا سېلىپ مەسچىتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىشتى. ئۇلارنىڭ بىرى ئالمىقاچان ئۆلگەن، يەنە بىرى قانسىراپ هوشسىزلانغانىدى. يۈزبېشى دورغىلار شۇ كۈنىلا بازارغا ئادەم ماڭغۇزۇشتى.

شۇ كېچىسى توغراقلىقلارنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. ياشلار بىلەن ئۇششاق بالىلار مەسچىت ئالدىدىكى مەيدانغا كېچىچە پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇردى. قېرىلار بولسا تېخىمۇ بەكرەك مۇكچىيىپ، تېخىمۇ بەكرەك يۆتىلىپ، كۆپرەك ۋاقتىنى جاينامازدا ئۆتكۈزۈشتى. ھەممە ئادەم كۆڭلىدە بۇ ئىشنى كىم قىلغانلىقىنى بىلىپ بولغانىدى. ئەمما، ھېچكىمنىڭ ئېغىزىدىن بىرەر ئېغىز گەپ چىقمايتتى.

بازاردىن ئەمەلدارلار بىلەن چېرىكلەر كەلدى. مەھەللىدە بىر ھەپتىدەك تۇرۇپ، ئۆيمۇ-ئۆي كىرىپ قورال ـ ياراغ ئاختۇرۇپ، چوڭلار، ياشلار، بالىلار ۋە ئاياللار بىلەن ئايرىم ـ ئايرىم سۆزلەشتى. ئاخىر سالىھ باپكارنى ئۆيىدىن تۇتۇپ چىقىپ، دىڭزىغا سېلىپ، ئاتنىڭ كەينىگە سۆرىتىپ بازارغا ئېلىپ ماڭدى. ئۇنىڭ قېرى ئانىسى بىلەن بالىچاقلىرى تاكى يىقىلىپ قالغۇچە ئۇنىڭغا ئەگىشىپ يۇگۇرۇپ مېڭىشتى. ئەڭ ئاخىرىدا چوڭ ئوغلى بىر قاچا سۇنى دادىسىغا ئىچۈرۈپ بولۇپ، ۋارقىراپ يىغلىغىنىچە يولدا ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ قارا ئاتنىڭ ئارقىسىدىن گاھ يۇگۈرۈپ، گاھ يىقىلىپ، گاھ قوپۇپ سۆرىلىپ كېتىۋاتقان دادىسىنىڭ قارىسى قوملۇق باغرىغا سىڭىپ كەتكۈچە شۇ ھالەتتە ئولتۇردى.

سالىھ باپكار تۇتۇلغان كۈندىن تارتىپ كىشىلەرنىڭ ئاغزىغا «خەدىچە» دېگەن بىر ئىسىم چىقىپ قالدى. تۇل خوتۇن خەدىچە

شۇ ئىش بولغان كۈنى دەرەخلىككە ئوتۇن تەرگىلى چىققانلىقىنى، شۇ يەردە سالىھ باپكارنىڭ ئۈزۈن بىرنەرسە بىلەن يولدا كېتىۋاتقان ئىككى كىشىنى ئاتقانلىقىنى، «گۇم، گۇم» قىلغان ئاۋاز چىققاندا ئۆزىنىڭ قورقۇپ يەرگە يېتىۋالغانلىقىنى، كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، سالىھ باپكارنىڭ دەرەخنىڭ كاۋىكىغا بىر نەرسە تىقىۋاتقانلىقىنى... چېرىكلەرگە بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەرگەن ھەم ئۇلارنى دەرەخلىككە باشلاپ بېرىپ، مىلتىقنى تېپىپ بەرگەنىكەن.

سالىھ باپكار شەھەردە جادۇغا بېسىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن توغراقلىقلار خەدىچە ئاتلىق بۇ ئايالنىڭ چىرايىغا قارىماس بولدى. خەدىچە دېگەن ئىسىم توغراقلىقتا ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدىغان ئىسىم ئىدى. ئەمما، شۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىم قىزىغا «خەدىچە» دەپ ئىسىم قويمايدىغان بولدى. خەدىچە ئىسىملىكلەرنىڭ ئىسىملىرى ئۆزگەرتىلدى. بىرنەچچە يىلغىچە تۇغۇلغان ئوغۇل بالىلارنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك سالىھ دەپ ئىسىم قويۇلدى.

ئىش بۇنىڭ بىلەن ئاياغلاشمىدى. بىر كېچىسى بىر ئايالنىڭ ئېچىنىشلىق داد - پەريادى كېچە ئاسمىنىنى زىلزىلىگە سېلىپ، كىشىلەرنى شېرىن ئۇيقۇلىرىدىن ئويغاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن توغراقلىقتا چاچلىرى پاخپايغان، يۈز - كۆزىنى قاسماق باسقان، ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ، گاھ يىغلاپ، گاھ كۈلىدىغان بىر ئايال پەيدا بولدى. كىشىلەر ئۇنىڭ خەدىچە ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەنە ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىشتى. قولۇم - قوشنىلىرى ئاش - نان بېرىپ، بارغان - تۇرغان يېرىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشتى. سوغۇق چۈشكەندە ئۇنى قەبرىستانلىقتا قېچىپ يۈرگەن يېرىدىن تۇتۇپ، قۇربان باخشىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرىشتى. يول بويى

يۇلقۇنۇپ، ئۇدۇل كەلگەننى تېپىپ، چىشلەپ كەلگەن خەدىچە باخشىنى كۆرۈپلا شۇكلەپ قالدى. ئۇ قاينىتىپ بەرگەن دورىنى دەرھال ئىچىپ، ئىتتەك ساداقەتمەنلىك بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ جىم ئولتۇردى. كېيىنكى كۈنلەردە كىشىلەر ئۇنىڭ بېشىنى يەردىن كۆتۈرمەي ئۆي سۈپۈرۈپ، سۇ توشۇپ يۇرگىنىنى كۆردى. 50 ياشتىن ئاشقان قۇربان باخشى شۇ يىلى قىشتا مەسچىت جامائىتىنى چاقىرىپ ئاددىي توي ئۆتكۈزۈپ خەدىچەنى نىكاھىغا ئالدى. ئۇ خەدىچەدىن ئىككى بالىلىق بولدى.

ئالتىنچى باب

ئابدۇكېرىم قارىي يەتتە يىلنى خانلىق مەدرىسىدە ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن ئۆتكۈزۈپ، ئۇستازلىرى ۋە دوست - بۇرادەرلىرىنىڭ توسقىنىغا قارىماي، تۇغۇلغان يۇرتىغا قايتىپ كەلدى. دادىسى ياشىنىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە دادىسىنىڭ رايىغا بويسۇنۇپ ئەمرىگە ئالغان ياش كېلىنچەكنى ئۇزاق يالغۇز تاشلاپ قويۇشقا كۆڭلى ئۇنمىدى. ياش كېلىنچەك ئەينى يىللاردا بەدۆلەتنىڭ بەگزادىسىنى ئاشىق - بىقارار قىلغان سەدەپخان ئىسىملىك ساھىبجامال ئايالنىڭ نەۋرىسى بولۇپ، بوي - تۇرقى، چىراي - شەكلى چوڭ ئانىسىنىڭ ياش ۋاقىتلىرىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايتتى. شەھەردىن ئۆيلىنىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، توي ئىشىنى كەينىگە سۈرۈپ كەلگەن ئابدۇكېرىم ئاخۇن دادىسىنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ توي قىلغاندىن كېيىن ئايالىنىڭ ئۆزى ئويلىغاندىن نەچچە ھەسسە يېقىملىق، رايىش ۋە ساپدىل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى ۋە ئۇنىڭغا تېزلا باغلىنىپ قالدى.

ئابدۇكېرىم قارىي توغرا قىلىقتا ئىمام ۋە مۇدەررىس بولۇپ ياشىدى. قۇتلۇق ھاجى 90 يېشىدا ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغۇچە ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن بېقىپ، پەرزەنتلىك بۇرچىنى ئادا قىلدى. دادىسىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى ئادا قىلىپلا ھەج سەپىرىگە ئاتلاندى. ئۇ ھەج سەپىرىدە خەتەرلىك تاغ - داۋانلاردىن، دەريا - دېڭىزلاردىن، يات ئەللەردىن ئۆتۈپ، چىراي - تۇرقى ۋە گەپ - سۆزى خىلمۇخىل ئادەملەر بىلەن ئۇچراشتى. ئۇلارنىڭ ئەندىشىلىك چىرايىدىن ۋە گەپ - سۆزلىرىدىن

دۇنيانىڭ تىنچ ئەمەسلىكىنى چۈشەندى. قەشقەر تېخىمۇ داۋالغۇپ تۇراتتى. قوراللىق ئەسكەرلەر، نەيزە، پالتا ـ پىچاق بىلەن قوراللانغان ئادەملەر بىلەن تولغان شەھەر قاتمۇقات قورشاۋ ئىچىدە ئىدى. ئابدۇكېرىم قارىھاجى خانلىق مەدرىسىدە بىر كېچە قونۇپ، ئىشەنچلىك كىشىلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا خۇپيانە يولدا بىلەن شەھەر سىرتىغا چىقىپ كەتتى. ئۇ تەۋەككۈلچى ئەمەس ئىدى. رايىش تەبىئىتىدىن ئۇرۇش ـ جەڭلەرگە تېخىمۇ لايىق ئەمەس ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، قېرى ئانىسى بىلەن بالىچاقىلىرى ئۈنىڭ يولىغا قارىشىپ تۇراتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق ئىنتىزارلىق ئىلكىدە يۇرتىغا يۇرۇپ كەتتى. تۆگە بىلەن تۇغۇلغان يۇرتىغا يېقىنلىشىپ كەلگەندە قۇم دېڭىزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياپيېشىل چايقىلىپ تۇرغان توغراقلىقنىڭ دۇنيادىكى بىردىنبىر تىنچ ماكان ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. يۇرتداشلىرى ئۇنى ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن قارشى ئالدى. كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغان ئانىسى ئۇنى كۆرۈپ ساقىيىپ، تېتىكلىشىپ كەتكەندەك بولۇپ قالدى. بۇ يەردىكى خاتىرجەم، ئارامبەخش ھايات، ساھىبجامال ئايالىنىڭ سادداۋا، ئەمما چەكسىز يېقىملىق ناز ـ كەرەشمىلىرى، بىر ـ بىرىدىن چېچەن، ئانىسىدەك يېقىنلىق چوڭ بولۇۋاتقان ئوغۇل ـ قىز پەرزەنتلىرىنىڭ خۇشلۇقى ئۇنىڭغا جاھان ئەندىشىلىرىنى ئۇنتۇلدۇردى. بۇ يەردە ئۇ ئۆزىنىڭ شەھەرگە لايىق ئەمەسلىكىنى، توغراقلىقتىن ئايرىلالمايدىغانلىقىنى، مۇشۇ يەردە ياشاپ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئىزىنى بېسىشى كېرەكلىكىنى يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر ھېس قىلدى.

ئابدۇكېرىم قارىھاجى ئىككىنچى يىلدىن تارتىپ كونىراپ قالغان مەسچىتنىڭ ئورنىنى ئېگىزلىتىپ، كەڭرىتىپ باشقىدىن ياساشقا تۇتۇش قىلدى. مەدرىسە ئۆيلىرىنى يېڭىلاپ، سانىنى كۆپەيتىپ، يەتتە ياشتىن ئون ياشقىچە بولغان ئوغۇل ـ قىز

بالىلارنى مەدرىسەگە يىغىپ ئارىلاش ئوقۇتتى. ئىلگىرى مەدرىسەدە ئوقۇشلا ئۆگىتىلەتتى. موللىلار بىلەن ئاتا ـ ئانىلار ئەرەب ھەرپلىرىنى دوراپ يېزىپ باقماقچى بولغان بالىلارنىڭ قولىغا ئۇراتتى. ئابدۇكېرىم قارىھاجى بۇ قېتىم كونا ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىپ، ئوقۇش ـ يېزىشنى تەڭ ئۆگەتتى. بۇ، توغرا قىلىقنىڭ كونىچە ئوقۇتۇش تارىخىدىكى چوڭ ئىش ئىدى. ئابدۇكېرىم قارىھاجىنىڭ قولىدا تەربىيەلىنىپ، كېيىن قەشقەردە ئوقۇغان مۆمىن ئاخۇن ئىسمىلىك بىر يىگىت قەشقەردىكى داڭلىق خەتتاتلاردىن بولۇپ قالدى. ھەر قېتىم ئىلىم ئەھلىلىرى ئۇنىڭ قەلەم تەۋرىتىشىنى ياشناپ تۇرغان گۈل ـ چىمەنلەرنىڭ يەلپۇنۇشىگە ياكى ئەرەب ئارغىماقلىرىنىڭ تۇۋۇقى ئاستىدىن چىققان شامالغا ئوخشاتقانلىرىدا، ئۇ ئۆزىنىڭ تۇنجى ئۇستازىنى ئەسلەيتتى ۋە تەرىپىنى قىلاتتى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

يەتتىنچى باب

قىش ئايلىرىنىڭ بىر ئەتىگىنى، كۈچسىز قىش ئاپتىپىغا چۆمۈلگەن مەھەللە تىپتىنچ ئىدى. سامانلىقلارنى تاتىلاپ قاقلىداپ يۈرگەن توخۇلار بىلەن ئاندا ـ ساندا قاۋاپ قويىدىغان ئىتلار، قاقشال تېرەكلەرنىڭ ئۈچىغا قونۇۋېلىشقان قاغىلار بۇ تىنچلىقنى بۇزالمايتتى. ئۆيلەرنىڭ موربىسىدىن چىققان تۈتۈن ئېرىنچەكلىك بىلەن ئاستا كۆتۈرۈلۈپ، ھاۋاغا سىڭىپ كېتەتتى. ئاسماندا قانات كېرىپ ئەگىپ يۈرگەن سارمۇ خۇددى قېتىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. يولدا قاپاق، سوغا كۆتۈرۈپ كۆل ياكى بۇلاق بېشىغا سۇغا ماڭغان ياش كېلىنچەكلەر بىلەن ئوغۇل بالىلار كۆرۈنۈپ قالاتتى.

ئاشۇاقتى بىلەن كۈن پارىلداپ تۇرغان ئاسماندىن قاتتىق گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز كەلدى. يامغۇر ئاز ياغىدىغان بۇ يۇرتتا ھاۋانىڭ گۈلدۈرلىشىمۇ ناھايىتى ئاز كۆرۈلەتتى. يەنە كېلىپ كىشىلەر ھاۋا گۈلدۈرلەپ چاقماق چېقىشىنى بىرەر پالاكەتچىلىكنىڭ بېشارىتى، ئاللانىڭ غەزىپى كەلگەنلىكى دەپ چۈشىنەتتى. دەسلەپتە يىراقتىن كېلىۋاتقان بۇ گۈلدۈرلەش بىردىنلا كۈچىيىپ يەر ـ جاھاننى بىر ئالدى. خۇددى ئاسمان گۈمۈرۈلۈپ كىشىلەرنىڭ باش ئۈستىگە چۈشۈۋاتقاندەك بىلىندى. سۇغا كېتىۋاتقان ئايالىلار بىلەن بالىلار قاپاق، چۆگۈنلىرىنى تاشلاپ دالدا جايلارغا قاراپ قاچتى. ھەممىلا ئادەم ئۇنلۇك ئاۋازدا ياكى ئىچىدە دۇرۇت ئوقۇپ، بىلىپ ـ بىلمەي قىلغان گۇناھلىرىغا تۇۋا قىلىشقا، ئاللادىن گۇناھلىرىنى

تىلەشكە باشلىدى. كۆپ ئۆتمەي مەھەللە ئۇستىدە قاغىغا ئوخشاپ كېتىدىغان غايەت زور «قارا قۇش» پەيدا بولدى. كىشىلەر شۇ چاغدىلا بۇ ئاۋازنىڭ ئاشۇ «قارا قۇش»تىن چىقىۋاتقانلىقىنى بىلىشتى. داد ـ پەريات ئاۋازى ئىچىدە كىملەردۇ: «خالايىق، جېنىڭلارنى ئېلىپ قېچىڭلار، زامانى ئاخىرنىڭ ئالامىتى بۇ!» دەپ ۋارقىرىدى. كىشىلەر قازناقلىرىغا مۆكۈنۈپ قۇلاقلىرىنى مەھكەم ئېتىۋېلىشتى. «قارا قۇش» توغراقلىقلارنىڭ ئۇستىدە بىرنەچچە ئەگىپ غارقىراپ قاياقلارغىدۇر غايىب بولدى. كىشىلەر مۆكۈنگەن يەرلىرىدىن سەللىلىك، دوپپا ـ تۇماقلىق باشلىرىنى چىقىرىپ تىترىگىنىچە هويلىغا، كوچىغا چىقىشتى. ئۇيان ـ بۇيان مارىشىپ، بايا تالادا تۇرۇپ قېلىپ «قارا قۇش»نى كۆرگەن بىر نەچچە چوڭ ئادەم بىلەن بالىلارنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇشتى. ئۇزاق ئۆتمەي گۇلدۇرلىگەن ئاۋاز يەنە پەيدا بولدى. دەسلەپتە يىراقتىن بوش، بوغۇق، كېيىن ناھايىتى ئېنىق، كۈچلۈك ئاڭلاندى. ئەمما، «قارا قۇش» كۆرۈنمىدى.

«قارا قۇش» بىرەر هەپتىگىچە توغراقلىق ئاسمىنىدىن ئەگىپ ئۆتۈپ نەلەرگىدۇر كېتەتتى. چۈش پېشىن بولغاندا يەنە كېلىپ، بىر ـ ئىككى ئەگىپ كېتىپ قالاتتى. سالىھ باپكارنىڭ ئوغلى بىلەن تۆمۈرچىنىڭ ئوغلى ئۆگزىدە تۇرۇپ كۆزىتىپ، «قارا قۇش»نىڭ تۆمۈردىن ياسالغانلىقىنى، باش تەرىپىدە تۈڭلۈكتەك بىر يېرى بارلىقىنى، ئۇنىڭدىن قۇلاقچا كىيگەن، ئۇزۇن بۇرۇتلۇق بىر ئەر كىشىنىڭ بېشى چىقىپ تۇرىدىغانلىقىنى سۆزلەپ يۈرۈشتى. ئابدۇكېرىم قارىھاجى مەسچىتتە ئۆزىنىڭ سەپەردە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنى، پەرەڭلەرنىڭ «ئايروپىلان» ياساپ هاۋادا ئۇچۇۋاتقانلىقىنى، «پاراخوت» ياساپ چوڭقۇر دېڭىز ـ ئوكيانلاردا ئۈزۈۋاتقانلىقىنى، ئاپتوموبىل، پويىزلارنىڭ سائىتىگە قانچە چاقىرىم يول باسىدىغانلىقىنى، تېلېگراممـا

دەيدىغان بىر ئەسۋاب ئارقىلىق دۇنيانىڭ ئوچىتىدە يۈز بەرگەن ئىشنى شۇ سائەتتىلا يەنە بىر چېتىگە يەتكۈزگىلى بولىدىغانلىقىنى سۆزلەپ، «ئايروپىلان» دېگىنى مۇشۇ، دېدى. ئىلگىرى ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى چۆچەك ئاڭلىغاندەك ئاڭلاپ، ئانچە ئىشىنىپ كەتمىگەن ئادەملەر ئەمدى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە باشقىدىن قىزىقىپ قېلىشتى. ئاللاتائالانىڭ كارامىتىگە بەندىنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ، دېيىشىپ، شۇنچە ئېغىر تۆمۈرنىڭ ئاسماندا قانداق ئۇچالايدىغانلىقىنى ئۇزاقتىن - ئۇزاق مۇلاھىزە، تالاش - تارتىش قىلىشتى. كىمدۇر بىرى چۆچەكلەردىكىدەك بىر قۇلىقىنى بۇرىسا ئۇچىدىغان، بىر قۇلىقىنى بۇرىسا چۈشىدىغان «ياغاچ ئات» نىڭ گېپىنى قىلىپ، روزاخۇن تۆمۈرچى بىلەن ياغاچچى يۈسۈپاخۇنىنى «تۆمۈر قۇش» ياكى «ياغاچ ئات» قا ئوخشاش بىر نەرسە ياساپ بېقىشقا دەۋەت قىلىۋىدى، ئولتۇرغانلار پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى.

شۇ پاراڭ بولغان كۈنىنىڭ ئەتىسى كىشىلەر «تۆمۈر قۇش»نىڭ كېسەل تەگكەندەك ئىرغاڭلاپ قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىغا قاراپ چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ چۈشۈپ كەتكەن يەردىن ئاسمان - پەلەك ئىس - تۈتەك كۆتۈرۈلدى. مەھەللىدىكىلەر ئات - ئېشەك، تۆگىلىرىگە مىنىپ، پىيادىلەر توپ - توپ بولۇشۇپ ئىس كۆتۈرۈلگەن يەرگە قاراپ ئاقتى. تۆمۈر قۇش كۆيۈپ تېخىمۇ قاربداپ كەتكەن، تۇمشۇق تەرىپى قۇمغا كۆمۈلگەن ھالدا قۇيرۇقىدىن ئىس چىقىرىپ ياتاتتى. ئۇ چۈشكەن يەر ۋە ئەتراپىدىكى قۇممۇ قاربداپ، سارغىيىپ كەتكەنىدى. كىشىلەر دەسلەپتە يىراقتا قاراپ تۇردى، كېيىن ئاستا - ئاستا يېقىنلىشىپ، ئۇ يەر - بۇ يېرىنى تۇتۇپ، سىلاپ، تولغاپ بېقىشتى. بەزىلەر ئەسقېتىپ قالار دەپ قولىغا چىققۇدەك تۆمۈر - تەسەكلەرنى ئېلىۋېلىشتى. روزاخۇن تۆمۈرچى بىر كۆزىنى قىسىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئۇزاق چۆرگىلىدى. ھەرقانچە

چۆرگىلەپمۇ ئۆمرىدە كەتمەن بىلەن ئوتىغۇچتىن باشقا نەرسە ياساپ باقمىغان بۇ تۆمۈرچى «تۆمۈر قۇش»نىڭ قانداق ئۇچىدىغانلىقىنى بىلەلمەي، ھە دەپ بېشىنى چايقايتتى. بىر دېھقان:

ــ ھەيۋىسى بەك چوڭ بولغان بىلەن بۇمۇ تايىنلىقكەن. ئۇيان ـ بۇيانغا نەچچە ئايلىنىپ قويۇپلا قۇمغا پېتىپ يېتىپتۇ مانا ! ــ دېدى.

ــ ئاللانىڭ جازاسى بۇ، مۆمىن مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىدا ئۇچۇپ، كۆرەڭلەپ كەتكىنىگە غەزىپى كەلگەن گەپ. ئاللا جاجىسىنى بەرسە مانا مۇشۇنداق بېرىدۇ.

ــ ئاللا ئۇلۇغ، خالىسا تۆمۈرگە، تاشقا جان بېرىپ ئاسماندا ئۇچۇرىدۇ، خالىسا مانا مۇشۇنداق خانۇەيران قىلىدۇ... ــ كىشىلەر بۇ ئىشتىن ئەنە شۇنداق خۇلاسە چىقىرىشتى.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن شەھەردىن ئەمەلدارلار بىلەن ئەسكەرلەر كېلىپ چۈشۈپ كەتكەن ئايروپىلاننىڭ ئەتراپىدا چۆرگىلەپ، ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى ئاختۇرۇپ دەپتىرىگە نېمىلەرنىدۇر خەتلەپ ئۇزاق ئاۋارە بولۇشتى. ئۇلار بىلەن بىللە كەلگەن تىلماچىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ ئورۇسنىڭ ئايروپىلانى ئىمىش. ئىچىدىكى ئۇچقۇچى بازار ئەتراپىدىكى قۇمۇلۇقتىن تېپىلىپتۇ. ياردار ئىكەن. ئەسكەرلەر ئايروپىلاننىڭ بىر قىسمىنى چۈۋۈپ تۆگىگە بېسىپ ئېلىپ كەتتى. قالغان پارچە ـ پۈرات تۆمۈر ـ تەسەكەلەرنى توغراقلىقتىكى كىشىلەر ئەكىلىپ ھويلىلىرىغا تاشلاپ قويدى. كىشىلەر «ئورۇسنىڭ تۆمۈرىدىن ياسالغان كەتمەن بىلەن ئوتىغۇچنىڭ بىسى ئاسان قايرىلىپ كەتمەيدىكەن» دېيىشىپ يۈردى.

ياغاچچى يۈسۈپاخۇن بالىلىرىغا ياغاچتىن «تۆمۈر قۇش» ياساپ بەردى. ئۇ توغراقلىقلار كۆرگەن ئايروپىلانغا قارىغاندا تېخىمۇ بەكرەك قۇشقا ئوخشايتتى.

تۇمشۇقى، كۆزلىرى بار ئىدى. كېرىلىپ تۇرىدىغان قانىتىمۇ قۇشنىڭ قانىتىغا ئوخشايتتى. پەقەتلا دۇمبىسىدىكى قۇش ئۇۋۇسىغا ئوخشايدىغان يۇمىلاق ئويمانداپوپپا كىيگەن بىر ئوغۇل بالا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇلغانىدى. بالىلار دوراپچۇق كېلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن مەھەللىدىكى ھەربىر بالىنىڭ قولىدا دېگۈدەك بىردىن «تۆمۈر قۇش» پەيدا بولدى. بالىلار مەھەللىنىڭ چېتىدىكى قۇم دۆڭلىرىگە چىقىۋېلىپ قۇشلىرىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ پەسكە قاراپ يۈگۈرۈشەتتى. «مېنىڭ قۇشۇم تېز ئۇچىدۇ» دەپ بىر - بىرى بىلەن بەسلىشەتتى. قوللىرىنى كېرىپ، ئاغزىدا غارقىرىغانىدەك ئاۋاز چىقىرىپ يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان چاغلىرىدا ئۆزلىرىنى راستىنلا ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتقاندەك سېزىشەتتى.

سەككىزىنچى باب

كېيىنكى يىلىدىن تارتىپ تۇغراقلىقتا «ئەپەندى»لەر پەيدا بولۇپ قالدى. مۇللىلار ئۇلارنى «جەدىت»، «دەھرىيلەر» مۇ دېيىشەتتى. دېھقانلار ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە ئوخشاش ئۇزۇن چاپان كىيمەيدىغانلىقىغا قاراپ ئۇلارنى «كالتە چاپان ئەپەندىلەر»، «كالتە قۇيرۇقلار» دېيىشەتتى. «ئەپەندى» لەر ئابدۇكېرىم قارىھاجىنىڭ ئۆيىگە چۈشۈپ، يۇرت چوڭلىرى بىلەن بايلارنى يىغىپ قانداقتۇر «يېڭى مەكتەپ» ئېچىشنىڭ مەسلىھەتىنى قىلىشاتتى. بەزى ئادەملەر «يېڭى مەكتەپتە كاپىرلارنىڭ نەرسىلىرىنى ئۆگىتىدىكەن، قىز ـ ئوغۇل ئارىلاش ئوقۇيدىكەن. ھەي مۇسۇلمانلار، بىز ئۇ دەھرىيلەرنىڭ يۇرتىمىزدا مەكتەپ ئېچىپ بالىلىرىمىزنى دىندىن چىقىرىشىغا قاراپ تۇرساق بولامدۇ؟» دەپ دېھقانلارنى ئەپەندىلەرگە قارشى تۇرغۇشقا، ئۇلارنى كۆرگەن يەردە ئۇرۇپ، ھەتتا ئۆلتۈرۈۋېتىشكە كۈشكۈرتەتتى. يەنە بەزى ئەقىل ـ ھوشلۇق، شەھەر كۆرگەن ئادەملەر: «ئۇلارمۇ مۇسۇلمان، دىنىمىزغا قارشى ئەمەس، ئۇلار بىزدەك قارىتۇرۇك ئادەملەرنى ۋە بالىلىرىمىزنى ئوقۇتۇپ ساۋاتلىق قىلىمىز، دەپ چېپىپ يۇرىدۇ. بالىلىرىمىز ئوقۇش ـ يېزىشنى، ھېسابنى ئۆگىنىۋالسا، كۆزى ئېچىلسا يامان بولامدۇ؟ ئىنساب بىلەنرەك گەپ قىلىڭلار، مۇسۇلمانلار» دەپ ئۇلارغا رەددىيە بېرەتتى.

بىر مەزگىللىك تالاش ـ تارتىش ۋە تەييارلىقتىن كېيىن مەدرىسەنىڭ يېنىغا يېڭىدىن ئىككى ئېغىز سىنىپ سېلىنىپ، يېڭى مەكتەپ قۇرۇلدى. ئەسلىدە بىر سىنىپتا قىز بالىلارنى

ئوقۇتۇش پىلانلانغان بولسىمۇ، دېھقانلار قىزلىرىنى «يېڭى مەكتەپ»كە بېرىشنى خالىمىدى. ئانچە ـ مۇنچە قول ـ ئىلكىدە بار كىشىلەر ئوغۇل بالىلىرىنىمۇ يېڭى مەكتەپكە بەرمەيتتى، پەقەت بالىلىرىنى ئوقۇتالمايدىغان بەزى نامرات كىشىلەرلا ئىككىلەنگەن، ئالدى ـ كەينىگە قاراشقان هالدا بالىلىرىنى يېڭى مەكتەپكە ئەكىلىپ شەھەردىن كەلگەن مۇئەللىمگە تاپشۇرۇشتى. مۇئەللىم ماش رەڭ شىرىق چاپان، كونا بادام دوپپا كىيىپ يۇرىدىغان، كۆلۈپلا تۇرىدىغان يىگىت ئىدى. ئۇ قازاننىڭ قارىسى بىلەن بويالغان دوسكىغا هەرپلەرنى چىرايلىق يېزىپ بالىلارغا ئوقۇشنى ئۆگىتەتتى. ئارقىدىن بالىلارنى بىر ـ بىردىن چاقىرىپ دوسكىغا يازدۇراتتى. ئىككىنچى سائەتلىك دەرس هېساب ئىدى. ئۇ سەۋرچانلىق بىلەن بالىلارغا سانلارنى تونۇش ـ يېزىشنى ئۆگىتەتتى. تەنتەربىيە دەرس ۋاقتىدا ئوقۇغۇچىلارنى يۇمىلاق مەيدانغا قاتار تۇرغۇزۇپ، يوغان قەدەم بىلەن «مەشكە دەسسەش»، ئوڭغا، سولغا بۇرۇلۇش، يۈگۈرۈش دېگەنلەرنى ئۆگىتىۋاتقاندا، دېھقانلار كېلىپ قىزىقىپ قاراپ كېتىشەتتى، يېرىم يىل ئۆتۈپ كەتتى. دېھقانلار ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ قوموش قەلەمنى چىڭ تۇتۇپ، لەۋلىرىنى چىشلەپ تۇرۇپ يازغان خەتلىرىنى كۆرگەندە ئىنتايىن هاياجانلىنىشتى. ئەمدىلىكتە بالىلار يۇمىلاق مەيدانغا يۈگۈرۈش، چېلىشىش مۇسابىقىلىرىگە چۈشكەندە قىيقاس ـ چۇقان سېلىپ ئۇلارغا مەدەت بېرىدىغان، بەزىدە ئۆزلىرىمۇ چاپانلىرىنى سېلىپ ئوتتۇرىغا چۈشۈپ كېتىدىغان بولدى. يېڭى مەكتەپ بارا ـ بارا بىر قىسىم قىزغىن قوللىغۇچىلارغا ئېرىشتى. كەنتتىكى بىر تۇركۇم ياش بالىلار مۇئەللىمنىڭ ئارقىسىدىن چىقماي يۇرۇشەتتى. مۇئەللىم ئۇلارغا ئۆزىنىڭ يۇرتىدا يېڭى مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بالىلارنىڭ ناهايىتى كۆپلۈكى، ئۇلارنىڭ ماش رەڭ فورما كىيىپ، بېلىنى كەمەردە باغلاپ، كالتەكلىرىنى مۇرىسىگە ئېلىپ غەزەل ئېيتىپ

ماڭمدىغانلىقى، داۋاملىق چېلىشىش، يۇگۇرۇشتەك بەدەن چېنىقتۇرۇش پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقى، ناخشا ـ ئۇسسۇل نومۇرلىرىنى تەييارلاپ ئويۇن قويىدىغانلىقى، شېئىر دېكلاماتسىيە قىلىشىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرەتتى. ناھايىتى بىلىملىك، قەيسەر بىر ئۇستازى بارلىقى، ئۇنىڭ تەسىرىدە ئۆزىنىڭ شېئىر يېزىشنى ئۆگەنگەنلىكىنى ئېيتىپ كېلىپ، ئۇلارغا ئۆزى يازغان شېئىرلارنى ئوقۇپ بېرەتتى. ئۇ سىنىپىدىكى ئوقۇغۇچىلىرىغا ۋە ئەتراپىدىكى ياش بالىلارغا ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان شېئىرلارنى يادلاتقان؛ باي بولسۇن، نامرات بولسۇن ھەممە ئادەم باراۋەر، قىز بالىلارنىڭمۇ ئوقۇپ بىلىم ئېلىش، ئۆزىنى كۆچلەندۈرۈش ھوقۇقى بار دەيدىغان ئىدىيەلەرنى تەشۋىق قىلغانىدى. مۇئەللىمە ئوقۇيدىغان بالىلارنىڭ ئىچىدە سايبۇلاق تەرەپتە ئولتۇرىدىغان بىر نامرات دېھقانىنىڭ ھېمىت ئىسىملىك ئوغلى بار ئىدى. ھېمىت مۇئەللىمدىن ئاڭلىغانلىرىنى ئۆيىگە قايتقاندا ئىنى ـ سىڭىللىرىغا سۆزلەپ بېرەتتى. ئۇلار ئۇنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى ناھايىتى قىزىقىپ ئاڭلايتتى. ئۇنىڭ ياتلىق بولۇش ئالدىدا تۇرغان زېينەپ ئىسىملىك بىر ئاچىسىمۇ ئانىسىغا ياردەملىشىپ چاق ئېگىرگەچ ئۇكىسىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالاتتى. ھېمىت مەكتەپتىن ۋاقتىدا كەلمىسە، تەقەززا بولۇپ ئۇنىڭ يولىغا قارايتتى. ھەر كۈنى ئۇكىسىدىن: «بۈگۈن مەكتەپتە نېمىلەرنى ئۆگەندىڭ؟» دەپ سوراپ، ئۇنىڭ دەپتەرگە يېزىۋالغانلىرىنى يېزىپ ئۆگىنىۋالمىغىچە قولى ئىشقا بارمايتتى. ئەقىللىق زېينەپ شۇنداق قىلىپ ئۇچ ئايدىلا ساۋاتىنى چىقىرىۋالدى. ھېمىت دەپتىرىگە يېزىۋالغان شېئىرلانمۇ بىرىنى قويماي يادلىۋالدى. قوشۇش ـ ئېلىشنى ئۆگىنىپ ھېساب ـ كىتاب ئىشلىرىدا ئاتا ـ ئانىسىنىمۇ ئاغزىغا قاراتتى.

www.uygurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى تاپرىسى

ھېمىت بىر كۈنى مۇئەللىمگە ئاچىسى زەينەپ توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرگەندى. مۇئەللىم خۇشال بولۇپ، شۇ يەردىلا «باركاللا زەينەپ» ناملىق بىر شېئىر يازدى.

زەينەپ ئۆزى گويا بىر مىسلىسىز گۈزەل قۇشتۇر،
گۈل ئاۋازى يېقىملىق كۆڭۈللەرنى خۇش ئېتۇر.
بىزنىڭ زەينەپ تېخىمۇ گۈزەلدۇر ھەم دىلرەبا،
چۈنكى ئىلىم ـ ئېرپاندىن ئۇنىڭ دىلى يورۇقتۇر.

زەينەپ بۇ شېئىرنى كۆرۈپ خۇشال بولدى ۋە ئۇنى دوستلىرىغا كۆرسەتتى. دوستلىرى ئۇنىڭغا ھەۋەس قىلىشتى. بىراق، ئۇلار ئۆزلىرى ئايرىم ئۇچراشقاندا «بۇ قانداق بولغىنى، شەھەرلىك ئەپەندى خەقنىڭ توي قىلىش ئالدىدا تۇرغان قىزغا مۇنداق خەتلەرنى يېزىپ يۈرسە بولامدۇ. قاراڭلار، زەينەپنىڭ نومۇسسىزلىقىنى، خۇشال بولۇپ بىزگە كۆز ـ كۆز قىلىۋاتىدۇ تېخى. توۋا، توۋا... » دېيىشتى. بۇ گەپ ناھايىتى تېزلا زەينەپ بىلەن تويلاشقۇچى يىگىتنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. كىشىلەر ئەسلىي شېئىردا نېمە دېيىلگەنلىكىنى چۈشەنمەي، بىلمەي تۇرۇپلا يىگىتنى كەلسە ـ كەلمەس مەسخىرە قىلىشاتتى ۋە ئۇنى دەيدىگە سالاتتى. گۇمان، ھەسەت ئوتىدا ئەقلىنى يوقاتقان يىگىت ۋە ئۇنىڭ تۇغقانلىرى بىر كۈنى زەينەپنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىلىپ، زەينەپنى بىسوراقلا ئۇرۇپ ـ چەيلىدى ، ئاجراتقىلى كىرگەن قولۇم ـ قوشنىلىرى ئالدىدا زەينەپنى «بۇزۇق» دەپ ھاقارەتلەپ، توي قىلىش نىيىتىدىن يانغانلىقىنى بىلدۈردى. زەينەپنىڭ ئاتا ـ ئانىسى قىزىنىڭ گۇناھسىزلىقىنى بىلسىمۇ، ئامالسىز ئىدى. ئۇلار: «ساڭا خەت ئۆگىنىشنى كىم قويغان، خەت ئۆگەنگىنىڭگە توي، مانا ئەمدى بېرىپ ئەپەندىگە تەگ!» دەپ قىزىنى ئەيىبلەشتى. ھەممە كەلگۈلۈك زەينەپكە كەلدى. ئۇ

ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تاپا ـ تەنىسى، قولۇم ـ قوشنىلىرىنىڭ پىتىنە ـ پاسات، مەسخىرىلىرىگە چىدىمايۋ ئۆلۈۋالماقچىمۇ بولدى.

جۇمە كۈنى نامازدىن كېيىن ئىمام ئاخۇنۇم ئادىتى بويىچە ۋەز ـ نەسىھەت قىلىشقا تەمشىلىپ كانىيىنى قىرىپ تۇراتتى، تۆۋەن تەرەپتىن:

ـــ ئاللا ھەق، جامائەت! ـــ دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. ھەممەيلەن چۆچۈپ ئىشىك تەرەپتە يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان سوپاخۇن قارىيغا قاراشتى. قارى پاكار، ئوروق، قويۇق قاشلىرىنىڭ ئاستىدىكى قۇمچاقتەك كىچىك كۆزلىرىدىن زەھەر تېمىپ تۇرىدىغان ئادەم ئىدى. كىشىلەر ئادەتتە ئۇنى سوپاخۇن «پىت كۆز» دەپ ئاتىشاتتى. ئۇ زەينەپنى ئالماقچى بولغان يىگىتنىڭ دادا تەرەپ تۇغقىنى ئىدى.

ـــ ھە نېمە گەپ، قارى؟! ـــ ئىمام ئۇنىڭدىن قوپال ئاۋازدا سورىدى. سوپاخۇن ئىمامغا بىر قاراپ، گەپ قىلالماي دۇدۇقلاپ قالدى. گېپى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندەك، ئۇچلۇق بۇغدىيىكى يۇقىرى ـ تۆۋەن مىدىرلاپ كەتتى.

ـــ نېمە گەپ زادى؟ تىللىرىنى چاينىمايۋ گەپ قىلمامىلا، ھەممەيلەن ئاغزىلىرىغا قاراپ قالدۇق، ـــ دېدى ئىمام تەنە قىلىپ.

سوپاخۇن بىردىنلا ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ:

ـــ ئىمام ئاخۇنۇم، خوتۇن كىشى ناشايان ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولسا شەرىئەت بويىچە قانداق جازا لايىق كېلىدۇ؟ شۇنى سورىماقچى ئىدىم، ـ دېدى. ئىمام بىردىنلا ھوشيارلاشتى. سوپاخۇننىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى پەملەپ:

ـــ پاكىت، گۇۋاھچىلار تولۇق بولسا، چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈشكە لايىقتۇر. پاكىت، گۇۋاھچىلىرى بارمۇ؟ ـــ دېدى.

سوپاخۇن قويۇن يانچۇقىدىن پۈرلىشىپ كەتكەن بىر ۋاراق

سامان قەغەزنى چىقاردى. ئۇنى ئاۋايلاپ تۈزلەپ، ئىككى قوللاپ ئىمام ئاخۇنۇمغا سۇندى.

ئىمام ئاخۇنۇم قەغەزنى كۆزىدىن يىراق تۇتۇپ ئۇنىڭدىكى شېئىرنى ئوقۇدى. ئوقۇۋاتقان چېغىدا ساقال باسقان چىرايىدا شاللاق بىر كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى. ئۇنى ئوقۇپ بولۇپمۇ ھەجايىغىنچە خېلى ئۇزاق قاراپ تۇرۇپ كېتىپ:

— سىلىچە بۇنى پاكىت دېگىلى بولارمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— پاكىت دېگىلى بولىدۇ. بىر ئەر كىشى بىر خوتۇن كىشىنى «بىزنىڭ پالانچى» دەۋاتسا، ئۆزلىرىنى كاككۇك بىلەن زەينەپكە ئوخشاتسا بۇ پاكىت بولماي نېمە؟ — كۆپچىلىك غۇلغۇلا قىلىشىپ كەتتى، كۆپ سانلىق كىشىلەر سوپاخۇنىنى قوللىدى.

ئىمام شېئىرنىڭ مەزمۇنىنى چۈشىنىپ تۇرسىمۇ بىلمەسكە سېلىپ:

— بۇنى مۇئەللىم ئۆزى يازغانلىقىنى كۆرگەتلەر بارمىكەن؟ — دەپ سورىدى.

— مەكتەپتىكى ھەممە بالىلار كۆرۈپتىكەن، — سوپاخۇن قارىي ئىشىك تۈۋىگە چىقىپلا ئۈچ بالىنى باشلاپ كىردى. ئۇلار گۇۋاھلىق بېرىپ:

— بۇ شېئىرنى مۇئەللىم سىنىپتا يېزىپ ھېمىتقا بەرگەن، بۇنى بىز كۆرگەن، — دېيىشتى.

نامازدىن كېيىن تۆت ـ بەش ئەر كىشى زەينەپنى ئۆيىدىن سۆرەپ ئېلىپ چىقتى. ئۇنى ئىتنىڭ كاتىكىگە سولاپ، يۇمىلاق بازاردىكى مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇپ قويدى. قوللىرىغا تاش ئېلىپ غەزەپ بىلەن ئۇنىڭغا قارىتىپ ئاتتى. ئەتراپتىكى ئادەملەرمۇ بىردىن ـ ئىككىدىن كېلىپ زەينەپكە تاش ئاتتى. چاچلىرى چۈۋۈلغان زەينەپ ئىككى قولى بىلەن بېشىنى چاڭگاللاپ تۇگۈلۈپ ئولتۇراتتى. كۆپ ئۆتمەي ئۇنىڭ بەدىنى

قانغا بويالدى. بەزى ئادەملەر تاش ئاتماقچى بولۇپ كېلىپ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ قالاتتى ـ دە، تاشنى كاتەكنىڭ ئەتراپىغا قارىتىپ ئېتىۋېتىپ كېتىپ قالاتتى.

ياش مۇئەللىم بۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئىدى. نېمىشقىدۇر كىشىلەر ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتقاندەك، ئوقۇغۇچىلارمۇ جىمغۇرلىشىپ، ئۇنىڭ كۆزىگە قاراشتىن قورقۇپ يۇرۇشكەندەك قىلاتتى. ئابدۇكېرىم قارىھاجى قانداقتۇر بىر ئىش بىلەن قەشقەرگە كەتكەنىدى. ھېمىتمۇ بىر ھەپتىدىن بېرى مەكتەپكە كەلمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇگۈن جۈمە نامىزىغا كېلەلمىگەچكە ئۆزى چىرايىنىمۇ كۆرۈپ باقمىغان زەينەپنىڭ ئۆزىنىڭ سەۋەبىدىن مۇنداق بالا ـ قازاغا ئۇچرىغانلىقىنىمۇ بىلمەي قالغانىدى. كەچكە يېقىن ھېمىت ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ، چىرايىدا قان قالمىغان ھالدا يۇگۈرۈپ كەلدى. ئۇنى كۆرۈپلا:

ـــ مۇئەللىم، ئاچام ئۆلۈپ كېتىدىغان بولدى، ئۇنى قۇتۇلدۇرۇڭالسىلا، ـــ دەپ يىغلاپ كەتتى.

ـــ قايسى ئاچاڭ؟ ھېلىقى زەينەپ ئاچاڭمۇ؟ ئاچاڭغا نېمە بولدى؟

ـــ ئۇلار سىلى يازغان شېئىرنى كۆرۈپ، ئاچامنى «بۇزۇقچىلىق قىپتۇ» دەپ... چالما ـ كېسەك قىلماقچى بولۇپتۇ. ئاچام ھازىر يۇمىلاق بازاردا، ھەممە يېرى قان... ـــ ھېمىت ئۆزىنى تۇتالماي بۇقۇلداپ يىغلىدى . مۇئەللىم ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ يۇمىلاق بازارغا قاراپ يۇگۈردى.

يۇمىلاق بازارغا يىغىلغان ئادەملەر توغراقلىق تارىخدا بولۇپ باقمىغان بۇ پاجىئەدىن گاڭگىراپ قېلىشقانىدى. ئۇلار زەينەپنى ئاقلىيالمىسمۇ، ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىشاتتى. 14 ـ 13 ياشلارغا ئەمدىلا كىرگەن، ئاغزىدىن ئانا سۈتىنىڭ ھىدى كەتمىگەن گۆدەك قىز بالىنىڭ «بۇزۇق» ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەيتتى، چۈنكى ئۇلارنىڭمۇ زەينەپ بىلەن تەڭ قىزلىرى بار ئىدى.

«ھەي بىچارە، نېمە كۆرگۈلۈك، نېمە تارتقۇلۇق بۇ. ئاھ خۇدا، بەندىلىرىڭنىڭ كۆڭلىگە ئىنساب، رەھىم ـ شەپقەت ئاتا قىلغايسەن، ئۇلارنى بىھۇدە گۇماندىن، پىتنە ـ پاساتتىن خالاس قىلغايسەن» دەپ دۇئا قىلىشاتتى. «ئابدۇكېرىم قارىھاجى بولغان بولسا، بۇ ئىشلارنى توسقان بولاتتى، ئىسىت...» دەپ پىچىرلىشىۋاتقانلارمۇ بار ئىدى. پەقەتلا سوپاخۇن قارىي باشلىق بىرنەچچە ئەر كىشى بىلەن ئىككى ۋات ـ ۋات خوتۇن ئوتتۇرىدا تۇرۇۋېلىپ قاغىدەك قاقىلداپ:

ـــ نى ئات، نى نومۇس، دىنىمىزنىڭ شەنىنى بۇلغاپ، يۇرتىمىزنىڭ يۈزىنى تۆكۈپ، بۇ شەرمەندىگە زادى ھەرقانداق جازامۇ ئاز... ـــ دېيىشىپ كىشىلەرنى كۈشكۈرتۈۋاتاتتى.

مۇئەللىم ئوقتەك يۈگۈرۈپ كەلگىنىچە ئەبجەق كاتەكنى بىر تارتىپلا ئىككى پارچە قىلىۋەتكەندە ھەممە ئادەم ئاغزىنى ئېچىپ قاراپلا قالدى. ھېمىت بىلەن بىللە ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن بادامخان ئاغىچا زەينەپنى يۆلىدى. ئۇنى كۆرۈپلا بىر مۇنچە ئادەم يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، بەزىلىرى زەينەپنىڭ يۈز ـ كۆزىدىكى قانىنى سۈرتسە، بەزىلىرى ئاغزىغا سۇ تېمىتىپ ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرمەكچى بولۇشتى. بادامخان ئاغىچا زەينەپنىڭ ھالىغا چىدىماي:

ـــ ۋاي بىچارە قىزىم، ئەسكىلەرنىڭ تۆھمىتىگە كەتكەن قىزىم، مۇشتىتەك تۇرۇپ مۇشۇ كۈننى كۆردۈڭمۇ قىزىم، ـــ دەپ ناله قىلىپ يىغلاپ كەتتى. ئەتراپتىكىلەرگە:

ـــ زەينەپ مېنىڭ قىزىم، ئۇنىڭغا مانا مەن ئىگە. كىمنىڭ گېپى بولسا ماڭا قىلسۇن. ھاجىمۇ تېخى ھايات، ئىگىسى يوق جاھان ئەمەس بۇ، ـــ دېدى.

مۇئەللىم ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرلەۋاتقان غەزىپىنى باسالماي، گويا نادانلىق، ئىچى قارىلىق ۋە ھەسەتخورلۇقتىن ئۆچ ئېلىۋاتقاندەك، ئاللىقاچان پاچاق ـ پاچاق بولۇپ كەتكەن كاتەكنىڭ ياغاچلىرىنى پۈتۈن قەھرى بىلەن دەسسەپ ـ

چەيلەيتتى...

ئابدۇكېرىم قارىھاجى قايتىپ كەلدى. ئۇ يۇز بەرگەن ئىشلاردىن خەۋەر تېپىپ قاتتىق چېچىلدى. جامائەتكە مۇئەللىمنىڭ شېئىرىدا ھېچقانداق ناشايان مەنە يوقلۇقىنى، شېئىرنىڭ يېزىلىش سەۋەبىنى، مۇئەللىم بىلەن زەينەپنىڭ پەقەتلا يۇز كۆرۈشۈپ باقمىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ سوپاخۇن قارىنى قاتتىق ئەيىبلىدى، ئىمامغۇ خېلى قاتتىق تەگدى. ھاجىنىڭ «ئاددىي بىر كۆپلېت غەزەلنى چۈشەنمىگەن سوپاخۇن قارىنىڭ يالغان قارى دېسە بولار، ئىمام ئاخۇنۇمنى نېمە دەرمىز؟» دېگەن گېپى خېلى يىللارغىچە كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىن چۈشمەي يۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر سوپاخۇنىنى دادىسىنىڭ كەسپىنى قوشۇپ سوپاخۇن ياماقچى، دەپ ئاتىشىدىغان بولدى.

ئەسلىدىلا خەت ـ ساۋاتى بار بىرەر خوتۇن ئېلىشنى ئويلاپ يۈرگەن مۇئەللىم زەينەپ ساقايماي تۇرۇپلا ئۇنى نىكاھىغا ئېلىش قارارىغا كەلدى. ئۇ ئۇنىڭ سەت ياكى چىرايلىقلىقىنى، ئېگىز ياكى پاكارلىقىنى بىلمەيتتى. ئۇ ئاقساق ـ چولاق ياكى دوك بولسىمۇ، يۈزىدە قورقۇنچلۇق تاتۇقى بولسىمۇ مەيلى، دەيتتى. ئابدۇكېرىم قارىھاجى بىلەن بادامخان ئاغىچا ئۇلارغا ئىگە بولۇپ تويىنى قىلىپ قويدى. مۇئەللىم زەينەپنى توي ئاخشىمىلا تولۇق كۆردى. ئۇ توغراقلىقنىڭ ساپ ھاۋاسىدىن نەپەسلىنىپ، شىپالىق بۇلاق سۈيىنى ئىچىپ چوڭ بولغان ھەقىقىي توغراق پەرىسى ئىدى. ئۇنىڭ ھۆسنى بىلەن ئەقىل ـ پاراسىتى بەسلىشىپ تۇراتتى. ئۇلار توي قىلغاندىن كېيىن ناھايىتى بەختلىك ياشىدى. ئاردىدىن 4 ـ 3 يىل ئۆتۈپ يېڭى مەكتەپ تاقىلىپ قالغاندا ، مۇئەللىم زەينەپ بىلەن قۇچاقتىكى ئوغلىنى ئېلىپ يۈرتىغا، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئالدىغا كەتتى. ئۇ قەشقەردىكى چوڭ بىر باينىڭ ئوغلى ئىدى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېكى تارىسى
www.uyghurkitap.com

توققۇزىنچى باب

ئابدۇكېرىم قاريھاجى يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ كېسەلچان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىگىلىك ئىشلىرىغا ئېپى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئىقتىسادىي جەھەتتە تۇرمۇشنى ئۇتتۇرلۇق ئۆتكۈزىدىغان ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى. بادامخان تېجەشلىك ھەم پەم ـ پاراسەتلىك ئايال بولغاچقىلا، بىرنى ئىككى قىلىپ ئىشلىتىپ چاندۇرماي كېلىۋاتاتتى..

شۇ يىللاردا يېڭى يۈزبېشى ـــ تۇردى ئاخۇنىڭ نەۋرىسى ۋىلاخۇن تېز كۆتۈرۈلۈپ كەنتنىڭ ئالدى بولۇپ قالدى. يۇرتتىكىلەر ئۇنى قۇملۇقتىن مۇشتىتەك يوغان گۆھەر تېپىۋاپتۇ، دېيىشەتتى. ھەتتا بۇ ئىشنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندەك ھېكايە قىلىشىدىغانلارمۇ بار ئىدى.

ـــ بىر كۈنى ۋىلاخۇن ئېشەك مىنىپ، يوقلىپ كەتكەن قويلىرىنى ئىزدەپ قۇملۇقتا كېتىپ بارسا، يىراقتا بىر نەرسىنىڭ ۋال ـ ۋۇل چاقناپ تۇرغىنىنى كۆرۈپتۇ. يېقىن بېرىپ قارىسا، يوغانلا بىر پارچە گۆھەر ئىكەن. ئۇنى قولىغا ئېلىپتۇ، ئۇنىڭ يورۇقىدىن كۆزلىرى قامىشىپ، كۆزىنى ئاچالماي قاپتۇ.

ـــ ئۇ ئاخشىمى ئۆيىگە چىراغ يانداۇرمىسمۇ، ئاشۇ گۆھەرنىڭ يورۇقىدا يوپيورۇق تۇرارمىش. خوتۇنى نىساخان كېچىسى گۆھەرنىڭ يورۇقىدا چاق ئېگىرەرمىش.

كېشىلەرنىڭ نېمە دېيىشىدىن قەتئىينەزەر، 1940 ـ يىللارغا كەلگەندە، كەنتتىكى تېرىغلى بولىدىغان يەرنىڭ كۆپ

قىسمى، سۆيى كۆندىن - كۆتگە ئازلاپ كېتىۋاتقان «توختاخۇننىڭ بۇلىقى» دىن باشقا سۆيى مول ئىككى بۇلاق ۋىلاخۇنغا تەۋە بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ چارۋا مالىرىمۇ ئېغىل - قوتانغا پاتماي قالدى. كەنتتىكى يېرى يوق كىشىلەر ئۇنىڭ يېرىنى تېرىيەتتى. ئۇلار مەسچىت ئالدىغا كىچىك بىر چەرچىنمال دۇكىنىمۇ ئاچقانىدى. بۇ دۇكاندا دېھقانلارغا كېرەكلىك ھەممە نەرسە تېپىلاتتى. ئۇنىڭدىكى مالىلارنى نەق پۇلغا سېتىۋالغىلىمۇ، بىرەر نەرسىگە تېگىشكىلىمۇ بولاتتى. نېسىگىمۇ بېرەتتى. ئۇنىڭ ئۈچ ئاتلىق ھارۋىسى بازار بىلەن شەھەرگە توختىماي قاتناپ تۇراتتى.

ۋىلاخۇن بىلەن ئوغۇللىرى بايلىقىغا قارىماي، ئەل قاتارى ناھايىتى ئاددىي تۇرمۇش كەچۈرەتتى. كىشىلەر بىلەن بۇرۇنقىدەكلا «سەن»لىشىپ سۆزلىشىپ، ھەممىگە باراۋەر مۇئامىلە قىلاتتى. ئۇنى دېمىسىمۇ ئالىقانچىلىك كەنتتىكى بۇ كىشىلەر بىر - بىرىگە تەگ - تېگىدىن ئايان بولۇپلا قالماي، كۆپ قىسمى ئۇرۇق - تۇغقان كېلەتتى. ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئاتا - بوۋىسىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلسە ئانا تەرەپتىن ياكى دادا تەرەپتىن توختاخۇننىڭ ئەينى يىللاردىكى تۆت ئوغۇل، ئىككى قىزغا تۇتىشاتتى. يات ئۇرۇقتىكىلەر بولسىمۇ ئاز ئىدى.

ۋىلاخۇن بىلەن ئوغۇللىرى ئىشچان ھەم پىشىق ئادەملەر ئىدى. ئىشلىگەندە جېنىنى ئايماي ئىشلەيتتى. يىللىقچى، ئورتاقچىلىرىنىمۇ شۇنداق ئىشلىتەتتى. كىشىلەر ئۇلارنى «چاشقانغا كېپەك ئالدۇرمايدۇ» دەيتتى. لېكىن، ئۇلار يۇرتداشلىرىنىڭ بېشىغا كۈن كەلگەندە قاراپ تۇرمايتتى. دائىم يېتىم - يېسىر، ئاجىز - ئورۇقلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، مەسچىتكە سەدىقە قىلىپ تۇراتتى. ئېيتىشلارچە، ۋىلاخۇن يۈز بېشىنىڭ قازىنقىدا ئىككى خالتا يانمۇيان ئېسىقلىق تۇرىدىكەن. ئوڭ تەرەپتىكىسى «ئاق خالتا»، سول تەرەپتىكىسى «قارا خالتا»

دېيىلىدىكەن. ئۆزلىرى ھالال ئىشلەپ تاپقان پۇللىرى ئوك تەرەپتىكى خالتىغا تاشلىنىدىكەن. ئۇنىڭدىن ئايموئاي ئۆشرە ـ زاكات ئايرىپ سول تەرەپتىكى خالتىغا تاشلىغاندىن باشقا، پۇقرادىن ئېلىنىدىغان نامايىش ھەققى، شېرىنكانە، مىراس ھەققى قاتارلىقلار بىلەن سوۋغا ـ سالام ۋە تۆلەم پۇللىرىمۇ بۇ خالتىغا تاشلىنىپ يۇرتنىڭ ئۆشرە ـ زاكات پۇلى قىلىنىدىكەن. بىر قېتىم ۋىلاخۇننىڭ بىر نەۋرىسى «قارا خالتا»دىن پۇل ئېلىپ خەجلىگىنى ئۈچۈن ۋىلاخۇندىن قاتتىق تايىق يەپ، ئىككى ھەپتىگىچە ئورنىدىن قوپالمايا ياتقانكەن.

بىراق، يىللار ئۆتكەنچە مال ـ دۇنيا ، ئۇستۇنلۇك تۇيغۇسى ئۇنىڭ بالىچاقا، نەۋرىلىرىنىڭ خۇي ـ پەيلىنى ئۆزگەرتمەي قالمىدى. ئىلگىرى مەدىكارلار بىلەن تەڭ كەتمەن چاپىدىغان ئوغۇل، نەۋرىلەر ئەمدى ئۈجمە سايىسىدە ئوڭدا يېتىپ باشقىلارنى ئىشلىتىدىغان بولدى. ئۇنىڭ خوتۇنى ۋە كېلىنلىرى ئايلاپ ـ يىللاپ ئېتىز تەرەپكە ئۆتمەيتتى. ئاندا ـ ساندا ئېتىز ـ ئېرىقنى كۆرگۈسى كېلىپ قالسا ، كۆيۈپ كېتىشتىن قورقۇپ يۈزىگە 3 ـ 2 قەۋەت قېتىق چېپىپ، يۈزىنى رومال بىلەن يېپىپ ھارۋىغا ئولتۇرۇپ باراتتى، ئوغۇل نەۋرىلەرنىڭ ئىچىدىن قىمار ئويناپ، توخۇ سوقۇشتۇرىدىغان، خەقنىڭ چىرايلىق قىز ـ كېلىنلىرىنى ئېلىپ قاچىدىغان، ئادەم يىغىپ جەڭگى ـ جېدەل چىقىرىدىغانلارمۇ، كۆچىگە تايىنىپ باشقىلارنى بوزەك قىلىدىغانلارمۇ چىقىپ قالدى. ياشىنىپ قالغان ۋىلاخۇن بالىچاقا، نەۋرىلىرىنى باشقۇرالماس بولۇپ قالغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن 1951 ـ يىلى بۇ كەنتكە چۈشكەن خىزمەت ئەترىتى ۋىلاخۇن بىلەن چوڭ ئىككى ئوغلىنىڭ تەركىبىنى پومېشچىك ئايرىپ، ئۇلارنىڭ يەر، چارۋا مال، دۇكان ۋە ئۆي بىساتىنى مۇسادىرە قىلغاندا توغراقلىقلار «خوپ بولدى!» دېيىشتى. ئۇلارنى كۆرەش قىلغان يىغىندا چوڭلار گەپ ـ سۆز قىلماي

ئولتۇرۇۋالغان بىلەن بىر قىسىم ئاكتىپلار ۋىلاخۇنباي بىلەن ئوغۇللىرىنى قولىنى كەينىگە قايرىپ، گەجگىسىدىن بېسىپ تۇرۇپ تازا ئۇردى. ئۇرغانلارنىڭ بىرى « ياقا يۇرتلۇق» نامرات دېھقانىنىڭ ئوغلى بەكراخۇن، يەنە بىرى قۇربان باخشى بىلەن خەدىچەنىڭ نەۋرىسى نەمەت ئىدى. ئىككىلىسىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ۋىلاخۇننىڭ ئورتاقچىسى ئىدى. يىلمۇيىل قەرزدىن قۇتۇلالماي كەلگەن بۇ كىشىلەرنى كومپارتىيە قۇتۇلدۇرغانىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە باينىڭ چوڭ نەۋرىسى بۇ ئىككىسىگە كۇن بەرمەيتتى. ئۇلار ئۇچۇن ئۆچىنى ئېلىۋالىدىغان پۇرسەت كەلگەنىدى. كۇرەش يىغىنىدا بۇخەلچەم ئاتلىق ئورۇق، شادىپاچاق بىر ئايالمۇ باينىڭ ئۈستىدىن يىغلاپ تۇرۇپ شىكايەت قىلىپ، ئۇنىڭ ۋە ئوغۇللىرىنىڭ يۇزىگە تۇكۇردى، كۆزىگە قوللىرىنى تىقتى. ياشىنىپ قالغان ۋىلاخۇنباي خورلۇقتا چىدىماي يۇم ـ يۇم يىغلاپ كەتتى، مۇشۇ ئايالنىڭ ئېرى كېسەل بولۇپ ئۇزۇن يىل يېتىپ قالغاندا، ۋىلاخۇن ئۇنىڭغا قانچە قېتىم ئۇن، ياغ، گۆش چىقارتقان، بالىلىرىنىڭ قىشلىق كىيىم ـ كېچىكىنى قىلىپ بەرگەنىدى ـ ھە. ئۆز ۋاقتىدا «باي ئاكام» دەپ يۇمغاقسۇتىنىڭ ئۇرۇقچىلىك تۇغقاندارچىلىقىنى پەش قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن چىقمايدىغان ئايال ئىدى ئۇ.

ئاۋۇ سۆزلەۋاتقان ئادەمنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ دەپنە ـ دۇنياسىنى يېتىپ يەپ تۇگىتىۋەتكەن بىر ھۇرۇن ئىدى. ۋىلاخۇن ئۇنى چاقىرىپ ئەكىلىپ قانچە قېتىملاپ نەسىھەت قىلغان. ئاۋۇ شوئار توۋلاۋاتقانلارنىڭ ئىچىدىمۇ ئۇنىڭ ياخشىلىقىنى كۆرگەنلەر جىق. ئۇ ئۇلارغا ھېچقانداق يامانلىق قىلمىغان. ياش بالىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى جەڭگى ـ جېدەل دېگەن بولۇپ تۇرىدىغان ئىش، بىر ئۆيدىكى ئاكا ـ ئۇكىلارمۇ سوقۇشۇپ غاژ ـ غۇژلىشىپ تۇرىدىغۇ، ھەي، خۇدا، ئۆزۇڭگە قويدۇم. بىلىپ ـ بىلمەي ئۆتكۇزگەن گۇناھلىرىمنى كەچۈرەرسەن، مۇشكۇلۇمنى

ئاسان قىلارسەن، ئۆزۈڭ بىر يولدا قويارسەن... ۋىلاخۇنباي خۇداغا ئەنە شۇنداق ئىلتىجا قىلاتتى، بىراق خۇدايۇ ئۇلارنى تاشلىۋەتكەندەك قىلاتتى.

شۇنىڭدىن تارتىپ ۋىلاخۇنلار توغراقلىقتىكى ئەڭ بەختسىز، بىچارە ئادەملەرگە ئايلاندى. ئۇنىڭ ئەكسىچە ئۆز ۋاقتىدىكى ئورتاقچىلار، نامرات پادىچىلار ۋە ئۇلارنىڭ بالىلىرى ئاۋازنىڭ بارىچە شوئار توۋلاپ يۈرۈپ، كەنتتىكىلەرنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم ئادەملەردىن بولۇپ قالدى.

1952 ـ يىلى 103 ئائىلىلىك توغراقلىقتا تۇنجى يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. بۇ ۋىلايەت بويىچە ئەڭ كىچىك يېزا ئىدى. قۇربان باخشىنىڭ نەۋرىسى ـــ نەمەت (ئىلگىرى بېشىدا يارىسى بولغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنى نەمەت تاز دېيىشەتتى) يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇنجى باشلىقى بولدى. كوممۇنىستىك پارتىيە نامراتلارنى يۆلەيدىغان پارتىيە بولغاندىكىن، ئۇنىڭدەك كۆڭ نامراتنىڭ باشلىق بولۇشى تارىخىي مۇقەررەرلىك ئىدى. يەنە كېلىپ «تاز دېگەن ھەييار كېلۇر» دېيىشكىنىدەك، نەمەتنىكمۇ ئاغزىدا گېپى، قورسقىدا يەتكۈدەك چۈتۈرى بار ئىدى. ۋىلاخۇنبايلارنىڭ يۇزىگە تۈكۈرگەن تۇل ئايال بۇخېلىچىخان ئايالار مۇدىرى بولدى. ئۇنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش شادىپاچاق بەش قىزى بار ئىدى. چوڭلىرى ئەرگە تېگىپ كەتكەن بولۇپ، ھازىر راسا بويىغا يەتكەن ئۈچىنچى قىزى قىزلىرىنىڭ ئىچىدە ئەڭ چىرايلىقى ھېسابلىناتتى. ئىلگىرى بۇخېلىچىخان بۇ قىزىنى دائىم ۋىلاخۇنبايلارنىڭ ئۆيىگە ئەگەشتۈرۈپ ئاپىرىپ: «ئالتۇنگۈل قىزىم بەك ئىشچان، لېكىن غىزانى ئاز يەيدۇ، ھەممىدىن ئوبدان يېرى قۇرۇق گەپ بىلەن خۇشى يوق...» دەپ ماختايتتى. كۆڭلىدە ئۇلار بىلەن قۇدا بولۇشنى تاما قىلاتتى، جاھان ئۆزگەرگەن ھامان نەمەت تاز بىلەن ئاپاق ـ چاپاق بولۇۋالدى.

ئىلگىرى نەمەتنى كۆرسە بۇرنىنى توسۇپ نېرى كېتىدىغان ئالتۇنگۈلمۇ نەمەتنىڭ ئارقىسىدىن چىقمايدىغان بولۇپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ تاز ئالتۇنگۈلگە ئېرىشتى. شادىپاچاق خوتۇن ئايالىلار مۇدىرى ھەم يېزا باشلىقىنىڭ قېيىنئانىسى بولۇپ دەۋران سۈرۈشكە باشلىدى. توغراقلىقلار نەمەتتىن ئەمەس، بۇخىلىچىخان مۇدىردىن قورقۇشاتتى، دېمىسىمۇ ئۇ توغراقلىقتا يەرنىڭ تېگىدە مىدىرلىغان يىلاننىڭ شەپسىنى سېزىپ، نەمەتكە خەۋەر يەتكۈزۈپ تۇراتتى. نەمەتتىن ئاڭلىۋالغان گەپلىرى بىلەن بىرىنى خۇش قىلسا، يەنە بىرىنى قورقۇتاتتى. شۇنداق قىلىپ يېزىدىكى ھەممە ئادەمنى چاڭگىلىغا ئېلىۋالغاندى. ئون يىلغا قالماي بۇخىلىچىخاننىڭ كۈيۈ ئوغۇللىرى توغراقلىق بويىچە ھاللىق ئادەملەرگە ئايلاندى. نەمەت توغراقلىقنى ساق 32 يىل سۈرىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىسيانچىلار ھوقۇق تارتىۋالغان بولسىمۇ، قاملاشتۇرالماي ئاخىر يەنە نەمەتكە ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى قانداقتۇر بىر ھەرىكەتتە خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەرنىڭ ھەرىكەتلەندۈرۈشى بىلەن نەمەتنىڭ خوتۇنى تەرەپ تۇغقانلىرى بىلەن بىرلىشىپ قىلغان زورلۇق - زومبۇلۇقلىرى پاش قىلىنىپ، نەمەت ھوقۇقىدىن ئېلىپ تاشلانغانمۇ بولدى. ئەمما، يېڭى باشلىق تېخىمۇ نامرات، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى تېخىمۇ كۆپ ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى هاللىنىپ بولغۇچە توغراقلىقلارنىڭ يەنە جاپا تارتىشىغا توغرا كېلەتتى. ئىككىنچى يىلى، كەنتتىكى قېرىلار مەسلىھەتلىشىپ، دېھقانلارغا گەپ ئۆگىتىپ يۇرۇپ، يېڭى باشلىقنى ئۆرۈۋېتىپ يەنە نەمەتنى سايلىۋالدى.

نەمەت ساۋاتسىز ئىدى. ئۆزىنىڭ ئىسمىنى قىڭغىر - قىيسىق قىلىپ ئاران يازالايتتى. يېزىنىڭ خەت - ئالاقە ئىشلىرىنى يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپى ھېمىت ئاخۇنغا تاشلاپ بېرەتتى. يۇقىرىدىن كەلگەن ھۆججەتلەرنىمۇ ئۇنىڭغا ئوقۇتۇپ

ئاڭلايتتى. بىرەرى ئەرز يېزىپ كەلسە، ئەرزنى ئوقۇغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ «ئەرزىڭىزنى كۆردۇم. ئۆز ئاغزىڭ بىلەن بىر دېگىن، ئاڭلاپ ئاندىن بىر نېمە دەي» دەيتتى. ئەرز قىلغۇچىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن: «ھە، مۇشۇنچىلىك ئىشقىمۇ مۇشۇنچىۋالا ئەرز يېزىپ كېلەمسەن؟» دەپ قويۇاتتى. يېزىدا يىغىن ئېچىلسا گېزىتنى تەتۈر تۇتۇۋېلىپ، گېزىت ئوقۇپ بەرگەن بولۇپ ۋەزخانلىق قىلاتتى. كىشىلەر ئۇنىڭ ساۋاتسىزلىقىنى بىلگەچكە، قىلىقلىرىدىن ئىچىدە كۈلسىمۇ، ئاغزىدىن چىقىرىشقا پېتىنالمايتتى.

يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن تەڭ يېزىدا بىر باشلانغۇچ مەكتەپ، تېببىي پونكىت، باجخانا، ئاشلىق پونكىتى، چارۋا مال پونكىتى قۇرۇلدى. بۇ يىللاردا ئادەم ۋە تېرىلغۇ يەر تېز كۆپەيىپ بۇلاقلارنىڭ سۈيى يېتىشمەيدىغان بولۇپ قالغانلىقتىن، توغراقلىقتىكىلەر ئۇچ يىل زەربىدارلىق بىلەن ئىشلەپ ئۆستەڭ چېپىپ بىر يېرىم كۈنلۈك يېراقلىقتىكى دەريادىن سۇ باشلاپ كەلدى. بۇ ئۆستەڭ ئازادلىق ئۆستىڭى دەپ ئاتالدى. بۇ ئۆستەڭگە ئېتىياز ۋە كۈزدە سۇ كېلەتتى. يېزىدىكىلەر ھەر يىلى قىشتا قۇم تىنىپ قالغان ئۆستەڭنى قايتىدىن قېزىپ، قېشىنى ئېگىزلىتەتتى. كىشىلەر بۇنى «ئۆستەڭ ھاشىرى» دەپ ئاتايتتى. ئازادلىق ئۆستىڭى 1970 ـ يىللاردا ناھىيەنىڭ يارىدىمى بىلەن تاش ئۆستەڭ قىلىپ ئۆزگەرتىپ ياسالغۇچە توغراقلىقتىكىلەرنى ئاز قىينىمىدى. لېكىن، توغراقلىق ئۇچۇن سۇ جانغا باراۋەر ئىدى. ئۇلار سۇ ئۈچۈن ھەرقانداق بەدەل تۆلەشكە رازى بولاتتى. يەنە بىرى، توغراقلىقتىن ناھىيەگە باريدىغان تاشيول ياسىلىپ، قاتناش ئاسانلاشتى. دېمەك، توغراقلىقتا زور ئۆزگىرىش بولدى. بۇ ئۆزگىرىش توغراقلىقنىڭ تاشقى قىياپىتىدىلا ئەمەس، ئادەملەرنىڭ روھىي دۇنياسى، ھەۋىسى، يۇرۇش ـ تۇرۇش،

كىيىنىشىدىمۇ ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۆزگەرمىگەن بىرلا نەرسە بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ توسقۇنسىز، يۇگەنسىز، ئۆزى بىلگىنىنى قىلىدىغان قۇم ـ بوران ئىدى. ئۇ توغراقلىقنىڭ ھەممىدىن ئالىي ھۆكۈمرانى ئىدى. ئۇ خالىسا كېچىده، خالىسا كۈندۈزده چىقىۋېرەتتى. ئېتىزلاردىكى ئەمدىلا تۆت قۇلاق بولغان مايسىلارنى، ئورۇلۇش ئالدىدا تۇرغان، دېنىنى كۆتۈرەلمەي قالغان بۇغدايلارنى، ئەمدىلا قوناقتەك بولغان كۆك غورىلارنى بىر پەستىلا خانىۋەيران قىلىپ، ھەممە يەرنى قۇمغا كۆمەتتى. بولۇپمۇ ئەتىيازدا بورانلىق كۈنلەر بىر ـ بىرىگە ئۇلىشىپ كېتەتتى. چېكى يوقتەك بىلىنمىدىغان ۋەھىمىلىك كېچىلەرده بوراننىڭ ھۇشقىيىتىشى، دەرەخلەرنىڭ غىرىسلاپ ئىڭرىشى، قوناق شاخلىرى بىلەن چاتقاللارنىڭ شۇۋۇلدىشى، ئۆگزىده نېمىلەرنىڭدۇر تاراقلىشى خۇددى يىراق غايىب شەھەرده بەزمە قۇرغان جىنلارنىڭ نەغمە ـ ناۋاسىدەك بىلىنەتتى. توغراقلىقلار ئاشۇ سادالارغا قۇلاق سېلىپ كۆزلىرىنى قاراڭغۇلۇقتا تىككىنىچە خىيال سۈرەتتى. ئۇخلاپ قالغانلىرىدا بولسا بەكمۇ شېرىن، بەكمۇ گۈزەل، بەزىده قورقۇنچلۇق ياكى سىرلىق، تېگىگە يەتكىلى بولمىغۇدەك غەلىته چۈشلەرنى كۆرەتتى. بوران توختىغاندا ئۆيلىرىدىن چىقىپ، نەمەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئېتىزلاردىكى قۇمنى تازىلايتتى، قۇم تىنىپ قالغان بۇلاق كۆزلىرىنى ئاچاتتى. زىرائەتلەرنى قايتىدىن تېرىشقا تۇتۇش قىلاتتى.

توغراقلىقتا ھايات ئەنه شۇ تەرىقىده داۋاملىشاتتى.

www.sabburkitap.com

ئىككىنچى قىسىم

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى نادىرىسى
www.uyghurkitaptor.com

ئونىنچى باب

1953 ـ يىلى ئەتىيازدا توغراقلىقنىڭ سۈزۈك كۆنلىرى بىر ـ بىرىگە ئۇلىشىپ كەتتى. گويا يەرگە ئېرىشكەن دېھقانلارنىڭ خۇشاللىقى تەبىئەتنىمۇ تەسىرلەندۈرگەندەك، قۇم ـ بورانمۇ ئۆزىنى كۆرسەتمەيلا قويدى. نامرات دېھقانلار خۇددى شېرىن چۈش كۆرۈۋاتقاندەك تۈيغۇدا يۈرۈشەتتى. چۈشمىزدىن ئويغىنىپ كەتسەك، ھەممە ئىش ئەسلىگە كېلىپ قالارمۇ، دەپ ئەنسىرىگەندەك، ئۆزلىرىگە بۆلۈنگەن يەرنىڭ بېشىغا بېرىپ، يەرنىڭ بېشىغا قادالغان ئۆز ئىسىملىرى يېزىلغان تاختاينىڭ شۇ پېتى تۇرغانلىقىنى كۆرگەندىلا خاتىرجەم بولاتتى.

سالى باپكارنىڭ 18 ياشلىق نەۋرىسى ئابدۇغېنى ئاخۇن تاڭ خىرە ـ شىرە يورۇشىغىلا كەتمەننى ئېلىپ ئېتىزغا چىقىپ كەتتى. ئۇلارغا بۆلۈنگەن يەر مەھەللىگە يېقىن بولۇپلا قالماي، مۇنبەت ئىدى. ئۇلار ۋىلاخۇنلار بىلەن قوشنا ئولتۇراتتى ھەم ۋىلاخۇننىڭ مۇشۇ بىر پارچە يېرىنى ئىجارىگە ئېلىپ تېرىيتتى. ئۇنىڭ دادىسى ئۆمۈرۋايەت مۇشۇ يەرگە ئىشلەپ ئۆتكەنىدى. ئەمدى بۇ يەر ئۇلارغا تەۋە بولدى، بۇ يەرنى ئۇلارغا كومپارتىيە بەردى. ئەمدى ئۇنى ھېچكىم ئۇلاردىن تارتىۋالالمايدۇ.

ئابدۇغېنى ئاخۇن تۇنۇگۈن ئاغدۇرۇپ بولغان يەرنىڭ بېشىغا بېرىپ قاپقارا كۆرۈنىدىغان نەم تۇپراقتىن ئالىقىنىغا ئېلىپ، بۇرنىغا يېقىن ئەكېلىپ راھەتلىنىپ پۈرىدى. داڭگالىرىنى ئېزىپ، ئالىقىنىدا ئۇزاق تۇتۇپ تۇردى، كۆڭلىدە نېمە تېرىشنى، قانداق ھوسۇل ئېلىشنى دېتلاپ، ئۇكىلىرىنىڭ ئۇستىبېشىنى

يېڭىلاشنى، ئانىسىغا كۆڭلەكلىك، دادىسىغا يېڭى ئۆتۈك ئېلىپ بېرىشنى پىلانلىدى. كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر بىر يەرلىرىدە تېخى ھېچكىمگە تىنمىغان ئارمانلىرىمۇ بار ئىدى. ئۇ ۋىلاخۇنبايىنىڭ قىزى زەينەپنى ئېلىشنى ئارزۇ قىلاتتى، زەينەپ كىچىك ۋاقتىلىرىدىن تارتىپلا «ئابدۇغېنى ئاكام» دەپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقمايتتى، خاپىلىقىنىمۇ، خۇشلۇقىنىمۇ ئۇنىڭغا ئېيتاتتى. كەپسىز ئوغۇل بالىلار بوزەك قىلسا ياكى تۇغقانلىرىدىن رەنجىسە «ئابدۇغېنى ئاكامغا دەيمەن» دەيتتى، ئاتا ـ ئانىسى بەرگەن تاتلىق ـ تۇرۇملارنى ئۇنىڭسىز يېمەيتتى، ھېچقانداق ئويۇننى ئۇنىڭسىز ئويناماياتتى. زەينەپنىڭ ھېچكىمگە ئوخشمايدىغان چىرايى، چېچەنلىكى، ساپدىللىقىلا ئەمەس، تەرسا ـ جاھىللىقى، قىلمەن دېگىننىنى قىلىدىغان ئۆز بېشىمچىلىقىمۇ ئۇنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرەتتى. ئۇ خېلى چوڭ بولغىچە زەينەپتىن باشقا قىز بالىغا نەزەر ـ كۆزىنى سالمىدى. شۇنداق قىلىپ بالىلىق چاغلىرىدىكى ھەمراھىنىڭ قاچانلاردىدۇ ئۆزىنىڭ يېگىتلىك قەلبىنى ئېگىلىۋالغانلىقىنى سەزمەيلا قالدى. ئىلگىرى جاھانغا پاتماي قالغان ۋىلاخۇنلار بايلىق ۋە ئىمتىيازىدىن ئايرىلىپ قېلىشى بىلەن ئابدۇغېنى ئاخۇننىڭ بۇ ئارمانىغا يېتىشىگىمۇ توسالغۇ قالمىدى. ئۇ يېزا ئاكتىپلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئامما ئىچىدىمۇ ئىناۋىتى بار ئىدى. ئۇ بۇ ئىناۋىتىدىن پايدىلىنىپ پۇرسەت بولسىلا زەينەپنى قوغدىدى، ئاسرىدى، ئۇنىڭغا ۋە دادىسىغا، ئاكىلىرىغا خۇپيانە ياردەم قىلدى. بىرلا يېرى، زەينەپ تېخى يېڭى ھۆكۈمەت ئېلان قىلغان نىكاھ يېشىغا توشمىدى. ئۇ ئابدۇغېنى ئاخۇننى ئاكىسىدەك يېقىن كۆرەتتى، ھۆرمەت قىلاتتى. ئابدۇغېنى ئاخۇن نېمىشقىدۇر زەينەپكە توي قىلىش توغرۇلۇق ئېغىز ئېچىشقا پېتىنالمايتتى. ئېغىز ئېچىپلا قويسا زەينەپنى ئۇركۈتىۋېتىدىغاندەك، زەينەپ ئۇنىڭغا ئىككىنچىلەپ يېقىن

يولىمايدىغاندەك تۇيۇلاتتى. قىسقىسى، ئۇنىڭدا ئۆزىنى زەينەپكە لايىق كەلمەيمەن، ئۇنىڭغا ناھايىتى ئېسىل يىگىتلەر لايىق، دەپ ھېسابلايدىغان ئەندىشىمۇ بار ئىدى.

ئەتراپ بارا - بارا يورۇدى. ئېتىزدا ئادەملەر پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئۇلار ئابدۇغېنى ئاخۇنۇمنىڭ بىرمۇنچە يەرنى ئاغدۇرۇپ بولغانلىقىنى كۆرۈپ، غەيرەتكە كەلگەندەك بولدى - دە، قېلىن چاپانلىرىنى سېلىپ تاشلاپ، بېلىنى مەھكەم باغلاپ كەتمەنلىرىنى ئوينىتىشقا باشلىدى. ئېتىزدا ئايالالارمۇ پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ تولىسى پاختىلىق چاپانلىرىنىڭ ئىچىگە ئۇششاق گۈللۈك چىتتىن كۆڭلەك كىيگەنىدى. ئوچۇق رەڭلىك تاۋار - دۇردۇن كۆڭلەكلەرنى كىيگەنلەرمۇ، ماتا كۆڭلەك كىيگەنلەرمۇ بار ئىدى. كۆپ قىسمى دوپپا كىيىپ، چاچلىرىنى ئىككى تال ئۆرۈپ ئارقىسىغا تاشلىۋالغان، سەل چوڭراق ئايالالار ياغلىق، رومال ئارتقانىدى. ئارىلىقتىكى ئارام ئېلىش ۋاقتىدا قىز - چوكانلار بىر يەرگە كېلىۋېلىپ، كۈلكە - چاقچاق بىلەن ئېتىزنى بېشىغا كىيىشتى. نېرىقى ئېتىزدا توپلىشىپ كەتمەنلىرىگە تايىنىپ تۇرۇشقان ياش يىگىتلەر قىزلارغا يەرنىڭ تېگىدىن قاراپ قويۇشاتتى ۋە ئۇلارنىڭ دەققىتىنى تارتىش ئۈچۈن قوللىرىغا تۈكۈرۈپ، كەتمەننى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ راسا چېپىشاتتى. قىزلارمۇ ئۇلارغا بىلىندۇرمەسلىككە تىرىشىپ كۆزىنىڭ قىرىدا قاراپ - قاراپ قويۇشاتتى. بىرنەچچىسى بېشىنى بىر يەرگە قىلىپ پىچىرلىشاتتى - دە، جاراڭلىق ئاۋازدا كۈلۈشەتتى. قارىغاندا بۇ يىل كۆزدە توي قاينايدىغاندەك قىلاتتى.

ئاشۇاقتى بولغاندا ئىشلەۋاتقانلار بىردىن - ئىككىدىن ئۆيلىرىگە قاراپ مېڭىشتى. يىگىتلەر قاتارىدىكى كىيىملىرى خېلى يېڭى، تەق - تۇرقىمۇ قاملاشقان توختى قارى ئىسىملىك يىگىت كەتمىنىنى جىگدىنىڭ شېخىغا ئىلىپ قويۇپ، مەھەللە تەرەپكە ئەمەس، قومۇشلۇق تەرەپكە قاراپ ماڭغاندا، ھەمراھلىرى

ئارقىسىدىن: «قارىي، نەگە؟» دەپ كۈلۈشۈپ قالدى. يىگىت يېقىندىكى ئۆيلەرنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپلا قەدىمىنى تېزلەتتى ۋە بىر پەستە مەھەللىنىڭ سىرتىغا چىقىپ، بىر چېتى يىراقتىكى قوم بارخانلىرىغا تۇتىشىپ كەتكەن قومۇشلۇق دۆڭگە كېلىپ توختىدى. ئەتراپقا تەقەززالىق بىلەن كۆز يۈگۈرتۈپ قويلارنىڭ ئارقىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرگەن 16 ـ 15 ياشلاردىكى قىز بالىنى كۆرگەندە، چىرايىدا هودۇقۇش ئارىلاشقان خۇشاللىق پارلىدى. ئۇ بىرنەچچە قەدەم ئالدىغا مېڭىپ: «زەينەپ!» دەپ توۋلىدى. قىز توختاپ قايرىلىپ قارىغاندا، ئۇنىڭ چىرايىدىمۇ يىگىتنىڭ چىرايىغا ئوخشاپ كېتىدىغان خۇشلۇق چاقناپ كەتتى. بىراق، بۇ خۇشلۇق كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە قايغۇلۇق كەيپىياتقا ئالماشتى.

ـــ زەينەپ، ئۆيۈڭدىن بىرەرى كەلدىمۇ؟ قورسىقىڭ ئاچقاندۇ، ئالە، ماۋۇ كۆمەچنى ساڭا ئەكەلدىم، ـــ يىگىت بەلبېغىدىن نانىنى ئېلىپ قىزغا ئۇزاتتى.

ـــ قورسىقىم ئاچمىدى. ماڭا هېلى ئۆيدىكىلەر نان ئەكىلىپ بېرىدۇ.

يىگىت ئۇنىڭ يالغان سۆزلەۋاتقىنىنى بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۆيىدە هەممە ئادەم پاتىپاراقچىلىق ئىچىدە. ۋىلاخۇنباي كېسەل. بۇ بىچارە هېچكىمنىڭ ئېسىگە كەلمەيدۇ. ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا قوي بېقىش ئەمەس، تالا ـ تۈزگىمۇ تۈزۈك چىقمايتتى. ئەمدىلىكتە تېرىسى قارىداپ، پۈت ـ قوللىرى يېرىلىپ جاپاكەش دېھقان قىزلىرىدىن پەرقلەنمەيدىغان بولۇپ كەتتى. ئىلگىرى ئۇنى كۆرسە بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگۈدەك بولۇپ كېتىدىغانلار هازىر ئۇنى «پومېشچىكنىڭ سېسىق قىزى»، «تەييارتاپ خېنىم»، «قان شورىغۇچ» دەپ تىللىشىدۇ، سىلكىپ ئىشقا بۇيرۇيدۇ. يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرىنى كۆز ئالدىدىلا دوراپ مەسخىرە قىلىشىدۇ.

توختى قارىي قىزنىڭ ئارقىسىدىن بىردەم قاراپ تۇردى.

ئۇنىڭ ئىزا تارتىپ ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرگىنىنى سېزىپ، ئۆزىچە كۈلۈپ قويدى. بەلبېغىنى يېشىپ يەرگە يايدى، بەلباغنىڭ ئوستىگە ناننى قويۇپ بولۇپ، يانچۇقىدىن ئۇزۇن تىزىق مېغىزنى چىقىرىپ ناننىڭ يېنىغا قويۇپ قويدى. قىزغا قاراپ:

— نان ساڭا قالدى، بەلباغنى ئەتە كېلىپ ئېلىۋالىمەن، — دەپ توۋلىدى. ئۇ قومۇشلۇقتىن چىقىپ بولۇپ كەينىگە بۇرۇلغىنىدا، بايا ئۆزى تۇرغان دۆڭدە زەينەپىنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇرغىنىنى كۆرۈپلا يۈرىكى ئۇيناپ كەتتى. ئۇ قىزغا قاراپ قولىنى پۇلاڭلىتىپ قويۇپ، مەھەللە ئىچىگە قاراپ ماڭدى.

ئابدۇكېرىم قارىھاجى ئازادلىق ھارپىسىدا 69 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەندە، ئۇنىڭ چوڭ نەۋرىسى توختى قارىي 16 ـ 15 ياشلارغا كىرىپ قالغانىدى. ئۇ ئەقلىنى بىلگەندىن تارتىپ چوڭ دادىسىنىڭ قولىدا تەربىيەلەنگەچكىمىكىن، ئۆيدىكىلەر ئۇنى چىرايلىلا ئەمەس، يۈرۈش ـ تۇرۇش، مىجەز ـ خۇلقىتىمۇ چوڭ دادىسىنى تارتتى، دېيىشەتتى. نەۋرىلەرنىڭ ئىچىدە ئۇنى چوڭ كۆرۈشەتتى. كىيىنكى يىللاردا دادىسى ھېلىماخۇن جاھانغا بېقىپ ئۇنىڭغا بىرەر ھۈنەر ئۆگىتىپ قويۇش ئۈچۈن ئۇنى توغرا‌قلىقتىكى ئۇستا تىككۈچىگە شاگىرتلىققا ئاپىرىپ بەردى. توختى قارىي دۇكانغا بېرىپ تۇغما قاداڭاتقان، چولاق چولاڭاتقان شاگىرت بالىلارغا بىرىدەم قاراپ تۇرۇپلا قايتىپ كەلدى ۋە «خوتۇن خەقنىڭ ئىشى قاپتىمۇ مەن ئۆگىنىدىغان» دەپ ئىككىنچىلەپ بارغىلى ئۇنىمىدى. تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىقتەك ئىشلارنىمۇ چالا ـ بۇلا ئۆگىنىپلا بولدى قىلدى. ئۇ كونا كىتابلارنى ئوقۇشنى ياخشى كۆرەتتى. نەۋايى، فۇزۇلى، ھۇۋەيدالارنىڭ ناھايىتى كۆپ شېئىرلىرىنى يادقا بىلەتتى. قومۇشنى ئۇچلاپ قەلەم ياساپ، سامان قەغەزگە كۆركەم ھۆسنىخەتلەرنى يازاتتى. خەتلەرنىڭ چۆرىسىنى نەقىش، گۈللەر بىلەن شۇنداق چىرايلىق

بىز ئۆيتەتتىكى، كۆرگەن ئادەم كۆزىنى ئالالماي قالاتتى. بەزىدە پىشايۋاندا ئولتۇرۇپ قەلەمنى شارت ـ شۇرت يۇگۇرتۇپ، ھويلىدا دانلاپ يۈرگەن توخۇلارنى، كالا، ئۆچكىلەرنى ياكى ئويناپ يۈرگەن ئۇششاق بالىلارنى شۇنداق ئوخشىتىپ سىزاتتىكى، ئۆزىمۇ ھەيران بولاتتى. چوڭ دادىسى ئۇنىڭ ئادەمنىڭ رەسىمنى سىزىشىنى خوپ كۆرمەيدىغانلىقىنى، «ساڭا بۇ ھۈنەرنى خۇدايىم بېرىپتۇ. بولمىسا ھېچقانداق ئۇستا كۆرمەيمۇ مۇشۇنداق رەسىملەرنى سىزالامتىڭ. لېكىن سەن بىرەر يۈز يىل بۇرۇن تۇغۇلغان بولساڭىزە، كارامەت ئۇستا خەتتات ھەم رەسسام بولۇپ كېتەتتىڭ» دەپ ئۇنىڭغا دادىسىدىن قالغان، مۇقاۋا، بەت چۆرىسى، خەت ئارىلىرىغا نەپىس نەقىشلەر سىزىلغان كونا كىتابلارنى كۆرسىتىپ، خەتتاتلارنى تونۇشتۇرۇپ كېتەتتى. دادىسى ھېلىماخۇنمۇ ئوغلىنىڭ تولىراق قەلەم ـ قەغەز بىلەن ھەپىلىشىپ يۈرگىنىنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سالاتتى. لېكىن، يېڭى ھۆكۈمەت بىكار تەلەپلىككە يول قويمايتتى. ئاچ قالماسلىق ئۈچۈن ئەمگەك قىلماي بولمايتتى. توختى قارىي كىچىكىدىن ئەمگەك قىلىپ ئۆگەنمىگەن بولسىمۇ، ئېتىز ئىشىغا ئامراق چىقتى. ئۇ يەر ھەيدىگەن، يەر ئاغدۇرغان، سۇ تۇتقان، ئورما ئورغان ۋاقىتلىرىدا ھېرىپ ھالىدىن كەتسىمۇ ناھايىتى خۇشال يۈرەتتى. توپا ئاستىدىن باش كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان مايسىلارغا، قۇشلارغا، غازاڭ باسقان باغلارغا، تەكشى سارغايغان توغراقلارغا قاراپ ھېسسىياتلىنىپ بىرەر ـ ئىككى كۈپلېت بىر نەرسىلەرنى يېزىپ قويىاتتى.

توختى قارىي ئىلگىرى ۋىلاخۇنبايىنىڭ قېرىغاندا تاپقان ئەتىۋارلىق بىر قىزى بارلىقىنى ئاڭلىغان، كىچىك چاغلىرىدا چالا ـ بۇلا كۆرگەن بولسىمۇ، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇنى ئۇچراتمىغانىدى. كۈزدە ئۆستەڭ چاپقىلى بارغان يەردە ئوروق، سەل تاتىراڭغۇ، توم ئىككى ئۆرۈم چېچى بېلىگە چۈشۈپ

تۇرىدىغان، گويا گۈزەل ھۆسنىنى يوشۇرماقچى بولغاندەك دائىم باشقىلارنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ يەرگە قاراپ ئولتۇرىدىغان ئەمەس، بىر قېتىم بالا ئۇنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى. توختى قارى يېنىدىكىلەردىن سوراپ، ئۇنىڭ ۋىلاخۇنبايىنىڭ قىزى زەينەپ ئىكەنلىكىنى بىلدى.

ئەمگەك باشلانغاندا، ئاكتىپ ياش بالىلار «پومېشچىكنىڭ قىزىنى چېنىقتۇرىمىز» دەپ ئۇنىڭ زەمبىلىگە توپىنى تازا چىڭداپ ئۈسسۈۋەتسىمۇ، زەينەپ چىشىنى چىشلەپ، باشتىن - ئاخىر غەڭ قىلماي ئىشلەپ كەتتى. ئۇنىڭ قىزىرىپ، قاپاقلىرىنى تۇرگىنىچە ئۆرۈم چاچلىرىنى كەينىگە تاشلاپ زەمبىلنى كۆتۈرۈپ ماڭغان ھالىتى كىشىنى ئىختىيارسىز قايىل قىلاتتى. توختى قارى سەل نېرىدا تۇرۇپ خۇددى ئەزەلدىن كۆرمىگەن ئاجايىباتنى تاماشا قىلىۋاتقاندەك، زەينەپكە قىزىقىپ قارايتتى، ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتاتتى. ئاخىر بىركۈنى توپا ئۈستۈش نۆۋىتى ئۇنىڭغا كەلدى. ئۇنىڭ زەينەپلەرنىڭ زەمبىلىگە توپىنى ئازلا ئۈستۈپ بولدى قىلغىنىنى كۆرگەن ياش بالىلار چۇرقىرىشىپ كەتتى. توختى قارى پېتىنى بۇزماي:

ــ نېمانچىۋالا قىلىسىلەر، قىز بالا تۇرسا، جېنىغا تۇشلۇق ئىشلىمەمدۇ. كىچىك تۇرۇپ بىرەر كېسەل تېپىۋالسا ئۇۋال ئەمەسمۇ. پومېشچىكنىڭ قىزىمۇ ئادەم تۇرسا ! ــ دېدى. بەزىلەر پومېشچىك ئادەممىكەن؟ پومېشچىك دېگەن قان شورىغۇچى، ئەزگۈچى دەپ ئۇنىڭ كوكۇلىسىغا ئېسىلماقچى بولۇشقاندا، ئابدۇغېنى ئاخۇن چىقىپ توختى قارىيغا بولۇشتى. جېدەل شۇنىڭ بىلەن بېسىقىپ قالدى، ھە دېسىلا زەينەپنى بوزەك قىلىدىغان بىرنەچچىسىمۇ شۇنىڭدىن كېيىن سەل ئۆپكىلىرىنى بېسىۋېلىشتى. ۋەزىپىنى تاماملاپ ئۆستەڭدىن قايتىدىغان چاغدا، ياشلار كىگىز ـ كېچەك بېسىلغان ھارۋىلارغا چىقىپ جايلاشتى. زەينەپ بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى. توختى قارى ئۇنىڭ

تەمتىرەپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ ھارۋىسىغا چىقىرىۋالدى. ھارۋىلار قىز - يىگىتلەرنىڭ چۇقان - سۈرەنلىرى ئىچىدە قاتارلىشىپ يۇرۇپ كەتتى. بۇ يەرگە تۇتاشقان يول بولمىغانلىقتىن ھارۋىلار كونا ئىزلارنى بويلاپ گاھىدا ئويمان - چوڭقۇرلاردىن، گاھىدا قۇم دۆڭلىرىدىن ئۆتەتتى. ھارۋا ھەربىر چايقالغاندا، قىز - يىگىتلەر بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇپ، بىر - بىرىنىڭ تۆپىسىگە يىقىلاتتى. كۈلكە - چاقچاق، قىيا - چىيالار چۆل قوينىنى بىر ئالاتتى. توختى قارىيلارنىڭ ھارۋىسى قازان - قومۇچ بىسىلغان ھارۋا ئىدى. زەينەپ ھارۋىدىكى شوخ بالىلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، دۇم كۆمتۇرۇلگەن يوغان قازاننىڭ يېنىدا قازان باغلانغان ئارغامچىنى تۇتۇپ ئولتۇردى. ئەتىسى سەھەردە ئۇنىڭ يۈز - كۆزى، كىيىملىرىنىڭ قاپقارا بولۇپ كەتكىنىنى كۆرۈپ ھەممەيلەن تازا كۈلۈشتى. توختى قارى شۇ كېچىسى ئات ھارۋىسىدا سىلكىنىپ ئولتۇرۇپ، « باينىڭ قىزى بولغان بىلەن ئەركە - نازاق ئەمەس ئىكەن، بەزى قىز بالىلاردەك ئوغۇللارغا سۈركەلمەيدىكەن، مۇشۇ ئوبدان خوتۇن بولغۇدەك» دەپ ئويلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر ئىككىلىسى بىر - بىرىنى خىيالىدىن چىقىرالماس بولۇپ قالدى. ئەمما، كۆرۈشكەندە قىزىرىپ - تاتىرىپ، ئىككى ئېغىز پاراڭلىشالمايتتى. پەقەتلا بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تۇيۇپ، بۇنىڭدىن يوشۇرۇنچە شادلىناتتى. بۇ ئىشنى توختى قارىينىڭ يېقىن ئاغىنىسى ھەسىناخۇن سېزىپ قېلىپ:

— پومېشچىكنىڭ قىزىنى ئېلىپ ساق بېشىڭغا ئاغرىق تېپىۋالارسەنمىكىن، ئالىمەن دېسەڭ قىز بالا دېگەن تولىغۇ، — دەپ نەسىھەت قىلماقچى بولدى. توختى قارىي ئۇنىڭغا: «قېنى بىر گەپ بولار» دەپ قويدى. ئۆزىنىڭ زەينەپنى نەقەدەر ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى، ئۇنى ئالماي قويمايدىغانلىقىنى دەپ يۈرمىدى.

ھېلىماخۇننىڭ ئۆيىدىن زەينەپنى سوراپ ئەلچى كەلگەندە

ۋىلاخۇن ئائىلىسىدىكىلەر خۇشاللىقىدىن قىلىدىغان قىلىق تاپالماي قېلىشتى.

ئىككى تەرەپ پۈتۈشۈپ توي كۈنىنى بېكىتىدىغان چاغدا، ۋىلاخۇننىڭ چوڭ ئوغلى:

— راست گەپنى قىلغاندا، دادامنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالدى. دادامنىڭ كۆزى ئوچۇق ۋاقتىدا توينى قىلمۇەتسەك، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن دەرھال تويغا تۈتۈش قىلىندى.

توي داۋراڭسىز، ئەمما كۆڭۈللۈك ئۆتتى. ۋىلاخۇنلارنىڭ ئۆيىگە يېقىن - يورۇقلىرى بىلەن ئورۇق - تۇغقانلىرىلا كەلگەن بولسىمۇ، ھېلىماخۇنلارنىڭكىگە يۇرت ئىچى يوپۇرۇلۇپ دېگۈدەك كەلدى. ھېلىماخۇنلار داستىخاننى كەڭرى سېلىپ، يۇمشاق ھەمەك بىلەن ھۆل - قۇرۇق يېمەشنى تۆكمە قىلىپ تىزدى. گۆش بېسىلغان لېگەن - لېگەن ئاشلارنى كەينى - كەينىدىن ئېلىپ چىقىپ مېھمانلارنى گۆش بىلەن پولۇغا تويغۇزدى. ئاشتىن كېيىن قېرىلار چىشلىرىنى كولىشىپ ئۇزاق ئولتۇرۇپ، ئەينى يىللاردىكى توختى ئاخۇننىڭ نەقەدەر قاۋۇل، مەرد ئادەملىكى، بىر ئولتۇرۇشىدا بىر قوينىڭ گۆشىنى يەپ قويۇپ كېتىدىغانلىقى، ئۆزى يالغۇز ئوچ ئادەمنىڭ ئىشىنى قىلىدىغانلىقى، يۇرتقا كەلگەن ھەربىر ئادەمنى قوي - كالا، تېرىيدىغان يەر بۆلۈپ بېرىپ كۈتۈۋالىدىغانلىقى، يۇرتنى قانداق ئادىللىق، كەڭ قوللۇق بىلەن سورىغانلىقى؛ قۇتلۇق ھاجى كىچىكىدە يوق بولۇپ كەتكەندە توختاخۇننىڭ قانداق ئۇن سېلىپ يىغلىغانلىقى، ئاغىچىسى ئايخانىنىڭ كۈندە كەنت بېشىدىكى دۆڭگە بېرىپ يىراقتا قاراپ تۇرۇۋالغانلىقى، قۇتلۇق ھاجىنىڭ قۇرئان ئايەتلىرىگە تەپسىر ئېيتىپ، كىشىلەر مەنىسىنى بىلمەي ئوقۇپ كەلگەن ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنى، قانداق سورۇندا قايسىسىنى ئوقۇشنى ئۆگەتكەنلىكىنى... سۆزلىشىشتى. كەنتتە ئۆتكۈزۈلگەن توي - تۆكۈن، مۇراسىملاردا بوۋايلار بۇلارنى

سۆزلەشنى ئۇنتۇپ قالمايتتى. توغراقلىقلار بۇ يۇرتنى بەرپا قىلغان بۇ كىشىلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىنى ھۆرمەتلەيتتى. گەرچە ھېلىمۇخۇن ھازىر نامراتلىشىپ قالغان، ۋىلاخۇنلار يايلىق ۋە كۇچمدىن ئايرىلغان بولسىمۇ، ئۇلارنى يەنىلا چوڭ كۆرەتتى. ئۇلار يەنە سالىھ باپكارنىڭ نەقەدەر مەرگەنلىكى ۋە قورقماسلىقىنى، ئايشىخان باخشىنى، ئۇزۇن پاچاق ئاكا - ئۇكىلارنى... ئەسلىشەتتى. ئۇلار مۇشۇ يەردە بالا ئوقۇتقان بىر ياش مۇئەللىم بىلەن مۇشۇ يەرلىك نامرات دېھقانىنىڭ قىزى زەينەپنىڭ ئىشلىرىنى سۆزلىشەتتى. زەينەپكە ئۇۋال بولغان، ئۇنى ئالماقچى بولغان يىگىت تەرەپ نائەھلىلىك قىلىپ قويغان، لېكىن، ئاشۇ مۇئەللىمزە بولىدىغان يىگىت ئىكەن، دېيىشەتتى. شۇ يەرگە كەلگەندە كىمدۇر بىرى گەپنى بۆلۈپ: «شەھەرگە بارغانلار كۆرۈپتىكەن، ئۇلار ناھايىتى ئېسىل ئۆيلەردە تۇرىدىكەن. زەينەپخان شەھەرنىڭ خېنىملىرىدەكلا بولۇپ كېتىپتىكەنمىش» دەيتتى. شۇنىڭ بىلەن پاراڭ بۇگۈنكى تويغا، يەنە كىملەرنىڭ توي قىلماقچى ئىكەنلىكىگە يۆتكىلەتتى. ئۇلار تاكى ئايالالار بىلەن يىگىتلەر قىزنى كۆچۈرۈپ كەلگۈچە شۇنداق ئولتۇرۇشاتتى.

توختى قارىي ھۇجرا ئۆينىڭ ئىشىكىدىن كىرىپ، يۇرىكى دۈپۈلدىگەن ھالدا ئىشىك تۈۋىدە بىر پەس تۇرۇپ قالدى. يىپتەك ئىنچىكە ئىس چىقىرىپ كۆيۈۋاتقان جىنچىراغنىڭ غۇۋا يورۇقىدا ئاق غىجىم رومالنىڭ تېگىدە ئولتۇرغان زەينەپ ئۇنىڭ كۆزىگە خۇددى ھېلىلا غايىب بولۇپ كېتىدىغان خىيالىي پەرىزاتتەك كۆرۈندى. شۇ ھامان يۇرىكىدىن كۆتۈرۈلگەن ئىسسىق بىر ئېقىم پۈتۈن ۋۇجۇدىغا تارىدى. ئۇ ئىتتىنىڭ زەينەپنىڭ يېنىغا كەلدى. رومال يېنىك سىلكىنەتتى. زەينەپ تىترەۋاتقاندەك ياكى يىغلاۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ بىردىنلا

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى تارىسى

زەينەپكە ئىچى ئاغرىپ كەتتى. ئۇ زەينەپنى غەجەم رومالنىڭ ئۆستىدىنلا قۇچاقلىۋالدى. قۇچىقىدىكى زەينەپ ئۇنىڭغا قوزىچاقتەك كىچىككىنە، ئاجىز بىلىندى.

— نېمە بولدۇڭ زەينەپ، نېمىشقا يىغلايسەن؟

زەينەپنىڭ ئوروق تېنى تېخىمۇ كۈچلۈك سىلكىندى. زەينەپ ئېسەدەپ يىغلاشقا باشلىدى.

— نېمە بولدۇڭ؟ ياكى... ماڭا مەيلىڭ يوقمىتى؟

— ئۇنداق ئەمەس، مەن... مەن قورقىدىكەنمەن.

— نېمىدىن قورقىسەن، مەندىنمۇ؟

زەينەپ جاۋاب بەرمىدى. ئۇنىڭ يىغىسى پەسەيدى، ئەمما ئۇ گەپ قىلمايتتى. ئارىلاپ خورسىنىپ قويىاتتى. بەدىنى مۇزدەك، تېخىچە تىترەپ تۇراتتى. توختى قارى زەينەپنى كىچىك بالىنى تەۋرەتكەندەك يەڭگىل تەۋرىتىپ، چاچلىرىنى سىلىدى. كۆڭلىدە ئۇنى چوڭ قىزلاردەك كۆرسىتىپ تۇرغىنى مۇشۇ قويۇق ھەم ئۇزۇن چاچلىرى ئىكەن، دەپ ئويلىدى.

— سەن نەچچە ياشقا كىردىڭ زەينەپ، راستىنى دەپ باقە.

— ئون... ئون بەشكە.

— داداڭ سېنى ئون سەككىزگە كىردى دەپتىكەنغۇ، نېمىشقا شۇنداق دەيدۇ؟

— مەن... مەن بىلمىدىم.

— سەن تېخى چوڭ بولماپسەن زەينەپ، سەن مەندىن قورقمىغىن. سەن ماڭا ئاۋۇ يەرگە ئورۇن سېلىپ بەرگىن. يەنە بىر گەپ، بۇ ئىشنى ھېچكىمگە دېمە.

زەينەپ بىردىنلا يەڭگىللەپ قالغاندەك بولۇپ، چاقىنلىق بىلەن يەرگە چۈشتى. غەجەم رومالنى قوزۇقىغا ئېلىپ قويۇپ،

سۇپىنىڭ ئىچكىرىسىگە ئايرىم ئورۇن سالدى. توختى قارىي كىيىمىنى سېلىپ يېتىپ بولغىچە پەگاھتا بېشىنى سېلىپ قول باغلاپ تۇردى. توختى قارىي يېتىپ بولغاندا پۇتىنىڭ ئۇچىدا كۆتۈرۈلۈپ، قارا چىراغنى پۈلەپ ئۆچۈرۈپ، تۈتۈش چىقارماي ئۆزىگە ئورۇن سالدى. تۈگۈلۈكتىن چۈشۈپ تۇرغان سۇس يورۇقلۇق تۈگۈلۈپ ئولتۇرغان زەينەپنىڭ يۇمىلاق كەلگەن نازۇك مۇرىسىنى خىرە - شىرە يورۇتۇپ تۇراتتى. توختى قارىي ئۇنىڭ ئاستا سوزۇلۇپ يوتقانغا كىرىپ ياتقىنىنى تەستە ئىلغا قىلالىدى.

بىرھازادا قاراڭغۇلۇقتىن ئۇنىڭ تىترەك ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ئەتىگەنلىككە ... يەڭگىلەر نېمىدەپ قالاركىن؟ ...

— ھە راست، ئۇلار سېنى... قانداق قىلساق بولار؟

زەينەپ خورسىندى. ئارقىدىن ھۇجرىنى جىمجىتلىق قاپلىدى. توختى قارىي قاراڭغۇلۇققا قانچە تىكىلىپ قارىپمۇ زەينەپنىڭ قانداق ھالەتتە ئىكەنلىكىنى كۆرەلمىدى. ئۇنىڭ يەڭگىل تىنىق ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايتتى.

— زەينەپ...

توختى قارىي شىپىرلىغان تۈنۈشنى ئاڭلاپ بېشىنى كۆتۈرۈپ بولغۇچە زەينەپ ئۇنىڭ يوتقىنىنىڭ ئىچىگە كىردى. خۇددى پىچاققا بېشىنى تۇتۇپ تۇرغان قوزىدەك ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئۇنىڭ يېنىدا سوزۇلۇپ ياتتى. ئۇ تېز - تېز نەپەس ئالاتتى. بەدىنى بىلىنەر - بىلىنمەس تىترەۋاتاتتى. توختى قارىي ئاستا يېنىچە بولۇپ زەينەپنىڭ يۈزىنى سىلىدى. ئۇنىڭ قولى تەگكەندە قىزنىڭ نەم كىرپىكلىرى ئورکۇگەن قۇشنىڭ قانىتىدەك لىپىلداپ كەتتى، ئۇ قىزنىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ ئاستاغىنە ئۆزىگە قاراتتى. قىزنىڭ بەدىنىدىكى تىترەك ئۇنىڭغىمۇ

ئۆتكەندەك بولدى. ئۇنىڭ يىغلىغۇسى كەلدى. زەينەپ ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئۇنىڭ مەيدىسىگە باش قويۇپ چوڭقۇر تىندى. ئۇنىڭ يۈمران تېنىدىن، چاچلىرىدىن، تىنىقىدىن تارقالغان سۇس مەززىلىك ھىد — بۇ ھىدنى ھېچ نەرسىگە ئوخشاتقىلى بولمايتتى — توختى قارىنىڭ يۇرىكىنى دۇپۇلدىتىپ، نەپسىنى تېزلەتتى...

زەينەپ ئىككىنچى يىلى بىر ئوغۇل تۇغدى، ئۇنىڭ ئۆڭى چوڭ دادىسى ھېلىماخۇنغا ئوخشاش ئاق سېرىق، كۆزلىرى يېشىلغا مايىل ئىدى. تۇڭلۇكتىن چۈشكەن يورۇقلۇقتا بوۋاقنىڭ قىزغۇچ تېرىسىدىكى يۈمران سېرىق تۈكلەر ئالتۇندەك ۋالىلدايتتى. چوڭلار ئۇنى ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن، ئىشچان دېھقان بولسۇن، دەپ ئىسمىنى تۇردى ئاخۇن قويدى. تۇردى ئاخۇن يېشىغا توشمايلا ئۇ يەنە سېزىك بولدى. ئىككىنچى ئوغۇل بۇغداي ئۆڭ، يوغان باش، قاشلىرى قويۇق، ناھايىتى جانلىق ئىدى. زەينەپنىڭ بوينىدىكى كەھرىۋا مارجانغا ئېسىلىپلا ئالسا زادى قويۇپ بەرمەيتتى. 40 كۈنلۈك بولغان چاغلىرىدىلا 4 ـ 3 ياشلىق بالىلاردەك ئېغىر ئىدى. زەينەپ ئۇنى كۆتۈرۈپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كەلگۈچە ھېرىپ ھاسىراپ كېتەتتى. ئۇلار ئۇنى رۇستەمى داستاندەك پالۋان بولسۇن، دەپ ئىسمىنى رۇستەم قويدى.

زەينەپ بۇ ئۆيگە كېلىن بولۇپ كىرگەندىن بۇيان كۈندىن ـ كۈنگە رەڭ تۇزۇپ، تولۇپ، قىزىلگۈلدەك ئېچىلىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئوغۇللىرىنىڭ بىرىنى كۆتۈرۈپ، بىرىنى يېتىلەپ يۈرۈپ ھەممە ئىشقا يېتىشەتتى. توختى قارى ھېلى بۆشۈك يېنىدا، ھېلى قازان بېشىدا، ھېلى مالنىڭ ئارقىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرگەن

زەينەپكە قاراپ ئىچىدە ئۇنىڭغا ئامراقلىقى كېلەتتى. قولىدىن كېلىشىچە بەزى ئىشلارنى تەڭ قىلىشىپ، ئۇنىڭ يۈكىنى يەڭگىللىتىشكە ئۇرۇناتتى. ھېلىماخۇن بىلەن نۇسرەتخانمۇ گەپنى ئوچۇق، ئايىغى يەڭگىل بۇ كېلىننىڭ قىزىدىن ئارتۇق كۆرەتتى. ئۆزلىرى يالغۇز قالغاندا: «بۇ كېلىنىمىز قىز بالا بولغىنى بىلەن دادىسى ۋىلاخۇننىلا دوراپتۇ. ئۇ ھازىرغۇ قېرىپ قالدى. ياش ۋاقتىدا شۇنداق ئىچى كۆچلۈك، ئەتىدىن كەچكىچە ئىشلەپ ھارمايدىغان، باشلىغان ئىشىنى ئاخىرىغا ئاچقىمىغىچە بولدى قىلمايدىغان ئادەم ئىدى» دەيىشەتتى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرىسى
www.uyghurkitap.com

ئون بىرىنچى باب

1956 ـ يىلى باش باھاردا، توغراقلىقتا ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى قۇرۇش توغرىسىدا تازا غۇلغۇلا بولۇۋاتقان كۈنلەردە زەينەپ يەنە بويىدا قالغانلىقىنى سەزدى. بىرنەچچە كۈندىن بۇيان كۆڭلى ئېگىز ـ پەس بولۇپ، گېلىدىن غىزا ئۆتمەي ماغدۇرسىزلىنىپ يۈرەتتى. ئەتىگەندىلا ئاكتىپ ئايال پاتەمخان ئۇنى يىغىنغا چاقىرىپ كەلدى. يىغىن يېزا باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئەتراپى تېرەكلەر بىلەن قورشالغان مەيدانىدا ئېچىلغان بولۇپ، يىغىن سەھنىسى تەرەپتىكى تامغا «توغراقلىق يېزىسىدا كوپىراتىپ قۇرۇشقا تەييارلىق قىلىش يىغىنى»دېگەن خەت چاپلانغان قىزىل لوزۇنكا ئېسىلغانىدى. ئۇزۇن چاپانلىق، تۇماقلىق ئەر كىشىلەر توپىلاڭ يەردىلا چازا قۇرۇپ ئولتۇرۇشاتتى. رەڭگارەڭ ياغلىقلارنى ئارتىشقان ئاياللار بىر چەتكە يىغىلىپ، يۈكۈنۈپ ياكى تىزىنى ئېتەكلىرى بىلەن يېپىپ ئولتۇرغىنىچە بىر ـ بىرى بىلەن پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنىدى. ھەممىسىلا كىچىك، ئۇچ بۇرجەك قەغەز بايراقچىلارنى كۆتۈرۈۋالغانىدى. زەينەپ ئەيمىنىپ مېڭىپ ئاياللارنىڭ قاتارىغا بېرىپ ئولتۇرۇشىغا پاتەمخان ئۇنىڭغىمۇ كىچىك بايراقتىن بىرنى بېرىپ، شوئار توۋلىغاندا بايراقنى ئوڭ قولىدا ئېگىز كۆتۈرۈپ، بار ئاۋازى بىلەن توۋلاشنى جېكىلىدى.

تۆر تەرەپكە قويۇلغان ئۇزۇن شىرەنىڭ ئارقىسىدا ھەربىيچە شىرىق چاپان، قۇلاقچا كىيگەن، قاشلىرى قويۇق ئوتتۇرا ياشلىق

بىر ئەر كىشى بىلەن ياشراق، ئورۇق، قاڭشارلىق بىر كادىر، كۆك چاپان، كۆك ئىشتان كىيگەن خەنزۇ باشلىق، ئۇنىڭ يېنىدا ياش، دوغلاققىنە بىر ھەربىي يىگىت ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان نەمەت ئالدىنقى قاتاردا ئولتۇرغان ئاكتىپلاردىن ئادەملەرنىڭ ھەممىسى كېلىپ بولغان ـ بولمىغانلىقىنى سوراپ بولۇپ، ئۇنلۇك ئاۋازدا:

ـــ كۆپچىلىك، دىققەت، مەجلىسىمىزنى ھازىر باشلايمىز، ـــ دېدى. سورۇندىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ، گۇدۇڭ ـ گۇدۇڭ ئاۋازلار ئاستا ـ ئاستا پەسەيدى. نەمەت سەھنىدە ئولتۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق ئادەمنى «سا چۇجاڭ» دەپ، خەنزۇ ئادەمنى «ۋاڭ شۇجى» دەپ تونۇشتۇردى. دېھقانلار ياش كادىرنىڭ رايوننىڭ ئالاقىچىسى ئىكەنلىكىنى، ھەربىي يىگىت شياۋلىيۇنىڭ خىزمەت ئەترىتىنىڭ ئەزاسى ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. توغراقلىقتا ئېلىپ بېرىلغان ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، يەر ئىسلاھاتى، پومېشچىك، باي دېھقانلارنى كۈرەش قىلىش ھەرىكەتلىرىنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك شياۋلىيۇ باشلامچىلىق قىلغانىدى. ئۇ ئۇيغۇرچە سۆزلەشنى ئاز ـ تولا بىلەتتى. سۆزلەۋاتقىنىدا بەزى گەپلەرگە ئاغزى تازا كەلمىسە، دېھقانلار پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كېتەتتى. ئۇلار ئۇنى يېڭى تىلى چىققان بالىدەك چۈچۈك گەپ قىلىدۇ، دەيتتى. باشقا كادىرلارنىڭ گېپىگە پەرۋا قىلمىسىمۇ، شياۋلىيۇنىڭ يامىداپ قىلغان گەپلىرىنى ئاڭلىماي قالمايتتى.

سايباغ رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ باشلىقى ساۋۇت ئۆمەر ئالدىدىكى قەغەزلەرگە پات ـ پات قاراپ قويۇپ، ئۆتكەن يىلدىن بۇيان رايونغا قاراشلىق ھەرقايسى يېزىلاردا يېزا ياكى چوڭراق كەنتلەرنى ئاساس قىلغان ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن قۇرۇلۇپ، يامغۇردىن كېيىنكى مايسىلاردەك بوي تارتىپ ئۆسۈپ يېتىلىشكە باشلىغانلىقى، كوپىراتىپقا كىرگەن

دېھقانلارنىڭ كوپىراتىپتىن نەقەدەر رازى ۋە خۇشال ئىكەنلىكى، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ بۇ يىل يىل ئاخىرىغا قەدەر سايباغ رايوندا كوپىراتسىيەلىشىشنى تولۇق ئەملگە ئاشۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىنى سۆزلەپ كېلىپ:

— دېھقان قېرىنداشلار، مەن سىلەرگە بىر خۇش خەۋەر يەتكۈزىمەن، توغراقلىق دېھقانلىرىنىڭ كۆچلۈك تەلىپىگە ئاساسەن، يۇقىرى رەھبەرلىك توغراقلىقتا بىر ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى قۇرۇشنى قارار قىلدى ! — دېدى. ئالدىنقى قاتاردا ئولتۇرغان يېزا ئاكتىپلىرى قىزغىن چاۋاك چېلىشىپ تەنتەنە قىلىشتى. رايون باشلىقى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— كوپىراتىپ نامى ۋە كوپىراتىپنىڭ يۇقىرى قاتلام مەسئۇللىرىنىڭ ئىسىملىكىنى بىز داۋاملىق ئويلىشىپ رەسمىي مۇزاكىرىدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئېلان قىلىمىز. تۆۋەندە يولداش نەمەت توغراقلىق يېزىسىدا كوپىراتىپ قۇرۇشنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرى ۋە دەسلەپكى لايىھەسىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. كۆپچىلىك، قارشى ئالايلى، — دېدى.

نەمەت ئورنىدىن تۇرۇپ سۆكۈت ئىچىدە ئولتۇرۇشقان بىر يۇرتلۇقلىرىغا، بىر چەتتە ئولتۇرغان ۋىلاخۇن ۋە ئوغۇللىرىغا، بىرنەچچە باي دېھقانغا بىرمۇبىر قاراپ چىقتى. ئۇنىڭ چوڭقۇر كۆزلىرى خۇددى رەقىبلىرىگە ھەيۋە قىلىۋاتقاندەك سۇرلۇك پارقىرايتتى. بۇ كۆزلەر ئايشىخان باخشى بىلەن قۇربان باخشىنىڭ كۆزىگە بەك ئوخشايتتى. ئۇ ئالدىنقى ھېمىت ئاخۇن تەييارلاپ بەرگەن دوكلاتقا ئوقۇۋاتقان قىياپەتتە بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن، گېلىنى قىرىپ سۆزىنى باشلىدى. باشتا، يېزا رەھبەرلىكىنىڭ ئاممىنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈپ كوپىراتىپ قۇرۇش يولىدا ئىشلىگەن خىزمەتلىرىنى خېلى ئۇستىلىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتتى. ئارقىدىن توغراقلىق كوپىراتىپى يەر تۈزۈلۈشىگە ئاساسەن ئوچ ئەترەتكە

بۆلۈنگەنلىكىنى، ھەرقايسى ئەترەتلەرنىڭ باشلىقلىرى ۋە بوغالتىرلىرىنىڭ ئىسمىنى ئېلان قىلدى. ئاخىرىدا، ھېمىت ئاخۇن ھەربىر ئەترەتتىكى كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ ئىسمى ۋە ئۇلارنىڭ كوپىراتىپقا قوشقان يەر، ئات ـ ئۇلاغ، چارۋا مال قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش مەبلىغى خاتىرىلەنگەن ئۇزۇن بىر تىزىملىكىنى ئوقۇدى. دېھقانلار بۇ سۆزلەرنى جىم ئولتۇرۇپ ئاڭلاۋاتسىمۇ، چىرايىدىن ئەندىشە، تىنچسىزلىق چىقىپ تۇراتتى. ھېمىت ئاخۇن تىزىملىكنى ئوقۇپ بولغاندا، ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن گۇدۇڭ ـ گۇدۇڭ ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى. بۇ ئاۋازلار بارغانسېرى كۈچىيىپ، ئورنىدىن قوپۇپ نېمىلەرنىدۇر دەۋاتقان نەمەتنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ كەتتى.

— كوپىراتسىيەگە قاتنىشىش ـ قاتناشماسلىق ئىختىيارىي بولىدۇ، دېگەنتىكلار، گېپىڭلار راستمۇ؟ راست بولسا، مەن ھازىرچە كىرمەي تۇراي. قوشقان يەر، ئات ـ ئۇلاغلىرىمنى قايتۇرۇپ بېرىڭلار!

— بىزمۇ كوپىراتىپتىن چىقىپ كېتىمىز.

— مەنمۇ يېرىمنى ئۆزۈم تېرىيمەن!

ئەندىشىگە چۈشۈپ قالغان كىشىلەر تۈشمۈتۈشتىن ۋاز كېچىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كەتتى. سەھنىدە ئولتۇرغان رايون باشلىقى ساۋۇت ئۆمەر بىلەن شياۋلىيۇمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ:

— كۆپچىلىك، ئولتۇرۇڭلار، ئولتۇرۇڭلار، گەپ بولسا ئالدىرىماي چىرايلىقچە قىلىشايلى، — دېدى. رايون باشلىقى ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ:

— كوپىراتسىيەگە كىرىش ـ كىرمەسلىك ئەلۋەتتە ھەممە ئادەمنىڭ ئۆز ئىختىيارىدىكى ئىش. لېكىن، ئادەم كۆپ بولغاندا كۆچ كۆپ بولىدۇ، ئەقىل ـ پاراسەت كۆپ بولىدۇ. بەزىلەردە ياخشى يەر بولسا، بەزىلەردە ياخشى ئۇلاغ بولىدۇ. يەنە بەزى

ئائىلىلەرنىڭ ئەمگەك كۈچى قاۋۇل بولىدۇ. بۇلار بىر لەشسە ئارتۇق - كەم تەرەپلەر تولۇقلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش يۈكسىلىدۇ. ھەممە ئادەمنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلىنىپ، كوممۇنىزمغا يېتىپ بېرىش يولىمىز قىسقىرايدۇ. يۇرتداشلار، كوممۇنىزمنى قانداق قۇرىمىز؟ ئەلۋەتتە كوللېكتىپلىشىش يولى ئارقىلىق قۇرىمىز، كوممۇنىزم دېگەندە شەخسىي مۇلۇك، شەخسىيەتچىلىك بولمايدۇ. ھەممە بايلىق ئومۇمنىڭ بولىدۇ، ھەممە ئادەم خالىغىنىچە يەپ - ئىچىدۇ، ئىشلىتىدۇ. ئاشۇ مەقسەتكە تېزراق يېتىش ئۈچۈن پارتىيە كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن - ئوتتۇرا دېھقانلارنى كوپېراتسىيە قۇرۇپ، كوللېكتىپلىشىش يولىغا مېڭىشقا چاقىردى. پارتىيەنىڭ سۆزىنى ئاڭلايدىغان دېھقانلىرىمىز ئەلۋەتتە كوپېراتسىيەلىشىشتىن باش تارتمايدۇ، كۆپچىلىك سىلەرگە يەرنى كىم بەرگەن؟ پارتىيە ئەمەسمۇ؟

ئارقىدىن ۋاڭ شۇجى سۆز ئالدى. ئۇنىڭ سۆزىنى ساۋۇت ئۆمەر تەرجىمە قىلىپ بەردى. ئۇنىڭ سۆزىمۇ ساۋۇت ئۆمەرنىڭكىدىن كۆپ پەرقلەنمەيتتى. ئاخىردا شياۋلىيۇ سۆز ئېلىپ ئۇيغۇرچە سۆزلىدى.

ـــ كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان يۇرتداشلار، بىر ئۇچۇم سىنىپىي دۈشمەنلەر، باي - پومېشچىك، بۇزۇق ئۇنسۇرلار بۇلۇڭ - پۇچقاقتا تۇرۇپ پىتنە - ئىغۋا تارقىتىپ بىزنىڭ كوپېراتسىيە قۇرۇشىمىزغا جان - جەھلى بىلەن قارشى تۇرۇۋاتىدۇ. كۆپچىلىك، بىز ھوشيارلىقىمىزنى ئۆستۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كەتمەسلىكىمىز، ئۇلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى پاش قىلىپ، ئۇلارغا قاتتىق زەربە بېرىشىمىز لازىم!

ئۇ سۆزىنى توگىتىپ بولۇپ ئالدىغا ئىنتىلىپ، ئولۇق مۇشتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ شوئار توۋلىدى. دېھقانلارمۇ قولىدىكى كىچىك بايراقچىلارنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ

توۋلاشتى:

— ياشسۇن ئۇلۇغ جۇڭگو كوممۇنستىك پارتىيەسى!

— ياشسۇن پىرولېتارىيات دىكتاتورىسى !

يوقالسۇن پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىيەتچى، بۇزۇق ئۇنسۇرلار!

— پارتىيەگە ئەگىشىپ كوپىراتسىيەلىشىش يولىدا ماڭغىنىمىز ماڭغان !

شوئار ئاياغلاشقاندا بايا بەس ـ بەستە كوپىراتىپتىن چىقىپ كېتىمىز دېگەنلەرنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى. يىغىن مەيدانىنى بىر پەس سۈكوت قاپلىدى.

نەمەت شاڭجاڭ ئاۋازىنى قىرىپ ئۇنلۇك توۋلىدى:

— ئەمىسە، يەنە بىر قېتىم دەپ قويايلى: باشقا گەپ ـ سۆزلەر بارمۇ؟

ھېچكىم گەپ قىلمىدى. نەمەت بۇ سۆزىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىغاندا ئالدىدا ئولتۇرغان ئاكتىپلار:

— پىكرىمىز يوق، كوپىراتسىيەلىشىش يولىدا قەتئىي ماڭىمىز ! — دەپ توۋلاشتى.

— ئەمىسە يىغىن ئاياغلاشتى. بۇنىڭدىن كېيىن ھەممە ئىش ئىشلەپچىقىرىش ئەترىت باشلىقلىرىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولىدۇ. ھەرقانداق ئىش بولسا ئالدى بىلەن ئەترەت باشلىقلىرىنى ئىزدەڭلار. ئەمدى ئەترەت باشلىقلىرى بىلەن بوغالتىرلار قېلىپ، قالغانلار تارقىساڭلار بولىدۇ.

دېھقانلار ئورنىدىن قوزغىلىشقا باشلىدى.

— نەمەت شاڭجاڭ، نەمەت شاڭجاڭ، توختاپ تۇرسىلا، مېنىڭ بىر ئېغىز پىكرىم بار، — ھاللىق ئوتتۇرا دېھقان سىدىق ئاخۇن ساقاللىرىنى تىترىتىپ بوغۇق ئاۋازدا ۋارقىرىدى، — مەن باي، پومېشچىكمۇ ئەمەس، بۇزۇق ئۇنسۇرمۇ ئەمەس. پارتىيەنى ئىككى قوللاپ ھمايە قىلىمەن. لېكىن شۇ... يېرىمنى ئۆزۈم تېرىسام

www.uygurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇر كىتابلىرىنىڭ بېكى نادىرسى

دەيمەن، مەن ھازىرچە كوپىراتىپقا كىرمەي تۇراي، كۆلۈڭگە خۇدا بۇيرۇسا بىر گەپ بولار.

سەھنىدە ئولتۇرغانلارنىڭ قاپىقى تۇرۇلدى. ساۋۇت چۈيجاڭ:

ـــ ئۇنداق بولسا مەيلى ئەمىسە. لېكىن كېيىن پۇشايمان قىلىپ قالمىساقلا بولىدۇ، «ئايرىلغانلىنى ئېيىق يەپتۇ، بۆلۈنگەننى بۆرە» دېگەننى ئاڭلىمىغانما؟ ـــ دېدى.

ـــ مەيلى، ئۆزۈمنىڭ شورى، باشقا كەلگەننى كۆرەرمەن، ـــ سىدىق ئاخۇن شۇنداق دەپ، ساپسېرىق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ «خىر ـ خىر» كۈلدى.

زەينەپ 1 ـ ئەترەتنىڭ باشلىقى ئابدۇغېنى ئاخۇن بىلەن يىغىن مەيدانىدا ئولتۇرۇپ قالغان ئېرى توختى قارىغا قاراپ ـ قاراپ قويۇپ ئۆيى تەرەپكە ماڭدى. ئۇ ئىككى ئوغلىنى قېينىئانىسىغا تاشلاپ قويۇپ چىققانىدى. بالىلىرىنى ئويلىشى بىلەنلا ئۇنىڭ كۆكسى چىڭقىلىپ، كۆڭلىكىنىڭ ئالدى ھۆل بولدى. ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى تۇردى ئاخۇن بەرەر ياشقا كىرە ـ كىرمەيلا ئۆزلۈكىدىن ئەمچەكتىن ئايرىلىپ غىزاغا كىرىشىپ كەتكەنىدى. كىچىكى رۇستەم باشقىچە ئىشتىھالىق چىقتى. ئانا سۈتىنى تويماي ئېمەتتى. ئانچە ـ مۇنچە غىزاغا كىرىشكەن بولسىمۇ، يەنىلا ئانىسىنى ئىزدەپ قىرقىراپ يىغلاپ تۇراتتى. ئۇ چۈشۈپ قالاي دەپ قالغان ياغلىقىنى ئوڭشاپ چىگىپ قەدىمىنى تېزلەتتى. ئالدى تەرەپتىن ئۇرۇلۇۋاتقان شامال ئىلگىرىكىدەك يۈزلەرنى چاقماي، ئىللىق بىلىنەتتى. ھاۋادا ئەتىيازدىلا بولىدىغان بىر خىل مەست قىلغۇچ ھىد بار ئىدى. يەنە بىر ـ ئىككى ھەپتە ئۆتسىلا، ئۆلۈكتەك سوزۇلۇپ ياتقان يەرلەر، دەل ـ دەرەخلەر ئويغىنىپ، جانلىنىپ رەڭ تۇزۇشكە باشلايدۇ. دېھقانلار ئېتىزغا چىقىشتىن بۇرۇن ئۆي ـ ئۆيلەردە كۆك چۆچۈرىسى تۇغۇلىدۇ ياكى كۈجە ئېشى ئېتىلىدۇ. يىگىتلەر سورۇن تۇزۇپ

چېلىشىشقا چۈشىدۇ. ئاخشىمى چوڭ ـ كىچىك، قېرى ـ ياش يىغىلىپ نورۇز مەشرىپى ئويىنايدۇ. مەشرەپتە چوڭلار ياشلارغا ئىش ئۆگىتىپ، ئەقىل كۆرسىتىدۇ. قىز ـ يىگىتلەر مۇشۇنداق مەشرەپلەردە تونۇشۇپ، تېپىشىپ توي قىلىشىدۇ. بۇ توغراقلىقلار ئاتا ـ بوۋىسىدىن تارتىپ داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئىش. بولۇپمۇ كومپارتىيە كېلىپ يەرلەرنى دېھقانلارغا بۆلۈپ بەرگەندىن كېيىن دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى ئوسىسى ئوخشىغان يەرنىڭ مايىسىسەك لەپپىدە كۆتۈرۈلۈپ، ھەممە ئادەمنىڭ كۆڭلىنى خۇشاللىق قاپلىدى. دېھقانلار نورۇزنى ئىلگىرىكىدىن بەكرەك تەقەززالىق بىلەن كۈتىدىغان، پۇخادىن چىققۇچە كۆڭۈل ئاچىدىغان بولدى.

دېھقانىنىڭ نەزىرىدە، نورۇز كەلدى دېگەنلىك ئېتىزغا چىقىدىغان، كەتمەن تۈتۈپ ئىش باشلايدىغان ۋاقىتنىڭ كەلدى، دېگەنلىك. نورۇزدىن كېيىن قاتىلاڭچىلىق باشلىنىدۇ. ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ ئىشى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىدۇ. كېيىن ئۇجمە پىشىدۇ، غورىلار ئالا بولىدۇ...

غورا يادىغا يېتىشى بىلەنلا زەينەپنىڭ ئاغزىغا «غۇژژىدە» سۇ كەلدى. ئۇنىڭ سۈلۈق، چۈچۈمەل نەرسىلەرنى يېگۈسى كېلەتتى. تېزراق بېدە چىقسا، يۈمران، سېمىزلىرىنى تاللاپ چاناپ ـ چاناپ چۆچۈرە ئەتسەم، غورا سېلىپ ئاش ئەتسەم... دەپ ئويلايتتى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ: «تېرەكلىك هويلا»نىڭ ئالدىدىكى ئاسمانغا بوي سوزۇپ تۇرغان تېرەك شاخلىرىغا قاراپ قويدى. ھەر قېتىم سېزىك بولغىنىدا قېينىئانىسىنىڭ «سېزىكى قانمىغان ئايالنىڭ بالىسى پۇچۇق بولۇپ قالىدۇ» دەپ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى، قېينىئاتىسىنىڭ پات ـ پاتلا گەمىدە ساقلىغان بىرەر ساپاق ئۇزۇم، قوغۇن، بىرەر ياغلىق بېھى ياكى ئانار تېپىپ ئەكىلىپ بېرىدىغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ خۇشال بولدى. دوقمۇشتىن قايرىلىشىغا ئۇدۇلدىكى يوغان ئىككى قاناتلىق

ئىشىكنىڭ يېنىدا يىغلاۋاتقان رۇستەمنى كۆتۈرۈپ تۇرغان قېينىئانىسىنى كۆرۈپ، بېشىدا توختىمايۋاتقان ياغلىقىنى يۇقىرىغا تارتقىنىچە قىز ۋاقىتلىرىدەك يەڭگىل قەدەملەر بىلەن يۈگۈردى.

مەھەللىدىكى بىر قىسىم ئەر خەقلەر مەسچىت ئالدىدىكى يۇمىلاق بازارغا كېلىپ، مەسچىت تېمىغا يۆلەپ قويۇلغان، پوستى ئاقلىۋېتىلگەن تېرەك ياغىچىدا قارا قاغىلاردەك قاتار ئولتۇرۇپ بايانىن مەجلىستە قىلالمىغان گەپلىرىنى قىلىشىپ تالاش ـ تارتىشقا چۈشۈپ كەتتى. ۋىلاخۇنبايلارغا تۇغقان كېلىدىغان ئىبراھىم ئاخۇن ئىسمىلىك كىشى ساقال ئادەم ئەتراپىغا قاراپ ـ قاراپ قويۇپ، قۇرۇق يۆتەلدى ـ دە، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتىپ گەپ باشلىدى:

ـــ مېنىڭچىغۇ، يېڭى ھۆكۈمەت بىزنى يامان يولغا باشلىمايدۇ. كونىلاردا ئەلگە كىرىسىڭ ئېلىڭچە، سۈغا كىرىسەڭ بېلىڭچە دەيدىغان گەپ بار. بىزنىڭمۇ كۆپچىلىك نېمە ئىش قىلسا شۇنى قىلىپ، ئەل قاتارى ئۆتكىنىمىز تۇزۇك. شۇغىنىسى، مۇنداق بىر ئىشنى سەل چۈشىنەلمەي ئولتۇرىمەن. بىزنىڭ كوپىراتىپقا قوشقان مەبلىغىمىز كۆپ. ئەمگەكنىمۇ ئوبدان قىلمىز، لېكىن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى بەزىلەر ئۇنداق ئەمەس. قوشقان نېمىسىنىڭ تايىنى يوق، يەنە كېلىپ ئەمگەك دېسە بېشى ئاغرىيدۇ. پايدىنى كۆرسە ھەممىنىڭ ئالدىدا چاپىدۇ. تاشنى تاياقتا تاڭغاندەك، ئۇنداقلارنى بىزگە تېڭىپ قويسا، يا ئۆزىمىز ئىتتىك ماڭالماي، يا ئۇلارنى يۈدۈپ بولالماي ئاۋارىچىلىككە قالارمىزمىكىن دەيمىنا. مۇشۇ تەرەپلىرىنى ئويلىغاندا، ھەي... قانداق بولاركىن بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى...

ـــ كىم بىلەن كوپىراتىپ بولىشالىلار ئىختىيارىڭلار، دەيدىغۇ، شۇنداق بولغاندىكىن، پالانچى بىلەن كوپىراتىپ

بولمايمەن، پوكۇنچى بىلەن بولمەن، دەپ چىقمامسىلە ئوتتۇرىغا، ــ دېدى ئوبۇلقاسىم ئاخۇن دۇكانچى. ئۇ بەستىلىك، ئۆڭچى قارا ئادەم ئىدى. قاش ـ كۆزلىرى، كۆلۈپلا تۇرۇشى چوڭ بوۋىسى مۇھەممەد چاربازارچىغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ يەتتە قىزى بار ئىدى. قىزلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئوخشايتتى. ئۇ خوتۇننىنى «ئوغۇل تۇغالمايدىغان خوتۇن» دەيتتى. بىر مەزگىل خوتۇن ـ بالىلىرىنى تاشلاپ بازارغا كۆچۈپ بېرىۋېلىپ ئۆيلىنىپمۇ باقتى. كېيىن ئالغان خوتۇنمۇ ئۇنىڭغا كەينى ـ كەينىدىن ئىككى قىز تۇغۇپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن ئارىنى ئوچوق قىلىۋېتىپ توغرا قىلىققا يېنىپ كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ خوتۇنى ھەجەرخان ئۇنى «بىزنىڭ ئاۋۇ ئوغۇل تاپالمايدىغان ئادەم» دەيدىغان بولدى. ئۇ يېقىنىدىن بۇيان شەخسىي دۇكانلارنىمۇ كوپىراتسىيەگە قوشىدىكەن دېگەن گەپلەرنى ئاڭلاپ دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ قالغانىدى.

ــ ھاي، ھاي، ئاغزىڭلىغا بېقىپ سۆزلەڭلار، ــ دېدى ھۈسېين ئاخۇن ئىسمىلىك قىزىل ساقال موللا، ــ ھەممە ئادەم كەمبەغەل بىلەن كوپىراتىپ بولمايمەن، دېگىلى تۇرسا، ئاۋۇ كەمبەغەللەر بىلەن ھۇرۇنلار ئايرىلىپ قالمامدۇ. ھەرقايسىڭلار بىلمەمسىلەر، كومپارتىيە دېگەن كەمبەغەللەرنى يۆلەيدىغان پارتىيە. كەمبەغەلدىن قېچىپ، باي ـ پومېشچىكلارنىڭ قاتارىغا ئۆتۈپ قالماڭلار، يەنە.

ــ ئالەم بىنا بولغاندىن تارتىپ بايلارنىڭ گېپى گەپ بولۇپ كەلگەن. بۇ پارتىيەنىڭ ھەقىقەتەن بايلار بىلەن خۇشى يوق ئىكەن. كەمبەغەلنى يۆلىگەنغۇ تولا ساۋاب ئىش، لېكىن مەن بۇ خەقنى سەل گېپىدە تۇرمايدىكەن، دەپ قالدىم. نېمىشقا دېسەڭلار، يەر ئىسلاھاتىدا ئۆزى كېلىپ يەرنى دېھقانغا بۆلۈپ بەردى. ھەممىمىز خۇش بولۇپ، دوپپىمىزنى ئاسمانغا ئاتتۇق. تازا ئىشلەپ، ئەمگىكىمىزنىڭ مېغىزىنى چاقىدىغان چاغدا،

يېرىڭنى كوپىراتسىيەگە قوشمىساق بولمايدۇ، دەپ تارتىۋالماقچى بولۇۋاتىدۇ، شۇڭا دەيمىنا...

ـــ هاي، هاي، ئىبراهىم ئاخۇن، يېرىڭلىنى كوپىراتسىيەگە قاتناشتۇرساڭلار كوپىراتسىيەدىكى هەممە يەر سىلىنىڭمۇ بولىدۇ، ئەمەسمۇ.

ـــ ئا، قويۇڭلار ئۇنداق ئاقماس گەپنى. كوپىراتسىيەنىڭ يېرى قانداقمۇ مېنىڭ بولسۇن، مەندە مۆھۈر خېتى بارمىكەن؟ قاراپ تۇرۇڭلار، ۋاقتى كەلسە «تاغار باينىڭ، ئېشەك باينىڭ، يىقىلسا يۆلىمەيمەن، ئۆلسە تۆلىمەيمەن» دېگەندەك ئىش بولىدۇ بۇ.

ـــ ئۇنى دېمىسىمۇ راست، يەر ئۆزۈڭنىڭ بولسا، ئۇنىڭ بىر ئۇچى يۇرەككە، بىر ئۇچى بىلەككە تۇتىشىدۇ، دېگەن گەپ. ئۇنىڭ كويىدا كۆزۈڭگە ئۇيقۇ كەلمەيدۇ، كوپىراتسىيەنىڭ يېرىنى هېچكىم مېنىڭ دېيەلمەيدۇ. ئۇنىڭغا هېچكىم ئۆزىنىڭ يېرىگە جان كۆيدۈرگەندەك جان كۆيدۈرمەيدۇ. بۇ جاهانىنىڭ ئىشى شۇنداق.

ئىبراهىم ئاخۇن شۇنىڭدىن كېيىن كىمنى كۆرسە ئەنە شۇنداق ئەندىشىلىك گەپلەرنى قىلىپ، قاقشاپ يۈردى. ئۇنىڭ ئىشىنىڭ يولىنى بىلىدىغان، پىشقان دېھقان ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ يېرى توغرا قىلىنمىكى ئۈچۈن ئۇنۇملۇك يەرلەردىن ئىكەنلىكىنى هەممە ئادەم بىلەتتى. ئۇنىڭ ئەلۋەتتە ئۇنداق يەرنى قولدىن بەرگىسى كەلمەيتتى. نورۇز ئاخشىمى ئۆتكۈزۈلگەن مەشرەپتە، ئۇ رايون باشلىقى ساۋۇت ئۆمەرنىڭ كەينىگە كىرىپلۇالدى. رايون باشلىقى ئۇنىڭغا پەقەت گەپ يېگۈزەلمەي:

ـــ ئېتىڭنز نېمە سىزنىڭ؟ ئەجەب گىجىڭ ئادەم ئىكەنسىز! ـــ دېدى. ئەتراپتا تاماشا كۆرۈپ تۇرغان ياش بالىلار:

ـــ ئىبراهىم گىجىڭ! ـــ دەپ ۋارقىراشتى. گۈلخان يورۇقىدا چۆرىدىشىپ ئولتۇرۇپ مۇقام ئاڭلاۋاتقان دېھقانلار

پاراقلاپ كۆلۈپ كېتىشتى. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن ئىبراھىم ئاخۇن «ئىبراھىم گىجىك» دەپ ئاتالدى.

ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، ئىبراھىم گىجىك بىلەن سىدىق ئاخۇن پومپىشچىك، باي دېھقانلار بىلەن بىللە ناھىيەنىڭ سۇ ئامبىرى قۇرۇلۇشىغا ئەۋەتىلدى. سۇ ئامبىرىدا ئالتە ئاي ئىشلەپ، ئالمىشىدىغان نۆۋىتى كەلگەندىمۇ، نەمەت ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئادەم ئورۇنلاشتۇرمىدى. ئۇلار بۇنى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن «جازا» دەپ بىلىپ دەردىنى ئىچىدىن چىقىرالماي يۇرۇشتى.

زەينەپ رامىزان ئېيىدا قوشكېزەك تۇغدى. قوشكېزەكنىڭ چوڭى ئوغۇل، كىچىكى قىز ئىدى. كىچىككىنە، يىغلاڭغۇ، قورچاقتەك چىرايلىق قىز بوۋاق كىمنى كۆرسە ئاغزىنى ئېچىپ كۈلەتتى. ئۇ كۈلگەندە تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتەتتى. ئۆيدىكى چوڭ ـ كىچىك هەممىلا ئادەم ئۇنىڭ ئەتراپىدا چۆرگىلەيتتى. ئۇنىڭ قوشكېزەك ئاكىسى كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، كۆزى بىلەن زەينەپكە ئەگىشەتتى. زەينەپ سەل نېرى كەتسە قىرقىراپ يىغلايتتى. ئەمما، زەينەپ يىغلاۋاتقان ئوغلى بىلەن كارى بولماي، قىزىنى قۇچىقىغا ئالاتتى، توختى قارى قىزىغا تېخىمۇ ئامراق ئىدى. بىچارە بولۇپ قالغان ئوغۇلغا هېلىماخۇنىڭ ئىچى ئاغرىدى. ئۇ ئۇنى بۆشۈكتىن يېشىپ، قوينىغا سېلىۋېلىپ نەمۇنە كۆتۈرۈپ يۈرەتتى. قورسىقى ئېچىپ يىغلىسا قۇش بالىسىنىڭ ئاغزىغا دان سالغاندەك نان چاينىاپ يېگۈزەتتى، ئاغزى بىلەن سۇ ئىچۈرەتتى. بارا ـ بارا بوۋاق چوڭ دادىسىغا ئانىسىدىن بەكرەك ئۆگىنىپ كەتتى. شۇنداق بولغىنىدىن، قولىنىڭ ئازراق بولسىمۇ بوشىغىنىدىن زەينەپمۇ خۇشال بولدى. روزا ـ رامىزاندا تۇغۇلغانلىقى ئۈچۈن ئوغۇلنىڭ ئېتى روزاخۇن بولدى. زەينەپ قىزىغا زۇمرەتخان ئىسىملىك هاممىسىنىڭ ئىسمىنى قويدى. بالىلار كۈنسېرى يېڭى قىلىق

چىقىرىپ چوڭ بولۇۋاتاتتى. بالىلىرى ئېينىغا توشۇشى بىلەنلا پاتەمخان ئۇنى ھەر كۈنى ئەمگەككە چاقىرىپ كېلىدىغان بولىدى، زېينەپ قىزنى ئېتىزلىققا ئالغاچ چىقىپ، بۆشۈككە بۆلەپ سايە يەرگە قويۇپ قويياتتى. زۇمرەت سۈزۈك كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ ئاسماندىكى بۇلۇتلارغا، دەرەخ شاخلىرىغا، قۇشلارغا قاراپ ئۆزىچە بىرنەرسىلەرنى دەپ گۈڭرايتتى. ئۇنىڭ يىغلىغان ئاۋازىمۇ يېقىملىق ئىدى. ئۇ يىغلىغان ھامان زېينەپ ئۇنىڭ ئېتراپىغا يۈگۈرۈپ كېلەتتى. قورسىقى تويۇپ، مەڭزى ئانارەك قىزارغان زۇمرەت ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى جۇپلەپ ئۇيقۇغا كەتكەندە بۆشۈك ئۈستىگە يېشىل گىرىپتىشىن ياغلىقىنى يېپىپ قويۇپ يەنە ئىشىغا كېتەتتى. كەچتە ئاش ئېتىپ، قازان ـ قومۇچىنى يىغىشتۇرۇپ بولغاندىلا، قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ يىڭنە ئىشى قىلغاچ، ئالتە ئايدىن بېرى سۇ ئامبىرى قۇرۇلۇشىدىن كەلمەي ئىشلەۋاتقان دادىسى بىلەن ئاكىلىرىنى، چوڭ ئاكىسىنىڭ بالىلىرى بىلەن بىللە تۇرۇۋاتقان ئانىسىنى ئەسلەيتتى.

ۋىلاخۇنبايىنىڭ چوڭ دەرۋازىلىق قورۇسى كوپىراتىپ ئىشخانىسى قىلىنغانىدى. ئۇنىڭ ئىككى ئاكىسىنىڭ خوتۇن ـ بالىلىرى ئىلگىرىكى ئاتخانىدا تۇراتتى، ئاتخانا ئوتتۇرىدىن توسۇلغان بولۇپ، تام ـ تورۇسلىرىدىكى يوچۇقلارغا ئەسكى ماز، لاتىلار تىقىپ قويۇلغانىدى. قېينىئانا بىلەن كېلىنلەر ـــ بىر چاغلاردا ئاپتاپتا كۆيۈپ كېتىمىز دەپ يۈزىگە ئوچ قەۋەت قېتىق چاپمىسا ئېتىزغا چىقمايدىغان ھالدار «خېنىملار» ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئېتىزدىن كىرمەي ئىشلەيتتى. ئۇلارنىڭ ئاچ قورساق بالىلىرى ئانام قاچان كېلەركىن، دەپ ئىشىككە تەلمۈرۈپ ئولتۇرۇشاتتى.

«ھەممىدىن دادامغا ئۇۋال، ـــ دەيتتى زېينەپ ئىچىدە، ـــ بىچارە دادامنىڭ پۈتى ئاغرىيتتى، يۆتىلىمۇ كۈچىيىپ قالغان، ئۇ يەرلەردە قانچە قېينىلىۋاتىدىكىن...» بىرنەچچە كۈننىڭ

ئالدىدا ھاشارچىلارغا كىيىم ـ كېچەك، ئوزۇق ـ تۈلۈك ئالغىلى كەلگەن ئىبراھىم گىجىڭنىڭ دەپ بېرىشىچە، ھاشارچىلار تۈپتۈز كەتكەن كەڭ سايدا ياتمىدىكەن. ياز كۈنى ئاخشاملىرىمۇ سوغۇق شامال پاختىلىق چاپان بىلەن بىر قات يوتقاندىن داكىدىن ئۆتكەندەك ئۆتۈپ كېتىدىكەن. شۇڭا 9 ـ ئاي كىرە ـ كىرمەيلا ئاغرىپ قالىدىغانلار كۆپەيمىتۇ. ئۇ يەردە ئىشلەيدىغانلارغا قېلىنراق كىگىز، جۇۋا، كۆرپە دېگەندەك نەرسىلەر بەك زۆرۈرمىش. زەينەپ ساندۇقتىن دادىسىنىڭ كونا پاختىلىق چاپىنىنى تېپىپ ئەكەلگەندى. بۇ چاپاننى ياماپ دادىسىغا ئەۋەتمەكچى ئىدى. ئۇ دادامغا يەنە نېمىلەرنى ئەۋەتسەم بولار، نان يېقىپ ئەۋەتسەم تاپشۇرۇپ ئالالارمۇ، دېگەنلەرنى ئويلاپ، يېغى تۆگەپ قالغان قارا چىراغ «لاپ ـ لاپ» قىلىپ ئۆچۈپ قېلىشتىن بېشارەت بەرگىچە توختىماي ئۇھ تارتىپ ئولتۇردى. چىراغ ئۆچۈپ قالغاندىلا قاراڭغۇدا سىلاشتۇرۇپ يىپ ـ يىڭنىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، چاپاننى قاتلاپ ئېلىپ قويدى. قاراڭغۇلۇقتىن توختى قارىنىڭ بوش خورەك ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. تۆڭلۈكتىن چۈشۈپ تۇرغان ئاي يورۇقى يوتقىنىنى تېپىپ ئېچىۋېتىپ، پۈت ـ قوللىرىنى ھەريان تاشلاپ ياتقان ئوغۇللىرىنى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۇ ئوغۇللىرىنى ئوڭلاپ ياتقۇزۇپ يوتقانلىرىنى يېپىپ قويدى. بىر جۈپ بۆشۈكنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان ئورنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ سۈت ئۈيقۇسىدا ياتقان بوۋاق بالىلىرىنىڭ گىردە نائەك كىچىك، يۇمىلاق يۈزىگە سىنچىلاپ قاراپ، مەيىن شامالدەك يەڭگىل تىنىقغا قۇلاق سېلىپ ئولتۇرغىنىدا قەلبىنى ئىللىق بىر سېزىم چۈلغۇالدى. نېمىشقىدۇر كۆزلىرىگە ياش تولدى. ئۇ بۇ سېزىمنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتتى. لەۋلىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس پىچىرلايتتى:

ـــ شۈكۈر خۇدايىم، بەرگەن كۈنلىرىگە مىڭ شۈكۈر.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكىتى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

ئون ئىككىنچى باب

ئىككىنچى ئاي كىرىپ باھارنىڭ ئىللىق نەپىسى ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. توغراقلىق زېمىنىنىڭ ئويغىنىشىغا ئەگىشىپ، كىشىلەر ئارىسىدا بىر ئەنسىزلىك، بۆلۈنۈش پەيدا بولۇشقا باشلىغانىدى. ئىبراھىم گىجىڭنىڭ نەۋرە ئىنىسى ئوسمان، ھۈسەين موللا، ئوتتۇرا دېھقان سىدىق ئاخۇن، ئېگىز بوي، ئات يۈز، ئاچچىق كەلسە كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغان تىلىۋالدى ئاخۇن قاتارلىقلار مەسچىت ئالدىغا، كوپىراتىپنىڭ كاتىپى ھېمىت ئاخۇن، سالىھ باپكارنىڭ نەۋرىسى ئابدۇغېنى ئاخۇن، ۋىلاخۇنلارغا يىللىقچى بولغان بەكرى ئاخۇن، تاش ئاخۇن، يۈسۈپ ئاخۇنغا ئوخشاش نامرات يىللىقچى، ئورتاقچىلارنىڭ بالىلىرى، بۇخپلىچىخان مۇدىرنىڭ كۈيۈ ئوغۇللىرى، يېڭى مەكتەپتە ئوقۇپ ساۋاتىنى چىقارغان بىرنەچچە ياش يېگىت كوپىراتىپ ئىشخانىسى جايلاشقان ۋىلاخۇنبايلارنىڭ ھويلىسىغا يىغىلاتتى. ئۇلارنىڭ سۆھبىتىگە بەزىدە نەمەت شائجاڭ بىلەن يۇقىرىدىن كەلگەن كادىرلارمۇ قاتنىشاتتى. بۇلارنىڭ چىرايى، يۈرۈش - تۇرۇشىدىن ناھايىتى زور ئىشەنچ ھەم قىزغىنلىق، ھېچنېمىدىن يانمايدىغان ئوتقا ئوخشاش توسقۇنسىز كۈچ بىلىنەتتى. ئۇلار يۇقىرى ئاۋازدا قىزغىن پاراڭلىشاتتى، ئاڭلىغانلىرىنى بىر - بىرىگە يەتكۈزۈشەتتى، كوپىراتىپقا قارشى «قالاق»، «ئەكسىيەتچى» كۈچلەرنىڭ سۈيىقەستىگە قانداق زەربە بېرىش. ئوتتۇرىدا ئىككىلىنىپ تۇرغان ئاممىغا قانداق خىزمەت ئىشلەش توغرۇلۇق بەس - مۇنازىرە قىلىشاتتى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ساددا ھېس -

تۇيغۇسى بىلەن كومپارتىيەنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقىي نىجاتچىسى ئىكەنلىكىگە، كومپارتىيە رەھبەرلىك قىلىۋاتقان كوپىراتسىيەلىشىش ھەرىكىتىنىڭ توغرىلىقىغا قەتئىي ئىشىنەتتى ۋە بۇ يولدا جانلىرىنى پىدا قىلىشقا تەييار ئىدى. كومپارتىيەنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىگە قايىل بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ماڭسىلا ھەرقانداق مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتەلەيدىغانلىقىنى كۆرۈپ يەتكەن سەزگۈر ئادەملەرمۇ يوق ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرى ئايرىم قالغاندا، مولىلارنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان ــ زامانى ئاخىر بولغاندا كۈنچىقىش تەرەپتىن كەلگەن سانى ناھايىتى كۆپ بىر قوۋمنىڭ جاھانىنى سورايدىغانلىقى توغرىسىدىكى رىۋايەتلەرنى سۆزلىشىپ:

ــ ئاشۇ قووۋم مانا مۇشۇ خەنزۇلار ئەمەسمۇ. ئۇلارنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى نېمىدېگەن زور ـ ھەي! ئۇلار بىلەن قارشىلىشىش تۇخۇمنى تاشقا ئۇرغانلىق بولماي نېمە؟ ــ دېيىشەتتى.

ئۇلارنىڭ قارشى تەرىپىدىكىلەر ــ ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا، جاھاندىن ئايرىلغان بۇ چەت يۇرتتا خالىسا مال بېقىپ، خالىسا يەر تېرىپ، بىر ئاللاغا سېغىنىپ ئۆزى بىلگەنچە ياشاپ كەلگەن كىشىلەر ئىدى. ئەزەلدىن ھېچكىم، ھەتتا بۇ يۇرتنى بەرپا قىلغانلارمۇ، بۇ يۇرتنى سورىغانلارمۇ ئۇلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىش قىلىشىغا ئارىلاشمىغان. كومپارتىيەغۇ ئۇلارغا يامان قىلمىدى. بىراق، ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ تۇتقان يولىدىن چەتلەپ، ئۆمرىدە ئاڭلاپ باقمىغان «كاپىراتسىيە» گە كىرىپ، ئوپچە يەر تېرىپ جان بېقىشنى ئۇلار قانداقمۇ تەسەۋۋۇرىغا سىغدۇرالىسۇن.

ــ بىز دېھقانمۇ، ئەمەسمۇ؟ ئۇي تۇۋىقىچىلىك يېرى، نوغۇچچىلىك سۈيى بولمىغان دېھقانمۇ دېھقان بولامدۇ؟ كۆچىلىكىنىڭ نەرسىسى دېگەنىنىڭ ئىگىسى بولامدۇ، ئىگىسى يوق نەرسىنىڭ قەدرى بولامدۇ؟

ئېلىپنىڭ سۇنۇقىنى بىلمەيدىغان، ئاللىقانداق نەزەريە،

ئېزىم ـ پېزىملاردىن ئۆز تەجرىبىسىنى ئەۋرەل بىلىدىغان بۇ ئادەملەر شۇنداق دەپ غۇلغۇلا قىلىشاتتى. قىسقىسى، 1957 ـ يىلىنىڭ باش باھاريدا كوپىراتسىيەلىشىش مەسلىسى دېھقانلار يەۋاتقان غىزالىرىنى قويۇپ تۇرۇپ، غۇلغۇلا قىلىشىدىغان مۇھىم مەسىلە بولۇپ قالغانىدى. بۇ يىلقى نورۇزمۇ كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك، ئېتىز بېشىغا داش قازان ئېسىپ كۈجە ئېشى ئېتىش، ئېگىز دەرەخلەرگە ئىلەڭگۈچ سېلىش، سورۇن تۈزۈپ چېلىشىشمۇ ھېچكىمنىڭ ئېسىگە كەلمىگەندەك ئىدى.

تېپتىنچ ئۆتكەن نورۇزدىن كېيىن ئېتىزغا چىققان دېھقانلار خۇددى مەسلىھەتلىشۋالغاندەك ئۆز يەرلىرىنى قىرلاپ تېرىشنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشىپ كەتتى. كوپىراتىپ ئاتخانىسىغا قارايدىغان ھېلىم ئاخۇنۇمنىڭ توسقىنىغا قارىماي 3 ـ ئەترەتتىكى ئوسمان بىلەن 1 ـ ئەترەتتىكى بىرنەچچە دېھقان ئاتلىرىنى يېتىلەپ ئېلىپ چىقىپ كېتىشتى.

ئارقىدىنلا 3 ـ ئەترەتتىن بىر توپ ئادەم كېلىپ ئېغىلدىكى ئۆيلىرىنى يېتىلەپ ماڭدى. ئات ـ ئۆلاغ بولغان بىلەن يەم ـ بوغۇز بولمىسا بولمايدۇ ـ دە، ئۆلار ئۆيلىرىدىن ئارا ـ گۈرجەك، تاغارلىرىنى، ئېشەك ھارۋىلىرىنى ئېلىپ كېلىپ، ئالدىنقى يىلى كۈزدە ئوپچە يىغقان سامان، يەم ـ خەشەك، شاخ ـ شۇمبىلارنى ئۆيلىرىگە توشۇغىلى تۇردى.

نامرات يىللىقچىنىڭ ئوغلى يۈسۈپ قولىغا كالتەك ئېلىپ كوپىراتسىيەنى بۇزماقچى بولغانلارنىڭ ئالدىنى توستى:

ـــ يەم ـ خەشەك بىلەن ئۆلاغلار كوپىراتىپنىڭ، كىم جايىغا قويۇپ قويمايدىكەن، مېڭىسىنىڭ قېتىقىنى چىقىرىۋېتىمەن بىكار!

ـــ ئۆتەپ بارە، يالاڭتۆش ! كوپىراتسىيەدە نېمەڭ بار ئىدى سېنىڭ، بۇنچىۋالا يوغان سۆزلەيدىغان ! يولىنى بوشات، بولمىسا

ئۆزۈڭنىڭ مېڭىسى چۈۋۈلۈپ كېتىدۇ ھېلى !

ـــ قاراڭلار بۇنىڭ ھەددىدىن ئېشىپ كەتكىنىنى، بۇرنىنىڭ ببزىنى ئېلىپ قويىدىغان نېمىكەن بۇ.

ـــ ھەي يۇسۇپ، تولا پۇتلاشماي ماڭقاڭنى ئېرتىپ كېلە، يۈگۈر!

ـــ ھەرقايسىڭغا پۇتلاشقىنىم پۇتلاشقان. قانداق قىلالايتتىڭ؟ بۇ دېگەن كوپىراتسىيىنىڭ مۇلكى. ھېچقانداق ئادەمنىڭ كوپىراتسىيىنىڭ بىر تال سامىنىنى ئېلىشقا يول قويمايمەن ! جېنىمنى تىكىپ قويىدۇم. قېنى كېلىشە !

توپنىڭ ئالدىدا تۇرغانلار يۇسۇپنىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ ئىلگىرىلىيەلمەي تۇرۇپ قالدى. ئارقىدىكىلەر باستۇرۇپ كېلىپ يۇسۇپنى دۈگجۈتۈۋەتتى. ئېگىز بوي بىر دېھقان ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن پومداقلىشىپ كەتتى. ئەتراپتا تۇرغانلار يۇسۇپنىڭ ئۈتتۈر كەلگەن يېرىگە تەپكىلى تۇردى. ئېگىز بويلۇق ئادەم ئۇنى ئاستىغا بېسىۋېلىپ تازا ئۇردى. بىر نەچچە ئادەم يۇسۇپ تىقىپ قويغان شوتىنى نەدىندۇر تېپىپ كېلىپ، ئۆگزىدىكى شاخ ـ شۇمبا، يەم ـ بوغۇزلارنى ھويلىغا تاشلىغىلى تۇردى. يەنە بىرنەچچەيلەن كەتمەنىڭ چۆلدىسى بىلەن ئېغىلنىڭ قۇلۇپىنى چېقىۋاتقاندا، ياش ئامبارچى يىگىت كەتمەن، ئارا، باداڭلارنى كۆتۈرگەن بەكرى ئاخۇن، تاش ئاخۇن قاتارلىق ئاكتىپلارنى باشلاپ كېلىپ قالدى. ئۇلار ئۈتتۈر كەلگەننى ئۇرۇپ يىقىتىپ، ئۆگزىدىكى ئىككى ئادەمنى سۆرەپ چۈشتى. ئاڭغچە ھويلىدا تۇرغانلارمۇ، يىقىلىپ ياتقانلارمۇ ئالـلا ـ توۋا كۆتۈرۈشۈپ تالاغا قاراپ قاچتى. ئاكتىپلار ئېگىز بويلۇق ئادەم بىلەن ئۆگزىدىن تارتىپ چۈشكەن ئىككى ئادەمنى بولدى دېگۈچە ئۇرۇپ، ئېشەك ھارۋىسىغا سېلىپ، ئىككى ئايالنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۆيلىرىگە ئەۋەتىۋەتتى، ئىش شۇنىڭ بىلەن بېسىققاندەك بولدى. بىردەمدىلا كەچ كىرىپ قاراڭغۇ چۈشتى.

يۈز ـ كۆزلىرى كۆكىرىپ ئىششىپ چىققان يۈسۈپ ئىشىنىڭ تېخى ئاياغلاشمىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇ تامنى تۇتۇپ ئاقساپ ماڭغىنىچە سىرتقا چىقىپ ئەتراپىنى كۆزەتتى. چوڭ دەرۋازىنى دەم سېلىپ تاقاپ، ھويلىغا ئىككى كۆزەتچى قويدى. قالغانلار ئۆيدە ئوچاق ئالدىدا خېلىغىچە پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشتى.

تاڭ سەھەردە، شەرق تەرەپ خىرە ـ شىرە يورۇپ، يىراق ـ يېقىندىكى خورازلار بەس ـ بەستە چىللاشقا باشلىغاندا، باشلانغۇچ مەكتەپنى يېقىندا پۈتكۈزگەن ساۋۇت ئىسمىلىك ئۇزۇن پاچاق يىگىت ئىشىكنى پەم بىلەن ئېچىپ سىرتقا چىقتى. ئۇ تامغا يۆلىنىپ تۇرۇپ ئەتراپقا قاراپ، ئادەم قارىسىنى كۆرمىگەندىن كېيىن جەرەندەك تېز ـ تېز مېڭىپ توغرا قىلىق ئارىسىغا كىرىپ كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي ئۇنىڭ ئىنچىكە بويى ئاغىچا دۆڭدە بىر كۆرۈنۈپ غايىب بولدى ـ دە، كېيىن قوملۇق ئوتتۇرىسىدىكى ئاقىرىپ كۆرۈنىدىغان ھارۋا يولىدا يەنە پەيدا بولدى. يىراقتىن قارىغاندا، ئېگىز، ئىنچىكە بوي، يوغان تۇماق كىيىۋالغان ساۋۇت خۇددى ياز كۈنلىرى قومۇشلۇقتا پەيدا بولۇپ قالىدىغان، دېھقانلار «ئۇزۇن پاچاق» دەپ ئاتايدىغان قۇشقا ئوخشايتتى. ئۇزۇن پاچاق ساۋۇت ئەينى يىللاردىكى ئاكا ـ ئۇكا شاتىرلارنىڭ ئەۋلادى ئىدى.

چۈشكە يېقىن يەردىن ئۇنگەندەكلا پەيدا بولغان 50 ـ 40 ئادەم ئەترەت ھويلىسى ئالدىغا توپلاشتى. ھەممىسىنىڭ قولىدا كەتمەن، ئورغاق، پالتا ـ پىچاق، دۇمبا دېگەندەك نەرسىلەر بار ئىدى. ئۇلار ھويلا ئىشىكىنى بۇزغىلى تۇرغاندا، ئاكتېپلاردىن بىرنەچچىسى تامدىن ئاتلاپ قېچىپ كېتىشتى. قالغانلىرى ئۆگزىگە چىقىۋېلىشتى. ئۇلار قوللىرىغا بادىرا ئېلىپ بادرىنىڭ ئۈچىغا ئورغاق ياكى پىچاق بېكىتىپ، «قېنى كېلىشە، ئەركەك بولساڭ كەل، جەڭگە يارىساڭ كەل!» دەپ ھۇجۇمچىلارغا ھەيۋە قىلىپ تۇردى. ھويلىغا بېسىپ كىرگەنلەر تام تۈۋىگە يېقىن

كېلىشتىن قورقۇپ، بىر جايغا توپلىشىپ خېلى ئۇزاق تۇرۇشتى. دىۋىدەك قامەتلىك تاش ئاخۇنۇمنىڭ ئۆزىلا ئۇلارنى ۋەھىمىگە سېلىپ قويغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇنداق تۇرۇۋېرىشمۇ ئىش ئەمەس ئىدى، ئېتىز ـ ئېرىقتا، ئۆيلىرىدە ئۇلارنى نۇرغۇن ئىشلار كۈتۈپ تۇراتتى. بەزىلىرى بىردىن ـ ئىككىدىن غىپىدە كېتىپ قېلىشتى. نامازشامغا يېقىنلاشقاندا ئەتراپتا بىرمۇ ئادەم قالمىدى. ئۆگزىدىكىلەر چۈشۈپ ئوچاققا ئوت قالاپ غىزا ئېتىپ يەپ قورساقلىرىنى توقلاشتى.

ئەتىسى ئەتىگەندە ئەترەت ئىشخانىسى ئالدىغا يەنە بىر تۈركۈم ئادەم يىغىلدى. ئۇلار ئالدىنقى كۈندىكىدىن ئازراق بولسىمۇ، پەيلى يامان ئىدى. دۇمبا، پالتىلىرىنى شىلتىپ:

ـــ كومپارتىيە ئەركىنلىكىمىزنى قولىمىزغا بەرگەن، ھەرقايسىڭىنىڭ بىزنى توسىدىغانغا ھەددىڭ ئەمەس!

ـــ قانغا قان، جانغا جان ئالىمىز! ئادەم ئۇرغانلارنىڭ خامىرىنى يارىمىز!

ـــ نوچى بولساڭ خوتۇن كىشىدەك ئۆگزىگە مۆكۈۋالماي، مەيدانغا چۈشمەمسەن! ـــ دەپ ۋارقىرىشاتتى. ئۆگزىدىكىلەرمۇ تىغمۇتىغ تۇرۇپ، پەستەكلەرنى:

ـــ پومېشچىك، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ غالچىلىرى، سوتسىيالىزمنىڭ دۈشمەنلىرى، قاراپ تۇرۇش، ھەرقايسىڭ جاجاڭنى يېمەي قالمايسەن، ـــ دەپ تىللىشاتتى. ھۇجۇمچىلار نەدىندۇر تېپىپ كەلگەن شوتا بىلەن ئۆگزىگە چىقماقچى بولغان بولسىمۇ، چىقالمىدى. ئۆگزىگە بىردەم تاش، كېسەكمۇ ئېتىپ بېقىشتى. ئاخىر يەنە تىللاپ ـ تىللاپ، قازا بولغان نامازلىرىنى ئوقۇۋېلىش، ئوسىسى ئۆتۈپ كېتىۋاتقان يەرلىرىنى تېرىۋېلىش ئۈچۈن كېتىپ قېلىشتى. يولدا ئۇلارغا يۇسۇپنىڭ قېيىنئاتىسى ئۇچراپ قالدى. ئۇ مەھەللىنىڭ چېتىدىكى جاڭگالدا قوي بېقىپ يالغۇز ياشايدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ تونۇش ـ بىلىشلىرىگە كۆلۈپ

سالام قىلدى. ئۇلارنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالمىغانلىقىغا ھەيران قىلىپ:

ـــ ھەي خەق، نېمە بولدى ھەرقايسىڭغا؟ يا مەن بىر نېمە قىلدىمۇ، نېمىشقا سالىمىمنى ئىلىك ئېلىشمايسەن؟ ـــ دەپ توۋلىدى.

ئىش شۇنىڭ بىلەن بۇزۇلدى. ئاچچىقىنى كىمدىن ئېلىشنى بىلمەي تۇرغان كىشىلەر «ھە مانا، مۇشۇنداق بولدى!» دېيىشىپ، ئۇنى ئېشەكتىن يىقىتىپ، بىرنەچچىنى سېلىپ، ئۇيان ـ بۇيان دۆشكەلىگىلى تۇردى. قويچى بوۋاي ئۇلارنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىدىن ئىشنىڭ چاتاقلىقىنى پەملىدى ـ دە، قىزىقچىلىق قىلىپ:

ـــ ھوي ـ ھوي بالىلار، نېمە بولدۇڭلار؟ سارىڭ بولۇپ قالدىڭلارمۇ؟ شامال دارىپ قالمىغاندۇ؟ ـــ دەپ كۈلدى. چاپىنىنىڭ توپىسىنى قاققان بولۇپ، ئۆزىنى ئېلىپ قېچىپ:

ـــ مەن كېتىۋالاي جۇمۇ. كىچىك ۋاقتىمدا بىر سارىڭ مېنى قوغلاپ ئورۇپ كەتكەن، قورقۇپ كەتكىنىمدىن ئاغزى ـ بۇرنۇمغا قوقاق چىقىپ كېتىپ ئوچ ئاي ياتقانىدىم. شۇنىڭدىن تارتىپ ئالدىمغا بىرى يۈگۈرۈپ كەلسە، يا ئۇنلۇكرەك گەپ قىلسا قورقىمەن. مەن كېتىۋالاي جۇمۇ ئۈكىلىرىم، كېتىۋالاي، ـــ دېگىنىچە ئېشىكىنى تۈتۈپ مىنىپ، ئۆزىنى قورشىۋالغانلارنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ كېتىپ قالدى.

ئۇزۇن پاچاق ساۋۇت يولغا چىقىپ كېتىپ ئوچ كۈندىن كېيىن رايوندىن ھەربىي ۋە ساقچىلارنى باشلاپ كەلدى. رايوندا يىغىنغا قاتنىشىۋاتقان نەمەت بىلەن ئابدۇغېنى ئاخۇنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە قايتىپ كەلگەنىدى. ھەربىيلەر كېلىپلا ئاكتىپلارنى يىغىپ كېچىلەپ مەجلىس ئاچتى. ئاكتىپلار توغرا قىلىقتا يېقىندىن بۇيان يۈز بەرگەن ئىشلارنى، كىملەرنىڭ كوپىراتسىيەنى چىن كۆڭلىدىن ھمايە قىلىدىغانلىقى، كىملەر

خەلقنى قۇتۇلتىپ كوپىراتسىيەنى چۈۋۈماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى بىر - بىرلەپ دوكلات قىلىشتى. ئەتىسىدىن تارتىپ قارشى تەرەپتىكىلەرمۇ ئىككى - ئۈچتىن، گاھىدا توپلىشىپ كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ كوپىراتسىيەگە كىرمەسلىكتىكى باھانە - سەۋەبلىرىنى سۆزلەپ، يەر، چارۋا، يەم - خەشەكلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ھەربىيلەر ئۇلارنى ئوچۇق چىراي بىلەن كۈتۈۋېلىپ، ئالدىغا كۆرۈشكىدا قايناقسۇ قۇيۇپ بېرىپ، سۆزلىرىنى ئەستايىدىل ئاڭلىدى. بىكار بولۇپ قالغان چاغلىردا مەھەللە سىرتىدىكى ئوچۇقچىلىقتا مەشكە دەسسەشنى، قارىغا ئېتىشنى مەشىق قىلدى ياكى دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ سۇ توشۇپ، ھويلا - ئارام‌لىرىنى سۈپۈرۈپ، ئېغىلدىن قىغ چىقىرىشىپ بەرگەچ، ئۇلارغا كوپىراتسىيەلىشىشنىڭ ئەۋزەللىكىنى تەشۋىق قىلدى. ئۇلار قارىغا ئېتىشنى مەشىق قىلىۋاتقاندا دېھقانلار بىر چەتكە ئولىشۋېلىپ قاراپ تۇرۇشاتتى. «ئاۋۇ مەرگەن ئىكەن، ماۋۇ ئاتالمايدىكەن» دېيىشىپ ئۇلارغا باھا بېرىشەتتى.

بىرنەچچە كۈنگە قالماي كوپىراتسىيەدىن چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ يۈرگەن بىر قىسىم كىشىلەر نىيىتىدىن يېنىپ، ئاكتىپ دېھقانلارغا ئەگىشىپ ئوچچە ئەمگەككە قاتنىشىپ كەتتى. ئىككىلىنىپ قالغان كىشىلەرمۇ جېدەلخورلاردىن ئۆزىنى تارتىپ يۈرىدىغان بولۇپ قېلىشتى. ئاخىر ھەربىي - ساقچىلار ۋە رايون باشلىقلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئېچىلغان چوڭ يىغىندا كوپىراتسىيەدىن چىقىپ كېتىمىز دەيدىغان بىرمۇ ئادەم چىقمىدى. ھەتتا ئەڭ جاھىللىرىمۇ گەپ قىلىشقا پېتىنالماي ئىچىگە تىنىپ ئولتۇرۇپ قېلىشتى. شۇنداق قىلىپ توغراقلىقتا ئالىي كوپىراتىپ رەسمىي قۇرۇلدى. نەمەت كوپىراتىپ مۇدىرى بولدى. يۈسۈپ بىلەن ئابدۇغېنى ئاخۇن مۇئاۋىن مۇدىر، ھېمىت ئاخۇن كاتىپ، ئۇزۇن پاچاق ساۋۇت پوچىتىكەش ھەم ئالاقچى

بولدى. كوپىراتىپ قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن ناھىيەدىن كەلگەن ئارتىسلار توغراقلىقتا ئىككى ئاخشام ئويۇن قويدى. ئارقىدىن رايوننىڭ كىنوچىسى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن «چاپايېۋ» ناملىق كىنونى توغراقلىققا ئېلىپ كەلدى. كىنو قويۇلىدىغان ئاخشىمى دېھقانلار يۇمىلاق بازارغا بالدۇرلا يىغىلىۋېلىشتى. ئۇلار بۇرۇتلۇق كىنوچى ئاشلىق پونكىتىنىڭ تېمىغا تارتىپ قويغان ئاق لاتىغا ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىن ھەر خىل قىزىقچىلىقلار چىقىدىغان سېھىرلىك ماشىنىسىغا ئەجەبلىنىپ قارىشاتتى. كىنو باشلىنىشى بىلەنلا كىشىلەرنى جەلپ قىلىۋالدى. بۇ كۆپ قىسىم توغراقلىقلار كۆرگەن تۇنجى ھەقىقىي كىنو ئىدى. ئۇلار ئىلگىرى كۆرگەن پاختا تېرىۋاتقان قىرغىز چاچ ئايالالار، بىنالار، زاۋۇتلار چىقىدىغان كىنولارغا ئوخشىمايتتى. يوغان ئۆتۈك، قولاقچا، جۇۋا كىيگەن، مىلتىق ئاسقان ئادەملەر ئۇيىنىدىن بۇيانغا ماڭاتتى، قوپال ئاۋازدا ۋارقىرىشىپ سۆزلىشەتتى، ھاراق ئىچىپ، ناخشا ئېيتىشاتتى، ئۇسسۇل ئوينىشاتتى، دېھقانلار بۇ كۆرۈنۈشلەرگە قاراپ توختىماي كۈلۈشەتتى، كىنودىكى ۋەقەلىك بارغانسېرى جىددىيلىشىپ، قانلىق جەڭ مەيدانى كۆرۈندى. ئاتلىق ئەسكەرلەر چېپىپ كېتىۋاتقاندا، مۆكۈنۈپ ياتقان دۈشمەنلەر ئوق ئېتىپ، ئۇلارنى ئاتلىرىدىن دوملىتىۋېتەتتى. ھەر قېتىم بىر ئەسكەر ياكى ئات يىقىلسا كىنو كۆرۈۋاتقانلار: «ئاپلا ! ئەجەب يىقىلدى ـ ھەي!»، «ۋاي ئىسىت، ئەجەب ئېسىل ئات ئىكەن، مېنىڭ بولۇپ قالسچۇ» دېيىشىپ كېتەتتى. ئايالالارمۇ چىدىماي «ۋاي ئانام، قانداق قىلاي» دەپ باشلىرىنى پۈركۈۋېلىشاتتى.

ئاتلىقلارنىڭ ئىچىدىكى بۇرۇتلۇق، ئاچچىقى ھەممىدىن يامان كەلگىنى نېمىلەرنىدۇر دەپ ۋارقىراپ، قىلىچىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئېتىنى دۈشمەن تەرەپكە قاراپ چاپتۇردى، قالغانلار ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ۋارقىشىپ، قىلىچلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ

ئالغا ئاتلاندى. ئېكرانىنىڭ ئالدى تەرىپىدىن قارىغاندا ئاتلىقلار خوددى كىنو كۆرۈپ ئولتۇرغانلارنىڭ باش ئۈستىگە چېپىپ كېلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئالدىدا ئولتۇرغانلار ۋەھىمىگە چۈشۈپ قالدى. كۆرۈنۈش تېخىمۇ چوڭىيىپ، تېز چېپىۋاتقان ئاتلارنىڭ پۇتلىرى ئېكراندىن چىقىپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. يۇرەكسىزرەك بىرى: «خالايىق، قېچىڭلار!» دەپ ۋارقىرىدى، ھەممە ئادەم گويا شۇ گەپنىلا كۈتۈپ ئولتۇرغاندەك، ئالدى ـ كەينىگە قارىماي پاتىراقلىشىپ قېچىشتى. قېچىپ خېلى يەرگە بارغاندا كەينىلىرىگە قارىشىپ، ئارقىسىدىن ھېچكىم قوغلاپ كەلمىگەنلىكىنى كۆرۈپ، بىردىن ـــ ئىككىدىن ئورۇنلىرىغا قايتىپ كېلىشتى.

كىنو ئۈدا يەتتە ئاخشام قويۇلدى. ھەر ئاخشىمى يۈملاق بازارغا ئادەم پاتماي قالاتتى. ئادەملەر دەرەخلەرگە، مەسچىتنىڭ، ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىلىرىگە چىقىۋېلىشاتتى. بىر ئاخشىمى ئادەم كۆپ چىقىۋالغان بىر ئۆي گۈلدۈر ـ غالاپ قىلىپ ئۆرۈلۈپ، كىنو كۆرۈۋاتقانلارنى چاڭ ـ توزانغا پۈركىدى. يىقىلىپ چۈشكەنلەر، يارىلانغانغانلارمۇ چاڭ ـ توزان ئارىسىدىن ئۆمىلەپ قوپۇپ كىنونى ئاخىرىغچە كۆرۈشتى. توغراقلىقلار كىنودىكى ئادەم ۋە ئىشلارنى، ئۆزلىرىنىڭ كىنودىكى ئاتلىقلاردىن قورقۇپ قانداق قاچقانلىرىنى، كىنو كۆرىمىز دەپ ئۆگزىگە چىقىۋېلىپ، ئۆيلەرنى ئۆرۈۋۈەتكەنلىكىنى ئۇزاق يىللارغىچە سۆزلىشىپ كۈلۈشۈپ يۈرۈشتى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

ئون ئۈچىنچى باب

ئالتۇنگۈل زىلۋا بوي، ئاق سېرىق، سىزىپ قويغاندەك قاشلىرى ئاستىدىكى يېشىلغا مايىل چوڭ ـ چوڭ كۆزلىرىنى ئۇزۇن، ئەگمەچ كىرپىكلەر ئوراپ تۇرىدىغان، قاڭشارلىق كەلگەن چوكان ئىدى. گەپ قىلغاندا، بولۇپمۇ كۈلگەندە ئاغزىنىڭ سەل يوغانلىقى بىلەن ئىككى تەرىپىدە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان «ئوغرى چىشى» چىرايىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس بۇزۇپ تۇرىدىغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، خېلىلا چىرايلىقلاردىن ھېسابلىناتتى. بولۇپمۇ كۆزلىرىنى ئوينىتىپ، ناز ـ كەرەشمە بىلەن تولغىنىپ گەپ قىلىشلىرى ئۇنىڭ سېھرىي كۈچىنى ئاشۇرۇپ تۇراتتى. ئانىسى بۇخېلىچىخان كىچىكىدىن تارتىپلا ئۇنىڭغا: «ئوتۇنچىدەك گۈس ـ گۈس دەسسەپ ماڭمايلا، قەدەمنى كىچىك ئېلىپ، بەدىنىڭنى ئوينىتىپ ماڭ، كۈلگەندە قولۇڭنىڭ دۈمبىسى بىلەن ئاغزىڭنى توسۇۋال» دەپ ئۆگىتەتتى، ئۇ ئانىسىنىڭ ئۆگەتكەنلىرىنى ئېسىدە مەھكەم ساقلاپ، ھەممە جەھەتتە ئانىسىنىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقتى. بولۇپمۇ توي ئىشىدا ئانىسىنى بەك رازى قىلدى. بىراق، ئالتۇنگۈل توي ئاخشىمىلا ئۆزىنىڭ بەخت ۋە مۇھەببەتتىن ئۆمۈرۋايەت مەھرۇم بولغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتتى. نەمەت خورەك تارتىپ ئۈيقۇغا كەتكەندە، ئۇ ئۇنىنى چىقارماي ئىچ ـ ئىچىدىن بوغۇلۇپ يىغلىدى. ئۇ كۈندۈزى چىرايلىق ياسىنىپ، چاندۇرماي كۈلۈپ يۈرەتتى. ئەمما، كېچە ئۇنىڭ ئۈچۈن دوزاخ ئىدى. نەمەتنىڭ قىزغۇچ، پۈرلىشىپ كەتكەن ساقالسىز چىرايى، دۆڭ پېشانىسى

ئاستىدىن كىشىگە بىگىزدەك قارايدىغاق چوڭقۇر كۆزلىرى، چىك يۇمۇلغان قانسىز لەۋلىرى ئۇنى قورقۇتاتتى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ بەدىنى ھەتتا كىيىم - كېچەكلىرىدىن چىقىپ تۇرىدىغان ئېغىلىنىك پۈرىقىغا ئوخشايدىغان بىر خىل پۇراق ئۇنى سەسكەندۇرەتتى. بۇ چىراينى كۆرمەسلىككە، بۇ پۇراقتىن قېچىپ قۇتۇلۇشقا ئۇنىڭ ئامالى يوق ئىدى. ئۇ ئۆزىنى كۈندىن - كۈنگە سولۇپ، روھسىزلىنىپ كېتىۋاتقاندەك سېزەتتى. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئانىسى كۈيۈ ئوغلى نەمەتنى كۆرسە ئېچىلىپ - يايراپ، ياش چوكانلاردەك خۇلق چىقىرىپ كېتەتتى، ئۇنىڭ بىلەن تۇمشۇق تىرىشىپ سائەتلەپ كۈسۈلدىشىپ ئولتۇراتتى. بۇنداق چاغلاردا ئالتۇنگۈل نەمەتكە ئەسلىي ئانامنىڭ كۆڭلى بارمىدىكىن؟ دەپ ئويلاپ، كۆڭلى غەش بولاتتى.

ئالتۇنگۈل بىركۈنى يۇمىلاق بازاردىكى دۇكانغا كېتىپ بېرىپ، بازاردىن قايتقان توختى قارىي بىلەن زەينەپنى ئۇچراتتى. ئاق يۇزلۇك، قارا قاش، قارا كۆز، قويۇق بۇرۇتلىرى ئۆزىگە يارىشىپ تۇرغان توختى قارىي ھېلى قۇچىقىدىكى قىزىنى ئەركىلەتسە، ھېلى زەينەپكە ئامراقلىق بىلەن بىرنەرسىلەرنى دەيتتى. زەينەپ قېيىدىغاندەك قاپاقلىرىنى سۈزەتتى - يۇ، چىدىيالماي يەنە كۈلۈپ سالاتتى. توختى قارىي بالىنى سايە قىلىپ تۇرۇپ زەينەپنىڭ قۇلىقىغا نېمىلەرنىدۇر دەپ پىچىرلىدى. زەينەپ قىپقىزىل بولۇپ، كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ كۈلدى. شۇ چاغدا ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئالتۇنگۈلنى كۆرۈپ قېلىپ ئىزا تارتتى بولغاي، رومىلىنى ئوڭشىغان بولۇپ يانغا قارىۋالدى. ئالتۇنگۈل تال چۈنقىتەك ئېگىلىپ، توختى قارىيغا كۈلۈمسىرەپ سالام قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى.

توختى قارىي بىلەن زەينەپ ئالتۇنگۈلنى شۇ ھامان ئەسلىرىدىن چىقىرىۋېتىشتى. لېكىن، ئالتۇنگۈل خىلى خىلىغا

كەلگەن بۇ بىر جۈپ ياش ئەر - خوتۇننى خەلى كۈنلەرگىچە خىيالىدىن نېرى قىلالمىدى. ئۇ ئەقلىنى بىلگۈدەك بولغان چاغلىرىدىن تارتىپ، چوڭ بولغاندا توختى قارىغا ياتلىق بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتى. پاكىز، مۇلايىم، مېھرى ئىسسىق بۇ يىگىتتە توغرا قىلىقلاردا تېپىلمايدىغان قانداقتۇر ئالاھىدىلىكلەر بار ئىدى. ئۆزى گەرچە ئانىسىنىڭ رايى بويىچە نەمەتكە تەگكەن بولسىمۇ، توختى قارىنىڭ زەينەپنى ئالغانلىقىنى ئاڭلىغاندا: «پومېشچىكنىڭ قىزىنىڭ ئەجەب تەلىيى كەپتا» دەپ چىدىماي قالغانىدى. بۇگۈنكى بۇ ئۇچرىشىش ئۇنىڭ قەلبىدە كۆمۈلۈپ قالغان ئوت ئۇچقۇنلىرىنى بىراقلا يېلىنجىتىۋەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ توختى قارىنى ئۇنتۇپ كېتەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئاخشىمى ئۇ پۇتۇن ۋۇجۇدىدىن ئېغىل ھىدى كېلىپ تۇرىدىغان نەمەتنىڭ يېنىدا كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ يېتىپ، توختى قارىنىڭ قاپقارا، قويۇق بۇرۇتى ئاستىدىكى لەۋلىرىنى، سەل مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك كۈلۈمسىرەپ قاراشلىرىنى، ئاچىسىنىڭ تويدا ئۇنىڭ بىلەن بېقىشىپ ئۇسسۇل ئوينىغانلىقىنى، ئانىسى ۋە ئاچىلىرىدىن يوشۇرۇنچە قىزىلگۈل شېخىغا قونۇپ تۇرغان بۇلبۇلنىڭ كۆرۈنۈشىنى كەشتىلەپ، ئەتراپىغا تور توقۇپ تەييارلىغان شايى ياغلىقىنى توختى قارىغا بېرەلمەي قانچىلىك ئاۋارە بولغانلىقىنى ئاجايىپ ئىشتىياق ۋە ئەپسۇسلۇق ئىچىدە ئويلاپ كەتتى. ئويلىغانچە ئۇيقۇسى قېچىپ، ئۇيانىدىن بۇيانغا ئۆرۈلۈپ، تولغىنىپ، تاڭنىڭ قانداق يورۇپ كەتكەنلىكىنى سەزمەي قالدى.

ئالتۇنگۈلنىڭ يېنىدا ياتقان نەمەت ئۇنىڭ توختىماي ئۇلۇغ - كىچىك تىنىشلىرى ۋە ئۇيان - بۇيان ئۆرۈلۈشلىرىنى سەزمەي قالمىدى. ئۇ ئالتۇنگۈلنى ئۇنىڭ ئۆزىدىن بەكرەك چۈشىنەتتى. ئۇلار بىر مەھەللىدە چوڭ بولدى. كىچىك ۋاقتىلىرىدىن تارتىپ ئالتۇنگۈل نەمەتكە نەزەر - كۆزىنى سېلىپ قويمايتتى. سەل

چوڭ بولغاندىمۇ ئۇنىڭدىن قېچىپمۇ يۈرمەيتتى. ئەمما، بىچارە نەمەتنىڭ كۆڭلىدە ئالتۇنگۈل بۇ دۇنياغا گويا ئۆزى ئۈچۈنلا يارالغاندەك بىر خىل تۇيغۇ بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۆزىنى يارىتايدىغانلىقىنى، ئالتۇنگۈلنىڭ ئانىسىنىڭ ئۇنى ۋىلاخۇنباينىڭ ئوغۇللىرىغا سايە قىلىپ يۈرگىنىنى بىلسىمۇ، ئۇنى كۆڭلىدىن چىقىرالمايتتى. دائىم يوللاردىن، بازاردىن، ئېتىزدىن ئالتۇنگۈلنىڭ چىرايلىق بويلىرىنى ئىزدەيتتى. ئۇنىڭ ناز ـ كەرەشمىلىك ئاۋازى، كۈلكىسىنى قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاڭلايتتى. ئالتۇنگۈل يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ: «قۇماقباش تاز، نېرى تۇرە!» دەپ ئىتتىرىۋەتسىمۇ، ئۇنىڭ بەدەنلىرى هاياجاندىن تىترەيتتى. ئۇ ئالتۇنگۈلنىڭ ئارقىسىدا تەلمۈرۈپ يۈرۈپ ئۇنىڭمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئاشىق بىچارە ئىكەنلىكىنى، ئۇ توختى قارىينىڭ ئوتىدا هەرقانچە كۆيۈپ پىشسىمۇ، توختى قارىينىڭ ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمايدىغانلىقىنى بىلىۋالغاندى. ئۇ ئىچىدە «خەپ توختاپتۇر، هامان بىركۈنى ئالىقىنىمغا چۈشسەنغۇ» دەپ ئويلايتتى. ئۇنىڭ قۇماق بېشى خىلمۇخىل پىلان، هىيلە ـ مىكىرلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى. 1950 ـ يىللاردا توغراقلىقتا يۈز بەرگەن ئاسمان ـ زېمىن ئۆزگىرىشلەر ئۇنىڭ بارلىق ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى رېئاللىققا ئايلاندۇردى. ئۇ ئېزىلگەن، خارلانغان نامرات دېهقانىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، كىچىكىدە ۋىلاخۇنباينىڭ نەۋرىسى بىلەن چېلىشىپ ئويىنىغاندا سۈنۈپ كەتكەن قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ۋىلاخۇنباي ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ ئۈستىدىن يىغلاپ تۇرۇپ شىكايەت قىلدى. چوڭ يىغىنلاردا ئوتتۇرىغا سەكرەپ چىقىپ ئاۋازىنىڭ بارىچە شوئار توۋلىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇ توغراقلىقلا ئەمەس، رايون، ناهىيە بويىچە هەممىگە تونۇلدى. خىزمەت ئەتىتىدىكىلەر ئۇنى ئۆزلىرى بىلەن ئېلىپ يۈرۈپ رايون، ناهىيەلەردە ئېچىلغان مۇهىم يىغىنلارغا قاتناشتۇراتتى،

ئۇنىڭغا مۇھىم ۋەزىپىلەرنى تاپشۇراتتى. ئوتوغراقلىقتىكى تۇنجى كومپارتىيە ئەزاسى، توغراقلىق يېزىسىنىڭ تۇنجى باشلىقى، توغراقلىقتا قۇرۇلغان ئالىي كوپىراتىپنىڭ مۇدىرى بولدى. ئۇ ئەمدى توغراقلىقتىكى ھەربىر ئادەمنىڭ تەقدىرىنى ئۇيان ـ بۇيان قىلالايدىغان قۇدرەتكە ئىگە ئىدى.

شۇ كۈنلەردە ئۇ ئالتۇنگۈلنىڭ ئۆزىگە باشقىچە قىزىقىپ قارايدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى سېزىپ تېخىمۇ روھلىنىپ كەتتى. يەرنىڭ تېگىدە مەدرىلىغان يىلانىنىڭ تۇشىنى سېزىلەيدىغان بۇخېلىچىخان ئۇنى ئۆزى ئىزدەپ كېلىپ ئالتۇنگۈلنى ئۇنىڭغا بېرىش ئويى بارلىقىنى پۇراتقانمۇ بولدى. نەمەت خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكىنى چاندۇرماي، باشقا گەپلەرنى قىلىپ ھېچنېمىنى سەزمىگەندەك ئولتۇردى. بۇخېلىچىخان: «بېشىڭنى يەيدىغان تاز، نېمەڭگە ھال تارتىسەن، خەپ توختاپ تۇر...» دەپ ئىچىدە مىڭنى تىللاپ، ئىككىنچى قېتىمدا قىزىنى ئەگەشتۇرۇپ كەلدى.

پارقىراپ تۇرىدىغان شاپتۇل چېچىكى رەڭلىك تاۋار كۆڭلەك، قارا جىلىتكە، مارجان دوپپا كىيگەن ئالتۇنگۈل ئەگمەچ كىرپىكلەر بىلەن ئورالغان چولپان كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، ئۆزىگە ھەيرانلىق ۋە ھەۋەس بىلەن تىكىلگەندە، نەمەتنىڭ بېشى ئاسمانغا يەتتى. دېمىسىمۇ، بۇ دۇنيادا ھېچ نەرسە ئۇنى ئالتۇنگۈلدەك خۇش قىلالمايتتى. بىراق، توي كېچىسى ئالتۇنگۈل ھەدەپ ئۆزىنى ئېلىپ قاچتى. ئەتىسىدىن باشلاپ «مەجەزىم يوق...» دەپ ئايرىم ئۆيدە يېتىۋالدى. بۇخېلىچىخان كېلىپ ئۇنىڭغا قانداقتۇر بىر نېمىلەرنى ئېچۇرۇپ، گاھ ھەيۋە قىلىپ، گاھ ئالداپ ئەيۋەشكە كەلتۈرگەنمۇ بولدى. لېكىن، ئالتۇنگۈل يوتقاندا مۇزدەك سوغۇق ھالەتتە ياتاتتى، تۇمشۇقلىرىنى ئېلىپ قېچىپ، تەتۈر قاراپ ئۇنى غەزەپ ۋە رەشك ئوتىدا ياندۇراتتى. ئاشۇ تىل بىلەن تەسۋىرلىگۈسىز كۆڭۈلسىزلىكتىنمىكىن ياكى

باشقا سەۋەب بارمىكىن، ئالتۇنگۇل تا هازىرغىچە قورساق كۆتۈرمىدى. نەمەتنىڭ كۆڭلىدىكى غايىۋانە مۇھەببەتنىڭ ئورنىنى بارا ـ بارا گۇمان، نارازىلىق ۋە غەزەپ ئىگىلەشكە باشلىدى. ئالتۇنگۇل قانچىلىك نېمە ئىدى ! ئۇ خالىسلا، ئالتۇنگۇلنىڭ كەشنى بىر كۈندىلا توغرىلاپ، ئۆزى خالىغانىنى چېكىپ تالىلاپ، تۈرۈپ ئالالايدۇ. ئۇلا نىيىتىنى بۇزسا، توغراقلىقتىكى هەرقانداق قىز ـ چوكان ئۇنىڭ ئالقىنىدىن قۇتۇلالمايدۇ. ئۇ دېگەن كىم ـ هە؟

توغراقلىقتا ئەزەلدىن ئۇنىڭدەك هەممە ئادەمنى ئاغزىغا قاراتقان، دېگىنى دېگەن، ئەتكىنى ئەتكەن بولىدىغان يەنە بىر مەنسەپدار ئۆتكەن ئەمەس. بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۆتەيدۇ. بۇنى نەمەتنىڭ چوڭ دادىسى قۇربان باخشى ئالدىنئالا پال سېلىپ بىلىۋالغان. 90 ياشقا كىرگەن چېغىدا، بىر كۈنى كېلىنىنىڭ بېشىنى يارا بېسىپ كەتكەن بىچارە نەمەتنى ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «هاي ـ هاي، كېلىن، كىمنى ئۇرۇۋاتقىنىڭىزنى بىلەمسىز؟ مۇشۇ ئاجىز بالىڭىز چوڭ بولغاندا يۈرتنى تىترىتىدىغان كاتتا ئادەم بولىدۇ، سىز ئۇنىڭ ئانىسى، ئۇنىڭغا هەرگىز يامان كۆزدە قارىغۇچى بولماڭ !» دېگەنىدى. پال دېگەن شۇنداقمۇ توغرا چىقامدىغان ! ئۇنىڭ چوڭ دادىسى قۇربان باخشى هەقىقەتەن كارامەت ئادەم ئىدى. ئىلىشىپ قالغان كىشىلەرنى پېرە ئوينىتىپ ساقايتالايتتى. ئۇ باخشىلىقمۇ، پالچىلىقمۇ، تېۋىپلىقمۇ قىلاتتى. لېكىن، ئەزەلدىن كىشىلەردىن بىر نەرسە تەلەپ قىلمايتتى. بەرسە هەشقاللا دەپ ئالاتتى. ئاغرىپ قالغان ئادەملەرنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ داۋالايتتى. دادىسىدىن كىچىك قالغان نەمەت چوڭ دادىسىغا بەك ئامراق ئىدى. ئۇ بىر ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقاندا كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ پەگاھتا تۇگۈلۈپ ئولتۇراتتى. بىرەر ئىشقا بۇيرۇغان هامان سەكرەپ قوپۇپ، بۇيرۇغان ئىشنى يۇگۈرۈپ يۇرۇپ ئادا قىلاتتى. ئۇ

تەڭتۇشلىرى بىلەن ئويناش، ئادەم كۆپ يەرگە بېرىش بەختىدىن مەھرۇم ئىدى. ئۇنى چوڭ ئادەملەرمۇ، ئۇششاق بالىلارمۇ، ھەتتا قۇرت ـ قوڭغۇز، ھاشاراتلارمۇ بوزەك قىلاتتى. ئۇ سەل چوڭ بولغاندا، چوڭ دادىسى ئۇنىڭ بېشىنى يارىلىرى بىلەن قوشۇپ چوشۇرۇۋېتىپ، بېشىغا ئۇندەك يۇمشاق، ئەمما ناھايىتى سېسىق بىر دارىنى سېپىپ، پاكىز ماتا بىلەن چىڭ تېڭىۋەتتى. دەسلەپكى بىر ـ ئىككى كۈندە بېشى لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقاندەك ئۆرتىنىپ، ئىككى كۆزى چاچراپ چىقىپ كېتىدىغاندەك چىڭقىلىپ، كۆزلىرىنى ئاچالماي قالدى. ئۇچىنچى كۈندىن باشلاپ، ئاغرىق چىداپ تۇرغۇسىز قىچىشىشقا ئايلاندى. ئۇ شۇنچە ئازابلارغا چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ بەرداشلىق بەردى. نورمال ئادەم بولۇپ ياشاش ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ ئارزۇسى ئىدى. بۇ ئارزۇغا يېتىش ئۇچۇن بەدەل تۆلىمسە بولمايتتى. ئۇنىڭ يارىسى ساقايدى. بىراق، ئۇ چاچلىرىدىن مەڭگۈگە ئايرىلىپ قالدى. ئۇنىڭ بېشى مىس قازاندەك قىزغۇچ پارقىراپ تۇراتتى، نەمەت بۇنىڭغىمۇ رازى بولدى. تۇماقنى چۆكۈرۈپ كىيىپ، بېلىنى مەھكەم باغلاپ، نەدە ئادەم كۆپ بولسا شۇ يەرگە بېرىپ، تەڭتۇشلىرىنىڭ قاتارىدىن قالماي يۈرىدىغان بولدى.

نەمەتنىڭ دادىسى ئۇ كىچىك چاغلىرىدىلا ئۆلۈپ كەتكەنىدى. نەمەت 13 ياشقا كىرگەن يىلى چوڭ دادىسىمۇ ئۆلۈپ كەتتى. ئانىسى غەلىتە مىجەزرەك، ئاچچىقى يامان ئايال ئىدى. چاچلىرىنى سالۋارتىپ يىرتىق، ساڭگۈل ـ سۇڭگۈل كىيىملەرنى كىيىپ بالىلىرىغا ۋارقىراپ ـ جارقىراپ يۈرەتتى. قېينىئاتىسىدىن ئۆگىنىۋالغان يېرىم ـ يارتا ھۈنىرىگە تايىنىپ، بەزى نادان ئايالار بىلەن ئامالسىز قالغان بىچارىلەرنى ئالداپ ناھايىتى تەستە كۈن ئۆتكۈزەتتى. ئايشىخان باخشىدىن تارتىپ ئەۋلادمۇئەۋلاد باخشىلىق، تېۋىپلىق قىلىپ كەلگەن بۇ جەمەتنىڭ ئاتا كەسپى نەمەتكە كەلگەندە ئۈزۈلۈپ قالدى. نەمەت

كومپارتىيەنىڭ بۇنداق ئىشلارنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە، كىشىلەرنىڭ ئاتا ـ بوۋىسى ھەققىدە گەپ ئېچىپ قېلىشىدىن ھەزەر ئەيلەيتتى، ئانىسىنمۇ دەم سېلىش، ئوت كۆچۈرۈشتەك ئىشلاردىنمۇ توسۇپ، ئۇنىڭغا ئايمۇئاي ئۇن ـ ياغ، ئوتۇن يەتكۈزۈپ بېرەتتى.

ئۇ 1957 ـ يىلى ئەتىيازدا ۋىلايەتلىك پارتىيە مەكتىپىدە ئۇچ ئاي ئوقۇپ كەلگەندىن كېيىن ئاكتىپلارنى 15 كۈنلۈك ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى. ھەر ئاخشىمى قارا چىراغ يورۇقىدا، ئۇ پارتىيە مەكتىپىدىن ئېلىپ كەلگەن بىر باغلام ماتېرىيالنى ھېمىت ئاخۇن كۆچىلىككە ئوقۇپ بېرەتتى. ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن نەمەت ئۆزى بىلگەنچە چۈشەندۈرەتتى. ئارقىدىن ھەممەيلەن غۇلغۇلا قىلىشاتتى. بىر كۈنى نەمەت سۆزلەۋېتىپ ناھايىتى ئىشەنچ بىلەن:

ـــ مەن سىلەرگە دەپ قويايى، خۇدا دېگەننى، دوزاخ، جەننەت دېگەننى ئەزەلدىن ھېچكىم كۆرمىگەن. ئۇ پەقەتلا ئەزگۈچىلەر بىلەن ئالدامچى موللىلارنىڭ خەلقنى ئالداش ئۈچۈن ئويلاپ تاپقان ھېيلىسى. ئىشەنمەيدىغانلار بولسا، قېنى خۇدانى كىم كۆرۈپتۇ؟ دوزاخ، جەننەتنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ كەلگەنلەر بارمىكەن؟ جەننەت دېگەن كومۇنىزمنىڭ ئۆزى شۇ. بىز ئۇنى ئۆز قولىمىز بىلەن قۇرىمىز. بىزنىڭ كومپارتىيە بار نەرسىگە ئىشىنىدۇ، يوق، خىيالىي نەرسىگە ئىشەنمەيدۇ. كومپارتىيە ئەزالىرى، ئاكتىپلار كونىلىقتىن، خۇراپاتلىقتىن چەك ـ چېگرا ئاجراتمىساق بولمايدۇ. قېنى قايسىڭلار ماڭا ئەگىشىپ خۇدا يوق دېيەلەيسىلەر؟ ـــ دېدى.

ئولتۇرغانلار قانداق قىلىشنى بىلەلمەي، ئوغرىلىقچە بىر ـ بىرىگە قاراشتى. بەزىلىرى قورقۇنچتىن تىترەپ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قالدى، ھەتتا يۈسۈپمۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم ئولتۇرۇۋالدى.

رايوندىن كەلگەن كادىر نەمەتنىڭ قۇلىقىغا يېقىرلاپ ئۇنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ كەتتى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۇنى رايوندىن چاقىرتىپ، سولچىللىق، ئالدىراڭغۇلۇق قىلدىڭ، دەپ تەنقىدلەپتۇ، دېگەن گەپلەر تارقىلىپ كەتتى. نەمەت شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق گەپلەرنى قىلمايدىغان بولدى. لېكىن، ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرى بىرنەچچە كۈنگە قالماي رايون، ناھىيە بويىچە ھەممە ئادەمگە پۇر بولۇپ كەتتى. بەزىلەر ئۇنى ماختىدى، بەزىلەر ئۇنىڭدىن تېخىمۇ قورقىدىغان بولۇپ قېلىشتى. كۆپ سانلىق كىشىلەر ياقىسىنى چىشلەپ سۈكۈت قىلدى. قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، نەمەت تېخىمۇ داڭدار ئادەم بولۇپ كەتتى. شۇنىڭغا يارىشا روھلىنىپ، ئاز - تولا سەمرىپ، رەڭ تۈزۈپ قالدى. بۇخىلىچىخانىنىڭ قۇلىقىغا قۇيۇپ تۇرۇشى بىلەن ئالتۇنگۈل توختىماي نەمەتكە ھەم ئۆزىگە يېڭى كىيىم تىكتۈرەتتى. شۇ يىللىرى نەمەت رايون كادىرلىرىغا ئوخشىتىپ كۆك شىرىق چاپان، يېڭى ھەربىيچە قۇلاقچا، كالتە قونچلۇق ئۆتۈك كىيىپ، چاپىنىنىڭ يانچۇقىغا قەلەم قىستۇرۇپ يۈرەتتى، ئېگىز قارا ئاتتا گىدىيىپ ئولتۇرۇپ، كىشىلەرگە زەردە بىلەن ھەيۋە قىلىپ سۆزلەيدىغان بولۇپ قالغانىدى.

بىر كۈنى نەمەت ئالتۇنگۈلنىڭ ھويلىدىكى سۇپىدا ئولتۇرۇپ چۆرىسىگە تور تۈتۈلۈپ، گۈل كەشتىلەنگەن بىر قول ياغلىقنى ھېلى يېيىپ، ھېلى قاتلاپ خىيالغا پېتىپ قالغىنىنى كۆردى. ئالتۇنگۈل نەمەتنى كۆرۈپلا ھودۇقۇپ، ياغلىقنى ئىتتىك ئارقىسىغا يوشۇردى. نەمەت ئالتۇنگۈلنىڭ قولىنى قايرىپ ياغلىقنى ئېلىۋالدى.

— نېمە بۇ؟

— ياغلىق... سىلىگە توقۇغان...

— قاچان؟

— بۈلتۈر... بۈلتۈر توقۇغان.

ـــ بۇلتۇرنىڭياقى ماڭا بەرمەپسەنغۇ بۇنى؟ بېرىدىغان ئادىمىڭ بارمىتىيا؟

ـــ شۇ... مەن ھازىر بېرەي دەپ...

ـــ ئەمىسە، ئەجەب مەن كۆرۈپ قالسام يوشۇرۇپ كەتتىڭا؟

ـــ ۋىيەي، نېمە دېگەنلىرى بۇ، مېنىڭ سىلىدىن بۆلەك ئادىمىم نېمىش قىلىدىكەن، ئوھۇش، گېپىم بار دەپ قىلۇۋېرىدىكەن، بۇ ئادەم.

ـــ مەن ساڭا دەپ قويايي، ھوشۇڭنى يىغىپ يۈرا! ئۇنداق ـ مۇنداق گەپ ـ سۆز ئاڭلاپ قالىدىغان بولسام، تۇغۇلغىنىڭغا پۇشايمان قىلىپ قالىسەن، بىكار.

نەمەت شۇنىڭدىن كېيىن پۇرستىنى تېپىپ توختى قارىينىڭ يۈرىكىنىمۇ بىر مۇجۇپ قويۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈردى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى تاپرىسى
www.uyghurkitap.com

ئون تۆتىنچى باب

1957 ـ يىلىنىڭ ئورما پەسلى يېتىپ كەلدى. ئاۋۇال ئۆچكەبۇلاق تەرەپتىكى تۇتاش كەتكەن يەرلەرنىڭ بۇغدىيى پىشتى. قالغان يەرلەرنىڭ بۇغدىيىمۇ بەسلەشكەندەك، تەڭلا سارغىيىشقا باشلىدى. بۇ يىل بۇغداي راسا ئوخشىغانىدى. 3 ـ ئەترەتتىكىلەر بۇغدايىنى ئائىلىلەرگە بۆلۈپ بەردى. دېھقانلار ئەر ـ ئايال، ئۇلۇغ ـ ئۇششاق تەڭ ئېتىزغا چىقىپ ئالدىراش ئورمىغا چۈشۈپ كەتتى. ھەتتا ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان بوۋاي ـ مومايلاردىن تارتىپ ئۇششاق بالىلارغىچە باشاق تېرىشكە قاتناشتى. 3 ـ ئەترەتتىكىلەرنى كۆرۈپ باشقا ئەترەتتىكىلەر تۇرالماي قېلىشتى. كوپېراتىپقا قوشقان يېرى كۆپرەك دېھقانلار بىلەن بەزى ئالدىراڭغۇ، سەپرا مىجەز كىشىلەر ئېتىزلىقىغا چىقىپ ئۆز يېرىنىڭ بۇغدىيىنى ئورۇشقا چۈشۈپ كەتتى. 1 ـ ئەترەتنىڭ قالغان ئەزالىرى ئەترەت بوغالتىرى توختى قارىنى ئورىۋېلىپ بۇغدايىنى بۆلۈپ بېرىشكە قىستىدى. توختى قارى ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن مىڭ تەستە سۈغۇرۇلۇپ چىقىپ، ئەترەت باشلىقى ئابدۇغېنى ئاخۇنۇمنىڭ ئۆيىگە يۈگۈردى. خوتۇنىدىن ئۇنىڭ كوپېراتىپ ئىشخانىسىغا كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، كوپېراتىپ ئىشخانىسىغا باردى. ۋىلاخۇنبايىنىڭ يوغان دەرۋازىسىدىن كىرىپ، ھويلىدا تۆردىكى ئىشخانىنىڭ ئىشىك ـ پەنجىرىسىدىن مارىشىپ تۇرغان دېھقانلارنى كۆردى. ئۇلارمۇ قانداق قىلىشنى بىلەلمەي ئەھۋال ئۇقمىلى كەلگەنلەردەك قىلاتتى. 3 ـ ئەترەتلىك بىر دېھقان توختى قارىغا:

— ئەتىگەننىڭياقى ۋىلايەتتىن كەلگەن كادىرلار مەجلىس ئېچىۋاتىدۇ، — دېدى. بىرنەچچە ئاكتىپ دېھقان چىرايى جىددىي تۇس ئالغان ھالدا توختىماي ئۇياندىن بۇيانغا مېڭىشىپ يۈرەتتى. مەجلىس ئېچىۋاتقانلار ئۇزاققا قالماي تاراپ چىقىشتى. توختى قارىي ئابدۇغېنى ئاخۇننىڭ ئالدىغا ئىتتىك بېرىپ، ئۇنى بىر چەتكە تارتىپ:

— چاتاق بولدى، بىر قىسىم ئادەملەر ئۆز يېرىنىڭ بۇغدىيىنى ئورغىلى تۇردى. قالغانلارمۇ ئۆز ئالدىمىزغا ئورىمىز، بىزگىمۇ يەر بۆلۈپ بېرىڭلار، دەپ غەلۋە قىلىۋاتىدۇ، قانداق قىلارمىز؟ — دېدى.

كىمدۇر بىرىگە گەپ قىلغان بولۇپ، توختى قارىيغا كۆز سېلىپ تۇرغان نەمەت بىردىنلا ئۇنىڭغا قاراپ زەھەرخەندىلىك بىلەن ۋارقىراپ كەتتى:

— ھە، قانداق قىلاتتۇق، قاچانغىچە مىكى - مىكى، كۆمسەم پىشارمىكىن، ياپسام پىشارمىكىن، دەپ يۈرمىز؟ قورسىقىمىزدا ئاغرىقمىز بولمىسا، ئىچمىزدە بىر يەر تارتىشمىسا، قولىمىزغا دۇمبا ئېلىپ جاجىسىنى بېرىمىز، ئوغۇل بالا، ئەركەك بولغاندىكىن ! قانداق خەق بۇ، ئىككى توك - توك ھارامزادىلەرنى باشقۇرالماي، خوتۇن كىشىدەك ماڭقىسىنى ئېقىتىپ پالاقلاپ يۇگۇرۇپ كېلىدىغان ! ھوي غېنى ئاخۇن، نەدىن تاپتىڭلار بۇنداق لامزەللە ئادەملىنى؟ بوغالتىرلىققا ئادەم چىقمىغان بولسا، ئاۋۇ مەكتەپنى يېڭى پۈتكۈزگەن، جىگىرى بار باللىنى ئىشلىتىڭلار، ماناق !

توختى قارىي دەسلەپتە نېمە ئىشلىقىنى ئاڭقىرالماي ھەيران بولۇپ قالدى. كېيىن بىردىنلا ئۆڭۈپ:

— ھەي تاز، نېمەڭگە يوغان سۆزلەيسەن؟ قاغا پوق يېمەستە، ئەجەب ئادەمگە زەھىرىڭنى سانجىپ كەتتىڭا ! ئەجەب قورسىقىڭ ئاغرىمىسا، تارتىشمىسا دەپ كەتتىڭا! گېپىڭ بولسا ئاشكارا

قىلمامسەن؟ ئالە ئۇنداق بوغالتىرلىقىڭنى، ئاجا ـ سىڭلىڭغا ئېلىپ بەر، مەن سەندەك مەينەت تازنىڭ بوغالتىرلىقىنى قىلغۇچە ئېسىلىپ ئۆلۈۋالارمىنا ! ـــ دېدى. ئابدۇغېنى ئاخۇن توختى قارىينى «بولدى، بولدى، گەپ قىلمىسىلا» دەپ تارتىپ، سۆرەپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى. نەمەتمۇ خۇددى ئۇنى بوغۇپ قويمىسا دەردى چىقمايدىغاندەك ئارقىسىدىن دېۋەيلىگىنىچە قالدى.

چۈشتىن كېيىن ۋىلايەتتىن كەلگەن ئىككى كادىر ئاكتىپلار ۋە پارتىيە ـ ئىتتىپاق ئەزالىرىنى يىغىپ مەجلىس ئاچتى. مەجلىستىن كېيىن كوپىراتىپ باشلىقلىرى بىلەن ئەترەتمۇ ئەترەت بېرىپ، بۇغداي ئورۇۋاتقان دېھقانلارغا:

ـــ دېھقان قېرىنداشلار، ئورۇپ بولغان بۇغدايىنى ئوپچە ھېسابلايمىز، ئوپچە تەقسىم قىلمىز، بۇ يۇقىرىنىڭ يولىورۇقى، ھېچكىم ئۆز ئالدىغا يۆتكىمىسۇن، ـــ دەپ يەتكۈزدى.

ـــ بىز سىلەرنى بىزگە كوپىراتسىيە قۇرۇپ بېرىڭلار دېدۇقمۇ؟ بىز ئەزەلدىن ئۆز ئالدىمىزغا تېرىقچىلىق قىلىپ جان بېقىپ كەلگەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق قىلىمىز، كوپىراتسىيەگە كىرمەيمۇ جېنىمىزنى باقالايمىزا ـــ دېدى بەزىلەر. يەنە بەزىلەر:

ـــ ئۆزىمىزنىڭ يېرىنى ئۆزىمىز تېرىيلى دېگەنمۇ گۇناھ بولدىمۇ ئەمدى؟ ئەگەر شۇنداق بولسا، باشقا كەلگەننى كۆرەيلى، قېنى، بىزنى نېمە قىلۇېتەرسىلەركىن؟ ـــ دېيىشتى.

3 ـ ئەترەتتىكىلەر ئورغاق بىلەن ئېتىز قىرىغا قويۇپ قويغان دۇمبالىرىنى ئېلىپ كادىرلار بىلەن ئاكتىپلارنى قوغلاپ سۇرۇپ كېتىشتى. يۇسۇپ ئارقىدا قېلىپ ئۇلارنى توسماقچى بولغاندا، «ئەتىيازدا ئۇچ ئادىمىمىزنى ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ قويغان يۇسۇپ دېگەن سەنغۇ، تاياق دېگەنىڭ قانداق

بولمىدىغانلىقىنى سەنمۇ تېتىپ باق!» دەپ تۇتۇۋېلىپ، بولۇشىغا ئۇرۇپ ئۆيىگە تاشلاپ قويۇشتى.

قېنى قىزىپ تۇرغان دېھقانلار يۈسۈپنى ئۇرۇپ، كادىرلارنى قوغلىۋېتىپ پۈخادىن چىققاندەك بولۇشتى. ئۇلار كادىرلا بىلەن ئاكتىپلارنىڭ يۈسۈپ بىلەن كارى بولماي قانداق قېچىشقىنىنى دوربىسىپ راسا كۈلۈشتى. ئۇلار روھلانغان، كۆرەڭلىگەن ھالدا قالغان ئىككى ئەترەتتىكىلەرنىمۇ ئۆزلىرىگە ئەگەشتۈرۈش ئۈچۈن مەھەللىنىڭ يۇقىرىسىغا قاراپ ماڭدى. 1 ـ ئەترەتتىكىلەرنىڭ بىر قىسمى ئۆز ئالدىغا ئورما ئورۇۋاتاتتى. كۆپ قىسمى قولى ئىشقا بارماي ئېتىز بېشىغا يىغىلىۋېلىپ قۇرۇق پاراڭ سوقۇپ تۇرۇشاتتى. 3 ـ ئەترەتتىكىلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىشلەۋاتقانلارمۇ، بىكار تۇرغانلارمۇ تەڭلا ئۆرۈلۈپ قاراشتى.

— يېرىمنى ئۆزۈم تېرىيمەن دېيىش گۇناھ ئەمەس، كومپارتىيە ئۆز ئەركىنلىكىمىزنى قولىمىزغا بەرگەن!

— يېرىمىزنى ئۆزىمىز تېرىيمىز، ئۆزىمىز ئورۇپ، ئۆزىمىز يىغىمىز. پايدا ـ زىيىنىغا ئۆزىمىز ئىگە بولىمىز. بىز ھېچكىمگە ئېغىرىمىزنى سالمايمىز.

— ھەممىنى قىلغان ئاشۇ نەمەت تاز بىلەن ئۇنىڭ قولچوماقلىرى!

— ھەممىمىز يىغىلىپ ۋىلايەتكە بېرىپ ئەرز قىلايلى، ئاقمىسا ئۇرۇمچى، بېيجىڭغا بارىمىز!

— توختاڭلار خالايىق، ئۆپكەڭلارنى بېسىۋېلىڭلار! — كىشىلەر ئابدۇغېنى ئاخۇنۇمنىڭ تەمكىن ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا قاراپ قېلىشتى، ھېچكىم ئۇنىڭ نەدىن پەيدا بولۇپ قالغىنىنى كۆرمىگەنىدى.

— بۇغدايلىرىمىز پىشىپ تۆكۈلۈپ كېتىۋاتىدۇ، ئالدى بىلەن ئۇنى ئورۇپ يىغىۋالايلى، مۇشۇ بۇغداي بولمىسا يىلنى

قانداق چىقىرىمىز؟ خوتۇن ـ بالىلىرىمىزنى قانداق باقىمىز؟ تەييار ئاشنى تاشلاپ بىر ـ بىرىمىزنى بوغۇشۇپ يۈرمەيلى. كوپىراتسىيەلىشىش باشقا بىر كىمنىڭ ئەمەس، كومپارتىيەنىڭ كۆرسەتكەن يولى. بۇ يولدا ماڭماي كىمگە ئەرز قىلساقمۇ بىكار. قېنى، بۇغداي ئورىمىز دەيدىغانلار مېنىڭ كەينىمدىن مېڭىڭلار. ۋاقىتنى ئۆتكۈزمەي ئىشىمىزنى قىلىۋېرەيلى.

ـــ يۇرۇڭلار خالايىق، بىزگە ئەگەشسەڭلار زىيان تارتمايسىلەر.

6 ـ 5 ئادەم ئىككىلەنمەي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. قالغان 15 ـ 10 چە ئادەم سەل ئىككىلىنىپ ئاندىن ئەگەشتى. ئابدۇغېنى ئاخۇن ئىتتىك ـ ئىتتىك مېڭىپ ئېتىز بېشىغا قاراپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى ئادەم بارغانسېرى كۆپىيىۋاتاتتى.

ـــ غېنى باپكارنى تۈتۈپ كېلىپ ئەدىپىنى بېرەيلى، ئۇ دېھقانلارنى باشلاپ كەتمىسۇن!

ـــ ئۆلتۈرۈۋېتىدىغان گۇيكەن بۇ غېنى دېگەن!

3 ـ ئەترەتتىن كەلگەن ئوسمان بىلەن ئۇنىڭ يېنىدىكى ئىككىيلەن ئابدۇغېنى ئاخۇننىڭ ئارقىسىدىن قوغلىماقچى بولۇشتى. قىزىل ساقال، يېشىل كۆزلۈك ھۈسەين ئاخۇن دېگەن موللا ئادەم ئۇلارنى توسۇۋالدى:

ـــ ئالدىرىماڭلار، ئالدىرىماڭلار، ھەممە ئىشنىڭ يولى بار. ئابدۇغېنى ئاخۇننىڭ تاپقان دادىسى تېخى ھايات، بالا دېگەننى دادا باشقۇرىدۇ.

ھۈسەين ئاخۇن شۇ يەردىنلا ئۇدۇل مەھەللىنىڭ سىرتىغا چىقىپ يۇلغۇنلۇقتا قوي بېقىۋاتقان ھادى ئاخۇننىڭ يېنىغا بارىدى. ئۇ ئەينى يىللاردىكى سالى باپكارغا قويۇپ قويغانىدەك ئوخشايدىغان، ئېگىز بوي، ئىككى مۇرىسى ئالدىغا چىقىپ تۇرىدىغان، چىرايى تاتىراڭغۇ ئادەم ئىدى. چىرايىدىن ئاچچىقى

يامانلىقى چىقىپ تۇراتتى، ئۇ ھۈسەين موللىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا ئۆيگە قايتىپ كەلدى. خوتۇنىنى ئەۋەتىپ ئابدۇغېنى ئاخۇننى چاقىرتىپ ئەكىلىپ، ئۆيگە كىرىشىگىلا كالتەك بىلەن ئۇرۇپ كەتتى. ئابدۇغېنى ئاخۇننىڭ چۈشەندۈرۈشىگە قۇلاق سالماي، ئاپپاق، ئۇزۇن ساقىلىنى تىترىتىپ:

— بۇگۈندىن تارتىپ كاپىراتسىيە - پاپىراتسىيە دېگەنگە يېقىن يولىمايسەن، ئېتىزغا چىقماي قوي باقىسەن. ئەگەر گېپىمنى ئاڭلىمىساڭ، سەندەك تۇزكورنى ئۆز قولۇم بىلەن ئۆلتۈرۈپ كۆمۈۋېتىمەن ! — دەپ ۋارقىرىدى. ئابدۇغېنى ئاخۇن دادىسىنىڭ مىجەزىنى بىلگەچكە قارشىلىق قىلماي، قوي باققىلى بارماقچى بولۇپ ماڭدى. چىقىپلا قوي باقىقىلى بارماي، بۇغدايلىققا يېقىن يەردىكى چوڭقۇر بىر ئېرىقنىڭ ئىچىدە مۆكۈنۈپ ياتتى. ئاخشىمى قورسىقى ئېچىپ چىدىيالماي، بىر كىچىك بالىنى ئەۋەتىپ خوتۇنىغا نان ئاچىقتۇرۇپ يېدى. ئېرىقنىڭ ئىچى نەم، سالقىن ئىدى. ئۇ ئۆزىنى تاشلاپ راھەتلىنىپ ئۇخلىدى. تاڭ يورۇغاندا مەھەللىسىگە يىراق يوللار بىلەن كوپىراتسىپ ئىشخانىسىغا باردى. كوپىراتسىپ ھويلىسى سېرىق كىيىملىك ئەسكەرلەر بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى. ئەسكەرلەر ھويلىدا ئولتۇرۇپ غىزا يەۋاتاتتى. چۆگۈن كۆتۈرگەن ئىككى بالا ئۇلارنىڭ كۇرۇشكىلىرىغا چاي قۇيۇپ بېرىۋاتاتتى. نەمەت ھەربىيچە يىلىڭ چاپىنىنى يېپىنچاقلىغان ھالدا ئىچكىرىكى ئىشخانىدىن چىقىپ ئابدۇغېنى ئاخۇننى كۆردى - دە، ئۇنىڭغا ئاشخانىدىن بىر چۆگۈن چاي ئەكىلىپ ئىچكىرىدىكى باشلىقلارغا چاي قۇيۇپ بېرىشنى تاپىلاپ قويۇپ كىرىپ كەتتى. ئابدۇغېنى ئاخۇن چاي كۆتۈرۈپ كىرگەندە، نەمەت ئۇنى تۆردە ئولتۇرغان 50 ياشلاردىكى خام سېمىز ئەر كىشى بىلەن ياشراق ئوفىتسېرغا تونۇشتۇرۇپ:

— مۇئاۋىن مۇدىر ئابدۇغېنى، — دېدى. ئولتۇرغانلار

ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ، باشلىرىنى لىڭشىتىپ قويدى. ئابدۇغېنى ئاخۇن ئۇلارغا جاۋابەن قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ سالام قىلىپ بولۇپ، نەمەت كۆرسەتكەن ئورۇنغا بېرىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ كۆزى ئۇدۇلىدىكى تامغا قاتار يۆلەپ قويۇلغان مىلتىقلارغا چۈشتى. مىلتىقلار غۇۋا قاراڭغۇلۇقتا ۋالىلداپ كۆزگە تاشلىناتتى.

چۈشكە يېقىن كوپىراتىپ ئىشخانىسى ئالدىغا 80 ـ 70 گە يېقىن ئادەم يىغىلدى. ئۇلارنى ئەترەت باشلىقلىرى ئادەم ئەۋەتىپ يىغىپ كەلگەندى. كۆپ قىسمى ئېتىز بېشىدىنلا كەلگەنلىكتىن ئورغاقلارنى ئېلىۋالغانىدى. 3 ـ ئەترەتتىكى ئوسمان، سادىق ئاخۇن باشلىق بىرنەچچىسىنىڭ توپ ئالدىغا ئۆتۈپ ھۇرپىيىپ تۇرۇشىدىنلا ياخشى نىيەت بىلەن كەلمىگەنلىكى، بىرەر ئىش چىقارماقچى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى. ھويلا ئىشىكى ئېچىلىپ مىلتىق كۆتۈرگەن ئىككى ئەسكەر چىقىپ ئىككى تەرەپتە مىلتىقلىرىنى مۇرىسىگە ئېسىپ تۇردى. ئارقىدىن ۋىلايەتلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ــ چاچلىرىغا ئاق كىرگەن، خام سېمىز ئادەم بىلەن يېشى بىر يەرگە بېرىپ قالغان چوقۇر يۈزلۈك تەرجىمان، ياش ئوفىتسېر، رايون باشلىقى قاتارلىقلار چىقىپ ياغاچ ئورۇندۇقتا دېھقانلارغا يۈزلىنىپ ئولتۇرۇشتى. نەمەت ئالدىغا چىقىپ بىردەم تاغدىن ـ باغدىن سۆزلىگەندىن كېيىن ج خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقىنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن شالاڭ چاۋاك ئاۋازى ئاڭلىنىپ يوقاپ كەتتى. دېھقانلار ۋىلايەتتىن كەلگەن بۇ كاتتا ئەمەلدارغا قاراپ بىر پەس جىم بولۇپ قېلىشتى. باشلىقمۇ ئالدىرىماي، ئۇزۇن ماتا يەكتەكنىڭ ئالدىدىن تۆكلۈك مەيدىلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان، ئۇزۇن ساقاللىق، قايرىما بۇرۇتلۇق، دوپپا ـ تۇماق كىيگەن، ئاندا ـ ساندا بەزىلىرى سەللىمۇ ئورىۋالغان، تېمىلىرىدا ئۇزۇن پىچاقلىرى ساڭگىلاپ تۇرىدىغان، چىرايى

ئاپتاپتا كۆيۈپ، قوللىرى بىلەن يالاڭغىداق پۇتلىرى دەرەخ قوۋزىقىدەك بولۇپ كەتكەن، كىيىملىرى كونا بولسىمۇ جېنى چىقىڭ، بىر - بىرىدىن بويلۇق بۇ ئادەملەرگە بىر باشتىن كۆز يۇگۇرتۇپ، خۇددى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكىنى بىلىۋالماقچى بولغاندەك قاراپ كەتتى. ئىككى ئوتتۇرىدا سۇرلۇك بىر جىمجىتلىق پەيدا بولدى. بۇ جىمجىتلىق يەنە بىر پەس سوزۇلسا خۇددى بىرەر ئىش يۈز بېرىدىغاندەك، ھەممە ئادەمنىڭ نېرۋا تالالىرى چىقىڭ تارتىلىپ چېكىگە يەتكەندە، باشلىق سالاھىيىتىگە ماس بولمىغان ئىنچىكە ئاۋازدا سۆز باشلىدى. چوقۇر تەرجىمان ئۇنىڭ سۆزىنى ئۇدۇللۇق تەرجىمە قىلىپ بەردى.

— دېھقان ئاكىلار، ياخشىمۇسىلەر! مەن سۆزۈمنى باشلاشتىن بۇرۇن، سىلەردىن بىر سوئال سورىۋالاي، سىلەر «دېھقان» دېگەن گەپنىڭ مەنىسىنى بىلەمسىلەر؟

كىشىلەر بىر پەس تېڭىرقاپ قالدى. ئۇ يەر - بۇ يەردىن «بىلمىمىز، دېھقان دېگەن تېرىقچىلىق قىلىدىغان خەق» دېگەندەك ئاۋازلار ئاڭلاندى.

— ھە، توغرا، دېھقان دېگەن كۆزدە بۇغداي تېرىيدىغان، ئەتىيازدا پەرۋىش قىلىدىغان، پىشقاندا ئورۇپ تېپىدىغان، كىشىلەرنى ھاياتلىق ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئاشلىق بىلەن تەمىنلەيدىغانلار، دېگەنلىك. شۇڭا، سىلەرنىڭ بۇغداي ئورۇشۇڭلار ياخشى ئىش. ئەمما، كوپىراتسىيە بولغاندىكىن، بۇغدايىنى ئۆز ئالدىڭلارغا ئېلىپ كەتمەي، كوپىراتسىيەنىڭ تۇزۇمى بويىچە بىر تەرەپ قىلىشىڭلار كېرەك...

— قانداق كوپىراتسىيە ئىكەن ئۇ دېھقانىنىڭ بۇغدىيىنى تارتىۋالىدىغان؟

— بۇغداي تېرىپ خەقنە تاپشۇرۇپ قويۇپ، يەنە خەقتىن تىلەپ يېگەنمۇ ئىشمۇ؟

— ئورۇڭلار ئاۋۇ خام قاپاقنى، تولا تىلىنى چاينىۋەرمەسۇن!

دېھقانلار گۈرۈلدە يوپۇرۇلۇپ كېلىشىگە ئىككى ئەسكەر ئۇلارنى توسۇۋالدى. كادىرلار دەرھال ئىشخانىغا كىرىپ كېتىشتى. بىرنەچچە دېھقان بىرىپ ئىككى ئەسكەرنىڭ قورالىغا ئېسىلدى. ئەسكەرلەر قورالنى بەرمەي، يېنىچە مېڭىپ ئۆزلىرىنى قوغدىغان هالدا ئىشخانىغا كىرىپ ئىشكىنى تاقىۋالدى. دېھقانلارمۇ، ئىچىدىكى كادىر، ئەسكەرلەرمۇ هاياجان ۋە غۇلغۇلا ئىچىدە ئىدى، دېھقانلار ئىشكىنى قانداق ئېچىشنى مەسلىھەتلىشىۋاتاتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق ئىشلارنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيتتى. ئىشك ئىچىدىكى ئەسكەرلەر بولسا قوراللىرىنى قولىغا ئېلىپ تەييار بولۇپ تۇراتتى. بەزىلىرى «كوماندىر، بىز نېمە ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئەدىپىنى بەرمەي، قورقۇپ بۇ يەرگە كىرىۋالىمىز؟ بىزگە بۇيرۇق بېرىڭ، بىز ئۇلارنى چېكىندۈرەيلى» دەپ تەلەپ قىلىشاتتى. ئوفىتسېر ئۆزىمۇ هاياجانلىنىپ تۇرسىمۇ ئالدىراپ ئۇلارنىڭ تەلىپىگە قوشۇلمىدى. ئۇ تۈگىلۈكتىن ئۆگزىگە چىقىپ پەسكە قارىدى. ئۇچ دېھقاننىڭ ئىشىكىنى جالاقلىتىپ تېپىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، تاپانچىسىدىن ئاسمانغا قارىتىپ ئوق چىقاردى. مىلتىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ كىشىلەر هودۇقۇپ توختاپ قېلىشتى. شۇ چاغدا ئوسمان:

ــ ۋاي خەق، قورقما، ئەسكەرلەر پاختا مىلتىقتا قۇچقاچ ئېتىۋاتىدۇ. هېچنېمە قىلالمايدۇ! ــ دەپ ۋارقىرىدى. ئارقىسىغا قايتماقچى بولۇپ تۇرغان كىشىلەر يەنە توختاپ ئىشىك تەرەپكە قىستاپ كەلدى. ئوسمان بىلەن يەنە بىر ئۆزۈنتۇرا ئادەم ئىشكىنى جان ـ جەهلى بىلەن تېپىشكە باشلىدى. ئىشكىنىڭ بىر قانىتى سۇنغاندا ئىشىك ئالدىدىكىلەر تەنتەنە قىلىپ چۇقان سېلىشىپ ئىشكىنى دۈمبىسى بىلەن ئىتتىرىپ ئاچماقچى بولۇشتى. شۇ چاغدا ئارقا ـ ئارقىدىن ئوچ پاي ئوق ئېتىلىپ، ئۈچ ئادەم يەرگە يىقىلدى. ئۇلارنىڭ بەدىنىدىن ئېتىلىپ چىققان

قان ئىشىك ئالدىنى قىپقىزىل بويىدى. قالغانلار ئۆلە - تىرىلىشىگە باقماي، يىقىلىپ - قوپۇپ قاچتى. بىردەمدىلا ئىشىك ئالدىدا يىقىلىپ ياتقانلاردىن باشقا ئىنس - جىن قالمىدى. ئۈچ ئادەمنىڭ بىرى يېنىچە، ئىككىسى دۈم ياتاتتى. ئۇلارنىڭ بىرى ئوسمان، يەنە بىرى ھوسېين موللا ئىدى. ئۇنىڭ سەللىسى سەل نېرىغا دومىلاپ كەتكەن بولۇپ، چاچ - ساقاللىرى يىراقتىن قانداق قىزىل كۆرۈنەتتى. مارجانغا ئوخشايدىغان يېشىل كۆزلىرى ئوچۇق قالغانىدى.

ئىشىك ئېچىلىپ ئەسكەرلەر بىلەن ئاكتېپلار سىرتقا چىقتى. ياتقانلارنىڭ گۈرەن تومۇرىنى تۇتۇپ تەكشۈرۈپ كۆرۈشتى. ھوسېين ئاخۇن ئاللىقاچان جان ئۈزگەنىدى. ئوسماننىڭ ھالىمۇ بەك بوشتەك قىلاتتى. مۇرىسىگە ئوق يېگەن ئۆمەر ئىسمىلىك يەنە بىر ياش بالا قانسىراپ ھوشسىز ياتاتتى. ئوسمان شۇ كۈنى خۇپتەنگە قالماي جان ئۈزدى. ئەمدىلا 16 ياشقا كىرگەن ئۆمەر ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىدا ئىككى ئاي يېتىپ، بىر قولىدىن ئايرىلغان ھالدا قايتىپ كەلدى.

بۇ ۋەقە يۈز بېرىپ بىرنەچچە كۈندىن كېيىن توغراقلىقتىن يەنە تۆت ئادەم قولغا ئېلىنىپ، ھەربىرى 15 - 10 يىللىقتىن كېسىلىپ كەتتى. سادىق ئاخۇن باشلىق 17 ئادەمگە «بۈزۈق ئۇنسۇر» قالپىقى كىيدۈرۈلدى. قولغا ئېلىنغان، قالپاق كىيدۈرۈلگەنلەرنىڭ ئۆيلىرى ئاختۇرۇلۇپ، تاغار - تاغارلاپ ئاشلىق، چارۋا مالىرى مۇسادىرە قىلىندى.

شۇ يىلى قىشتا سايباغ بازىرىدا «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، توغراقلىق بۇ كوممۇنانىڭ بىۋاستە قاراشلىق دادۇيى بولدى. يۇسۇپ كوممۇناغا ئۆستۈرۈلۈپ سۇ كادىرى بولدى. كوممۇناغا باشلىق بولۇشنى تاما قىلىپ يۈرگەن نەمەت نېمىشقىدۇر ئۆسەلمىدى. ئۇ «مۇشۇ خەق ئۆزىگىمۇ

قىلدى، ماڭمۇ قىلدى» دەپ توغراقلىقلاردىن ئاغرىنىپ، بىر مەزگىل قېيىداپ، سالپىيىپ يۈردى. قېيىدىغانىنىڭ پايدىسى يوقلۇقىنى كۆرۈپ ئاستا ـ ئاستا ئوڭشىلىپمۇ قالدى.

ھەرنېمە دېگەنبىلەن توغراقلىق دادۇيىنىڭ باشلىقى دېگەنلىك توغراقلىقنىڭ ئېگىسى، ئەڭ چوڭ ھوقۇقدارى دېگەنلىك، توغراقلىق ناھىيەگە، بازارغا يىراق، ئۆز ئالدىغا بىر يۈرت. بۇ يەرگە ئاسانلىقچە ماشىنا، ھارۋا كېلەلمەيدۇ. بۇ يەرگە ئالدىراپ كادىر كەلمەيدۇ. كەلسىمۇ بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپلا كېتىشكە ئالدىرايدۇ. شۇڭا، نەمەت بۇ يەردە ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇپ، خالىغىنىنى قىلالايدۇ. ئۆستۈم دەپ پىچىقى ئۆتمەس مۇئاۋىن باشلىق بولغاندىن، توغراقلىقنى ئۆز ئالدىغا سورىغان ئەۋزەل ئەمەسمۇ.

نەمەت يەنە قارا ئېتىغا مىنىپ گىدىيىپ يۈرىدىغان بولدى. بولۇپمۇ «ئىستىل تۈزىتىش» ھەرىكىتى باشلىنىپ كىشىلەرگە ھەيۋە كۆرسىتىدىغان پۈرسەت كەلگەندە ئۇ تېخىمۇ روھلىنىپ كەتتى.

بۇ قېتىمقى ھەرىكەتتە ئىبراھىم گىجىك بىلەن سىدىق ئاخۇنغا، يەنە بىرى تىلىۋالدى ئاخۇنغا پىكىر كۆپ چۈشتى. ھېيىت ئاخۇن ئاممىنىڭ پىكرىنى رەتلەپ، تۈتامغا چىقمايدىغان پارچە ـ پۈرات گەپلەرنى قىسقارتىۋېتىپ، ئۇ ئۇچىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گەپ سۆزلىرىنى رەتلەپ چىقتى.

ھېيىت ئاخۇن ئۇلارنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گەپ ـ سۆزلىرىنى يېزىۋاتقاندا، پېشانىسى بىلەن بۇرنىنىڭ ئۈستىدە تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. ئۇ بۇ گەپلەرنىڭ ئاشۇ ئادەملەرگە كۆتۈرۈپ قويۇۋسىز بالايىئاپەت ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى بىلەتتى. لېكىن، ئوتتۇرىغا چۈشكەن بۇ پىكىرلەرنى ئەينەن يېزىپ يۇقىرىغا يوللاش ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ئىدى. يېزىۋېتىپ بەزى گەپلەرنى سەل سىلىقلاپ قويۇشنى ئويلىسىمۇ، بۇ گەپلەرنى

ھەممە ئادەمنىڭ ئاڭلىغىنىنى ئويلاپ، نىيىتىدىن يېنىپ قالاتتى. ئىچىدە: «پۈت يۇگۇرۈكى ئاشقا، ئېغىز يۇگۇرۈكى باشقا» دېگەن شۇ، دەپ ئويلاپ، ئىختىيارسىز ئاچچىق كۈلەتتى. ھېمىت ئاخۇن پەرەز قىلغاندەك «بۇ سۆزلەر بەدىلىگە ئىبراھىم ئاخۇن ئوڭچى ئۇنسۇر، سىدىق ئاخۇن بىلەن سېتىۋالدى ئاخۇن يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر قالپىقىنى كىيدى. توغراقلىقتىكى سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ سانى تېخىمۇ كۆپەيدى. ئۇلار كەمبەغەل دېھقانلارنىڭ، سوتسىيالىزم ۋە كوممۇنىزم يولىنىڭ، يېڭى تۈرمۈشنىڭ دۈشمەنلىرى ئىدى. ھېچكىم ئۇلارغا ئوچۇق چىراي ئاچمايتتى، ھېسداشلىقمۇ قىلمايتتى. ئۇلار پىرولېتارىيات دىكتاتورىسى ئاستىدا تىترەپ، ئۆمىلەپ ياشىشى كېرەك ئىدى. ئۇلار ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ كۈلەلمەيتتى، بىرەرىگە ئېچ سىرىنى ئېيتالمايتتى. ئەزالار بىلەن تەڭ ئولتۇرۇپ تەڭ قوپالمايتتى. يېڭىراق كىيىم كىيەلمەيتتى. ئۇلار كۈنىگە ئون نەچچە سائەتلەپ ئەڭ ئېغىر، ئەڭ مەينەت ئىشلارنى قىلاتتى. مۇشۇنداق ياشاش يولىنى ئۇلار ئۆزى تاللىۋالغانىدى. بۇ خۇددى شۇ دەۋرنىڭ گېزىتلىرىدە ئېيتىلغاندەك، ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەۋاتقان پويىزنىڭ ئالدىنى توسماقچى بولغان ياۋۇزەك پويىز چاقلىرى ئاستىدا يانچىلىش تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىغاندەك بىر ئىش ئىدى.

كوممۇنا قۇرۇلغاندىن كېيىن توغراقلىقتىكى ئۇچ ئەترەتتە بىردىن ئوپچە ئاشخانا قۇرۇلۇپ، ئەزالار تاماقنى ئاشخانىدىن يەيدىغان بولدى. ئەترەت قارىمىقىدا يەنە تىككۈچىلىك كارخانىلىرى قۇرۇلۇپ، ئەزالارنىڭ كىيىمىنى ھەقسىز تىكىپ بېرىدىغان، يەسلىلەر قۇرۇلۇپ، ئۇششاق بالىلار ھەقسىز بېقىلىدىغان بولدى. تاماق، كىيىم ـ كېچەك، بالا غېمىدىن

قوتۇلغان دېھقانلار پوتون كۈچىنى ئىشلەپچىقىرىشقا سەرپ قىلىشى، مو بېشىدىن 10 مىڭ جىڭلاپ ھوسۇل ئېلىشى كېرەك ئىدى. ئەمما، ئىشلار ئويلىغاندەك ئاسان بولمىدى. چۈنكى، بۇ ئەلمىساقتىن ھېچكىم قىلىپ باقمىغان ئىشلار ئىدى. ساددا، ياۋاش دېھقانلار ئۇلارنىڭ قەدىمدىن تارتىپ داۋام قىلىپ كەلگەن تۇرمۇش ئۇسۇلى بۇزۇلۇپتىلگەندە كاج، شەخسىيەتچى، ئاچ كۆز تەرەپلىرىنمۇ ئاشكارىلاشقا باشلىغانىدى. كادىرلار ھەددى - ھېسابسىز ئۇششاق - چۈشىنىڭ تۇرمۇش ماجىرالىرى ئىچىدە نېمە قىلىشنى بىلمەي گاڭگىراپ يۈرۈشەتتى. شۇنداقتىمۇ يۇقىرىنىڭ سىياسىتىنى ئىجرا قىلماي، ئاشلىقتىن «سۇنئىي ھەمراھ» قويۇپ بەرمەي بولمايتتى. بۇ سەكرەپ ئىلگىرىلەش دەۋرى ئىدى. دېھقانلار تاكى يورۇماستا ئورنىدىن تۇرۇپ تا خۇپتەنگىچە تىنىم تاپماي ئىشلەيتتى، يېرىم كېچىگىچە يەنە سىياسىي ئۆگىنىشكە قاتنىشاتتى. ئېتىزلار ئادەم بويى كولىنىپ، قاتمۇقات ئوغۇت كۆمۈلگەندىن كېيىن تېرىلغان زىرائەتلەر تۆككەن تەرگە يارىشا ھوسۇلمۇ بېرەتتى. ئەمما، بۇ ھوسۇل يۇقىرىغا ھەسسىلەپ كۆپتۇرۇپ مەلۇم قىلىناتتى. ساختا مەلۇماتقا ئاساسەن چۈشۈرۈلگەن غەلله - پاراق ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئامبارلار قۇرۇقدىلىپ قالاتتى. ئۆلۈپ قالماسلىق ئۈچۈن يەنە يۇقىرىنىڭ ياردىمىگە تايانماي بولمايتتى، بۇ ھالەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن كادىرلار يەرنى كۆپ ئېچىپ، يەر سانىنى كەمرەك مەلۇم قىلىش چارىسىنى تاپتى، بۇ چارە ئۇنۇمىمۇ بەردى. بىراق، توغرا قىلىقتا ئاچقىلى بولىدىغان يەر چەكلىك، بىرلىك ھوسۇل بولسا يىلمۇيىل ئېشىشى شەرت ئىدى. كېيىنكى ئىشلارنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ھېچكىم تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى.

نەمەت ئېتىدىن چۈشمەيلا 1 ـ ئەترەتنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ كەلگەندە، ھويلىدا قاچا تۇتۇپ ئۆچرەتتە تۇرۇشقان، چىرايىدىن ئاچلىق ۋە ھارغىنلىق چىقىپ تۇرىدىغان ئەر ـ ئايال، قېرى ـ چۈرىلەر ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ قاراشتى. شۇ ھامان بەزى چىرايلاردا تاما ئارىلاشقان خۇشامەتلىك كۈلكىلەر پارقىراپ قالدى. كىملەردۇر زورمۇزور ھەجىيىپ ئېگىلىپ سالام قىلىشتى. يەنە بەزىلەر تەتۈر قاراپ ئۆز كويلىرى بىلەن بولۇشتى. ئامبارچى تۇردى ئاخۇن ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىۋېتىپ، ئاتخانا تەرەپكە قاراپ:

ـــ مەخەت قاربي، هاي مەخەت قاربي! ـــ دەپ توۋلىدى.

مەخەت قاربي يۈگۈرۈپ چىقىپ نەمەتنى ئاتتىن يۆلەپ چۈشۈرۈپ، ئاتنى ئىچكىرىگە ئەكىرىپ كەتتى.

نەمەت سالام قىلغانلارنىڭ سالىمىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئىلىك ئېلىپ، ئۆز ۋاقتىدا ئۆزىنى ياراتمىغان قىز ـ چوكانلار ۋە بىر چاغلاردا جاھانغا پاتماي يۈرۈشىدىغان بايىنىڭ بالىلىرىنىڭ ئالدىدىن قاپاقلىرىنى تۇرۇپ ھەيۋە بىلەن مېڭىپ ئۆتتى. كۆڭلىدە: «ھەرقايسىڭلىغا تېخى ئاز، سەنلەر مەن كۆرگەن كۈننىڭ ئوندىن بىرىنى كۆرۈشمىدىڭ، توختاپ تۇرۇش...» دەپ ئويلايتتى. بىر چەتتە، ئەتىگەن ئۇماچ قاينىناتقان چوڭ قازانىنىڭ قىسمىقىنى تالىشىپ، كۆچۈكتەك بوغۇشۇۋاتقان، ئېغىز ـ بۇرۇنلىرى قاپقارا بولۇپ كەتكەن ئۇششاق بالىلارنى كۆرگەندىلا، ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىر يەر تىترىگەندەك بولدى. ئۇ ئامبارچى بىلەن زاپخوزغا قاراپ: «ماۋۇ ئۇماچ دېگەننى خۇدانىڭ سۈيىگىلا چالماي، ئانچە ـ مۇنچە گۈلە ـ قاق، كاۋا ـ چامغۇر توغراپ ئېتىڭلار، ماندىق» دەپ قويدى.

بۇگۈن 1 ـ ئەترەت ئاشخانىسىدا پولۇ ئېتىلىدىغان كۈن

ئىدى. ئايدا بىر قېتىم ئېتىلىدىغان پولۇ ھەممە ئادەمنىڭ ئىشتىھاسىنى ئېچىپ تاقىتىنى تاق قىلىۋەتكەنىدى. لېكىن، دۇملەكلىك قازاندىن ماي ـ گۆشنىڭ پۇرىقى ئەمەس، كۆچىلارنىڭ كۆيۈك پۇرىقى كېلىۋاتاتتى. نەمەت ئامبارچىنىڭ ئارقىسىدىن ئەترەت كادىرلىرى تاماق يەيدىغان كىچىك ئۆيگە كىرىپ كېتىۋېتىپ: «نېمىدە ئەتتىكلار بۇ پولۇنى، كىرسىن يېغىدا ئەتمىگەنسىلە؟» دەپ ھەزىل قىلدى.

ـــ توۋا دېسىلە دادۇيجاڭ، كىرسىن يېغىدىمۇ ئاش ئەتكىلى بولامدىكەن؟ ـــ دېدى ئامبارچى خىرقىراپ كۈلۈپ.

پولۇ ياغسىز، شويلىدەك سۇيۇق ئىدى. ئىس پۇرايتتى. يوغان بىر پارچە سېمىز گۆش بىلەن ئوخشىمىغانلىقى چانماي، گالدىن سىلىق ئۆتۈپ كەتتى.

نەمەت ئاشنى يەپ بولۇپ «كارت ـ كۇرت» كېكىرىپ، ئامبارچى دەملەپ بەرگەن دورىلىق چاينى ئىچىپ ئولتۇرۇپ ئەترەت باشلىقلىرى بىلەن پاراڭغا چۈشتى.

ـــ ماڭا قايلاڭلار، ھەسناخۇن، مۇشۇ كومپارتىيە ھەقىقەتەن ئادىل جۇما، ئاڭلىساق، بەدۆلەت ھەر جۈمە كۈنى قازان ئېسىپ كەمبەغەللەرگە ئاش بېرىدىكەنمىش. ماتىتەيمۇ جۈمە نامىزىدىن يېنىپ پېقىر خەلقنىڭ بېشىغا كۈمۈش تەڭگە چاچىدىكەنمىش. لېكىنزە، ھېچقانداق پادىشاھ كۈندە ئۈچ ۋاق غىزا بېرىپ پۇقرانى قورساق غېمىدىن قۇتۇلدۇرماپتىكەن. پۇقرا دېگەن قورساق غېمىدىن قۇتۇلغاندىكىن، ئەمگەك قىلماي نېمىش قىلىدۇ دەيسىلەر.

ـــ راست دەيلا، مېنىڭچىمۇ كومپارتىيە ھەرقانداق ھۆكۈمەتتىن دانا، قىلنى قىرىق يارىدىغان پارتىيە. مۇشۇ خوتۇن خەقنى ئالساق، خوتۇن خەق دېگەن قازان بېشىدا يۇرۇپ بولسا يەپ

تويمايدىغان، بولمىسا قازان ـ قومۇچنى يالاپمۇ ئۆتۈپ كېتىدىغان، ئاغزىمۇ، پۇت ـ قولىمۇ بىرەدەم بىكار تۇرمايدىغان خەق. مەن مۇشۇ خوتۇن خەقنىڭ چىدامليقىغا، كۈچىگە ھەيران قالىمەن. ئەر كىشىنى كۈچى بار دەيدۇ. لېكىن، خوتۇن كىشى قىلىدىغان بەزى ئىشلارغا خېلى ـ خېلى ئەركەكلەرمۇ چىدىمايدۇ. كومپارتىيە مانا مۇشۇ خوتۇنلارنى قازان بېشىدىن ئازاد قىپتى، كوممۇنانىڭ ھەممە ئىشىنى شۇلار قىلىدىغان بولۇپ كەتتى ئەمەسمۇ ! بۇمۇ قەدىمدىن بولۇپ باقمىغان ئىشمىكىن دەيمىنا.

قالغانلارمۇ «راست، راست» دېيىشىپ كەتتى.

ـــ مۇشۇ تۇغۇتنى ئالساق، ـــ دەپ گەپكە ئارىلاشتى ئەترەت باشلىقى ھەسىناخۇن، ـــ بالا تۇغقۇچە خوتۇن كىشىنىڭ ئۇستىخان ـ ئۇستىخانلىرى ئاجرايمىش. ئۇ ئالەمنىڭ بوسۇغىسىغا يەتتە قېتىم بېرىپ يەتتە قېتىم يانارمىش. بىزنىڭ خوتۇن چوڭ بالامنى تۇغقاندا ، تۇغۇت ئانىسى ئۇلۇغۇرۇپ كېلەلمەي يېنىدا ئۆزۈم تۇرغان دەڭلا، خوتۇننىڭ جاپاسىنى كۆرۈپ ھوش ـ كاللام ئايلىنىپ، تاس قالغان مەنمۇ تەييار بولۇپ قالغىلى. شۇ چاغدا بالا تۇغۇش مۇشۇنداق تەس ئىش بولسا خوتۇن كىشىنىڭ يېنىغا ئىككىنچى يولىماسمەن، دەپ قەسەمۇ قىلىۋەتكەن.

ئولتۇرغانلار قاقاھلاپ كۈلۈشتى:

ـــ قەسەم قىلىپ تۇرۇپ سەككىز بالا تېپىپسىلە، قەسەم قىلمىغان بولساڭلار ئىش بار ئىكەن...

ـــ ھەسىناخۇن، يىگىت سۆزىدىن، يولۇاس ئىزىدىن يانماس دېگەننى ئاڭلىمىغانما؟

ـــ پاتەمخان ئۇنىمىسا قانداق قىلىمەن. سىلە بىلمەيسىلە،

ئۇ ياش ۋاقىتلىرىدا بەك شوخ ئىدى دەيمەن، ھەر ئاخشىمى يېلىمدەك چاپلىشىۋېلىپ... ھى - ھى - ھى...

نېمىشقىدۇر نەمەتنىڭ قاپاقلىرى تۆرۈلدى.

— بولدى ھەسىناخۇن، بولدى قىلىڭلار، ئۆزۈمنىڭ گېپىگە كېلەيلى. يۇقىرىدىن ھېلىقىدەك كوممۇنا ئاشخانىلىرىنى ياخشىلاڭلار، تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىڭلار، دەپ ھۆججەت كەپتۇ. پات ئارىدا تەكشۈرۈپ باھالاشمۇ بولىدىغان ئوخشايدۇ. شۇڭا، ئەي تەكشۈرگۈچىلەر كەلگۈچە قازان باشلىرىنى، ئا ھويلىنى پاكىزرەك تازىلاپ قويارسىلەر، جازالىنىپ قالماڭلار يەنە. يەنە بىرى، ئەترەت تەۋەسىدە ھېلىقىدەك ئوغرىلىقچە شەخسىي قازان ئېسىۋاتقانلار بارمۇ، بۇنىڭغىمۇ كۆز - قۇلاق بولۇڭلار. مۇشۇ دېھقان خەق دېگەنغۇ زادى ياخشىلىقنى بىلمەيدۇ. ھۆكۈمەت بىر ئوبدان ئاش بېرىپ بېقىۋاتسا، چاشقاندەك نېمە تاپسا ئۆيىگە توشۇپ ئوغرىلىقچە يەۋالمىسا كۆڭلى قانائەت تاپمايدۇ. شەخسىي قازان ئاسماڭلار، ئوپچە قازاننىڭ تامىقىنى يەپ كوممۇنىزم قۇرمىز، دېسە ئۇنماي، ئۆزىنىڭ بىلگىنىنى قىلىدۇ. ھەي تۇداخۇن، قوشناڭلار كېچىسى تىز ئۇخلاۋاتامدۇ؟ بۇرنۇڭلارغا بىر نەرسە پۇراپ قالمايدىغاندۇ؟

— قايسى قوشنامنى دەيلا دادۇيجاڭ؟

— ھېلىماخۇنلارنى دەيمەن.

— بۇ ۋاقىچە بىلمىدىم، بۇنىڭدىن كېيىن خەۋەر ئېلىپ تۇرارمەن.

— كېچىسى كۆزەتچىلىككە ئادەم قويۇڭلار، ھېلىقىدەك قازان ئاسقانلار بايقالسا، دەرھال ئۆيىنى ئاختۇرۇپ تىقىپ قويغان ئاشلىقلىرىنى مۇسادىرە قىلمىساق بولمايدۇ. ئاڭلىغانسىلەر، 3 - ئەترەتتىكىلەر ھېكىماخۇننىڭ ئېغىلىدىن 6 - 5 تاغار بۇغداي -

قوناق تېپىپتۇ. چوڭقۇر كولاپ كۆمۈۋېتىپتىكەن. ئۇنداقلارنى 1 ـ ئەترەتتىمۇ يوق دېگىلى بولمايدۇ جۇمۇ.

نەمەتنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ «خوش، شۇنداق» دەپ تۇرۇشقانلار نەمەت چىقىپ كېتىشى بىلەنلا پىچىرلىشىپ كېتىشتى.

ــ بايا بۇرنۇڭلىغا بىر نەرسە پۇراپ قالمىغاندۇ دەپ سورىغاندا، تاس قالدىم، بۇخېلىچىخان ئاچامنىڭ موربىسىدىن ھەر كۈنى كېچىسى خىلمۇخىل مەززىلىك پۇراقلار بۇرنىمىزغا پۇراپ تۇرىدۇ، دەپ سالغىلى.

ــ ئۇنداق دېگىلى بولامدىغان، بۇخېلىچىخانىلا ئەمەس، ئۇنىڭ قىزلىرى، كۈيۈ ئوغۇللىرىنىمۇ بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ. شۇلارنىڭ زامانى بولۇپ قالدى ئەمەسمۇ بۇ.

ــ بۇمۇ خۇدانىڭ بۇيرۇغىنى. ھەرقانداق بەندىسىنى خۇدا ئۆزى بىر يولدا قويىدۇ. ھېلىمۇ كۆرۈۋاتقان كۈنىمىزگە شۈكۈر.

ــ شۇنداق، شۇنداق، شۈكۈر قىلمىساق بولمايدۇ.

تېگى قىزىل، چېكىم ـ چېكىم ئاق گۈللۈك چىتتا كۆڭلەك، قارا جىلىتكە كىيگەن، ئاق داكا رومىلىنى چېكىلەپ چىگگەن زەينەپ قاياق چۈشتە ئۆيىدىن چىقتى. ئۆيلەرنىڭ ئارقىسىدىكى ئادەم ئاز ماڭىدىغان چاتقاللىق، دەرەخلىكلەردىن يۇگۇرۇپ دېگۈدەك ئۆتۈپ ئېتىزلىقلارنىڭ ئىچى بىلەن ئۇدۇل ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۆيگە كىرىپلا ئانىسى بىلەن مەڭىز يېقىپ كۆرۈشۈپ بولۇپ، جىلىتكىسىنىڭ تېگىدىن ياغلىققا يۆگەلگەن ئىككى نانىنى ئېلىپ ئانىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى. سۈپىدا ياتقان ۋىلاخۇنىنىڭ بىرنېمىلەرنى دەپ ئىڭراۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ئىتتىك دادىسىنىڭ ئالدىغا باردى:

— قانداقراق تۇردۇڭ دادا، بىر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ؟

ۋىلاخۇن مىدىرلىيالماي بېشىنى سەل بۇراپ ئۇنىڭغا قارىدى — ده، كۆزىگە ياش ئېلىپ، يەنە بىرنېمىلەرنى دېدى. ئۇ بىر ئايىنىڭ ئالدىدا، سۇ قۇرۇلۇشىدا ئىشلەۋېتىپ يىقىلىپ قالغانچە ئاغزى گەپكە كەلمەس، پۈت — قولى تۇتماس بولۇپ ياتاتتى. زەينەپ كۈندە دېگۈدەك ئامال قىلىپ دادىسىنى يوقلاپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇ دادىسىنىڭ نانغا تەلمۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، نان‌دىن بىر بۇردا ئوشتۇپ كىچىككىنە پارچىسىنى ئاغزىغا سېلىپ قويدى.

— يۇتالمايدۇ. ئۇماچنىمۇ ئاران يۇتىدۇ. گېلىغا تۇرۇپ قالسا قىينىلىپ كېتەرمىكىن، — دېدى ئانىسى. زەينەپ دادىسىنىڭ ئاغزىدىن نانىنى ئېلىۋەتمەكچى بولغانىدى، دادىسى ئۇنىماي بېشىنى چايقاپ تۇرۇۋالدى. ئاغزىنى چىڭ يۇمغىنىچە كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، نانىنى ناۋات شورىغاندەك شوراپ، تامشىپ كەتتى.

— بىچارىنىڭ بۇغداي نېنى يېگۈسى كەپتىكەن. مۇشۇ نانىنى ساقلاپ ئاز — ئازدىن چىلاپ بېرەرمەن. بىر جىڭ گۆش بولغان بولسا، شورپىسىنى بىر ئىچۈرۈپ قويغان بولسام، سەل ماغدۇرىغا كېلىپ قالاتتىمىكىن.

— گۆشىنغۇ تاپقىلى بولار. لېكىن، بۇ ئۆيده قاينىتقىلى بولارمۇ؟ پايلاقچىلار بىلىپ قالسا قانداق قىلغۇلۇق؟

— خۇدايىم، نېمە كۈنلەرنى كۆرسىتىۋاتىدىغانسەن بىزگە؟ ھەرقانچە گۇناھلىرىمىز بولسىمۇ، كۈپۈرلۈق قىلىپ بىر كىملەرنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتۈپ قويغان يېرىمىز بولسىمۇ، نېمە تۇگىمەس تارتقۇلۇق بۇ. مەن تېخى ئېتىزدىن كېلەلمىسەم، بۇ ئۆيده كىسەل بار دەپ يا بىركىمنىڭ ئىچى ئاغرىمىسا... بىچارە، ئەتىدىن كەچكىچە يالغۇز ياتىدۇ. ئاخشىمى كېلىپ قارىسام، يوتقان — كۆرپە دېگەن قارىغۇسىز بولۇپ كېتىدۇ. نېمە

بولدىكەن، ئىككى كۈندىن بېرى كېچىك تەرتى كەلمەي قورساقلىرى ئىششىپ كېتىپتۇ.

ئانا ـ بالا ئۇن ـ تىنسىز ياش تۆكۈپ يۇم ـ يۇم يىغلاشتى. زەينەپ دادىسىنىڭ يېنىغا ئۆتۈپ باش ـ كۆزلىرىنى سىلاپ، يوتقان ـ كۆرپىلىرىنى ئوڭلاپ يېپىپ قويۇپ:

ـــ خوش دادا، مەن ئەتىگەنلىككە ساڭا شورپا قايىنىتىپ كېلەي، خۇدايىمغا ئامانەت، ـــ دېدى.

ۋىلاخۇن كۆزلىرى بىلەن قىزىغا تارتىشتى. ئاغزىنى ئۇمچەيتىپ كۆزلىرىگە ياش ئالدى. زەينەپمۇ خۇددى دادىسى بىلەن ئاخىرقى قېتىم كۆرۈشۈشى ئىكەنلىكىنى سەزگەندەك، ئىشىك تۈۋىدىن كەينىگە قايرىلىپ، دادىسىغا چىدىمايلا قاراپ، ياشلىرىنى ئېرتقىنىچە چىقىپ كەتتى.

ياز قۇياشى كۇمىلاچ تاملىق پاكار ئۆيلەرنى، ئېتىزلارنى، دەل ـ دەرەخ، ئوت ـ چۆپلەرنى ئايىماي قىزدۇراتتى. يولدا، هويلىلاردا ئادەم ياكى بىرەر ئىت ـ مۇشۇك كۆرۈنمەيتتى. موريلاردىن ئىس كۆتۈرۈلمەيتتى. قارىماققا ئاقۇچ كۈل رەڭ توزان باسقان بۇ يۇرت خارابىلىككە ئايلىنىپ قالغاندەك، ئۇنىڭ ئادەملىرى بۇ يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەندەك تۇيغۇ بېرەتتى.

زەينەپ هويلىغا كىرىشىگە ئېتىكىگە ياماشقان قىزىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، بارلىق ئاستىدىكى كاتتا ياتقان قېيىنئانىسىنىڭ ئالدىغا باردى.

ـــ قانداقراق تۇرىلا ئانا؟

ـــ خۇداغا شۈكۈر بالام، بۇگۈن مەيدەم خېلى بوشاپ قالغاندەك تۇرىدۇ. يۆتەلمۇ خاپا قىلمىدى. ئاخشامقى باچكا پايدا قىلدىمىكەن دەيمەن، ـــ دەپ خىرقىراپ جاۋاب بەردى ئايال.

ـــ هەرنېمە بولسا، سىلى بولسىلىمۇ ساق تۇرۇپ بەرسىلە،

مەن سىلىگە چاي قاينىتىپ نان چىلاپ بېرەي، خۇدا بۇيرۇسا ئاخشاملىققا ئىسسىقراق بىر نەرسە ئېتىپ بېرەرمەن. ھازىرچە چىداپ تۇرسىلا.

— چىدايمەن قىزىم، چىدايمەن. بايا كۆزۈم ئىلىنىپ قاپتىكەن، چۈش كۆرۈپتىمەن. ياش چاغلىرىم ئىمىش، قازاندا لىق گۆش قاينىۋاتقۇدەك، ئىككىمىز بىر ياندا چۆچۈرە تۇگۇۋېتىپتىمىز.

— ئوبدان چۈش كۆرۈپلا ئانا، يەيدىغان نەرسە دېگەن ئوبدان. خۇدايىم رىزقىلىرىنى بېرە. توختى قاري بىلەن دادام تېخى پەيدا بولمىغان ئوخشىمامدۇ؟

— توختى قاري كەلگەندەك قىلمىدى. ئا ئادەم بايا مۇشۇ يەردە بار ئىدى، روزاخۇنىنى يېتىلەپ نەگە ماڭدىكىن.

زەينەپ قۇچقىدىكى بالىنى يەرگە قويۇپ، ئوچاققا ئوت قالىدى. قازانىنى يۇيۇپ، ئىچىگە سۇ قۇيدى. قازان خۇددى ئەزەلدىن ياغ دىدارى كۆرمىگەندەك داتلىشىپ تۇراتتى. ئوت تۇتاشقانچە قازاندىكى سۇ پىژىلداپ ھور چىقىرىشقا باشلىدى. زەينەپ ئاشتاختا ئۇستىگە چوڭ ـ كىچىك قاچىلارنى تىزىپ، ئىچىگە زاغرا ناننى ئۇششاق ئۇۋاپ، يوشۇرۇپ ساقلاۋاتقان بىر كۆرۈشكا قوي يېغىنى ئېلىپ ھەر قاچىغا قوناقتەك سېلىپ ئۇستىگە چاي قۇيدى. نان بىر دەمدىلا ھۆپپىدە يۇمشاپ كۆپۈپ چىقتى. بۇ ئۇلارنىڭ چۈشلۈك تامىقى ئىدى. كەچلىك تامىقىمۇ مۇشۇنداقلا بولاتتى. مەدەك ئۇنى ئارىلاشتۇرۇپ يېقىلغان بۇنداق زاغرا نانلار ئەتىگەنلىك تاماققا قوشۇپ ئادەم بېشىغا ئىككىدىن تارقىتىپ بېرىلەتتى، بۇ نانلار گالىنى غاجاپ تەستە ئۆتەتتى، ئادەمگە قۇۋۋەتمۇ بولمايتتى، لېكىن ئاچلىقنى بېسىش ئۈچۈن ئۇنى يېيىش كېرەك ئىدى. كۆپلىگەن ئائىلىلەردە مۇشۇ نانمۇ ناھايىتى ئەتىۋارلىق ئىدى.

شۇ يىللاردا توغرا قىلىقتا:

ئاق قۇشقاچمۇ سايرايدۇ،
كۆك قۇشقاچمۇ سايرايدۇ.
مەدەك ئاننى تولا يەپ،
ھاشارچى بالىلار يىغلايدۇ.

ئارپا نېنىمۇ دەيدۇ،
مەدەك نېنىمۇ دەيدۇ.
گالدىن ئۆتكىنى بىلەن،
ئاچقان يەرگە بارمايدۇ.

دېگەندەك قوشاقلار تارقالغانىدى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى تارىسى
www.uyghurkitap.com

ئون بەشنچى باب

1958 ـ يىلىنىڭ كۈز ئايلىرىدا دادۇي ئىشخانىسى ئەتراپىغا، يول بويلىرىغا، تام، دەل ـ دەرەخلەرگە «ئومۇم خەلق پولات تاۋلاش ھەرىكىتىگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، پولاتتىن سۈنئىي ھەمراھ قويۇپ بېرەيلى!»، «پولات مارشال، نى تەختكە چىقىرايلى»، «ئىككى يىل زەربىدارلىق بىلەن پولات تاۋلاپ قېرى جاھانگىر ئەنگلىيەدىن ئېشىپ كېتىمىز!» دېگەندەك لوزۇنكا، شوئارلار چاپلاندى. توغراقلىقلار بۇ ئاجايىپ ـ غارايىپ گەپلەرنى چۈشىنەلمىسىمۇ، «پولات»نىڭ نېمىلىكىنى ئاز ـ تولا بىلەتتى. لېكىن، ئۇنى قانداق تاۋلايدىغانلىقىدىن زادى خەۋىرى يوق ئىدى. بىر كۈنلەر كېلىپ ئۆزلىرىنىڭمۇ پولات تاۋلىغۇچى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى تېخىمۇ ئويلاپ باقمىغانىدى. يېقىنقى يىللاردا پەيدا بولۇپ قالغان «سۈنئىي ھەمراھ»، «پولات مارشال» دېگەندەك گەپلەرگە مۇشۇ ھۆكۈمەت ئۆزى بىلىدىغان ئىشتۇ، دەپ باش قاتۇرۇپ ئاۋارىمۇ بولمايتتى. بەزى گەپدان بوۋايلار «قېرى جاھانگىر ئەنگلىيە» دېگەننى «ئۆز ۋاقتىدا بەدۆلەتكە مىلتىق بەرگەن پەرەڭ مەلىكىسىنىڭ دۆلتى شۇ، ئۇلارنىڭ ئادەملىرى قۇملۇقتىكى غايىب شەھەرنى ئاختۇرغىلى كېلىپ، ئۆلەر ھالغا چۈشۈپ قالغاندا، بىزنىڭ قويچىلار تېپىۋالغان، نەمەتنىڭ چوڭ دادىسى قۇربان باخشى ئۇلارنى داۋالاپ ساقايتقان، ئۇلار مۇشۇ يەردە خېلى ئۇزاق تۇرغان» دەيىشتى.

توغراقلىقتىكى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ياش ئوقۇتقۇچىسى «سۈنئىي ھەمراھ» دېگەننى «ئاسماندا ئۇچىدىغان، نوھ

ئەلـەيھىسسالامنىڭ كېمىسىگە ئوخشايدىغان بىر كېمە. بىر پولاتنى جىقراق تاۋلىيالىساق، شۇنداق كېمىدىن بىرنى قويۇپ بەرگەن بولىمىز» دەپ چۈشەندۈردى.

— مۇئەللىم، پولاتنى قانداق تاۋلايدۇ؟ — دەپ يەنە سوراشتى بالىلار.

— رۇدىنى چوڭ ئوچاقلاردا كۆيدۈرۈپ تاۋلايدۇ.

— رۇدا دېگەن نېمە؟

— رۇدا دېگەن... تاغدا بولىدىغان، پولات تاۋلىغىلى بولىدىغان تاش.

— مۇئەللىم، قۇمدا پولات تاۋلىغىلى بولمامدۇ؟

— بولمايدۇ.

— قۇمدا نېمە قىلغىلى بولىدۇ؟

مۇئەللىم جاۋاب بېرەلمەي كۈلدى، سەل ئويلىنىۋېلىپ:

— ئىلىم - پەن تەرەققىي قىلسا، ئىنسانلار چوقۇم قۇمدىنمۇ پايدىلىنالايدىغان بولىدۇ، — دېدى.

— مۇئەللىم، تاغ دېگەن قانداق بولىدۇ؟

مۇئەللىم دوسكىغا بور بىلەن قۇملۇقنى، ئۇنىڭ يېنىغا تىك چوققىلارنى سىزدى.

— ماۋۇ قۇملۇق، ماۋۇ ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ تۇرغىنى تاغ.

— مۇئەللىم، بۇ يەردە تاغ بولمىسا، پولاتنى قانداق تاۋلايمىز؟

مۇئەللىم يەنە كۈلدى. ئۇ بۇ سوئالغا ھەقىقەتەن جاۋاب بېرەلمەيتتى.

يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە توغراقلىقتىكى قاۋۇل ئەمگەكچىلەر تەشكىللىنىپ قوشنا ناھىيەنىڭ تېغىغا بېرىپ پولات تاۋلاشقا قاتنىشىدىغان بولدى. كەنتتىكى ئىش كۆرگەن، تەجرىبىلىك چوڭلار، ياش ئەر - ئاياللارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك سەپەرۋەر قىلىنىپ، پولات تاۋلىغۇچىلارنى ئابدۇغېنى ئاخۇن

باشلاپ ماڭدى. تاش ئاخۇنىنىڭ باشچىلىقىدا قۇرۇلغان قاتناش ئەترىتى تاغدىكىلەرگە يېقىلغۇ، يېمەك ـ ئىچمەك، كىگىز ـ كېچەك دېگەندەك لازىملىق نەرسىلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى.

قۇملۇقتا ياشاپ كەلگەن، ئەزەلدىن تاغنى كۆرۈپ باقمىغان توغراقلىقلارغا دەسلەپتە «پولات تاۋلاش» ناھايىتى قىزىقارلىق، كۆڭۈللۈك ئىشتەك تۇيۇلدى. تاغ باغرىنى بويلاپ قاتار ئورۇنلاشقان چېدىرلار، گەمە ئۆيلەر، مىغ ـ مىغ ئادەملەر، ياسلىۋاتقان، ياسلىپ بولغان چوڭ ـ كىچىك «دومناپېچ»لار، ھەممە يەردە لەپلەپ تۇرغان قىزىل بايراقلار، رادىيو كانىيىدىن ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان جەڭگىۋار ناخشا ھەم قىسقا، جانلىق خەۋەرلەر... يۇرت ئىچىدىن يىراق بۇ تاغ باغرىنى جانلاندۇرۇۋەتكەندى. توغراقلىقلار دەسلەپتە چوڭ چېدىرغا ئورۇنلاشتى، ئەتىسىدىن تارتىپ تاغ باغرىنىڭ بوش يېرىگە گەمە كولاشقا چۈشتى. گەمىلەر پۈتۈپ مەش قويۇلدى. كىشىلەر ئىسسىق گەمىلەرگە ئورۇنلىشىپ ئاۋۋال كەلگەنلەر ياساپ تەييار قىلىپ قويغان پېچلاردا پولات تاۋلاشنى ئۆگىنىشكە كىرىشتى. كۆزەينەكلىك خەنزۇ تېخنىك بىلەن ياش تەرجىمان ئۇلارغا پېچنى قانداق تەييارلاش، ماتېرىيالنى قانداق تەرتىپ ۋە نىسبەتتە سېلىش، ئوت يېقىش، ئېرىتمىنى قانداق چىقىرىش قائىدىلىرىنى زېرىكمەي تەكرار ـ تەكرار ئۆگەتتى، قولمۇقول ئەمەلىي ئىشلەپمۇ كۆرسەتتى، دېھقانلار قىزىقىپ ئاڭلاپ ئاز ـ تولا بىر نەرسىلەرنى بىلىۋالغاندەكمۇ قىلدى. ئەمما، خىلمۇخىل ئاتالغۇلار ئۇلارنىڭ ئېسىدە قالمايتتى. ھېللا پىششىق يادلىۋالغان قائىدىلەرنى بىردەمدىلا ئۇنتۇپ كېتەتتى. توغراقلىقلار تېخنىكنىڭ ياردىمىدە پېچقا تۇنجى قېتىم ئوت قالاپ، پېچتىن ئېتىلىپ چىققان قىپقىزىل تۆمۈر ئېرىتمىسىنى كۆرگەندە ناھايىتى ھاياجانلىنىشتى، دۇنيادا ئادەم قىلغىلى

بولمايدىغان ئىش يوق ئىكەن. بىزدەك قارا قورساق ئادەملەرمۇ مۇشۇنداق ئىشلارنى قىلالىدۇق - ھە، دېيىشىپ كېتىشتى. ئەمما، ئۇلار ئۆزلىرى مۇستەقىل ئىشقا كىرىشكەندە، بۇ ئىشنىڭ ئۇنداق ئاسان ئەمەسلىكىنى بايقاپ قېلىشتى. ئىككىنچى، ئۇچىنچى قېتىمدا پېچىنىڭ ئاستىدا قېلىن، قاتتىق داشقال ئۇيۇۋېلىپ پېچ مۇزلاپ كەتتى، كېيىنكى قېتىملاردىمۇ نەتىجە كۆتكەندەك بولمىدى. بىر قېتىم پېچتىن ئېتىلىپ چىققان داشقال ئارىلاش ئېرىتمە مىجىت ئاخۇن دېگەن ئادەمنىڭ مۇرىسىگە چاچرىدى. ھەش - پەش دېگۈچە چاپانغا ئوت تۇتىشىپ، ئادەم گۆشىنىڭ كۆيگەن پۇرىقى بىلەن مىجىت ئاخۇننىڭ ئېچىنىشلىق پەريادى پېچ ئەتراپىنى بىر ئالدى. مىجىت ئاخۇن ناھىيەلىك دوختۇرخانىدا ناھايىتى ئۇزاق يېتىپ بىر مۇرىسى مايماق بولۇپ ساقايدى. ئارقىدىنلا پېچ ئۇستىدە ئىشلەۋاتقان بىر دېھقاننىڭ يۈز - كۆزى كۆيۈپ يارىلاندى. باشقا يۇرتتىن كەلگەنلەر بىر ئادەمنىڭ ئون نەچچە مېتىرلىق ئېگىز پېچقا چۈشۈپ كۆيۈپ كەتكەنلىكىنى، ئۇنىڭ بىر تال سۆڭىكىنىمۇ تېرىۋالالمىغانلىقلىرىنى سۆزلەپ يۇرۇشەتتى. بۇ گەپلەر دېھقانلارنىڭ ئىچىگە بىر ۋەھىمە سېلىپ قويدى. ئۇلار ئەمدى ۋەزىپىنى ئورۇنلىيالماي قېلىشىدىن ئەنسىرەشكە باشلىدى.

ئابدۇغېنى ئاخۇن باشتىكى خەنزۇ تېخنىكىنى ئىزدەپ تاپالماي، ئېگىز تۇماق كىيگەن، پاكارغىنا، ئاق سېرىق بىر ئادەمنى باشلاپ كەلدى. كىشىلەر ئۇنى «يېڭىسارلىق ئادەم» دېيىشەتتى. لەپلەپ قار يېغىۋاتقان بىركۈنى، يېڭىسارلىق ئادەم ئابدۇغېنى ئاخۇن باشلىق 6 - 5 دېھقانىنى كەينىگە سېلىپ، يەرلىك كىشىلەرنىڭ تونۇرىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر پېچ ياسىدى. ئۇنىڭغا ئوتۇن، ياغاچ كۆمۈرى ۋە رۇدىنى قاتمۇقات سېلىپ ئوت ياقتى، ئوت يېرىملاشقانچە ئارقا - ئارقىدىن

ماتېرىيال سېلىپ، رۇدا مىقدارىنىمۇ كۆپەيتىپ، يەرلىك تۆمۈرچىلەرنىڭ كۆڭۈلكى ئارقىلىق شامال بېرىپ تۇردى.

شۇ قېتىم بىر ئوتتىلا 100 جىڭ تۆمۈر ئېرىتىلدى. يېڭىسارلىق ئادەم خېلى كۆنلەرگىچە توغراقلىقلار بىلەن بىللە يېتىپ - قوپۇپ يۈردى. بۇ جەريانىدا كىشىلەر ئۇنىڭ ئەسلىي ئۇستا پىچاقچى ئىكەنلىكى، ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ مۇشۇ ئۇسۇلدا تۆمۈر ئېرىتىپ پىچاقچىلىق قىلىپ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىشتى. شۇنداق قىلىپ توغراقلىقتىن كەلگەن دېھقانلارمۇ ئاز - ئازدىن تۆمۈر ئېرىتىشكە باشلىدى.

توختى قارىي ئۆيىدىن ئايرىلغىلى ھەش - پەش دېگۈچە ئىككى ئاي بولۇپ قالدى. ئۇ تاغدا رۇدا قىزىتىۋېتىپ ياشىنىپ قالغان ئاتا - ئانىسىنى، بالىلىرى بىلەن زېنەپنى ئويلايتتى. ئۇ زېنەپنى شۇنچىلىك سېغىنغاندى. ئاق داكا ياغلىقىنى چېكىلەپ چىگگەن، يىغىدىن قاپاقلىرى ئىششىپ كەتكەن، غەمكىن قىياپىتى بىلەن تېخىمۇ لەۋەن، ئوماق كۆرۈنىدىغان زېنەپ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن بىردەممۇ نېرى بولمايتتى. ئۇ زېنەپكە ئېچ ئاغرىتاتتى، ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپلا يۈرەتتى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ دادىسى ئۆلۈپ كېتىپ، بىرنەچچە ئاي ئىچىدىلا ئانىسىمۇ ئۆلۈپ كەتتى. زېنەپ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئېچ ئاغرىقىدا تولا يىغلاپ، ئورۇقلاپ شۇمەكتەك بولۇپ قالدى. ئۆيدە ئۇنىڭ يۈكى ھەممىدىن ئېغىر، بالىلار تېخى بىر - بىرىدىن كىچىك، توختى قارىينىڭ ئاتا - ئانىسى بولسا كېسەلچان، ھېسابتا ئۇلارمۇ ھالىدىن خەۋەر ئالمىسا بولمايدىغان كىچىك بالا. زېنەپ ئەرلەرگە ئوخشاش ئېتىزغا چىقىپ ئىشلەيدۇ، ئۆيگە كېلىپ يەنە ئۆيدىكىلەر ئۈچۈن پايپېتەك بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە تۆگىمەس ئۆگىنىش، مەجلىسلەرگە قاتناشمىسا بولمايدۇ. نەمەت قىشتىمۇ ئۇلارغا ئارام بەرمەيدۇ. «كۆتۈرەلمىسەك ساڭگىلىتىۋال» دېگەندەك، مۇشۇ كۆنلەردە «تۆت زىياناش» نى

يوقىتىمىز دەپ قۇشقاچ، چاشقان سېلىپ يۈرگۈدەك...

توختى قاري ئىختىيارسىز ئۇلۇغ - كىچىك تىندى. بۇ جاپالىق كۈنلەر قاچانمۇ چېكىگە يېتەر، دەپ ئويلا - ئويلا يوغان بىر تاشنىڭ ئارقا تەرىپىدىن دومىلاپ چۈشكەنلىكىنى سەزمەي قالدى، ئېگىزدە، ئەتراپتا ئىشلەۋاتقانلارنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئۆزىنى قاچۇرۇپ بولغۇچە تاش ئۇنىڭ يانپېشىغا سوقۇلۇپ چۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭغا ھېچ ئىش بولمىغاندەك تۇيۇلۇپ ئىشلەۋەردى. ئاخشىمى ئىشتىن قايتقۇچە ئاقساپ ماڭدى. بىراق، ئەتىسى يانپېشىنى ئالالمای قالدى. چۈشكە يېقىن دورا سومكىسىنى كۆتۈرۈپ كىرگەن دوختۇر ئۇنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ: «تەلىيىڭ بار ئىكەن، يىگىت. سۆگەكتكە زەخىم يەتمەپتۇ، بىرەر ھەپتە ئارام ئالساڭ ساقىيىپ قالسەن» دەپ دورا بېرىپ، ئۆزىنىڭ ھەر كۈنى بىر قېتىم كېلىپ تەكشۈرۈپ تۇرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ چىقىپ كەتتى. توختى قاري كەچكىچە مىدىرلىماي ياتتى. ئەتىسى باشقىلار ئىشقا چىقىپ كەتكەندە، ھەمراھلىرى نەدىندۇر تېپىپ ئەكىلىپ بەرگەن قولتۇق تاياقنى تاينىپ ئىشىك ئالدىغا چىقتى. پەستە ئۇيانداڭ - بۇيانغا ئالدىراش ئۆتۈشۈپ يۈرگەن ئادەملەرگە، رۇدا، كۆمۈر ياكى داشقال بېسىلغان قول ھارۋا، ئېشەك ھارۋىلىرى، ئوت پۈركۈپ يېنىۋاتقان دومنا پېچلارنىڭ ئەتراپىدا ئۆزۈن لىملارنى كۆتۈرۈپ يۈرگەن پولات تاۋلىغۇچىلارغا بىردەم قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ يېنىدىلا ئىككى تۆۋرۈككە بېكىتىلگەن قارا تاختاي گېزىتى بار ئىدى. كۆك شىرىق چاپان، قۇلاقچا كىيىۋالغان ياشقىنە بىر يىگىت يانچۇقىدىن بىرنەچچە ۋاراق قەغەزنى چىقىرىپ، قەغەزلەرگە بىردەم قاراپ تۇردى - دە، بور بىلەن قارا تاختاينىڭ يۇقىرىسىغا «پولات ئۇچۇن جەڭ» دەپ يازدى. ئۇنىڭ خېتى كۆرۈمسىز ئىدى. بىرىنچى قۇردىن باشلىغان خېتى قۇر ئاخىرىغچە دوسكىنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ قالاتتى، خېتىدىن رازى

بولماي، دوسكىنى ئۆچۈرۈپ قايتا يېزىشقا باشلايتتى. يېزىپ ـ يېزىپ توختاپ، سەل نېرىغىراق بېرىپ قاراپ بېقىپ يازغانلىرىنى يەنە ئۆچۈرەتتى. توختى قاري ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ تارتىنغاندەك كۈلۈمسىرەپ:

ـــ مەن يېزىپ باقسام بولارمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

يىگىت دەرھال توختاپ ئۇنىڭغا بىر قارىدى ـ دە، گەپ قىلماي بور بىلەن قەغەزنى بېرىپ:

ـــ مۇشۇ قەغەزدىكىسى بويىچە يازمىز، ـــ دەپ قويدى.

توختى قاري قەغەزگە پات ـ پات قاراپ، ئۇنىڭدىكى خەتلەرنى دوسكىغا چىرايلىق كۆچۈردى. يىگىت يەنە بىر يانچۇقىدىن ئېلىپ بەرگەن قەغەزدىكى شېئىرلارنىمۇ ئۇنىڭ يېنىغا رەتلىك يېزىپ چىقتى. يېزىپ بولۇپ، قارا تاختاينىڭ تۆت بۇرجىكى، ئاستى ـ ئۈستى ۋە ماقالە ئارلىرىنى چىرايلىق گۈل ـ نەقىشلەر بىلەن بېزىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يىگىت ھەر كۈنى توختى قارىنى ئىزدەپ كېلىدىغان بولدى. توختى قاري ئۇنىڭ مۇخبىر ئىكەنلىكىنى، يازغانلىرىنىڭ بىر نۇسخىسى شەھەردە چىقىدىغان گېزىتكە ئەۋەتىلىدىغانلىقىنى ئاڭلىغىنىدا ئۆزىنىڭ قارامللىق قىلغىنىدىن خجىل بولۇپ قالدى. ئەمما، يىگىت ئۇنى بۇرۇنقىدەكلا ئىزدەپ كېلىۋەردى. ھەتتا ئۆزى يازغان شېئىرلارنى ئوقۇپ بېرىپ پىكرىمۇ ئالىدىغان بولدى. بىر كۈنى ئۇ ئاپپاراتلىرىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، توختى قارىنى ئىشلەۋاتقان يېرىدە سۈرەتكە تارتىپ قويدى. ئاردىدىن بىرەر ھەپتە ئۆتكەندە ئۇنىڭغا بىر نۇسخا گېزىت ئەكىلىپ بەردى. توختى قاري گېزىتنىڭ باش تەرىپىدە كۈلۈپ تۇرغان، جۇڭسىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋەتكەن يىگىتنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىگە تەستە ئىشەندى. سۈرەتكە «مەنمۇ پولات تاۋلىدىم» دەپ ماۋزۇ قويۇلغانىدى. بۇ توختى قارىنىڭ تۇنجى قېتىم سۈرەتكە چۈشۈشى ئىدى.

شۇ كۈنلەردە مودا بولغان «ھەممە پولات ئۇچۇن» دېگەن شوئار

خۇددى ئۆتكۈر قورالدەك ياكى يارلىقىتەك ھەرقانداق توسقۇنلۇقنى يوقىتىپ، مۇمكىن بولمايدىغان ئىشنىمۇ بىردەمدە رېئاللىققا ئايلاندۇراتتى. پولات تاۋلاش ئۇچۇن ناھايىتى كۆپ ياغاچ كۆمۈرى ۋە ئوتۇن زۆرۈر ئىدى. توغراقلىقتا قالغان ئەرلەردىن تەشكىللەنگەن بىر گۇرۇپپا توختىماي دەرەخ كېسەتتى. توغراق بارمۇ، تېرەك بارمۇ، تازا مېۋە بېرىدىغان ئۇجمە، ئۆرۈك، ياڭاق بارمۇ، بىردەمدىلا گۈرسۈلدەپ يىقىلىپ يەردە ياتاتتى. كىشىلەر ئۇنى ھەرە بىلەن پارچىلاپ، مەھەللە سىرتىدىكى يوغان ئورىلاردا كۆيدۈرۈپ «ياغاچ كۆمۈرى»گە ئايلاندۇراتتى، شاخ ـ شۇمبىلىرىنى كېسىپ ئوتۇن قىلاتتى. تاغارلارغا قاچىلانغان ياغاچ كۆمۈرى بىلەن باغلام ـ باغلام ئوتۇنلار تۆگە ـ ئېشەككە ئارتىلىپ، ئات ھارۋىلىرىغا بېسىلىپ، كېچە ـ كۈندۈزلەپ يىراقتىكى تاغ باغرىغا توشۇلاتتى. بىرەر ئايغا قالماي توغراقلىقتا چوڭراق بىرەر تۇپ دەرەخ قالمىدى.

ھېلىم ئاخۇن ئىشەك ئالدىدىكى ئاسمان ـ پەلەك تېرەكلەرنىڭ كېسىلىپ كەتكىنىگە چىدىماي ساراڭدەكلا بولۇپ قالدى. توققۇز تۇپ تېرەك خۇددى زەبەردەس پالۋانلاردەك ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ قەدىم جايىنى قورشاپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ روھى مۇشۇ تېرەكلەرگە سىڭىپ قالغاندەك بىلىنەتتى. كۆڭلى خۇش چاغلىرىدا ھويلىغا چىقسا، تېرەك يوپۇرماقلىرى خۇددى ئۇنىڭ خۇشاللىقىغا ئورتاقلىشىۋاتقاندەك كۆمۈشتەك پارقىراپ، مەيىن شامالدا يېقىملىق شىلدىرلىشاتتى. ئۆيدە بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بولسا تېرەكلەرمۇ جىمىپ سۈكۈتكە چۆمگەندەك تۇيۇلاتتى. ئۇ تېرەككە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۆتمۈش ئەسلىمىلىرىگە غەرق بولغان ۋاقىتلىرىدا روھى ئاسمان ـ زېمىن، دەل ـ دەرەخ ۋە ئەجدادىنىڭ روھى بىلەن بىرلىشىپ بىر جان، بىر تەنگە ئايلانغاندەك، كۈچلىنىپ، ياشىرىپ قالغاندەك

تۆيغۇغا چۆمۈلەتتى. ئۇنىڭ تېرەكلەرگە مېھرى چوڭقۇر ئىدى، ئۇلارنى ئاسرايتتى، كىشىلەرنىڭ ئات ـ ئېشەك باغلىشىغا، زىبا ـ زەخمەت يەتكۈزۈشىگە يول قويمايتتى. كىشىلەر ئۇنىڭ ئۈستىنى «تېرەكلىك ھويلا» دېسە، مەھەللىسىنى «تېرەكلىك مەھەللە» دېسە، ئۇ پەخىرلىنەتتى. مانا بۇگۈن ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر كۈندىلا يوق بولدى. ھەر يىلى ئەتىيازدا مەي بولۇپ پىشىپ، ئادەملەرنىلا ئەمەس، ئۇچار قانات، جان ـ جانداراارنىمۇ تويغۇزىدىغان ئۇجملەرمۇ، ئۇلارغا قونۇپ، چۈرۈقلىشىپ كۆڭۈللەرنى ئاچىدىغان قۇشلارمۇ يوق بولدى. ئۇنىڭ ھويلىسى بىر دەملا قاغجىراپ قالدى. ئۇنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرغۇسى كەلمەيتتى. يوللاردا، ئېتىزلاردا ئايلىنىپ يۈرگىنىدە ئۆزىگە ئوخشاش تەمتىرەپ يۈرگەن قۇشقاچلارنى كۆرسە، مېنىڭ مەھەللىمدىكى قۇشقاچلار شۇمكىن، دەپ ئىچ ئاغرىتاتتى. يانچۇقىدىكى كومۇنادىن بەرگەن زاغرا نانىنى ئۇۋاپ بېرىۋېتىپ:

ـــ كېتىڭلار، يىراق يەرلەرگە ئۇچۇپ كېتىڭلار، ـــ دەيتتى.

يىراقتىن رەگەتكە كۆتۈرۈپ يۇگۇرۈشۈپ يۈرگەن بالىلارنى كۆرسىلا، بېشىدىكى تۇمىقىنى قولىغا ئېلىپ: «ھۇش، ھۇش!» دەپ قۇشقاچلارنى ئۇركۈتۈپ قوغلايتتى. ھەي بىچارىلەر... ئۇ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئۇزاققىچە قاراپ تۇرۇپ كېتەتتى. قۇشقاچلار يەرگە قونۇشتىن قورقۇپ، ئاسماندا ئېچىنىشلىق چىرىلدىشاتتى. ئۇلارنىڭ ئۇۋىلىرى بۇزۇۋېتىلگەن، ئۇلار قونغۇدەك، ئارام ئالغۇدەك بىرەر تۇپ دەرەخمۇ يوق ئىدى. ئۇچۇپ كېتىۋاتقانلىرىنىڭ بەزىلىرى ئوق يەپ يىقىلسا، بەزىلىرى قاناتلىرى تېلىپ، ھالىدىن كېتىپ يىقىلاتتى. بالىلار قۇشقاچلارنىڭ ئۆلۈكلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ خۇشال بولۇشۇپ يۇگۇرۈشەتتى.

ھېلىم ئاخۇن نەمەتنى ئىزدەپ باردى:

ـــ نەمىتاخۇن بالام، ئۇمۇ مەيلى، بۇمۇ مەيلى. لېكىنزە،

دەرەخلەرنى كېسىۋەتكىنىمىز زادى بولمىدى، بىزنىڭ يۇرتنى ساقلاپ تۇرغىنى ئاشۇ دەرەخلەر ئىدى. ئۇنى كېسىۋەردۇق، كېسىۋەردۇق، ئەمدى ھەممە يەر ئوچۇقچىلىق بولۇپ كەتتى. ئېتىزلىرىمىزنى، ئۆيلىرىمىزنى قۇم بېسىۋالارمۇ دەپ نېمىشقا ئويلىمايمىز. خەلق ئويلىمىسىمۇ مەيلى، لېكىن سىلى يۇرت ئاتىسى تۇرۇپ نېمىشقا ئويلمايلا. مانا سىلىنىڭ چوڭ دادىلىرى دەسسىگەنلا يېرىنى كۆكەرتىپ ماڭىدىغان ئادەم ئىدى، ئۇلاقچىلىققىمۇ ئۇستا ئىدى. ئاشۇلار ئاتا - بوۋىلار تىككەن كۆچەتلىرىمىز نەگە كەتتى دەپ، گۆرىدە ئۆرە ئولتۇرۇۋالمىغانمىدۇ، بالام...

نەمەت بىر ئۆڭۈپ بولۇپ ئۆزىنى تۇتۇۋالدى:

— سىلى نەدە ھېلىمكا، جاھاندا نېمە ئىشلار بولۇۋاتىدۇ، بىلەملا شۇنى. بۇ گەپنى ماڭا دېمىلە، مەن ئاڭلىمىغان بولاي. ئەگەر يەنە بىر يەردە دەپ سالسىلا، ھېلىقىدەك قالپاقنىڭ يوغىنىنى كېيىلا. كۆرمىگەننى كۆرۈپ «ۋايداد» دېسىلىمۇ ھېچكىم سىلىگە ياردەم قىلالمايدۇ. ھازىر ھۆكۈمەت ھەممە ئىشنى قويۇپ پولات تاۋلايمىز دەۋاتىدۇ. بۇنىڭغا بىرنېمە دېيىشكە ھېچكىمنىڭ ھەددى ئەمەس. دادا يوللۇق ئادەم بولغاچقا، سىلىگە شۇنچىلىك دەپ قويماي، قوڭلىرىنى غىت قىسىپ، ئاغزىلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، سىڭگەن ناننى يەپ يۈرسىلە.

ھېلىم ئاخۇن شۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىمگە گەپ قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ ئۆيىنىڭ ئارقىسىدىكى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن تامدا ئاپتاپسىنىپ ئولتۇرۇپ، ئۆزىچە بىرنېمىلەرنى دەيتتى. يانچۇقىدىن مەدەك ئارىلاشتۇرۇپ يېقىلغان زاغرا ناننى چىقىرىپ ئالدىرىماي ئۇۋاپ، بىر چاڭگىلىنى ئاغزىغا سالسا، بىر چاڭگىلىنى ئەتراپىغا چاچاتتى، بىر توكۇر قۇشقاچ ئۇنىڭ ئەتراپىدا دانلايتتى، سۇنۇق قاناتلىرىنى سۆرەپ پىر - پىر ئۇچۇپ ئۇنىڭ مۇرىسىگە، نان يۇقى ساقاللىرىغا قونۇۋالاتتى.

گېزىتىلەردە «بىر كۈنمىز يىلغا، بىر يىلىمىز ئەسىرگە تەڭ» دەپ تەسۋىرلەنگەن 1958 ـ يىلىنىڭ قىش پەسلى ئۆتۈپ كەتتى. تاغدىن غەلىبە قۇچۇپ قايتىپ كەلگەن دېھقانلار ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا كىرىشتى. قارىغاندا يەرنى يەنىلا تېرىماي بولمايدىغاندەك قىلاتتى. ئەتىيازلىق ئىشلەپچىقىرىشقا بىرلەشتۈرۈلۈپ يېڭىدىن ـ يېڭى شوئارلار، يېڭى ۋەزىپىلەر چىقىپ تۇراتتى. دېھقانلار ئۇلارنى ئاڭقىرىپ، ماسلىشىپ ئۇلگۈرەلمەيتتى. ھەرقانچە داغدۇغىلىق، جىددىي يىغىنلارمۇ ئاخىر بېرىپ زىرائەتنىڭ، ئوغۇتنىڭ، ئۇلاغ ـ چارۋىنىڭ مەسلىھەتىگە، ھەتتا ئەر ـ خوتۇنچىلىقنىڭ پاراڭلىرىغا ئايلىنىپ كېتەتتى. مۇنداق چاغلاردا ئۇخلاپ ئولتۇرغان ئادەملەرمۇ ئويغىناتتى. سورۇن بىردىنلا ئازادىلىشىپ، كىشىلەرنىڭ روھى كۆتۈرۈلۈپ، كۈلكە ـ چاقچاق قاينايتتى. بەزى گېپى ئاشكارا ئادەملەر:

ـــ كوممۇنانىڭ ئۇمىچى بىلەن مەدەك نېنىنى يەۋېرىپ خوتۇنلىرىمىزنىڭ يېنىغىمۇ يولىماس بولۇپ كەتتۇق. چاقچاق بىلەن بولسىمۇ كۆڭلىمىزنى ئېچىۋالايلى، ـــ دېيىشەتتى. مەتنىياز ئاخۇن ئىسىملىك ۋېجىك، ئاغزىدا چىشى قالمىغان ئادەم گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى تامشىپ:

ـــ كوممۇنىزمغا بارغاندا كوممۇنانىڭ ئاشخانىسىدا قىرىق ئوچاقتا پولۇ، لەغمەن، شورپا دېگەندەك قىرىق خىل نازۇنېمەت پىشىپ تۇرارمىش. قايسىسىنى يېگۈمىز كەلسە قاچىمىزنى ئېلىپ بېرىپ ئۈسۈپ يەۋېرىدىكەنمىز. ھېچكىم ئۈسۈپ بەرمەيدىكەن، ھېچكىم جىق يەپ كەتتىڭ، دېمەيدىكەن. قاچانمۇ كېلەر شۇ كۈنلەر، ـــ دەپ كىشىلەرنى كۈلدۈرەتتى.

ئون ئالتىنچى باب

4 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا، كۈزگى بۇغدايلار تەكشى ئۆسۈپ، تېرىلغان زىرائەتلەر بوي تارتىپ دېھقانلارنى ئالدىرىتىشقا باشلىغان كۈنلەردە تۈيۈقسىز ھاۋا ئۆزگىرىپ بوران چىقىشقا باشلىدى. ئاشۇاقتى بىلەن باشلانغان بوران دەمۇدەم كۈچىيىپ، دۆۋە ـ دۆۋە قۇملارنى ئۇچۇرۇپ، تۇرخۇن ـ لەمپىلەرنى ئۆرۈپ توغراقلىقنىڭ بىرەر تۈپ دەرەخ، ھەتتا كۆچەتمۇ قالمىغان ئېتىز ـ دالا، مەھەللىلىرىدە خالىغانچە ھەيۋىسىنى كۆرسەتكىلى تۇردى. توغراقلىقلار دولقۇنلۇق دەريادىكى قولۇاقتەك دىرىلداپ تىترەپ، ھەريان چايقىلىۋاتقان ئۆيلىرىدە ئولتۇرۇپ ئەزەلدىن ھېس قىلىپ باقمىغان ۋەھىمىگە چۈشۈپ قېلىشتى. بوراننىڭ دەھشەتلىك گۈركىرىشىدىن باشلىرى ئايلىنىپ، قۇلاقلىرى پۈتۈپ كەتكەن كىشىلەر بالىلىرىنى باغرىغا بېسىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئايەت ئوقۇپ ئاللادىن ئامان ـ ئېسەنلىك تىلىشەتتى، ناله ـ ئىلتىجا قىلىشاتتى. بوران بولسا بەئەينى قۇترىغان يىرتقۇچ ئىدىكى، ئاسمان بىلەن زېمىن ئارىلىقىنى بىر ئالغان، كۈچ ـ قۇدرىتى تەڭداشسىز بۇ يىرتقۇچ ھېچ نەرسىنى كۆرمەيتتى، ئاڭلىمايتتى. ئۇ خالىسا بارچىنى دەسسەپ ـ چەيلەيتتى، ئۇرۇپ ـ سوقۇپ ۋەيران قىلاتتى، خالىسا قۇم ئاستىغا تىرىك كۆمەتتى، ئۇنىڭغا يۇگەن سالغىلى بولمايتتى.

سەھەردە بوراننىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازى تېخىمۇ كۈچەيدى. كىشىلەر ئۆيلىرىنىڭ توروس، ئىشىكلىرىنىڭ ئاسماندا لەگلەكتەك ئۇچۇپ يۈرگىنىنى كۆرگىنىدە «زامانى ئاخىر

بولۇپتۇ» دەپ يىغا ـ زار قىلىشىپ، پاناھلانغۇدەك گەمە ـ ئورىلارغا، ئېرىق ـ ئازگاللارغا ئۆزلىرىنى ئېتىشتى. بۇران ئۇلارنىڭ زەئىپ تەنلىرىنى ساۋايىتتى، ئۇستىگە قۇم ـ توپىلارنى، ياغاچ ـ تاش، ئەخلەت ـ چاۋارلارنى تۆكەتتى، ئۇلارنى نەپەس ئالدۇرمايتتى، كۆزلىرىنى ئاچۇرمايتتى...

كىشىلەر بۇ دۇنيادىن ئاخىرقى ئۇمىدلىرىنى ئۈزگەن پەيتلەردە قۇتۇرغان يىرتقۇچ ھالسىزلىنىشقا باشلىدى. چۈشكە يېقىن بوران ئاستا ـ ئاستا پەسەيدى. قىزغۇچ توپا رەڭلىك ئاسماندا بىردىنلا كۆن پارىلداپ ئاپتاپ چىقتى، ئاپتاپمۇ قىزغۇچ توپا رەڭدە ئىدى. كىشىلەر ياتقان يەرلىردىن قوپۇپ، توپا تىنىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، ئەتراپقا نەزەر سالدى. بىر ـ بىرىنىڭ ئىزدەك ـ سورىقىنى قىلىشتى. ئۇلارنىڭ كۆزى ئالدىدا قۇمغا كۆمۈلگەن پۈچۈق تاملار، كىشىنى ئېچىندۇرىدىغان بىر خارابلىك سوزۇلۇپ ياتاتتى. خەلق ئەسكەرلىرى ئادەملەرنىڭ ساننى ئېلىپ ئىككى كىچىك بالا بىلەن بىر قېرى ئايالنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىنى ئېنىقلىدى. ئېتىزلار بولسا قېلىن قۇم ئاستىدا قالغانىدى.

ھەربىي قىسىمدىكىلەر يارەمگە كەلدى. ناھىيە، شەھەر، قوشنا يېزىلار يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك ۋە ئوزۇقلۇق يەتكۈزۈپ بەردى. دېھقانلار بىلەن ھەربىيلەر ئېتىزلاردىن قۇملارنى يۆتكەپ، زىرائەتلەرنى قايتا تېرىدى. قۇم تولۇپ قالغان ئېرىق ـ ئۆستەڭ، بۇلاقلارنى كولاپ، يوللارنى تازىلىدى. ئۆيلەرنى ياساپ ئادەم ئولتۇرغۇدەك ھالغا كەلتۈردى. تۇرمۇش يەنە ئاستا ـ ئاستا ئىزغا چۈشتى. ياپيېشىل ئېتىزلاردىن رەڭگارەڭ كىيىنگەن قىز ـ چوكانلارنىڭ ناخشىلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئەسلىگە كەلگەن يەسلى ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ قورۇسىدا گۈلدەك بالىلارنىڭ قوڭغۇراقتەك جاراڭلىق ئاۋازى ياڭرايتتى. شۇ يىلى توغراقلىقلار يۇقىرىنىڭ ياردىمى

بىلەن يىلنى ئامان - ئېسەن چىقاردى. ئىككىنچى يىلى ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىپ خېلى ھاللىنىپ قالدى. كوممۇنانىڭ ئۇماچلىرىدا ئانچە - مۇنچە گۆشمۇ پەيدا بولۇپ قالدى.

توختى قاري بىلەن زەينەپ «ياش زەربىدارلار ئەترىتى»نىڭ ئەمگەك، ئۆگىنىشلىرىدىن بىكار بولۇپ ئۆيگە قايتقاندا، بالىلىرى ئۇخلاپ قالاتتى، تۇردى ئاخۇن بۇ يىل يەتتە ياشقا كىردى. ئۇ كېسەلچان چوڭ ئانىسىغا ياردەملىشىپ ئۆي ئىشلىرىنى قىلاتتى. ئەتىگەنده ئۇكىلىرىنىڭ چېينى بېرىپ يەسلىگە ئاپىرىپ - ئەكىلەتتى. بالىلار يەسلىسىنى ئالتۇنگۇل باشقۇراتتى. ئۇ بالىلارغا ئانچە كۆيۈنۈپ كەتمىسمۇ، ئۇروپ - تىللىمايتتى. باشقا ئايالار بالىلارغا قوپالىق قىلسا ئۇلارغا كايىيتتى. ئۇ توختى قارىنىڭ بالىلرىنى كۆرگەنده مۇشۇنداق چىرايلىق بالىلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئەمەسلىكىگە ئىچى سىيرىلاتتى. چۈشته بالىلار سۇپىدا يېتىپ ئۇيقۇغا كەتكەنده، ئۇ ئۇلارنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قاراپ ئۆزىگە تونۇش قىياپەتلەرنى ئىزدەپ خىيالغا چۆكەتتى.

ئۇ تۇردى ئاخۇننى ياۋاش، مۆڭ، زەينەپنىڭ جەمەتىدىكىلەرگە ئوخشايدۇ، دەپ ئۇنىڭغا ئانچە قاپاق ئاچمايتتى. ئىككىنچى ئوغۇل رۇستەمنۇ زەينەپنىڭ دادىسى ۋىلاخۇنغا ئوخشايدۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ قاپقارا قاشلىرىنىڭ تېگىدىكى سەل قىيپاچ، نەشتەردەك قارايدىغان كۆزلىرى ۋىلاخۇننىڭ ئۆزى. ئەمما، ئۇنىڭ قاڭشىرى، يۇمىلاقلىقى، ئېغىزى، گەپ قىلىشلىرى ئۆز دادىسىنى تارتقان. ئۇ چوڭ بولغاندا قاپىقىنىڭ ېزى بار، خېلى نوچى يىگىت بولىدۇ، كىچىك ئوغلى روزى ئاخۇننىڭ تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق. ھەممىدىن ئادەمنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرىدىغىنى، ئۇلارنىڭ قىزى زۇمرەت. ئۇ تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان قاش - كۆزى، قاڭشىرى، قىپقىزىل، سەل دومسىيىپ تۇرىدىغان لەۋلىرى بىلەن توختى

قارىيىنىڭ ئۆزى. ئالتۇنگۈل زۇمرەتكە بەك ئامراق. دائىم ئۇنى يېتىلەپلا يۈرىدۇ. ئالىقىنىدىكى كىچىككىنە، بۇدۇق قوللار ئۇنى توختى قارىيغا باغلاپ تۇرغانىدەك بىلىنىدۇ. زۇمرەتنىڭ ئۆزىگە قارىتىۋالسا زەينەپتىن دەردى چىقىدىغانىدەك، ئۇنى خۇش قىلىشنىلا ئويلايدۇ. زۇمرەتمۇ مۇشتىتەك تۇرۇپ ئادەم ئالداشنى بىلمىدۇ. «ئالتۇن ئانام» دەپ ئۇنىڭدىن بىر قەدەم ئايرىلمايدۇ. ئاكىسى ئالغىلى كەلسە «ئالتۇن ئانام بىلەن كېتىمەن» دەپ ئەگىشىپ تۇرۇۋالىدۇ. ئالتۇنگۈل ئاخشىمى نەمەتكە ئارقىسىنى قىلىپ يېتىپ، زۇمرەت دادىسىنىڭ ئالدىدا «ئالتۇن ئانام» دەپ مېنىڭ گېپىمنى قىلدىمىكىن، توختى قارى مېنىڭ ئېتىمنى ئاغلاپ نېمىلەرنى ئويلىدىكىن، دەپ خىيال قىلىدۇ. بۇ دۇنيا شۇنداق دۇنيا. بىرى بىرىنىڭ دەردىدە كۆيۈپ ـ پىشىپ سەدىپارە بولىدۇ، مۇرادىغا يېتەلمەي خار ـ زارلىقتا ئۆتىدۇ. بىرىگە رەھىمسىزلىك قىلغۇچى يەنە بىرىنىڭ ئالدىدا بىچارە ۋە خار ـ زاردۇر.

ئارىسال كۈنلەردە توغراقلىقتا توي قىزىدى. توي مەشرەپلىرىدە يېڭى كېلىنلەر تويلۇق كىيىملىرىنى كۆرسىتىۋالماقچى بولغانىدەك، ئوتتۇرىدىن چۈشمەي ئويناپ قىز ـ چوكانلارنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋېتىشتى. بولۇپمۇ بۇخىلىچىخانىنىڭ نەۋرە قىزىغا ئېرى شەھەردىن ئېلىپ بەرگەن ئۆتۈك بىلەن يۈك رومالغا ھەممە ئادەم ھەۋەس قىلىشتى. زەينەپ ئاغزىدىن چىقارمىغان بولسىمۇ، توختى قارىيىنىڭ زەينەپكىمۇ ئاشۇنداق ئۆتۈك بىلەن رومال ئېلىپ بەرگۈسى كەلدى. بۇ يىل پەسىل ئوبدان كەلدى. ئەر ـ ئايال ئىككىسى جان تىكىپ ئىشلىگەچكە، دارامەتنىمۇ خېلى ئالدى. نەق پۇل ئاز بولسىمۇ ھەرھالدا بار. توغراقلىقتا ئۇنى خەجلىگۈدەك يەر يوق، زەينەپ توي قىلىپ كەلگەندىن بۇيان كۆرگەن راھەتىدىن جاپاسى كۆپ

بولدى. ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۆيىدىن ئېلىپ كەلگەن كىيىملىرى بىلەن تويلۇق كىيىملىرى ئاللىبۇرۇن كونىراپ كەتتى، لېكىن ئۇ بىرەر قېتىممۇ كىيىم ـ كېچەكنىڭ غەلۋىسىنى قىلىپ باقمىدى. ئاشۇ چىرايى، زىلۋالىقىنى يوقاتمىغان بوي ـ بەستى كونا كىيىم ـ كېچەكلەر ئىچىدە گۆھەردەك چاقناپ تۇراتتى. ئۇ كىچىك ۋاقتىدا تاۋار ـ دۇردۇن كىيىپ، راھەت ئىچىدە چوڭ بولغان، يەنە شۇنداق راھەتتە ياشاشقا لايىق ئىدى. ئەمما، توختى قارىي ئۇنى راھەتكە ئېرىشتۇرەلمىدى. ئۇ بۇلارنى ئويلىغىنىدا يۈرىكى ئېچىشاتتى، شۇڭا قولى ئاز ـ تولا پۇل كۆرگەندە ئالدى بىلەن زەينەپنى ئويلىدى. زەينەپ بولسا بەسلەشكەندەك چوڭ بولۇۋاتقان، بىرنىڭ چاپىنى، بىرنىڭ ئىشتىنى كىچىك كېلىپ قالغان، يەنە بىرنىڭ قىشلىق ئايغى يوق بالىلىرىنى ئويلىدى. پۇل خەجلەش ئىشىدا ئۇلارنىڭ گېپى تازا بىر يەردىن چىقمىغان بولسىمۇ، توختى قارىي بىر كۈنى سەھەردە ئاتا ـ ئانىسى ۋە زەينەپ بىلەن خوشلىشىپ، ئۇخلاۋاتقان بالىلىرىغا بىردەم قاراپ تۇرۇپ شەھەرگە قاراپ يولغا چىقتى. ئۇ خۇرجۇنىغا زەينەپ ئوغرىلىقچە يېقىپ بەرگەن توقاچتىن باشقا، بىر خالتا گۈلىمۇ سېلىۋالدى. بۇ گۈلىنى شەھەردىكى ئىلھامجان دېگەن مۇخبىر يىگىتكە ئاتاپ ئالاھىدە تاللاپ قۇرۇتقانىدى. ئەسلىي پوچتىدىن ئەۋەتمەكچى بولۇپ يۈرەتتى. ئەمدى ئۆزى ئالغاچ بارىدىغانلىقىدىن تولىمۇ خۇشال بولدى.

توغراقلىقتىن كومۇنا جايلاشقان سايباغ بازىرىغا ئات هارۋىسى قاتنايتتى. توختى قارىي باشقا تۆت يولۇچى بىلەن بىللە هارۋىغا بېسىلغان ئېگىز يۈكنىڭ ئۈستىگە جايلاشتى. توغراقلىقتىن چىقىپ بىرەر ـ ئىككى كىلومېتىر ئارىلىققچە هارۋا بىر خىل غىرىلداپ سىلىق ماڭدى. بارا ـ بارا بوراندا قالغاندەك چايقىلىشقا باشلىدى. تاشيول گاھ قۇمنىڭ ئاستىدا

غايىب بولۇپ كەتسە، گاھ كۆرۈنۈپ قالاتتى. يول ئۈزاقتىن بۇيان ياسالمىغانلىقتىن، ھارۋا چاقى ھە دېگەندىلا ئويمان، كاتاڭلارغا چۈشۈپ قالاتتى. ھارۋىكەش ئۇزۇن قامچىلىرىنى قارسىلدىتىپ: «چۇھ، تىررر...» دەپ خېلى ھەپىلىشىپمۇ كاتاڭدىن چىقالمىغاندا، يولۇچىلار سەكرەپ چۈشۈپ ھارۋىنى ئىتتىرەتتى. ئاتلار يەنە تاراسلاپ ھارۋىنى تارتىپ ئىلگىرىلەيتتى. تۆت ئەتراپىنىڭ نەرىگىلا قارىسا قۇم، قۇم، يەنىلا قۇم. خۇددى غۇر ـ غۇر شامالدىكى دېڭىز سۈيىنىڭ يېنىك مەۋجىدەك تۇرۇم ـ تۇرۇم قۇملارمۇ، بورانلىق دېڭىزنىڭ ئۆركەشلىرىدەك ئېگىز، ھەيۋەت قۇملارمۇ بار ئىدى. يۈرتتىن يىراقلىغانچە قۇم دۆڭلىرى پاكارلاپ، بارا ـ بارا يىراق ئۇپۇققا قەدەر مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان تۇزلەڭ قۇملۇق ناماياں بولدى. ئۇپۇققا قۇياش ئاستا ـ ئاستا پېتىپ كېتىۋاتاتتى. كۈننىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ سەھەردە قىزغۇچ سېرىق، چۈشتە كۈمۈش رەڭ، كەچتە پېتىپ كېتىۋاتقان كۈننىڭ رەڭ جۇلاسىدا قىزىل تۈس ئالغان قۇملۇق نامازشامنىڭ خىرە ـ شىرە پەردىسى ئاستىدا بىر پەس زەڭگەر بولۇپ كۆرۈندى ۋە بۇ رەڭ بارا ـ بارا قويۇقلىشىپ زېمىن تۈتاش كەتكەن، سىياھتەك قاراڭغۇلۇقىقا چۆمدى. يارانقۇچىنىڭ مۇقەددەس چىرىغى زېمىن ئۈستىدىن ئۆچتى. قاچانلاردىدۇر پەيدا بولغان يۇلتۇزلار چەكسىز چۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېتىۋاتقان تەنھا ھارۋىغا ئەجەبلەنگەندەك جىمىرلىشاتتى...

يولۇچىلارنىڭ قاپاقلىرى ئېغىرلاشتى. ئۇلار ئۇيقۇلۇقتا ھارۋىدىن ئۇچۇپ چۈشمەسلىك ئۈچۈن ئوبدانراق جايلىشىۋېلىپ، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇيقۇغا غەرق بولۇشتى ۋە بىر كېچىنى ھارۋىكەشنىڭ ئاتلارغا توۋلاشلىرى، ئۇخلاپ قالماسلىق ئۈچۈن ئېيتقان، زېرىكەرلىك ناخشىلىرى ۋە ئەندىشە ئارىلاشقان چالا ئۇيقۇ ئىچىدە ئۆتكۈزدى. ھارۋا ئاشۋاقتى بىلەن

رايون مەركىزىگە كىرىپ كەلدى. تۆت كوچىنىڭ ئاغزىدىكى دەڭدە شەھەرگە باردىغان ھارۋا تەييار بولغانىدى. توختى قارىي بۇ ھارۋىدىن چۈشۈپ ئۇنىڭغا جايلاشتى. شەھەر يولى ئۇنىڭغا ئۇنچە زېرىكىشلىك تۇيۇلمىدى. بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن چوڭ ـ كىچىك يېزا ـ بازارلار، تېخىچە كۆكىرىپ تۇرغان بۇغدايلىقلار، ئۇزۇم بېدىشلىرى ئاستىدىكى پاكار ـ پاكار دېھقان ئۆيلىرى، كوچا ئېغىزلىرىدا توپلىشىپ تۇرغان ئەر كىشىلەر، يۇزىنى يېڭى بىلەن توسۇپ قاپاق كۆتۈرۈپ سۇغا ماڭغان قىز ـ چوكانلار، جىگدىلىكتە قوي بېقىپ يۈرگەن ئۇششاق بالىلار... ئۇنىڭغا ئەزەلدىن تونۇشتەك ئىسسىق كۆرۈنەتتى. شەھەرگە يېقىنلاشقانچە چوڭ ـ كىچىك ھارۋىلار، ئاتلىق، تۆگىلىك، ئېشەكلىك ئەرلەر، ئاياللار، قوي يېتىلىگەن، سېۋەت كۆتۈرگەن، ئۆشنىسىگە خۇرجۇن ئارتقان پىيادىلەر، تۈز، ئوتۇن، سەۋزە ـ پىياز ئارتىلغان ئېشەكلەر يولغا پېتىشماي قالدى. توختى قارىي بۇنىڭدىن ئەجەبلىنىپ يېنىدىكى ئايالدىن:

ـــ بۇلار نەگە بارىدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى. ئايال خۇددى ئاسماندىن چۈشكەن ئادەمنى كۆرۈۋاتقاندەك، ئۇنىڭغا بېشىدىن ئايىغىچە ئەجەبلىنىپ قاراپ:

ـــ شەھەردە بۈگۈن بازار، بازارغا بارىدۇ. ئۆزلىرى نەدىن كەلگە؟ ـــ دەپ ياندۇرۇپ سورىدى.

ـــ مەن توغراقلىقتىن كەلدىم.

ئايال قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى:

ـــ ۋىيەي، ماۋۇ يېتىم ئادەم زاڭلىق قىلىشقا ئەجەب ئۇستىكەن، نەدىن كەلگە دېسەم، توغراقلىقتىن دەيدۇ. ھا، ھا، ھا، ھى يىگىت، مەن سىلىدىن يۇرتلىرىنىڭ ئېتى نېمە، نېمىدەپ ئاتايدۇ، دەپ سوراۋاتىمەن.

توختى قارىينىڭ يېنىدا ئولتۇرغان چار ساقال دېھقان ئۇنى

خىجىلچىلىقتىن قۇتۇلدۇردى:

ـــ سىلى ئاڭلىمىغانما؟ تۇغراقلىق دېگەن بىر يورت، بىزنىڭ گۈڭشېنغا قارايدۇ. لېكىن، ئارىلىقى بەك يىراق. ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ئاسانلىقچە سىرتقا چىقمايدۇ، قارىغاندا ماۋۇ ئىنىمىزنىڭ سەپەرگە تۇنجى قېتىم چىقىشى ئوخشايدۇ.

ـــ ھە، ماندا دېسىلە، شۇڭا بازارنى بىلمەيدىكەن ئەمەسمۇ بۇ يېتىم.

توختى قارىي ئايالىنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالماي ئەتراپقا قاراپ ئولتۇردى. لېكىن، شۇنىڭدىن كېيىن باشقىلاردىن گەپ سوراشتىن ئەيمىنىدىغان بولۇپ قالدى. ھارۋا شەھەر چېتىدىكى بىر دەڭدە توختىغاندا، چار ساقال ئادەم ئۇنى باشلاپ ھېرىپ دەڭجادىن ياتاق ئالدى. ئىككىيلەننىڭ ئورنى بىر يەردە ئىدى. ئۇ تۇز كۆڭۈل، ئۆزىنىڭ ئىشىغا پىششىق ئادەمدەك قىلاتتى. ئۇ توختى قارىيغا پۇل ـ پۇچەك، نەرسە ـ كېرەكلىرىنى قانداق ساقلاش، شەھەرلىكلەر بىلەن قانداق ئالاقە قىلىشنى ئۆگەتتى:

ـــ شە دېگەندە نېمە تولا، ھارامتاماق ئوغرى بىلەن ئالدامچى تولا. سىلىنىڭ نەدىن كەلگەنلىكلىرىنى بىلىپلۇالسا، بىر ئامال قىلىپ سىلىنى ئالداشنىڭ، قاقتى ـ سوقتى قىلىشنىڭ كويىغا چۈشىدۇ. شۇڭا، سورىغانلارغا «مەن شەلەك» دەۋەرسىلە. يولنى بىلمىسىلە، قېرىراق ئايالالاردىن ئاستا سورىسىلا. شەھەرنىڭ كوچىلىرىدا ئاسمانغا قاراپ ئاغزىلىرىنى ئېچىپ ماڭمايلا، ھېچنېمىگە نەزەرلىرىنى سالمىغاندەك، گۈس ـ گۈس دەسسەپ ماڭسىلا. كېيىم ـ كېچەك، چىرايلىرىدىن ئانچە چانمايدىكەن. شەنىڭ بايۋەچچىلىرىدىن قېلىشمايدىكەنلا بولمىسا، ـــ دەپ كۈلدى.

توختى قارىي ھەقىقەتەن بىر ئوبدان ئادەمگە ئۇچرىغانىدى.

ئۇ توختى قارىنى ھېيتگاھقا باشلاپ چىقتى. ئىككىيلەن ھېيتگاھتا نامازنى ئوقۇپ بولۇپ، ئوردا ئالدى، ئەنجان رەستىسىنى چۆرگىلىدى. ئەتىسى يەنە قۇمدەرۋازا، تۆشۈك دەرۋازا، نوبەشى، ياراباغ دەرۋازىسىغىچە باشلاپ باردى. ھېيتگاھدىكى كاتتا بىر ئىمارەتنىڭ ئىشىكىدىن ئادەم دېگەن مىڭ - مىڭ كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىكەن. ئۇ «شاڭدەن» دەپ ئاتىلىدىكەن. توختى قارى ئىككىلا قەۋىتى لىق مالغا تولغان بۇ «شاڭدەن»دىن زىينەپكە ئارا پاشنىلىق ئۆتۈك، قىزىل تۇنتىشال، قىزى بىلەن ئىككىسىگە كۆڭلەكلىك دۇڭپاڭلى ئالدى. زىينەپنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە ئوغۇللىرىغا ئىشتان - چاپانلىق كۆك رەخت، قىشلىق ئاياغ، ئانىسىغا مەسە - كالاچ، دادىسىغا چاپانلىق چىبەرقۇت ئالدى. توغراقلىقتا شياۋلىۋ دېگەن ھەربىيدىن باشقا خەنزۇ كۆرۈپ باقمىغان توختى قارى «شاڭدەن»دە مال سېتىۋاتقان ئاپپاق، سېمىز، قىرقىم چاچ، پاكارغىنا ئايال بىلەن چىرايى قارامتۇل، ياپما قاپاق، چىشلىرى تېشىغا چىقىپ تۇرىدىغان، ئورۇق يەنە بىر ئايالنىڭ كۇلۇشۇپ، ئۇنلۇك ئاۋازدا توختىماي بىر نەرسىلەرنى دېيىشىۋاتقىنىغا قاراپ بىرھازا تۇردى. يەنە بىر كۈنى چۈشتە، توختى قارى ئۆزى يالغۇز ئىككى موچەنگە بىلەت ئېلىپ ھېيتگاھ كۇلۇبىدا تىياتىر كۆردى. ناخشا - ئۇسسۇللار ئۇنىڭغا بەك ياردى . ئورۇق، قىزىقچى ئادەم بىلەن سېمىز بىر ئايال ئورۇنلىغان لەپەرنى كۆرۈۋېتىپ تاماشىبىنلار بىلەن بىرلىكتە كۆزىدىن ياش چىققۇچە كۇلدى. پۈتى بىلەن يەرنى تېپىپ تازا چاۋاك چالدى. ئويۇن تۈگەپ سىرتقا چىققاندا، تالا تېخى يورۇق ئىدى. ئۇ ئۆزىنى باشقا بىردۇنيادا ،ئارتىسلار بىلەن بىللە يۈرگەندەك سەزدى. بۇ ئويۇنىنىڭ تەسىرىدىن ئىدى. ئۇ بۇ تەسىردىن ئاخشىمى ئورۇنغا كىرىپ ياتقىچىمۇ قۇتۇلالمىدى.

ئەتىسى، توختى قارىي دەڭگىدىن گېزىتخانىنىڭ نەشىلىكىنى سوراپ بىلىۋالغاندىن كېيىن، سوۋغاتلىق خالتىنى كۆتۈرۈپ گېزىتخانىغا باردى. چوڭ دەرۋازىنىڭ يېنىدىكى كۆرەتچى ئولتۇرغان ئۆيگە كىرىپ،ئۆزىنىڭ ئىلھامجان ئىسمىلىك بىر مۇخبىرنى ئىزدەيدىغانلىقىنى ئېيتتى. كېسەل چىرايى خىرقىراپ سۆزلەيدىغان دەرۋازىۋەن نەمىشقىدۈر ئۆڭۈپ:

— چىقىڭ، چىقىڭ، بۇ يەردە ئۇنداق ئادەم يوق، نەدىن كەلگەن بولسىڭىز شۇ يەرگە كېتىڭ! — دەپ توختى قارىغا قوپال تەگدى. ئۇنىڭ قايتا ئېغىز ئېچىشىغىمۇ يول قويماي، ئۇنى دەرۋازىنىڭ سىرتىغا ھەيدەپ چىقاردى. توختى قارىي ئىچى ئاچچىق بولۇپ، ئىشىك ئالدىدا بىر پەس تۇرۇپ قالدى. ئىلھامجانىنىڭ مۇشۇ يەردە ئىشلەيدىغانلىقى ئېنىق. ئەگەر يۆتكىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇ ئادەمنىڭ بۇنچىۋالا قىلىپ كېتىشىنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئۇ نېمىشقا بۇنچىۋالا ئالاقزەدە بولۇپ كېتىدۇ؟ توختى قارىنىڭ كۆڭلى قانداقتۇر بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك بولدى. باشقا بىرەر ئادەمدىن سوراپ باقماقچى بولۇپ، دەرۋازىغا تەلمۈردى. دەل شۇ چاغدا دەرۋازىدىن بىر يىگىت چىقىپ كەلدى. ئۇمۇ مۇرىسىگە ئاپپارات ئېسىۋالغاندى، بوي ـ تۇرقىمۇ ئىلھامجانغا ئوخشاپ كېتەتتى. توختى قارىي دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا باردى:

— مەن مۇشۇ يەردە مۇخبىرلىق قىلىدىغان ئىلھامجاننى ئىزدەيتتىم...

يىگىت ئىلھامجانىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ سەل چۆچۈگەندەك بولدى. بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەتراپقا بىر قارىۋېتىپ، توختى قارىنىنى سەل نېرىغا باشلاپ باردى.

— ئىلھامجاننى نېمە ئىش بىلەن ئىزدەيتىڭىز؟ ئۇ تۇغقىنىڭىزمىدى؟ — دەپ سورىدى.

ـــ ياق، تۇغقىنىم ئەمەس، تونۇشۇم. زۆرۈر ئىشىمغا يوقتى، كۆرۈشۈپ كېلەي دەپ يىراقتىن ئالاھىدە ئىزدەپ كەلگەنىدىم.

مۇخبىر يىگىت ئەتراپقا بىر قاراۋېتىپ پىچىرلىدى:

ـــ ئىلھامجاننىڭ بېشىغا كۈن كەلدى. ئۇ ھازىر بۇ يەردە ئەمەس، تۇرمىدە.

ـــ نېمە، تۇرمىدە؟ ... تۇرمىنىڭ ئورنىنى دەپ بېرەرلەرلىمۇ؟

ـــ مەنمۇ ئېنىق بىلمەيمەن. باشقىلار ئاقسۇنىڭ شايار دېگەن يېرىدە دېگەندەك قىلغان.

مۇخبىر يىگىت ئالدىراپ كېتىپ قالدى. توختى قاري يېقىن بىر تۇغقىنىنىڭ بېشىغا كەلگەن كۈلپەتتىن قايغۇرغانىدەك قايغۇردى. ئۇنىڭدەك بىر ئادەمنىڭ نېمە گۇناھ ئۆتكۈزۈشى مۇمكىنلىكىنى زادى كۆڭلىگە سىغدۇرالمىدى. ئۇ چاتاقنىڭ ئەينى چاغدا ئۆزى قارا دوسكىغا كۆچۈرۈپ بەرگەن، ئىلھامجان ئۆزى يازغان بىر كۈپلېت شېئىردىن چىققانلىقىنى، بىرنەچچە ئاي ئىلگىرى گېزىتتىكە بېسىلغان، گېزىتنىڭ تۆت بېتىگە لىق كەلگەن بىر ماقالىنىڭ ئىلھامجاننى كىشىلەر ئىسمىنى تىلغا ئېلىشتىنمۇ قورقىدىغان خەتەرلىك «ئۇنسۇر»غا ئايلاندۇرۇپ قويغانلىقىنى ئەسلا بىلمەيتتى.

توختى قاري چار ساقال ئادەمدىن شايارنىڭ قەيەردىلىكىنى، نەچچە كۈندە بارغىلى بولىدىغانلىقىنى سورىدى. ئۇ بىلمەيدىكەن. دەڭجا ئۇنىڭغا شۇ ئەتراپتا ئولتۇرۇشلۇق، يېقىندا شايارغا بېرىپ ئوغلىنى يوقلاپ كەلگەن بىر قېرى ئادەمنى تونۇشتۇرۇپ قويدى. قېرى ئادەم ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بىردەم تۇرۇپ كېتىپ:

ـــ سىلى يوقلاپ بارماقچى بولغان ئادەم سىلىنىڭ نېمىلىرى بولىدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ تاغامنىڭ بالىسى، نەۋرە ئاكام بولىدۇ، ـــ دېدى توختى قاري.

ئۇ ئادەم يەنە سورىدى:

— تۇرمىدە يېتىۋاتقىلى بىرەر يىل بولدىمۇ، يا؟

توختى قارىي سەل دۇدۇقلاپ قېلىپ، قارىسىغىلا:

— ئالتە ئاي بولدى، — دېدى.

— ئۇنداق بولسا بارغانلىرى بىكار. گېزىتخانىدا ئىشلەيتتى دېگەنلىرىگە قارىغاندا سىياسىي جىنايەتچى ئوخشايدۇ. سىياسىي جىنايەتچىلەرنى دەسلەپكى يىللىرى تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشتۇرمەيدۇ. ئادرېسىنى ئېنىق بىلسىلە، خەت يېزىپ باقسىلا.

توختى قارىي بىر خالتا گۈلنى شۇ بوۋايغا ئەكىلىپ بېرىپ:

— ئوغۇللىرىغا ئەۋەتىپ بېرەلا، — دېدى. ئارقىدىن ئۆزىنىڭ بوۋاي بىلەن يەنە بىر قېتىم كۆرۈشۈشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ:

— خەت يازغاندا ئوغۇللىرىدىن سۈرۈشتۇرۇپ باققان بولسىلا، ئۇ ئىلھامجان مۇخبىرنى تونۇمدىكىن، — دېدى.

— سۈرۈشتۇرۇپ باقمەن، تونۇپ قالسىمۇ ئەجەب ئەمەس، — دېدى بوۋاي.

بوۋاي راستتىنلا ئوغلىغا يازغان خېتىدە بۇ ئىشنى ئەينەن يېزىپ، ئوغلىنىڭ شۇنداق بىر ئادەمنى تونۇيدىغان ـ تونۇمايدىغانلىقىنى سورىدى. ئوغۇل بۇ خەتنى ئىلھامجان بىلەن بىللە ئوقۇدى. ئۇلار بىر كامېردا ئىدى. ئورۇقلاپ، سارغىيىپ تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن ئىلھامجان خىرەلەشكەن كۆزىنىكىنى سۈرتۈپ ئولتۇرۇپ «پولات تاۋلاش» ژاقتىدا تاغدا ئۆتكەن كۈنلىرىنى، ساددا، كۆڭلى ئاق، خەتنى چىرايلىق يازىدىغان، شېئىرنىمۇ ئوبدان چۈشىنىدىغان سەھرالىق يىگىتنى ئەسلەپ كۆزىگە ياش ئالدى. ئۇ قىڭغىر ـ قىيسىق پوچېركىسى بىلەن توختى قارىغا قارىتىپ: «ئىنىم توختى قارىي، سالام سىزگە،

تىنچ – ئامان تۇرۇۋاتامسىز؟ مەنمۇ سالامەت، يامان ئەمەس تۇرۇۋاتىمەن. مېنىڭ ئىزدەك ـ سوربقىمنى قىلغىنىڭىزغا رەھمەت ئىنىم. خۇدا نېسىپ قىلسا، ئامان بولساق كۆرۈشەرمىز، ئاكىڭىز ئىلھامجاندىن. 1960 ـ يىلى 2 ـ ئاي. شەھرىيار» دەپ ئىككىلىك خەت يازدى. خەتنى كامېردىشى دادىسىغا يازغان خەتنىڭ ئىچىگە سېلىپ قويدى. بوۋاي خەتنى كۆتۈرۈپ دەڭجانى ئىزدەپ بارغان بولسىمۇ، دەڭجا توختى قارىينىڭ قەيەرلىك ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بېرەلمىدى. خەت سۇغا چۆككەن تاشتەك دېرەكسىز قالدى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

ئون يەتتىنچى باب

ئالتە ياشقا كىرىپ قالغان رۇستەم ئىشىك ئالدىدا نان يەپ ئولتۇراتتى. يوغان بىر قارا ئىت ئېتىلىپ كېلىپلا ئۇنىڭ قولىدىكى نانىنى ئېلىپ قاچتى، ئۇ پادىچى ھادى ئاخۇننىڭ ئىتى ئىدى. ئىگىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن باغلاقتا كۆنمەي زاراتلىق بىلەن مەھەللە ئوتتۇرىسىدا چۆرگىلەپ يۈرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. رۇستەم «نېنىمنى ئىت ئېلىپ قاچتى !» دەپ ۋارقىراپ يىغلاشقا باشلىدى. سەل نېرىدا تۇرغان 18 ـ 17 ياشلاردىكى 6 ـ 5 بالا ئىتنى قوغلاپ كەتتى. ئۇلار ئىتنى بىر ھويلىغا قاپساپ تۇتۇۋالغاندا، ئۇ ھېچنېمىگە قارىماي نانىنى يۇتۇپ بولغانىدى. بالىلار ئۇنى راسا ساۋتېپ تاكى ئۇ ئېچىنىشلىق غىڭشىپ قانلىرىنى ئېقىتىپ زاراتلىق تەرەپكە قېچىپ كەتكۈچە چالما ـ كېسەك قىلدى. يەنە دەردى چىقماي، كېلەر نۆۋەت ئاشۇ ئىتنىڭ جاجىسىنى قانداق بېرىشنىڭ مەسلىھەتىنى قىلىشىپ ئولتۇرۇشتى.

شۇ كۈنلەردە توغراقلىقتا نان جانغا باراۋەر بولۇپ قالغانىدى، كىشىلەر بىر بۇردا نان ئۈچۈن ھەممىنى قىلىشقا رازى ئىدى. كوممۇنانىڭ مەدەك ئۇنى ئارىلاشتۇرۇلۇپ يېقىلىدىغان نېنى بارغانسېرى قىس بولۇپ كەتتى. ئىلگىرى كۈنىگە ئىككىدىن بېرىلىدىغان نان بىردىن، ئاخىر يېرىمدىن بېرىلىدىغان بولدى. ئەتىگەندە ئىچكەن سۇيۇق ئۈماچ قورساقتا دال بولمايتتى. ئۇچ زاغرا بىر ئۆيلۈك سەككىز جان ئادەمنىڭ بىر كۈنلۈك ئوزۇقى ئىدى. زەينەپ نانلارنى تەڭلىگە سېلىپ ئېگىز ئېلىپ قويۇپ،

كىم قورسىقىم ئاچتى دېسە، بىر بۇردا ئوشتۇپ بېرەتتى، تويۇپ غىزا يەپ باقمىغىنىغا ئۇزاق بولۇپ كەتكەن بالىلار ئەتىدىن كەچكىچە ناننىڭ غەلۋىسىنى قىلاتتى. مۇنداق چاغلاردا ھېلىم ئاخۇن قولىدىكى نانىنى قويۇپ، گەپ قىلماي چىقىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ نېمە يەپ ھايات يۈرگىنىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. كىشىلەر ئۇنىڭ ئەسكى تاملىقتا ئەتىدىن كەچكىچە ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىپ ئولتۇرغىنىنى كۆرەتتى. بەزىدە نەۋرىسى روزى ئاخۇن ئۇنىڭ يېنىدا ئويناياتتى. ئۇ چوڭ دادىسىنىڭ كونا تامنىڭ سامان ئارىلاش چالمىسىنى پۇۋلەپ، يەڭلىرى بىلەن پاكىز ئېرتىپ، تاش بىلەن گۈلىدەك پارچىلاپ ئاغزىغا سېلىپ ناۋات شۇمگەندەك شۇمىدىغانلىقىنى بىلەتتى. چوڭ دادىسى چالما يەۋاتقاندا ئۇ كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، ئەجەبلىنىپ قاراپ كېتەتتى، ئۆزىنىڭ قورسىقى ئېچىپ، كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ كەتسىمۇ چوڭ دادىسىدەك چالما يېيىشنى خالىمايتتى. ئۇ چوڭ دادىسىدىن:

— چوڭ دادا، سەن نېمىشقا چالما يەيسەن؟ — دەپ سورايتتى.

— يېگۈم كەلگەچ يەيمەن. بالام، سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن، — ھېلىم ئاخۇن مۇشۇ نەۋرىسى بىلەنلا ساق ئادەمدەك پاراڭلىشاتتى.

— چالما دېگەن مەينەت.

— ئاپتاپتا تۇرغان تامنىڭ چالمىسى مەينەت بولمايدۇ، بالام.

— ئەمىسە مەنمۇ يەيمەن.

— ياق، سەن يېمىگىن، ئۆيگە كىرىپ نان يە.

— نانىنى ئانام قولۇم يەتمەيدىغان يەرگە ئېلىپ قويىدۇ. ئېلىپ يەي دېسەم ئالالمايمەن.

روزى ئاخۇن چوڭ دادىسىنىڭ ئالدىدىن قوناقچىلىك بىر چالمىنى ئېلىپ، قورقۇپ تۇرۇپ ئاغزىغا سالدى. چالما ئۇنىڭ ئاغزىغا كىرىپلا ئېرىپ كەتتى. سامان ئارىلاش توپىنىڭ ھۆل

بولغان چاغدىكى ئۆزگىچە ھىدى ئۇنى ھوزۇرلاندۇردى. خۇددى ئاتا ـ ئانىسى چەكلىگەن ئىشنى ئوغرىلىقچە قىلىۋاتقاندەك، يۈرىكى دۈپۈلدەپ تېز ـ تېز سوقۇپ كەتتى. ئۇ ئىختىيارسىز كۆزلىرىنى يۇمدى.

ئۇنىڭغا سەپسېلىپ قاراپ ئولتۇرغان ھېلىم ئاخۇن تۈك باسقان ئېغىزىنى مىدىرلىتىپ ھەييارلىق بىلەن كۈلدى:

ـــ قانداقراقكەن، تېتىدىمۇ؟

روزى ئاخۇن جاۋاب بېرەلمەي، چوڭ دادىسى بىلەن بىللە كۈلدى. ئۇ دادىسى لاي ئەتكەندە يېنىدا ئولتۇرۇپ نەم توپىنىڭ ھىدىنى پۇرايتتى. ئۇنىڭچە بۇ پۇراق دۇنيادىكى ئەڭ مەززىلىك پۇراق ئىدى. ئۇ كۆڭلىدە شۇلارنى ئويلىدى، ئەمما ئېغىزىدىن چىقارمىدى.

ـــ خۇدا بىزنى توپىدىن يارالتقان، جاھاندا توپىنىڭ ھىدىدىن مەززىلىك نەرسە يوق، ئوغلۇم، ـــ دېدى ھېلىم ئاخۇن ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغاندەك.

بەزىدە رۇستەمنىڭ ئۇلارنىڭ يېنىدا پەيدا بولۇپ قالاتتى. ئۇنىڭ رەگەتكىسى بار ئىدى. ئۇ ئېتىۋالغان قۇشقاچلىرىنى پۇتىدىن باغلاپ، ئۇزۇن چىۋىققا ئۆتكۈزۈپ كۆتۈرۈپ يۈرەتتى. 10 ياكى 15 بولغاندا ئاكىسى بىلەن بىللە تۈكلىرىنى يۇڭداپ، ئېچ ـ باغرىنى ئادالايتتى. ئادەم يوق بىرەر جاينى تېپىپ، چالما بىلەن ئوچاق ياساپ، قۇشقاچلارنى كاۋاپ قىلىپ تازا مەززە قىلاتتى. مەززىلىك قۇشقاچ كاۋىپىدىن ئۆيدىكىلەرنىمۇ بەھرىمەن قىلىشنى ئۇنتۇپ قالمايتتى. قۇشقاچ گۆشى قورساق تويدۇرالمىسىمۇ، ئاچلىقنى باساتتى. توختى قارى قۇشقاچ سۆڭىكىنى شۇمۇپ ئولتۇرۇپ «رۇستەملا بولسا، بىز ئۆلۈپ قالمايمىز» دەيتتى. چوڭ بولۇۋاتقان نەۋرىلىرىنىڭ ئاچلىقتىن، ئامالسىزلىقتىن شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولۇۋاتقانلىقى ھېلىم ئاخۇنغىمۇ ئايان ئىدى. ئىچىدە ئۆزىنىڭ ئامالسىزلىقىدىن، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغانلىقىدىن

ئاغرىناتتى. جاھاننىڭ ئىشلىرىنى ئويلا ـ ئويلا يەنە ئۆزى بىلەن ئۆزى ئاللىقاندىق چۈشىنىكسىز گەپلەرنى قىلىشقا باشلايتتى. ئۇ قىش ـ ياز شۇنداق ئولتۇراتتى. قىش كۈنلىرى سوغۇق شامالدا كۆزلىرىدىن ئاققان ياش جاۋغىيىدا مۇزلاپ قالاتتى. بۇرنىدىن ئاققان پوتلا ئۇزۇن يىپتەك سوزۇلۇپ ساقاللىرىنىڭ ئىچىگە كىرىپ قېتىپ قالاتتى.

ئۇ 50 يىل بىللە ياشىغان قەدىناس خوتۇنى جان ئۈزگەندىمۇ، نامىزى چۈشۈرۈلۈپ يەرلىككە قويۇلغاندىمۇ ئورنىدىن مىدىرلىماي ئولتۇردى. بېلىگە ئاق باغلىۋالغان روزى ئاخۇن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ـــ چوڭ دادا، چوڭ ئانام ئۆلۈپ قالدى. سەن نېمىشقا تۇپراق بېشىغا بارمايسەن؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ چوڭ ئاناڭ ئۆلمىدى، ئۇ مۇشۇ يەردە. ئىلگىرى يالغۇز ئولتۇراتتىم، ھازىر ئىككىمىز بىللە ئولتۇرىدىغان بولدۇق.

ـــ ياق، چوڭ ئانام بۇ يەردە ئەمەس، ئۇنى... ئۇنى كۆمۈپ قويدى. مەنمۇ چوڭ ئانامنىڭ قەبرىسىگە قولۇمدا توپا تاشلىدىم.

ـــ سەن بىلمەيسەن، سىلەر ئۇنىڭ تېنىنى كۆمۈپ قويدۇڭلار. لېكىن، روھىنى كۆمەلمەيسىلەر، ئۇ مېنىڭ يېنىمدا، ئىشەنمىسەڭ قاراپ باقە.

بوۋاي ئەگمەچ بارماقلىرى بىلەن يېنىنى كۆرسەتتى. ئۇ يەردە ھېچكىم يوق ئىدى، روزى ئاخۇن قورقۇپ كەينىگە داجىدى.

ـــ چوڭ دادا، خەقلەر سېنى سارىڭ بولۇپ قالدى دەيدىكەن، مەن سېنى سارىڭ ئەمەس دېسەم، ھېچكىم ئىشەنمەيدىكەن، سەن راست سارىڭ بولۇپ قالدىڭمۇ؟

ـــ سارىڭ بولۇپ قالسامۇ قالغاندىمەن بالام، كىم بىلىدۇ، شۇنداق دېگەنلەر سارىڭ، مەن ئۆڭمۇ تېخى.

روزى ئاخۇن خاتىرجەم بولۇپ چوڭ دادىسىنىڭ قۇچىقىغا چىقىپ ئولتۇردى. نەۋرىسىنىڭ كىچىككىنە، يۇمران تېنى

بوۋاينىڭ قاقشال بولۇپ كەتكەن بەدىنىنى ئىللىتقاندەك بولدى. ئۇ كۆزلىرىدىن ئېقىۋاتقان ياشلىرىنى كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن قۇچىقىدا تىپىرلاپ تۇرغان نەۋرىسىنى باغرىغا مەھكەم باستى.

يازلىق يىغىمدىن كېيىن، مۇئاۋىن دادۇيجاڭ ئابدۇغېنى ئاخۇن بىر قېسىم ئەمگەك كۈچىنى باشلاپ ئۆچكەبۇلاق تەرەپتىكى يۇلغۇنلۇقتىن بوز يەر ئېچىشقا چىقتى. ئۆچكەبۇلاق ئاللىقاچان قۇرۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يەرلەر دائىم كۆكىرىپ تۇراتتى. توپ ـ توپ يۇلغۇنلار بىلەن يانتاق، ئادراسمان، چاكاندىلار يازىچە تۇۋلىپ ئاينىپ، قىزىل، ھال، سېرىق بولۇپ ئېچىلىپ، شىرنە، ئۇرۇقلىرىنى يەرگە تۆكۈپ تۇرلۇك جان ـ جانىۋارلارنى جەلپ قىلاتتى. يەر يۈمشاق، مۇنبەت ئىدى. يۇلغۇن، تىكەنلەرنى چاناپ، ئوسا قىلىپ ئاغدۇرۇپ ئۇرۇق سالسا كۆڭۈلدىكىدەك ھوسۇل بېرىشىدە گەپ يوق ئىدى. دېھقانلار تۇنجى كۈنلا خېلى يەرنى تۇزلەپ بولدى. توختى قارىي بىلەن بىللە 3 ـ ئەترەتتىن كەلگەن ھەسەن ئاخۇن دېگەن يىگىت بىر تۇپ يوغان يۇلغۇننى پالتا بىلەن چېپىۋاتاتتى. غۇچچىدە چېچەكلەپ كەتكەن يۇلغۇن شاخلىرى يىلتىزىغا ئۇرۇلغان پالتا زەربىسىدىن قىڭغىيىشقا باشلىدى، گۇل، ئۇرۇقلىرى يەرنى بىر ئالغاندى. توختى قارىي پالتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ سەل ئىچكىرىلەپ چاپقىنىدا، پالتىنىڭ بىسى قاتتىق بىرنەمگە تېگىپ قاڭقىپ كەتتى. قارىغاندا يوغانراق تاشتەك قىلاتتى. ئۇ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ قولى بىلەن يىلتىزنى سلاشتۇرۇپ، داتلىشىپ كەتكەن بىر تۆمۇر ساندۇقنى تارتىپ چىقاردى. ساندۇقنىڭ لاي ـ توپىلىرىنى قېرىپ، يېڭى بىلەن سۈرتۈپ تازىلىدى. ئۇ پەرەڭچە خەت ئويۇلغان، تۇتقۇچلۇق، نېپىز تۆت چاسا ساندۇق ئىدى. ساندۇقنى كۆرۈپ ئەتراپتىكىلەر گۈررىدە ئولىشىپ كەلدى. ھەسەن ئاخۇن بىلەن تۆمۈرچى ئىمىن ئاخۇن

خېلى ئۇزاق ھەپىلىشىپ ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچتى. ساندۇقتا خاتىرە دەپتەر، خەرىتە، يوغان ھەم ئېغىر تۆمۈر قەلەم، كۆزەينەك، غەلىتە ھەم مۇرەككەپ سىزغىلار، كۆرسەتكۈچلەر بىلەن تولغان قەغەزلەر بار ئىدى. قەغەزلەرنىڭ ئاستىدا ژالىلداپ تۇرىدىغان ناھايىتى نەپىس، خەتكە ئوخشايدىغان غەلىتە شەكىللەر چۈشۈرۈلگەن 30 ـ 20 چە ئالتۇن تەڭگە چېچىلىپ تۇراتتى.

ئابدۇغېنى ئاخۇن كېلىپ تەڭگىلەرنى قولىغا ئېلىپ ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ دەڭسەپ بېقىپ:

ـــ خېلى ئېغىر تۇرىدۇ، جىڭ ئوخشىمامدۇ؟ ـــ دېدى.

ھەممەيلەن قوللىرى تىترىگەن ھالدا بىردىن ئېلىپ كۆرۈشتى. توختى قارىي قولىغا ئېلىپ سىنچىلاپ قاراپ:

ـــ نېمىنىڭ سۇرىتىدۇ بۇ؟ پەرەڭلەرنىڭ خېتىگمۇ يا سۇرەتكىمۇ ئوخشمايدۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، بۇنى مۇشۇ پېتى ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇپ بېرەيلى. ئالتۇن، مال ـ دۇنيا دېگەن ئادەمنىڭ نېسىتىنى بۇزىدىغان نەرسە. بىز كەمبەغەل، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار ئالتۇن ـ كۈمۈشنى ئەمەس، ئىنقىلابىي غايىنى، سىنىپىي مېھىر ـ مۇھەببەتنى ئەتىۋار بىلىشىمىز كېرەك. توختى قارىي، تىللانى ساناپ بېقىڭلار، قانچە ئىكەن، ـــ دېدى ئابدۇغېنى ئاخۇن دادۇيجاڭ. توختى قارىي تىللالارنى كۆپچىلىكنىڭ كۆزىچە ساناپ كۆرۈپ:

ـــ 28 دانە ئىكەن، ـــ دېدى.

ـــ مانا ھەممىڭلار ئاڭلىدىڭلار. گۇۋاھ بولۇڭلار، بۇنى توختى قارىي، ھەسەن ئاخۇن ئۇچىمىز بېرىپ كومۇناغا تاپشۇرۇپ بېرىمىز. مېنىڭ پەرىزىمچە، بۇ ساندۇق جاھانگىرلار ئەينى چاغدا غايىب شەھەردىكى مال ـ دۇنيانى بۇلاپ ماڭغان چاغدا، بىرەرىنىڭ تۆگىسىدىن چۈشۈپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. مال

ئىگىسىگە قايتتى دېگەن مۇشۇ، ــ دېدى ئابدۇغېنى ئاخۇن.

بۇ ئىش شۇنىڭ بىلەن بېسىققان بولدى. ئەمما، توختى قارىنىڭ كۆڭلىگە بىر خىيال كىرىۋالدى. بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدىن نامراتلىق پۇراپ تۇرىدىغان، چاشقان كىرسىمۇ يامانلاپ كەتكۈدەك هالغا چۈشۈپ قالغان ئۆيىدە بالىلىرىنىڭ «ئانا، نان يەيمەن»، «دادا، قورسىقىم ئېچىپ كەتتى» دەپ زارلىنىشلىرىنى ئاڭلىغان چېغىدا ئۇنىڭ بۇ خىيالى هەسسىلەپ كۈچىيەتتى. قۇملۇقتا بوران چىققان كۈنلەردە گاھ ئېچىلىپ، گاھ كۆمۈلۈپ قالىدىغان غايىب خەزىنىلەر توغرىسىدىكى هېكايىلەر قۇلاق تۈۋىدە ياڭراپ، «مەن نېمىشقا بىرەر قېتىم تەلىيىمنى سىناپ كۆرمەيمەن؟ ئىشىم ئوڭدىن كەلسە غايىبتىن مال ـ دۇنياغا ئېرىشىپ، بالىلىرىمنى راهەت تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرمەمدىمەن. ۋىلاخۇنبايلارنىمۇ ئۆز ۋاقتىدا قۇملۇقتىن گۆھەر تېپىۋاپتۇ، دېگەن گەپلەر چىققانغۇ» دەپ ئويلاپ، پېشانىسىنى يۆلەپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى. بىراق، قۇملۇققا قارامىلىق بىلەن كىرگىلى بولمايدۇ. يول بىلىدىغان بىرەر هەمراه، ئات ـ ئۇلاغ، يەتكۈدەك ئوزۇق ـ تۇلۇك، سۇ بولمىسا بولمايدۇ. مال ـ دۇنيانى دەپ تەۋەككۇل قىلىپ بىرەر نەرسە تاپالىسىغۇ خۇدانىڭ بەرگىنى، ئەگەر ئۇنداق بولماي بىرەر بالا ـ قازاغا ئۇچراپ قالسا زەينەپ ئۇششاق بالىلار بىلەن قانداق قىلىدۇ؟... بىر كۈنى ئاخشىمى ئۇنى هەسەن ئاخۇن ئىزدەپ كەلدى. ئىككىسى ئۆيدىن چىقىپ ئاغچادۆڭدە ئولتۇرۇپ پاراڭلاشتى. هەسەن ئاخۇن ئۇنىڭغا ئەينى يىللىرى دادىسىدىن ئاڭلىغان بىر ئىشنى ــ ئېشەك بىلەن كۈنچىقىش تەرەپكە قاراپ ئىككى كۈن ماڭغاندا كەڭ كەتكەن ياۋا ياڭاقلىققا بارغىلى بولىدىغانلىقى، دادىسى ئەينى يىللىرى ئاشۇ يەردە ئۆلگەن ئىتىنى كۆمۈپ قويۇش ئۈچۈن بىر توپ قېرى ياڭاقنىڭ تۈۋىنى كولاۋاتىپ بىر ئورىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكى، كەتمەن بىلەن ئەتراپتىكى توپىنى تارتىپ باقسا كاتتا بىر

ئىمارەتنىڭ تېمى كۆرۈنگەنلىكى، يالغۇز بىر ئىش قىلىشتىن قورقۇپ، ئورنىنى توپا بىلەن تولدۇرۇپ قويۇپ قايتىپ كەلگەنلىكى، كېيىن ئۇ يەرگە قايتا بارالمايلا ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى. ئىككىسى يەرگە قاراپ جىم ئولتۇردى. لېكىن كۆڭلى داۋالغۇپ تۇرغانلىقى چىرايىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. ئاخىر توختى قاري تۇكۇرۈكىنى يۇتۇۋېتىپ، دۇدۇقلاپ تۇرۇپ:

— بىر بەرىپ باققان بولساق... قانداق بولاتتىكىن... — دېدى.

— مەندىمۇ شۇنداق بىر ئوي بار، بولۇپمۇ بۇدوقى ئىشتىن كېيىن قۇلىقىمغا ھېچقانداق گەپ ياقماس بولۇپ قالدى.

— دېگەنبىلەن، بىز ئۇ يەرگە بارالامدۇق، بارغان تەقدىردىمۇ ھېلىقى ياڭاقنى تاپالامدۇق؟... داداڭ ئۆلۈپ كەتكىلىمۇ 6 ـ 5 يىل بولۇپ قالدى. ئۇنى ئون يىل بۇرۇنقى ئىش دېسەكمۇ، ئون يىلدا نېمە ئىشلار بولمايدۇ، — دېدى توختى قاري.

— دادام ئاشۇ يەرگە بىر بەلگە سېلىپ قويۇپتىكەن.

—...

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئۆزىنى باشقىلاردىن چەتكە تارتىپ، داۋاملىق بىللە يۇرىدىغان، بىللە كۈسۈرلىشىپ ئولتۇرىدىغان بولۇپ قالدى. ئوغرىلىقچە قانداقتۇر تەييارلىقلارنى قىلدى. زەينەپ بۇ ئىشلاردىن تامامەن بىخەۋەر ئىدى. كۈزگى بۇغداينى تېرىپ بولۇپ، ئېتىز ـ ئېرىق ئىشلىرى سېلىككەن كۈنلەردە ئۇلار شەھەرگە بارمىز دەپ ئەترەت باشلىقىدىن بەش كۈنلۈك رۇخسەت ئېلىپ، ئېشەك بىلەن بازارغا قاراپ يولغا چىقتى، بىرەر سائەتتىن كېيىن نىشاننى ئۆزگەرتىپ كۈنچىقىشقا قاراپ يۇرۇپ كەتتى. ئۇلار يولغا چىقىپ كېتىپ ئۇچ كۈن بولغاندا قۇملۇق تەرەپتىن قاتتىق بوران كۆتۈرۈلۈپ، تۇرۇم ـ تۇرۇم قۇملار ئاسمانىنى توسۇۋالدى. بىر كېچە چىققان بوران ئېتىز ـ

ئېرىق، يوللارنى كۆمۈۋەتكەندىن باشقا چوڭ زىيان كەلتۈرەلمىدى. پەقەتلا قەشقەرگە كەتكەن توختى قارى بىلەن ھەسەن ئاخۇن بىر كەتكەنچە قايتىپ كەلمىدى. زەينەپ بىلەن بالىلىرى قىشنى توختى قارىنىڭ يولىغا قاراپ ئۆتكۈزدى. دادۇي، گۈڭشېدىن قەشقەرگە ئادەم ئەۋەتىپ ئۇلارنىڭ ئىز-دېرىكىنى قىلغان بولسىمۇ، ھېچقانداق خەۋىرى بولمىدى. شۇڭا رغانلىق بىر كېچىدە، ھەسەن ئاخۇننىڭ خوتۇنى زەينەپنى ئىزدەپ كېلىپ ئۇلارنىڭ سىرىنى ــ قەشقەرگە ئەمەس، قۇملۇققا مال ـ دۇنيا ئىزدەپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى. ئىككى ئايال بىر ـ بىرىگە ئېسىلىپ ئاۋاز چىقارماي يىغلاشتى. زەينەپ ئېچ سىرىنى، دەردىنى يا قېيىنئاتىسىغا، يا بالىلىرىغا ئېيتالمىدى. ئېرىنىڭ ئۆلۈك ـ تىرىكىنى بىلەلمەي، يا ھازا ئېچىپ نەزىر بېرەلمەي ھەسرەتتە قالدى. زەينەپنىڭ بالىلىرى توختىماي «دادام نەگە كەتتى؟» دەپ سورىشاتتى. زەينەپ ھېچ نەرسە دېيەلمەي ياش تۆكەتتى. ئاپپاق چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن ھېلىم ئاخۇن مەھەللىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى قۇم دۆڭلىرى ئارىسىدا يۇگۇرۇپ يۈرەتتى. مەھەللىدىكى ئەر خەقلەر ئۇنى ئۆيگە ئەكىلىپ قويسا، شۇ كۈنلا يەنە قېچىپ چىقىۋالاتتى. زەينەپ قېيىنئاتىسىنىڭ بەزى قىلىقلىرىغا قاراپ، ئۇ توختى قارىنىڭ نەگە كەتكىنىنى بىلسە كېرەك، دەپمۇ قالاتتى.

ئايلارنىڭ ئارقىسىدىن ئايلار ئۆتتى، يىلمۇ ئۆتتى. زەينەپ ئاخىر توختى قارىيدىن ئايرىلىپ قالغىنىغا تەن بەردى. ياش تۇل قالغان ئىككى ئايال يۈرتقا نەزىر بېرىپ قۇرئان ئوقۇتتى. بالىلارمۇ چوڭ بولغانچە دادىسىنى سورىمايدىغان بولدى. ئۇلار ئەمدى تايانغۇدەك ھېچكىمى يوقلۇقىنى، ئۆزلىرىگە تايانماي بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ يەتكەنىدى.

زەينەپ ئۆزىنى ھېلىمۇ توختى قارىنىڭ مېھىر ـ مۇھەببىتى ئىچىدە ياشاۋاتقاندەك سېزەتتى. ئۇنىڭ مۇلايىم،

ئەپۇچان قىياپىتى، ئامراقلىق بىلەن قاراشلىرى، يوغان قوللىرى بىلەن مەھكەم قۇچاقلىشى، ئەزەلدىن دىلىنى ئاغرىتىپ باقمىغانلىقى، قەشقەرگە بارغاندا ئۆيدىكى ھەممەيلەنگە سوۋغات ئېلىپ ئۆزىگە ھېچ نەرسە ئالماي كەلگەنلىكى، ھەسەن ئاخۇن بىلەن سەپەرگە چىقىشنىڭ ئالدىدا شۇكلەپ، خىيالچان بولۇپ قالغانلىقى، ئاخشىمى بالىلىرىنىڭ چىرايىغا قاراپ ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتكەنلىكى، «مەن كەلگۈچە ئۆسۈپ كەتمىسۇن» دەپ دادىسىنىڭ چېچىنى ئۆزى ئېلىپ قويغانلىقى... كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى. نەگە بارىدىغانلىقىنى نېمىشقىمۇ ماڭا دېمىگەندۇ، مەن بىلگەن بولسام ھەرنېمە قىلىپ يولدىن توسۇۋالار ئىدىم، دەپ ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتىنەتتى. ئۇ غەمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن پۈتۈن كۈچى بىلەن، ھېرىپ جۇلقى چىقىپ كەتكۈچە ئىشلەيتتى. ئاشۇ ئېغىر ئەمگەك ئۇنى روھىي ۋەيرانچىلىقتىن ساقلاپ قالغانىدى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى تارىسى
www.uyghurkitap.com

ئون سەككىزىنچى باب

1962 ـ يىلىنىڭ ياز ئايلىرىدا كوللېكتىپ ئاشخانىلار تاقىلىپ، نورمىلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. چوڭ ئاشخانىلارنىڭ ئوچاقلىرى چېقىلىپ، يوغان داش قازانلار ئارقىغا تاشلىۋېتىلدى. بىر چاغلاردا ئېچىرقاپ كەتكەن ئادەملەرگە رىۋايەتلەردىكى «قاينا چۆگۈنۈم» گە ئوخشاش كۆرۈنىدىغان بۇ قازانلار داتلىشىپ، يامغۇر سۈلىرى، ئەخلەتلەر بىلەن تولۇپ ياتاتتى. كۆپ قىسىم كىشىلەر ئەتراپتىن تارقىتىپ بەرگەن ئازغىنە قوناق ۋە ئارپىغا تايىنىپ، ئەپلەپ ـ سەپلەپ قىشنى ئۆتكۈزۈۋېلىشتى. ئەمدىكى گەپ قانداق قىلىپ ئورمىغا ئولىشۋېلىشتا قالغانىدى. خالتىلار قۇرۇپ قالدى. قوشۇمچە قىلغۇدەك ھېچ نەرسە يوق. تېقىپ، كۆمۈپ ساقلاپ يۈرگەن ئاشلىقلار ئاللىبۇرۇن تۈگىگەن. ھېلىم ئاخۇنلارنىڭ ھويلىسىدا ئىلگىرى يوغان ئۇچ تۇپ ئاق ئۇجمە بار ئىدى. 5 ـ ئايىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ پىشىپ مەي باغلاپ، تۇۋىگە تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئۇجمىگە ئولىشىپلا باغدىكى ئۆرۈكلەر پىشاتتى. ئەگەر كېسىلىپ كەتمىگەن بولسىزە... زەينەپ ئاغزىغا كەلگەن سېرىق سۇنى غۇرتتىدە يۇتۇۋېتىپ، كۆزىنى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تېرىلغان چامغۇر، سەۋزىلەرگە تىكتى. ئەمدىلا باش كۆتۈرگەن مايسىلار ئۇنىڭغا يىگىلەپ قالغاندەك كۆرۈندى. ھېلىمۇ ئوغۇللىرىنىڭ خېلى ئىنسابى بار. كۆك چىققاندىن بېرى كۈندە كۆك تەرگەچ كېلىۋاتىدۇ. زەينەپ سېمىزئوت بىلەن بېدىنى جىق توغراپ ئۇننى ئازراق بولسىمۇ تېجەپ قېلىۋاتىدۇ. تۇردى قارىي

بىلەن رۇستەم كونا سېۋەتتە باسماق قۇرۇپ ئاندا - ساندا قۇشقاچ، ياۋا كەپتەرلەرنى تۇتۇپ ئەكىلىپ بېرىدۇ. ئىلگىرى قۇشقاچ، كەپتەر بوغۇزلىغانلىق كۆرسە كۆڭلى ئىلىشاتتى. ھازىر بالىلىرىنىڭ جىقراق تۇتۇۋېلىشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. بالىلىرىنىڭ كەپتەر گۆشى سالغان ئۇماچنى ئىچىپ، مەڭزلىرىگە سەل - پەل قان يۈگۈرۈپ قالغىنىنى كۆرگەندە ھاردۇقى چىققاندەك بولۇپ، تېنى يېيراپ كېتىدۇ. شۇغىنىسى، ھازىر توغراقلىقتا دەل - دەرەخ يوق، قۇشلارنىڭ كۇشەندىسى ئاندىن تولا. شۇڭا، قۇشقاچ، ياۋا كەپتەرلەرمۇ كەمدىن - كەم ئۇچرايدۇ. ئىلگىرى توختى قاربي ئۆچكەبۇلاقنىڭ ئايىغىدىكى يۇلغۇنلۇقتىن ياۋا توشقان تۇتۇپ كېلەتتى. ھازىر ئۇ يەرلەر تېرىلغۇ يەرلەرگە ئايلىنىپ كەتتى. توشقانلارمۇ يوقىماس بولدى.

ئاخىرقى بىر چاڭگال قوناق ئۇنىنى ئىشلىتىپ بولغان كۇنى زەينەپنىڭ كېچىدە ئويقۇسى كەلمىدى. ئەتىگەنلىكىكە، چۈشتە، كەچتە ئۇ بالىلىرىغا نېمە بېرىدۇ؟ بىچارىلەر ھېلىمۇ بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ، ئاچلىقتىن كۆزلىرى پىلدىرلاپ قالدى. «قورسىقىم ئاچتى» دېيىشكىمۇ مادارى قالمىغاندەك، ئانىسىنىڭ قولىغا تەلمۈرگىنى تەلمۈرگەن. زەينەپ بىرەر - ئىككى كۇنگە يەتكۈدەك ئۇن سورىغىلى بىرەر كىمنى تاپالماي كۆپ قىينالدى. ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ھالى ئۇنىڭغا ئايان. بۇ ئاي، بۇ كۇنلەردە بىرىكمىگە ئۇن بېرىپ تۇر دېيىش جېنىڭنى بەر دېگەنلىك بىلەن باراۋەر. ئۇ بىرنەچچە كۇن ئىلگىرى چوڭ ئاكىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئاكىسىنىڭ بالىلىرىنىڭ سۈپىدا قاتار يېتىپ كەتكىنىنى، قورساقلىرىنىڭ كاۋىدەك ئىششىپ كەتكىنىنى كۆرگەن. مەھەللىدە قېرىلار بىلەن ئۇششاق بالىلارنىڭ ئارقا - ئارقىدىن ئۆلۈپ قېلىۋاتقانلىقى يېڭىلىق ئەمەس. ئەمدى ئۇنىڭ بالىلىرىمۇ شۇ ھالغا چۈشۈپ قالارمۇ... تىرىك تۇرۇپ بالىلىرىنىڭ قېينىلىپ ئۆلۈۋاتقىنىنى

كۆرگەندىن، بالىلىرى بىلەن بىللىلا ئۆلۈپ تۈگەشكەن ياخشى ئەمەسمۇ... زېمىنىمىزنىڭ ئاچلىقتىن ئايلىنىپ كەتكەن كالىسى ئۈنى ئىرادىسىدىن ۋە نورمال پىكىر قىلىش ئىقتىدارىدىن ئايرىشقا باشلىغانىدى. ئۇ شۇم خىياللارنى ئۆزىدىن نېرى قىلىشقا تىرىشىپ ئورنىدىن قوپۇپ ئولتۇردى. ئۆيدە قايناتىپ يەپ تۈرغۇدەك بىرەر نەرسە چىقىپ قالارمىكىن، دەپ قارا ئۇغۇلۇقتا ئەتراپقا سىنچىلاپ قارىدى. شۇ پەيتتە هويلىدا نېمىدۇر غىرىسلاپ قالدى. خۇددى بىرى پۈتىنىڭ ئۈچىدا ئاستا مېڭىپ يۈرگەندەك قىلدى. زېمىنىمىزنىڭ يۈرىكى بىردىنلا قاتتىق سوقۇپ كەتتى. «توختى قارىي كەپتۇ!» دېگەن خىيال ئۈنىڭ پۈتۈن ـ قولىنى بىردىنلا ماغدۇرسىزلاندۇرۇۋەتتى، ئۇ كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ ئىشىككە قاراپ قېتىپ قالغاندەك ئولتۇردى. ئۇ ئىشكىتىن ئۆزىگە تونۇش گەۋدىنىڭ لەپپىدە كىرىپ كېلىشىنى، «زېمىنەپ، تېخىچە ئۇخلىمىدىڭمۇ؟» دەپ يېنىغا كېلىپ، ئىللىق قوللىرى بىلەن يۈز ـ كۆزىنى سىلىشىنى، «بالىلار بىلەن سېنى ئەجەب كۆرگۈم كەلدى» دېيىشىنى كۈتتى. ئەمما، تۇيۇش قايتا تەكرارلانمىدى. ئۇ سۈكۈت ئىچىگە چۆكۈپ كېتىۋاتقاندەك بولدى. قىنىدىن چىقىپ كەتكۈدەك تىپىرلاپ كەتكەن يۈرىكى ئاستا ـ ئاستا ئىزىغا چۈشتى. زېمىنەپ ئەمدى ئاچلىقنى، ئۆلۈم ۋەھىمىسىنى، ھەممىنى ئۇنتۇپ ئەس ـ هوشىدىن ئايرىلغاندەك ئولتۇردى. كۆز يېشىنىڭ جاۋغايلىرىنى بويلاپ ئېقىپ كۆرپىنىڭ بۈرجىكىنى چۆپ ـ چۆپ قىلىۋەتكىنىنى، كېچىنىڭ قانداق ئۆتكۈپ كەتكىنىنى سەزمىدى. تاڭ ئاستا ـ ئاستا يورۇشقا باشلىدى. نەدىدۇر خوراز چىللىغاندەك قىلدى. زېمىنەپ دىككىدە چۆچۈپ «بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە نەدىن كەلگەن خورازدۇر» دەپ ئويلىدى. ئۇ تۈگلۈكتىن چۈشكەن سۇس يورۇقلۇقنى كۆرۈپ، ئورنىدىن تۇرۇپ هويلىغا چىقتى. چىقىپلا هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان كىرلىشىپ كەتكەن بۆز خالتىنى كۆردى.

خالتىنىڭ ئاغزى چىڭ چىگىكلىك ئىدى. ئۇ خودىدى ئاسماندىن چۈشكەندەك، خىزىر تاشلاپ قويغاندەك پەيدا بولۇپ قالغانىدى. زەينەپ ئىتتىك بېرىپ خالتىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى. خالتىنىڭ ئىچىدىكى سارغۇچ بۇغداي دانلىرى ئۇنىڭغا پارقىراپ نۇر چېچىپ تۇرغاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، بۇغدايىنى ئوچۇمىغا تولدۇرۇپ ئېلىپ، دىمىغىغا يېقىن ئەكىلىپ تويماي پۇرىدى. خالتىنىڭ ئاغزىنى چىگىپ قويۇپ بولۇپ چۈشۈمۈ بۇ ئوڭۇمۇ، دەپ ئىشىنەلمەي، يېشىپ يەنە بىر قارىدى. بۇ راستتىنلا بۇغداي ئىدى. بىرەر چارەك كېلىدىغاندەك قىلاتتى. ئۇنى كىمدۇر بىرى بۇ يەرگە تاشلاپ،ئۇلارنى قۇتۇلدۇرغانىدى. ئۇ كىمدۇ؟ زەينەپ «دادا، دادا، كۆردىلىمۇ بۇ بۇغدايىنى!» دەپ قېيىنئاتىسىنىڭ ئىشىكىگە يۈگۈردى. ھېلىم ئاخۇن ياتىدىغان ئۆيىنىڭ ئىشىكى تېشىدىن تاقاقلىق تۇرغىنىنى كۆرۈپ ئارقىسىغا يانىدى. خالتىنى قازناقىغا ئەكىرىپ، ئۇستىگە كونا تاغارنى تاشلاپ قويىدى. يېنىپ چىقىپ يوغان شاخ سۈپۈرگىدە ھويلىنى شارتىلدىتىپ سۈپۈردى. قازان باشلىرىنى تازىلاپ، داتلىشىپ كەتكەن قازاننى پاكىز يۇيۇپ بولۇپ، ئۆگزىدىن شاخ تاشلاپ ئوچاققا ئوت ياقتى.

ئالتۇنگۈل ئەمەتتىن توختى قارىيىنىڭ ئىز ـ دېرەكسىز يوق بولۇپ كەتكىنىنى ئاڭلىغاندا، چۆچەك ئاڭلاۋاتقاندەك ھاڭ ـ تاڭ قالدى. بۇ خەۋەرگە ھېچقانداق قىلىپ ئىشىنەلمىدى. ئەمما، بۇنىڭ راست ئىكەنلىكى، ھەسەن ئاخۇن دېگەن ئادەمنىڭمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە يوقاپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغىنىدا دەرھاللا: «خوپ بوپتۇ، ماڭا كۆز قىرىنمۇ سېلىپ قويماي، پومېشچىكنىڭ قىزىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقان، مانا ئەمدى زەينەپخانمۇ كۆرگۈلۈكىنى كۆرسۇن !» دەپ ئويلىدى. بىر كۈنى ئۇ ھېلىم ئاخۇنلارنىڭ مەھەللىسى تەرەپتىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ،ئۇششاق

بالىلار بىلەن بىللە ئويناۋاتقان زۇمرەتنى كۆرۈپ قالدى. زۇمرەت خېلى بوي تارتىپ قالغان بولسىمۇ، بەكلا ئورۇق ئىدى. لېكىن ئۇ چوڭ بولغانچە دادىسىغا تېخىمۇ ئوخشاپ قالغانىدى. ئالتۇنگۈل زۇمرەتنى ئالدىغا چاقىرىپ، ئۇنىڭ ئورۇق، تەمتىرەك قوللىرىدىن تۇتۇپ:

— زۇمرەتگۈل قىزىم، مېنى تونۇدۇڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— تونۇدۇم، ئالتۇن ئانا، — دېدى زۇمرەت. ئۇنىڭ ھالسىز، مەيۈس تۇرقىغا قاراپ ئالتۇنگۈلنىڭ ئىچى ئاغرىپ كەتتى. ئۇ زۇمرەتنىڭ كىچىككىنە، قوشۇقتەك يۈزىنى ئالقانلىرى ئارىسىغا ئېلىپ بىر پەس تۇرۇپ كېتىپ:

— يۈرە، مەن ساڭا تاتلىق بىر نەرسە بېرىمەن، — دېدى.

ئالتۇنگۈل ئۇنى ئۆيىگە باشلاپ ئەكىرىپ، يانچۇقلىرىنى گۈلە ھەم ياڭاق بىلەن توشقۇزۇۋەتتى. ئۇنى كەتكىلى قويماي، كاۋا بىلەن گۆش توغراپ ئەتكەن سۈيۇقئاشتىن يوغان بىر قاچا ئۈسۈپ بەردى. ئۆزى زۇمرەتنىڭ خوددى بىر كىم تارتىۋالىدىغاندەك ئالدىراپ ئىچىشىگە قاراپ تۇردى. زۇمرەت ئاشنى ئىچىپ بولۇپ، قولىنىڭ دۇمبىسى بىلەن ئاغزىنى سۈرتۈپ:

— ئالتۇن ئانا، مەن كېتەي. بولمىسا ئانام ئەنسىرەپ قالىدۇ، — دېدى.

— كەتسەڭ كەت، بۇنىڭدىن كېيىن قورسقىڭ ئاچقاندا كېلىۋەر، — دېدى ئالتۇنگۈل. زۇمرەت ئۇنىڭغا ئېسىلىپ، مەڭزىگە سۆيۈپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. زۇمرەت شۇنىڭدىن كېيىن پات ـ پات كېلىپ تۇرىدىغان بولدى. بىر قېتىم نەمەت ئۇنىڭ ئۆيىدە ئاش ئىچىپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ:

— ھە، قايسى ئاچاڭنىڭ قىزى بۇ؟ ئەجەب چىرايلىقكىنا، دەپ باقە بىزگە بېرەمدىكىن، بىز بېقىۋالايلى بۇنى، — دېدى. ئالتۇنگۈل بىرنېمە دەپ بولغۇچە زۇمرەت دەرھال ئېغىز ئېچىپ:

— مەن توختى قارىنىڭ قىزى، ئېتىم زۇمرەت. ئانام مېنى

ھېچكىمگە بەرمەي باقىدۇ، ـــ دېدى.

نەمەت ھەيران بولۇپ ئالتۇنگۈلگە تىكىلىپ قارىدى. ئالتۇنگۈلنىڭ پەرۋا قىلماي كۈلۈپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ:

ـــ ئۇنداق بولسا تېخىمۇ ئوبدان بولۇپتۇ. توختى قارىي بار ۋاقتىدا مۇشۇ قىزىم سەل چوڭ بولغاندا ساڭا بېرىمەن، سەن بېقىۋال دېگەن. بۈگۈن ئۆزىمۇ كېلىپ قاپتۇ مانا، ـــ دېدى.

زۇمرەت بىردىنلا يىغلامسىرىدى:

ـــ ياق، دادام مېنى سىلىدەك ئادەمگە بەرمەيدۇ.

ـــ نېمە دېدىڭ؟ مېنىڭ كىملىكىمنى بىلەمسەن، دەپ باقە قېنى؟

ـــ بىلىمەن، نەمەت تاز دېگەن سىلى شۇ، ـــ دېدى زۇمرەت.

ـــ ھۇ دادىسىنى دورىغان يۈزسىز توخۇپوقى، چىقە ئۆيدىن!

نەمەت ئورنىدىن قوپۇپ بولغۇچە زۇمرەت «پارت» قىلىپ قېچىپ كەتتى. نەمەت ئۇنىڭ ئاش يۇقى قاچىسىنى كۆرۈپ:

ـــ يوغان بىر تاۋاق ئاشنى ئىچىپ بوپتا، كاساپەت، ـــ دەپ قويدى، ئارقىدىن:

ـــ خوتۇن، نېمىدەپ نەدىكى خەقنىڭ بالىلىرىنى ئۆيگە باشلاپ يۈرىسىلە؟ ـــ دەپ خاپا بولغاندەك قىلدى.

ـــ مەن باشلىمىدىم، ئۆزى كىرىپتۇ، يەسلىدە مەن باققان ئەمەسمۇ بۇ بالىلىنى، قايسىسى كۆرسە «ئالتۇن ئانام» دەپ ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كېلىدۇ. ئەتىگەن زۇمرەت «قورسىقىم ئېچىپ كەتتى» دەپ كىرىپتىكەن، بىر قاچا ئاش بەردىم شۇ.

نەمەت كۆڭلىدە «ھەرقانچە قىلساڭمۇ توختى ئۆلدى. ئەمدىغۇ بېسىقىڭغا چۈشەرسەن» دەپ ئويلاپ ئارتۇق گەپ قىلمىدى. لېكىن، توختى قارىينىڭ شۇنداق چىرايلىق ھەم چېچەن قىزى بارلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ھەسەت ئوتلىرى يەنە ئۇلغايدى. قىزىغۇ بىر گەپ، ئۇنىڭ يەنە ئۇچ ئوغلى بار. ئەتە ـ ئۆگۈن ھەممىسى بابباراۋەر چوڭ بولىدۇ. خۇدايىم نېمىشقا ماڭا

بىرەر بالا بەرمەيدىغاندۇ، بۇ دۇنيادىن مۇشۇنداق نام ـ نىشانسىز، ئۇرۇق ـ ئەۋلادسىز ئۆتۈپ كېتەرمەنمۇ؟ ئۆز ۋاقتىدا بەنمۇ ئۆزۈمگە ئاش بولغۇدەك بىرەر خوتۇن ئالماي، نېمىشقا بۇ شادىياچاق قېچىرنى ئالغان بولغىيدىم، ـــ دەپ ئاھ ئۇردى.

نەمەت بۇ دۇنيادا ھەممە نەرسىنىڭ چېكى بارلىقىنى، ئۇنى قارا كۈنلەردىن قۇتۇلدۇرۇپ بېشىغا تاج قوندۇرغان، ئۆزى ئاشىق بىقارار بولغان ساھىبجامالنىڭ ۋەسلىگە يەتكۈزگەن تەقدىر ئىلاھىنىڭ ئۇنى چوقۇم يەنە بىر نەرسىگە زار قىلىدىغانلىقىنى، توختى قارىيىنىڭ ياش ھاياتىنى تارتۇۋېلىپ، ئۇنىڭ پەرزەنتلىرىگە يەنە قانداق كۆرگۈلۈكلەرنى تەييار قىلىپ قويغانلىقىنى ئەسلا بىلمەيتتى. ئۇ پىغانى ئۆرلىگەن چاغلىرىدا، ئەينى يىللىرى ئوق تېگىپ ئۆلۈپ كەتكەن ئوسمانىنىڭ ئىككى بالا بىلەن تۇل قالغان ئايالىنى ئىزدەيتتى. ئۇ دورداي كالپۇك، دوغلاق، كۆكسى تولۇق كەلگەن جۈۋان ئىدى. ئۇ بالىلىرىنى بېقىش ئۈچۈن نەمەتنىڭ رايىغا بېقىپ يۈرۈپ بارا ـ بارا ئۇنىڭغا كۆنۈپ قالغانىدى. مەھەللىدىكىلەر ئۇلارنىڭ ئىشىنى بىلىسمۇ، ئەيىبلەپ يۈرمەيتتى. پەقەتلا: «خىلى خىلىنى تېپىپتۇ» دەپ قويۇشاتتى. بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە جان قايغۇسىدا قالغان كىشىلەرنىڭ باشقىلارنىڭ ئۈستىدە سۆز ـ چۆچەك قىلىشقا ھەپسىلىسى يوق ئىدى.

ھەسەن ئاخۇنۇمنىڭ خوتۇنى ھېلىمىخان ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن چوڭقۇر كۆزلىرى چەكچىيىپ تۇرىدىغان، ئۇزۇن، ئىنچىكە بوي، بۇغداي ئۆڭلۈك ئايال ئىدى. ھەسەن ئاخۇنۇمنىڭ يوق بولۇپ كېتىشى، نامراتلىق ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويغاندەك تۇراتتى. زەينەپ ھەر قېتىم ئۇلارنىڭ مەھەللە چېتىدىكى ئۆيىگە بارغاندا ئۇنىڭ چاچلىرى چۈۋۈق ھالدا خارامۇش ئولتۇرغىنىنى، ئۇي ئىشى بىلەنمۇ، 4 ـ 3 ياشلاردىكى ئوغلى ئەخمەتنىڭ «ئانا ،

قورسقىم ئاچتى» دەپ يىغلاپ غەلۋە قىلىشلىرى بىلەنمۇ قىلچە كارى بولمايدىغانلىقىنى كۆرۈپ كۆڭلى غەش بولۇپ قالاتتى. شۇڭا، ھەر قېتىم بارغىنىدا ئەخمەتكە بىرەر پارچە نان ياكى بىرەر كېسىم كاۋا ئالغاچ باراتتى. ھېلىمخاننى زورلاپ گەپكە سېلىپ، ئۆي ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىپ ئۇنى خۇشال قىلىشقا تىرىشاتتى، ئەمما ھېلىمخاننىڭ كۆڭلىنى مەڭگۈ ئېرىمەس مۇز، ئەبەدىي يورۇماس زۇلمەت بېسىپ تۇرغانىدەك ئىدى. ئۇ كۈلۈشنى بىلمەيتتى. كۆزلىرىدە تىرىك ئادەمگە خاس نۇر چاقنىمايتتى. ئۇ نەگىدۇر قاراپ جانلىق ھەيكەلدەك ماڭاتتى، ئىش قىلاتتى، يەنە نەگىدۇر قاراپ ئولتۇراتتى. زەينەپ بەزىدە ئۆزىنى ئۇنتۇپ، ئاشۇ ئانا ـ بالىنىڭ تەقدىرىدىن ئەندىشىگە چۈشۈپ قالاتتى.

كۈز ئايلىرىنىڭ بىر كېچىسى، قوناقلىق تەرەپتىن مىلتىق ئاۋازى ئاڭلاندى. كۈز كىرىپ قوناقلار باش تۇتقاندىن بۇيان خەلق ئەسكەرلىرى ئۇۋ مىلتىقى، كالتەك، دۈمبا ئېلىپ قوناقلىقنى ساقلاۋاتاتتى. شۇنداق قاتتىق مۇھاپىزەتكە قارىماي، ئاچلىققا چىدىمىغان كىشىلەر كېچىلىرى قوناقلىققا كىرىپ، خام قوناقنى ئوشتۇپ شۇ يەردىلا غاراسلىتىپ يەپ كېتەتتى. ئۇلارنىڭ كۆپى تاياق زەربىسىدىن چالا ئۆلۈك بولۇپ قالاتتى ياكى ئوق يەپ پۇت ـ قولىدىن ئايرىلاتتى، قېچىپ كېتەلىگەنلىرىمۇ ئۆيىگە كەلگەندىن كېيىن قورسقى ئېسىلىپ تەييار بولۇپ قالاتتى. ئاشۇ كېچىسى مىلتىق ئاۋازىنى ئاڭلىغان كىشىلەر: «ھەي، يەنە بىر بىچارىگە ئۇۋال بولدى» دېيىشتى. سەھەردە نامازغا قوپقانلار ھېلىمخاننىڭ ئۆيىدىن كېلىۋاتقان يىغا ئاۋازىنى ئاڭلىدى. ئارقىدىنلا ھەممە ئادەم ئاشۇ تەرەپكە قاراپ ئاقتى. ھېلىمخاننىڭ ئۆزىگە ئوخشاپ كېتىدىغان، بەش بالا بىلەن تۇل قالغان بەختسىز ئاچىسى بىلەن ئانىسىنى «ئويغىتالمىغان» كىچىك ئەخمەت يىغلاپ ئولتۇراتتى. كىشىلەر ھېلىمخاننىڭ قوناقلىقتا بېشىغا ئوق تېگىپ ئۆلۈپ

قالغىنىنى ئاڭلاپ ئىچ ئاغرىتىشتى.

ــ ۋاي ئىسىت، باشقا يېرىگە تەككەن بولسا ئۆلمەستىن، قاراڭغۇدا كۆرمەي ئاتقان گەپ.

ــ نېمىشقا قاچقان بولغىيدى، قاچماي جىم تۇرغان بولسا، تۇتۇۋېلىپ ئۇرۇپ ــ ئۇرۇپ قويۇپ بېرەتتى، كېسىلىپ كەتسىمۇ كېلەر بولغىيدى.

ــ ئۇنىمۇ دەيمىز، بۇنىمۇ دەيمىز، تەقدىر ــ پېشانىسى شۇنداق. رىزقى شۇنچىلىك ئوخشايدۇ.

ــ بالىسىغا ئۇۋال بولۇپتۇ، ئۇنى كىم باقار؟

ھېلىمخان پېشىن بىلەن يەرلىككە قويۇلدى. ھېلىمخاننىڭ ئوغلى ئانىسىنىڭ تۇپرىقىنى تاتلاپ «ئانام بىلەن كېتىمەن» دەپ يىغلاپ ھەممە ئادەمنىڭ ئىچىنى سىيرىلدۇرۇۋەتتى. ئۇنى تۇپراق بېشىدىن زېينەپ ئۆيگە ئېلىپ كەتتى. ئۇ بالىلىرىنىڭ قاتارىدا بېقىلىپ كېتەر، ھايات قالساق تەڭ ياشارمىز، ئۆلسەك تەڭ ئۆلەرمىز، دەپ ئويلايتتى.

1962 ــ يىلى توغراقلىقلار ئۇچۇن مەڭگۇ ئۇنتۇلغۇسىز قىسمەتلەرگە تولغان بىر يىل بولدى. يىل بېشىدا دادۇيدە ئېچىلغان ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىش قەسىمياد يىغىندا، ئاشلىقنىڭ مو بېشى ھوسۇلىنى 10 مىڭ جىڭغا يەتكۈزۈش توغرىسىدىكى قەسەمنامىگە ھەممە ئادەم قول قويغاندى. ئەقىل ــ ھوشى جايىدا ھەرقانداق بىر دېھقان بۇنىڭ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىنى بىلمەي قالمايتتى، ئەمما ئۇلار نەمەتنىڭ سېسىق گەپلىرى ۋە پوپوزلىرىدىن قورقۇپ زۇۋان سۈرمىگەن، ھەممە ئادەم قول قويۇۋاتىدىغۇ، باشقىلار نېمە كۈن كۆرسە بىزمۇ شۇنى كۆرەرمىز، دەپ ئويلىغاندى. نەمەت بولسا «كومپارتىيەلا بولسا ئاسماندىكى ئاينىمۇ ئۇزۇۋالالايمىز، تاش ئۇستىدە تېرىق ئۇندۇرەلەيمىز، ئەكسىلئىنقىلابچىلار بىلەن ئوڭچىللار ئۇنىمۇ

بولمايدۇ، بۇنىمۇ بولمايدۇ، دەيدۇ. بىز ئۇلار بىلەن بىر يولدا، بىر مەقسەتتە ئەمەس...» دەپ ۋەز ئېيتاتتى. نەتىجە شۇ بولدىكى، يىل بويى تاڭ سەھەردىن خۇپتەنگىچە تۇمشۇقى بىلەن يەر تىرەپ ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە باقماي كوممۇنا ئۇچۇن ئىشلىگەن دېھقان قۇرۇق سامان بىلەن بىرنەچچە پۇڭلۇق قالدۇرۇق يېرىگە تېرىغان ئاشلىقلىرىغا، دېھقانلارنىڭ تىلى بويىچە ئېيتقاندا، «ساقالدىكى ئاش»قا قاراشلىق بولۇپ قالدى. كەنتتىكى قېرى ـ چۇرىلەرنىڭ كۆپ قىسمى شۇ يىلى ئۆلۈپ كەتتى. ئېغىرئاياغ ئاياللارنىڭ بالىلىرى ئۆلۈك تۇغۇلدى، تۇغۇلغانلىرىنىڭ كۆپى ئەي بولماي، ھايات قالغانلار ھەربىر كۈننى مىڭبىر جاپادا ئۆتكۈزدى. ئاشلىقنىڭ نەقەدەر قىممەتلىكىنى ئىسسىق جانلار بەدىلىگە تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلغان دېھقانلار 1963 ـ يىلى ئالتىنچىلىك يەرنى بوش قويماي ئاشلىق، كۆكتات، كاۋا، ياغلىق دان تېرىدى. زەربىدارلىق بىلەن كۆچەت تىكتى. قىرغىنچىلىقتىن كېيىن ئۆزىنى ئوڭشۇالغان توغراقلارمۇ قايتا كۆكلەپ بوي تارتىشقا باشلىغانىدى. دادۇيىدە ئېچىلىدىغان يىغىنلاردا سىنىپىي كۈرەش تەكتلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانلارنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان گەپلەرمۇ پەيدا بولۇپ قالدى. ۋۇجۇدى توغراق قاسىرىقدەك قاغجىرىغان، چىرايىدىن توپا ئۆرلەپ تۇرىدىغان دېھقانلار سەل ـ پەل ئەركىن نەپەس ئېلىشقا باشلىدى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

ئون توققۇزىنچى باب

ئۇچىنچى سىنىپنى پۈتكۈزگەن تۇردى قاري مەكتەپتىن توختاپ ئېتىزغا چىقتى. ئۇنىڭ تەڭتۇشلىرى بىلەن ئېشەك هارۋىسىدا ئېتىزغا ئوغۇت توشۇپ يۈرگەنلىرىنى كۆرگەندە، زەينەپنىڭ ئۇنىڭغا مەستلىكى كېلەتتى هەم ئىچى ئاغرىيتتى. تويغۇچە ئوزۇقلىنالماي بوي تارتالمىغان تۇردى قاري هارۋىنىڭ شوتىسىدا مۈشتۇمدەك كىچىك، ئايانچلىق كۆرۈنەتتى. رۇستەم ئوقۇشقا بېرىلىپ كەتتى. ئۇ بىرىنچى سىنىپتىن تارتىپلا سىنىپ باشلىقى بولۇپ ئوقۇدى. ئۇنىڭغا مۇئەللىملىرىمۇ، ساۋاقداشلىرىمۇ ئامراق ئىدى. ئۇنىڭ ئۆگىنىشكە بولغان قىزغىنلىقىغا هېچ نەرسە تەڭ كەلمەيتتى.

زەينەپنىڭ قوشكېزەك بالىلىرى — روزى ئاخۇن بىلەن زۇمرەتمۇ مەكتەپكە كىردى، كىچىك ئەخمەت ئۇلارغا ئەگىشىپ مەكتەپكە بىللە باراتتى. ئۇلار دەرستىن چۈشكىچە مۇئەللىملەرنىڭ بالىلىرى بىلەن ئويناپ، دەرستىن چۈشكەندە يەنە ئۇلار بىلەن بىللە قايتىپ كېلەتتى. ئۇلار ئۇچى ئەتىدىن كەچكىچە بىللە يۈرەتتى. سوغۇق چۈشۈشكە باشلىغانچە زەينەپ بالىلىرىنىڭ تېز چوڭ بولۇۋاتقانلىقىنى هېس قىلدى. هەممىسىنىڭ كىيىملىرى كىچىك كېلىپ قالغان، چۆكلىرىنىڭ قوللىرى چاپىنىنىڭ يېڭىدىن ئۇزۇن چىقىپ قالغانىدى. تۇردى قاري ئېتىزغا چىقىدىغانلىقى ئۈچۈن زەينەپ ئۇنىڭغا دادىسىنىڭ پاختىلىق چاپىنى بىلەن كۆن ئۆتۈكىنى كىيدۈرۈپ قويدى. تۇردى قاري چاپانىنى شوينا بىلەن بېلىدىن چىڭ باغلۇۋالغان

بولسىمۇ، چاپاننىڭ ئىچىگە چۆكۈپ قالغاندى، بولۇپمۇ ئۆزىدىن يوغان ئۆتۈك ئۇنى ناھايىتى كۈلكىلىك كۆرسىتەتتى. لېكىن تۇردى قارىي چاپىنى بىلەن ئۆتۈكىدىن ناھايىتى پەخىرلىنەتتى. كىچىكلىرى ئەينى يىلى دادىسى قەشقەردىن ئېلىپ كەلگەن رېزىنكە ئاياغلارنى پايتىما يۆگەپ كىيىپ يۈرەتتى، پەقەت رۇستەملا ئاياغسىز قالدى. زەينەپ ئۇنىڭ پۇتىنى لاتا بىلەن ئوراپ باقتى، ئەمما ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا لاتا توشمايتتى. بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە كونا لاتىلارمۇ ئەتىۋارلىق ئىدى. ئاكىسىغا قارىغاندا قاۋۇل، بەستلىك كەلگەن رۇستەم لەپىلدەپ يېغىۋاتقان قارغا قارىماي مەكتەپكە چاپاتتى. ئۇ يېرىلىپ كەتكەن، سوغۇقتىن قىزارغان تاپانلىرى قارنىڭ سوغۇقىنى سەزگىچە كۈچىنىڭ بارچە يۈگۈرەيتتى. بارا - بارا سوغۇق تاپىنىدىن مېڭىسىگە باراتتى، پۇت بارماقلىرى كۆكىرىپ ھېچ نەرسىنى سەزمەس بولۇپ قالاتتى، ئۇ پەقەت چىدىيالمىغاندا بىرەر جايىنى تېپىپ ئولتۇرۇپ، پۇتلىرىنى تۇمىقىغا ئوراپ بىردەم ئىسسىتىۋالاتتى - دە، تۇماقنى قېقىۋېتىپ بېشىغا كىيىپ يەنە يۈگۈرۈپ كېتەتتى. يۈگۈرۈپ - يۈگۈرۈپ، پۇتى بەك توڭۇپ كەتكەندە يەنە ئولتۇرۇپ تۇمىقى بىلەن ئىسسىتاتتى. ئۇ يازنى، پۇتنى كۆيدۇرىدىغان قىزىق ئاپتاپنى شۇنچىلىك زارىقىپ سېغىناتتى.

رۇستەم ھېسابقا ئۇستا ئىدى. 50 ياشلاردىكى، سەل ئېگىشىپ ماڭىدىغان ھېساب مۇئەللىمى دوسكىغا ھېسابنى يېزىپ بولغۇچە، رۇستەم ئىشلەپ بولاتتى. ئاشۇ مۇئەللىم بىر كۈنى رۇستەمنىڭ قاردا يالاڭ ئاياغ يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. دەرستىن چۈشكەندە ئۇ رۇستەمنى ئۆيىگە باشلاپ ئەكىرىپ، ئوغلى كىچىك ۋاقتىدا كىيگەن بىر كونا ئۆتۈكنى ئۇنىڭغا كىيدۈرۈپ قويدى. زەينەپ ئۆتۈكنىڭ بەزى يەرلىرىنى يېڭىنە بىلەن ياماپ، بەزى يېرىنى شوينا بىلەن باغلاپ، ئۇنى يامان ئەمەس ھالەتكە كەلتۈردى. رۇستەم ئۇنى تاكى پارچە - پارچە

بولۇپ پۈتمدىن چۈشۈپ قالغۇچە كىيىپ يۈردى. ئۇ ئاشۇ سوغۇق قىشنى، مۇئەللىم بەرگەن كونا ئۆتۈكنى كېيىنكى چاغلاردىمۇ ئېسىدىن چىقارمىدى. رۇستەم ئېتىز ئىشىغىمۇ پىشىق ئىدى. مەكتەپتىن كېلىپ ئۇدۇل ئېتىزغا ــ ئانىسى ئىشلەۋاتقان يەرگە باراتتى. ئانىسى ئۇنى ئۆزىنىڭ ئورنىدا ئىشلەپ تۇرۇشقا قالدۇرۇپ، مالالىرىغا ئوت ئالاتتى. ئۆيگە كېلىپلا مالالىرىغا ئوت سېلىپ بېرىپ، ئاندىن ئاشقا تۇتۇش قىلاتتى. كۈز، قىش ئايلىرىدا ئۇ ئۆيگە كېلىپ بولغۇچە قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتەتتى. ئۇ ئوچاقتىكى ئوتنىڭ يورۇقىدا خېمىر يۇغۇرۇپ، چامغۇر ئادالايتتى، ئاشتاختا نوغۇچتا خېمىر يېيىپ كېسەتتى، زۇمرەت ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرۇپ بىر قولىدا قورچاق ئوينىغاچ، توختىماي ئوچاققا شاخ تاشلايتتى. روزى ئاخۇن ئوت يورۇقى چۈشۈپ تۇرغان تامدىكى ئانىسىنىڭ غايەت يوغان، توختىماي ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدىغان سايىسىگە قاراپ خۇددى كىنو كۆرۈۋاتقاندەك تۇيغۇدا بولاتتى. ئۇ يىلدا ئىككى قېتىم توغراقلىققا كېلىپ، ئاشلىق پونكىتىنىڭ تېمىغا ئاق لاتا تارتىپ كىنو قويىدىغان بۇرۇتلۇق كىنوچىنى، كۆرگەن كىنولىرىنى ئەسلەيتتى. كىنوچىنىڭ ئۇنى كۆرسىلا بېشىنى يوغان ئالقىنى بىلەن بېسىپ قويىدىغانلىقىنى، باشقا بالىلارغا نەزىرىنىمۇ سالماي ئۆزىنى ئىشقا بۇيرۇيدىغانلىقىنى ئويلاپ ئۆزىچە پەخىرلىنىپ كېتەتتى.

كىنو ھەقىقەتەنمۇ توغراقلىقلارنىڭ ھاياتىدىكى چوڭ ئىش ئىدى. بۇ يىل كىنوچى يەنە كەلدى. ئۇ قاراقاش، قارىچىغا بۇرۇن، بۇرۇتلىرى ئۆزىگە يارىشىپ تۇرىدىغان 40 ياشلاردىكى ئادەم ئىدى. ئاياللار ئۇنى خوتۇنى بىلەن ئاجرىشىپ كېتىپتۇ، بويتاق ئىكەن، دېيىشەتتى. شوخراق چوكانلار ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىشقا ئامراق ئىدى. ئۇمۇ كىنو قويغاچ ئوغرىلىقچە ئاياللارغا

سەپسالاتتى. يۇرتمۇيۇرت يۈرىدىغان بۇ ئادەم توغراقلىقىنىڭ قىز ـ چوكانلىرى باشقىچە سۈلۈق ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. بىر قېتىم كىنو باشلىنىشىنىڭ ئالدىدا، ئۇ بالىلىرىنى كەينىگە سالغان زەينەپنىڭ بالىلىرىغا نېمىلەرنىدۇر دەپ كايىغىنىچە مەيدانغا كىرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. شۇ ھامان لېنتا قاچىلاۋاتقان قوللىرى توختاپ قالدى. زەينەپنى بالىلىرى قولىدىن تارتىپ ئالدىغا ئېلىپ كەتكەندە، يېنىدىكى كىچىك بالىدىن:

ـــ بۇ ئايال كىمنىڭ خوتۇنى؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ئۇ مېنىڭ ئانام، دادام... ئۆلۈپ كەتكەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى بالا.

ـــ بىچارە، شۇنچىۋالا جىق بالا بىلەن تۇل قاپتۇ، تېخى ياش ئىكەن، ـــ دەپ تۇرۇپ كېتىپ، يەنە، ـــ ئاناڭنىڭ ئېتى نېمە؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ زەينەپخان.

كىنوچى شۇنىڭدىن كېيىن بۇ بالىغا ئامراق بولۇپ قالدى. بۇ بالا ئانىسىغا ئوخشايتتى. ئۇمۇ ئانىسىغا ئوخشاش قوشۇما قاش، ئاق سۈزۈك چىرايى بەكمۇ يېقىملىق ئىدى. ئەمما، قاشلىرى بىلەن سەل قىيغاچ قاپاقلىرى ئوتتۇرىسىدا، جاۋغايلىرىدا ئۆزگىچە بىر مىجەزنى ئىپادىلەپ تۇرىدىغان، كىشىنى ئەيمەندۈرىدىغان قانداقتۇر بىر ئالاھىدىلىك بار ئىدى.

ـــ ئاناڭنىڭ ئاچچىقى يامان ئوخشايدۇ ـ ھە؟

ـــ ئادەتتىغۇ ئاچچىقى يامانەك قىلمايدۇ. شۇ ئاچچىقى كەلسىلا كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەي قالىدۇ. شۇڭا، نەمەت تازمۇ ئۇنىڭدىن قورقىدۇ.

ـــ ئۇ نېمىشقا قورقىدۇ؟

ـــ بىر قېتىم، ئاكامنى كىچىك دەپ، نومۇرنى ئاز ھېسابلاپ قويغاندا، ئانام ئۇنى ئىزدەپ بېرىپ تازا تىللىغان. شۇڭا،

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى

هازىرغىچە ئانامنى كۆرسە قاچىدۇ.

كىنوچى نېمىنىدۇر ئويلاپ ئۆزىچە كۈلۈپ قويدى. ئاخشىمى كىنو قويغاندىن باشقا، كۈندۈزى ئۇنىڭ قىلغۇدەك ئىشى يوق ئىدى. ئۇ ھېلى يۇمىلاق بازاردا، ھېلى ئايلاغ مەھەللىگە بارىدىغان بولدا، ھېلى ئېتىزلىقتا ئىشلەۋاتقان ئايالالارنىڭ يېنىدا پەيدا بولاتتى. سول بىلىكىدىكى شاڭخەي سائىتىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن كۆڭلىكىنىڭ يېڭىنى ئېگىز تۇرۇۋالاتتى. ئەرلەر ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇراتتى، بۇ كىنوچى ئۇلارغا شەھەرلىكلەردەك ياسانچۇق كۆرۈنەتتى. ئەمما، ئايالالار ئۇنى كۆرسە ئېچىلىپلا كېتەتتى، بىر قېتىم ئۇ ئېتىز قىرىدا پەيدا بولغاندا، تۇنىساخان ئىسىملىك ئەركەكزەدەك چوكان ئۇنى تارتىپ ئەكىرىپ، قولىغا كەتمەندىن بىرنى تۇتقۇزۇپ قويدى. كىنوچى قولىنىڭ ئۇچىدا بىر ئىشلارنى قىلغان بولدى ـ دە، ياغلىقىنى پېشانىسىگە چۈشۈرۈپ، باش كۆتۈرمەي قىغ تارتىۋاتقان زەينەپكە قاراپ:

ـــ ما خېنىم ئەمگەكنى بەلەن قىلىدىكەن. ئېرى بارمىدۇ، يوقمىدۇ؟ ئېرى بولمىسا ماڭا تەگسىمۇ بولاپتىكەن، ـــ دېدى.

ئېتىزدا ئىشلەۋاتقانلار «ۋاي تاپتى، جايىنى تاپتى !» دېيىشىپ قىيقاس سېلىپ كۈلۈشتى. تۇنىساخان:

ـــ بۇ خېنىمنىڭ نەزىرى ئۇستۇن، ئۆزى ۋىلاخۇنبايىنىڭ قىزى. ئارقىسىدا گۆھەردەك بەش بالىسى بار. ئۇنداق ـ مۇنداق ئادەمنى ياراتمايدۇ. ئۆزلىرىنى چاغلاپ گەپ قىلسىلا، ـــ دېدى.

ـــ ۋىلاخۇنبايغا تەڭ كەلگۈچىلىكىمىز بار، بەش ئەمەس، ئون بالىسى بولسىمۇ باقىقۇچىلىكىمىز بار، بىزنىمۇ بوش چاغلىمىسىلا خېنىم، ـــ دېدى كىنوچى.

ھەممەيلەن «مانا ئىش چىڭىغا چىقىدىغان بولدى» دېيىشىپ، باشلىرىنى بۇراپ نېمە دەركىن دەپ زەينەپكە قاراشتى. زەينەپ كىنوچىغا بېشىدىن ئايىغىچە قارىۋېتىپ:

ـــ كىنوچىغا تەگكەن خوتۇن تويى بولغاندا بىر نۆۋەت، ئاجراشقاندا بىر نۆۋەت خۇش بولارمىش، دەپ ئاڭلىغانىدىم، بىز دېھقان خەق كىنوچى بىلەن تەڭ بولالمىدۇق، چۈجىنىڭ تۆگىدە نېمە ئىشى دېگەندەك، ـــ دەپ كەتمىنىنى ئېلىپلا نېرى كەتتى. ئاياللار يەنە بىر قېتىم كۈلۈشۈپ كىنوچىنى شاڭخو قىلىشتى. كىنوچى ئەتىسى يۇللاردا زەينەپىنىڭ ئالدىنى توسۇپ گەپ قىلماقچى بولغان بولسىمۇ، مەقسىتىگە يېتەلمىدى. ئۆزىچە رەللە بولۇپ، خۇيلىنىپ يۈرگەن كۈنلەردە يۇمىلاق بازاردا ئالتۇنگۈلنى ئۇچرىتىپ قالدى. لىغىرلاپ تۇرىدىغان دەمبىزە كۆڭلەك كىيىپ، قىزىل ياغلىق ئارتىۋالغان ئالتۇنگۈل ئوسما قويۇۋالغان قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپ، نازلىنىپ تۇرۇپ كىنوچى بىلەن سالاملاشتى ۋە:

ـــ بىزنىڭ ئادەم ئاشۇ كىنوچىنى ئوبدانراق بىر مېھمان قىلىۋالمىسام بولمايدۇ، دەپ يۈرەتتى. بۈگۈن خۇدايىم بۇيرۇپ ئوبدان ئۇچراپ قالالا. ئەتە بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ ئاۋۇ ئادەم بىلەن بىرەم ـ يېرىمەم مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ كېلەلا، ـــ دېدى.

كىنوچى خۇشلۇقتىن ئاغزىنى يۇمالماي قالدى. كۆڭلىدە «نەمەت دېگەن سەت تاز ئەجەب چىرايلىق خوتۇن ئېلىۋاپتىكىنا، قارىغاندا خېلى خۇلقى بار سەتەڭدەك قىلىدۇ، قېنى ئەتە بېرىپ تۇمۇرىنى بىر تۇتۇپ كۆرمەيمەنمۇ» دەپ ئويلاپ، كېچىچە ئۇخلىيالماي ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلۈپ چىقتى.

كەچ كۈز ئايلىرىدا، قومۇشلار راسا سارغىيىپ قۇرۇشقا باشلىغاندا ئوغۇل بالىلار قومۇشلۇققا يىغىلىپ، تۇتۇۋالغان يۇڭا توشقان، كەپتەرلىرىنى كاۋاپ قىلىپ يەيدۇ، بەزىدە بالىلار ئېھتىياتسىزلىقتىن، قالىغان ئوتىنى كۆممەي كېتىپ قالسا ياكى شالدىرلاپ تۇرغان قومۇشلارغا تۇيۇقسىز ئوت چاچراپ كەتسە، تۇيۇقسىز گۈرىدە ئوت ئېلىپ، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە قومۇشلۇق بىر پارچە ئوت دېگىزغا ئايلىنىدۇ.

ۋاژىلداپ، چاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ئوتنىڭ ھەيۋىتى ۋە كۈچ ـ قۇدرىتىگە ھېچ نەرسە تەڭ كەلمەيدۇ. ئالتۇنگۈلنىڭ مۇھەببەتكە تەشنا قەلبى خۇددى ئاشۇ قاغجىراپ قۇرۇپ قېلىش ئالدىدا تۇرغان قومۇشلۇققا ئوخشايتتى. ئىشق ـ مۇھەببەت ئۇچقۇنى ئۇنىڭ قەلبىنى بىردىنلا ئوت دېڭىزىغا ئايلاندۇردى. ئۇ ئۆزىنىڭ كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىشىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، بۇ ئوتتىن ئۆزىنى تارتالمايتتى. كۈندۈزى ئۇ خۇددى چوش كۆرۈۋاتقاندەك يۈرەتتى، كەچتە قازان ـ قومۇچلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپلا «ئانامنىڭ مىجەزى يوقكەن، دىككىدە بېرىپ كېلەي» دەپ چىقىپ كېتەتتى. كىشىلەردە گۇمان پەيدا قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن ئۆيى تەرەپكە مېڭىپ، يېرىم يولدا دەرەخلىك تەرەپكە ئەگىپ كېتەتتى. دەرەخلىكنى كېسىپ ئۆتۈپ مەھەللىنىڭ باش تەرىپىدىكى ئېگىز ـ ئېگىز قۇم دۆڭلىرى ئارىسىغا كىرىپ كېتەتتى. ئىسسىق، يۇمشاق قۇم دۆۋىسى ئۈستىدە، يۇلتۇزلارنىڭ خىجىل بولغاندەك جىمىرلىشى ئاستىدا ئۇ كىنوچى سەمەت ئاخۇن بىلەن ئىرماش ـ چىرماش بولۇشۇپ كېتەتتى. ئۇزۇندىن بېرى بويتاق يۈرۈپ خوتۇنسىراپ كەتكەن كىنوچى بۇ بەختسىز ئايالنى ئەزەلدىن ھېس قىلىپ باقمىغان ھۇزۇر ـ ھالاۋەت ۋە شادلىقتىن بەھرىمەن قىلاتتى. نەمەتنىڭ يېنىدا ياغاچتەك قېتىپ، تۇگۈلۈپ دەككە ـ دۈككە ئىچىدە ياتىدىغان ئالتۇنگۈل كىنوچىنىڭ قاۋۇل، يۇڭلۇق كۆكسىگە چىڭ چاپلىشىپ، ناز ـ كەرەشمە بىلەن تولغىنىپ ياتقان چاغلىرىدا مۇشۇنداق يېتىپ ئۆلۈپ كەتسەم، نەمەتنىڭ تەلەتىنى قايتا كۆرمىسەم ياكى سەمەت ئاخۇن بىلەن يىراق يەرلەرگە قېچىپ كەتسەم، دەپ ئارزۇ قىلاتتى. ئەمما، ئۇ يەنىلا ئۆيىگە قايتاتتى. نەمەتنىڭ چىرايىغا قاراپ تۇرۇپ يالغان گەپ قىلاتتى، ئاخشىمى ئۇنىڭ يېنىدا ياتاتتى. بەزىدە قانداقتۇر گۇناھكارلىق تۇيغۇسى ئىچىدە سەل ـ پەل مۇلايىملىشىپمۇ قالاتتى.

شۇ يىللىرى كىنوچى توغراقلىققا پات - پات كېلىدىغان بولۇپ قالدى. توغراقلىقلار يېڭى - يېڭى كىنولارنى كۆرۈپ تۇردى. ئالتۇنگۈلمۇ ئاللىقانداق باھانىلەر بىلەن بازار تەرەپكە بېرىپ تۇراتتى، كىشىلەر ئارىسىدا كۇسۇر - كۇسۇر گەپلەر پەيدا بولۇشى بىلەنلا، بىر كۈنى بۇخپلىچىخان قىزىنى ئىزدەپ كەلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ياش ۋاقىتلىرىغا ئوخشايدىغان ئالتۇنگۈلگە رەھەرخەندىلىك بىلەن تىكىلىپ:

ــ قىزىم، ئويناپمۇ تويغانسەن، ئىشنى مۇشۇنچىلىك ۋاقتىدا يىغىشتۇرۇۋالساڭ بولارمىكىن. ئەتە - ئۆگۈن ئىش يامىنىغا ئۆرۈلۈپ كەتسە، ئاسماندىن يەرگە قانداق چۈشكىنىڭنى بىلمەي قالسەن. ئۇ چاغدا ھەرقانچە پۇشايمان قىلساڭمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ، ماۋۇ ئايۇان سارايلار خەقنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ، سېنىڭ تالادا قالغىنىڭ قالغان بولىدۇ، ــ دېدى.

ئالتۇنگۈل كۆزلىرىگە مۆللىدە ياش ئېلىپ ئانىسىغا قاتتىق تەگدى:

ــ تالادا قالسامۇ، بىر جېنىمنى ئېلىپ چىقىپ كېتەرمەن، ھەرقانچە بولسىمۇ ساڭا ئېغىرىمنى سالماسمەن، شۇنچە يىلدىن بېرى مېنىمۇ ئويلاپ باقتىڭمۇ، مۇشۇ قىزىم ئەرگە تېگىپ بەختىنى تاپالىغاندىمۇ، دەپ باقتىڭمۇ ئانا؟! مەن سېنى دەپ، بىر تۇغقانلىرىمنى دەپ ياش ئۆمرۈمنى خازان قىلدىم، بۇ دۇنيانىڭ خوۋلۇقىنى كۆرمەي ئۆتتۈم. كوچىدا بىللە كېتىپ بارغان ئەر - خوتۇنىنى كۆرسەم «مۇشۇلار مۇھەببەتلىشىپ، بىر - بىرى بىلەن خالىشىپ توي قىلغاندۇ - ھە؟» دەپ ئارقىسىدىن قاراپ كېتىمەن. بۇ ئايۇان سارايلار كۆزۈمگە زىندان كۆرۈنىدۇ، ماۋۇ ئالتۇن - كۈمۈشلەر قېنىمنى شوراۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ. شۇ سەنلا تويمايسەن مۇشۇنداق نېمىلەرگە، ئالە، ھەممىسىنى ساڭا بەردىم، ئايۇان سارايىمۇ، نەمەتنىمۇ ساڭا بەردىم ! ــ ئالتۇنگۈل ۋارقىراپ يىغلىغىنىچە

قوللىقى بىلەن قولىدىكى زىرە، بىلەزۈك، ئۈزۈكلەرنى يەرگە ئاتتى.

بۇخېلىچىخانىنىڭ يۈزلىرى غەلىتە تارتىشىپ، ئۇيۇل سۈرتۈۋالغان چىرايى بىردىنلا تىلىم ـ تىلىم قورۇقلار بىلەن تولۇپ كەتكەندەك، بەدىنى لاغلىداپ تىترەپ بىر پەستىلا قېرىپ مۈكچىيىپ كەتكەندەك كۆرۈندى. دەلدەڭشىپ، مۇدۇرۇپ يۈرۈپ يەردە چېچىلىپ ياتقان نەرسىلەرنى تەردى. تىترەك ئاۋازدا يىغلامسىراپ:

ـــ جېنىم قىزىم، ئالتۇنۇم، مەن سېنى ئەيىبلىمەكچى ئەمەس، مەنمۇ سېنىڭ دەردىڭنى بىلمەيدىغان يەردىمۇ ئەمەس. مەنمۇ ھەرقايسىڭلىنى دەپ ئەرسىز، ھۇزۇر ـ ھالاۋەتسىز ئۆتكەن. مېنىڭمۇ ساڭا ئىچىم ئاغرىيدۇ. لېكىن سەن تېخى ياش، ئىشق ـ مۇھەببەت دېگەننىڭ ئىس ـ تۈتەكتەك بىر دەمدىلا غايىب بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭغا ئىشەنگىلى بولمايدىغانلىقىنى، چىرايغا قاراپ ئولتۇرغانغا قورساق تويمايدىغانلىقىنى بىلمەيسەن. بۇ دۇنيادا خارلىنىپ قالماسلىق ئۈچۈن ئادەمگە يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى بىلمەيسەن. سەمىتاخۇنىنىڭ چىرايى، ھەييارلىقى بولغىنى بىلەن، خوتۇنىنى تۆت بالا بىلەن تاشلاپ كەتكەنلىكىنى، بالىلىرىغا پۇل بەرمەي بارغانلا يېرىدە ئاشنا ئويناپ يۈرىدىغانلىقىنى بىلمەيسەن. ئۇ سەمەتنىڭ ئايدا ئالىدىغان 40 كوي پۇلىدىن باشقا ھېچ نېمىسى يوق، ھۆكۈمەت بەرگەن بىر ئېغىزلىق كونا ئۆيدە ئولتۇرىدۇ، يوتقان ـ كۆرپىلىرىگە قارىغىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۆيىگە چاشقان كىرسىمۇ يامانلاپ چىقىدۇ. سەن مۇشۇ ئۆيۈڭنى تاشلاپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كەتسەڭ ئىتنىڭ كۈننى كۆرسەن، قويۇپ بەرگەن خوتۇنى تۆت بالىسىنى ساڭا تاشلاپ بېرىدۇ، شۇ ئىشلارنىمۇ كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرۈپ قوي قىزىم!

ـــ ئانا، سەن بىلمەيسەن، مېنىڭ مۇشۇ ئۆيدە بىر كۈنمۇ تۈرغۇم يوق، نەمەتنىڭ چىرايىغا زادى قارىغۇم يوق... ـــ ئالتۇنگۈل يىغلاشقا باشلىدى.

مۇشۇ گەپلەر بولۇپ بىرەر ئاي ئۆتە ـ ئۆتمەي، ئالتۇنگۈل سەمەت كىنوچىنىڭ ئۆيىگە قېچىپ بېرىۋالدى. بازار تەرەپكە بارغانلار ئالتۇنگۈلنىڭ سەمەتنىڭ بىر ئېغىزلىق ئۆيىنى ئاقارتىپ، دېرىزىسىگە قىزىل تاۋار پەردە تارتىپ، سۈپىغا يېڭى شىرداق ـ كىگىز سېلىپ چوغدەك ياساپ ئولتۇرغانلىقىنى، سەمەت ئاخۇن كىنو قويغىلى نەگە بارسا، ئۇنى بىللە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى سۆزلەپ يۈرۈشتى. نەمەت ئۇنىڭ خېتىنى بېرىپ، تۇنىساخاننى نىكاھ قىلدۇرۇپلا ئۆيىگە ئەكىلىۋالدى. ئۇلار ئۇستىدىكى گەپ ـ سۆزلەرمۇ بارا ـ بارا بېسىقىغا چۈشتى. كىشىلەر بۇ ئىشلارنى ئۇنتۇشقا باشلىغاندا، ئالتۇنگۈل ئۇشتۇمتۇت مەھەللىدە پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇ قارىداپ، ئورۇقلاپ قالغانىدى. ئۆڭۈپ كەتكەن چىت كۆڭلەك، كونا توپلەي كىيىۋالغان، قولاق، قوللىرىدىكى ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئانىسىنىڭ ئۆيىدە بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن يەنە ياسىنىپ، پەرداز قىلىپ يۈرىدىغان بولدى. يۈرت كۆرۈپ، ئىش ئۆگىنىپ كەلگەچكىمكىن، يۈرۈش ـ تۇرۇش، خۇلق ـ مىجەزى تېخىمۇ باشقىچە بولۇپ كەتكەنىدى.

بىر كۈنى، نەمەت ئېتىزلىقتىن كېلىۋاتقان ئالتۇنگۈلنىڭ ئالدىدىن چىقىپ قالدى. ئالتۇنگۈل قىزىل ئەتلەس كۆڭلەك كىيىپ، بوينىغا يوغان، سېرىق كەھرىۋا مارجان ئېسىۋالغانىدى. ئۆمرىدە بالا تۇغمىغان بۇ ئايال 30 ياشلارغا ئۇلاشقىنىغا قارىماي قىز بالىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇ تال چۈۋىقىتەك تولغىنىپ، ناز ـ خۇلقى بىلەن نەمەتكە قاراپ تەبەسسۇم قىلدى. نەمەت ھودۇقۇپ،

تەمتىرەپ نېمە قىلىشىنى بىلمەي قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئالتۇنگۈل ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كەتمەيدىغان بولدى. يېرىنىڭ تېگىدىكى يىلاننىڭ قىمىرلىشىنى سېزىدىغان بۇخىلىچىخان يەنە نەمەتكە يېقىنچىلىق قىلىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇزاق ئۆتمەي نەمەت تۇنىساخاننى ئۆيگە ئاپىرىپ قويۇپ، ئالتۇنگۈلنى قايتا نىكاھىغا ئالدى.

يېگىرمىنچى باب

ئاچارچىلىق ئاخىرلاشقاندەك قىلاتتى، ئەمما ئۇنىڭ ۋەھىمىسى، كىشىلەر قەلبىدە قالدۇرغان جاراھەتلىرى ئاسان يوقالمايتتى. كىشىلەر بىر ۋاق تويۇپ غىزالانغىنىغا شۈكۈر قىلىپ، ئاللادىن تىنچ ـ ئامانلىق ۋە توقچىلىق ئاتا قىلىشنى تىلىشەتتى. زەينەپ بىلەن چوڭ ئوغلى جۇۋازغا قېتىلغان كالىدەك تاڭ سەھەردىن قاراڭغۇ چۈشكۈچە خۇددىنى بىلمەي چۆرگىلەيتتى. ئۇلارنىڭ «ئۇھ» دېگۈدەك، ئويلانغۇدەك، يىغلىغۇدەكمۇ ئارامى يوق ئىدى. كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى تۈيماي قالاتتى. ئاشۇ ئالدىراشلىق ئىچىدە بالىلار ئاستا ـ ئاستا چوڭ بولماقتا ئىدى.

رۇستەم تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزدى. ئۇ تەتىلگە قويۇپ بېرىلمىغان كۈنلەرنى تەقەززالىق بىلەن كۈتكەنىدى، ئەمما مەكتەپتە تۈيۈقسىز جىددىيچىلىك بولۇپ كەتتى. ئارقا ـ ئارقىدىن يىغىنلار ئېچىلىپ، داقا ـ دۇمباق، شوئار سادالىرى ياڭراشقا باشلىدى. دېھقانلار بىلەن ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار قاتناشقان بىر چوڭ يىغىندا مەكتەپنىڭ بىرمۇنچە ئەر ـ ئايال ئوقۇتقۇچىلىرى تارتىپ چىقىرىلدى. ئۇلارنىڭ قاتارىدا رۇستەمگە ئۆتۈك بەرگەن ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسىمۇ بار ئىدى. ئوقۇغۇچى بالىلار بىلەن دېھقانلار مۇئەللىملەرنى ئالدىغا سېلىپ يۈرۈپ، كۈرەش، سازايى قىلىشتى. ئايال مۇئەللىملەرنىڭ ئۇزۇن چاچلىرىنى كەستى. ئۇزاق ئۆتمەي، دادۇي ئالدىغا «فېئودالىزمنىڭ قالدۇقى، خەلقنى ئالداپ قېنىنى شورىغان

مەككار باخشىنىڭ ئەۋلادى، خىيانەتچى نەمەت نازنى يوقىتايلى!»
دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىت، شوئارلار چاپلانغان نەمەت
ھوقۇقىدىن ئېلىپ تاشلاندى. توغراقلىقنى بىلىكىگە قىزىل
پەتتە تاقىۋالغان كىچىك ئوقۇغۇچىلار بىلەن «ئىسيانچى»
دېھقانلار سوراشقا باشلىدى. بۇ مىسلى كۆرۈلمىگەن، قايناق
«ئىنقىلاب»، ساۋاقداشلىرى بىلەن تەڭ ھاياجانلانىپ،
قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ شوئار توۋلاشلار، سەپكە تىزىلىپ،
ھەربىيدەك قەدەم تاشلاپ مېڭىشلار گۈزەك رۇستەمنى
روھلاندۇرۇۋاتقىنىدى. ئۇ ئانىسىنىڭ بېشىنى تولا ئاغرىتىپ
يۈرۈپ، يۇمىلاق بازاردىكى تىككۈچىگە ھەربىيچە سېرىق چاپان
بىلەن شەپكە تىكتۈردى. بۇلتۇر يازلىق تەتىلدە مەكتەپتە خىش
قۇيۇپ تاپقان پۇلدىن قالغان بەش كويغا ماۋجۇشىنىڭ سۈرىتى
چۈشۈرۈلگەن خاتىرە ئىزناكتىن 15 نى سېتىۋېلىپ، ھەممىسىنى
شەپكىسىنىڭ ئالدىغا قاتار تاقىۋالدى. ساۋاقداشلىرى ئۇنىڭ
ئىزناكلىرىغا ھەۋەس قىلىپ، بەس ـ بەستە سىلاپ كېتىشەتتى.
شۇنداق خۇشال كۈنلەردە، ئۇ ئۆزىنىڭ «پومېشچىكنىڭ نەۋرىسى»
دېگەن سەۋەب بىلەن، «قىزىل قوغدىغۇچى ئەسكەر» بولۇپ
بىلىكىگە پەتتە تاقاش پۈرسىتىدىن مەھرۇم قالىدىغانلىقىنى
زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. ئۇ ئەزەلدىن ئائىلە تەركىبىنى
تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان دەپ يازاتتى، مەكتەپتىكى مۇئەللىملەرمۇ
ئۇنى «پومېشچىكنىڭ نەۋرىسى» دەپ باقمىغانىدى. رۇستەم بۇ
ئىشتىن كېيىن بىرنەچچە كۈنگىچە روھسىزلىنىپ، خۇيلىنىپ
يۈردى. ساۋاقداشلىرىمۇ ئۇنىڭغا ئىلگىرىكىدەك يېقىنچىلىق
قىلمايدىغان، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىدىغان بولۇپ قالدى.
رۇستەم ئۆزى ۋە ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ بۇ داغدۇغىلىق ئىشلارنىڭ
سىرتىدا تۇرۇشقىلا لايىق ئىكەنلىكىگە بارا ـ بارا تەن بەردى.
ئۇنىڭ دىققىتىنى ناھايىتى تېزلا باشقا ئىشلار جەلپ قىلىۋالدى.
ئۇ دېھقانلارنىڭمۇ، ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلارنىڭمۇ يېڭى

شەكىلدىكى ئىزناكلارنى پۈلنىڭ كۆزىگە قارىماي سېتىۋالىدىغانلىقىنى، قىز - چوكانلار ئۇنى زىننەت بۇيۇمى قاتاردا مەيدىسىگە تاقاشقا ئامراق ئىكەنلىكىنى بايقىدى. ئۇ ھارۋىكەشنىڭ ئوغلى بىلەن ئاغىنە ئىدى. ئىككىسى ئىككى كويدىن پۇل چىقىرىپ بازاردىن يېڭى چىقىقان، ۋالىلداپ تۇرىدىغان ئىزناكلارنى ئەكەلدۇردى. بۇ ئىزناكلارنى توغراقلىقنى سوراۋاتقان، «ئىسيانچى» كاتتىباشلار باھا تالاشمايلا سېتىۋالدى. شۇنىڭدىن كېيىن كىمگە ئىزناك لازىم بولسا رۇستەمنى ئىزدەيدىغان بولدى. رۇستەممۇ ئىزناك سودىسىغا تاينىپ بىر مەزگىل ھەممگە تونۇلغان ئادەم بولۇپ قالدى. ئۇ تاپقان پۇللىرىنىڭ ئازراقىنى ئۆزى ئېلىپ قېلىپ، كۆپ قىسمىنى ئانىسىغا تاپشۇراتتى، زەينەپ ئوغلى ئاسانلا تېپىۋاتقان بۇ پۇللارنىڭ بىرەر چاتىقى چىقىپ قالارمۇ، دەپ ئەنسىرەيتتى. «قورقما ئانا، مەن باشقا نەرسە ئەمەس، ئۇلۇغ داھىيمىزنىڭ خاتىرە ئىزنىكىنى سېتىۋاتىمەن. دېھقانلار رازى بولۇپ ئېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭغا ھېچقانداق ئادەم بىر نەرسە دېيەلمەيدۇ» دەيتتى رۇستەم. ئىزناك قىزغىنلىقى ئۇزاققا بارمىدى. ھەممە ئادەمنىڭ ئۆيىدە ئىزناك كۆپەيگەنچە، كىشىلەر ئەمدى ئۇنى ئېلىۋەرمەيدىغان بولدى. شۇ كۈنلەردە توغراقلىقتا ھەربىيچە كىيىنىپ، بېلىگە كەمەر باغلاپ يۈرىدىغان، بېشىغا چاچ قويۇۋالغان بىر ئادەم پەيدا بولۇپ قالدى، ئۇ يول بويلىرى، ئېتىز باشلىرىدىكى «ماۋجۇشى سۆزلىرىدىن ئۇزۇندى» يېزىپ قويۇلىدىغان تام ۋە دوسكىلارغا ئۇلۇغ داھىينىڭ باش سۈرىتىنى بېسىپ چۈشۈرەتتى. بىر پارچە سۈرەت ئۇچۇن ئوچ كوي ئالاتتى. رۇستەم بىر مەزگىل ئۇ كىشىگە شاگىرت بولۇپ يۈردى. ئۇلار توغراقلىقنىڭ ئېتىز - ئېرىق، يول بويلىرىغا قەدەمدە بىر دېگۈدەك ياسالغان ئۇزۇندە تاملىرىغا داھىينىڭ سۈرىتىنى بېسىپ بولغاندا، ئۇ ئادەم يەنە باشقا يۈرتلارغا يۈرۈپ كەتتى. زەينەپ

www.uyghurkitap.com
كتاب نۇر يېكتى

رۇستەمنى ئۇ ئادەم بىلەن بىللە يولغا سېلىپ قويۇشقا چىدىمىدى. 14 ياشقا كىرىپ بوي تارتىپ، چۈجە خورازدەك غارىڭ ـ غۇرۇڭ ئاۋازدا سۆزلەيدىغان بولۇپ قالغان رۇستەم ئاندىستىك ئۆزىنى «تېخى كىچىك» دەپ قانتى ئاستىدىن چىقارمىغىنىغا نارازى بولۇپ، ئېتىزغا چىققىلى ئۇنىماي ئۆكىلىرى بىلەن دۆڭمۇدۆڭ چېپىپ يۈردى.

بىركۈنى، رۇستەم ئۆكىلىرى بىلەن قوغلىشىپ ئويناپ يۈرۈپ، ئىلگىرىكى دادۇي ئىسكىلاتىنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ قالدى. ئىسكىلات زالدەك يوغان، ئېگىز ئۆي بولۇپ، ئارقا تەمىدىكى دېرىزىلىرى كېسەك بىلەن توسۇۋېتىلگەنىدى. ئىسيانچىلارنىڭ ئىشى بولسا كېرەك، بىر دېرىزىنىڭ كېسەك توسقى بۇزۇۋېتىلىپتۇ، پەقەتلا ئىچىدىن سارغىيىپ كەتكەن كونا گېزىت، بىرېزېنت، تاغار پارچىسى بىلەن چالا ـ بۇلا توسۇپ قويۇلۇپتۇ. بالىلار ئەجەبلىنىپ تاغار پارچىسىنى قايرىپ ئىسكىلات ئىچىگە قاراپ باقتى، ئۇنىڭ ئىچىدە كېرەكسىز ياغاچ، ئەبجەق ئىشكاپ، ئورۇندۇقتىن باشقا نەرسە يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ئېھتىيات بىلەن ئىسكىلاتقا سەكرەپ چۈشۈشتى.

بۇ چاڭ ـ توزان بىلەن ئۆمۈچۈك توري قاپلىغان، ئەسكى ـ تۈسكىلەر بىلەن تولغان دۇنيا ئىدى. ئېگىزدىكى كىچىك يۇمىلاق دېرىزىلەردىن چۈشۈپ تۇرغان، سامان يولىدەك ئاقۇچ توزانلار بىلەن تولغان كونۇسسمان يورۇقلۇق بۇ دۇنيانى غۇۋا يورۇتۇپ تۇراتتى. ئاغزى يېپىلماس بولۇپ قالغان يوغان ئىشكاپتىن ئازادلىقنىڭ دەسلىپىدە خەلق ئەسكەرلىرى تۇتقان ياغاچ نەيزە، ياغاچ مىلتىقلار، پومېشچىك، ئوڭچى، بۇزۇق ئۇنسۇرلارغا كىيدۈرۈلگەن قەغەز قالپاقلار، بوينىغا ئېسىلغان تاختايلار، يىرتىلىپ كەتكەن رەڭلىك، ئۇچ بۇرجەك بايراقلار، ۋاراقلىرى سارغىيىپ، تىتىلىپ كەتكەن كونا هېساب دەپتەرلىرى قاتارلىق نەرسىلەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى. يەردە ئۆتكەمە ـ غەلۋىر، كوممۇنا

ئاشخانىسىدىن قالغان يوغان ياغاچ قاسقان، يوغان تەڭنە، چېقىلغان، پۈچۈلغان ھەجىر ـ تاۋاقلار، پولات تاۋلاشتا ئىشلەتكەن چويۇن شالا، لوم تۆمۈر دېگەندەك نەرسىلەر چېچىلىپ ياتاتتى. تامدىكى ياغاچ قوزۇقتا چۈۋۈلۈپ كەتكەن ئاجايىپ يوغان بىر چىغ چويلا ئېسىپ قويۇلغانىدى. يەنە بىر تامدا ئۆزىدىن نەچچە ھەسسە يوغان بىر باش قوناقنى كۆتۈرۈۋالغان دېھقانىنىڭ رەسمى چاپلانغان بولۇپ، بىر ئۇچى يىرتىلىپ ساڭگىلاپ قالغانىدى. روزى ئاخۇن بىلەن ئەخمەت بىر شىرەنىڭ تارتمىسىدىن يېپىيېڭى تىترەت دەپتەرلەر بىلەن بىر باغلام قېرىنداش تېپىۋېلىپ خۇشال بولۇپ كېتىشتى. خېلى ئوخشىتىپ ياسالغان ياغاچ تاپانچىلارنى تېپىۋېلىپ ھېلى يانلىرىغا قىستۇرۇپ، ھېلى بىر ـ بىرىگە تەڭلەپ ئويناشتى. روزى ئاخۇننى ياغاچتىن ياسالغان بىر قۇش جەلپ قىلىۋالدى. قۇشنىڭ دۇمبىسىدە، قۇش ئۇۋۇسىغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئورۇندا دوپپا كىيىۋالغان بىر بالا ئولتۇراتتى. بۇ بالا روزى ئاخۇننىڭ خىيالىنى قاناتلاندۇراتتى. ئۇ دائىم قۇشقا قاراپ ئۆزى يالغۇز ئولتۇرۇپ كېتەتتى. ئۇ ئۇنى قولىدىن چۈشۈرمەي ئويناپتتى، ئاخشىمى تەكىيىنىڭ يېنىغا قويۇپ ياتاتتى.

رۇستەم ئۇكىلىرىنىڭ خۇشاللىق بىلەن ئۇنى ـ بۇنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ ئاختۇرۇشلىرىغا قاراپ بىر كونا ئېگەرنىڭ ئۈستىدە ئولتۇردى. ئۇدۇلدىكى ئېگىز ئىشكاپنىڭ ئۈستىدە بىر چىپتا تاشلاقلىق تۇراتتى. قارىماققا ئۇنىڭ ئىچىدە بىر نەرسە بارەدەك قىلاتتى. رۇستەم لىڭشىپ تۇرىدىغان ئىشكاپقا ئېسىلىپ يۇرۇپ چىپتىنى تارتىپ چۈشۈردى. چىپتىنىڭ ئىچىدىن يوغان بىر جۇپ ئۆتۈك تورۇكلاپ يەرگە چۈشتى. ۋاھ، ئۇ يېپىيېڭى بىر جۇپ خۇرۇم ئۆتۈك ئىدى! رۇستەم ئۇنى قولىغا ئېلىپ خۇشاللىقتىن يۇرىكى دۇپۇلدىگەن ھالدا سىنچىلاپ قاراپ كەتتى. رۇستەم كىچىك ۋاقتىدا دادىسىنىڭ ئوچاق ئالدىدا ئولتۇرۇپ، قوي يېغى

كتاب نۇر يېكتى
www.uygurkitap.com

ھەم قارا گۇل بىلەن ياغلايدىغان كۆن ئۆتۈكىگە ھەۋەس قىلاتتى. ئۇنىڭغا بۇ ئۆتۈك ناھايىتى زور، كۆركەمدەك، دادىسى ئۇنى كىيسە بىردىنلا ئاجايىپ قاۋۇل، كۆچلۈك بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالغاندەك بىلىنەتتى. بۇ ئۆتۈك دادىسىنىڭ ئۆتۈكىدىن يېڭى ئىدى ھەم پارقىراپ تۇراتتى. ئۆمرىدە قىشتا پۇتى ئىسسىغۇدەك ئاياغ كىيىپ باقمىغان رۇستەمگە خۇدانىڭ رەھمى كەلگەندەك، ئۇنى مۇشۇ يەرگە رۇستەم ئوچۇنلا قويۇپ قويغاندەك قىلاتتى. رۇستەم ئۇنى ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپ، ئانىسىغا كۆرسەتمەي ساقلاپ يۈردى. قىش كەلگەندە گەپ قىلماي كىيىپلىۋالدى. زەينەپ بۇ ئوغلىدىن سەل خاتىرجەم بولالمىسىمۇ، ئۇنىڭ يېڭى، ئىسسىق ئۆتۈككە ئېرىشكەنلىكىدىن ئىنتايىن خۇشال بولدى. رۇستەم ئۆتۈكنى كىيىپ چوڭ ئادەمگە ئوخشاپ قالدى.

شۇنىڭدىن كېيىنكى بىرنەچچە قىشتا ئۇ سىرتتا سۇ قۇرۇلۇشىدا ئىشلىدى. ئاشۇ قاتتىق سوغۇق، جاپالىق ئەمگەكلەردە بۇ ئۆتۈك ئۇنىڭغا ئاجايىپ ئەسقاتتى.

قۇربان ھېيت كەچ كۈزدە كەلدى. دادۇي ئالدىغا 15 كۈن بۇرۇنلا دەم ئېلىشقا قويۇپ بېرىلمەيدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش چاپلانغان بولسىمۇ، دېھقانلار ئەتىگەن - ئاخشىمى يوشۇرۇن تەييارلىقىنى كۆرۈپ كەتكەنىدى، قول - ئىلكىدە بارلار قوي سويۇپ، گۆشىنى بىرەر - ئىككى ئاي ساقلاپ يېيەلەيدىغانلىقىدىن خۇشال ئىدى. قوي سويالمايدىغانلار بىرەر - يېرىم جىڭ گۆش ئېلىپ يېيىشنىڭ، ئاتا - بوۋىسىنىڭ روھىغا ئاتاپ ياغ پۈراتقۇدەك زىغىر - زاغۇن يېغىنىڭ غېمىنى قىلىشاتتى. ئۇششاق بالىلىق كىشىلەر ئاخشىمى پىچىرلىشىپ، ئۆزلىرى يېڭى كىيىم كىيەلمىسىمۇ، بالىلىرىنىڭ بىرەردىن كەم - كوتسىنى تولۇقلاپ بېرىشنىڭ كويىدا بولۇشاتتى.

دادۇي ئامبىرى ئالدىدا تاغار، خالتا كۆتۈرگەن بىرمۇنچە

كىشىلەر ھەر كۈنى بوغالتىر بىلەن ئامبارچىنى ساقلايتتى. بۇنداق كۈنلەردە بوغالتىر بىلەن ئامبارچى نېمىشقىدۇر ئالدىراش بولۇپ كېتەتتى. ئامبارچىنىڭ يېشى كىچىك، چىرايلىق ئايالى قىرقى توشمىغان بالىسىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئىزدەپ كەلگەنلەرگە: «ھۈسىيناخۇن ئەتىگەن نەمىتاخۇن شۇجىنىڭ يېنىغا كەتكەن» دەيتتى. بوغالتىرنىڭ ئەتراپى ئازغان ـ تىكەنلەر بىلەن قاشالانغان باغلىق ھويلىسىدىن يوغان بۆرە ئىتنىڭ قاۋىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. خالتا كۆتۈرگەن كىشىلەر ئىشىككە يېقىن بارالماي، باغنىڭ قاشاسىدىن: «ھاي جاپپىراخۇن، بىزگە تالون كېسىپ بەرگەن بولسىلا، ھېيتتا بالىلار بىلەن يەيدىغان ئېشىمىز قالمىدى!» دەپ ۋارقىرايتتى. بوغالتىرنىڭ قېرى ئانىسى ئۆينىڭ ئالدىغا چىقىپ: «جاپپىراخۇن تۇنۇگۈن گۈڭشىغا مەجلىسكە كەتكەن» دەيتتى. «قاچان كېلەر؟» دەپ سورىغانلارغا «ھەپتە تۇرۇپ قالارمەن دېگەن» دەپ جاۋاب بېرەتتى. خالتا كۆتۈرگەنلەردىن بىرى ئىشەنمەي: «توۋا، غوجامنىڭ قورسىقى توق، كەمبەغەل بىلەن ئىشى يوق» دەپ ما خەقنىڭ قاراپ تۇرۇپ يالغان گەپ قىلىۋاتقىنىنى. مەن جاپپىراخۇننى ئەتىگەن كۆرگەن تۇرسام، قوزىلىق قويىنى ئەگەشتۈرۈپ بوز يەر تەرەپتىن كېلىۋېتىپتىكەن» دەيتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى داۋۇت ئاخۇن ئىسىملىك بالىلاردەك جۇغى كىچىك، چاچ ـ ساقاللىرى سېرىق، كۆك كۆزلىرى چەكچىيىپ تۇرغانىدەك كۆرۈنىدىغان ئادەم، قورۇلۇپ كەتكەن چىرايىنى تېخىمۇ پۈرۈشتۈرۈپ، ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ، ئامبارچى بىلەن بوغالتىرنى تىللاشقا باشلايتتى. كىشىلەر ئۇنى «داۋۇت كاناي» دەيتتى. ئۇ زادى ئاستا گەپ قىلمايتتى. گەپ قىلسا ئاۋازى يۇمىلاق بازاردىن ساي مەھەللىسىگىچە ئاڭلىناتتى. ھەر كۈنى سەھەردە نەمەت شۇجى كاناي بىلەن «ئەك ئالىي يولىورۇق» نى يەتكۈزۈپ بولۇپ، بۇگۈن قىلىدىغان ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ

بولا ـ بولماي، بىر تەرەپتىن داۋۇت كاناينىڭ ئاۋازى چۈۋۈلۈپ چىقىشقا باشلايتتى:

ـــ ئەگەر ئالىي يوليورۇق، ئىچىدە ئاش بولمىسا ، تاغار ئۈرە تۇرغان يوق. توغراقلىق دېگەن يۇرتتا، دېھقانغا يەيدىغان ئاش يوق، قەرزگە ئالاي دېسەڭ، ئامبارچى بىلەن كويجى يوق. قۇرۇق گەپنى تولا قىلما، نەمەت دېگەن گېپلى پوق...

داۋۇتنىڭ قوشاقلىرى ئاخىر بېرىپ تىل ـ ھاقارەتكە ئايلىناتتى. ئۇ تاڭ قاراڭغۇسىدا ئۆينىڭ ئۆگزىسىدە تۇرۇۋېلىپ بىرەر سائەت توختىماي ئۇنى ـ بۇنى تىللايتتى. ئاخشىمى سىياسىي ئۆگىنىشتىن كەچ چۈشۈپ ئويقۇسىغا قانمىغان، ھاردۇقى چىقمىغان ئادەملەر داۋۇتنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىشى بىلەنلا يوتقانلىرىدا يېتىپ كۈلۈشەتتى. ئۆزلىرى قىلالمايدىغان گەپنى ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ پۇخادىن چىققاندەك خۇشال بولۇشاتتى، بەزىدە ئۇنىڭ تۆگىمەس غەلۋە ـ غوۋغالىرىدىن بىزار بولسىمۇ، بىرەر كۈن ئاڭلانماي قالسا، بىرەر ئىشى كەم قالغاندەك بولۇپ قېلىشاتتى. دادۇي كادىرلىرى ئۇنى سولاپ قويۇپ، ئۇرۇپ قورقۇتۇپمۇ باققاندى، ئەمما گەپكە كىرگۈزەلمەي ياكى ئۇنىڭغا گەپ تېپىپ بېرەلمەي يەنە قويۇپ بېرەتتى. ھەر قېتىم دادۇيدە يېتىپ چىقسا داۋۇتنىڭ قوشاقلىرى بىر يېڭىلىناتتى.

ئەزالار ئەتىگەندە ئىشقا چۈشۈشتىن ئىلگىرى ئېتىز بېشىغا يىغىلىپ، «ئۇزۇندى تاختىسى»دىكى داھىينىڭ رەسىمگە قاراپ، «قەدىردان ماۋجۇشى، قەلبىمىزدىكى قىزىل قۇياش» دېگەن ناخشىنى ئېيتىپ ئۇسسۇل ئويناتتى، ھېچقانداق ئادەمنىڭ ئۇنىڭغا قاتناشماسلىقىغا ياكى ئۇسسۇلنى قولىنىڭ ئۇچىدا ئويناپ قويۇشىغا يول قويۇلمايتتى. ناخشىنى ئايشەمگۈل دېگەن يۇمىلاق چوكان ناھايىتى قاملاشتۇرۇپ ئېيتاتتى. ئۇسسۇل ھەرىكىتى يۇقىرىدىن بەلگىلەپ بېرىلگەن بولۇپ، قەدەمنى چوڭ ـ چوڭ ئېلىپ، ئالدى ـ كەينىگە بۇرۇلۇپ، چۆرگىلەپ ئويناپدىغان

يەرلىرى بار ئىدى. بولۇپمۇ ناخشىنىڭ ئاخىرىدىكى «سىزگە چەكسىز - چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز» دېگەن يەرلىرىگە كەلگەندە، بويى پاكار داۋۇت ئېگىز بويلۇقلارنىڭ قەدىمگە يېتىشەلمەي، ئۇياقتىن بۇياقتا قالايمىقان يۈگۈرۈپ، ئۇسسۇلچىلارغا پۇتلىشىپ سەپنى قالايمىقان قىلىۋېتىتى. شۇڭا، كېيىنچە ئەترەت باشلىقلىرى ئۇنى بىر چەتتە تۇرۇپ ئۇسسۇل كۆرۈشكە ئورۇنلاشتۇرىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

داۋۇتنىڭ جۇغى كىچىك بولغانلىقتىن، كۆپىنچە ئايالالار بىلەن بىللە ئىشلەيتتى. شوخراق ئايالالار زېرىكىپ قالغان چاغلىرىدا: «داۋۇت ئاكا، ئۆزۈڭ بىر غېرىچ تۇرۇپ، نېمانچە يوغان خوتۇن ئېلىۋالغانىدىڭ؟» دەپ ياكى «داۋۇت ئاكا، بالىلىرىڭ نېمانچە كۆپ، شۇنچە بالىنىڭ ھەممىسى سېنىڭمۇ؟» دەپ ئۇنىڭ ئاغزىنى تاتىلاشقا باشلايتتى. داۋۇت كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرۇپ، ئادەم ھەيران قالغۇدەك قىزىق، ئەپسانە گەپلەرنى قىلىپ ئايالالارنى كۈلدۈرەتتى. ئايالالار تولا كۈلۈپ، چىدىيالماي، قورساقلىرىنى تۇتقىنىچە: «ئوبدان ئاكا، بولدى قىل، قورسىقىمىز ئاغرىپ ئۆلەي دېدۇق» دەپ يالۋۇرغانچە ئۇ تېخىمۇ ئەزۆەيلەيتتى.

داۋۇت تولا رۇخسەت سورايتتى. ئەترەت باشلىقلىرى رۇخسەت بەرمىسە، ئۇزۇندى تاختىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئوڭ قولىنى مەيدىسىگە بېسىپ تۇرۇپ: «قەدىرلىك ماۋجۇشى ئاتا، مېنىڭ ئىككى قويۇم يېتىپ كەتكەن، گۈيىنىڭ بالىلىرى ئويۇن بىلەن بولۇپ قوينىڭ نەگە ماڭغانلىقىنى بىلمەي قاپتۇ. بېرىپ قويۇمنى تېپىپ كېلىشىمگە رۇخسەت قىلسىڭىز» دەيتتى، ئارقىدىن يەنە ئايالالارغا قاراپ: «كۆردۈڭلارمۇ، ماۋجۇشى ئاتام ماڭا قاراپ كۈلۈۋاتىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ماڭە، بېرىپ تېپىپ كەلسەڭ تېپىپ كەل دېگىنى ئەمەسمۇ» دەپ قويۇپ، قويىنى ئىزدىگىلى كېتەتتى. ئەتىسى ئەترەت باشلىقى: «داۋۇت، تۇنۇگۈن نەگە يوقالدىڭ؟

كىمدىن رۇخسەت ئالدىڭ؟» دەپ سوراققا تارتسا، «سەن چوڭمۇ، ماۋجۇشى ئاتام چوڭمۇ؟ مەن ماۋجۇشى ئاتامدىن رۇخسەت ئالدىم. ئۇ ماڭا: ‹ماڭە، بېرىپ كەلسەڭ بېرىپ كەل، دېدى› دەپتىكى. ئەترەت باشلىقى «ھۇ، خالا سۈپۈرگىسى گۈي، ئۇ دېگەن جانسىز رەسىم تۇرسا» دېسە، داۋۇت دەرھاللا: «خالايىق، ئاڭلىدىڭلارمۇ، ماۋۇ ئەكسىيەتچى ماۋجۇشى ئاتامنى جانسىز رەسىم دەۋاتىدۇ» دەپ ئالدىغا ئۆتۈۋالاتتى. مۇشۇ داۋۇت كاناينىڭ كېينىكى كۈنلەردە داڭلىق ئادەم بولۇپ كېتىشى ئۇ چاغلاردا ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايتتى.

ھېيتقا ئىككى كۈن قالغاندا، نەمەتنىڭ بۈيرۇقى بىلەن ئادەم بېشىغا بەش جىڭدىن بۇغداي ئۈنى، يەتتە سەردىن ياغ تارقىتىپ بېرىلدى. دېھقانلار خۇشال بولۇشۇپ نەمەتنىڭ ھەقىگە دۇئا قىلىشتى. بۇ نەمەت قايتا دادۇيجاڭ ھەم شۇجى بولۇپ سايلانغىنىغا ئۈزۈن بولمىغان چاغلار بولۇپ، ئىككى يىللىق پۇقرالىق تۇرمۇشى ئۈنى خېلى ئۆزگەرتكەنىدى.

زۇمرەتگۈل چوڭ بولۇپ ئۆي ئىشىغا قارىشىدىغان بولغاندىن تارتىپ زەينەپنىڭ قولى خېلى بوشاپ قالدى. زۇمرەتگۈل سەككىز يېشىدىن باشلاپلا پۇتىغا كۆتەك قويۇپ ئۆزىدىن يوغان نوغۇچتا خېمىر يايىاتتى، قازان ـ قومۇچلارنى يۇيۇپ، قازان بېشىنى ئادالايتتى، بىردەم بىكار تۇرماي ئۆي يىغىشتۇراتتى. ئەمدى ئۇ ئاش ـ تاماقنىڭ، ئۆينىڭ، مال ـ ۋارانىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىغۇدەك بولدى. ئۇ نان يېقىشنىمۇ ئۆگەنمەكچى بولغاندا، زەينەپ ئۈنى «سەن تېخى كىچىك» دەپ توستى، زەينەپكە تازا بوي تارتالمىغان، بىلەكلىرى كىچىك بالىنىڭكىدەك ئىنچىكە زۇمرەتگۈل تونۇرغا چۈشۈپ كېتىدىغاندەك بىلىنىپ، ئۈنى تونۇر بېشىدىن نېرى ھەيدەيتتى. زۇمرەت پېشايۋاندا ئولتۇرۇپ ئىنچىكە بارماقلىرى بىلەن ناننى

شۇنداق چىرايلىق ئاچاتتى. ئۇلارنىڭ ھېيتلىق نېنى تازا ئوخشىدى. زەينەپ ئاق نانىنى قومۇرۇپ بولۇپ، تونۇرنى بوشراق يەنە بىر قىزىتىپ بىر تونۇر زاغرا ياقتى. ئالدىنقى كۈنى ئۇ ئىشتىن سوراپ كېلىپ، يۇمىلاق بازاردىكى دۇكاندىن زۇمرەت بىلەن ئەخمەتكە يېڭى ئايغا ئالدى. كىرسىن، ئۆتۈك مېيى، چاي، تېرە پۇرىقى ئارىلىشىپ كەتكەن دۇكان ئاياللار بىلەن تولغانىدى. پوكەيگە يېقىن تۇرغان بىرنەچچە ئايال چۇۋۇلدىشىپ «ئوبۇلقاسمانكا، يېڭى كەلگەن ياغلىقتىن يەنە يوقمۇ؟ بولسا بىرەردىن سېتىپ بەرسىلە» دەپ يالۇۋرۇشاتتى. ئوبۇلقاسىم ئاخۇن ئاياللارنى خېلى يالۇۋرتۇپ بولغاندا، دۇكانىنىڭ ئىچكىرىسىدىن يوغان بىر باغلام ياغلىق ئېلىپ چىقتى. قىزىل، يېشىل، سېرىق، كۆك رەڭلىك كاتەكچە يىپ ياغلىق بىردەمدىلا قولدىن قولغا ئۆتۈپ سېتىلىپ ئاز قالدى. ياغلىقلارنىڭ بىرى ئىككى يېرىم كوي ئىدى. زەينەپنىڭ ياغلىقى خېلى كونىراپ قالغان بولسىمۇ، يېڭى ياغلىق ئالغۇسى كەلمىدى. ئۇ قولىدىكى بەش كوي پۇلنى خۇددى بىر كىم تارتىۋالىدىغاندەك مەھكەم سىقىمىدىغىنىچە ئۆيگە قاراپ ماڭدى. توختى قاري ھايات ۋاقتىدا بالىلىرىنى كۆتۈرۈپ ياكى يېتىلەپ دۇكانغا بىللە بارغانلىرىنى، توختى قارىينىڭ ھەممە ئاياللارنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرۈپ ئۆزىگە توپلەي ئېلىپ بەرگەنلىكىنى ئەسلەپ خورسىندى. ئەتە ھېيت، ھەممە ئادەم تۇپراق بېشىنى يوقلاپ ئۆلۈپ كەتكەن يېقىن كىشىلىرىنىڭ روھىغا ئاتاپ خەتمىقۇرئان قىلىدۇ، ياغ پۇرىتىدۇ. توختى قارىينىڭ ئۆز يۇرتىدا قەبرىسىمۇ يوق، ئۇ ئۆلۈپ كەتكەن بولسا، ئۆلۈكىنىڭ نەلەردە قالغىنىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. توغراقلىقتا ھېلىم ئاخۇنۇمنىڭمۇ قەبرىسى يوق. ئۇ توغراقلىقتا ھەممە ئادەم شوئار توۋلاپ، مۇئەللىملەرگە قالپاق كىيدۈرۈپ يۈرگەن كۈنلەردە يوقاپ كەتكەن ئىدى. زەينەپ بىلەن بالىلىرى ئۇنى ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىدى. بىرەر يىل

ئۆتكەندە، تۇردى قارىي كېچىسى ئۆيگە بىرنەچچە قېرىندىشى باشلاپ كېلىپ چوڭ دادىسىنىڭ روھىغا ئاتاپ قۇرئان ئوقۇتتى. زىيىپەپ ئۇلارغا چۆچۈرە ئېتىپ بەردى. ئۇ نەزىر قىلىش، نىكاھ ئوقۇتۇش چەكلەنگەن يىللار ئىدى.

زىينەپ بەزىدە توختى قارىي قايتىپ كېلىپ چۈشەپ قالىدۇ. ئېرىنىڭ ئوچۇق چىراي، كۆلۈمسىرەشلىرى كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ، توختى قارىي راستتىنلا پەيدا بولۇپ قالىدىغاندەك بىرنەچچە كۈنگىچە خۇشال بولۇپ، ئۇمىدلىنىپ يۈرىدۇ. كۈنلەر ئۆتكەنچە يېڭىنە ئۈچىدەك ئاشۇ ئۇمىدىدىن ژاز كەچكۈسى كەلمەي قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىگە كۆمۈپ، ئۆلۈپ قالغان بولسا ئۇ ئالەمگە بارغاندا كۆرۈشەرمىز، ھاياتلا بولسا چۆرگىلەپ - چۆرگىلەپ بىر كۈنلىرى كېلىپ قالار، دەپ ئويلايدۇ.

ھېيت كۈنى ئەتىگىنى دېھقانلار ھەر كۈندىكىدەك تاڭ قاراڭغۇسىدا مۈدۈرۈپ - چوقۇرۇپ قوناق ئۈزگىلى چىقتى. تاڭ سۈزۈلگىچە خېلى يەرنىڭ قونىقىنى ئۈزۈپ بولغانىدى. سەھەرنىڭ خىرە - شىرە يورۇقىدا ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئۈستىبېشىغا قاراپ، كىملەرنىكىدۇر يېڭى دوپپا كىيىۋالغانلىقى ياكى يېڭى ياغلىق ئارتقانلىقىنى، يەنە بىر كىملەرنىڭ پۇتىغا يېڭى ئاياغ كىيىۋالغىنىنى كۆرۈپ بىر - بىرىنىڭ ئايىمىنى مۇبارەكلەشتى. يېڭى كىيىم كىيگەنلەر يوق دېيەرلىك ئىدى. كۆپ قىسىم ئاياللار ئوسما قويۇپ، چاچلىرىنى يېلىم بىلەن چىڭ تارتىپ ئۈرۈپ، يېڭىراق كۆڭلەك، چاپانلىرىنى كىيىۋېلىشقانىدى. چوڭ ياشلىق بىرنەچچە ئايال قۇربان ھېيتتا ئۈچىسىغا بىرەر قېتىم يىپ بولسىمۇ ئارتىۋالمىسا يامان بولارمىش، دېگەن ئىرىم بويىچە، يېڭىنگە ئۈزۈن يىپ ئۆتكۈزۈپ ياقىلىرىغا سانجىۋېلىشقانىدى. ئاياللار داۋۇت كانايىنىڭ بۇگۈن باشقىچە شۇكلەپ، شۇمشىيىپ قالغىنىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن خېلى ئېيتىشىپ باققان بولسىمۇ، ئاغزىنى ئاچۇرالمىدى. دېھقانلار

كەچ كۇزنىڭ سوغۇقىدا دۇگدىيىپ كۇن قايرىلغۇچە ئىشلىدى.
چۈشتىن كېيىن ئەترەت باشلىقى كېلىپ:
ــ ئەمىسە، باشقا ئەترەتتىكىلەرگە داۋراڭ قىلماي، بىردىن ـ ئىككىدىن ئۆيۈڭلارغا كېتىڭلار، ئەتە ئەتىگەنرەك كېلەرسىلەر، ــ دەپ قويۇۋەتكەندىلا بىردىنلا جانلىنىپ، پەس ئاۋازدا سۆزلىشىپ تارقاشتى. ئايالىلار ئەتىگەن ئالغاچ كەلگەن تاغارلىرىنى قولتۇقلاپ، ئېتىز قىرلىرىدىن ئوت ئېلىشقا باشلىدى. زەينەپ سەل چەترەك، ئوت ـ چۆپى قويۇق يەرگە بېرىپ چۆكتى. ئوت يۇلۇپ ئولتۇرۇپ كىچىك ۋاقىتلىرىدىكى بىر ھېيتنى ئەسلەپ قالدى. ئۇ چاغلاردا دادىسى خېلى ياش، تېتىك ئىدى. ئوغۇللىرى بىلەن خىزمەتكارلىرى ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇشاتتى. ئەتىگىنى ھەممەيلەن تۇيراق بېشىغا بېرىپ كەلگەندىن كېيىن، چوڭلار قوي سويۇش بىلەن بولاتتى، ۋىلاخۇنباي ئۆزىگە، ئىككى ئوغلىغا، خىزمەتكار، يېتىم ـ يېسىرلارغا دەپ بىرلا ۋاقىتتا 6 ـ 5 قوينى قۇربانلىق قىلاتتى. بىر قوينى قوش مۇشتەك چوڭلۇقتا پارچىلىتىپ، قولى قىسقا قولۇم ـ قوشنىلىرىنىڭ ئۆيىگە چىقىراتتى. ھويلىدىكى يوغان قازاندا كەچكىچە گۆش قاينىتاپ تۇراتتى. يۇرتتىكىلەر يېقىن ـ يىراق دېمەي ھەممىسى دېگۈدەك پەتىلەپ كېلىپ قۇربانلىققا ئېغىز تېگەتتى. ئاچچىقى يامان، تېرىككەك دادىسى بۇ كۇنى باشقىچىلا ئېچىلىپ خۇشخۇيلىشىپ كېتەتتى. ئانىسى شايى كۆڭلەك ئۈستىگە يېڭى تىكتۇرگەن شائىخادەن چاپاننى، ئاق رومالنىڭ ئۈستىگە سۆسەر تۇماقنى كىيىپ، زۇۋىدىخان ئاتلىق خىزمەتكار خوتۇننى كەينىگە سېلىپ، ئامبار بىلەن مېھمانخانا ئوتتۇرىسىدا ئالدىراپ يۈرەتتى. زەينەپ يېڭى كىيىملىرىنى كىيگىلى ئۇنمايى، بىر بۇلۇڭدا تۇگۈلۈپ ئولتۇرۇۋالاتتى، زۇۋىدىخان يېڭى بىر بوغجىمىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئۇنىڭ يېنىدا يېشىپ:
ــ خېنىم قىزىم، مانى كىيەملا، بۇنىمۇ؟ ــ دەپ قىزىل،

سېرىق تاۋار كۆڭلەكلەرنى بىر ـ بىرلەپ يېيىپ كۆرسەتتى، ئۇ دومسىيىپ توختىماي بېشىنى چايقايتتى. ھەر ھېيتتا ئوينىڭ شۇنداق خۇيى تۇتۇپ قالاتتى، يېتىمسىرەپ قالغاندەك، ئۆزى بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمايۋاتقاندەك بىلىنىپ يىغلىغۇسى كېلەتتى. ئۇنى دادىسلا خۇش قىلالايتتى. زۇلپىدىخان بىلەن ئانىسىغا:

ــ خېنىم قىزىمنىڭ كۆزىگە كىرىۋالماڭلار، نېمە قىلغۇسى كەلسە شۇنى قىلسۇن، يېڭى كىيىم كىيگۈسى كەلمىسە كىيمىسۇن، مەيلىگە قويۇپ بېرىڭلار! ــ دەيتتى. زەينەپ سەكرەپ قوپۇپ:

ــ دادا، ماۋۇ قىزىل كۆڭلىكىمنى تۇنىساگۈلگە ئاچىقىپ بېرەيمۇ؟ ــ دېسە، دادىسى:

ــ شۇنداق قىل قىزىم، خۇش بولۇپ قالسۇن، ــ دەيتتى.

زەينەپ دەرھال ئېچىلىپ، ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىپ، ئانىسىنىڭ توسقىنىغا ئۇنماي تۇنىساگۈلنىڭ قېشىغا چىقاتتى، تۇنىساگۈلنىڭ ئاتا ـ ئانىسى نامرات ئىدى. لېكىن، زەينەپكە تۇنىساگۈلنىڭ ئانىسى چامغۇر توغراپ ئەتكەن ئاش بەك تاتلىق تېتىيتتى. ئۇ ئەتىدىن ـ كەچكىچە تۇنىساگۈل بىلەن قورچاق ئويناياتتى...

زەينەپ ئۆتكەن كۈنلەرنى ئەسلەپ كېلىپ، دادام مال ـ دۇنيانى نېمانچە يىغقان بولغىيدى، بايلىق دېگەنمۇ ياخشى نەرسە ئەمەس ئىكەن، بىر ئادەمگە ئىككى ئېغىز ئۆي، جېنىنى باققۇدەك بىر پارچە يەر بولسىلا يېتىدىكەن. بىچارە دادام ئۆمۈرۈڭايەت جاننى تىكىپ باي بولغىنى بىلەن، ئاخىر بىر پارچە نانغا زار بولۇپ ئۆلۈپ كەتتى. بايلىقنىڭ دەردىنى ئاكىلىرىم تېخىچە تارتىۋاتىدۇ. يەنە قاچانغىچە تارتىدىكىن، دەپ ئۇھ تارتاتتى.

زەينەپ كۈنگە قاراپ ـ قاراپ قويۇپ خالتىنى دەشسەپ كۆردى ـ دە، ئورنىدىن تۇردى. ئالغان ئوتى ئاز بولۇپ قالدى. لېكىن،

بۇگۈن بالىلىرىغا ئوبدانراق غىزا ئېتىپ بەرمىسە، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى يوقلىمىسا بولمايدۇ. بۇگۈن دېگەن يىلدا ئاران بىر كېلىدىغان قۇربان ھېيت.

زەينەپ تاغارنى يۇدۇپ مەھەللە تەرەپكە ماڭدى. ئۇ بەك ئورۇق ئىدى. كىيىملىرى خۇددى ئۇچىسىدا ئېسىلىپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى، تاغارنى يۇدۇپ سەل مۇكچىيىپ مېڭىشى بىلەن ئارقىسىدىن قارىغاندا ھالىدىن كەتكەن قېرى خوتۇنلاردەك كۆرۈنەتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇ تېخى ئەمدىلا 32 ـ 33 ياشلاردا ئىدى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە بىرىنچى باب

1969 ـ يىلى كۈزدە توغراقلىقتا «قايتا تەربىيە ئېلىش» ئۈچۈن شەھەردىن زىيالىي ياشلار كەلدى. ئۇلارنى توغراقلىقنىڭ ھارۋىكەشى گۈڭشېدىن ئېلىپ كەلگەندى. ئۇلار 19 ـ 18 ياشلاردىكى ئۇچ ئوغۇل بالا ئىدى. ئۇلار يۈك ـ تاقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، خۇددى باشقا بىر دۇنيادىن كېلىپ قالغاندەك، يۇمىلاق بازاردا ئەتراپىغا ھەيرانلىق بىلەن قارىشىپ تۇراتتى. بازاردىكى دېھقانلارمۇ قىزىق بىر ئىشنى كۆرۈۋاتقاندەك چىرايى ئاپتاپ كۆرمىگەن، بېشىغا قىسقا چاچ قويۇۋالغان بۇ بالىلارغا سىنچىلاپ قارىشاتتى. شۇ ئاردا 16 ياشلىق قاۋۇل بىر ئوغۇل بالا ئۇلارنىڭ يۈك ـ تاقلىرىنى ئېشەك ھارۋىسىغا بېسىپ، ئۇلارنى دادۇيگە باشلاپ ماڭدى. دادۇي ئىشخانىسى ئالدىدىكى كېرىم ئاخۇن دېگەن دېھقاننىڭ بىر ئېغىزلىق ئۆيى كارىۋات قويۇپ تەييارلاپ قويۇلغانىدى، يەرلىك ياغاچچىلار ياسىغان، سىرلانمىغان بۇ كارىۋاتلار سەل قوپال بولسىمۇ، پىششىق ئىدى. يىگىتلەر يۈك ـ تاقلىرىنى كارىۋاتقا قويۇپ ئۇھ دەپ بولغۇچە نەمەت شۇجى بىلەن مۇئاۋىن دۇيجاڭ ئابدۇغېنى ئاخۇن ئىشكىتىن كىرىپ كەلدى. 40 ياشلاردىن ئاشقان نەمەت سەل سەمرىپ قالغانىدى. بېشىغا بادام دوپپا، ئۇچىسىغا كونىراق خادانى چاپان كىيگەن بولۇپ، ساقالسىز چىرايى پارقىراپ تۇراتتى، ئۇ ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ:

ـــ ھە مانا، زىيالىي ياشلىرىمىز كېلىپ قاپتۇ ئەمەسمۇ، قارشى ئالىمىز، قارشى ئالىمىز! ـــ دەپ يىگىتلەر بىلەن ئىككى

قوللاپ كۆرۈشۈپ چىقتى. ئابدۇغېنى ئاخۇنۇمۇ ئۇلار بىلەن كۆرۈشكەچ:

— ئوبدان كېلىشىپلا، قارشى ئالىمىز، — دەپ قويدى. ئىككىيلەن كارىۋاتقا كېلىپ ئولتۇردى. ياشلار ئۇلارنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئۆرە تۇردى.

— دادۇيمىز مانا مۇشۇنداق چەت، قۇم - بورىنى تولا، شارائىتى جاپالىق يەر. يۇقىرىنىڭ سىياسىتى بويىچە ھەر قايسىڭلار بۇ يەرگە كېلىپ، دېھقانلار بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈپ، ھېلىقىدەك، بىللە ئەمگەككە قاتنىشىدىكەنسىلەر. بىز يۇقىرىنىڭ سىياسىتىنى ئەلۋەتتە قوللايمىز. سىلەرگە ئابدۇغېنى ئاخۇن ئۆزى مەسئۇل بولىدۇ. ئەمگەك، تۇرمۇش ئىشىڭلىغا ئۇ ئىگە. بۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق گەپ - سۆزۈڭلار بولسا ھېلىقىدەك، ئۇنى ئىزدىسەڭلار بولىۋېرىدۇ، — نەمەت شۇنداق دەپ ئابدۇغېنى ئاخۇنغا قاراپ قويدى. ئابدۇغېنى ئاخۇن كۆڭۈلچەكلىك بىلەن كۈلۈپ:

— سىياسەت مۇشۇنداق بولمىسا، ھەرقايسىڭلار بۇ يەرگە ئۇخلاپ چۈشۈڭلاردىمۇ كەلمەستىڭلار، ئەمدى كېلىپ قاپسىلەر، بىرەر - ئىككى كۈن ئارام ئېلىڭلار، تالا - تۈزگە چىقىپ يۈرتىمىزنى ئۇ چەتتىن بۇ چەتكىچە كۆرۈپ بېقىڭلار، ئادەملىرى بىلەن تونۇشۇۋېلىڭلار. بىز دېگەن دېھقان خەق، ھەرقايسىڭلارغا نېمە لازىم، تازا بىلىپ كەتمەيمىز، كەم - كوتا تەرەپلەر بولسا دېسەڭلار قولىمىزدىن كېلىشىچە ھەل قىلىپ بېرىمىز، — دېدى. ئارقىدىن ئۇ، ھارۋا ھەيدىگەن تايىقىنى تۈتۈپ تېخىچە ئىشىك تۈۋىدە تۇرغان ھارۋىكەش يىگىتنى ئۇلارغا تونۇشتۇردى:

— ما يېتىمنىڭ ئۆيى مۇشۇ ئەتراپتا. ئۆزى ئايىغى چاققان، كېلىشىملىك بالا، ئېتى رۇستەم. مېنى تاپالمىغاندا ئۇنى ئىزدىسەڭلارمۇ بولىدۇ. ئۆزى قىلالايدىغانلىنى قىلىپ بېرىدۇ ياكى ماڭا يەتكۈزىدۇ، ئەمىسە شۇنداق بولسۇن.

ئۇ نەمەت دادۇيجاڭنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ رۇستەمنى ئالدىغا چاقىردى:

ــ ماۋۇ بالىلارنى ئاۋۇ تۇرداخۇن سەيپۇڭنىڭ ئۆيىگە باشلاپ بېرىڭلار، بۇگۈنچە تاماقنى شۇ يەردە يەپ تۇرسۇن. ھە، راسىت، يىگىتچاقلار، ــ ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ ھاڭۈېقىپ قاراپ تۇرغان زىيالىي ياشلاردىن سورىدى، ــ ئانچە ـ مۇنچە ئاش ـ تاماق ئېتىش قولۇڭلاردىن كېلىدىغاندۇ؟ ماۋۇ رۇستەم ئۇن بىلەن ياغنى ئەكىلىپ بەرسۇن. دادۇينىڭ ئامبىرىدىن بىر تاغار چامغۇر بىلەن پىياز ئەكىلۈېلىڭلار، مېنى بۇيرۇدى دېسەڭلار بېرىدۇ. ئەمىسە، ئەتىدىن تارتىپ ھەممە ئىش ئۆزۈڭلارغا قالدى. تۇرمۇشۇڭلارنى سەل ئىزغا سېلىۋالغاندىن كېيىن ئاندىن ئېتىزغا چىقساڭلارمۇ بولىدۇ.

رۇستەم ھەر ئاخشىمى ئۆيىگە كېلىپلا ئەجەبلىنىپ سۆزلەپ كېتەتتى:

ــ بۇ بالىلار قانداق يەردە چوڭ بولغاندۇ، ھېچ بىلەلمىدىم. ئورنىنى يىغىشنى، ئۆيۈ سۈپۈرۈشنى، ئوچاققا ئوت قالاشنى بىلمەيدىكەن. زادى ھېچقانداق ئىشنى قىلالمايدىكەن. مەن ئۇماچ ئېتىشنى ئۆگىتىپ قويغانتىم، ھەر كۈنى ئۇماچلا ئىچىدۇ. بۇغداي ئۇنى بولغاندىن كېيىن خېمىر يۇغۇرۇپ لەڭمەن ئېتىپ يېسەڭلار بولمامدۇ، دېسەم، لەڭمەننى قانداق ئېتىدۇ؟ دەپ قاراپ تۇرىدۇ. يەنە بىركۈنى نان ياقتۇرۇۋالساڭلار بولمامدۇ؟ دېسەم، يەنە بېشىنى قاشلاپ قاراپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئانام سىلەرگە نان يېقىپ بەرسۇن دەپ بۇنى ئېيتىپ كەلدىم، ــ دېگىنىچە يېرىم خالتا بۇغداي ئۇنى بىلەن يېرىم خالتا قوناق ئۇنىنى ئانىسىنىڭ ئالدىغا قويدى.

تۇرمۇشنىڭ جەبر ـ جاپاسى ئىچىدە چوڭ بولغان رۇستەمگە چىرايى قىز بالىنىڭكىدەك ئاق، كېيىم ـ كېچەكلىرى پاكىز،

ئەمما پۈت ـ قولى كالانىڭ بۇ بالىلار بەك غەلىتە كۆرۈنۈپ كەتكەنىدى. ئەمما زەينەپ بۇ ئىشقا ھەيران قالمىدى. ئوغلىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئۆزىنىڭ كىچىك ۋاقىتلىرىنى ئېسىگە ئالدى.

ـــ ئۇلارنى ئەيىبلەۋەرمىگىنە بالام، شەھەرلىك، كادىرنىڭ بالىلىرى دېگەن شۇنداق بولىدۇ. ئۇ يەر بىزنىڭ توغراقلىققا ئوخشىمايدۇ. ئانام نان يېقىپ بەرسۇن دەپ ئوبدان دەپسەن. بىچارىلەرنىڭ بۇ يەردە ھېچنېمىسى بولمىسا، قانداق قىلىدۇ. مەن خېمىر يۇغۇرۇپ قويۇپ تازا ئوخشىتىپ نان يېقىپ بېرەي.

شۇنىڭدىن كېيىن زەينەپ ھەر قېتىم تونۇر قىزىتىپ نان ياققاندا زىيالىي ياشلارنىڭ نېنىنىمۇ يېقىپ بېرىدىغان بولدى. ئۇلارنى تاماققىمۇ چاقىرىپ خېمىر يۇغۇرۇپ پىلتە قىلىشنى، يېيىپ كېسىشنى، چامغۇر بىلەن قورۇما قورۇشنى ئۆگەتتى. ئوتتۇرا بوي، يۇمىلاققىنە كەلگەن قەيسەر ئىسىملىك بالا خېمىر يۇغۇرۇپ لەڭمەن ئېتىشنى خېلى ئوبدان ئۆگىنىۋالدى. سۆزلەپلا تۇرىدىغان، ئېگىز بوي، ئاق سېرىق كەلگەن غەيرەت تونۇر بېشىغا ئۆتۈپ نان يېقىپ بېقىپ: «ۋاي بىچارە ئانام، مۇشۇنداق ئوت ئىچىگە بېشىڭنى تىقىپ يېقىپ بەرگەن نانلىرىڭنىڭ قەدرىگە ئەجەب يەتمەپتىكەنمەن» دەپ زەينەپنى يىغلىتىۋەتتى.

كۆزەينەك تاقىۋالغان، كەم سۆزرەك يەنە بىر يىگىتنىڭ ئېتى دىلمۇرات ئىدى. ھەمراھلىرى ئۇنى مۇرات دەپلا چاقىراتتى. ئۇ سۇ توشۇش، ئۆي تازىلاش، ئوتۇن يېرىشتەك ئىشلارنى تالىشىپ قىلاتتى. ئۇنىڭ يوغان بىر سومكا كىتابى بار ئىدى. بىكار بولسىلا گەپكە ئارىلاشماي جىمجىت يېتىپ كىتاب ئوقۇيتتى. 13 ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالا دېرىزىدىن پات ـ پات مارىلاپ ئۇنىڭ قولىدىكى كىتابقا ھەۋەس بىلەن تىكىلەتتى. ئۇ رۇستەمنىڭ ئۆكىسى روزى ئاخۇن ئىدى.

تۆتىنچى سىنىپنى پۈتكۈزۈپ، يۇقىرى ئۆرلەپ ئوقۇيالماي ئارماندا قالغان روزى ئاخۇن ئاكىسىنىڭ دەرسلىك كىتابلىرىنى

چالا قويماي ئوقۇپ چىققاندى. ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ماتېماتىكا كىتابىنى يانچۇقىغا سېلىۋېلىپ، ئەمدىگە ئارىلىقىدا يەرنى جىجاپ ھېساب ئىشلەيتتى. «فىزىكا»دا كۆرسىتىلگىنى بويىچە باتارېيە ياساپ، دادىسىدىن قالغان كونا قولچىراغنى يېقىپمۇ باقتى. ئەدەبىيات دەرسلىكىدىكى ھېكايە، ماقالە، نەسر ـ شېئىرلار ئۇنىڭغا يادا بولۇپ كەتتى. ئۇ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ يۈرۈپ، كىتابنى ئۆزى كاللا ئىشلىتىپ ئۆگەنگەن بىلەن مۇئەللىم سۆزلەپ بەرگەننى يادلاپ ئۆگەنگەنلىك ئاسمان ـ زېمىن پەرقى بولمىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن قولىغا كىتاب چىقسىلا ئوقۇيدىغان بولدى. بىر مەزگىل دادۇي قىرائەتخانىسى ئېچىلغاندا، ئۇ يەرگە كىرىپ بارلىق كىتابلارنى، ھەتتا «ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرى»نمۇ بىرنى قويماي ئوقۇپ چىقتى، ئۇ كىمنىڭ قولىدا كىتاب كۆرسە ئېسىلىپلا ئولتۇراتتى. قولىغا بىر ئالسا، ئوقۇپ تۈگەتمىگۈچە بولدى قىلمايتتى. ئۇ مەكتەپنىڭ تولۇقسىز سىنىپىغا سىياسەت دەرسى بېرىدىغان مۇئەللىمدىن «كاپىتال» نى ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، توختىماي سوئال سوراپ ئۇ مۇئەللىمنى خېلى ئاۋارە قىلغانىدى. ئۇ دىنىي ساۋات بېرىدىغان موللامنىڭ ئالا، ئالەمنىڭ يارلىقىشى، دوزاخ ۋە جەننەت، پەرىشتىلەر، پەيغەمبەرلەر توغرىسىدىكى تەلىملىرىنى، قەدىمكى جەڭلەر، پالۋانلار توغرىسىدىكى قىسسەلەرنى ئۆزگىچە بىر تۈيغۇ بىلەن ئاڭلايتتى. بىر مەزگىل بەش ۋاق نامازنى قالدۇرماي ئوقۇپ، سايباغ بازىرىدىكى موسا ئاخۇن قارىيغا تالىپ بولماقچىمۇ بولدى. بازارغا ئىككى قېتىم بېرىپ ساۋاق ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن نېمىشقىدۇر بارغۇسى كەلمەي قالدى. بىر كۈنى ئۇ رۇستەم بىلەن بىللە زىيالىي ياشلارنىڭ ياتقىغا باردى. دىلمۇرات كارىۋىتىدا كىتاب ئوقۇپ ياتاتتى. كىتابنىڭ ئىسمى «نەۋايى» ئىدى. ئۇ مۇراتنىڭ قولىدىكى كىتابقا ھەۋەس بىلەن تىكىلدى. شۇنىڭدىن

كېيىن دائىم كېلىپ دېرىزىدىن مارايدىغان بولۇپ قالدى. مۇرات بىر كۈنى ئۇنى چاقىرىپ ئەكىرىپ:

— دېرىزىدىن نېمىدەپ مارايسەن؟ بىرەر ئىشىڭ بارمىدى؟ — دەپ سورىدى.

— كىتاب... كىتاب بولسا مەنمۇ كۆرۈپ باقاي دېگەن، — دېدى روزى ئاخۇن دۇدۇقلاپ. مۇرات ئورنىدىن تۇرۇپ، كارىۋاتنىڭ ئاستىدىن يوغان بىر سومكىنى تارتىپ چىقاردى.

— قانداقراق كىتاب ئوقۇغۇڭ بار؟

— كىتاب بولسىلا بولىدۇ.

مۇرات ئۇنىڭ گېپىگە كۈلۈپ قويۇپ، بىر كىتابنى ئېلىپ بەردى. كىتابنىڭ ئىسمى «ھاجى مۇراد» ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن روزى ئاخۇننىڭ كۆز ئالدىدا تېخىمۇ كەڭ بىر دۇنيا ئېچىلدى. ئۇ كىتابنى قوينىغا سېلىۋېلىپ، دەم ئالغان چاغلىرىدا ئېتىز قىرىدا يېتىۋېلىپ ئوقۇيتتى. بەزىدە ھارۋا ھەيدەپ، تاغار يۈدۈپ كېتىۋاتقىنىمۇ ئوقۇيتتى. مۇرات ھەر قېتىم ئۆيىگە بارسا، سومكىدىكى كىتابلارنى ئالماشتۇرۇپ كېلەتتى، ئۇ قايتىپ كەلگەن ھامان روزى ئاخۇن ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولاتتى. ئۇ مۇراتنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن ياتاقتا سۇ بولمىسا سۇ ئەكىرەتتى، ئوتۇن يېرىپ ئوت قالايتتى، ياتاقنى تازىلايتتى، مۇرات ياكى باشقا بالىلارغا دۇكاندىن ئۇنى ـ بۇنى ئەكىلىپ بېرەتتى. بۇنىڭ بەدىلىگە كىتابتىن ئالىدىغان ھۇزۇرى چەكسىز ئىدى. توغراقلىقتىن چىقىپ باقمىغان، مەھەللىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ سەۋىيەسى ئۆزىدىن كۆپ پەرقلەنمەيدىغان ئوقۇتقۇچىلىرى بىلەن ئائىلىسىدە بالىلارغا دىندىن ساۋاق بېرىدىغان موللامدىن باشقا ئۇستاز كۆرۈپ باقمىغان بۇ يېزا بالىسى مەكتەپتە ئۆگەنگىنىدىن ئۆزلۈكىدىن ئۆگەنگىنىرى، تەبىئىي پەنگە ئائىت بىلىملىرى بىلەن سىياسەت، دىن، ئەدەبىياتقا ئائىت بىلىملىرى ۋە ناھايىتى

كۆچلۈك ئەستە ساقلاش، چۈشىنىش ئىقتىدارى ئاساسىدا تاشقى دۇنيا ھەقىقىدە ئۆزىگە خاس چۈشەنچە تۇرغۇزغانىدى. بۇ چۈشەنچىلەر ناھايىتى يۈزە، ھەتتا گۆدەكلەرچە بولسىمۇ، ئۇ تۇرۇۋاتقان شارائىت ۋە ئۇنىڭ يېشىغا نىسبەتەن ناھايىتى دادىللىقى، تەسەۋۋۇرغا بايلىقى بىلەن ئىنتايىن قىممەتلىك ئىدى.

روزى ئاخۇن ئوقۇغان كىتابلىرىنى زۇمرەتكىمۇ بېرەتتى. زۇمرەت تولىراق ئەدەبىي كىتابلارغا قىزىقاتتى. ياش قىزلارنىڭ كەچۈرمىشىگە، مۇھەببەتكە ئائىت بايانلارنى بەك بېرىلىپ ئوقۇيتتى. ئۆزىگە يارىغان سۆز، تەسۋىرلەرنى، شېئىرلارنى دەپتىرىگە كۆچۈرۈۋالاتتى. ئۇ ھېچكىمگە كۆرسەتمەي ساقلايدىغان خاتىرىسىگە مۇنۇ قۇرلارنى يازغانىدى:

«ئاتابەك قۇتىدارنىڭ كۆرسەتمىشى بىلەن قۇتىدارنىڭ ھويلىسىغا كىردىڭ. شۇ چاغدا تاسادىپەن نەمە ئىش بىلەندۇر مېھمانخانىدىن چىقىپ كەلگۈچى پەردىشتىگە كۆزى چۈشتى. كۆمۈشمۇ ئېرىق بويىغا كېلىپ توختىغان چاققان يىگىتكە ئىختىيارسىز قاراپلا قالدى. ئىختىيارى ئەمەس، ئىختىياريدىن تاشقىرى ھەر ئىككىسى بىرنەچچە ۋاقىت بىر - بىرىدىن كۆزىنى ئېلىشالمىدى. ئاخىرىدا كۆمۈش نېمىدىنىدۇر چۆچۈگەندەك بولدى. يېنىكلا بىر ھەرىكەت بىلەن ئۆزىنى ئىچكىرى يۆلەك تەرەپكە ئالدى. بۇرۇلۇشتىن ئۇنىڭ ئارقا ئۆڭىنى قاپلىۋالغان قىرىق كوكۇللىرى دولقۇنلىنىشتى. كۆمۈش ئىچكىرىگە قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ يول ئۈستىدە، ئېرىق بويىدا قېتىپ تۇرغان يىگىتكە يەنە بىر قاراپ قويدى ۋە بۇ قاراشتا ئۇنىڭغا يېنىككىنە بىر تەبەسسۇممۇ سوۋغا قىلدى. ئاتابەك بىرنەچچە مىنۇتقىچە يەرگە مىخلانغاندەك قېتىپ تۇردى - دە، تەرەت ئېلىش ئۈچۈن ئېرىقنىڭ لېۋىگە ئولتۇردى. ئەمما كۆزى گۈزەل يوشۇرۇنغان يۆلەكتە ئىدى. تەرەتنى ئېلىپ بولدى. يەنە كۆزىنى شۇ تەرەپتىن

ئۇزەلمىدى. يۇز ـ كۆزىنى ئېرتىپ بولغاندىن كېيىن يەنە ئۆرە تۇرۇپ توختاپ قالدى. يوشۇرۇنغان گۇزەل ئىككىنچى يېنىپ كۆرۈنمىدى...»

زەينەپ قىزىدىن ئەنسىرەشكە باشلىدى. ئۇ «قىز بالا تۇرۇپ، ئۆزىدىن يوغان كىتابلارنى ئوقۇپ يۈرسە قانداق بولىدۇ، ئۇ كىتابلاردا نېمە ئىشلار يېزىلغانلىقىنى كىم بىلىدۇ» دەپ ئويلايتتى. بىر قېتىم ئۇ زۇمرەتنىڭ بىر نەرسىلەرنى كۆچۈرۈپ يۈرگەن دەپتىرىنى تېپىپ ھەجىلەپ ئوقۇپ باقتى. ئۇنىڭدىكى سۆزلەرنى تولۇق چۈشەنمىسىمۇ، ئىشق ـ مۇھەببەت سۆزلىرى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ بىردىنلا قورقۇپ كەتتى. ئۇ چۆچۈلاردىن ئەينى يىللاردا توغرا قىلىقتا يۈز بەرگەن بىر ۋەقەنى ــ زەينەپخان ئىسىملىك بىر قىز بالىنىڭ كىتاب ئوقۇپ يۈرۈپ چالما ـ كېسەك قىلىنىپ ئۆلۈپ قالغىلى تاس قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇنىڭغا ئاشۇنداق بىر ۋەقە ئەمدى ئۆز قىزىنىڭ بېشىغا كېلىش ئالدىدا تۇرغاندەك بىلىندى. ئۇ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ رۇستەم ئىشلەۋاتقان يەرگە يۈگۈرۈپ باردى. ئۇنى بىر چەتكە تارتىپ «ۋاي ئىسىت، ئادەم بولماي ئۆلسەمچۇ، مۇشۇ كۇنگە قالدىممۇ ئەمدى» دەپ يىغلاپ، يانچۇقىدىن ھېلىقى دەپتەرنى چىقاردى. دەپتەردىكى خەتلەرنى ئوقۇپ دەسلەپ رۇستەمنىڭ قاپاقلىرى چۈشۈپ كەتتى. كېيىن بارا ـ بارا ئېچىلدى. ئاخىرىدا ئانىسىغا قاراپ كۇلۇپ:

ــ بۇنچىۋالا قىلىپ كەتكۈدەك ئىش ئەمەس ئىكەن ئانا، سىڭلىم كىتابتىكى گەپلەرنى كۆچۈرۈۋاپتۇ، شۇ، ــ دېدى.

ــ ۋاي سەن ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن، قىز بالا دېگەن ئاشۇنداق گەپلەرنى يېزىپ يۈرسە بولامدۇ. قارىغاندا ئۇنىڭغا خىيال كىرىپ قالغاندەك تۇرىدۇ. بىرەرىگە كۆڭلى چۈشۈپ قالغانمىدۇيا... بىرەر گەپ ـ سۆز بولۇپ قالسا نى ئات، نى

نومۇس... ــ زەينەپ يەنە مىشلداپ يىغلىغىلى تۇردى. رۇستەم قاپىقىنى تۇرۇپ بىردەم تۇرۇپ كېتىپ:

ــ مۇنداق بولسۇن ئانا، ئۇنىڭغا مەن گەپ قىلىپ يۈرمەي ئۆزۈڭ چىرايلىقچە نەسىھەت قىلىپ قوي. سەن دېگەن قىز بالا، ئۇنداق كىتابلارنى كۆرمە، كەلسە ــ كەلمەس گەپلەرنى دەپتەرگە كۆچۈرمە، دېگىن. سەن خاتىرجەم بول، زۇمرەت تېخى كىچىك. ئۇ ساڭا گەپ تېپىپ بېرىدىغان ئىشنىمۇ قىلمايدۇ. كىتابتىكى گەپلەر باشقىچە بىلىنىپ كۆچۈرۈپ قويغان ئوخشايدۇ.

رۇستەمنىڭ گېپى زەينەپنى خېلى خاتىرجەم قىلىپ قويدى. ئەمما، قىزى گەپنىڭ بېشىدىلا ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى:

ــ دەپتەردىكى گەپلەرگە نېمە بولاتتى، ئانا. سەنمۇ قىزنىكەنسەن، ئۆزۈڭ 14 يېشىڭدا دادام بىلەن مۇھەببەتلىشىپ توي قىلىپتىكەنسەنغۇ، سەن ئۇنداق گەپلەرنى كۆچۈرۈپ باقمىغانمۇ؟

ئەمەلىيەتتە، زۇمرەت ئۇلار ئويلىغاندەك گۆدەك ئەمەس ئىدى. سەھرادا قوي ــ كالا، ئات ــ ئۇلاغلار ئارىسىدا ياشىغان بالىلار نۇرغۇن ئىشلارنى بالدۇرلا بىلىۋالاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، دېھقانلار ئېتىزدا ئىشلەپ هارغان ــ ئاچقان، ئېغىر تۇرمۇشتىن ئىچى سىقىلغان چاغلاردا ئەر ــ ئايال ئوتتۇرىسىدىكى، ئاشۇ ئىشلارنى ناھايىتى تەبىئىي هەم قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلىشىپ، كۈلكە ــ چاقچاق قىلىشىپ ئىچ ــ پۈشۈقىنى چىقىراتتى. سەھەردە كۈن چىقىشتىن بۇرۇن ئېتىزغا چىقىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە ئۆيگە قايتىدىغان بۇ كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىدا شۇنىڭدىن باشقا قىزىقارلىق ئىشمۇ يوق ئىدى. شۇ سەۋەبتىنمىكىن، بۇ يۇرتتا بىر توي قىلغانچە ئاخىرىغىچە بىللە ئۆتىدىغان ئەر ــ خوتۇنلار ئاز ئۇچرايتتى. يىگىت، قىزلار توي قىلىشتىن بۇرۇن ئەدەپ ــ قائىدىدىن چىقماي يۈرسىمۇ، توي قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈنمۇ نىكاهتىن

ئاجرىشىۋېرەتتى. ھەر قېتىم سۇ قۇرۇلۇشى، ھاشارغا بارغاندا باشقا بىرى بىلەن تېپىشىپ قالىدىغان ئىشلار دائىم يۈز بېرەتتى. كىشىلەر قۇم دۆڭلىرىدىكى ئىزلارغا ئاساسەن كىملەرنىڭ خۇپيانە ئۇچرىشىپ تۇرىدىغانلىقىنى ھېكايە قىلىشاتتى، لېكىن ئۇلار ئىشق - مۇھەببەت توغرىسىدا ئارتۇقچە ئويلىنىپ، ئاھ ئۇرۇپ، چىرايلىق، دەبدەبىلىك سۆزلەرنى قىلىشىپ يۈرمەيتتى. بىرەر يىگىت چوڭ بولۇپ قىزلارغا كۆز تاشلىغىلى تۇرغاندا ياكى بىرەر قىز ئۆسۈپ يېتىلىپ، رەڭ تۈزۈپ، خۇلق چىقىرىشقا باشلىغاندا چوڭلار دەرھال تويغا تۇتۇش قىلاتتى. بەزىدە قىز بالىلارنىڭ يېشى قانۇندا بەلگىلەنگەن توي قىلىش يېشىغا يەتمىسە، قىزنىڭ ئاچىسى ياكى چوڭراق قىزلار يىگىت بىلەن ئات ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ گۈڭشېدىن خەت ئېلىشقا بېرىشاتتى. گۈڭشېدىكىلەر توغراقلىقتىكى قايسى قىزنىڭ نەچچە ياشقا كىرگەنلىكىنى، چىرايىنىڭ قانداقلىقىنى بىلمىگەندىكىن، خەتنى كېسىپ بېرىۋېرەتتى. قىز بىلەن يىگىت توي ئاخشىمى قىلىشىدىغان پاراڭلارمۇ ناھايىتى ئاددىي بولاتتى. توغراقلىقتا، مۇشۇ ئادەملەر ئارىسىدا ئۆسۈپ چوڭ بولغان زۇمرەتمۇ ئۇلاردىن كۆپ پەرقلەنمەيتتى، ئەمما ئۇ بىر كۈنلەردە كىتابلاردىن ياش قىز - يىگىتلەرنىڭ تۇرمۇشى، چىرايى، ئوي - پىكرى، كۆڭلىدىكى مۇھەببەت تۇيغۇلىرىغا ئائىت ئاجايىپ گۈزەل، نازۇك تەسۋىرلەرنى، گاھىدا ئىنتايىن پاجىئەلىك، گاھىدا بەكمۇ شېرىن مۇھەببەت كەچۈرمىشلىرىنى ئوقۇغىنىدا كۆمۈلۈپ يانقان ھېس - تۇيغۇلىرى بىردىنلا ئۇرغۇپ چىققاندەك، مۇھەببەتنىڭ قانداق گۈزەل ۋە جەلپكارلىقىنى، ئىنسان ھېس - تۇيغۇسىنىڭ نەقەدەر ئاجايىپ ۋە سىرلىقلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەندەك، كىتابتىكى ئوي - پىكىر، ھېسسىياتلار ئۆزىنىڭكىگە ئايلىنىپ كېتىۋاتقاندەك سېزىپ، ئۆزىچىلا يىغلىغۇسى كېلىپ

كەتكەندى. ئۇنىڭ يۈمران قەلبىدە تېخى مۇھەببەت بىخ سۈرۈپ باقمىغانىدى. ئەمما، يېشىنىڭ چوڭ بولۇشىغا ئەگىشىپ ئاۋۇ نازۇك، تېرىككەك بولۇپ قالغانىدى، مانا ئەمدى خىيالىيەرەس بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ياخشى ئىش ياكى يامان ئىشلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. سەھرادا ياشاش پېشانىسىگە پۈتۈلگەن زۇمرەتنىڭ قۇرۇق خىيالغا بېرىلمەي، مۇشۇ يەرلىكلەردەك تەبىئىي ھەم ئاددىي ياشىغىنى ياخشىراق ئىدى. بۇ جەھەتتىن ئالغاندا ئانىسىنىڭ ئەنسىرىشىنى ئارتۇقچە دەپ كەتكىلى بولمايتتى.

ئەمما، زۇمرەت ئۆزىنى ھاياجانغا سالغان سۆز ـ جۈملە، مىسرالارنى دەپتەرگە چىرايلىق قىلىپ كۆچۈرۈپ چىققىنىنى يامان ئىش دەپ ھېسابلىمىدى. كىشىلەرنىڭ ئۇنى گۇناھ، نومۇسلۇق ئىش دەپ ئويلايدىغانلىقىنىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى. چۈنكى ئۇ تېخى شۇنچىلىك پاك ھەم غۇبارسىز ئىدى. كۆڭلىدە باشقىلاردىن يوشۇرغۇدەك قىلچە مەخپىيەتلىكى ياكى گۇناھكارلىق تۇيغۇسى يوق ئىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن روزى ئاخۇن سىڭلىسىغا كىتاب بەرمەيدىغان بولدى. لېكىن زەينەپمۇ، ئۇنىڭ ئوغۇللىرىمۇ زۇمرەتنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە چوڭ بولۇۋاتقانلىقىنى، چوڭ بولغانسېرى كۆزلىرى يۇلتۇزدەك چاقناپ، مەڭزلىرى قىزىرىپ، ۋۇجۇدىغا تولغان ياشلىق نۇرىدىن كۆزنىڭ يېغىنى يېگۈدەك بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىشتى. زەينەپخان ئۇنىڭغا كىچىك ۋاقىتلىرىدىلا ناماز ئوقۇشنى ئۆگەتكەنىدى. لېكىن، ئىچىدە «قىزىم تېخى كىچىك، ئەتە ـ ئۆگۈن بىر ئۆي بېشىغا كېيىلگىچە جىقراق ئۇخلىۋالسۇن» دەپ ئويلاپ، ئۇنى سەھەردە ئويغىتىشقا كۆڭلى ئۇنىماي كەلگەنىدى. بۇ ئىشتىن كېيىن ئۇ زۇمرەتكە:

ـــ قىزىم، ئەمدى نامازنى باشلاڭ، ـــ دېدى. زۇمرەتمۇ ھەر

كۈنى سەھەر قوپۇپ، ئانىسى بىللەن بىللە « بامدات »نى ئوقۇيدىغان بولدى.

شەھەرلىك يىگىتلەر ئۆزلىرىنىڭ بۇ چەت يۇرتقا قانداق نا-زۇك ئۆزگىرىشلەرنى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى سەزمەيتتى. سەھرا-لىق بالىلارنىڭ كىيىم - كېچەكنى ئۆزلىرىنىڭكىگە ئوخشىتىپ كىيىشكە ئىنتىلىۋاتقانلىقىنى، بەزىلىرىنىڭ بېشىغا چاچ قو-يۇۋالغانلىقىنى، قىزلارنىڭ لايىق تاللاشتا غەيرەتجاندەك بويى بولسا ياكى قەيسەرجاندەك خۇشخۇي بولسا، دىلمۇراتتەك ئېغىر - بېسىق بولسا، دەپ ئۆلچەم قويۇۋالغانلىقىنى، ئېغىر بوي چو-كانلارنىڭ بالام ئوغۇل بولۇپ قالسا، ئېتىنى غەيرەتجان ياكى قەيسەرجان دەپ قويمەن، دېيىشىۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى. ھاياتـ-نىڭ ياشلىق باھار مەزگىلىگە ئەمدىلا قەدەم قويغان بۇ يىگىتلەر ئۆزلىرىدىكى تەبىئىي ئۇستۇنلۇك تۇيغۇسى بىلەن قىش - ياز بېشىدىن تۇماق، ئۇچىسىدىن پاختىلىق چاپان چۈشمەيدىغان، يالاڭ ئاياغ يۈرىدىغان بۇ كىشىلەرنى كۆزىگە ئىلمايتتى، ئۇلارنىڭ كىيىنىش، يۈرۈش - تۇرۇشى شەھەرلىكلەرگە ئوخشىمايدىغان، چىرايى، پۇت - قوللىرى ئاپتاپتا كۆيۈپ قارىداپ، يېرىلىپ كەتكەن قىز - چوكانلارغا تۇتقان مۇئامىلىسىگە ئىچ ئاغرىتىش، ئۇستۇنلۇك ۋە مەسخىرە ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. لېكىن، ئۇلار ئەمگەككە قاتنىشىپ ئۆزاق ئۆتمەيلا ئۆزلىرىنىڭ ئاشۇ ئايالـلار-چىلىك ئىشلىيەلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلىشتى. لېكىن ئۇلار يەنە: «بۇ يەرنىڭ ئەمگىكىگە مۇشۇ ئادەملەرلا چىدايدىكەن» دېيـ-شىپ ئۆزلىرىنىڭ ئاجىزلىقىنى ياپماقچى بولۇشتى. ئۇلارنىڭ ئاجىزلىقىنى داۋۇت كاناي ھەممىدىن بەك چۈشىنەتتى. ئۇلارنىڭ قىز بالىنىڭكىدەك ئاپپاق چىرايىغا، يۇمشاق قوللىرىغا، تۇزۇك ئەمگەك قىلماي تۇرۇپمۇ ئاشلىق نورمىسىنى ساق ئالالايدىغانلـ-قىغا، يەنە تېخى ئاق ئاشنى دېھقانلاردىن جىق يەيدىغانلىقىغا،

پات ـ پاتلا ئۆيگە بېرىپ كېلىمىز دەپ ھەپتىلەپ ـ ئايلاپ يوق بولۇپ كېتىشلىرىگە ھەسەت قىلاتتى. ئۇلارنىڭ كۆزىچىلا ئاھ تارتىپ: «خۇدايىم بۇ دۇنيانى نېمانداق تەڭسىز يارتىپتىكى، بىزمۇ خۇدانىڭ بەندىسى تۇرۇپ جاپا بىلەن مەينەتچىلىككىلا تۆـ رەلگەن بولغىيمىدۇق» دەيتتى. تاغارغا ئوغۇت ئوسقىچە شەھەرلىك يىگىتلەرنىڭ تاغرىغا قەستەن چىڭداپ، جىق ئوسۇيتتى. قىز ـ چوكانلارنىڭ كۆزىچە، ئۇلارنى مەسخىرە قىلىپ چوشۇـ رۇشكە ئورۇناتتى. ئەمما، كۆپ قىسىم دېھقانلار ئۇلارنىڭ قانچەـ لىك ئىشلىشى بىلەن ھېسابلىشىپ كەتمەيتتى. بۇلار ھامان بۇ يەردە تۇرمايدۇ، كېيىن شەھەردە ئىشلەپ كادىر بولىدۇ. شەھەـر ـ لىك دېگەن مۇشۇنداق خەق. بۇلار بىلەن ئېيتىشقانىنىڭ پايدىسى يوق. توغراقلىق ئۆزىمىزنىڭ يۇرتى، ئۇنىڭ ئەمگىكى بىزنىڭ پېشانىمىزگە پۈتۈلگەن، دەپ قارايتتى. شۇڭا، ئۇلارغا ئەڭ يەڭـ گىل ئىشلارنى تەقسىم قىلاتتى، ئەمگەككە چىقمىسا سۇرۇشتۇـ رۇپ كەتمەيتتى. ئۇلارمۇ شەھەرلىك يىگىتلەرنى ئۆز ئالدىغا يـا ـ ھالاپ، لەقەملەرنىمۇ قويۇپ بولۇشقانىدى.

دېھقانلار شەھەرلىكلەردەك كۆمۈر قالىمايتتى. ئۇلار ئەتراپتىكى قۇرۇق شاخ ـ شۇمبا، چاۋار ـ چاتقال، سامانلارنى قالاپمۇ ئاش ئېتىپ ، نان ياقاتتى. زىيالىي ياشلار دادۇيدىن بەرگەن قۇرۇق ئوتۇننىلا گۇلدۇرلىتىپ قالاپ، ھە دېسە ئوتۇنسىز قالاتتى، بىر قېتىم ئابدۇغېنى ئاخۇن ئوچەيلەننى دادۇينىڭ بېغىغا باشلاپ ئاچىقىپ، چوڭ بىر ئۆرۈك كۆتكىنى كۆرسىتىپ قويدى. «بۇگۈن ئىشقا چىقماي، مۇشۇ كۆتەكنى كولاپ چىقىرىپ، يېرىپ ئۆيۈڭلارغا توشۇۋېلىڭلار» دېدى. ئوچى باغدا تەرلەپ ـ پىشىپ بىر كۇن ئەمەس، ئوچ كۇن ئىشلىدى. ئۇلار كۆتەكنى پارچىلاۋاتقاندا، دادۇيگە نورما ئاشلىق ئالغىلى كەلگەن دېھقانلارنىڭ ھەممىسى تاماشا كۆرگىلى كەلدى. ئۇلارنىڭ ئوتۇن يېرىشىغا قاراپ بىرى ئۇنى دېسە، بىرى بۇنى دەپ، شەھەرلىكلەر

تازا چۈشەنمەيدىغان، ئۆزلىرىگىلا مەلۇم بولغان چاقچاق، ياپتا گەپلەر بىلەن ئۇلارنى راسا تەرلەتتى. ئۇلارنىڭ ئوتۇن يېرىشىغا چىداپ تۇرالمىغانلار ئوتۇن دېگەننى ماناداق يارمامدۇ، دەپ پالتىنى ئېلىپ كۆتەكلەرنى پارچە - پارچە، تال - تال قىلىپ يېرىپ تاشلاپ بېرىشتى. شۇ كۈنى شەھەرلىك يىگىتلەر تۈنجى قېتىم راستتىنلا «قايتا تەربىيە» ئالغاندەك بولۇشتى.

ئۇلار ئوتۇنلارنى ئۆيگە توشۇپ بولغاندا يەردە نۇرغۇن ئۇششاق يېرىندىلار قالدى. سەل نېرىدا دەرەخلەرنىڭ تۈۋىنى يۇمشىتىۋاتقان كېرىم ئاخۇن ئۇلارنىڭ يوغان ئوتۇنلارنى توشۇپ، ئۇششاق ئوتۇنلارغا پەرۋا قىلماي، كىيىملىرىنى قېقىپ كېتىپ قېلىشقىنىغا قاراپ ئۆزىچە بېشىنى چايقاپ قويدى. ئۇنىڭ ياشاۋاتقىراپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدە نارازىلىقىمۇ، مەنسىتمەسلىككىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان بىر ئىپادە ئەكس ئەتتى. باغ ئىچى جىمجىت ئىدى، نېرىدا توخۇلار دانلاپ يۈرەتتى. كېرىم ئاخۇن بىر تۇپ ئۆرۈككە تايىنىپ ھاردۇق ئېلىپ ئولتۇرۇپ مۆگدەپ قالدى. ئۇ كۆزىنى ئاچقىنىدا، ئېڭىشىپ يەردىكى ئۇششاق يېرىندىلارنى سېۋەتكە تېرىۋاتقان دىلمۇراتنى كۆردى. دىلمۇرات ئوتۇن پارچىلىرىنى قالدۇرماي پاكىز تېرىپ ئېلىپ ماڭدى. كېرىم ئاخۇنىنىڭ ئۈيقۇسى بىردىنلا ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ كەتمەنگە تايىنىپ ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ «مۇشۇ دىلمۇرات ئاخۇنزە، بولىدىغان بالا ئىكەن» دەپ غودۇڭشۇپ قويدى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرسى

يىگىرمە ئىككىنچى باب

تۇردى قارىي 18 ياشقا كىردى. ئۇ ئېشەك ھارۋىسى بىلەن قىغ توشۇپ، قىز ـ چوكانلار بىلەن ئورما ئورۇپ، باغ باغلاپ، خاماندا، ئېتىزدا ئىشلەپ يۈرۈپ بوي تارتىپ كېلىشكەن يىگىتكە ئايلاندى. ئۇنىڭ بويى ئىنچىكە، چەبدەس، بۇرنى قاڭشارلىق، ئېچەكلىرى سوزۇنچاق ئىدى. ئاپىتاپتا كۆيگەن پىشانە ۋە چېكىلىرىنى سارغۇچ قوڭۇر ئۇششاق بۇدۇر چاچلار يېپىپ تۇراتتى. ئەمدىلا خەت تارتقان ئىنچىكە بۇرۇتى ئەگمەچ قارا قاشلىرى بىلەن ماسلىشىپ چىرايىغا يارىشىپ تۇراتتى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ قويۇق كىرپىكلىرى قىز بالىلارنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرەتتى. شوخ چوكانلار، توۋا، ماۋۇ مۇشتۇمدەك سېرىق ئاسلان قاچانلاردا بۇنداق چىرايلىق يىگىتكە ئايلىنىپ قالغاندۇ، دېيىشەتتى. رەسىدە بولۇپ قالغان قىزلارمۇ: «بۇنى ئەجەب بۇرۇنراق بايقىماپتۇق» دېگەندەك، يىراقتىن ئوغرىلىقچە سىنچىلاپ قارىشاتتى. زەينەپ يوقسۇزلۇق ۋە ئەمگەك مۇشەققىتىنى كۆپ تارتقان چوڭ ئوغلىنىڭ خۇددى تاش ئاستىدا قالغان مايسىنىڭ تاش كاۋاكلىرىغا يامىشىپ كۆكلەپ چىققىنىدەك ئۆسۈپ يېتىلگىنىگە ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولۇپ، ئۇنى تېزرەك ئۆيلەپ كېلىن كۆرۈشنىڭ شېرىن خىيالىنى سۈرۈشكە باشلىغانىدى.

تۇردى قارىي كىچىكىدىن بىللە ئويناپ، بىللە ئەمگەك قىلىپ چوڭ بولغان ھېلىمىگۈلنى ئېلىشنى خىيال قىلىپ يۈرەتتى. بۇغداي ئۆڭ، مېھرى ئىسسىق، سەل ئوغۇل بالا مىجەز

ھېلىمىگۇل ئابدۇغېنى ئاخۇنۇنىڭ چوڭ قىزى ئىدى. ئۇ كىچىكىدىن ئىشقا پىشقان، گەپكە گەپ كەلگەندە ھېچكىمدىن يانمايدىغان قىز بالا ئىدى. تۇردى قارىي كىچىكىدە ئورۇق، بويى پاكار بولغانلىقتىن، ئېتىزلىقتا دېھقانلار ئۇنى ئۆزىدىن ئىككى ياش كىچىك، توغرۇلۇق كەلگەن ھېلىمىگۇل بىلەن چېلىشقا سالاتتى. دەسلەپكى ۋاقىتلاردا ھېلىمىگۇل ئۇنى ئاسانلا يېقىتىپ بېسىۋالاتتى. ئاياللار كۈلۈشۈپ تۇردى قارىينى تازا مەسخىرە قىلاتتى. كېيىن تۇردى قارىي ئۇنى بېسىۋالمىدىغان بولدى. ھېلىمىگۇلمۇ شۇنىڭدىن كېيىن تۇردى قارىي بىلەن چېلىشىشقا چۈشمەيدىغان بولدى. يېقىنقى بىر - ئىككى يىلدىن بۇيان ئۇلار نېمىشقىدۇر ئىلگىرىكىدەك ئوچۇق - يورۇق چاقچاقلىشىپ يۈرمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. تۇردى قارىي خۇددى ئۇنىڭدا ئۆچى بارەدەك ئۇنىڭ بىلەن تولا چېقىشاتتى. تۇيۇقسىز ئولتۇرغان چاغلىرىدا ياقىسىدىن قۇرت، پاقىلارنى سېلىپ قويۇپ قورقۇتاتتى. ئادەم جىق يەرلەردە بىر ئاماللار بىلەن ئۇنىڭ دەققىتىنى تارتىشقا تىرىشاتتى، ئەمما ھېلىمىگۇل ئۇنىڭغا زادى دەققەت قىلمايتتى ياكى ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا ئاغزىنى پۈرۈشتۇرۈپ بولدى قىلاتتى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ھېلىمىگۇلنى بۇخېلىچىخانىنىڭ ئوغۇل نەۋرىسىگە ئېلىپ بېرىدىكەن، دېگەن گەپلەر چىقىپ قالدى. تۇردى قارىي بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىرنەچچە كۈنگىچە قويغان - تۇتقىنىنى بىلمەي يۈردى. ئۇ بىركۈنى باشقىلار ئىشتىن چۈشۈپ بولغاندا، بوز يەردە ماللىرىغا ئوت ئېلىۋاتقان ھېلىمىگۇلنى ئىزدەپ باردى. ھېلىمىگۇل يوغان بىر تاغار ئوتنى يۇدۇپ قايتىشقا تەمشىلىپ تۇراتتى. ئۇ تۇردى قارىي بىلەن كۆزلىرى ئارقىلىقلا سالاملاشتى. ئەپلەپ ئالالمايۋاتقان كەتمەننى كۆرسىتىپ تاغارنىڭ ئۈستىگە ئوبدانراق جايلاشتۇرۇپ بېرىشنى ئۆتۈندى. تۇردى قارىي تاغارنى ئۇنىڭ دۇمبىسىدىن ئېلىپ:

— بىر دەم توختاپ تۇر، ساڭا دەيدىغان گېپىم بار، — دېدى. ھېلىمىگۈل بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا ھەيرانلىق بىلەن قارىدى. تاغارنى قويۇپ تۇردى قارىنىنىڭ ئارقىسىدىن ئېتىز قىرىغا بېرىپ ئولتۇردى. ئۇ چوغدەك قىزىل گۈللۈك دۇڭپاڭلى كۆڭلەك كىيىۋالغانىدى. چېكىلەپ چىگىۋالغان ياغلىقىنىڭ ئالدىدىن قاپقارا ماڭلاي چاچلىرى چىقىپ تۇراتتى. تۇم ئىككى ئۆرۈم چېچى مەيدىسىدە ئېسىلىپ تۇراتتى. ئۇ قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن پېشانە ۋە بۇرنىنىڭ ئۇچىدىكى تەرلەرنى سۈرتۈۋېتىپ، تۇردى قارىغا نېمە گېپىڭ بار ئىدى، دېگەندەك يەنە بىر قاراپ قويدى. دەيدىغان گەپلىرىنى توختىماي يادلاپ كەلگەن تۇردى قارى بىردىنلا گېپىنى تاپالماي قالدى. ئۆزى بىكار ئاۋارە بولۇۋاتقاندەك، ھېلىمىگۈل ئۇنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك بىلىنىپ، گېپىنى ئوڭلاپ قىلالماي چىپ ـ چىپ تەرلەپ كەتتى.

— نېمە گەپتى شۇنچىۋالا؟ زەينەپ ئانامغا بىرەر نەرسە لازىم بولۇپ قاپتىكەنمۇ؟ — ھېلىمىگۈلنىڭ پەرۋا قىلماي سورىغان سوئالى تۇردى قارىنىڭ غۇرۇرىغا تەگدى. ئۇ دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. يۈزىدىكى تەرلىرىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ ئېغىز ئاچقىنىدا ئاۋازىنىڭ بوغۇق ھەم يوچۇن ئاڭلانغىنىغا ئىچىدە ھەيران قالدى.

— سېنى... سېنى توي قىلىدىكەن، دەپ ئاڭلىدىم، راستمۇ شۇ گەپ؟

— راست، نېمە بولۇپتۇ راست بولسا؟

— كىم بىلەن؟ ئاشۇ ئالا كۆز بىلەنما؟

— تۇزۇك گەپ قىلە، ھەممە ئادەم سەندەك چىرايلىق بولمايدۇ. نېمە قىلسەن خەقنى سەتلەپ.

— ئالا كۆز بولماي نېمىتى ئۇ، ساڭا چىرايلىق كۆرۈنگىنى بىلەن.

ـــ قانداق قىلاتتىڭ، ماڭا چىرايلىق كۆرۈنىدۇ شۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا بوپتۇ ئەمىسە، خۇدايىم بەختىڭنى بەرسۇن، ـــ تۇردى قاريي ئورنىدىن قوپۇپلا ماڭدى.

ـــ توختاپ تۇر، نېمانچە ئالدىرايسەن؟ مەن تېخى توي قىلىشنى ئويلاشمىدىم.

تۇردى قاريي كېتىۋاتقان يېرىدە چىپىدە توختاپ قالدى. بىردىنلا ئاغزى قۇلىقىغا يەتكۈدەك ھىجىيىپ:

ـــ مەن تېخى سېنى... مەن تېخى سېنى... ـــ دەپ دۇدۇقلىدى.

ـــ ئالا كۆزنىڭ ئۆيىدىكىلەر ئەلچى كىرگۈزۈپتىكەن، ئانام: « قىزىم توي قىلىش يېشىغا توشمىدى، قىزىمنىڭ توي قىلىشىغا تېخى نەچچە ئۈجمە پىششىقى بار» دەپ يولغا سالىتۇ. ئۇلار ئۆزلىرى ھېلىمگۈلنى ئوغلىمىزغا ئېلىپ بېرىدىغان بولدۇق، دەپ گەپ تارقىتىپ يۈرۈشۈپتۇ.

ـــ ماندا دېگىنە، ئەمىسە... ئانام ئادەم كىرگۈزۈپ باقسۇنمۇ؟

ـــ كالۋا، دېدىمغۇ ساڭا، مەن تېخى كىچىك، ـــ قىز لەۋلىرىنى دومسايتىپ قېيىدىغاندەك قىلدى.

ـــ ئۇنداق بولسا مەن سېنى چوڭ بولغۇچە ساقلايمەن. بىراق، ئاۋۇال چاي ئىچۈرۈپ قويىدىغان ئىش بارغۇ، شۇنى ئادا قىلىپ تۇرمايلىمۇ.

ـــ ھاجىتى يوق.

ـــ سەن ئالا كۆزنىڭ ئارقىسىدىن كەتمەيدىغانسەن ؟

ـــ سەنلا چىڭ تۇرساڭ ھېچكىمنىڭ ئارقىسىدىن كەتمەيمەن.

ـــ گېپىڭ راست ـ ھە؟

ـــ راست. لېكىن، بۇ گەپنى ھېچكىمگە دېمەيسەن. دەپلا قويساڭ گېپىمدىن يېنىۋالمەن.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب نۇر بېكىتى

تۇردى قارىي ئۇنىڭغا يان تەرەپتىن تويماي قارىدى. ئەدىن كەلگەن كۇچكىن، بىردىنلا قايرىلىپ، ئۇنىڭ بېشىنى ئىككى قوللاپ چىڭ تۇتۇۋېلىپ، قىزنىڭ ھەيرانلىقتىن سەل ئېچىلىپ تۇرغان تولۇق، قىپقىزىل لەۋلىرىگە چىڭ بېسىپ سۆيدى - دە، خۇددى مېۋە ئوغرىلىغان كىچىك بالا قورقۇپ قاچقاندەك، ئورنىدىن تۇرۇپلا يۇرەكلىرى دۇپۇلدىگەن، قىزارغان ھالدا مەھەللە تەرەپكە يۇگۇردى.

ھېلىمگۇل كۆز يۇمۇپ - ئاچقۇچە يۇز بەرگەن بۇ ئىشتىن ئىسىگە كېلەلمەي، يۇزى قىپقىزىل بولۇپ ئىسلىغىنىچە بىر پەس گاڭگىراپ ئولتۇرۇپ قالدى. كېيىن ئۆزىچە ئۇياتچانلىق بىلەن كۇلۇمسىرەپ، تۇردى قارىينىڭ ئارقىسىدىن قاراپ «كالۋا!» دەپ پىچىرلىدى. ئىتتىك ئەتراپقا قارىۋېتىپ، چاچلىرىنى ئوڭشاپ، ياغلىقىنى باشقىدىن چىگىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ تاغاردىكى ئوتنى يۇدۇپ، كەتمەننى قولتۇقىغا قىستۇرغىنىچە مەھەللە تەرەپكە ماڭدى. بىرنەچچە قەدەم مېڭىپ بولۇپ يەنە بىر قېتىم «كالۋا!» دەپ پىچىرلاپ قويۇپ، ئىختىيارسىز كۇلۇۋەتتى.

رۇستەم بۇغداي ئورۇۋېتىپ تۇنۇگۇنىدىن بېرى دىلمۇراتنى كۆرمىگەنلىكىنى ئىسىگە ئالدى. ئۇ قوشۇمسىنى سەل تۇرۇپ ئويلىنىپ قالدى. غەيرەتجان ناھىيەدە ئېچىلغان داجەيدىن ئۆگىنىش كۆرگەزمىسىدە چۇشەندۇرگۇچى بولۇپ ئىشلەۋاتاتتى. قەيسەر ئانسى ئاغرىپ قېلىپ ئۆيىگە كەتكەن. ئۇ دىلمۇراتنىڭ يالغۇز قالغانلىقىنى بىلسىمۇ، ئورما باشلىنىپ قالغانلىقتىن يوقلاپ بارالمىغانىدى. ئۇ ئالدىنقى كۇنى دىلمۇراتنىڭ ئايالىلار ئىشلەۋاتقان ئېتىزلىقتا ئورما ئورۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەن، شۇنىڭدىن كېيىنلا ئېتىزلىقتا كۆرۈنمىدى. ئىسسىقتا ئورما ئوروش ئېغىر كېلىۋاتامدۇ ياكى باشقا سەۋەب بارمۇ؟ رۇستەمنىڭ

كۆزىتىشچە، دىلمۇرات ئەمگەكتىن قاچىدىغانلاردىن ئەمەس. ئىشنى ئاستىراق قىلسىمۇ، دېھقانلاردەك كېچىلەپ ئىشلىمىسىمۇ، ئەمگەككە چىقماي قالمايتتى.

چۈشلۈك دەم ئېلىشتا رۇستەم دىلمۇراتلارنىڭ ياتقىغا باردى. كېرىم ئاخۇن ئەر - خوتۇن تېخى ئەمگەكتىن قايتمىغان بولسا كېرەك، ئىشكى تېشىدىن زەنجىرلەكلىك تۇراتتى. زىيالىي ياشلار تۇرىدىغان ئۆينىڭ ئىشكى ھىم يېپىقلىق ئىدى. ئادەتتە ئۆيدە ئادەم بولسا ئىشىك يېپىلمايدىغانلىقىنى ئېسىگە ئالغان رۇستەم گېزىت قەغىزى چاپلانغان پەنجىرىنىڭ يېنىغا كېلىپ پۇتىنىڭ ئۇچىدا سەل كۆتۈرۈلۈپ، گېزىت يىرتىقىدىن ئۆي ئىچىگە قارىدى. يۇقىرىدىكى ئىككى كارىۋاتنىڭ ئورۇن - كۆرپىسى رەتلىك يىغىلغان ھالەتتە تۇراتتى. پەنجىرە تۈۋىدىكى كارىۋات دىلمۇراتنىڭ ئىدى. قارىغاندا ئۇ يوتقاندىن سۇغۇرۇلۇپلا چىقىپ كەتكەن بولسا كېرەك، يوتقانىنىڭ بىر ئۇچى يەردە تۇراتتى. رۇستەم بۇرۇلۇپ ماڭماقچى بولۇپ، بىردىنلا ئىشىك تەرەپتە تۇرغان بىر پاي ئاياغنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ دىلمۇراتنىڭ ئايىغى ئىدى. ئۇنىڭ قوشۇمىسى يەنە سەل - پەل تۇرۇلدى. ئىتتىك بېرىپ ئىشكىنى ئىتتەردى. ئىشىكىكە ئېچىدىن بىر نەرسە تاقىشىۋاتقاندەك قىلاتتى. رۇستەم ئىشكىنى كۈچەپ ئىتتەرگەندە، ئۆي ئېچىدىن ئىگىرىغان ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بولدى. رۇستەم چۆچۈپ، ئىشكىنىڭ بىر قانىتىنى ئىتتىرىپ ئېچىپ دىلمۇراتنىڭ ئىشىك تۈۋىدە ياتقانلىقىنى كۆردى. ئۆي ئىچىنى كۈچلۈك سېسىق پۇراق قاپلىغاندى. رۇستەم بىر ئامال قىلىپ ئۆيگە كىرىۋالدى. دىلمۇرات دۈم ياتاتتى. ئۇنىڭ ئاغزىنىڭ چۆرىسىدە ، يەردە قۇسۇقتەك بىر نەرسىلەر بار ئىدى. ئۇنىڭ بەدىنى ئوتتەك قىزىپ كەتكەنىدى. رۇستەم دىلمۇراتنىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ: «دىلمۇرات ئاكا، دىلمۇرات ئاكا!» دەپ چاقىردى. دىلمۇرات كۆزىنى ئاچالمىدى، گەز باغلاپ كەتكەن

لەۋلىرىلا بىرنېمە دېمەكچىدەك مىدىرلىدى. رۇستەم دىلمۇراتنى كارىۋاتقا ياتقۇزغىچە ئىشتانلىرىنىڭمۇ بۇلغىنىپ كەتكەنلىكىنى كۆردى. ئۇ دەرھال چايداندىن پىيالىگە قاينىقسۇ قۇيۇپ، ئىلمان قاينىق سۇنى قوشۇق بىلەن دىلمۇراتنىڭ ئاغزىغا تېمىتتى. دىلمۇرات قاينىق سۇنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن يۇتاتتى. ئۇ كۆزلىرىنى لەپپىدە ئاچتى، ئەمما رۇستەمنى تونۇماي، نېمىلەرنىدۇ دەپ جۆيلۇپ يەنە جىم بولۇپ كەتتى. رۇستەمنى بىردىنلا قورقۇنچ ئورىۋالدى. ئۇ توختىماي ئۇدۇلدىكى ئىشىككە قارايتتى. ئەمما، ئىشىك تېخىچە زەنجىرلەكلىك تۇراتتى، ئىسسىقتىن قوقاستەك قىزىپ كەتكەن توپىلاڭ يولدا ياكى دادۇي ئەتراپىدا بىرەرمۇ ئادەم كۆرۈنمەيتتى. ئۇنىڭغا دىلمۇراتنىڭ چىرايى بارغانسېرى ئۆلۈكنىڭ چىرايىغا ئوخشاپ قېلىۋاتقاندەك كۆرۈندى. ئۇ ئېڭىشىپ دىلمۇراتنى قولىدىن تارتىپ ئاسانلا يۇدۇۋالدى. ئىشىكنى پۈتى بىلەن يېپىپ قويۇپ، يۇمىلاق بازاردىكى «شىپاخانا» غا قاراپ چاپتى. دىلمۇراتنىڭ تەلىيىگە شىپاخانىدا گۈڭشىدىن كەلگەن ئۇستا دوختۇر بار ئىكەن. گۈڭشي دوختۇرى بىلەن «يالاڭ ئاياغ دوختۇر»لار بىردىنلا جىددىيلىشىپ دىلمۇراتنى قۇتقۇزۇشقا كىرىشتى.

دىلمۇراتنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ مۇگدەپ قالغان رۇستەم چۆچۈپ ئويغىنىپ يېقىن - يىراقتىكى خورازلار بەس - بەستە چىللىشىۋاتاتتى. ئاسما ئوكۇل شېشىسىدىكى سۇيۇقلۇق تېمىپ ئاز قالغانچە دىلمۇراتنىڭ كۆكىرىپ كەتكەن چىرايى سۇزۇلۇشكە باشلىغانىدى. گۈڭشىدىن كەلگەن دوختۇر كىرىپ ئۇنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى تېڭىشاپ، قاپىقىنى ئۆرۈپ قارىدى، سېستراغا يەنە قانداقتۇر دورىلارنى قوشۇشنى تاپىلاپ بولۇپ:

ـــ يائاللا، ئاخىر خەتەردىن ئۆتۈپ كەتتى. لېكىنزە، قىل قالدى كېتىپ قالغىلى. ھېلىمۇ مۇشۇنچىلىك ۋاقىتدا ئېلىپ كەپتۇ. يەنە بىر سائەت كېچىككەن بولسا ياش جېنىغا ئۇۋال

بولمىدىكەن، ــ دېدى. ئاندىن رۇستەمدىن:

ــ بۇ كېسەل ئاكىگىز بولامدۇ؟ ــ دەپ سورىغاندى، رۇستەم ئۇندىمەي بېشىنى لىڭشىتتى. سېستىرا ئايال دەرھاللا:

ــ ياق، ئاكىسى ئەمەس. بۇ كېسەل ۋىلايەتتىن چېنىقىشقا چۈشكەن زىيالىي ياش. ماۋۇ يېتىم بىزنىڭ مۇشۇ يەرلىك زەينەپخان دېگەن ئايالنىڭ ئوغلى، ــ دېدى.

ــ ۋىلايەتتىن كەلگەن؟ ۋىلايەتتىكى كىمنىڭ بالىسىدۇ؟ دادىسىنىڭ ئېتى نېمىكەن؟

ــ ئاببىاس دېگەندەك قىلغان، ئېتىنى دىلمۇرات ئاببىاس دەپ يازىدۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى رۇستەم.

ــ ئاببىاس؟ ئاببىاس شۇجىنىڭ بالىسىمدۇ بۇ؟ ــ دوختۇر چۆچۈگەندەك بولۇپ، ئۆزىچە غودۇڭشۇپ دىلمۇراتنىڭ چىرايىغا سىنچىلاپ قارىدى. چىرايى سۇزۇلۇپ، قاش ـ كىرپىكلىرى تېخىمۇ قويۇقلىشىپ قالغاندەك كۆرۈنگەن دىلمۇراتنى كىمگىدۇر ئوخشاتقاندەك بولدى ـ يۇ، گەپ قىلمىدى.

رۇستەم ھەر كۈنى چۈشتە ئېتىزدىن يېنىپلا ئانىسى قاچىغا ئېلىپ تەييارلاپ قويغان سۈيۈقئاش ياكى شۇڭگۇرۇچنى ئېلىپ دىلمۇراتنى بىر يوقلاپ ئۆتەتتى. دىلمۇرات ئۈچ كۈن يېتىپ كارىۋاتتىن چۈشكۈدەك بولدى. ئۇ زەھەرلىنىش خاراكتېرلىك ئاشقازان ـ ئۈچەي يالىلۇغىغا گىرىپتار بولغاندى. يېقىندىن بېرى نورمىدىكى بۇغداي ئۈنى تۈگەپ كەتكەنلىكتىن، ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك چامغۇر سېلىپ ئۇماچ ئېتىپ ئىچىۋاتاتتى. ئېتىزدىن يېنىپ قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەندە قازاندا ئېشىپ قالغان ئۇماچنىمۇ ئىچىۋېرەتتى. ئىسسىق ھاۋادا ئېچىپ قالغان ئۇماچ ئۈنىڭ جېنىنى ئالغىلى تاس قالغاندى.

دىلمۇرات دوختۇرنىڭ ئارىلىشىشى، دادۇيدىكىلەرنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئائىلىسىدە بىر مەزگىل تۇرۇپ كېلىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن زىيالىي ياشلارنىڭ ياتقىمۇ تاقىلىپ

قالدى. كۈنلەر ئۆتكەنچە رۇستەم بىلەن روزى ئاخۇن ئوغۇلارنى كېلىپ قالارمۇ دەپ ئىككى كۈندە بىر ئۇلارنىڭ ياتقىنى يوقلايتتى.

9 ـ ئايدا زىيالىي ياشلار بىرلا ۋاقىتتا دېگۈدەك قايتىپ كېلىشتى. ھەممىسى خېلى سەمرىپ، پارقىراپ قېلىشىپتۇ. روھىمۇ كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ. شەھەرگە ھەممىدىن تولا قاترايدىغان غەيرەتجان: «دېگەنبىلەن توغراقلىققىمۇ كۆنۈپ قاپتۇق. شەھەردە تۇرساق، بىر نېمىمىز مۇشۇ يەردە قالغاندەك خاتىرجەم بولالمايدىكەنمىز» دېگەنىدى، قالغانلارمۇ «راست شۇنداق» دېيىشىپ كۈلۈشتى. بىرنەچچە كۈنگىچە ئۇلار ئىشقىمۇ تولۇق چىقىپ تۇردى.

بىركۈنى كەچكە يېقىن، رۇستەم ئۇلارنى يۇرتنىڭ باش تەرىپىدىكى قۇملۇققا باشلاپ كەلدى. بۇ ئېگىز قۇم بارخانلىرى قەدىمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان، ئادەم تۆت ئەتراپقا قاراپ قانداقتۇر ۋەھىمگە چۈشۈپ قالىدىغان ھەقىقىي قۇملۇق ئىدى. قۇم دۆڭلىرى ئارىسىدىكى رەڭسىز چۆل ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ تېگىدىن ياۋا توشقانلار «پارت» قىلىپ قېچىپ چىقىشاتتى. پاكارراق دۆڭلەردە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ياتقان كېلەلەر ئادەملەرگە تىكىلىپ قاراۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئايىغىغا قۇم توشۇپ قېلىپ ماڭالمىغان شەھەرلىك بالىلار ئاياغلىرىنى سېلىپ يەرگە دەسسەپ بېقىپ، پۇتىغا تىكەن كىرىپ كېتىشتىن قورقۇپ يەنە كىيىۋېلىشتى ۋە رۇستەمنىڭ يالاڭ ئاياغ خىرامان مېڭىپ يۈرگىنىگە ھەۋەس قىلىشتى. رۇستەم خۇددى قۇملۇق شاھزادىسىدەك ئەركىن، مەغرۇر قىيغىتىپ يۈرەتتى. كۆرۈنگەنلا بىر دۆڭگە يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىپ، بىردەمدىلا باشقا بىر ئارىلىقتىن پەيدا بولاتتى. شەھەرلىك يىگىتلەر دۆڭلەرگە ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ ئاران چىقاتتى. چىقىپ بولۇپلا ئۆزلىرىنى تاشلاپ ياتاتتى. رۇستەم ئۇلارنى ئەڭ ئېگىز ھەم ھەيۋەتلىك قۇم

بارخىنى ئۈستىگە باشلاپ چىقتى. ئىلگىرى، مەھەللىدىكى بالىلار بىلەن سوقۇش ئوينىغاندا، ئۇ مۇشۇ چوققىنى ھەممىدىن بۇرۇن ئىگىلىۋېلىپ ھېچكىمنى يېقىن يولاتمايتتى. بۇ ئۇنىڭ چوققىسى ئىدى. ئۇ بۇ يەردە ئاسمانغا قاراپ ياتقان چاغلىرىدا ئۆزىنى كۆچلۈك سېزىپ مەغرۇرلىناتتى. دىلمۇراتلارمۇ بۇ قۇم دۆۋىسىگە چىقىپ ئەتراپقا نەزەر تاشلىغىنىدا ئۆزلىرىنىڭ ھەممىدىن ئېگىزدە ئىكەنلىكىنى سېزىپ مەغرۇرلىنىشتى. كۈن ئاللىقاچان پېتىپ كەتكەنىدى. سۇس گۈگۈم پەردىسى يېيىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئاسمانىنىڭ غەربىدە كەچكى شەپەق چوغدەك تاۋلىنىپ، قاراڭغۇلۇق بارغانسېرى قويۇقلاشتى. قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىدىن ئۇرۇلۇۋاتقان سالقىن شامال جانىنى ھۇزۇرلاندۇراتتى. قۇم تېخى ئىسسىق ئىدى. قۇم دۆۋىسىدە ئاسمانغا قاراپ ياتقان بالىلار بىپايان ئاسمان گۈمبىزىدە سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلارنىڭ بىر ـ بىرلەپ چاراقلاپ يانغىنىنى كۆردى. ئاشۇ يۇلتۇزلار ئۇلارنىڭ قەلبىدىمۇ بىھېساب ئارزۇ ـ ئارمان ئۇچقۇنلىرىنى يانداۇرغاندەك بولدى. ئۇلار كائىناتنىڭ گۈزەللىكىدىن سېھىرلىنىپ، ئۇنىڭ بىلەن بىر جان، بىر تەن بولۇپ كەتكەن ئاشۇ دەقىقىلەردە كۈنلىرىنىڭ زېرىكەرلىك، ئىستىقبالىنىڭ تايىنسىزلىقىنى ۋە بارلىق غەم ـ ئەندىشىلىرىنى ئۇنتۇدى. باش ئۇستىدە، كۆز ئالدىدا، قول ئۇچى، ھەتتا ئاياغلىرىدا چاقناۋاتقان يۇلتۇزلار قانداقتۇر خىيالىي ھۆر ـ پەرىلەرنىڭ كۆزلىرىگە ئوخشايتتى. كېچىنىڭ قارا لىباسلىرىغا ئورالغان ھۆر ـ پەرىلەر ئۇلارغا جىلۋە قىلىپ، ئۆزلىرىگە چاقىراتتى. غۇر ـ غۇر شامالدىن سۆيگۇ يوللايتتى. 18 ياشلىق يىگىتلەرنىڭ ياشلىق تۇيغۇلىرى قۇملۇقتا، يۇلتۇزلارنىڭ نۇرى ئاستىدا ئەنە شۇنداق ئويغىنىشقا باشلىغانىدى. ئۇلار چوڭ بولۇپ قالغانىدى.

11 ـ ئايدا، يۇقىرىدىن ئىشچى قوبۇل قىلىدىغانلار كەلدى. دادۇي مەسئۇللىرى، زىيالىي ياشلار بىلەن ئايدىم ـ ئايدىم سۆزلىشىپ، ئۇقتۇرۇش كۆتۈشنى ئېيتىپ كېتىپ قېلىشتى. بىرەر ئايغا قالماي، غەيرەتجان بىلەن قەيسەر ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىنىپ توغراقلىقتىن ئايرىلدى. ئۇلار ھارۇنغا جايلىشىپ مېڭىپ بولغۇچە، دېھقانلار ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىپ ئۇلارنى ئۇزاتتى. كېتىۋاتقانلارنىڭمۇ، دېھقانلارنىڭمۇ يەككە ـ يېگانە قالغان دىلمۇراتقا قاراپ ئىچى سىيرىلدى. بىراق، ئۇنىڭغا يارەم قىلىش ئۇلارنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى. رۇستەم دىلمۇراتنىڭ ياتىقىغا كۆچۈپ باردى. بىر قىشنى ئۇلار بىللە ئۆتكۈزدى. دىلمۇرات نېمىشقىدۇر شەھەرگە قايتىشنى ئويلاپ كەتمەيدىغاندەك قىلاتتى.

ئەتىيازدا توغراقلىققا بىر پىكاپ كەلدى. پىكاپ دادۇي ئىشخانىسى ئالدىدا بىر پەس توختاپ، كېيىن ئېتىز تەرەپكە كەتتى. پىكاپنىڭ شوپۇرى بىلەن ئورۇق، ئېگىز، ئاق يۈزلۈك كەلگەن كادىر دىلمۇراتنى ئېتىزلىقتىن ئىزدەپ تېپىپ پىكاپقا سېلىپ ئېلىپ كەتتى. پىكاپنىڭ ئەتراپىغا ئولىشۇالغان كىشىلەر نېمە ئىش بولغىنىنى ئاڭقىرالماي قېلىشتى. ئاق يۈزلۈك كادىر سورىغانلارغا ئوچۇق چىراي بىلەن: «شەھەردە ئازراق ئىشى بار، ئىشنى تۈگىتىپ يەنە كېلىدۇ» دېدى. دىلمۇرات كەتكەندىن كېيىن كىشىلەر ئابدۇغېنى ئاخۇندىن دىلمۇراتنىڭ ۋىلايەتتىكى چوڭ بىر باشلىقنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى، دادىسى تۇرمىدىن ئازاد قىلىنىپ ۋەزىپىسى ئەسلىگە كەلگەنلىكتىن، ئوغلى بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن شەھەرگە ئالدۇرۇپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. دېھقانلار خۇددى ئۆزلىرىنىڭ بالىسى ئۈچۈن خۇشال بولغاندەك خۇشال بولۇشۇپ: «ھەرنېمە بولسا دىلمۇراتجانىنىڭمۇ ئىشى ئوڭغا تارتىپتۇ» دېيىشىپ كېتىشتى. ئۇزاق ئۆتمەي دىلمۇرات قايتىپ كەلدى. بۇ قېتىم توغراقلىقتا

بىر ھەپتە تۇرۇپ، ھەممەيلەن بىلەن خوشلىشىپ، يەنە كېلىشكە ۋەدە قىلىپ كەتتى. يولغا چىقىش ئالدىدا كىتابلىرىنى روزى ئاخۇنغا بېرىۋەتتى. رۇستەم بىلەن روزى ئاخۇن ئۇنى گۈزەشبېغىچە ئۇزىتىپ باردى. شۇ يىلى كۈزدە تۇغراقلىقلار دىلمۇراتنىڭ ئىچكىرى ئۆلكىدىكى قايسىبىر چوڭ شەھەرگە ئوقۇشقا كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىشتى.

شۇ يىلى قىشتا، تۇردى قارىي بىلەن ھېلىمگۇلنىڭ تويى بولدى. تويدىن كېيىن رۇستەمنىڭ ۋىلايەتتە ئېچىلغان تەرجىمان يېتىشتۇرۇش كۇرسىغا ئوقۇشقا قوبۇل قىلىنغانلىقى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش كېلىپ قالدى. دادۇيدىكىلەر «رۇستەمنى دىلمۇراتنىڭ دادىسى ئۆزى چاقىرتىپتۇ» دېيىشەتتى. رۇستەم تەييارلىق قىلىپ بىر ھەپتە ئىچىدىلا يولغا چىقىپ كەتتى. زەينەپ كېلىنلىك بولدى. ئەمما، بىر ئوغلى ئۇچۇرۇم بولغان قۇشتەك يىراقتا ئۇچۇپ كەتتى. رۇستەمنى كۇندە كۆرۈپ تۇرالمايدىغانلىقىدىن ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم بولسىمۇ، يېزىنىڭ جاپاسىدىن قۇتۇلغانلىقىنى ئويلاپ خۇشال بولۇپ قالاتتى. ئابدۇغېنى ئاخۇن:

— رۇستەمنىڭ تەلىيى بار ئىكەن. ئەمدى بۇ يەرلەرگە كەلمەيدۇ. ئاببىاس شۇجىنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ باشقىچە بىر ئادەم بولۇپ كېتىدۇ. ئۆزىمۇ ئەقىل ـ ھوشى جايىدا، خېلى جىگىرى بار ئادەم بولغان، — دېدى.

رۇستەم يولغا چىقىپ كەتكەن كۇنى ئاخشىمى زەينەپخان جاينامازدا ھەر كۇندىكىدىن ئۇزاق ئولتۇردى. ئۇ بالىلىرىنىڭ ساق ـ سالامەت چوڭ بولۇۋاتقىنىغا، ئىككى ئوغلىنىڭ قولدىن چىققىنىغا شۇكۇر دەپ ئاللاغا تەشەككۇر ئېيتتى. بالىلىرىغا ئاسانلىق، بەخت ـ سائادەت تىلىدى. توختى قارىي بىلەن خىيالەن سۆزلىشىپ ھېچكىمگە تىنغىلى بولمايدىغان قايغۇ ـ ھەسرەتلىرىنى، خۇشاللىق ۋە ئارمانلىرىنى ئىزھار قىلدى. ئۇ

20 يېشىدىلا بۇ دۇنيادا يەككە ـ يېگانە قالغانىدى. چۆچۈرىدەك بالىلىرى ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ تۇراتتى، ئۇ ـ يالغۇز گۇياھتەك ئاجىز ئايال بەش بالىغا ئانا ھەم دادا بولدى. ئۇ ئۆمرىدە ئاچلىق ۋە يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى بەك تارتتى. سۆڭەك ـ سۆڭىكىگە ئۆتۈپ كەتكەن بۇ دەرد ئۇنىڭ ياشلىق ھېس ـ تۇيغۇلىرىنى، بارلىق ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىنى بوغۇپ ئۆلتۈردى. ئۇنى ئەمگەك قىلىشنىلا بىلىدىغان، ھېرىپ ـ چارچىمايدىغان، قايغۇ ـ ھەسرەت چەكمەيدىغان، ئىتائەتچان بىر بەندىگە ئايلاندۇردى. ئۇ بەزىدە ئۆزىنى ئەترەتنىڭ ئۇچىسى يېغىر بولۇپ كەتكەن، ئىشلەپ ھارمايدىغان، ئۇندىمەيدىغان كالىلىرىدىن پەرقلەنمەيدىغاندەك سېزەتتى، ئەمما ئۇ كالىدىنمۇ بېچارە ئىدى. كالىنىڭ ئېچ ئاغرىتىپ دۇمبىسىنى سىلاپ، يېغىرىنى ياغلاپ قويىدىغان باقۇچىلىرى بار ئىدى. ئۇ ئاغرىپ قالسىمۇ، بالىلىرىنى ئويلىسىلا ئۆمىلەپ قوپۇپ كېتەتتى، ئاغزىدىكىنى ئېلىپ بالىلىرىغا بېرەتتى، ئۆزى كىيمەي بالىلىرىغا كىيگۈزەتتى. ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسنى، زىبالىقى كونا، يىرتىق كىيىملەردە، ئاچلىق، بوران، ئاپتاپ، جۇدۇنلاردا قالدى. ئۇ ھۇزۇر ـ ھالاۋەت، ئەتۇارلىنىشلارنى ئۇنتۇپ كەتكەندى. شۇڭا كېلىنى ئالدىغا كېلىپ ئېگىلىپ تۇرۇپ: «ئاش ئىچىۋالسىلا ئانا» دېگەندە ھودۇقۇپ قالدى. ئاش ئىچىۋېتىپ ھۇ تارتىپ يىغلاپ كەتكىلى تاس قالدى. ھېلىمۇ مۇشۇ كۈنلەرنى كۆرۈشكە نېسىپ قىلغان خۇداغا شۈكۈر.

مانا روزى ئاخۇن بىلەن زۇمرەتمۇ تەپتەك چوك بولۇپ قالدى.ئەخمەت تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقتى. زۇمرەتكە ھېلىتىن ئەلچىلەر كېلىۋاتىدۇ. ئەمما، زۇمرەتتىن ھېچ سادا يوق. داخانغا ئاپىرىپ باقىدىغان ئىشمىكىن... ئۇ نەمەتنىڭ جىيەن ئوغلى ئاتا ـ بوۋىسىدىن قالغان ھۈنەرنى تېپىۋاپتۇدەك دەپ ئاڭلىغانلىرىنى ئەسلەپ، كۆڭلىگە قانداقتۇر بىر ئىشلارنى پۈكتى.

يىگىرمە ئۈچىنچى باب

خۇشاللىق ياراشمىغاندەك، يېقىندىن بۇيان زۇمرەت تازا ساق بولالمىدى. پات ـ پاتلا قىزىپ قالىدىغان بولۇپ، ئىشتىهاسى تۆتۈلۈپ، ياداپ كەتتى. گالدىن غىزا ئۆتمىگەندىكىن، پۈت ـ قولىدا ماغدۇر بولامدۇ، بۇگۈن ئۇ باغدا كىر يېيىۋېتىپ بېشى قېيىپ يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى. ئۇ دەرەخكە يۆلىنىپ، يېنىدىكى ئۆرۈك كۆتىكىدە خېلى ئۇزاق ئولتۇردى. ئالا مۇشۇكىمۇ ئۇنىڭ پۇتىغا سۈركىلىپ ئولتۇرۇپ مۇگدەشكە باشلىدى. ئۇدۇلدىكى تىكەنلىك قاشاغا يامىشىپ ئۆسكەن ھەشقىپىچەك، يۆگىمەچلەر ئاق، سۆسۈن، سېرىق رەڭدە ئېچىلىپ كەتكەنىدى. كېپىنەكلەرمۇ گۈللەر ئۈستىدە قاناتلىرىنى جۈپلەپ مۇگدەۋاتقاندەك قىلاتتى. قاشاغا قونۇۋالغان قۇشقاچلار ۋىچىرلاپ سايرىشاتتى. زۇمرەتنىڭ كۆزلىرى قاشادا، خىيالى تېخىمۇ يىراقتا ئىدى. ئۇ بۇلتۇر مۇشۇ يەردە شەھەرلىك يىگىتلەرنىڭ ئاش ئىچكەچ پاراڭلىشىپ، كۈلۈشۈپ ئولتۇرغىنىنى، كىتابنى تولا ئوقۇيدىغان دىلمۇراتنىڭ ئۇنىڭ قولىدىن ئاشنى ئالغۇچە گەدەنلىرىگىچە قىزىرىپ كەتكىنىنى، شۇ كۈنى ئۇ ئۇلارغا چاي، تاماق توشۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا دىلمۇراتنىڭ ئۇنىڭغا بىرنەچچە قېتىم ئوغرىلىقچە قارىغىنىنى ئەسلىدى. كېيىن ئۇ ئاكىسىنى ئىزدەپ ئۇلارنىڭ ياتقىغا بارغانىدى. ياتاقتا دىلمۇرات يالغۇز ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇۋاتاتتى. ئۇ زۇمرەتنى كۆرۈپ يەنە قىزاردى. زۇمرەت ئۇنىڭدىن كىتاب سورىدى. ئۇ ھودۇقۇپ تۇرۇپ ياستۇقىنىڭ تېگىدىن «كاپىتان قىزى» دېگەن كىتابنى ئېلىپ

بەردى. زۇمرەت كىتابنى ئېلىپ چىقىپ كېتىۋاتقان چېغىدا دىلمۇرات ئۇنىڭغا نېمىدۇر دېمەكچىدەك، ئەمما دېيىشكە پېتىنالمىغاندەك ھالەتتە ئولتۇرۇپ قالغانىدى. زۇمرەت كىتابنى ئىككى ئاخشامدىلا ئوقۇپ بولدى. مۇھەببىتىگە سادىق ھەم يۈرەكلىك كاپىتان قىزى ئۇنىڭغا بەك يارىدى. ئۇ كىتابنى ئاپارغاندا ياتاقتا غەيرەت بىلەن دىلمۇرات بار ئىكەن. ئۇ ئۇلارنىڭ چىرايىغىمۇ قارىماي، كىتابنى قويۇپلا يېنىپ چىقتى. ئۇ ئاشۇ كىتابنى ئېلىپ قالماي نېمىشقا ئاپىرىپ بەرگەن بولغىيدى ـ ھە. ئۇ بەك ياخشى كىتاب ئىدى. كېيىن... دىلمۇرات ئاغرىپ قالدى، ساقايغاندىن كېيىن ئۆيىگە كەتتى، ئۇ ئۆيىدىن قايتىپ كەلگەندە، زۇمرەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈردى. كېتىدىغان چاغدىمۇ ئۇنىڭغا گەپ قىلمىدى. نېمىشقا شۇنداق قىلدۇ ـ ھە. ئۇ ھەرگىز ئۇنىڭغا چاپلىشۋالمايتتى. ئىككى ئېغىز چىرايلىقچە خوش دەپ قويسا بولاتتى. ئەمما، ئۇ ئۇنداق قىلمىدى. زۇمرەتنىڭ دىلى ئازار يېدى. گەرچە ئۇنىڭ دىلمۇراتتىن ئاغرىنىشقا ھەققى بولمىسىمۇ... ئانىسىنىڭ چاقىرغان ئاۋازى زۇمرەتنىڭ خىياللىرىنى بۆلدى. ئۇ ئېتىتىك ئورنىدىن تۇرۇشىغا پۈتىغا يۆلىنىپ مۇگدەۋاتقان مۇشۇك پارتىتىدە قىلىپ قاشا تەرەپكە قاچتى. قاشاغا قونۇپ سايرىشۋاتقان قۇشقاچلار پۇرراپ ئۇچۇپ كېتىشتى. گۈللەرگە قونۇپ چۈش كۆرۈۋاتقان كېپىنەكلەرمۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ پىرىلداپ ئۇچۇشقا باشلىدى. زۇمرەت ئۆيى تەرەپكە كېتىۋاتقىنىدا بېشى يەنە بىر قېتىم قايدى. بۇ قېتىمقىسى سۈسراق ئىدى.

زۇمرەت ئاغرىپ يېتىپ قالدى. ئۇ ئېتىزدا يىقىلىپ قالغاندا ئاياللار كۆتۈرۈپ ئەكىلىپ قويۇشقانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ، خۇددىنى بىلىپ ـ بىلمەي يېتىپ كەتتى. چىرايىمۇ بىرنەچچە كۈندىلا ئادەم كۆرسە قورقۇدەك سارغىيىپ كەتتى. تۇردى قارىي بىلەن زەينەپ ئۇنى گۈڭشىغا ئېلىپ باردى.

بۇ يەردىكى دوختۇرلار ئۇنى چوڭراق يەرگە ــ ۋىلايەتكە ئاپىرىڭلار، دېدى. ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىدىكىلەر زۇمرەتنى ئاسما ئوكۇل بىلەن داۋالىدى. بىرنەچچە كۈندىلا زۇمرەتنىڭ چىرايى ئوڭشىلىپ، تاماققىمۇ كىرىشىپ قالغانىدى، زەينەپخان ئوغۇللىرىنى دوختۇر بىلەن سۆزلىشىپ بېقىڭلار، ئەمدى چىقىپ كەتسەك بولار، دەپ ئالدىرىتىشقا باشلىدى. ئەتىسى ئەتىگەندىلا دوختۇر ئۆزى تۇردى قارىي بىلەن رۇستەمنى چاقىرتتى. كۆزەينەك تاقىۋالغان، ئۇيغۇرچە گەپنى بەك چىرايلىق سۆزلەيدىغان خەنزۇ دوختۇر ئۇلارغا:

ــ سىڭلىڭلارنىڭ كېسىلى ئاخىرقى باسقۇچقا بېرىپ قاپتۇ. بىز مۇشۇنچىلىك قىلالايمىز. بىراق، ئۇزۇل ــ كېسىل ساقايتالمايمىز. ئۇنىڭ كېسىلى ئۇزاق ئۆتمەي يەنە قوزغىلىدۇ. قوزغالسىلا ئۆلۈپ قېلىشى مۇمكىن. شۇڭا، دەرھال قايتۇرۇپ ئەكىتىپ ئوبدان بېقىڭلار، ھەرگىز زۇكامداپ قالمىسۇن، ــ دېدى.

ئۇ بۇ سەھرالىق يىگىتلەرگە بۇ كېسەللىكنى مەملىكەت بويىچە ئىچكىرىدىكى بىرنەچچە چوڭ دوختۇرخانىلارلا داۋالىيالايدىغانلىقىنى، ئەمما داۋالاش خىراجىتى ئادەم قورققۇدەك دەرىجىدە يۇقىرى ئىكەنلىكىنى، ئەمما ساقىيىش نىسبىتى 30 پىرسەنتكىمۇ يەتمەيدىغانلىقىنى سۆزلەپ ئولتۇرمىدى. ئۇنىڭغا بۇ كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى بەش قولدەك ئايان ئىدى.

رۇستەم بىلەن تۇردى قارىي ئۇنىڭ گەپلىرىنى چۈش كۆرۈۋاتقاندەك جىممىدە ئاڭلاپ تۇرۇشتى. كېيىن:

ــ ياق، ئۇنداق ئەمەس، ئۇ ئۆلۈپ قالمايدۇ، ــ دەپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كېتىشتى.

رۇستەم دوختۇرغا ئۆزىنى تۇتالمىغان ھالدا:

ــ سەن يالغان ئېيتىۋاتىسەن ! ئۇ بىر ئوبدان ساقىيىپ

قالدىغۇ مانا، سەن بىزنى سەھرالىق، يۇلى يوق دەپ كۆرۈۋاتامسەن؟ ئاڭلاپ قوي، بىز قېنىمىزنى، جېنىمىزنى سېتىپ بولسىمۇ، سىڭلىمىزنى داۋالىتىمىز! ئېيتە، نەچچە پۇل كېتىدۇ زادى؟ ــ دەپ ۋارقىرىدى.

بۇنداق پاجىئەلىك كۆرۈنۈشلەرنى كۆپ كۆرگەن، يەنە كېلىپ بۇ پاجىئەنىڭ مۇشۇنداق ياش، سۆيۈملۈك يىگىت ـ قىزلار ھەم بالىلارنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقانلىقىغا ئۆزىنىڭمۇ ئىچى سىيرىلىدىغان دوختۇر ئۇندىمەي جىممىدە قاراپ تۇردى. ئاخىر تۇردى قارىي بىلەن رۇستەم كۆزلىرىنى سوغۇق سۇدا يۇيۇۋېتىپ، چىرايىغا زورلاپ كۈلكە يۈگۈرتۈپ ئانىسىغا:

ــ زۇمرەت ياخشى بولۇپ قاپتۇ، يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن چىقىپ كەتسەك بولىدىكەن، ــ دېدى.

ئەتىسى ئابباس شۇجى ئۆزى دوختۇر بىلەن كۆرۈشۈپ، داۋالاش ئىمكانىيىتى بولسىلا ئۆزىنىڭمۇ قاراپ تۇرمايدىغانلىقىنى ئېيتتى. دوختۇر ئۇنىڭغا زۇمرەتنىڭ كېسەللىك ئەھۋالىنى ۋە داۋالاشنىڭ ئۆزى بىلىدىغان ھەممە ئىمكانىيەتلىرىنى تەپسىلىي چۈشەندۈردى. ئابباس شۇجىمۇ سۈكۈتكە چۆمدى. قارىغاندا تەن بەرمەي بولمايدىغاندەك قىلاتتى.

ئابباس شۇجى زەينەپخان بىلەن زۇمرەتنى ئۆيىدە ئۇچ كۈن تۇرغۇزۇپ مېھمان قىلدى. شۇجىنىڭ قىزى گۈلناز ئۇلارنى پىكاپ بىلەن شەھەر ئايلاندۇردى. غەيرەتجان تۆت كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ رەسىمخانىغا ئورۇنلاشقانىدى. ئۇلار ئىزدەپ بارغاندا، ئۇ ئۇلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ ناھايىتى قىزغىن كۈتۈۋالدى. گۈلناز بىلەن زۇمرەتنى گاھ ئۆزە تۇرغۇزۇپ، گاھ ئولتۇرغۇزۇپ، ئارقا تەرەپتىكى كۆرۈنۈشلەرنى نەچچە قېتىم يەڭگۈشلەپ ئايرىم ياكى بىرلىكتە سۈرەتكە تارتىپ قويىدى. زەينەپخانمۇ قىزلار بىلەن ھەم ئۆزى يالغۇز بىرنەچچە سۈرەتكە چۈشتى. گۈلناز ئۇلارنى يەنە ئەسقەر ئورۇنلاشقان دېھقانچىلىق

سايمانلىرى زاۋۇتىغمۇ ئېلىپ باردى، ئەمما ئەسقەر ناھىيەگە خىزمەتكە كەتكەنلىكتىن ئۇلار ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشەلمىدى.

مېھمانخانا ئۆيىنىڭ تۆرىدە دىلمۇراتنىڭ ئېچكىرىدە چۈشكەن سۈرىتى بار ئىدى. سۈرەتتىكى دىلمۇرات سەل ئورۇقلاپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ كالتە يەڭلىك ئاق كۆڭلەك كىيىپ رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن، قويۇق دەل ـ دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان، قارىماققا باغچىغا ئوخشايدىغان بىر يەردە ئىككى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، يىراققا قاراپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. بىر تۇتام بۇدۇر چېچى پېشانىسىگە چۈشۈۋالغانىدى. ئاببباس شۇجى ئوغلىنىڭ گېپىنى چىقسا ئېچىلىپ كېتەتتى. گەپ ـ سۆزلىرىدىن پەخىرلىنىش چىقىپ تۇراتتى.

زەينەپخان بىلەن زۇمرەتنى ئاببباس شۇجىنىڭ شوپۇرى توغراقلىققا ئاپىرىپ قويدى. زۇمرەت توغراقلىققا قايتىپ كېلىپ ئىككى ھەپتە ئۆتە ـ ئۆتمەي يىقىلدى، شۇ يىقىلغانچە ئورنىدىن تۇرالمىدى. ئۇنىڭ چولپان كۆزلىرى ئۆزىگە تەلمۈرۈپ قار ـ يامغۇر تۆكۈلۈپ تۇرغان ئاننىسى ۋە قېرىنداشلىرىنى قايتا كۆرەلمىدى. ئۇ بىر كېچە ـ كۈندۈز تىپتىنچ ياتتى. ئىككىنچى كۈنى سۈبھىدە، يىراق ـ يېقىندىكى خورازلار بەس ـ بەستە چىللاشقا باشلىغاندا، ئۇنىڭ شېشىدەك سۈزۈك، قانسىز چىرايىغا نېمىدۇر سايە تاشلاپ ئۆتكەندەك بولدى. ئۇزۇن كىرپىكلىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترىدى. سۈسقىنە لىپىلداپ تۇرغان بويۇن تومۇرى ھېرىپ قالغاندەك توختاپ قالدى. زەينەپ خۇددى كىچىك ۋاقىتلىرىدىكىدەك قىزىنى قۇچىقىغا ئېلىپ تەۋرىتىپ ئولتۇردى. زۇمرەت شۇنچىلىكَ يەڭگىل، خۇددى بوۋاقتەك كىچىككىنە ئىدى. چىرايىدا تارتىشىش، ئازاب، ھەسرەت ـ نادامەتتىن ئەسەر يوق، بىر خىل پاك، شېرىن تەبەسسۇم جىلۋە قىلىپ تۇرغاندەك ئىدى. «ئۇنىڭغا دادىسى بەك

ئامراق ئىدى، بىردەم كۆرمىسە چىداپ تۇرالمايتتى. دادىسى يېنىغا ئېلىپ كەتتى.» زەينەپخاننىڭ خىيالىدىن شۇ ئۆي كەچتى. ئۇ بىرەر ئاي ئىلگىرى كۆرگەن چۈشىنى شۇنداق ئېنىق ئېسىگە ئالدى.

زۇمرەتنىڭ كىچىك ۋاقىتلىرى ئىمىش. توختى قاري تالادىن كىرىپلا زۇمرەتنى بۆشۈكتىن يېشىپ «بۆشۈكتە يېتىۋېرەمدۇ بۇ. ئۇۋال ئەمەسمۇ بۇنىڭغا، مەن بېقىپ كىرەي» دەپ كۆتۈرۈپ چىقىپ كېتىۋاتقۇدەك. زەينەپ: «ۋاي توختاپ تۇرسىلا، ماۋۇ پوسمىسى قالدى» دەپ توۋلىسىمۇ ئارقىسىغا قاراپ قويمىغۇدەك.

شۇ چۈشنى كۆرگەندىن تارتىپ زەينەپنىڭ كۆڭلىگە بىر ئەندىشە كىرىۋالغانىدى. زۇمرەتنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە سولۇپ، سارغىيىپ كېتىۋاتقانلىقى ئۇنىڭ ئەندىشىسىنى ھەسسىلەپ كۈچەيتەتتى. قىزى ئىككىنچى قېتىم يىقىلغاندا زەينەپخان شۇ چۈشنىڭ تەقدىردىن بېرىلگەن بېشارەت ئىكەنلىكىنى، تەقدىرنى ئۆزگەرتىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدى. جېنىدىن ئەزىز كۆرىدىغان قىزىنىڭ ئۆلۈمى ئالدىدا زەينەپ ئۆزىمۇ تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغان بىر قەيسەرلىكنى ئىپادىلىدى. ئۇ بۇ كۈچنى ئاللانىڭ بەرگەنلىكىگە، قىزىنى ئاللانىڭ ئۆزى ئېلىپ كەتكەنلىكىگە شەكسىز ئىشىنەتتى. ئاللا ئۇنىڭ ئېرى توختى قارىنى ياشلا ئېلىپ كەتكەندى. مانا ئەمدى پورەكلەپ ئېچىلىشقا يۈزلەنگەن غۇنچىدەك پاك ھەم گۈزەل قىزىنى ئېلىپ كەتتى. ھەممىنى يارانتۇچى، ھەممىنى بەلگىلىگۈچى، ھەممىنى بىر يولدا قويغۇچى ئاللادۇر. ئېھ ئالالا، ئاجىز قىزىمنىڭ بىلىپ ـ بىلمەي قىلغان گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلغايسەن، ئۇنىڭغا جەننەت ئاتا قىلغايسەن...

زەينەپخان لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ ئۈزۈندىن ـ ئۈزۈنغا ئەتە شۇنداق نىدا قىلدى. ئايزىمخان بىلەن ئالتۇنگۈل مېيىتنى يۇيىدىغان ئاياللارنى چاقىرىپ كەلگۈچە زەينەپخان شۇ ھالەتتە

ئولتۇردى. بىرى قېرى، بىرى ياش ئىككى بۇۋى زۇمرەتنى تاختاي ئۈستىدە يانقۇزغاندا زەينەپ باشقا ئۆتۈپ قىزىنىڭ كىيىملىرىنى ئۆزى سالدۇردى. ھېلىمىگۈلنىڭ ۋە باشقا ئايالالرنىڭ توسقىنىغا، نەسىھەتلىرىگە قارىماي، بۇۋىلەرگە سۇنى ئۆزى تەڭشەپ، ئۇلارنىڭ قىزىنىڭ بەدەنلىرىنى سىلاپ يۇيۇشىغا قىزغانغاندەك قاراپ تۇردى. ئۇنى ئۆرۈگەن چاغلىرىدا خۇددى بىر يېرىنى ئاغرىتىۋېتىدىغاندەك چىدىماي قالدى. بېشىدىن تارتىپ پۇتىنىڭ ئۇچىغا قەدەر خۇش پۇراقلىق ئوت ـ چۆپلەرنىڭ سۈيىدە پاكىز يۇيۇلغان زۇمرەت تاختايدا سۇرەتتەك ياتاتتى. نەم چاچلىرى پېشانە گەدەنلىرىدە ھالقا ـ ھالقا بولۇپ تۇراتتى. سىزىپ قويغاندەك قاش ـ كىرپىكلەر، ئىلىپتەك بۇرۇن، سەل كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان ئوماق لەۋلەر، ئەمدىلا يېتىلگەن قىزلارغا خاس مەرمەردەك سۈزۈك بەدەن، تۇغۇلغاندىن تارتىپلا زەينەپنىڭ ئىچىنى كۆيدۇرۇپ كەلگەن، كىچىكىدە ئۇ پۇراپ، سۆيۈپ قانمايدىغان پۇت ـ قوللار ... مۇشۇنچە گۈزەللىكلەرنىڭ راستتىنلا تۇپراق ئاستىغا كۆمۈلۈپ كېتىدىغانلىقىغا كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى. يۇرەكلەر چىدىماي لەختە ـ لەختە بولاتتى. ئىككى بۇۋى زۇمرەتنى قائىدە بويىچە كېپەنگە ئالدى. زەينەپخاننىڭ ئوغۇللىرى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ۋىدالىشىۋېلىش ئۇچۇن كىرىشتى. ئۆينى يىغا ـ زار قاپلىدى. زەينەپخان شۇ چاغدا ھوشىدىن كەتتى. ئۇ ھوشىغا كېلىپمۇ كۆزىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ مىت قىلماي يېتىۋەردى. بۇۋىلەر ئۇنىڭغا بىر پىيالە دېمىدە سۇيى ئىچۇرۇپ قويغاندىن كېيىنلا ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇ ئەتىسى سەھەردە قوپۇپ:

— زۇمرەت، قىزىم سەن نەدە؟ — دەپ توۋلاپ ھەممەيلەننى ئويغىتىۋەتتى. ئەتراپىدا يىغلاپ تۇرغان بالىلىرىغا بىر قاراپ قويۇپ، بېشىنى تۇتۇپ بىردەم تۇرۇپ كېتىپ ژاررىدە ئۇن سېلىپ يىغلىدى. بىرەر ئايغىچە كۆزىدىن ياش قۇرۇمىدى.

كېيىن بارا ـ بارا تىنچىپ، جىمغۇر بولۇپ قالدى. كۈنلىرىنى قىزىنىڭ قەبرىسى ئالدىدا ياكى جايناماز‌دا ئۆتكۈزەتتى. كۈنلەپ ئاغزىغا بىر نەرسە سالمايتتى. كېيىم ـ كېچەكلىرىنى بولۇشىغا كىيەتتى. تېخى يېقىنغىچە قۇندۇزدەك تۇرغان چاچلىرى بىردىنلا ئاقىرىپ، چۈۋۈلۈپ تۇرىدىغان بولۇپ قالدى.

روزى ئاخۇن بىلەن زۇمرەت قوشكېزەك بولسىمۇ، بىر ـ بىرىگە ئانچە ئوخشاپ كەتمەيتتى. چوڭلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇلار باشقا قوشكېزەكلەردەك ئارقا ـ ئارقىدىن تۇغۇلمىغانكەن. روزى قارىي تۇغۇلۇپ بولۇپ بىرنەچچە سائەتكىچە بالىنىڭ ھەمرىيى چۈشمەپتۇ. تۇغۇت ئانىسى بالا ھەمرىيىنى چۈشۈرۈش ئۈچۈن ھەر خىل ئامالالارنى قىلىپتۇ. كۈتمىگەندە يەنە بىر قىز بوۋاق تۇغۇلۇپتۇ. ئۇ كىچىك، ئەمما جېنى چىڭ ئىكەن. ئىنچىكە ئاۋازدا ئىڭىلەپ يىغلىغاندا، ئاۋازىنىڭ ياڭراقلىقىدىن ھەممە ئادەم ھەيران قالغانكەن.

زۇمرەت بۇ ئائىلىنىڭ بىردىنبىر قىز پەرزەنتى بولغانلىقى ھەم ئوماق، چېچەنلىكى بىلەن ھەممىلا ئادەمنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە، مېھىر ـ مۇھەببىتىگە ئېرىشتى. ئۇنىڭ ئاكىسى بولسا تۇغۇلغاندىن تارتىپ ھېچكىمنىڭ دىققىتىنى تارتمىدى. ئۇ ياشىنىپ قالغان، كەمسۆز چوڭ دادىسىنىڭ ئارقىسىدا ئۇنىڭغا ئوخشاش كەمسۆز، ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىپ يالغۇز ئوينايدىغان بولۇپ چوڭ بولدى. ئەمما، روزى ئاخۇن ئەزەلدىن سىڭلىسىغا ھەسەت قىلمايتتى. ئەكسىچە ئۇنىڭ كۆڭلىدە سىڭلىسىغا نىسبەتەن پەۋقۇلئاددە يېقىنلىق ھەم چۈشىنىش بار ئىدى. زۇمرەتنىڭ مىجەزى يوق بولۇپ قالسا، ئۇمۇ تەڭ بىئارام بولاتتى. ئۇ يىغلىسا، بۇنمۇ يىغا تۇتاتتى. بەزىدە سىڭلىسىنى قارا بېسىپ قالسا، ئۇمۇ قورقۇپ، يىغلاپ ئويغىنىپ كېتەتتى. ئۇ بىر ئىشنى زادى ئۇنتۇپ كېتەلمەيدۇ. ئۇلارنىڭ 8 ـ 7

ياشلارغا كىرگەن ۋاقتى ئىدى. بىر كۈنى تاڭ سەھەردە قاتتىق يەر تەۋرەپ، ئۆيلەر سىلكىنىپ كەتتى. ئىتلار ئەنسىز قاۋاپ ئۆيدە، ھويلىدا نېمىلەردۇر تاراقلاپ ئۇرۇلدى. زۇمرەت بىلەن روزى ئاخۇن تەڭلا چۆچۈپ ئويغاندى. زۇمرەت «ئانا، ئانا!» دەپ يىغلاپ ئىشىكنى ئېچىپ سىرتقا قاراپ ماڭدى. ئۇلارنىڭ ئانىسى بىلەن چوڭ ئاكىسى يېرىم كېچىدە سەھەرلىك «دولقۇن»غا چىقىپ كېتەتتى. رۇستەم بىلەن كىچىك ئەخمەت ھېچ نەرسىنى سەزمەي ئۇخلاۋاتاتتى، زۇمرەت پىلدىرلاپ يۇگۇرۇپ مەھەللە سىرتىدىكى ئېتىزلىققا قاراپ ماڭدى. ئاسمانىنى قورقۇنچلۇق قىزغۇچ تۇمان قاپلىغان بولۇپ، چۆل تەرەپتىن ئىسسىق شامال ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. قانداقتۇر يوچۇن بىر نەرسە بالىلارنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە سېلىپ، دېمىنى سىقاتتى. روزى ئاخۇنغا ئالدىدا يۇگۇرۇپ كېتىۋاتقان سىڭلىسى خۇددى قىزغۇچ تۇمان ئىچىدە يوق بولۇپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلدى. ئۇ ئاۋازىنىڭ بارىچە «زۇمرەت! توختاپ تۇر، توختا!» دەپ توۋلاپ ئۇنى تۇتۇۋالماقچى بولاتتى. ئۇ يېتىشىپ كەلدى. قوللىرىنى ئۇزىتىپ زۇمرەتنى تۇتۇۋالماقچى بولدى. بىراق، زۇمرەت ئۇنىڭ بارماقلىرى ئارىسىدىن چىقىپ، قۇشتەك قانات كەرگىنىچە يەرگە دۈم چۈشتى. ئۇنىڭ مىدىرلىمايا ياتقىنى ياتقاندى. روزى ئاخۇن ئۇنىڭ ئەتراپىدا چۆرگىلەپ «ئۇكام، قوپە، ئۆيگە كېتىمىز» دەپ يالۋۇردى. تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇنى يۆلىدى. زۇمرەتنىڭ چىرايى تامدەك تاتارغان، يۈز ـ كۆزى، لەۋلىرىگە كۈل رەڭ قۇم چاپلىشىپ كەتكەنىدى. شۇ چاغدا ۋەھىمىدىن روزى ئاخۇننىڭ ئاغزى گەپكە كەلمىدى. پەقەتلا قولىنى ئۇزىتىپ ئۇنىڭ يۈزىدىكى قۇملارنى چۈشۈرۈۋەتمەكچى بولدى. زۇمرەت غەلىتە بىر ئاھاڭدا ئۇنىڭدىن: «ئاكا، مەن ئۆلۈپ قالدىممۇ؟» دەپ سورىغان، بۇ سۆز روزى ئاخۇننىڭ گۆدەك قەلبىدە تۇنجى قېتىم شۇنچە كۈچلۈك ۋە شۇنچە ئېنىق ئۆلۈم ۋەھىمىسىنى قوزغىغانىدى. ئەتىسىدىن

تارتىپ ھاۋا ئىسسىپ، ئاسماندىن توختىماي توپا ـ تۇمان ياغىدى. دەل ـ دەرەخ، زىرائەتلەرگە قۇرت چۈشۈپ كەتتى، بۇ قۇرتقا دورا كار قىلمايتتى. مېۋىلەر ئۇششاقلاپ، قېتىپ، يېلىنىم ئۆرلەپ تۆرىدىغان بولۇپ قالدى.

بارا ـ بارا قۇملۇقتا يەر تەۋرەيدىغان، ئاسماندىن توپا ـ تۇمان ياغىدىغان ئىشلار ئادەتتىكى ئىشلارغا ئايلاندى. ئۇنىڭدىن ھېچكىم قورقۇپ كەتمەيتتى. بىراق، ئاردىدىن ئون يىل ئۆتۈپ زۇمرەت ئاغرىپ قالغان كۈنلەردە، روزى ئاخۇن ئۇدا بىرنەچچە قېتىم خۇددى ئەينى يىللاردىكى بىر تاڭ سەھەردەك ئاشۇ تاڭ سەھەرنى، ئاسماننى قاپلىغان قىزغۇچ تۇمان ئىچىگە كىرىپ كېتىۋاتقان زۇمرەتنى چۈشىدى. ئۇ چۈشىدە قورقاتتى، چۆچۈپ ئويغىنىپ تېخىمۇ قورقاتتى. يۈرىكىدىكى ۋەھىمە ۋە ئازابتىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالاتتى. زۇمرەت سەكراتتا ياتقان ئاخشىمى سەھەرگە يېقىن كۆزى ئىلىنىپ يەنە چۈش كۆردى.

يېز كۈنى ئىدى. ئۇ خاماندا ياتاتتى. ئەتراپىدىكى بۇغداي چەشلىرىدىن مەززىلىك پۇراقلار تارقىلىپ تۇراتتى، ئاسماندا يۇلتۇزلار چاقنىشاتتى. ئۇ ئۇخلىماقچى بولۇپ تۇرۇشىغا، سىڭلىسىنىڭ ئالا مۇشۇكى ئاستا يېنىغا كېلىپ سۈركەلدى. روزى ئاخۇن كۆڭلىدە «ئۆيدىن قېچىپ چىقىپتۇ بۇ، زۇمرەت ئىزدەپ قانچە ئاۋارە بولۇۋاتقاندۇ» دەپ ئويلاپ، ئۇنى قوينىغا سېلىپ بېشىنى سىلىدى. مۇشۇك ئۇنىڭغا قاراپ ـ قاراپ قويۇپ، مۇلايىملىق بىلەن جىممىدە ياتاتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇغا كەتكەندەك بولۇشىغا، ئۇنىڭ قوينىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى. ئۇ ئىتتىك قوپۇپ «قايتىپ كەلسە بولاتتى» دەپ قاراپ تۇرسا، مۇشۇك مېڭىپ خامانىنىڭ چېتىگە بارغاندا بىردىنلا زۇمرەتكە ئايلاندى. ئۇ ئاكسىغا يېنىش ـ يېنىشلاپ قاراپ:

ـــ خوش ئاكا، خۇدايىمغا ئامانەت، ـــ دەپلا غايىب بولدى.

روزى ئاخۇن:

— زۇمرەت، زۇمرەت! — دەپ توۋلىغىنىچە ئويغىنىپ كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي، ئىچكىرىكى ئۆيدىن ھېلىمگۈل ھۇ تارتىپ يىغلاپ چىقتى. ئۇنى كۆرۈپلا تۇردى قارىي بىلەن رۇستەم ئىچكىرىكى ئۆيگە ئۆزلىرىنى ئاتتى. روزى ئاخۇن ئارقىدىن كىرىپ ئانىسىنىڭ چىرايى قەغەزدەك ئاقىرىپ كەتكەن زۇمرەتنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئاستا ئەللەي ئېيتىپ ئولتۇرغىنىنى كۆردى.

روزى ئاخۇن دائىم سىڭلىسىنىڭ قەبرىسى ئالدىدىكى ئوت — چۆپلۈكتە يەرگە قاراپ ئولتۇرۇپ سىڭلىسىنى، كىچىكىدە دېرەكسىز يوقاپ كەتكەن دادىسى بىلەن چوڭ دادىسىنى ئويلايتتى. مۇشۇ يەردىلا ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ۋەھىمە ۋە سېغىنىش ئاز — تولا بېسىلغاندەك بولاتتى. تولا چاغلاردا تۇپراق بېشىغا ئانىسىمۇ كېلەتتى. قەبرە ئەتراپىنى سۈپۈرۈپ پاكىزلاپ، يانچۇقىدىن بۇغداي دانلىرىنى ئېلىپ قۇشقاچلارغا چېچىپ بېرەتتى. ئانا — بالا ئىككىسى بەزىدە پاراڭلىشىپمۇ قالاتتى. بىر قېتىم روزى ئاخۇن ئۇنىڭغا زۇمرەتنىڭ كىچىك ۋاقتىدا يەر تەۋرىگەندىن قورقۇپ كەتكەن چاغدىكى ئىشلارنى، ئۆزىنىڭ ئاخىرقى كۈنى سەھەردە كۆرگەن چۈشىنى ئېيتىپ بەردى. زەينەپخان ئاڭلاپ بولۇپ: «ھەممە ئىش تەقدىردىن ئىكەن، تەقدىرگە يېزىلغاننى كۆرمەي ئىلاج يوق ئىكەن» دەپ ئۇلۇغ — كىچىك تىنىپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى. ئارقىدىن «بالام، ماڭا ئوخشاش سېنىڭمۇ چۈشلىرىڭ ئالدىڭغا كېلىپ تۇرىدىكەن، بۇ ئاللانىڭ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلىرىگە قىلغان ئىلتىپاتى ئىمىش. يارانقان ئىگەم سېنى خەيرلىك چۈشلەرنى كۆرۈشكە نېسىپ قىلار ئىلاھىم» دەيتتى. شۇنىڭدىن كېيىن زەينەپخان بۇ ئوغلىغا زەن قويۇپ قاراپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى. ئانا — بالىنىڭ كۆڭلىدە ئەزەلدىن كۆرۈلمىگەن بىر يېقىنلىق پەيدا بولدى. ئۇلاردىكى بۇ مېھىر — مۇھەببەتنى زۇمرەت ئاتا قىلغانغا

ئوخشايتتى. بۇ مېھمىر، يېقىنلىق ئۇلارنىڭ قەلب يارىلىرىغا مەلھەم بولۇپ، كۆڭلىنى بارا - بارا تىنچلاندۇردى. ئۇلار خۇددى مۆلدۇر سوققان زىرائەتتەك ئاستا - ئاستا قەددىنى رۇسلاپ قايتىدىن ھاياتىي كۈچكە تولماقتا ئىدى.

بىر يىللىق ئوقۇشنى پۈتكۈزۈپ، ناھىيەلىك پارتكومغا تەرجىمان بولۇپ ئورۇنلاشقان رۇستەم تۇنجى قېتىم پارتكوم شۇجىسى لیۇ لىگو (ئەينى يىللاردىكى شیاۋلیۇ) بىلەن قارىسۇ يېزىسىغا خىزمەتكە باردى. چۈشتىن بۇرۇن يېزا كادىرلىرى بىلەن يىغىن ئېچىپ چارچىغان لیۇ شۇجى تاماقنى بالدۇرراق يەپ، يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ باشلىقلارغا تەييارلاپ قويغان ياتىقىدا چۈشلۈك ئۇيقۇغا كەتتى. رۇستەم ئەزەلدىن چۈشتە ئۇخلاپ ئادەتلەنمىگەنلىكتىن، كارىۋىتىدا بىرەدەم يېتىپ بېقىپ، ئاستا پۈتىنىڭ ئۈچىدا مېڭىپ سىرتقا چىقتى. يوغان قورۇنىڭ ئىچى جىمجىت ئىدى. ئۇزۇم بارىگى ئاستىدىكى بىر قاتار ئىشخانىنىڭ قارشى تەرىپىدە يوغان باغ بار ئىدى. باغنىڭ تاملىرى رېشاتكىلىنىپ، ئىشىكىگە يوغان قۇلۇپ سېلىپ قويۇلغانىدى. قورۇ دەرۋازىسىنىڭ يېنىدا كىچىككىنە ئىككى ئېغىزلىق ئۆي بولۇپ، ئۆينىڭ ئالدىدا كىگىز سېلىنغان بىر كارىۋات قويۇقلۇق ئىدى. بادام دوپپا كىيىۋالغان ئېگىز بوي، بۇرۇتلىرى ھەيۋەت بىر ئادەم كارىۋاتتىن قوپۇپ رېشاتكىلىق تام بويلاپ تىزىۋېتىلگەن گۈللەرگە سۇ قۇيدى. بۇلۇڭدىكى كاتەكنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ قاقلىداشقا باشلىغان بىرنەچچە مېكىيان بىلەن خورازنى ھەيدەپ چوڭ يولغا چىقىرىۋەتتى. ئۇ قورۇ ئىشىكىنى يېپىپ قويۇپ كېلىپ بىردىنلا رۇستەمنى كۆرۈپ قالدى - دە، سەل ئېڭىشىپ، قولىنى مەيدىسىگە ئېلىپ سالام قىلدى. ئاۋازىنى پەسەيتىپ:

— ماۋۇ توخۇلارنىڭ تازا قاقلىدايدىغان ۋاقتى بولدى

دېسىلە، لېۋ شۇجى چۈشلۈك ئۇيقۇغا بەك ئامراق، توخۇلار ئۇيقۇسىغا دەخلى قىلىپ قويمىسۇن دەپ يولغا چىقىرىۋەتتىم، بولاپتىما؟ ــ دەپ كۈلدى.

ــ ئوبدان قىپلا، ئۆزلىرى مۇشۇ قورۇغا قارايدىغان ئوخشىماملا؟ ــ رۇستەم كارىۋاتقا كېلىپ ئولتۇرغاچ ئۇنىڭدىن سورىدى.

ــ شۇنداق، شۇنداق، ماۋۇ كۆرپىگە كەلسىلە، كۆرپىگە. ئاۋۇ باغنىڭ ئىشمۇ بار. خوتۇن ئىككىمىز باغۋەنچىلىكمۇ قىلىمىز. كۆزەتچىلىكمۇ قىلىمىز، ئۇ يەر، بۇ يەردىن ھەر قايسىلىرىدەك مېھمان كېلىپ قالسا، ياتاق ــ تامىقىدىن خەۋەر ئالىمىز. ھە ئۇكام، خاتالاشمىسام، ئۆزلىرى لېۋ شۇجىنىڭ تەرجىمانىغۇ دەيمەن؟

ــ شۇنداق، مەن تېخى يېڭىياچى، تەرجىمانلىقنى ئەمدى ئۆگىنىۋاتىمەن دېسەممۇ بولىدۇ.

ــ ماندا دېسىلە. تەرجىمانلىق دېگەن قالتىس ھۈنەر. باشلىقنىڭ تىلى دېگەن گەپ. پەمى بار ئادەم باشلىقنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ جىق ئىشلارنى ئۆگىنىۋالىدۇ. قايلىغاندا سىلە چوڭ مەكتەپتە ئوقۇپ كەلگەندەك قىلىلا، ئۆزلىرىنىڭ يۈرتلىرى نەدىن بولىدۇ؟

ــ مەن ئانچىۋالا چوڭ مەكتەپتىمۇ ئوقۇمىغان. ۋىلايەتتە ئېچىلغان بىر يىللىق كۈرستا ئوقۇغان. مەن مۇشۇ ناھىيەنىڭ سايباغ گۈڭشېسىدىن، ــ دەپ جاۋاب بەردى رۇستەم.

ــ بەك بەلەن بولاپتۇ، تولا ئوبدان ئىش بولاپتۇ. ئۆزىمىزنىڭ ئادىمى دېسىلە، ــ دەپ خىرىلداپ كۈلدى بۈرۈتلۈق ئادەم، ــ ئۆز بولغاندىكىن، كۆڭۈلدىكى گەپنى قىلىشقىلى بولىدۇ. سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا لېۋ شۇجى بىلەن بىر تەرجىمان بىللە كېلىتى. يۈرتىنى باشقا بىر يەردىن دېگەندەك قىلغان. بېيجىڭدا ئوقۇغان، بەك ئۇستا تەرجىمان دېيىشەتتى. لېكىنزە

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتابلىرىنى بېكى تارىسى

لېيۇ شۇجىغا يارىماي قالغان.

رۇستەمنىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى. ئۇ ئاۋازىنى پەسەيتىپ:

ـــ نېمىشقا يارىمىغان بولغىيتتى؟ ـــ دەپ ئىتتىك سورىدى.

بۇرۇتلۇق ئادەم ئىككى يېنىغا قارىۋېتىپ رۇستەمگە قاراپ ئېڭىشتى:

ـــ بۇ لېيۇ لىگو ناھايىتى ئېسىل ئادەم، قىلمەن دېگىنىنى قىلىدۇ، پىچىقى بەك كېسىدۇ. خىزمەتكىمۇ ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇرىدۇ. مەن بۇنىڭدەك جاپالىق ئىشلەيدىغان باشلىقنى كۆرمىگەن. ماڭىمۇ شۇنداق ئامراق، مېنى كۆرسە يىراقتىن «ھەي داگازا، ياكېشىمۇ؟» دەپ كۈلۈپ كېتىدۇ. بۇ يەرگە كەلسە ھەر ئاخشىمى ئۇنىڭغا بىر داس ئىسسىق سۇ تەييارلاپ بېرىمەن. ئۇ پۇتىنى ئىسسىق سۇغا چىلاپ ئولتۇرۇپ ماتېرىيال كۆرىدۇ. سۇ سوۋۇپ كەتكەندە، مەن ئاچىقىپ تۆكۈۋېتىمەن. بۇ ئىشنى زادى ئۇنتۇپ قالمايمەن. بىر قېتىم قېينىنىنام ئۆلۈپ كېتىپ يۇرتقا كەتكەن ۋاقتىمدا لېيۇ شۇجى ھېلىقى تەرجىمان بىلەن كېلىپ قاپتۇ. ئاخشىمى ئىسسىق سۇ ئەكىلىپ بېرىدىغان ئادەم يوق، ھېلىقى تەرجىمانىنى بۇيرۇپتۇ. ئۇ ئىسسىق سۇنى ئەكىلىپ بېرىپتۇ. پۇتىنى يۇيۇپ بولۇپ سۇنى تۆكۈۋېتىشكە بۇيرۇغانكەن، ھېلىقى تەرجىمان: «سەن نېمە ئىدىك؟ مېنى خىزمەتكار كۆرۈۋاتامسەن، مەن قىلمىغان پۇتۇكنىڭ يۇندىسىنى تۆكۈش قالغانمىتى» دەپ تىللاپتۇ. لېيۇ شۇجىمۇ بوش كەلمەپتۇ. ئۇنى شۇ يەردىلا قوغلۇۋېتىپتۇ. ناھىيەدىمۇ پاتۇرماپتۇ. ئۇ كاتتا تەرجىمان خىزمىتىدىن ئايرىلىپ قالغىلى تاس قېلىپ، جىق سورۇقچىلىق بىلەن يۈرتىغا كېتىۋاپتۇ.

رۇستەم بىردىنلا غەمگە پېتىپ جىم ئولتۇرۇپ قالدى. بۇرۇتلۇق ئادەم ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالدى بولغاي، دەرھال

گەپ باشلىدى:

— ئەسلىي لىيۇ لىگو ئۇنچىۋالا ئەسكى ئادەم ئەمەس. بايا دېدىمغۇ، پەمى بار ئادەم ئۇنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئىش ئۆگىنىدۇ، يول تاپىدۇ. ئۇنداق باشلىقلار بىلەن يېقىنلىشىمىز، خىزمىتىنى قىلىمىز، دەپ ئارمان قىلىدىغانلار ئازمۇ. پۈت يۇغان سۇنى تۆكۈۋېتىش دېگەن قانچىلىك ئىش دەيلا. ئوغال بالا دېگەن بىرەر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن قېلىن، قاتتىقراق بولۇۋالمىسا بولامدۇ. مانا ئۆزۈمنى ئالسام، ئاشۇ بىر داس ئىسسىق سۇنىڭ يۈزى بىلەن كاممىنانىڭ جاپاسىدىن قۇتۇلدۇم. خوتۇنۇمنىمۇ يېنىمغا ئەكىلىۋالدىم. مۇشۇنچىۋالا چوڭ باغ قولۇمدا بولغاندىكىن، گۈڭشېدىكى باشلىقلارنىمۇ ئۆز يولىدا رازى قىلىپ تۇرىمەن. ئەمدى مەن دېمەكچى ئۇكام، سىلى ئۇ كالتە پەم تەرجىمانىنى دوراپ قالمىسىلا، ماڭا ئوخشاش دېھقانىنىڭ بالىسى ئىكەنلا، سىلى بىلەن بىز كۆرمىگەن نېمە جاپا قالدى دەيلا. ئەمدى تەرجىمانلىقىنىمۇ ئۆگەنسىلە، ئىشىنىڭ يولىنىمۇ ئۆگەنسىلە، قانداق دېدىم؟

— ئوبدان دېدىلە، بۇ گەپنى ئاڭلاپ قالغىنىم بەك ئوبدان بولدى. ماقۇل ئەمىسە، مەن كىرىپ باقاي، لىيۇ شۇجى ئويغىنىپ قالدىمىكىن.

لىيۇ شۇجى ئىچكىرىكى ئۆيدە سۇس خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى. رۇستەم كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ يېتىپ خىيالغا چۆكتى. قۇملۇقتا چوڭ بولغان بۇ ساددا سەھرا بالىسى دۇنيانىڭ مۇرەككەپ، ھاياتنىڭ رەھىمسىزلىكىنى، ياخشىراق ياشاش ئۈچۈن مۇشۇ رەھىمسىز دۇنياغا ماسلىشىش كېرەكلىكىنى دەسلەپكى قەدەمدە ھېس قىلىۋاتاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ھايات يولىدا يەنە قانداق ئاچا يول، تاللاشلارغا دۇچ كېلىدىغانلىقىنى، ئۆزىنى نېمىلەر كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى. ئۇنىڭغا بىرلا نەرسە ئايان ئىدى، ئۇ ئەمدى توغرا قىلىقا قايتىپ

كەتمەيتتى. ئۇ بۇ يەردە باشقا بىر خىل ياشاش ئىمكانىيىتىنى كۆردى ۋە ئۇنىڭغا چىش ـ تىرنىقى بىلەن يېپىشتى. ئۇ ئادەمدەك ياشىشى، راھەت كۆرۈشى، ئانىسىغىمۇ راھەت كۆرسىتىشى كېرەك ئىدى. بۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ئۇ ھەرقانداق بەدەل تۆلەشكە رازى بولاتتى. پۈت يۇندىسىنى تۆكۈش قانچىلىك ئىش ئىدى، ئۇ دېگەن رۇستەمنىڭ باشلىقى، ياشىتىمۇ ئۇنىڭدىن خېلىلا چوڭ ئادەم. ئۇ ئەلۋەتتە ئۇنى ھۆرمەت قىلىشى، بۇيرۇقىدىن چىقماسلىقى، تۇرمۇشتا ئۇنىڭغا ياردەم قىلىشى كېرەك. رۇستەم كۆڭلى تىنغاندەك بولۇپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. نېرىقى ئۆيدىن كېلىۋاتقان خورەك ئاۋازىنىڭ توختاپ قالغانلىقىنى سېزىپ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى.

يىگىرمە تۆتىنچى باب

نەمەت دادۇيجاڭ گۇڭشىغا يىغىنغا بېرىپ كەلگەندىن كېيىن، ئەترەت كادىرلىرى بىلەن پارتىيە ئىتتىپاق ئەزالىرىنى يىغىپ ناھىيە بويىچە ئېچىلغان داجەيدىن ئۆگىنىش يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى. ئۇنىڭ جەددىي تۇرقىدىن، ھاياجانلىنىپ گەپنى ئىتتىك ـ ئىتتىك قىلىشلىرىدىن بۇ يىغىنىنىڭ ئادەتتىكى يىغىنلاردىن ئەمەسلىكىنى بىلىۋالغىلى بولاتتى. ئۇ ناھىيەلىك پارتكوم شۇجىسى لىيۇ لىگونىڭ يېقىندا ئىچكىرى ئۆلكىدىكى داجەي دادۇيگە ئېكسكۇرسىيەگە بېرىپ كەلگەنلىكىنى، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ناھىيەلىك پارتكومدىكىلەر بىلەن بىرلىكتە بىرنەچچە يىل ئىچىدە ناھىيەنى داجەيچە ناھىيە قىلىپ قۇرۇپ چىقىش پىلانىنى تۈزگەنلىكىنى، ھەرقايسى گۇڭشې، دادۇيلەردىنمۇ ئۆز ئالدىغا پىلان تۈزۈپ يۇقىرىغا يوللاشنى تەلەپ قىلغانلىقىنى يەتكۈزۈپ، كۆچمىلىكىنى مۇزاكىرىگە سالدى.

داجەيدىن ئۆگىنىش توغراقلىقلار ئۇچۇن يېڭى ئىش ئەمەس ئىدى. ئۇلار 60 ـ يىللاردا ماۋجۇشىنىڭ يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىشكە چاقىرىق قىلغانلىقىنى، نامرات، شارائىتى ناچار داجەيلىكلەرنىڭ ئۆز كۈچىگە تايىنىپ تاغ بېشىدا پەلەمپەي ئېتىز ياساپ، سۇ قۇرۇلۇشى قىلىپ، ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىپلا قالماي دۆلەتكە نۇرغۇن تۆھپە قوشقانلىقىنى بىلەتتى. يىللاردىن بۇيان داجەيدىن ئۆگىنىش شوئارى گاھىدا كۈچىيىپ، گاھىدا سۇسلاپ قالسىمۇ، ئۇزۇلمىگەنىدى. كىشىلەر يەنە داجەيدىن ئۆگىنىش بولسۇن ياكى باشقا ھەرقانداق يەردىن

ئۆگىنىش بولسۇن، ئاخىرقى مەقسەت قانتىق ئىشلەپ توغراقلىقنىڭ دېھقانچىلىق شارائىتىنى ياخشىلاش، ئاشلىقنىڭ مول ھوسۇل ئېلىپ دۆلەتكە تۆھپە قوشۇش ئىكەنلىكىنى ئوبدان چۈشىنەتتى. شۇڭا، ئۆز ئويلىرىنى بىر - بىرلەپ ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇلارنىڭ پىكرى ئاساسەن ئۆستەڭنى قايتا ياساش، دامبا، توسما قۇرۇپ ئېرىقلارنى يۇرۇشلەشتۇرۇش، بىر نەچچە يەردە قۇدۇق قېزىش، گۈڭشېغا باربدىغان يولنى ياساش، دادۇيدىكى ئىلمىي تېرىقچىلىق پونكىتىنى، تەجرىبە ئېتىزلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى. بۇ گەپلەر نەمەتنى قانائەتلەندۈرەلمىدى. ئۇ داجەينىڭ ئەڭ مۇھىم تەجرىبىسى سىنىپىي كۈرەشنى تۇتقا قىلىش، كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىش ئىكەنلىكىنى، بۇنى ئۆگەنمەي داجەيدىن ئۆگەنگىلى بولمايدىغانلىقىنى تەكىتلىدى، بۇنىڭغا ئۇلاپلا:

ــ يەنە بىر گەپ، لېيۇ شۇجى يىغىندا «بىر مو پەلەمپەي ئېتىز بىرنەچچە مو تۇزلاڭ ئېتىزغا باراۋەر كېلىدىكەن. بۇ، يەردىن كۆپ قاتلاملىق پايدىلىنىشقا بولىدىكەن. بىزنىڭ توغراقلىقتەك يېرى ئاز، شارائىتى ناچار جايلىرىمىز پەلەمپەي ئېتىز ياساشنى يولغا قويسا بولىدۇ» دېدى. يىغىن ئاخىرىدا تېخى مەن بىلەن ئالاھىدە كۆرۈشۈپ، ناھىيەلىك پارتكوم سىلەرنىڭ توغراقلىقنى داجەيدىن ئۆگىنىشتىكى نۇقتا قىلىشنى ئويلىشىۋاتىدۇ. ھېلىقىدەك، سىلەردىن كۆپرەك ئادەمنى داجەيگە ئېكسكۇرسىيەگە ئاپىرىشىمىز مۇمكىن دېدى، ــ دەپ يەتكۈزدى.

نەمەتنىڭ ئاخىرقى گېپى كۆڭچىلىكنى روھلاندۇردى. ھەممەيلەن:

ــ راست، راست، بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇپ ھەرقانچە سۆزلىگىنىمىز بىلەن بىكار ئىكەن. بىزمۇ داجەيگە بېرىپ، ئۇ يەردىكىلەرنىڭ نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن

كۆرۈپ ئاندىن ئۆگەنسەك تېخىمۇ ياخشى بولمامدۇ، ــ دېيىشتى. ئابدۇغېنى ئاخۇن:

ــ ئىشلەيدىغانلا ئىش بولسا بىز ئىشتىن قورقۇپ قالمايمىز، ھەرقانچە ئىشلىسەك سەكرەپ ئىلگىرىلەش يىللىرىچىلىك ئىشلەرمىز. لېكىن، پەلەمپەي ئېتىز دېگەننى بىز ئۆمرىمىزگە كېلىپ كۆرۈپ باقمىغان. ئۇنى قانداق ياساشنى بىزگە تېخنىكلار ئۆگەتمىسە بولماس. شۇڭا، بۇ يىل قىش يول بىلەن ئۆستەڭگە تۇتۇش قىلايلى، قالغان ئىشلار ئايدىڭلاشقانچە ئىزىغا چۈشۈپ كېتەر، ــ دېدى.

كۆپچىلىك بۇ پىكىرگە قوشۇلدى. پەقەت نەمەتلا قاپىقىنى تۇرۇپ ئۇندىمەي ئولتۇردى. توغراقلىقلار شۇنىڭدىن تارتىپ داجەيدىن ساق يەتتە يىل ئۆگەندى. بۇ جەريانىدا توغراقلىقتىن يە-نە تۆت ئادەم داجەيگە بېرىپ كۆرۈپ كەلدى. ئۇلار ئۇرۇمچىگە بارغۇچە، ئۇرۇمچىدە پويىزغا چىقىپ داجەيگە بارغۇچە نۇرغۇن شەھەر، يېزىلاردىن، تاغ ـ دەريالاردىن ئۆتۈپ، «پاھ، جاھان دېگەن ئەسلىي مۇنداق ئىكەن. جۇڭگو نېمىدېگەن چوڭ، خەلقى نېمىدې-گەن كۆپ. بىز قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئالىقانچىلىق يۇرتە-مىزدىن چىقماي، جاھان دېگەن مۇشۇ دەپ ئۆتۈۋېرىپتىكەنمىز» دېيىشىپ كەتتى. ئۇلار بىلەن بىللە ماڭغان تەرجىمان يىگىت: «بىزنىڭ كۆرگىنىمىز تېخى جۇڭگونىڭ ئازلا بىر قىسمى، جۇڭ-گودا شەنشىدەك ئۆلكىدىن 23 سى، شىنجاڭدەك ئاپتونوم رايۇ-ىدىن بەشى بار» دېگەندە ئۇلار تېخىمۇ ھەيران قېلىشتى. ھەممە-دىن قورام تاشلارنى يونۇپ تاغ ئۇستىدە سۇ ئامبىرى ياسىغان، نەچچە تاغ ھاسىل بولغۇدەك توپا، تاش توشۇپ تاغ باغرىلىرىدا پەلەمپەي ئېتىزلارنى بەرپا قىلغان پاكار ـ پاكار، ئورۇق، ئېڭە-شىپ ماڭىدىغان، چىرايى توغراقلىقلارغا ئوخشاش قارىداپ، قو-رۇلۇپ كەتكەن داجەي دېھقانلىرىغا قايىل بولدى. ئۇلار توغراق-

لىققا چوڭقۇر تەسىراتلار بىلەن قايتىپ كەلدى. بىراق، پەلەمپەي ئېتىزنى قانداق ياساشنى يەنىلا بىلەلمىدى. توغراقلىقنا تاغ يوق ئىدى. قۇم دۆڭلىرىدە پەلەمپەي ئېتىز ياسغىلى بولمايتتى. ئۇلار داجەينىڭ سىنىپىي كۆرەشنى تۇتقا قىلىش، كاپىتالىزم-نىڭ قۇيرۇقىنى كېسىش تەجرىبىسىنى ئوبدان ئۆگەندى. پو-مېشچىك، باي دېھقان، بۇزۇق ئۇنسۇرلارغا، كاپىتالىزمنىڭ قۇيـ-رۇقلىرىغا پىرولېتارىياتنىڭ پولات مۇشتۇمىنىڭ تەمىنى تېتـ-تىپ، كۆندە نەچچە قېتىم كۆرەش - پىپەن قىلىپ ئۇلارنى باش كۆتۈرەلمەس قىلىۋەتتى. قالدۇرۇق يەر ئەمەلدىن قالدى. توخۇ باققان، قوي باققان، باغ قىلغان، قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇ-غۇللانغانلار پىپەن، سازايى قىلىندى، جاھىللىرى قولغا ئېلـ-نىپمۇ كەتتى. «كاڭىياۋدىن ئېشىپ كېتىش»، «خۇاڭخېدىن، چاڭجياڭدىن ئېشىپ كېتىش» دېگەندەك دېھقانلارنىڭ ئاغزى كەلمەيدىغان شوئارلارنىڭ ھەممىسى ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇ-لىنى تەكىتلەيتتى. بىرلىك ھوسۇلىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئوتلاقلار، ئورمانلار بۇزۇۋېتىلىپ، ئاشلىق تېرىلدى. بىرلىك ھوسۇلىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەنئەنىۋى بۇغداي، قوناق سورتلىرى بىكار قىلىنىپ ھوسۇلى كۆپ، ئەمما ئوزۇقلۇق قىممىتى تۆۋەن شالغۇت سورتلار ئومۇملاشتۇرۇلدى. ئىلگىرى توغراقلىقنىڭ نې-نى داڭلىق ئىدى، سىرتتىن كەلگەنلەر بۇ يەردىكى ئاياللارنىڭ قۇرۇق سۇغا سېلىپ ئەتكەن ئۈگرىلىرىنىمۇ ماختىشاتتى. ئاق قوناق زاغرىلىرىمۇ بۇغداي نانغا بەرگۈسىز ئىدى. شالغۇت يېڭى سورتلار پەيدا بولغاندىن كېيىن توغراقلىقلارنىڭ ئاش - نېنىدا تەم قالمىدى. لېكىن، بىرلىك ھوسۇلىنى ئاشۇرۇش شوئارى ئالـ-مىدا بۇ ئىشلارنىڭ تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ئىدى.

قايسىبىر يىلى، داجەي دادۇينىڭ شۇجىسى، بېشىغا لۆڭگە

چىگىۋالىدىغان دېھقان مەركەزگە چوڭ باشلىق بولغاندا، توغراقلىقتىكى كادىرلار خوددى ئۆزلىرىنىڭ قېرىندىشى باشلىق بولغاندەك خۇشال بولۇپ كېتىشتى. بۇ ئادەم ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەن، ئۇلارغا تەجرىبىسىنى سۆزلەپ بەرگەنىدى. شۇ يىلى توغراقلىقلار ئاغىچادۆڭنى توپا تۆكۈپ ئېگىزلىتىپ، ئەتراپىغا تاش شېغىل بىلەن قىر چىقىرىپ پەلەمپەي ئېتىز ياسىدى. بۇ يەرگە تېرىلغان كۆزگى بۇغداي تەكشى ئۇنۇپ چىققاندا، كادىرلارمۇ، ئەزالارمۇ «مانا ئەمدى داجەيدىن ئۆگەنگەنگە ئوخشىدۇق» دېيىشتى. گۇڭشې، ناھىيە رەھبەرلىرى كېلىپ ئۇلار ياسىغان پەلەمپەي ئېتىزغا يۇقىرى باھا بېرىشتى. توغراقلىق ناھىيە بويىچە داجەيدىن ئۆگىنىشتىكى ئىلغار ئورۇن، نەمەت ئىلغار ياچېيكا شۇجىسى بولۇپ تەقدىرلەندى.

بۇ 1970 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىسى ئىدى. شۇ يىللىرى توغراقلىقتىكى بىرنەچچە دېھقان ئەينى يىللىرى توختى قارىيلار بارماقچى بولغان ياۋا ياڭاقلىققا چۈچۈكبۇيا كولىغىلى باردى. يېقىندىن بۇيان چۈچۈكبۇيا پۇلغا يارايدىغان بولۇپ قالغانىدى. دېھقانلار ئوغرىلىقچە كولىغان چۈچۈكبۇيىلىرىنى ناھىيەگە ئاپىرىپ ساتاتتى. بىر قېتىم، دېھقانلار كولىۋالغان چۈچۈكبۇيىلىرىنى ئېشەكلىرىگە ئارتىپ، ھارۋىلىرىغا بېسىپ قايتىپ كېلىۋاتقاندا، ئۇشتۇمتۇت قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىدىن گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپ، يەر سىلكىنگەندەك بولدى. ئۇلار باشلىرىنى كۆتۈرۈپ قۇملۇق باغرىدىن قاپقارا بىر خىل سۇيۇقلۇق ئېتىلىپ چىققانلىقىنى كۆردى. سۇيۇقلۇق تۆۋرۈكتەك ئاسمان پەلەك ئۆرلەپ، ئەتراپقا چېچىلىپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇلار قورقۇنچتىن قېتىپ قالدى. ھېچقايسىسىنىڭ تىلى گەپكە كەلمەيتتى. بەدىنى يەرگە مىخلاپ قويغاندەك

مىدىرلىمايتتى. خېلى ئۇزاق ئۆتكەندە، قېرى بىر دېھقان تىزلىنىپ:

ـــ ئى شەپقەتلىك ئاللا، ئاسىي، گۇناھكار بەندىلىرىڭنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن، بىلىپ ـ بىلمەي ئۆتكۈرگەن گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلغايسەن... ـــ دەپ دۇئا قىلىشقا باشلىغانىدى، قالغانلارمۇ تىزلىنىپ ئولتۇرۇشتى.

ئۇلار زامانى ئاخىر بولۇپ يەر يېرىلغىنىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق، يەنە نېمە ئىشلار بولاركىن، دەپ ئويلىشاتتى. ئۇلار خېلىغچە دۇئا قىلىپ ئولتۇرۇشقان بولسىمۇ، ھېچقانداق ئىش يۈز بەرمىدى. پەقەتلا ئاسمان پەلەك بولۇپ ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سۈيۇقلۇقنىڭ شارقىرغان ئاۋازى توختىماي ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئەتراپىنى كىرسىنىڭ پۇرىقىغا ئوخشاپ كېتىدىغان سېسىق پۇراق بىر ئالغانىدى.

ئۇلار مەھەللىگە قايتىپ بارغاندا ھەممىسىنىڭ ئېغىز ـ بۇرۇنلىرىغا قوقاق ئۆرلەپ كەتكەنىدى. ئۇلار كۆرگەنلىرىنى باشقىلارغا سۆزلەپ بەردى. بۇ خەۋەرنى دادۇي باشلىقلىرى، گۇڭشېدىكىلەرمۇ ئاڭلىدى. ناھىيە، ۋىلايەتتىن ئادەم كېلىپ تەكشۈرۈپ قۇملۇقتىن ئېتىلىپ چىققان سۈيۇقلۇقنىڭ نېفىت ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ سانائەت ئۈچۈن قانداق زۆرۈر نەرسە ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ بۇ يەرگە تەرەققىيات ۋە بەخت ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇنىڭدىن كېيىن توغراقلىقتىن ھەر خىل ماشىنا ـ ئاپتوموبىللار ئۆتىدىغان بولۇپ قالدى. ماشىنا ـ ئاپتوموبىللار توغراقلىقتا بىر پەس توختاپ، قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىپ كېتەتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قايتىپ كېلەتتى، يەنە بەزىلىرى قايتىپ كېلەلمەيمۇ قالاتتى، ماشىنا بىلەن كەلگەنلەر بەزى يەرلىك دېھقانلارنى يول باشلىتىش ئۈچۈن ماشىنىلىرىغا سېلىۋالاتتى. شۇ مەزگىلدە قۇملۇقتا كىرىپ ـ چىققانلار مۇنداق بىر ۋەھىمىلىك ھېكايىنى سۆزلىشىپ

يۇرۇشەتتى:

ــ قۇملۇقتا ئېزىتقۇ پەيدا بولۇپتىمىش، ھەر قېتىم ماشىنىلار يولدىن ئېزىپ، ئادەملەر ئۇمىدسىزلىككە پاتقاندا، ئۇلارنىڭ يېنىدا دۇمبىسىگە قاپاق ئارتقان ئاپپاق ساقال بىر بوۋاي پەيدا بولارمىش. ئۇ ئادەملەرگە قاراپ ـ قاراپ قويۇپ ئالدىغا قاراپ ماڭىدىكەن، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ماڭغانلار قۇملۇقتىن مەڭگۈ چىقالمايدىكەن...

www.nurkitap.com

ئۇچىنچى قىسىم

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېكى تارىسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە بەشىنچى باب

بىيجىڭنىڭ چاڭئەن يولىدا، پىكاپ ـ ئاپتوموبىللار ژۇلىسىپىتلىكلەر ژە پىيادىلەرنىڭ ئۇزۇلمەس ئېقىنى ئىچىدە بېشىغا بادام دوپپا، ئۇچىسىغا ھەربىيچە چاپان، كۆك ئىشتان، پۇتىغا يېڭى رېزىنكە ئاياغ كىيگەن روزى ئاخۇن بىر ناھىيەلىك ساۋاقدىشى ئىگەمبەردى بىلەن كېتىپ باراتتى. ئەينەكتەك سىلىق، كەڭ، ئازادە يول، ھەشەمەتلىك يول چىراغلىرى، ئېگىز، ھەيۋەتلىك بىنالار، بىنالارنىڭ تۇڭرۇكلۇك كەڭ پەشتاقلىرى، كۈن نۇرىدا ژالىلداپ تۇرىدىغان نەقىشلىك، كۆركەم ئىشىك ـ دېرىزىلەر، گۈللۈكلەر ئۇلارنى بەكمۇ جەلپ قىلاتتى. ھەر ئىككىلىسى گاھ ئېگىزگە، گاھ پەسكە ھاڭژېقىپ قاراپ: «ئەنە ئاۋۇ مىللەتلەر سارىيى، ئاۋۇ پوچتا بىناسى!» دەيىشىپ، گاھىدا ئادەملەرگە سوقۇلۇپ كەتكىنىنى سەزمەي قالاتتى.

ژۇلىسىپىت مىنىپ يۇرىدىغان بېيجىڭلىقلار چىرايى ژە يۇرۇش ـ تۇرۇشى ئۆزلىرىگە پەقەت ئوخشىمايدىغان بۇ ئادەملەرگە ئەجەبلىنىپ قارىشاتتى. ئاندا ـ ساندا بەزىلىرى ئۇلارغا قاراپ «شىنجاڭلىقلار» دەپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىشەتتى. بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغاندا روزى ئاخۇن بىلەن ئىگەمبەردى «بىزنى بىلمىدىغانلارمۇ بار ئىكەن ـ ھە» دەپ كۈلۈشەتتى. ئۇلار ژاڭفۇجىن، چىيەنمىن دېگەن يەرلەرنى ئارىلاپ، بەزىدە شىمەن تەرەپلەرگىمۇ ئۆتۈپ ياكى كىچىك كوچىلاردا ئېزىپ يۇرۇپ كەچلىك سىنىپ يىغىنىغا ئاران ئۇلگۇرۇپ قايتىپ كېلەتتى. سىنىپ يىغىنىدىن كېيىن ياتاقداشلىرى ئاچچىقىپ قويغان شۇلتا

تېتىيدىغان موما بىلەن تۇزلانغان سەينى ئىشتىها بىلەن يەپ، خېلى ۋاقىتلارغىچە كۆرگەن - بىلگەنلىرىنىڭ پارىڭىنى سېلىپ ئولتۇرۇشۇپ ناھايىتى كەچ ياتاتتى. يوتقانغا كىرىپ يېتىپ بولغاندىن كېيىنمۇ ھاياجانلىرى بېسىلماي خېلى ئۇزاققىچە ئۇيقۇسى كەلمەيتتى. كۈنلەر، ئايلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قىزىقىش، ھاياجانلىنىشلارمۇ بېسىقىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى يۇرتىنى، ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى سېغىنىش ئىگىلەشكە باشلىدى، بەزى قىز بالىلار ئاخشىمى يوتقاندا يېتىپ ئاتا - ئانىسىنى، ئۆيىنى سېغىنىپ يىغلايتتى. ئەمما، ئۇلارنىڭ ھەممىسى تەستە ئېرىشكەن بۇ پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ ئۆگەنمىسە بولمايدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇلار مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەييارلىق فاكۇلتېتىدا ئىككى يىل ئوقۇپ خەنزۇ تىلىنى تولۇق ئىگىلىگەندىلا باشقا مەكتەپلەردە ئۆزى خالىغان كەسىپتە ئوقۇيالايتتى. ئۇلارنىڭ مۇساپىسى تېخى ئۇزاق ئىدى. بۇ مۇساپىنىڭ ئاخىرىغا يېتىش ئۈچۈن بەلنى چىڭ باغلىماي بولمايتتى. روزى ئاخۇن دەسلەپكى ۋاقىتلاردا باشقا يۇرتلۇق ساۋاقداشلىرىنىڭ خەنزۇ تىلىدا راۋان سۆزلىشەلەيدىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى بۇ يەرگە ئۇقۇشماي كېلىپ قالغاندەك سېزىپ يۇردى. ئەمما، توغراقلىقتا يۇرۇپمۇ نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇغان، ئۆزلۈكىدىن تەبىئىي پەن دەرسلىكلىرىنى ئۆگىنىپ 1978 - يىلى ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندە ۋىلايەت بويىچە يۇقىرى نومۇر بىلەن ئىمتىھاندىن ئۆتكەن روزى ئاخۇننى سەل چاغلىغىلى بولمايتتى. ئۇ ئۆگىنىشكە كىرىشىپ كەتسە ھەممىنى ئۇنتۇيتتى. كۈنلەپ - كۈنلەپ سىنىپتىن چىقماي، كىتابتىن باش كۆتۈرمەي ئولتۇرالايتتى. يېرىم يىلغا قالماي، ئۇ خام سۆزنى كۆپ بىلىدىغانلىقى، گىرامماتىكا ۋە جۈملە تۈزۈشكە ئۇستىلىقى بىلەن كۆزگە كۆرۈندى. يىل ئاخىرىغا بارا - بارماي ئىمتىھانلاردا ھەممىنى بېسىپ چۈشتى. يازلىق تەتىلدە

مەكتەپنىڭ ئەتراپىدىكى كىچىك بىر سېيرىتما زاۋۇتىدا مەقسىز ئىشلەپ، بېيجىڭ تەلەپپۇزىدا ئادەتتىكى گەپلەرنى قىلالايدىغان بولدى. ئىككىنچى ئۇقۇش يىلىدا مەكتەپ قىرائەتخانىسىدىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ بىر كىتابنى قولىغا ئالسا كىرىشىپلا قالاتتى. بىلمەيدىغان خەتلەر ئۇچرىسا لۇغەت ئاختۇرۇپ ئۆگىنىۋالمىغۇچە كۆڭلى تىنمايتتى. كىتابنى ئوقۇپ بولۇپ، ئۆزىگە يارىغان بۆلەك، ئابزاسلارنى تەرجىمە قىلىپ باقاتتى. دەسلەپتە ئۇنى كۆزگە ئىلمىغان، ئۇنىڭ تەلەپپۇزىنى دوراپ مەسخىرە قىلغان، ئىگەمبەردى ئىككىسىنىڭ ژاڭفۇجىندىكى بىر ئاشخانىغا كىرىپ بىر قاچىدىن تاماق بۇيرۇتالماي، يېرىم كۈن ئولتۇرۇپ ئاچ قورساق يېنىپ چىققانلىقىنى لەتىپە قىلىپ كۆزىدىن ياش چىققۇدەك كۈلۈشۈپ يۈرىدىغان ساۋاقداشلىرى ئەمدى ئۇنى ھۆرمەت قىلىدىغان، بىلمىگەن يەرلىرىنى ئۇنىڭدىن سورايدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قىزلارمۇ بار ئىدى، ئەلۋەتتە.

بۇ بىر يىلدا روزى ئاخۇنۇمنىڭ يۈرۈش ـ تۇرۇشىدىمۇ كۆپ ئۆزگىرىش بولدى. ئۇ باشقا ئوغۇل ساۋاقداشلىرىدەك چاچ قويۇۋالدى. ئاخشىمى شىمنى ئورۇن ـ كۆرپىسىنىڭ ئاستىغا باستۇرۇپ قىر چىقىرىدىغان، كۆڭلىكىنى ئىككى كۈندە بىر يۇيۇپ ياقىسىغا كىر قوندۇرمايدىغان بولۇپ قالدى. بىركۈنى ئاخشىمى ئۇ سىنىپتا دەرس تەكرارلاۋاتاتتى. ئالدىنقى پارتىدا ئولتۇرىدىغان رامىلە بۇرۇلۇپ، بىر گېپى بارەدەك ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ قويدى. باشقا بالىلار كېتىپ بولغاندا، ئۇ روزى ئاخۇنۇمنىڭ يېنىدىكى ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇرۇپ روزى ئاخۇنۇمنىڭ يېڭى ئايغىنى كۆرسىتىپ:

ـــ ئايغىڭىز چىرايلىققۇ، ـــ دېدى.

روزى ئاخۇن كۈلۈپ قويۇپ گەپ قىلمىدى. مەكتەپتىن نامرات ئوقۇغۇچىلارغا قىشلىق كىيىم ـ كېچەك تارقاتقاندا، ئۇنىڭغا

بىر تۇتىلىق ئىشتان بىلەن تەنتەربىيە ئايىغى تەگكەنىدى.

ــ ئاخشام بىزنىڭ ياتاقتا ئىككى خەنزۇ قىز كەپتۇ. قايسىبىر زاۋۇتتىن كەلدۇق دەيدۇ. ئۇلار «ھېلىقى چەت ئەللىكە ئوخشايدىغان سېرىق چاچلىق يىگىت بىلەن كۆرۈشسەك بولاتتى» دەپ سىزنى ساقلاپ خېلى ئۇزاق ئولتۇردى. ئۇلار سىزنى «بەك تىرىشچان ھەم ئەقىللىق ئىكەن» دەپ ماختىشىپ كەتتى، شۇغىنىسى سىز ئۇلار بىلەن كۆرۈشەلمىدىڭىز.

ــ تەتىلدە مەن ئىشلىگەن زاۋۇتتىكى قىزلارمىكىن. مەن ئۇلاردىن تىل ئۆگەنگەن.

ــ ئۆزىڭىز بىلمەيسىزغۇ دەيمەن، سىزنى باشقا سىنىپتىكى قىزلارمۇ بەك سورايدۇ. ھېلىقى چىرايلىق بالاڭلار نېمىشقا تېخىچە بېشىدىن بادام دوپپىسىنى ئېلىۋەتمەيدىغاندۇ، ئۇنىڭكىدەك تەبىئىي بۇدۇر چاچنى خۇدايىم بىزگە بەرسىچۇ، دەپ ئارمان قىلىشىپ كېتىدۇ، ئاخشىمى قۇلىقىڭىزمۇ قىزىيدىغاندۇ ھەقىچان؟ ھە راست، قىزلارنىڭ كۆزىنى قىزارتقۇدەك چېچىڭىز بولغاندىكىن، يالاڭباشتاق يۈرسىڭىز بولمامدۇ، بۇ يەردە ھەممە ئادەم شۇنداق يۈرگەندىكىن؟

روزى ئاخۇن نېمىدەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا يۇرتىدىكى تۇغۇلغاندىن تارتىپلا بېشىغا دوپپا كىيىدىغان ئۇششاق بالىلار، يىگىتلەر، دادىسى، چوڭ دادىسى كەلدى. ئۇمۇ شۇلارنىڭ بىرى ئىدى. يالاڭباشتاق يۈرسە زادى نېمە زىيىنى بارلىقىنى ئانچە بىلىپ كەتمىسىمۇ، بىر يېرى ئېچىلىپ قالىدىغاندەك ياكى بەدىنىنىڭ بىر ئەزاسى كەم بولۇپ قالغاندەك تۇيغۇدىن قۇتۇلالمای ئازابلىناتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ دوپپىسىنى نەچچە قېتىم ئېلىۋېتىپ بولۇپ يەنە كىيىۋالغانىدى. ئۇ رامىلەگە دۇدۇقلاپ تۇرۇپ:

ــ مەن مۇشۇنداق كۆنۈپ قاپتىمەن، ــ دېدى. رامىلە ئۇنىڭغا دوپپا توغرىسىدا قايتا ئېغىز ئاچمىدى. لېكىن،

ئىككىسى ئاخشىمى سىنىپتا يالغۇز قالغان چاغلاردا ئىلگىرىكىدەك ئوچۇق - يورۇق پاراڭلىشاتتى، روزى ئاخۇنمۇ ھېچكىمگە دېمىگەن گەپلىرىنى ئۇنىڭغا دەيتتى. ياتاقداشلىرى ئۇنى رامىلەگە چاپلاپ چاقچاق قىلىشاتتى. روزى ئاخۇن رامىلەنى باشقا قىزلاردىن يېقىن كۆرسىمۇ، شەھەردە چوڭ بولغان بۇ ئەركە قىزنى توغراقلىق بىلەن، ئانىسى ۋە ئاكىسىنىڭ خوتۇنى ھېلىمگۈل بىلەن باغلاپ تەسەۋۋۇر قىلالمايتتى. توغراقلىق ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى مۇقەددەس جاي ئىدى. شۇڭا، ئۇ ھېسسىياتىنى ئەركىگە قويۇۋەتمەي، كۆپرەك ئۆگىنىشكە بېرىلەتتى.

ئۇزاق كېسەل تارتقان ساھىبجامالغا ئوخشاش سولۇپ، رەڭ - جىلۋىسىنى يوقىتىپ، قۇرۇپ قاقشال بولۇپ قالغان توغراقلىق قاچانلاردىدۇ ئاستا - ئاستا يەنە ھۆسنىگە تولۇشقا باشلىغانىدى. «پولات تاۋلاش» تېن كېيىن قۇم - بوراننىڭ زىيىنىنى كۆپ تارتقان توغراقلىقلار كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشنى يىلمۇيىل بوشاشتۇرمايى چىڭ تۇتۇپ، كەنت ئەتراپىدا قاتمۇقات ئورمان بەلباغلىرىنى يېتىشتۇرگەنىدى. ئەينى يىللىرى كېسىلىپ، كولىنىپ ۋەيران قىلىۋېتىلگەن توغراقلارمۇ يىلىلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن چوڭقۇر يەر تېگىدىن بىخ سۈرۈپ چىقىپ، بابباراۋەر بوي تارتىپ، ۋۇجۇدىدىكى كۈچ - قۇدرىتى ھەم سېھرىي كۈچىنى نامايان قىلىشقا باشلىغانىدى. زىرائەت، ئوت - چۆپلەر قۇرۇپ، سۆگەت، جىگدە، تېرەكلەر ئارقا - ئارقىدىن يوپۇرماق تاشلاپ زېمىن يالىڭاچلىنىپ قالغاندا، قىرو قاپلىغان دالادا كەچ كۈزنىڭ سوغۇق شامىلى ھۇشقىيىتىپ يۇرگەندە، قىزغۇچ سېرىق رەڭگە كىرگەن توغراق يوپۇرماقلىرى قۇم دۆڭلىرى ۋە دالالارنى قاپلىغان يالقۇندەك لاۋۇلدايتتى. شۇرغاندا ئۇچۇپ چۈشكەنلىرى ئالتۇن رەڭلىك پاياندار بولۇپ

زېمىنغا يېيىلسا، شېخىدا قالغانلىرى يىقىلماس بايراقتەك ئاخىرىغىچە قەيسەرلىك بىلەن لىپىلدىشىپ تۇراتتى.

كۈزدە ياش بىر رەسسام توغراقلىقنىڭ سىرتىدىكى قۇم دۆڭلىرىگە رەسىم جازىسىنى تىكلەپ قويۇپ ئۆزى يالغۇز ئولتۇرۇپ بىرەر ئايغىچە رەسىم سىزدى. ئۇنى نېمە ئىش قىلىۋاتىدىكىن، دەپ يېنىغا بارغان ئوششاق بالىلار، پادىچىلار ياكى ئوتۇن تەرگىلى بارغانلار ئاق لاتىغا سىزىلغان ئاجايىپ رەڭدار كۆرۈنۈشلەرنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئۆزلىرى كۆندە كۆرۈپ تۇرىدىغان يۇرتىنىڭ مەنزىرىسى ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەي قالدى. ئاشۇ يىلى كۈز ۋە ئىككىنچى يىلى ئەتىيازدا توغراقلىقتا كىشى ئىشىنەلمىگۈدەك يېڭىلىقلار كۆپ بولدى. داجەيدىن ئۆگىنىش ئەمەلدىن قېلىپ ئاغىچادۆڭدىكى پەلەمپەي ئېتىز تاشلىنىپ قالدى. بۇنىڭغا ئەگىشىپلا دېھقانلارنىڭ قالدۇرۇق يەر، دەل ـ دەرەخلىرى قايتۇرۇپ بېرىلدى. دېھقانلار كالا ـ قوي بېقىشقا، قوشۇمچە ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىشقا رىغبەتلەندۈرۈلدى. ھەر جۈمە كۈنى يۇمىلاق بازاردا بازار بولىدىغان، ئادەتتىكى كۈنلەردىمۇ توخۇ ـ تۇخۇم، سۈت ـ قايماق، يەل ـ يېمىش، غەلۋىر ـ سېۋەت ساتىدىغانلار ئۈزۈلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئۆز ۋاقتىدا كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىمىز دەپ ھەممىدىن بەك ۋارقىرىغانلار، قوشۇمچە ھۈنەر ـ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارغا كۈن بەرمەيدىغانلار قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەملەرنىڭ شاراقشىتىپ پۇل تېپىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئولتۇرالماي قېلىشتى. ئۇنى ـ بۇنى دەپ ئۇلارنىڭ يولىنى توسۇپمۇ باقتى. ئاخىر بولماي ئۆزلىرىمۇ بۇ قاينامغا كىرىپ كېتىشتى. دادۇيجاڭ، دادۇي پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى نەمەت بىلەن مۇئاۋىن دادۇيجاڭ ئابدۇغېنى ئاخۇنلار ئۆزلىرى توغرا دەپ قارىغان يولدا چىڭ تۇرۇپ كەلدى. ئۇلار ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىسىدىن بۇنداق ۋاقىتلىق دولقۇن،

قاينانلارنىڭ ھامان ئىزىغا چۈشۈپ كېتىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. ئەمما، ئىش ئۇلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكىدەك بولمىدى. 1983 - يىلى مەملىكەت بويىچە خەلق كومۇنىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يەرلەر ئائىلىلەرگە تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. بۇ كۈنلەر نەمەتنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ قاراڭغۇ كۈنلەر بولدى. تارىختىن بۇيانقى ھەر خىل ھەرىكەتلەردە تارتىپ چىقىرىلىپ قالپاق كىيدۈرۈلگەن، ناھەق ئازار يېگەنلەرنىڭ قالپىقى ئېلىپ تاشلىنىپ، نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. سىنىپىي كۈرەش تىلغا ئېلىنمايدىغان بولۇپ قالدى. نەمەت جاھان ئۆزگىرىۋاتىدۇ، كاپىتالىزم تىرىلىپ، ئۆتمۈشتىكى باي - پومېشچىكلار يەنە خەلقنىڭ شىللىسىگە مىنىدىغان بولدى. كومپارتىيە بۇنىڭغا يول قويمايدۇ. بۇ ئىش ھامان سۈرۈشتۈرۈلىدۇ، بۇنى توسىدىغان ئادەم چىقماي قالمايدۇ، دەپ، يۇقىرىنىڭ ھۆججەت - ئۇقتۇرۇشلىرىنى بېسىپ قويدى، ھەتتا يۇقىرىدىن كەلگەنلەر بىلەن قارشىلاشتى. گۈڭشىدا ئېچىلغان يىغىندا:

— بىزنىڭ بۇ ئىشلىرىمىز ئۆز كاچىتىمىزغا ئۆزىمىز ئورغانلىق بولماي نېمە؟ شۇنچە يىلدىن بېرى بىز كوپىراتسىيە قۇرىمىز، كومۇنا قۇرىمىز دەپ جان تىكمىدۇقمۇ؟ ئاشۇ ئىشلىرىمىزنىڭ ھەممىسى نۆلگە تەڭ بولدىمۇ؟ يەرنى دېھقانغا قايتۇرۇپ بەرسەك ئۇلارنى قانداق باشقۇرىمىز؟ ھەممە ئادەم ئۆز يېرىنى تېرىسا، بىز نېمە ئىش قىلىمىز؟ — دەپ قاينىاپ سۆزلىدى.

بۇ ئۆزگىرىش ئابدۇغېنى ئاخۇننىڭمۇ كاللىسىدىن ئۆتمەيتتى. كومپارتىيە دېگەن پۈلنى دوست تۇتمايدىغان، نامراتنى، ئاجىزنى، ئادالەتنى ياقلايدىغان پارتىيە دەيدىغان بىر ئېتىقاد ئۇنىڭ قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەنىدى. ئۇ ياش ۋاقىتلىرىدىن تارتىپ ئاشۇ ئېتىقادى يولىدا سەمىمىي - ساداقەت بىلەن ئىشلىدى، ھەتتا جېنىنىمۇ تىكىپ قويدى. ئەزەلدىن

ھوقۇقىدىن، ئورنىدىن پايدىلىنىپ نەپ ئالاي، ئۆزۈمنى سەمرىتەي دېمىدى. بۇگۈن ئۇ ياشلىق باھارىنى، ھەتتا پۈتۈن ھاياتىنى بېغىشلىغان، ئۆزى ئۈلۈغ، ئەھمىيەتلىك دەپ بىلگەن ئىشلارنىڭ ئىنكار قىلىنغىنىنى كۆرگىنىدە گاڭگىراپ قالدى، ھەتتا ئۇمىدسىزلەندى. ئۇ دىلى باشقا، تىلى باشقا ئادەملەردىن ئەمەس ئىدى. زور ئۆزگىرىشلەرگە تېزدىن ماسلىشىپ كېتەلمەيتتى. ئۇ پەقەت رەھىمسىز ئەمەلىيەت داۋامىدا، پولاتتەك پاكىت ۋە ئۆزگىرىش داۋامىدا ئازابلىق تاللاش ۋە چوڭقۇر ئويلىنىش ئارقىلىقلا روھىي دۇنياسىنى يېڭىلاپ، تەڭشەپ كېتەلەيتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ۋاقىت كېرەك ئىدى.

يېڭى يېزا سىياسەتلىرى ئىللىق ئاپتاپتەك زېمىنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىنىمۇ قويماي ئىللىتتى. كوپېراتسىيەلىشىش دەۋرىنىڭ سەلبىي قەھرىمانلىرى ئىبراھىم گىجىڭ، سىدىق ئاخۇنلار ھايات بولغان بولسا قانداق ھېسسىياتتا بولار ئىدىكىن، ئەمما دېھقانلار ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەپ ئولتۇرماي، يەرگە قايتا ئېرىشكىنىدىن چەكسىز خۇشال بولۇشتى. ئۇلارنىڭ بۇ خۇشاللىقى خۇددى 50 ـ يىللارنىڭ بېشىدا يەرگە ئېرىشكەن دېھقانلارنىڭ خۇشاللىقىغا ئوخشايتتى. ئۇلار مانا ئەمدى بۇيرۇق بويىچە ئىشلەيدىغان مەدىكارغا ئەمەس، ھەقىقىي دېھقانغا ئوخشىغانىدى. دېھقاندا يەرگە بولغان ئىگىلىك ھوقۇقى بولغاندىلا غۇرۇر بولىدۇ، يەرگە مۇھەببەت بولىدۇ. ئۆز ئالدىغا ئىش قىلىش ئەركىنلىكى بولغاندىلا ئىجادچانلىق ھەم تىرىشچانلىق بولىدۇ. ئەنە شۇلارغا ئېرىشكەن دېھقانلارنىڭ قىزغىنلىقى ۋە غەيرىتىنى ھېچ نەرسىگە تەڭلەشتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

توغرا قىلىق كۈنسېرى ئۆزگىرىۋاتاتتى. بولۇپمۇ قۇمۇلۇقنىڭ ئىچكىرىسىدە نېفىتلىكنىڭ ئېچىلىشى بۇ ئۆزگىرىشنى

ھەسسىلەپ تېزلىتىۋەتكەندى. نېفىتلىككە بايدىغان يول توغراقلىقنىڭ يېنىدىن ئۆتەتتى. نېفىتلىككە بايدىغان يوغان - يوغان ئاپتوموبىللار، چوڭ كوزۇپلۇق ماي ئاپتوموبىللىرى مىنىبۇس، پىكاپلار يول بويىدا توختاپ، نېفىتچىلار دېھقانلاردىن توخۇ - تۇخۇم، يەل - يېمىش سېتىۋالاتتى. ئۇلار باھا تالاشماي، ئۆزلىرىنىڭ دېگىنىگە ئالىدىغانلىقى ئۈچۈن، دېھقانلار ئۇلار بىلەن سودا قىلىشقا ئامراق ئىدى. كۈنلەر ئۆتكەنچە بۇ يەردە كىچىك بىر بازار پەيدا بولۇشقا باشلىدى. يول بويىدا بىر «سىچۈەن ئاشخانىسى»، ئاشخانا ئەتراپىدا بىرنەچچە كىچىك دۇكان، ساتىراشخانا، قېنىق گىرىم قىلىۋالغان، تار كىيىملەرنى كىيگەن خەنزۇ چوكانلار پەيدا بولدى. بۇ چوكانلار شوپۇرلار ۋە نېفىت ئىشچىلىرى بىلەن بىردەمدە تونۇشۇپ، ئۇلار بىلەن ئاشخانا، ساتىراشخانىلارغا كىرىپ كېتەتتى ياكى ئۇلارنىڭ ماشىنىسىغا چىقىپ بىللە كېتەتتى. ساددا دېھقانلار، ئىش كۆرمىگەن ياش بالىلار ئۇلارغا ھەيرانلىق بىلەن ئاغزىنى ئېچىپ قاراپ قالاتتى. نېفىتلىك كېچەيگەنچە بازارمۇ چوڭايدى. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئاشخانىلار، سوغۇق ئىچىملىك، ھاراق - شاراب، تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ساتىدىغان دۇكانلار بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كەتتى. يۇمىلاق بازاردا ئاشخانا ئېچىپ، سامسىپزلىك قىلىپ تۇزۇك پۇل تاپالمىغان رەجەپ ئاخۇن ئىسمىلىك ياش دېھقان تۇنجى بولۇپ يول بويىدا «ئۇيغۇر تاتاملىرى ئاشخانىسى» ئېچىپ، پولۇ، لەڭمەن، كاۋاپ، سامسا سېتىپ رونىق تېپىشقا باشلىدى. ئۇنى دوراپ يەنە بىرنەچچىسى ئاشخانا، ناۋايخانا ئاچتى. دۇكانلارنىڭ ئالدى، ئاشخانىلاردا مودا ناخشىلار ياڭراپ تۇراتتى. ئۇنئالغۇ لېنتىلىرى توختىماي قويۇلۇۋەرگەنلىكتىن غازىلداپ چىقىدىغان بولۇپ كەتكەندى. بازاردا پۇل تېپىۋاتقانلارنى، نېفىتچىلارنىڭ پۇلنى شاراقشىتىپ خەجلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دېھقانچىلىقتىن رايى يانغان، ئوقەت قىلغۇدەك دەسمايىسى يوق

بىر قىسىم ياشلار بىلەن ئىش خۇشياقمايدىغان لايغەزەللەر دائىم ئاشخانىلارنىڭ ئالدىدا قۇرۇق پاراڭ سوقۇپ ئولتۇراتتى ياكى بازار ئارىلاپ يېگەننىڭ ئاغزىغا، كىيگەننىڭ ئۇچىسىغا ھاڭۇپقىپ قاراپ يۈرۈشەتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا زەينەپخانىنىڭ 22 ياشلارغا كىرىپ قالغان، بىر ئۆيلىنىپ خوتۇنى بىلەن ئاجرىشىپ كەتكەن ئوغلى ئەخمەتمۇ بار ئىدى. ئۇ ئاغىنىلىرىنىڭ ئارقىسىدىن ئۈرۈمچىگە بىر بېرىپ كەلگەندىن بۇيان قۇلىقىغا گەپ كىرمەيدىغان، قولى ئىشقا بارمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ توغراقلىقتا تۇرغۇسى كەلمەيتتى. بىر ياقلارغا بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كېتەي دېسە پۇلى يوق ئىدى. شۇڭا يول بويىدا توختىغان ماشىنىلارغا زەن قويۇپ، شوپۇرلارغا سۆركىشىپ، ئۇلارغا ئاشخانا تونۇشتۇرۇپ، ماشىنىلىرىغا سۇ ئەكىلىپ بېرىپ ئەتراپىدا چۆرگىلەپ يۈرەتتى. بىركۈنى تۇيغۇچە يەپ - ئىچىپ بويۇنلىرىغچە قىزىرىۋالغان بىر شوپۇر پۇت - قولى چاققان، تەق - تۇرقى قاملاشقان بۇ دېھقان يىگىتكە دىققەت قىلىپ قالدى. ئۇنى يېنىغا چاقىرىپ شەرەت بىلەن: «ماڭا بىر يارەمچى لازىم، مەن بىلەن ئىچكىرىگە بارامسەن؟»دەپ سوراپ قالدى. ئەخمەت قۇلاقلىرىغا ئىشەنمىگەندەك تۇرۇپ كېتىپ: «مېنىڭ پۇلۇم يوق، ئىچكىرىدە تونۇشۇمۇ يوق» دەپ جاۋاب بەردى. شوپۇر يەنە: «مەندە پۇل بار. مەن بىلەن ماڭساڭ جىق يەرلەرنى كۆرىسەن، پۇل تاپسەن» دېدى. ئەخمەت ماقۇل بولۇپ بېشىنى لىڭشىتتى. ئۇ ئىچكىرىگە بېرىۋالسالا بىر ئامال قىلىپ روزى ئاخۇننى ئىزدەپ تاپىمەن، دەپ ئويلايتتى، ئىچكىرىنىڭ نەقەدەر كەڭلىكىنى بىلمەيتتى.

ئۇ بىر ئاغىنىسىگە: «ئاداش، مەن ئىچكىرىگە كەتتىم، ئۆيدىكىلەرگە دەپ قويارسەن» دېگەندە، ئاغىنىسى ئۇنى چاقچاق قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ قالدى. ئۇ شۇ كۈنى كەچتىلا ناتونۇش شوپۇرنىڭ ماشىنىسىغا چىقىپ كېتىپ قالدى. يول بويى

شوپۇرنىڭ سىزىقىدىن چىقماي تىرىشىپ خىزمىتىنى قىلدى. شوپۇر ئۇنى خېنەن ئۆلكىسىنىڭ جىڭجۇ شەھىرىگە ئاپىرىپ، شەھەرنىڭ بىر چېتىدە ئاشخانا ئاچىدىغان ئۇيغۇر لارغا تونۇشتۇرۇپ قويدى. بۇ كۆرۈنۈشتە ئاشخانا بولغىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە ئاق چېكىدىغان ۋە ساتىدىغانلارنىڭ ئۆۋىسى ئىدى. ئەخمەت بۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ دۇكان غوجايىنلىرىدىن ۋە ئۆز - ئۆزىدىن سەسكەندى.

ئۇ ياخشى ئائىلىدە ئىسلام ئەقىدىسى بىلەن چوڭ بولغانىدى. قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەن پاكىز ئەقىدە ئۇنى ھەر ۋاقىت يامان يولدىن قايتىشقا ئۈندەيتتى. ئۇ ئاز - تولا پۇل تاپقاندىن كېيىن بۇ ئاشخانىدىن چىقىپ كېتىپ، يېڭى تونۇشقان ئاغىنىلىرى بىلەن گۇاڭجۇغا باردى. ئەمما، بۇ يەردىمۇ ئىشلار ئۇنىڭ ئارزۇسىدەك بولمىدى. بۇ يەردىكى ئۇيغۇر ئوقەتچىلەرنىڭ كۆپ قىسمى پۇل تېپىش ئۈچۈن جانىنى تىكىپ خەتەرگە تەۋەككۈل قىلاتتى، قانۇن بىلەن ئوينىشاتتى. شۇڭا، بىر مەزگىل پۇل تاپسىمۇ تولا ھاللاردا ئاقىۋىتى ياخشى بولمايتتى. ئەخمەت بىر مەزگىل قېقىلىپ - سوقۇلۇپ، گاڭگىراپ يۈردى. ئۇ شۇنى كۆرۈپ يەتتىكى، بۇ يەردىكىلەر ھەممىسى مۇسۇلمان، ھەممىسى ئۇيغۇر دېيىشىپ تۇرۇپ بىر - بىرىنىڭ ئورنىنى كولىشىدىكەن، پۇل ئۈچۈن بىر - بىرىنىڭ قېنىنى تۆكىدىكەن، پۇلى يوق، ئىش كۆرمىگەن بىچارىلەر ھەممە يەردە بوزەك بولىدىكەن. كوچىدا ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالساڭ ياكى مېھمانخانىدا بىكاردىن - بىكار پىچاق يەپ ئۆلۈپ قالساڭ ئۆزۈڭنىڭ شورى ئىكەن. دېمەك، گۇاڭجۇدا پۈت تىرەپ تۇرۇش ئۈچۈن پۇل بولمىسا بولمايدىكەن. ئەخمەت پۇل ئۈچۈن شۇنداق بىر يولغا قەدەم قويۇپ قالدىكى، ئۇ گويا بارسا كەلمەس يول ئىدى. بۇ يول ئاشۇ يەرلەردە شېرىن خام خىياللار بىلەن تەمتىرەپ يۈرگەن تالاي يىگىت - قىزلارنىڭ ياشلىق باھارى، ھاياتىنى نابۇت قىلغان

ئىدى. ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ، يۇرتى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى چورت ئۈزۈپ سۇغا چۆككەن تاشتەك غايىب بولدى. توغراقلىقلار ئۇ توغرىسىدا خىلمۇخىل پەرەزلەرنى قىلىشاتتى. ھەر خىل ئەپچاچتى گەپلەرنى بىر - بىرىگە يەتكۈزۈشەتتى. ئەمما، ئۇنىڭ نەدىلىكى، نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئۇلار مۇتلەق بىلمەيتتى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرسى

يېگىرمە ئالتىنچى باب

تۆردى قارىي 1984 ـ يىلى تۆغۇلغان ئوغلىنى تەلەيلىك بالا بولدى، دەپ قارايتتى. ئۇنىڭ چوڭ بالىلىرى تۆغۇلغاندا ھېلىمىگۈل ئەمگەكنىڭ ئالدىراشچىلىقىدا بالىلىرىغا تۆزۈكرەكمۇ قارىيالمىغانىدى. بۇ ئوغلى جاھان ئۆڭشالغاندا تۆغۇلدى. ھېلىمىگۈل بۇ قېتىمقى تۆغۇتتىدا قىرقى توشقۇچە ھاردۇق ئېلىپ، قىرقىدىن كېيىن بالىسىنى باققاچ ئۆي ئىشلىرى بىلەن بولدى. تۆردى قارىي ئانىسىنى ئېتىزغا چىقماي، ئارام ئېلىشقا دەۋەت قىلىپ تۆرسىمۇ، ئۆمۈرۋايەت ئىشلەپ ئۆگەنگەن زەينەپخان ئۆيدە ئولتۇرغىسى كەلمەي ئېتىزغا چىقىۋالاتتى. ئېتىز ـ ئېرىقنى بىر كۈن كۆرمىسە بۇرۇقتۇرما بولۇپ قالاتتى. ئېتىزنىڭ ساپ ھاۋاسى، ئاپتىپى، غۇر ـ غۇر شامالىلىرى ئۇنىڭ جېنىنى يايرىتىۋېتەتتى. ئۇ ئۆزىنى يەر بىلەن، زەل ـ زىرائەت، قۇرت ـ قوڭغۇزلار بىلەن يىلتىزداش، تومۇرداشتەك، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى، دەردى ياكى خۇشاللىقىنى بىلىپ تۇرغاندەك سېزەتتى. ئېتىزدا ئىشلەۋېتىپ «قۇرۇپ چاكىلداپ كېتىپسىلەر، سىلەرنى سۇغىرىدىغان سۇ قېنى؟ سىلەرگىمۇ ئۇۋال، ھەممە ئېغىرچىلىقنى سىلەرگە سالىمىز، دەردىڭلارغا يەتمەيمىز»، «سەن نېمانچە ئورۇق، ئاجىز بولۇپ قالغانسەن، ھەي بېچارە، قارا ئاۋۇ باشقىلارغا، يوپۇرماقلىرىنىڭ قاپقارا پارقىراپ تۇرغىنىغا، سەن نېمىشقا ئۇلاردەك بولالمايسەن؟» دەپ سۆزلەيتتى. ئىلگىرى بىللە ئىشلەيدىغان ئاياللار ئۇنىڭ بۇنداق گەپلىرىنى ئاڭلاپ

كۆلۈشەتتى. «زەينەپخان ئېتىز بىلەنلا ئەمەس، مال - ۋاران بىلەنمۇ سۆزلىشىدۇ. كالا - قويلارمۇ ئۇنىڭ گېپىنى چۈشىنىۋاتقاندەك ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلىدۇ، ئۇنى كۆرسە ياۋاشلاپ، ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭىدۇ» دېيىشەتتى. ھازىر ئۇ ئايالار ئېتىزغا چىقمايدۇ، ئېتىزلار ئىلگىرىكىدەك ئادەمگە تولۇپ تۇرمايدۇ. قىز - چوكانلارنىڭ كۆلكە - چاقچاق، ناخشىلىرىمۇ ئاڭلانمايدۇ. كىشىلەر ئېتىزغا خالىغان ۋاقتىدا چىقىپ ئىشلەيدۇ، ئىشنى تۈگىتىپ مال - ۋاران ياكى ھۇنەر - ئوقەتنىڭ غېمىدە بولىدۇ. جاھان راستتىنلا ئۆڭشىلىپ قالدى. زەينەپخانىنىڭ ئىككى ئاكىسىمۇ قېرىغاندا ياخشى كۈنلەرگە ئۇلاشتى. ئۆمرى ئېغىر ئەمگەك، تىل - ئاھانەت ئىچىدە ئۆتكەن بۇ ئادەملەر بەك يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەنكەن، چوڭ بولۇپ قالغان بالىلىرى بىرەر ئىش قىلىپ پۇل تاپايلى دېسە، قورقۇپ تىترەيدۇ. ئۇلار «سىياسەت دېگەننىڭ تىكىشى توختىمايدىغان نەرسە، بۈگۈن توغرا بولغان ئىش ئەتە خاتا بولىدۇ. ئەمەلدارلار گېپىدىن تىنىۋېلىۋېرىدۇ. كەلگۈلۈك پۇقراغا كېلىدۇ، ئەڭ ياخشىسى باي بولۇپ كۆزگە كۆرۈنۈپ قالماي، بەك نامرات بولۇپ ئاچ - توقمۇ قالماي، ئەل قاتارى ياشىغانغا يەتمەيدۇ» دەيدۇ. ئوغۇللىرى دادىلىرى ئېيتقاندەك، «ئەل قاتارى» ئىشلەپ يۈرۈپمۇ خېلى هاللىنىپ، ئاتا - ئانىسىنىمۇ يۆلىگۈدەك بولۇپ قالدى. شۇغىنىسى دادىسى بىچارىزە...

زەينەپخاننىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغا تۇتتى. ئۇ پىچىرلاپ ئاتا - ئانىسىنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلدى. ئارقىدىن «مۇشۇ كۈنلىرىگە شۈكرى خۇدايىم» دەپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى. دېمىسىمۇ ھازىر ئۇنىڭ ئاغرىنغۇدەك يېرى يوق. تۈردى قارىنىڭ كۈنى ئوبدان. رۇستەم ۋىلايەتتە چوڭ ئىدارىدە ئىشلەۋاتىدۇ. روزى ئاخۇن ئىچكىرىدە ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتىدۇ. ئەخمەتلا ئۇنىڭ كېچە - كۈندۈز خىيالىدىن چىقماي ئەندىشىگە سالىدۇ. ئەخمەت

ئۇنىڭغا توغرا قىلىقتا تۇرغۇسى يوقلۇقىنى ئېيتقان. «سەن بىلمەيسەن ئانا، ئۇرۇمچى دېگەن بەك كەڭرىچىلىك ئىكەن، ئۇ يەردە ھەرقانداق ئادەم بىرنېمە قىلىپ جېنىنى ساقلاپ كېتەلەيدىكەن» دېگەنىدى.

زەينەپخان ئۇنى ئۇرۇمچىگە كەتتىمىكىن دەپ پەرەز قىلاتتى. كېيىن ئۇنىڭ ئىچكىرىگە كەتكىنىنى ئاڭلاپ، ھەرقانچە بولسىمۇ بىر ئېغىز خوش دەپ قويسا بولمامدۇ، دەپ ئاغرىنىدى. ئاخىر يەنە «نەدە بولسا ئامان ـ ئېسەن بولسۇن. ئامان بولسا بىركۈنى بولمىسا بىر كۈن قايتىپ كېلەر» دەپ ئويلىدى.

زەينەپخان خىيال بىلەن خېلى كۆپ يەرنىڭ ئوتقىنى ئوتۇۋەتكەنىدى. ئۇ سىرقىراپ ئاغرىۋاتقان بەللىرىنى رۇسلىۋېلىش ئۈچۈن بىردەم ئۆرە بولۇپ تۇردى. ئۇدۇلدىكى ئېتىزدا كىمدۇر بىرى مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ ئوت ئوتاۋاتاتتى. ئارقىسىدىن قارىغاندا ئابدۇغېنى ئاخۇندەك قىلاتتى. ئايزىمخان خېلىدىن بېرى كېسەلچان بولۇپ قالغانلىقتىن، ئېتىز ئىشىمۇ، ئۆي ئىشىمۇ ئابدۇغېنى ئاخۇنغا قالغانىدى. بەزىدە ياتلىق بولۇپ كەتكەن قىزلىرى بىلەن كۆيۈ ئوغۇللىرىمۇ قارىشاتتى. شۇنداقتىمۇ ئۆي ئىگىسى بولغان ئايال كىشى يېتىپ قالسا ئۇنىڭ ئورنىنى ھېچ نەرسە تولدۇرالمايدۇ، ئايال كىشى يوق ئۆيدە بوران ئۇچىدۇ. ئىشلار يۇرۇشمەيدۇ. ئەر كىشى ئىسسىقسىز، ئاچ ـ توق قالىدۇ. ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ھەممە ئادەمنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرەتتى. تېپىشمىغۇچە ئېلىشماس دېگەندەك، ئۇلار تازا تېپىشقانلاردىن ئىدى. ئايزىمخان بەك ئىشچان، ئوڭلۇق ئايال. ئابدۇغېنى ئاخۇنمۇ باھاسىز ئادەم. بىر ـ بىرىنىڭ قەدرى تازا ئۆتۈلمىگەن يىللاردا ئايزىمخان كۆز تەگكەندەك يېتىپ قالدى. ئابدۇغېنى ئاخۇنغا تەس بولدى.

زەينەپخان كىچىكىدە ئۇنىڭ بىلەن ئويناپ يۈرگەن چاغلىرىنى، كېيىنكى چاغلاردا ئابدۇغېنى ئاخۇننىڭ خۇددى

قېرىندىشىمىزنىڭ ئۆزىگە ۋە ئائىلىسىدىكىلەرگە ياخشىلىق قىلىپ كەلگىنىنى ئەسلىدى. ئاچارچىلىق يىللىرى ئۇ ھەر قېتىم باللىرى بىلەن ئامالسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغاندا چاندۇرماي يارىدەم قولىنى سۇنۇپ، ئۇنى ۋە باللىرىنى خىزىرىدەك قوغداپ كەلدى. ھەربىر تال دان گۆھەردەك قىممەت بولۇپ كەتكەن ئاشۇ يىللاردا ئۇنىڭدىن باشقا ئادەم ئۇنداق قىلالمايتتى. ئۇ دائىم زەينەپنىڭ ئېغىل ـ قوتانلىرىنى ئوڭشاپ، ئېتىز ئىشلىرىغا قارىشىپ تۇراتتى. بۇ ئىشلىرى ئۇچۇن زادى مىننەت قىلىپ باقمايتتى. ئۇ ھەرقانداق چاغدا زەينەپنى كۆرسە چىرايى ئېچىلىپ مۇلايىملىشىپ كېتەتتى. زەينەپكە بولغان قايىللىقى ۋە ئامراقلىقىنى زادى يوشۇرمايتتى. زەينەپ مىننەتدارلىق يۈزىسىدىن ئېتىپ بەرگەن بىر قاچا ئاشنى ئەجەب ئوخشاپتۇ، دەپ ماختاپ ـ ماختاپ ئىچەتتى. ئايزىمخانمۇ «بىزنىڭ ئادەم زەينەپخانغا ئاشىق، ئۇنىڭ ھەممە نېمىسى، ھەرقانداق ئىشى بىزنىڭ ئادەمگە گۈل كۆرۈنىدۇ» دەيتتى. بۇ گەپنى ھېچكىم باشقىچە مەنىدە چۈشەنمەيتتى. ئابدۇغېنى ئاخۇندەك كۆڭۈل ـ كۆكسى مانا مەن دەپ تۇرىدىغان، يۈرىكى ئالتۇندەك ساپ ئادەمنىڭ خۇپىيانە ئىش قىلمايدىغانلىقىنى، زەينەپخانىنىڭمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشقۇسىز ئىكەنلىكىنى ھەممە ئادەم بىلەتتى.

بىر قېتىم ئابدۇغېنى ئاخۇن ئۇلارنىڭ يىغلىپ قالغان كۆتەكلىرىنى يېرىپ بەرگىلى كېلىپ، ھويلىدا بىر كۈن كەچكىچە ئوتۇن يارىدى. زەينەپ ئۇنىڭغا ئۇسسۇلۇق ئاچىقىپ يېنىدا بىرەدەم تۇرۇپ قالدى. ئابدۇغېنى ئاخۇنىنىڭ قىزىرىپ، تەرلىگەن، كۈچ ـ قۇۋۋەت ئۇرغۇپ تۇرىدىغان قاۋۇل بەستى، پالتىنى كۆتەكىكە زەرب بىلەن ئۇرغاندا «ھۇ!» دەپ كۈچىنىشلىرى، ئىشتا پىشقان، تومۇرلىرى كۆپۈپ چىققان توم ـ توم بىلەكلىرى ئۇنى ئۆزىگە تارتىپلىۋالدى. نېمىشقىدۇر ئۇنىڭ يۈرەكلىرى تېز ـ تېز سوقۇپ، چىرايى ئوت ئېلىپ

كەتكەندەك قىزاردى. توختى قارىيدىن ئايرىلغاندىن بۇيان تۇنجى قېتىم بىر ئەر كىشى ئۇنى شۇنچە جەلپ قىلغان ۋە ھاياجانغا سالغانىدى. ئۇ ئۆزىدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى «شەيتاننىڭ كەينىگە كىرگەنلىك» دەپ چۈشەندى. ھەر قېتىمقى نامىزىدا گۇناھلىرىغا توۋا قىلىپ، خۇدادىن كۇچ ـ قۇۋۋەت ۋە پاك ئىمان ئاتا قىلىشنى تىلىدى. ئابدۇغېنى ئاخۇننى قېرىندىشىدەك كۆرۈشكە تىرىشتى. ئەمما، ئۇ چۈشىنى كونترول قىلالمايتتى. ئۇ دائىم ئابدۇغېنى ئاخۇن بىلەن ئەر ـ خوتۇن بولۇپ چۈشەيتتى. ئەتىسى بويىنى پاكلاپ، جايىنامازدا ئولتۇرۇپ خۇداغا توۋا قىلاتتى. كۈندۈزلىرى ئابدۇغېنى ئاخۇندىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرەتتى. يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ بۇ خىل تىزگىنلىگۈسىز ھېسسىياتمۇ ئاستا ـ ئاستا ئىزىغا چۈشتى. ئۇنىڭ ئورنىنى قېرىنداشلىققا ئوخشاپ كېتىدىغان ئېجىللىق ئالدى. تەقدىرنىڭ يازمىشى بىلەن ئۇلار قۇدا بولدى. مىجەزى دادىسىنىلا تارتقان ھېلىمگۈل بۇ ئۆيگە قۇمغا سۇ سىڭگەندەك سىڭىپ كەتتى. زەينەپخان مۇشۇنداق ئىشچان، ئوڭلۇق قىزنى ئاشۇ ئائىلىدىن تارتىۋالغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى ئۇلارغا قەرزدارەك سېزەتتى. شۇڭا، كۈندە دېگۈدەك ھېلىمگۈلدىن ئانىسىغا تاماق چىقارتىپ تۇراتتى. ھېلىمگۈلگە «ئانىلىرىنىڭ ئىشى بولسا قىلىشپ بەرسىلە بالام، بۇ ئۆيدە مەن بولغاندىكىن» دەپ تاپىلاپ تۇراتتى. ھېلىمگۈل بەزىدە ئۆيىدىن يىغلاپ كېلەتتى، «ئانامنى داۋالىتايلى دېسەك پۇل يوق، دادام شۇنچە يىل كۆپچىلىكنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ئەجەب ئازراق بولسىمۇ يىغىپ قويماپتىكەن» دەپ زارلىناتتى. دېمىسىمۇ ئابدۇغېنى ئاخۇن كۆپچىلىكنىڭ يېڭە چاغلىق نەرسىسىگە كۆز سالمايدىغان ئىشلىگەن ئادەم ئىدى. بۇگۈنكى كۈنلۈكتە ئايالىنىڭ كېسىلىنى داۋالىتىشقىمۇ قۇربى يەتمەيدىغان ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئەينى يىللاردا تىلەمچىدەك تاغار كۆتۈرۈپ دادۇي

ئامبىرىنىڭ ئالدىدىن كېتىلمەيدىغان داۋۇت كانايغا ئامەت تازا كەلدى. ئۇنىڭ باباراۋەر چوڭ بولغان، ئانىسىغا ئوخشاش بوي تارتقان ئوغۇللىرى بىرلىشىپ پاختا تېرىپ، داۋۇت كانايىنىڭ ئائىلىسى ناھىيە بويىچە داڭلىق ئون مىڭ يۈەنلىك ئائىلە، يۈزمىڭ يۈەنلىك ئائىلە بولۇپ كېتىشتى. ھېلىمىگۇلنىڭ ئېيتىشىچە، ئابدۇغېنى ئاخۇن بالىلىرىنىڭ تاپا - تەنىسىگە چىدىماي، داۋۇتتىن قەرز سوراپ بارغانىكەن، داۋۇت ئۇنى سېسىق گەپكە تازا تويغۇزۇپ يولغا ساپتۇ. ئابدۇغېنى ئاخۇن ھار ئېلىپ بىر ھەپتە ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ. زەينەپخان مۇشۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ يىغقان - تۇققانلىرى بىلەن رۇستەم ئايمۇئاي ئەۋەتىپ تۇرىدىغان پۇللارنى قوشۇپ ئابدۇغېنى ئاخۇننىڭكىگە 500 كوي كىرگۈزدى. بۇنى ئاڭلاپ باشقا قولۇم - قوشنىلارمۇ بەش كوي، ئون كويدىن يارەم قىلىشتى. ئايزىمخان بىر ئاي ناھىيەلىك دوختۇرخاندا داۋالىنىپ خېلى ئوڭۇشلىپ يېنىپ چىقتى. لېكىن ئۇنىڭ كېسىلىنى ئۇزۇل - كېسىل ساقايتقىلى بولمايدىغان، قۇۋۋەتلىك يېمىسە، بېقىش تاپمىسا بولمايدىغان كېسەل ئىكەن دېيىشەتتى. 60 ياشلارنىڭ قارىسىنى ئېلىپ قالغان ئابدۇغېنى ئاخۇن ئېتىز - ئېرىقنىڭ ئىشىنى قىلىپ ئۆيگە كەلگەندە ئۆينىڭ ئىشىنى قىلاتتى. ئايزىمخاننى ئوبدانراق بېقىش، ھاردۇرۇپ قويماسلىقنىڭلا كويىدا يۈرەتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق ئادەم ئىدى. ئۇ ھازىر دادۇيجاڭ بولمىسىمۇ، قولى قىسقا بولسىمۇ، دېھقانلار ئۇنى يەنىلا ياخشى كۆرەتتى، ھۆرمەت قىلاتتى...

زەينەپخان كىمنىڭدۇر توۋلىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولۇپ ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرگەندە، ئېتىز قىرىدا پىلدىرلاپ ئۆزى تەرەپكە يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان نەۋرە قىزىنى كۆردى. ئاتا - ئانىسى سىكىلىمىزنىڭ ئېتىنى ئۆچۈرمەيمىز، دەپ ئۇنىڭ ئېتىنى زۇمرەت قويغانىدى. زۇمرەت چوڭ ئانىسىنى كۆرۈپ:

— چوڭ ئانا، رۇستەم ئاكام كەلدى! — دەپ توۋلىدى. زەينەپخاننىڭ يۈرىكى خۇشاللىقتىن تېپچەكلەپ، چىرايىغا قىزىللىق يۈگۈردى. ئۇ ئالدىرىغىنىدىن سەل دەلدۇگۇنوپ ئورنىدىن قوپتى ـ دە، نەۋرە قىزىنى يېتىلىگىنىچە ئۆيى تەرەپكە يۈگۈردى.

هويلىدىكى سۇپىدا ئولتۇرغان رۇستەم ئانىسىنى كۆرۈپ ئىتتىك ئالدىغا كەلدى. ئانىسىنىڭ چاچلىرىدا ئاق كۆپىيىپ قالغانلىقىنى، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدىكى قورۇقلارنىڭ چوڭقۇرلاپ قالغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇ يەنىلا خېلى ياش كۆرۈنەتتى. رۇستەم ئانىسىغا ئامراقلىق بىلەن ئەركىلەپ، ئۇنىڭ قوللىرىنى قوشلاپ تۇتۇۋېلىپ يىرىك ئالقانلىرىنى يۈزىگە سۈركىدى.

— ھەممىدىن مۇشۇ قوللىرىڭنى بەك سېغىنىمەن جۇمۇ ئانا، چۈشۈمدىمۇ مۇشۇ قوللىرىڭ بىلەن بېشىمنى سىلاپ تۇرغىنىڭنى كۆرىمەن، — دېۋىدى، زەينەپخاننىڭ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى. زەينەپخان ئۇنىڭ گېپىنى ئۇچۇنلا ئەمەس، ئۇغلىنىڭ قەددى ـ قامەتلىك، ئىنسابلىق ئەر بولۇپ يېتىلگىنىگە خۇشال بولۇپمۇ يىغلاۋاتاتتى، ئانا كۆڭلى دېگەن شۇنداق. ئۇلار خاپىلىقتىن كۆرە خۇشاللىق ئۈچۈن يىغلايدۇ. تاغدەك ئېغىرچىلىققا غىڭ قىلمىغان، نى ـ نى دەرد ـ ئەلەملەرگە ياش تۆكمىگەن ئانا، بالىسىدىن كىچىككىنە بولسىمۇ دىلى سۇ ئىچكەنلىكى ئۈچۈن ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي قالىدۇ.

ئانا ـ بالا سۇپىغا سېلىنغان كۆرپە ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئۇزاق مۇڭداشتى. بۇ يىل يازدا ئوقۇش پۈتكۈزىدىغان روزى ئاخۇنىڭ، ئەخمەتنىڭ گېپىنى قىلىشتى. رۇستەم ۋىلايەتكە يۆتكىلىپ بارغاندىن كېيىن ئاببىاس شۇجىنىڭ قېينىسىڭلىسىغا ئۆيلەنگەنىدى. بۇ توي ئىشىنى شۇجىنىڭ خوتۇنى ئۆزى ئوتتۇرىغا قويۇپ، رۇستەمگە كۆپ چىقىم قىلدۇرمايلا قىلغان

بولۇپ، تويدىن كېيىن ئاباباس شۇجى ئۇرۇمچىدىكى بىر نازارەتكە نازىر بولۇپ يۆتكىلىپ كەتتى. مانا ئەمدى رۇستەمنى ئۆزى ئىشلەۋاتقان نازارەتكە قاراشلىق بىر ئىدارىگە يۆتكىگەنىدى. باشقا ئادەم بولسا بۇنى تېپىلغۇسىز پۇرسەت بىلىپ دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتقان بولاتتى، ئەمما رۇستەم يۇرتىغا، بولۇپمۇ ئانىسىغا چىدىماي قالدى. ئانىسىنىڭ ئۆزلىرىنى قانداق جاپادا چوڭ قىلغىنى ئۇنىڭ ئېسىدىن زادى چىقمايتتى. ئۇ ئەمدى بالىلىرىنىڭ راھىتىنى كۆرۈپ، غەم - غۇسسىسىز ياشىشى كېرەك ئىدى. ئۇ ئۇرۇمچىگە كەتسە ئانىسىنى دائىم يوقلاپ، ھال - ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرالمايدۇ. ئەگەر بارمايمەنلا دېسە، ئايالى ئۇنىڭ بىلەن ئاجرىشىپ، ئىككى ياشقا كىرگەن ئوغلىنى ئېلىپ كېتىۋېرىدۇ. بۇ قېتىم ئۇ مۇشۇ ئويلىرىنى ئانىسى بىلەن ئورتاقلىشىش، ئانىسىنىڭ مەسلىھەتىنى ئېلىش ئۈچۈن كەلگەنىدى. ئەگەر ئانىسى: «قېرىپ قالدىم، مېنى تاشلاپ كېتەمسەن» لا دېسە، ئۇ ھېچنېمىگە قارىماي قالغان بولاتتى. ئەمما، ئانىسى «نېمىشقا بارمايسەن، بارغىن بالام، ئوغلۇڭنى يېتىم قىلما. چوڭ شەھەرلەردە ياشاپ كۆكلەپ كەت. ئەخمەتنى ئىزدەپ تېپىپ بېشىنى سىلاپ قوي، ئۇكاڭ ئەمەسمۇ، ماڭا پات - پات خەت يېزىپ تۇرساڭ، خىزمەت بىلەن بۇ تەرەپلەرگە ئۆتكەندە يوقلاپ تۇرساڭلا بولىدۇ» دېدى ۋە رۇستەمنى قايتا ئېغىز ئاچۇرمىدى. رۇستەم شەھەرگە قايتىپ ئۇزاق ئۆتمەي ئۇرۇمچىگە كەتتى. مېڭىشتىن بۇرۇن يۇرتقا يەنە بىر قېتىم كېلىپ، ئانىسى، ئۇرۇق - تۇغقان، يۇرتداشلىرى بىلەن خوشلاشتى. تۇغراقلىقلار ئۇنى خېلى يەرگىچە ئارقىسىدىن ئۇزىتىپ بېرىشتى.

ئاچارچىلىق يىللىرى ئىدى. زەينەپ بالىلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ قونىقى چاناپ كېتىلگەن ئېتىزلىقتىن پۇرچاق تېرىۋاتاتتى.

قوناق ئارىسىغا تېرىلغان پۇرچاقنىمۇ ئاللىقاچان ئوروپ ئېلىپ كېتىشكەن، پەقەتلا يەرگە چېچىلىپ كەتكەن دانلىرىنى تولۇق يىغىپ بولالمىغاندى. ئۇلارغا توپا ئارىسىدىن بىر تال، ئىككى تال ياكى بىرەر ئوچۇم پۇرچاق ئۇچراپ قالاتتى، بالىلار ئىنچىكە، كىر بارماقلىرى بىلەن مۇزدەك يەرنى كولاپ، ساپسېرىق دانلارنى كۆرگەندە «ئانا، ئانا!» دەپ خۇشال چۇرقىرىشىپ كېتەتتى. ئۇلار قەدەمدە بىر قوناق كۆتەكلىرىگە، پولات تاۋلاشتىن قالغان قاتتىق، قاپقارا داشقاللارغا پۇتلىشاتتى، بىردىنلا ئۇلارنىڭ يېنىدا سۇرلۇك، چوڭقۇر ئورىلار پەيدا بولدى. زەينەپ ئۇنى پولات تاۋلاش مەزگىلىدە ياغاچ كۆيدۇرۇش ئۇچۇن كولىغان ئورىلار ئىكەن، دەپ ئويلىدى. زەينەپخان ئورا ئالدىدا توپا كولاپ ئولتۇرغان روزى ئاخۇنۇمنىڭ قانداقلارچە ئورەكىكە چۈشۈپ كەتكىنىنى بىلمەي قالغانىدى. ئۇنىڭ «ئانا، مېنى تارتىۋالغىن!» دېگەن ئاۋازى يەرنىڭ تېگىدىن ئاڭلانغانىدەك قىلاتتى... زەينەپ قورقۇپ چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمگەن هالدا ئويغىنىپ كەتتى. ئوغلىنىڭ ئاۋازىنى چۈشىدە ئەمەس، خۇددى ئوڭىدا ئاڭلىغاندەك، ئۇ ئاۋاز قۇلاق تۈۋىدە ھېلىھەم ياڭراۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ، ئۆندەرەپ ئۆينىڭ ھەممە يېرىگە قاراپ كەتتى. چۈشى ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، يۈرىكى سىقىلغان هالدا مەڭدەپ تۇرۇپ كېتىپ، ئەمدى روزى ئاخۇنغا نېمە بولغاندۇ؟ ئۇنى نېمىشقا ئورەككە چۈشۈپ كېتىپ چۈشىگەندىمەن، ئۇنىڭغا بىرەر پېشكەللىك يۈزلىنىۋاتامدۇ يا؟ دەپ ئويلىدى. ئىچىدە: «ئى ئۇلۇغ ئاللا، ئۆزۈڭ بار، ئۆزۈڭگە ئاسان، بەندەڭگە قىيىن، گۇناھكار بەندىلىرىڭنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن، ئاشۇ مۇساپىر ئوغلۇمنى پېشكەللىك، ئاغرىق ـ سىلاقتىن، كۆزى يامانىنىڭ كۆزىدىن، ئوتى يامانىنىڭ ئوتىدىن ساقلىغايسەن...» دەپ پىچىرلىدى.

دەل شۇ كۈنلەردە توغراقلىقتىن نەچچە ئون مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى چوڭ بىر شەھەردە تۇرۇۋاتقان روزى ئاخۇننىڭ ھاياتى ھەقىقەتەنمۇ خېيىم ـ خەتەر ئىچىدە تۇراتتى. ئوقۇش پۈتكۈزىدىغان سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئالىي مەكتەپ ھاياتىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىۋاتقان كۈنلەردە روزى ئاخۇن ئۇدا بىرنەچچە كېچە ياتىقىغا قايتمىدى. ئىزدەپ چىققان ساۋاقداشلىرى ئۇنىڭ دائىم دەرس تەكرارلايدىغان دەرەخلىكتە ئۆره تۇرۇپ كىملەر بىلەندۇر مۇنازىرىلىشىۋاتقاندەك قاينىاپ سۆزلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈشتى.

ئۇ ئۆزىنى قايتۇرۇپ ئەكەتمەكچى بولغان ساۋاقداشلىرىغا مۇشت ئېتىپ يېقىن يولاتمىدى. چۈشتىن كېيىن جىددىي قۇتقۇزۇش ماشىنىسى كېلىپ روزى ئاخۇننى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەتتى. ئۇ شەھەر سىرتىدىكى روھىي كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسىدا ئۈچ ئاي ياتتى. ياخشىلىنىپ، دوختۇرخانىدىن چىققاندا، ساۋاقداشلىرى ئاللىقاچان ئوقۇش پۈتكۈزۈپ كېتىپ قېلىشقانىدى. پەقەت رامىلا ئۇنى ئاندا ـ ساندا يوقلىغاچ، ئۇنىڭ دوختۇرخانىدىن چىقىشىنى كۈتۈپ مەكتەپتە تۇرۇۋاتاتتى. ياۋاشلاپ جىمغۇر بولۇپ قالغان روزى ئاخۇن رامىلەنىڭ سوئاللىرىغا تولۇق جاۋاب بەردى. رامىلە:

ـــ سەن نېمىشقا ئۆزۈڭ بىلەن ئۆزۈڭ گەپلىشىسەن؟ ـــ دەپ سورىغاندا:

ـــ ئۆزۈم بىلەن ئۆزۈم گەپلەشمىدىم. ھازىر مېنىڭ ئەتراپىمدا نۇرغۇن يوچۇن ئادەملەر بار. پاكار ـ پاكار، چىرايىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. لېكىن، ناھايىتى ئالدىراش يۈرۈشىدۇ، ھەممە يەرنى تىمىسقىلاپ، ئاختۇرۇپ، قولىغا چىققانىنى ئېلىپ كېتىدۇ. كۆرگەنلا نەرسىنى شالاپشىتىپ يەپ قۇرۇتۇۋېتىدۇ. ئاخشىمى ئۇخلاي دېسەم كارىۋىتىمدا يېتىۋالىدۇ. تاماق يەي دەپ تۇرسام قوللىرىنى تىقىپ قاچامدىكىنى يەۋالىدۇ. مەن ئامالسىز

ئۇلار بىلەن مۇنازىرىلىشىمەن. ئۇلار بەك يولسىز، — دېدى.

رامىلە ئەتراپىغا قورقۇمسىراپ قارىدى:

— قېنى قەيەردە ئۇ ئادەملەر؟ مەن نېمىشقا كۆرەلمەيمەن، ئۇلار مېنىڭ ئەتراپىمدىمۇ بارمۇ؟

— بار، ھەممىلا يەردە بار. ئۇلارنىڭ بەدىنىدىن، ئېغىزلىرىدىن سېسىپ كەتكەن قارا لاينىڭ پۇرىقىدەك ياكى بىلىق پۇرىقىدەك غەلىتە پۇراق كېلىدۇ، سەن ئۇلارنىڭ پاچىقىدا ئولتۇرۇۋاتىسەن. مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاران قىستىلىپ تۇرۇۋاتىمەن. مانا بىر پۇتۇمنى قويغۇدەك يەر يوق. ھاۋا يېتىشمەي دېمىم سىقىلىپ كېتىۋاتىدۇ...

روزى ئاخۇنۇمنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ رامىلە قورقۇپ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى:

— ۋاي، نېمە دەيدىغانسەن، ماڭغىنە ئادەمنى قورقۇتماي، ھازىر نېمىشقا مۇنازىرىلەشمەيدىغان بولۇپ قالدىڭ؟

— ھېلىقى مەن ئىچىدىغان ئاق دورا بارغۇ، شۇ مېنى سەۋر ـ تاقەتلىك قىلىپ قويدى. بۇزەك بولۇۋاتقىنىمنى بىلىپ تۇرسامۇ تاقەت قىلىمەن. ئۇلار بىلەن تىنچ بىللە ياشايمەن.

— بەك ياخشى قىپسەن، دوراڭنى ئىچىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالدى، ئىچىۋالامسەن؟

— ماقۇل، ئىچىۋالاي.

رامىلە بىلەن مەكتەپ قوشۇپ بەرگەن ئەر ئوقۇتقۇچى روزى ئاخۇننى يۇرتىغا ئېلىپ ماڭدى. روزى ئاخۇن پويىزدا بىرەممۇ ئولتۇرماي ئۆرە تۇرۇۋالدى. كۆزمۇ يۇممىدى. تاماقنى قولىغا ئېلىپلا «خەقلەر ئاغزىنى تىقىپ قويدى» دەپ تۆكۈۋېتەتتى. ئۇلار پويىزدىن چۈشۈپ ئاپتوبۇسقا چىقتى. ئاپتوبۇس دېرىزىسىدىن چۆل ـ باياۋان، قۇملۇقلار كۆرۈنۈشكە باشلىغاندا روزى ئاخۇن ئاستا ـ ئاستا تىنچلىنىپ ئۇيقۇغا كەتتى. توغراقلىققا يېتىپ كەلگەندە، خۇددى ھېلىلا چىقىپ كېتىپ قايتىپ كەلگەندەك،

ھەممەيلەنگە شۇنداقلا بىر قاراپ قويۇپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى، كۆرۈشمىگىلى ئۇچ يىل بولغان ئانىسىغا قاراپ بىردەم تۇرۇپ كېتىپ، ئېچىنغاندەك بېشىنى چايقاپ قويدى. ئوغلىنىڭ بۇ ھالىدىن زەينەپخاننىڭ يارا باسقان يۈرىكى يەنە بىر قېتىم لەختە بولغان بولسىمۇ، قانداقلا بولمىسۇن تۆت ئەزايى ساق قايتىپ كەلگىنىنى ئويلاپ كۆڭلى سەل تەسكىن تاپتى. رامىلە بىلەن خەنزۇ ئوقۇتقۇچى بىر ساندۇق دورىنى قويۇپ، ئۆيدىكىلەرگە روزى ئاخۇننىڭ دوراسىنى ۋاقتىدا ئىچكۈزۈشنى تاپىلاپ خوشلىشىپ قايتىپ كېتىشتى. يولغا چىقىشتىن بىر كۈن بۇرۇن، ئاخشىمى رامىلە زەينەپخان بىلەن ھېلىمىگۈلدىن تارتىنىپمۇ ئولتۇرماي:

ــ ئۇ تېپىلغۇسىز ئېسىل بالا ئىدى، مۇئەللىملىرىمىز ئۇنى كاللىسى بەك ئۆتكۈر، كەلگۈسىدە چوڭ ئىشلارنى قىلىدۇ، دەيتتى. مەن ئۇنى شۇنچىلىك ياخشى كۆرەتتىم، ئىسىت، ئىسىت، ــ دەپ بۇقۇلداپ يىغلىدى.

روزى ئاخۇن توغراقلىقتا بىر مەزگىل تىنچ ياشىدى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى تورىسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە يەتتىنچى باب

بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرىغا نېمە دېگۈلۈك. ئالىي مەكتەپنى يېڭىلا پۈتكۈزۈپ ياشلىق تۇيغۇلىرى ۋە شېئىرىيەت ئىلاھىنىڭ سېھرىلىك قاناتلىرىدا پەرۋاز قىلىۋاتقان ۋاقىتلىرىمدا ئەگەر بىرىكىم ماڭا «پات ئارىدا بىر مەھبۇسقا ئايلىنىپ، تارىم چۆللۈكىدە 20 يىل ئەمگەك قىلىسەن» دېگەن بولسا، مەن قاقاقلاپ كۈلۈپ ئۇنى سارىڭ دېگەن بولاتتىم. ئاشۇ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىدا، بىر كۈنلۈك ئېغىر ئەمگەكتىن ھېرىپ ـ ئېچىپ، توپا ۋە تەرگە چۆمۈلگەن ھالدا قايتىپ كېلىپ، قەپەستىك تار، ھاۋاسى بۇلغانغان گۇندىخانىنىڭ سېمونت تورۇسىغا قاراپ ياتقىنىمدا، يەنە بىرى ماڭا: «بىر كۈنلەردە سەن چوڭ شەھەردە، داڭلىق بىر ئورۇندا ئىشلەيسەن، ئامەت، مۇھەببەت ۋە شېئىرىيەت ئىلاھى ساڭا يەنە قۇچاق ئاچىدۇ» دېگەن بولسا مەن ئۇنىمۇ ئالدامچىغا چىقىرىۋەتكەن بولاتتىم. ئەمما، رېئاللىق ئۆزگىرىش ۋە مۆجىزىلەرگە شۇقەدەر باي ئىكەنكى، ئۇنىڭ ئالدىدا ئىنسان ئەقلى چولتا، ھەرقانداق يازغۇچىنىڭ قەلىمى گال ئىكەن. بۇ تەقدىرنىڭ ئىشمۇ؟ تەقدىر بىر كىملەرنىڭ قولى ئارقىلىق يەنە بىر كىملەرنىڭ ھايات ـ ماماتى ۋە تۇرمۇش يولىنى بەلگىلەمدۇ؟ ئەگەر تەقدىر مەۋجۇت ئەمەس، تاسادىپىيلىق مەۋجۇت دېسەك، تاسادىپىيلىق دائىم ئالاھىدە بىر كىملەرنىلا ساقلاپ تۇرامدۇ؟

دادام بىر كۈپلىت شېئىر ئۈچۈن گۇناھسىز بىر قىزنىڭ ئۆلۈمىگە سەۋەبچى بولغىلى تاس قالغاندا، ئۇنى نىكاھىغا ئېلىپ

قۇتۇلدۇرۇپ قالغانىكەن. مەن بۇ ھېكايىنى كىچىك ۋاقىتلىرىمدا ئانامدىن ئاڭلىغان. ئانام ھايات ۋاقىتلىرىدا دادامنى قەھرىمانىدەك كۆرەتتى. ئۇنىڭ ئۆچۈنلا ياشايتتى. مەن بىر كۆپلەت شېئىر ئۆچۈن 20 يىل تۈرمىدە ياتتىم. 43 يېشىمدا ئۆيلەندىم. دادام 62 يىل ئۆمۈر كۆردى. مەن قانچىلىك ئۆمۈر كۆرەرمەن؟

دادامدەك ئۆمۈر بويى شېئىرغا ھەۋەس قىلىپ ئۆتكەن ئادەم ئاز بولسا كېرەك، ئۇنىڭ ئىككى ـ ئۈچ ساندۇق كىتابى بار ئىدى. ھەممىسى ئەينى دەۋرنىڭ ئۇستا خەتتاتلىرى تەرىپىدىن كۆچۈرۈلۈپ، سىپتا تۈپلەنگەن، قېلىن مۇقاۋىسىغا ئىمىر ـ چىمىر رەڭلىك نەقىش ياكى گۈللەرنىڭ رەسىمى سىزىلغان كونا كىتابلار ئىدى. مۇقاۋىدىكى گۈللەر ماڭا خۇددى راست گۈللەردەك كۆرۈنگەنلىكتىن دائىم قولۇمنى ئۇزىتىپ سىلاپ باقاتتىم. مۇقاۋىدىكى خەتلەرنى ھەجىلەپ ئوقۇپ چۈشەنمەي، دادامدىن سورىسام، ئۇ ماڭا: «سەن بىلمەيسەن، سەل چوڭ بولغىن، شۇ چاغدا بۇلارنى ئۆگىتىمەن، مۇشۇ كىتابلىرىمنى كېيىن ساڭا قالدۇرىمەن» دەيتتى. بىكار ۋاقىتلىرىدا تاۋار ياغلىقىغا ئوراپ تەكىنىڭ تېگىگە تىقىپ قويغان بىرەر كىتابنى ئېلىپ ئوقۇپ ئولتۇراتتى. زوقلىنىپ كەتكەن ۋاقىتلىرىدا مېنى ئالدىغا چاقىرىپ، «كۆردۈڭمۇ ماۋۇ مىسرانىڭ چىرايلىقلىقىنى» دەپ ئۇنلۈك ئوقۇپ، تەھلىل قىلىپ كېتەتتى ياكى ئۆزىنى باسالماي، ساقال ـ بۇرۇت باسقان ئاغزىنى مىدىرلىتىپ كىچىك بالىلارچە خىرىلداپ كۈلەتتى. بىر قېتىم، خېمىر يۇغۇرۇۋاتقان چوڭ ئانامنى چاقىرىپ شېئىر ئوقۇپ بېرىۋاتقان چېغىدا، چوڭ ئانامنىڭ خېمىر يۇقى قوللىرىنى سلكىپ خاپا بولۇپ چېچىلىپ كەتكىنى ھېلىمۇ ئېسىمدە. دادام ماڭا: «شېئىر ئوقۇپ بەھر ئېلىش قالتىس ھۇزۇرلۇق ئىش، سەن شېئىر ئوقۇ، لېكىن شېئىر يازما. يازغاندىمۇ خەقلەرگە كۆرسىتىپ، داڭلاپ يۈرمە. ئاۋۇلى ئەزەلدىن شېئىر يازغان ئادەمنىڭ ياخشى كۈن كۆرگىنى

كتاب تورى يىڭى
www.uyghurkitap.com

هەم ئۆز ئەجىلىدە ئۆلگىنى ئاز» دەيتتى. دادامنىڭ بۇشۇ گېپى مېنى شېئىرغا قىزىقتۇرۇپ قويغانىدى. مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا مەدرىسەدە يادلىغان شېئىرلارنىڭ ئۇسلۇبىدا بىر شېئىر يېزىپ باققانىدىم، مۇئەللىمگە ياراپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن «بالا شائىر» ئاتىلىپ، ھەر خىل پائالىيەتلەردە «شېئىر» دېكلاماتسىيە قىلىپ يۈردۈم. شېئىرنىڭ نېمىلىكىنى ئالىي مەكتەپتە ئاز ـ تولا ھېس قىلدىم دېسەم بولىدۇ. شۇ چاغلاردا گېزىتلەرگە بېسىلىپ ماختالغان شېئىرلىرىمنى كېيىن ئوقۇپ بېقىپ، ئاددىيلىقىدىن ھەيران قالدىم. شېئىرنى ھەقىقىي چۈشەنگەن ۋاقتىم تۇرمىدىكى ۋاقتىم بولدى. نەلەردىندۇر قولىدا كۆچۈرۈلگەن كىلاسسىك شېئىرلار، چەت ئەل شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرى، ھەتتا تۇرمىدە يېزىلغان شېئىرلار پەيدا بولۇپ قولىدىن ـ قولغا ئۆتۈپ تۇراتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە يارامسىزلىرى يوق دېيەرلىك ئىدى. ھەر مىسرا، ھەر سۆز يۈرەكنى تەسىر قىلىپ قانىنى قاينىتاتتى. ئۇلارنىڭ تەسىرىدە ئىچىمدىن گاھ ئاچچىق، گاھ شېرىن ياكى مۇڭلۇق ھېس ـ تۇيغۇلار ئۆرلەپ، قولۇمغا قەلەم ئالغۇم كېلەتتى. يازغانلىرىمنى پارچە قەغەزگە كۆچۈرۈپ، قەغەزنى سىمەنت ئىنچىكە يىمىرىپ، ئىشتان ـ چاپىنىمنىڭ ئەستىرى ئىچىگە تىقىۋەرگەنىدىم. تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنى رەتلەپ نەشرىياتقا بېرىدىم. «تۇرمىدە يېزىلغان شېئىرلار» ئەنە شۇ قاينىق، چىن ھېسسىياتمىنىڭ مېۋىسى ئىدى. كېيىن ئۇ خىل ھېسسىياتنى نېمىشقىدۇر تاپالماس بولۇپ قالدىم. شۇنىڭدىن قارىغاندا بەزىلەرنىڭ «ھەقىقىي شېئىر ــ قان تامچىپ تۇرغان يۈرەكتىنلا ئۇرغۇپ چىقىدۇ» دېگىنى بىكار بولمىسا كېرەك.

بۇلارنى نېمە ئۈچۈن يېزىۋاتقانلىقىمنى بىلمەيمەن. بەزىدە ئىچىمدىكى نۇرغۇن ئوي ـ پىكىرلەرنى بىرنەچچە كۇپلېت شېئىرغا سىغدۇرۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئويلاپ،

خالىغانچە بىرنەرسىلەرنى يېزىپ باققۇم كېلىدۇ. لېكىن، ئۆزۈمنىڭ نەسرىي يازغۇچىلاردەك يازالمايدىغانلىقىمنى بىلگەنلىكىم ئۈچۈن كۈندىلىك خاتىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان مۇشۇنداق نەرسىلەرنى يېزىپ تاشلاپ قويىمەن. بۇلارنى كۈندىلىك خاتىرە دېگەندىن «ئوي - پىكىر خاتىرىسى» دېگەن مۇۋاپىقراقمىكىن. ئايالىم ئىشتىن چۈشۈپ قايتىپ كەلدى، بالىلىرىمنىڭمۇ كېلىدىغان ۋاقتى بولدى. بۈگۈن مۇشۇ يەرگىچە يازاي.

1985 - يىلى، سېنتەبىر.

ئوتتۇرا ھال چوڭلۇقتىكى ئىشخانىدا تۆتىمىز — ئۈچ ئەر كىشى بىلەن بىر ئايال ئولتۇرىمىز. تۆردىكى ئورۇندا ئولتۇرىدىغان 49 - 48 ياشلاردىكى ساتتار ئىسىملىك ئورۇق، قاتمال، ئوتتۇرا بوي ئادەم بىزنىڭ باشلىقىمىز. ئۇ شىم - كاستۇمنى قاتۇرۇپ كىيىپ، چاچلىرىنى پارقىرىتىپ ياساپ يۇرىدۇ. بەدەن قىياپىتىمۇ ئۆزگىرىپ كەتمىگەنلىكتىن قارىماققا ئەسلىي يېشىدىن خېلىلا ياش كۆرۈنىدۇ. ئۆزىمۇ ھە دىسە «بىز ياشلار ئۇنداق، بىز ياشلار مۇنداق» دەپ قىزىقچىلىق قىلىپ قويىدۇ. تەتقىقات ئورنى ئەسلىگە كەلگەندە قايسىبىر مەكتەپتىن يۆتكىلىپ كەلگەن بۇ ئادەم كەسىپ ئەھلى بولمىسىمۇ، ئاشۇ خۇشچاقچاق مىجەزى بىلەن يۇقىرىدىكىلەر بىلەنمۇ، تۆۋەندىكىلەر بىلەنمۇ چىقىشىپ ئىشلارنى يۈرۈشتۇرىدۇ. مۇھىمى ئۇ ناھايىتى قىزغىن، مەسئۇلىيەتچانلىقىمۇ خېلى كۈچلۈك. زۆرۈر تېپىلغاندا بىزنى ئالداپ ئىشقا سېلىشنىمۇ بىلىدۇ ھەم بىز ئۈچۈنمۇ سۆزلەيدۇ. ئومۇمەن، ئۇ خېلى بولىدىغان ئادەم. ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا قايسىدۇر بىر شەھەردىن يۆتكىلىپ كەلگەن تاجىگۇل ئىسىملىك ياش چوكان جايلاشقان.ئۇ ئۆزىنى «بۇ ئىدارىگە خاتا كېلىپ قاپتىمەن» دەيدۇ. ئېرىنىڭ ئۆزىنى

تۇرۇكرەك بىرەر ئىدارىگە يۆتكەپ كېلەلمىگىنىدەن قاقشاپ، كۈنلىرىنى تېلىفوندا دوستلىرىغا دەرد تۆكۈش بىلەن ئۆتكۈزىدۇ. « ۋېيەي ئاداش، «بارمايمەن دېگەن تۇرۇۋالغىنىڭ بارىسەن» دېگەندەك، مېنىڭ ئۆتەپ - تېشىپ بۇ ئىدارىگە ئورۇنلىشىپ قالغىنىمنى دېمەمسەن ! بۇ يەردە قۇرۇق قەغەز بىلەن توپا باسقان كىتابتىن باشقا نەرسە يوق . كىتاب دېگەنگە قارىسام بېشىم پىر - پىر قايدۇ ئاداش. سائەتنى توشقۇزالماي كۈندە ماگىزىن ئارىلايمەن، هېلىمۇ ئىشخانىمىزدا بىكارلىق تېلېفۇن بولۇپ قاپتىكەن، بولمىسا زېرىكىپ ئۆلۈپ قالىدىكەنمەن دېگىنە...»

تاجىگۈلنىڭ زارلىنىشلىرى ئىچىدە، تۆۋەن تەرەپتىكى دېرىزىنىڭ يېنىدا 33 - 32 ياشلاردىكى دىلمۇرات ئىسىملىك يىگىت بىلەن پېقىر ئىلھامجان ئۇدۇلمۇئۇدۇل ئولتۇرىمىز. خىزمەت تەقسىماتى بويىچە ساتتار كىلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن، مۇرات هازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ نەسرىي ئىجادىيەت تەتقىقاتى بىلەن، پېقىر شېئىرىي ئىجادىيەت تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىمىز. ئىدىيەنى ئازاد قىلىش تەكتلىنىدىغان، ئەدەبىيات - سەنئەتكە ئائىت يېڭى قاراش، يېڭى ئۇسلۇب، ئېقىملار كۆپلەپ ئوتتۇرىغا چىقىۋاتقان، يېڭى كىتابلار، ژۇرناللار كۆپلەپ نەشر قىلىنىۋاتقان بۇ كۈنلەردە كۆپ ۋاقتىمىز كىتاب - ماتېرىيال كۆرۈش بىلەن ئۆتىدۇ. بولۇپمۇ دىلمۇرات باش كۆتۈرمەي كىتاب ئوقۇيدۇ. ئۇ ئىچكىرىدە مەخسۇس ئەدەبىي تەنقىدچىلىك كەسپىنى ئوقۇغانكەن. ئۇنىڭ ئەدەبىيات جەھەتتىكى ئومۇمىي تەربىيەلىنىشى ئالاھىدە ياخشى بولۇپلا قالماي، پىكىر يولى چوڭقۇر هەم ئىجادىي بولغانلىقتىن، بۇ ساھەدىكى چوڭلار ئۇنىڭدىن زور ئۈمىد كۈتۈشىدۇ. مۇراتتەك ياشلاردىن بەش - ئالتىسى بولسا، ئۇيغۇر ئەدەبىي تەنقىدچىلىكى

ئىزىغا چۈشۈپ قالار ئىدى، دېيىشىدۇ. ناھايىتى بىلىملىك ھەم ئابرۇيلۇق بىر پېشقەدەمىز: «بىزنىڭ تەنقىدچىلىك ساھەيىمىز ناھايىتى كەڭ بوز دالاغا ئوخشايدۇ، بۇ يەرگە ئات چاپتۇرۇپ كىرىپ توشقان، تۈلكە ئوۋلىغانلار بولدى. ئەما، ئېيىق، يىلپىز، يولۋاس ئوۋلايدىغانلار چىقمىدى» دېگەنىدى. قارىغاندا مۇشۇ دىلمۇرات ئېيىق، يىلپىز ئوۋلايدىغانلاردىن بولۇپ چىقىدىغاندەك قىلىدۇ. ئېنىقكى، ئېيىق، يىلپىز ئوۋلاش ئۈچۈن مەرگەنلىكلا كۈپايە قىلمايدۇ. خەتەرگە تەۋەككۈل قىلالايدىغان باتۇر يۈرەكمۇ بولۇشى كېرەك. تەنقىدچىلىككە نىسبەتەن بۇ يېگىتنىڭ يۈرىكىدە لاۋۇلداپ تۇرىدىغان بىر ئىشتىياق بار. تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇنىڭدا ھەقىقىي ئىلىم ئەھلىگە خاس سەمىمىيلىك ھەم دادىللىق بار.

مەن بۈگۈنكى ياشلارغا ھەۋەس قىلىمەن. ئۇلارنىڭ شارائىتى نېمىدېگەن ياخشى ـ ھە! ئۆگىنىمەنلا دېسە ئىمكان بار. ئوقۇيمەن دېسە كىتاب ـ ماتېرىيال شۇنچە كۆپ. بىز ياش ۋاقىتلىرىمىزدا بۇنداق ئىمكانىيەتلەرگە ئېرىشەلمىگەنىدۇق. كىتابنى كۆپرەك ئوقۇساڭ «ئاق مۇتەخەسسىس» قالپىقى تەييار تۇراتتى. بىرەر ئېغىز گېپىڭ باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىماي قالسا بېشىڭ كېتەتتى. ئىلاھىم، ياشلىرىمىز، ئەۋلادلىرىمىزنىڭ بېشىغا بۇنداق كۈنلەر كەلمىسۇن.

1986 ـ يىلى مارت.

قولۇمغا قەلەم ئالمىغىلى خېلى كۈنلەر بولۇپ قاپتۇ. بۇ ئارىدا دىلمۇراتنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرى زور غۇلغۇلا قوزغىدى. ئۇ ماقالىلىرىدە نوپۇزلۇق كىشىلەرنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرىنى يېڭىچە تەنقىدچىلىك نۇقتىئىنەزىرى بويىچە تەھلىل، تەنقىد ئاستىغا ئېلىپ، كۆزقاراش، باھالىرىنى دادىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇپ، يۈرىكى ئاجىز كىشىلىرىمىزنى

خىلىلا چۆچۈتۈۋەتكەندى. بۇ ماقالىلەرنى قوللايدىغانلارمۇ، سۆكۈپ تىللايدىغانلارمۇ شۇنچىلىك كۆپ بولدىكى، بىرنەچچە كۈنگىچە ئىشخانىمىزغا دىلمۇراتنى سورايدىغان تېلېفونلار تولا كېلىپ، زادىلا ئارامچىلىق بولمىدى، ئاخىر تېلېفون ئالماس بولدۇق. شۇنداقتىمۇ ئىشخانىغا ئىزدەپ كېلىدىغانلاردىن قۇتۇلغىلى بولمايتتى. بىر كۈنى كېپىنەكتەك ياسانغان ياش بىر چوكان دىلمۇراتنى ئىزدەپ كەلدى. دىلمۇراتنى كۆرۈپ:

ــ ۋىيەي، ماقالىسىنى ئوقۇپ ئادەم ئەيمەنگۈدەك قامەتلىك، قاپىقى يامان بىر ئادەممىكىن دېسەم، قىزىرىپلا تۇرىدىغان بىر بالا ئىكەنغۇ! ھەي بالا، ماقالىنى ئەجەب يېزىۋېتىپسىز، تىلىڭىز نېمانچە ئاچچىق سىزنىڭ، سىز نېمانچە رەھىمسىز؟ ــ دەپ سۆزلەپلا كەتتى. دىلمۇرات ئۇنىڭ گېپىگە گەپ قوشماي، جىممىدە ئاڭلاپ ئولتۇردى. دەسلەپتە قىزىرىپ كەتكەن چىرايى بارا ـ بارا سۈزۈلۈپ، تەمكىن، كىنايىلىك تۇس ئالدى.

ــ ۋىيەي، شۇنچىلا سۆزلەپ كەتسەم، بىر ئېغىز گەپ قىلمايلا ئولتۇرىدا ما بالا، ۋۇي نېمانداق گەپ قىلمايسىز، ھەممە گەپنى ماقالىدە دەپ بولۇپ، سۆزلەيدىغانغا گەپ قالمىدىمۇ يا؟ بۇ يازىدىغان خەقنىڭ ھەممىسى مۇشۇنداق بولامدۇ نېمە؟ بىزنىڭ ئىدارىدە بىرى بار، ئون ئېغىز گەپ قىلساڭ بىر ئېغىز مۆرىمەيدۇ، ھوي، سىزگە گەپ قىلۇاتىمەن، بۇ قانداق ئىش ئىدى؟ دەپ سورىسا، بىر سائەتتىن كېيىن قوپۇپ ھە، شۇنداق ئىشمۇ بارمىتى، دەپ سىزدىن سورايدۇ تېخى...

ھەۋەسكار چوكان بىرەر سائەتچە ئەنە شۇنداق سۆزلەپ چىقىپ كەتتى. تاجىگۈل ئۇنىڭ گەپلىرى بىلەن ئاھاڭىنى شۇنچىلىك ئەينەن دوراپ بىرنەچچە كۈنگىچە ھەممىمىزنى كۈلدۈرۈپ يۈردى.

نېمىسىنى دەيسىز، بىزنىڭ ئۇيغۇردا شائىر، يازغۇچى جىق، «ھەۋەسكار» تېخىمۇ جىق. ئەدەبىيات سورۇنىمىز شۇنداق بىر سورۇنكى، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە بارلىكى قىزىقچىلىقلارنىڭ

ھەممىسى بۇ يەردىمۇ بار. بۇ يازغۇچى، شائىرلارنىڭ بەزىلىرى بىرنەرسە يېزىشنى ئەملدار بولۇشنىڭ يولى دەپ قارايدۇ. نام - ئاتاق ئۈچۈن، قاتاردىن قالماسلىق ئۈچۈن، ياكى قولىدىن باشقا ئىش كەلمىگەنلىكتىن ئاز - تولا چاي - تۇز پۇلى تېپىش ئۈچۈن زورىقىپ يازىدىغانلارمۇ خېلى كۆپ. شائىر - يازغۇچىلىقنىڭ خۇشاللىقىدىن خاپىلىقى، ھۇزۇر - ھالاۋىتىدىن جاپاسى كۆپ بىر خىل مەنىۋى مەنزىل ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىگە تەييار تۇرىدىغانلار يەنە قانچىلىك، بۇنىسى ماڭا نامەلۇم. بىرنېمىلەر قىلىپ بىر - ئىككى توپلام چىقىرىۋېلىپ، قۇرۇق چاقماقتىن ئوت چىقىرىپ يۇرىدىغانلار، گۈرۈھ بولۇپ سورۇنلاردا مەمەدانلىق قىلىشىپ ، يېقىنلىرىنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرسە، كىملەرنىدۇ سۆكۈپ بىر تىينىغا ئالغۇسىز قىلىۋېتىپ كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۇرىدىغانلارمۇ يوق ئەمەس.

قەدىمكى دەۋرده قەلەمكەشلەر يازغان ئەسىرىنى سۇلتانلارغا، بەگ، گىرىتسوگ، كېنەز، خان - پادىشاھلارغا، تەقدىم قىلىشىدىكەن ۋە بۇ ئارقىلىق داڭ چىقىرىپلا قالماي، ئۆزلىرىنى قوغدايدىكەن. بىزنىڭ بۈگۈنكى ئەقىللىق قەلەمكەشلىرىمىزمۇ ئەنە شۇنداقلاردىن يۆلەنچۈك تېپىشقا بەك ئېتىبار بېرىدۇ. دېمىسىمۇ، ئىس - تۈتەككە تولغان بۇ دۇنيادا شائىر - يازغۇچىدىن بوزەك ئادەم يوق. ئۇنىڭ يا پۇلى، يا كۈچى يوق. بوزەكنىڭ قولىدىكى شان - شۆھرەت خۇددى كىچىك بالىنىڭ قولىدىكى ئالماس كۆزلۈك ئۈزۈكىكە ئوخشايدۇ. ئۇنى ھەممە ئادەمنىڭ تارتىۋېلىپ تاقاپ باقىۋىسى كېلىدۇ. ھەسەت، تاما، ئاچ كۆزلۈك ۋەسۋەسىسده قالغان ئادەملەر ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن بارلىق رەزىل ۋاستىلەرنى قوللىنىدۇ. قارامراقلىرى ئۈزۈك ئىگىسىنى بوغۇپلا ئۆلتۈرۈۋېتىشنى قەستلىشىدۇ. ئالماس كۆزلۈك ئۈزۈك بەزىده ئاشۇ رەزىل ساختىپەزلەرنىڭ قولىغىمۇ ئۆتۈپ قالىدۇ. ئەمما، ئۇلاردىمۇ ئۇزاق تۇرمايدۇ. ئۇ بەزىده نەچچه

ئەسىرلەپ يوق بولۇپمۇ كېتىدۇ. توساتتىن ھېچكىم كۆتمىگەن يەردىن كىملەرنىڭدۇر قولىدا يەنە چاقناپ ھەسەت، ئاچ كۆزلۈك گۈلخانلىرىنى لاۋۇلدىتىدۇ. ئەمما، نېمە ئۈچۈندۇر ئۇ ھېچكىمگە بەخت ئېلىپ كەلمەيدۇ.

بەخت دېگەن نېمە زادى؟ مەن ياشلىق ۋاقىتلىرىمدا بىر مەزگىل ئۆزۈمنى بەختلىك ساناپ يۈرگەنىدىم. ئەمما، ئۇنىڭ ساختا، خىيالىي تۈيغۇ ئىكەنلىكىنى بەك كېچىكىپ ھېس قىلدىم.

تۇرمىدىكى ۋاقىتلىرىمدا يورۇق دۇنيانىڭ بىر بۇرجىكىدە ئىككى ئېغىزلىق ئۆيۈم، خوتۇن ـ بالىلىرىم، ئۆزۈمگە تەۋە بىر پارچە ئېتىزىم، كىچىككىنە مېۋىلىك بېغىم بولسا، خالىغاندا يېتىپ، خالىغاندا قوپۇپ، ئېتىزىمغا خالىغانچە تېرىپ تىنچ ياشىسام دەپ ئارزۇ قىلاتتىم. بۇ مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدىكى بەخت ئىدى. قارىغاندا، ئارزۇلىرىم رېئاللىققا ئايلانغاندەك تۇرىدۇ. بىنادىن ئىككى ئېغىزلىق ئۆيۈم، ئەدەبىيات تەتقىقات ئورنىدا خىزمىتىم، ئايالىم، بالىلىرىم بار. مەن يېڭىدىن خىزمەتكە چۈشۈپ، تونۇش ـ بىلىشلىرىم مېنى ئۆيلەپ قويۇشنىڭ غېمىدە يۈرگەندە، دىلمۇرات بىركۈنى مېنى ئۆيىگە چاقىردى. ئۇنىڭمۇ يېڭى توي قىلغان چاغلىرى ئىدى، ئايالى دوختۇرخانىدا ئىشلەيتتى. شۇ كۈنى ئۇلارنىڭ ئۆيىدە يەنە بىر مېھمانمۇ بار ئىكەن. ئۇ دىلمۇراتنىڭ ئايالى دىلنۇر بىلەن بىللە ئىشلەيدىكەن. خۇددى مېنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، 38 ياشقا كىرگۈچە توي قىلمىغانكەن. كېيىن ئىككىمىز ئايرىم ئۇچراشقاندا، مەن ئۇنىڭغا: «قارىغاندا مېنىلا كۈتۈپ تۇرغان ئوخشايسىز» دېدىم. ئۇمۇ ئىككىلەنمەي: «ھەئە، مەن سىزنى كۆرۈپلا مانا بۇ مەن ساقلاۋاتقان ئادەم، دەپ ئويلىغانىدىم» دەپ جاۋاب بەردى. بىز توي قىلىپ بولۇپ، يازدا ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاپ باردۇق. ئۇ مېنى قويۇق چاتقال، دەل ـ دەرەخلىك ئوتتۇرىسىدىكى سوقماق

يول بىلەن كەتكەن بىر قورۇغا باشلاپ كىردى. ئۇنىڭ ياشىنىپ قالغان ئاتا ـ ئانىسى ئىككىسىزنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن قىلىدىغان قىلىق تاپالماي قالدى.

تاماقتىن كېيىن ئايالىم مېنى شەرەت بىلەن ئۆيىنىڭ ئارقىسىدىكى باغقا باشلاپ چىقتى. باغدا مەن ئارزۇ قىلغانىدەك ئاسمان پەلەك ئۇجمىلەر، ئۆرۈك ـ شاپتۇل، ئالما ـ ئانارلار بار ئىكەن. ئىككىنچى يىلى قىزىمىز دۇنياغا كەلدى. ئايالىم 40 ياشتىن ئاشقاندا توسۇشلارغا قارىماي ئوغلىمىزغا قورساق كۆتۈردى. مەن پەرزەنتلىرىم بىلەن ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆرۈۋاتقان چېغىمدا، ئايالىم هورى چىقىپ تۇرغان تاماقنى ئالدىمغا قويۇپ كۆزۈمگە قاراپ: «ئوخشاپتىمۇ؟» دەپ سورىغان چاغلىرىدا ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختلىك هېس قىلىمەن. بۇ بەختكە هېچ نەرسىنى تېڭىشمەيمەن، لېكىن بۇ بەخت قەلبىمدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇرپ كېتەلمىگىنى يوق. مەن دائىم تۇرمۇشۇمدا، روهىمنىڭ چوڭقۇر قاتلىرىدا، هەربىر تىنىقمىدا ئەجەللىك بىر بوشلۇقنىڭ بارلىقىنى سېزىپ تۇرىمەن. بۇ بوشلۇق ئالدىدا ئۆزۈمنىڭ خەستەك ئەرزىمەس، نام ـ نىشانسىز، سايىدەك بىچارە ئىكەنلىكىمنى هېس قىلىمەن. گاهىدا «مەن ئادەم، ئادەم ! مەن خەس ئەمەس، سايە ئەمەس !» دەپ جېنىمنىڭ بارىچە ۋارقىرىغۇم، قانداقتۇر بىر ئىشلارنى قىلىپ ئۆزۈمنىڭ ئادەملىكىمنى ئىسپاتلىغۇم كېلىدۇ. لېكىن تۇڭمەس تىرىكچىلىك غېمى، ئۇنۇتۇلۇش، مۇكاپات ۋەسۋەسىسى، ئوغلۇمنىڭ ئۆپكىسىگە سوغۇق تېگىپ قىزىتىپ قالغانلىقى، قىزىمنىڭ مەكتەپكە كىرىشىگە ئوخشاش ئىشلار پۈت ـ قولۇمنى چەمبەرچاس باغلاپ تۇرىدۇ.

بىركۈنى ئاخشىمى تاماكىنى ئۈزۈلدۈرمەي چېكىپ ئاچچىق خىيالىلار ئىلكىدە بوغۇلۇپ ئولتۇرغىنىمدا، روهىمدىن بىهوشلۇققا ئوخشاپ كېتىدىغان ئازابلىق، ئەمما راهەتبەخش بىر

تۇيغۇ ئۆرلىدى، يۈرەكلىرىم دۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى، دەرھال قولۇمغا قەلەم ئالدىم. «سايىنىڭ مونولوگى» ناملىق شېئىرىم ئاشۇ دەقىقىلەردە بارلىققا كەلدى. كېيىنكى بىرنەچچە ئايدا بەھوشلۇققا ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ خىل تۇيغۇ پات-پات تەكرارلىنىپ تۇردى. يىل ئاخىرىدا «سايىنىڭ مونولوگى» ناملىق توپلامنى نەشرگە تاپشۇردۇم. خۇدا خالىسا كېلەر يىلغىچە يەنە بىرەر توپلام پۈتۈپمۇ قالار.

1995 ـ يىلى ئاپرېل، ئۈرۈمچى.

يىگىرمە سەككىزىنچى باب

مەركىزىي شەھەر بىر قارىساڭ گويا غايەت زور قىمار مەيدانىغا ئوخشايدۇ. بۇ يەرگە سىياسىي، ئىقتىساد، سودا، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى سەرخىللارلا ئەمەس، تۇرلۇك جىنايى ئىشلار «سەرخىللىرى»، تەۋەككۈلچىلەر، قىزىققۇچىلار، تەلەي سىناپ باقىۋچىلار... يىغىلغان. ھېچكىم بۇ يەرگە يىغىلغانلارنىڭ كىملىپ چىقىشى، ئۆتمۈشى، قاچان، نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇرمايدۇ. پۇزۇر ياسىنىپ، ئالتۇنغا پۈركىنىۋالغان بىر ئايال ياكى قېتىپ كىيىنگەن بىر ئەر ئۆزىنىڭ گەپدانلىقىغا، نومۇسسىزلىقىغا تايىنىپ ھاجى، ئۆلىما ، خان ـ بەگ ئەۋلادى، پۇلدار ياكى ھوقۇقدار بولۇۋېلىپ، كىشىلەرنى ئالداپ دەۋر سۈرەلەيدۇ. بۇ يەر پۇل بىلەن ھوقۇقتىن باشقىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ھايات خۇددى چۆرگىلەپ تۇرىدىغان تاۋكاغا ئوخشاش بىر كېچىدىلا ئادەملەرنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەپ، كىملەرنىدۇر ئەزىز، كىملەرنىدۇر خار قىلىدۇ. گەرچە تاۋكادىن يېنى تومپىيىپ كۆرەڭ، خۇشال قايتىپ چىقىدىغانلارغا قارىغاندا، يېنى قۇرۇقدىلىپ، ئۇمىدسىزلىنىپ، ھەتتا ئەسلىي ـ ۋەسلىدىن، ئىززەت ـ ھۆرمىتىدىن، ئەقىل ـ ھوشلىرىدىن ئايرىلىپ چىقىدىغانلار كۆپرەك بولسىمۇ، كىشىلەر يەنىلا ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە باقماي ئۇ يەرگە قاراپ قىستىلىشىدۇ. تاۋكا توختىماي پىرقىرايدۇ. ئاچ كۆزلۈك ۋە تەقەززالىق، ئۇمىد ۋە ئۇمىدسىزلىك، گاڭگىراش، يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم دەيدىغان قارامۇلۇق ئارىلىشىپ كەتكەن قورقۇنچلۇق بىر

كۇچ، بىر ئەسەبىيلىك ئۇلارغا خۇددى ئىبلىستەك ھۆكۈمران. ئۇلارنىڭ پارقىراپ تۇرغان كۆزلىرى پۇلدىن باشقا نەرسىنى كۆرمەيدۇ. قۇلاقلىرىغا تەڭگىلەرنىڭ جىرىڭلىشى ياكى ھوقۇق ـ ئەمەل ۋەسۋەسىسىدىن باشقا ئاۋازلار ئاڭلانمايدۇ. تاكى بىر غەزەپلىك نەرە، ئازابلىق بىر سىلكىنىش ئۇلارنى ئويغاق تۇرۇپ كۆرۈۋاتقان چۈشىدىن ئويغىتىۋەتمىگۈچە ئۇلار شۇنداق ياشايدۇ. كۆپ قىسمى پەقەت سەكرات ئالدىدىلا ياخشىلىق ۋە يامانلىق، دوزاخ ۋە جەننەت دېگەنلەرنى يادىغا ئېلىشىدۇ. ئوشۇقى ئالچۇ چۈشۈپ ئەمەل ـ مەرتىۋىگە ئېرىشكەنلەر، يېنى توم، ئەلپازى يامان، ئالتۇن ـ كۈمۈش، بايلىق ئىچىدە يايراپ يۈرىدىغانلار، پۇلنى غازاڭدەك خەجلىيەلەيدىغانلار شەھەرنىڭ ھەقىقىي غوجايىنلىرىدۇر. ئورماندەك قەد كۆتۈرگەن ئېگىز بىنالارغا ئەنە شۇلار ئەركىن كىرىپ ـ چىقالايدۇ. يوللاردا ۋال ـ ۋۇل پارقىراپ ئەركىن چېپىشىپ يۈرگەن ئېسىل پىكاپلاردا ئەنە شۇلار ئولتۇرالايدۇ. ئەنە شۇلارلا ھايات پەيزىنى سۈرۈپ قەددىنى كېرىپ ياشىيالايدۇ.

رۇستەم پىكاپتا ئولتۇرۇپ ئۇرۇمچىنىڭ بۇلاقبېشى كوچىسىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. چىرايىدىن ھارغىنلىق، بىلىنەر ـ بىلىنمەس بىزارلىق چىقىپ تۇراتتى. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە يايما يېيىپ، قوللىرىغا پايپاق، مايكا، دەزمالاپ پارقىرىتىلغان كونا كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئېلىپ خېرىدارلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ يۈرگەن ئەرلەر، ئاياللار، ئۇششاق بالىلار، قېرى خوتۇنلار، ئىشكىلىرى ئالتۇن يالتىلغاندەك ۋالىلداپ تۇرىدىغان ماگىزىنلارغا كىرەلمەي، باھاسى چۈشۈرۈلگەن ئەرزان مالىلارنى ئىزدەپ يۈرگەن روھى سۇنۇق، مىغ ـ مىغ ئادەملەر يانلىرىدىن ئېقىن سۈدەك ئۆتۈپ تۇرىدىغان ئېسىل پىكاپلارغا پەرۋا قىلىشمايتتى. پىكاپنىڭ سىرتىدىن ئىچىنى كۆرگىلى بولمايدىغان قېلىن ئەينەكى خۇددى پاسىل تامدەك ئىچىدىكى

ئادەملەر بىلەن سىرتىدىكى ئادەملەرنى ئايرىپ تۇراتتى. شەھەر بويىچە قاتناش تەرتىپى ئەڭ قالايمىقان، ئادەملەر بىلەن ماشىنىلار ئارىلاش ماڭىدىغان، ماشىنا يولىنىڭ يېرىمىنى ھارۋا سۆرەپ يۈرىدىغان باققاللار بىلەن ئېلىپساتارلار ئىگىلىۋالىدىغان بۇ رايوندىن ئۆتكۈچە رۇستەمنىڭ قاپىقى تۇرۇلەتتى. نېمانداق قاملاشمىغان خەق بۇ، دەپ ئىچىدە ئۇلارنى تىللايتتى. «تىجارەت قىلسىمۇ يولنىڭ تېشىدا، كۆرسىتىپ بەرگەن يەردە قىلسا بولمامدۇ، ئاۋۇ يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا لاغايلاپ يۈرگەنلەر نېمىشقا پىيادىلەر يولىدا ماڭمايدىغاندۇ» دەپ غۇدۇراپ كېتەتتى. پىكاپ ئادەملەرنى ئارىلاپ جەنۇبىي قوۋۇقتىن ئۆتۈپ كەتكەندىلا ئۇنىڭ چىرايى ئېچىلاتتى. «نۇرلۇق يولى» كەڭ، ئازادە، ئادەملەر شالاڭ ئىدى. بولۇپمۇ «بېيجىڭ يولى»دا ماشىنىلار بەيگىگە چۈشكەن تۇلپاردەك چاپالايتتى. ئۇ بايىقى كۆڭۈل غەشلىكىنى ئۇنتۇپ، شوپۇرنى «ماشىنىنى بەك سىلىق ھەيدەيسىز جۇمۇ» دەپ ماختاپ قويدى. پىكاپ يول بويىدىكى بىر قورۇ تەرەپكە بۇرۇلغاندا، شوپۇرغا چۈشتىن كېيىن بالدۇرراق كېلىشنى تاپىلىدى. ئۇ دوختۇرخاندا يېتىپ قالغان ئاببباس نازىرنى يوقلاپ ئۆتۈپ كەتمەكچى ئىدى. ئۇ پېنسىيەگە چىققاندىن بۇيان تولا ئاغرىيدىغان بولۇپ قالدى. مىجەزىمۇ ئۆزگىرىپ كەتتى، ئۇنىڭ ئاببباس نازىرنىڭ يېنىدا ئۇزاق ئولتۇرغۇسى يوق ئىدى. ئىشقا ماڭغاچ يوقلاپ بارسا، ئاببباس نازىرمۇ ئۇنى تۇتۇپ قالالمايتتى.

رۇستەم ھۆججەت سومكىسىنى كۆتۈرۈپ تۆت قەۋەتلىك بىنانىڭ ئۈچىنچى قەۋىتىدىكى ياسىداق ئۆيىگە كىرىپ كەلگەندە، ئايالى خانقىز ئاشخانىدا قورۇما قورۇۋاتاتتى. ئۇ ئاشخانىنىڭ ئىشىكىنى قىيا ئېچىپ:

ــ لەگمەنما؟ ــ دەپ سورىدى. خانقىز:

ــ ھەئە، قوللىرىنى يۇيۇپ بولغۇچە تەييار بولىدۇ، ــ دېدى.

خەنزۇچە باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان ئوغلى بىلەن بۇ يىل مەكتەپكە كىرگەن قىزى ئىشكىتىن تەڭلا

كىرگەندە، ئۇ يېڭى ئالغان رەڭلىك تېلېۋىزورىدىن خەۋەر كۆرۈۋاتاتتى. بالىلار دادىسىنىڭ يېنىدا ئەدەپ بىلەن ئولتۇرۇپ تامىقىنى يېيىشتى. قىزى ئايگۈلنىڭ كارتون فىلىم كۆرگۈسى بولسىمۇ، دادىسىغا دېيەلمەي، يېڭى ئۆگەنگەن خەنزۇ تىلىدا ئاكىسىنىڭ قۇلىقىغا: «ئاكا، دادامغا سەن دەپ باقە، بىردەم قورچاق كۆرەيلى» دەپ پىچىرلىدى. ئاكىسى دادىسىغا گەپ قىلىشتىن ئەيمىنىپ: «ئۆزۈڭ دە» دېدى. ئايگۈل يىغلىغۇدەك بولۇپ: «جېنىم ئاكا، ماقۇل دېگىنە، كۈندە چۈشتە قويىدىغان چاشقان بىلەن ئۆردەك كارتون فىلىمىنى سەنمۇ كۆرىسەنغۇ؟» دەپ يالۋۇردى. ئاكىسى يەنە: «دادام ساڭا ئامراق، سەن دېسەڭ چوقۇم قويۇپ بېرىدۇ» دەپ تۇرۇۋالدى. تالىشا ـ تالىشا ئۇلارنىڭ ئاۋازى ئۇنلۇك چىقىپ كەتتى. ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىنىڭ مۇھىم بىر پائالىيىتىنى پۈتۈن زېھنى بىلەن كۆرۈۋاتقان رۇستەم قاپىقىنى تۇرۇپ:

ـــ نېمە غەلۋە بۇ! ئالىم، ئېشىكىنى يەپ بولغان بولساڭ، ئۇكاڭنى ئېلىپ مەكتىپىڭگە ماڭمامسەن ! ـــ دېدى.

ـــ ئۇكام چۈشتىن كېيىن مەكتەپكە بارمايدۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا سەنچۇ؟

ـــ تېخى بالدۇر، ھېلىراق ماڭىمەن.

ـــ ئەمىسە ئۆيگە كىرىپ ئۇخلاڭلار.

ئايگۈل دومسايغىنىچە ئاكىسىنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەتتى. رۇستەم خەۋەرنى كۆرۈپ بولۇپ، ئايالى ئەكىرىپ بەرگەن ياستۇقنى بېشىغا قويۇپ سافاغا قىڭغايدى. ئادەتتە تاماقنى يەپ بولۇپ بىر پەس ئۇخلىۋالاتتى. بۈگۈن ئۇيقۇسى قېچىپ كەتتى. بۇنىڭغا تېلېۋىزوردا چىققان باشلىققا ھەمراھ بولۇپ يۈرگەن ئاق سېرىق، ئېگىز بويى بىر ئادەم سەۋەبچى بولدى.

رۇستەم ۋىلايەتتىن ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىگە ئىككى يىللىق ئوقۇشقا بارغانىدى.

ئوقۇش جەريانىدا ئۇ ئاشۇ ئادەم بىلەن بىر ياتاقتا ياتتى. ئۇ ئادەم رۇستەمنىڭ تۇزۇك ئىش كۆرمىگەن، سەھرالىققا خاس «تومپاي» لىقى ئۆزگەرمىگەن كۆڭلى تۇز، ساددا يىگىت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئەتىگەن - ئاخشاملىرى ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئىشلارنى ئېزىپ چۈشەندۈردى. رۇستەم ئۇنىڭ سۆزىنى ئەتراپىدىكى ئىشلارغا بىرلەشتۈرۈپ تەھلىل قىلىپ، بۇ يەردە ئوقۇۋاتقانلارنىڭ بوش ئادەملەردىن ئەمەسلىكىنى، ھەممىسىنىڭ كۆڭلىدە ئېنىق نىشان بارلىقىنى، نىشان ئېنىق بولغاندا ۋە شۇ نىشانغا قاراپ پەم - پاراسەت بىلەن ئىلگىرىلىگەندىلا مەنزىلگە يەتكىلى بولىدىغانلىقىنى، سەللا بوشاڭلىق قىلغۇچىنىڭ بۇ سورۇندىن رەھىمسىزلىك بىلەن شاللاپ تاشلىنىدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدى ۋاللىدە يورۇپ، ئىلگىرى تېگىگە يېتەلمىگەن نۇرغۇن سىرلىق ئىشلارنىڭ تۈگۈچلىرىمۇ بىر - بىرلەپ يېشىلدى. ئۇ ئاشۇ ئادەمدىن كېيىنىش، يۇرۇش - تۇرۇشنىلا ئەمەس، كېرەكلىك ئادەملەر بىلەن قانداق يېقىنلىشىشنى، قانداق يەردە ھاراق ئىچىشنى، سورۇندا قانداق قىلىپ باشقىلارنى ئاغزىغا قارىتىشنى، ئۆگىنىشلەردە قانداق پىكىر بايان قىلىشنى ئۆگەندى. ئىككى يىل سەگەك ئادەم ئۈچۈن قىسقا ۋاقىت ئەمەس. مۇشۇ ئىككى يىلدا ئۇ سەھرالىققا خاس تۇزلۇكىنى، گەپلىرىدىكى توغراق پۇرىقى، لىيۇ لىگودىن ئۆگەنگەن خېنەنچە تەلەپپۇزنى ئۇزۇل - كېسىل تاشلىدى. ئەۋزەل تۇرمۇش شارائىتى، روھىي ئازادلىك ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا گۈدەك ۋاقىتلىرىدىن تارتىپ ئورناپ كەتكەن جاپالىق تۇرمۇشنىڭ ئىزنالىرىنى سۈرۈپ چىقىرىپ، ئۇنى باشقىچىلا بىر ئادەمگە ئايلاندۇردى. ئۇنىڭ رەڭگى ئاقىرىپ، ۋاقىتسىز قورۇقلىرى تۇزلەندى. قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى قوي كۆزلىرى چاقناپ، تەكلىماكان ئەتراپىدا ياشاپ كەلگەن قەدىمكى، قاۋۇل بىر ئىرقىغا خاس ئالاھىدىلىكلەر، توغراقلىققا زور ئۆزگىرىشلەر ئېلىپ كەلگەن ئەجدادى قۇتلۇق ھاجى بىلەن

چوڭ دادىسى ۋىلاخۇنبايىنىڭ بوي ـ بەستى، سۇرى، پەم ـ پاراستى گويا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا قايتا زاھىر بولغاندەك.

ئۇ ئوقۇش پۈتكۈزۈپ كېلىپ، ئۇزاقتا قالماي نازارەت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولدى. نازارەتتىكى يۇقىرى ـ تۆۋەن باشلىق، پۇقرالار بىلەن تېزلا چىقىشىپ، بىراقلا ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالدى. ئۇنىڭ بۇنداق تېز ئۆسۈپ كېتىشىنى ئاباباس نازىرمۇ ئويلىمىغاندى. ئۆزى سەھرادىن چاقىرتىپ ئەكىلىپ ئوقۇشقا كىرگۈزۈپ قويغان، ئائىلىسىدە بالا باقتۇرغان قېينىسىڭلىسىغا چېتىپ قويغان بۇ ساددا بالىنىڭ بۇنچە تېز ئېچىلىپ، شاخلاپ، بۇقەدەر ئۆزگىرىپ كېتىشىنى تەخمۇ ئويلىمىغاندى.

قانداقلا بولمىسۇن، رۇستەم ھازىر باشلىقلارمۇ، پۇقرالارمۇ ئېتىراپ قىلىدىغان «قولىدىن ئىش كېلىدىغان، پىچىقى كېسىدىغان» ياش كادىر. ئۇ ھەرقانداق يەردە گېپىنى ئۆتكۈزەلەيدۇ. توساقلارنى بۆسۈپ ئىشنى يۈرۈشتۇرەلەيدۇ. بىر ئاماللارنى قىلىپ ھاجەتمەنلەرنىڭ قېينىچىلىقىنى ھەل قىلىپ بېرەلەيدۇ. شۇڭا، كىشىلەر ئۇنىڭغا نازىرلاردىن بەكرەك ئىشىنىدۇ، ئۇنى ياخشى كۆرىدۇ. دېمىسىمۇ بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە قائىدە ـ تۈزۈم، پىرىنسىپ دېگەندەك قۇرۇق گەپلەر ھېچكىمنىڭ قۇلىقىغا خۇشياقمايدۇ. خاتالىشىشتىن قورقماسلىق، ۋاستە تاللىماسلىق كادىرلارنىڭ ئىدىيەسى ئازاد بولغانلىقنىڭ بەلگىسى دەپ قارىلىدۇ. پۇقرالارمۇ «پارا ئالسىمۇ، ئاشنا ئوينىسىمۇ مەيلى، قېينىچىلىقىمىزنى ھەل قىلىپ بەرگىنىلا ياخشى كادىر» دېيىشىدۇ.

رۇستەم مۇشۇ يىللاردا ئۆزىنىڭ قىممىتىنى قايتا تونۇدى. ئۆزىگە ئىشىنىدىغان، ئۆزىنى خېلى ـ خېلى ئادەملەردىن ئۈستۈن كۆرىدىغان، قەددىنى تىك تۇتۇپ سالماق چامداپ ماڭىدىغان، ئانچىكىم ئىشلارنى پىسەنتىگە ئالمايدىغان بولدى. چىرايى، گەپ ـ

سۆزلىرىدە قەھر پەيدا بولدى.

نازارەتكە يېڭىدىن يۆتكىلىپ كەلگەن شۇجىنى كىشىلەر «كىتابنى كۆپ ئوقۇغان، تالىپ مەجەز ئادەم ئىكەن، بىر كىمگە ئالدىراپ قاپاق ئاچمايدىكەن» دېيىشەتتى. رۇستەم ئۇنى ئاستىرتىن كۆزىتىپ، ئادەتتە سوغۇق چىراي يۈرگىنى بىلەن ئىككى رومكا ئىچىۋالسا ئېچىلىپ مۇڭداشقاق بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى، توختىماي ئوقۇغان كىتابلىرى، ئوي - پىكىرلىرىنى سۆزلەپ كېتىدىغانلىقىنى سېزىۋالدى. رۇستەم خىزمەت ئىشىنى باھانە قىلىپ ئۇنى بىرنەچچە قېتىم يوقلاپ كىردى. ھەر قېتىمدا شۇجى ھاراق قۇيۇپ بېرەتتى. بىرەر - ئىككى رومكا ئىچىشكەندىن كېيىن ئۆزىنى باسالماي جاھاننىڭ ئىشلىرىدىن تارتىپ ئىدارىدىكى ئىشلارغىچە سۆزلىگىلى تۇراتتى. رۇستەم ناھايىتى قايىل بولغان ھالەتتە ئۇنىڭ گەپلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى. نۆۋىتى كەلگەندە شۇجىغا ئۆزىنىڭ بالىلىق ۋاقتلىرىنىڭ نەقەدەر جاپادا ئۆتكەنلىكىنى، لېيۇ لىگۇنىڭ ئۆزىنى قانداق تەربىيەلىگەنلىكى، قانداق يول كۆرسەتكەنلىكىنى ھاياجان بىلەن سۆزلەپ كېلىپ:

— مەن ياش ۋاقتىمدا لېيۇ شۇجىنىڭ ئاتىلارچە غەمخورلۇقى ۋە شاپائىتىگە ئېرىشكەنىدىم، ئەمدىلىكتە سىزدەك دانا ئۇستاز ھەم رەھبەرگە ئېرىشتىم، مەن ھەقىقەتەن تەلەيلىك ئىكەنمەن، — دەيتتى. شۇجىنىڭ يۇقىرى گىرادۇسلۇق كۆزەينەك ئارقىسىدىكى كۆزلىرى ياشاڭغىرىغاندەك پارقىراپ قالاتتى. ئۇ تەخىمۇ ئېچىلىپ:

— ھەي رۇستەم، سىلەر ئۇيغۇرلار ئاق كۆڭۈل، ئوچۇق - يورۇق، مەرد كېلىسىلەر، ھېيلە - مىكىر بىلەن شۇغۇللانمايسىلەر. مەن سىلەرنىڭ مۇشۇ خاراكتېرىڭلارنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن ؟! — دەيتتى.

— توغرا دەيسىز، لېكىن بىز خەقنىڭ كۆزىمىز كىچىك،

نەزىرىمىز قىسقا، چوڭ تەرەپنى كۆرەلمەي ئۇششاق ئىشلارغا ئېسىلۋالىمىز. بۇ بەلكىم ئىدىيەنىڭ تولۇق ئازاد بولمىغانلىقىدىن بولسا كېرەك، ــ دەپ جاۋاب بېرەتتى رۇستەم.

ۋاڭ شۇجىنىڭ ئۆيى ناھايىتى ئاددىي ئىدى. ئىدارىدىكىلەر ئارىسىدا «ۋاڭ شۇجى ئىلگىرى ئىشلىگەن جايدا بەزىلەر پۇل، چەت ئەللىك قىممەت باھالىق سائەتلىرىنى تەقدىم قىلسا ئالمىغانكەن، ئۇ زادى پارا ئالمايدىكەن» دېگەندەك گەپ ـ سۆزلەر تارقالغانىدى. رۇستەم شۇجى بىلەن ئارىلىشىش جەريانىدا ئۇنىڭ خەتتاتلىق بىلەن قەدىمكى زامانىنىڭ فارفۇر بۇيۇملىرىغا قىزىقىدىغانلىقىنى، قىزىپ قالغان چاغلىرىدا شىرەگە تىزىپ قويغان ئاددىي بىر لوڭقا ياكى كومزەكنى ئېلىپ پالانى دەۋرده ياسالغان، پوكۇنى داڭلىق شائىرنىڭ شېئىرى چۈشۈرۈلگەن، دەپ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كېتىدىغانلىقىنى بايقىدى. رۇستەم ئاسارئەتتىقە ساھەسىدىكى تونۇشلىرىنى ئىشقا سېلىپ، پۇلنىڭ كۆزىگە قارىماي گۈللىرى ئازاده، شەكلى ئۆزگىچە لوڭقىدىن بىرنى سېتىۋالدى. بىركۈنى ئاخشىمى ئۇنى كونىراق لاتىغا ئوراپ ۋاڭ شۇجىنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كىرىپ:

ــ ۋاڭ شۇجى، ئىلگىرى مەن بىرىگە كىچىككىنە ياخشىلىق قىلىپ قويغانىدىم. ئۇ ماڭا مىننەتدارلىق يۈزىسىدىن بۇ نەرسىنى ئېلىپ كەپتۇ. مەن ئۇنىڭ نەچچە پۈلغا يارايدىغانلىقىنى، قىممىتى بار ـ يوقلۇقىنى بىلمەيمەن، ئايالىمۇ سەل كالانپاي، بەرىبىر سۇندۇرۇپ قويىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە بۇنى سىز ئىشلىتىڭ، ئىچىگە گۈل چىلاپ قويسىڭىزمۇ بولىدىغۇ، ــ دەپ شىرەگە قويۇپ قويدى.

ۋاڭ شۇجى سەل ئىككىلەنگەندەك بولۇپ تۇرۇپ قالدى ـ يۇ، لوڭقىغا قارىغانچە كۆزلىرى پارقىراپ، كۆزىنى ئۇنىڭدىن ئۈزەلمەي قالدى. ئاخىر ئۇنى قولىغا ئېلىپ ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ،

گاھ تىرىكشتىپ ئۇرۇپ بېقىپ، گاھ سىلاپ بېقىپ ئاغزىنى يۇمالمايلا قالدى. ئۇ قېلىن بىر لوپا ئەينەكنى ئېلىپ چىقىپ لوكۇمنىڭ تېگىدىكى قانداقتۇر سىزىق - بەلگىلەرنى تەكشۈرگىلى تۇرغاندا، رۇستەم ئۆزىنىڭ بۇ يەردە ئارتۇقچە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى - دە، ئاستا پۇتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ھەر ئىككىسى لوكۇما توغرۇلۇق ئېغىز ئېچىشمىدى. رۇستەم ھېچ نەرسىنى بىلمىگەندەك يۈرۈۋەردى.

ئۇزۇنغا بارماي شۇجى رۇستەمنى «مىللىيلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ياراملىق، ياش كادىر» دەپ ماختايدىغان بولۇپ قالدى. پېنسىيەگە چىققان مۇئاۋىن نازىرنىڭ ئورنىغا كىمنى قويۇش ھەققىدە مۇزاكىرە بولغاندا، ئۇ بىرىنچى بولۇپ رۇستەمنى كۆرسەتتى. رۇستەم ئۇ يىلى گەرچە مۇئاۋىن نازىر بولۇپ ئۆسەلمىگەن بولسىمۇ، ئەپسۇسلىنىپ كەتمىدى. بەلكى تېخىمۇ روھلىنىپ، يېڭى ئۆسكەن مۇئاۋىن نازىر بىلەن، ھەتتا ئۆزىگە قارشى پىكىر بەرگەن باشلىقلار بىلەن چىقىشىپ ئىشلەپ كەتتى.

رۇستەمنىڭ ئىشىنىڭ يولىنى بىلمىدىغان، تەدبىرلىك ھەم ئىستىقباللىق كادىر ئىكەنلىكىگە كۆپ قىسىم كىشىلەر چىن كۆڭلىدىن تەن بېرىشتى. رۇستەم ئۇچۇن مۇشۇنىڭ ئۆزى يېتەرلىك ئىدى.

رۇستەم خىيال سۈرۈپ شۇ يەرگە كەلگەندە، ئۆزىچە كۈلۈمسىرىدى، «راست، ھازىرچە مۇشۇمۇ يېتىدۇ» دەپ ئاۋازىنى چىقىرىپ تەكرارلاپ قويدى. نېرىقى ئۆيدىن ئايالىنىڭ:

— نېمە دەۋاتىسىز؟ بىر نەرسە لازىممۇ؟ چاي دەملەپ بېرەيمۇ - يا؟ — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئايالى پەتنۇسقا تىزىلغان چەينەك بىلەن پىيالىنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپ چىقىپ كەتتى. ئۇ قېنىق دەملەنگەن چاينى ئالدىرىماي ئىچكەچ ئاباباس

نازىرغا دەيدىغان گەپلىرىنى ئويلىدى.

رۇستەم كادىرلار كېسەلخانىسىنىڭ يالغۇز كىشىلىك ياتقىغا كىرگەندە، ئاببىاس نازىر ياستۇقىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ئوغلى دىلمۇرات بىلەن پاراڭلىشىۋاتاتتى. رۇستەم ئۇلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ، سابىق نازىرنىڭ بىرەر قۇر ئەھۋال سوراپ بولۇپ، كەمتەرلىك بىلەن ئاياغ تەرەپكە ئۆتۈپ ئولتۇردى. ئۇلار ئۇنىڭ كىرىپ كېلىشى بىلەن ئۇزۇلگەن سۆھبىتىنى داۋاملاشتۇرالماي، بىر پەس جىم بولۇپ قالدى. دىلمۇرات قانداقتۇر بىر ئىشنى ئويلاۋاتقاندەك يەرگە قاراپ ئولتۇراتتى.

— ئەھۋاللىرى قانداق، كاتتا يازغۇچى؟ ئۆزلىرىنى ئۇلۇغ ئەسەرلەرنى يېزىۋاتىدۇ دەپ ئاڭلىدۇق، — دېدى رۇستەم كۈلۈپ تۇرۇپ، — خانقىزغا بىللە بېرىپ كېلەيلى دېسەم، «دىلمۇرات ئاكام ئالدىراش ئىكەن، كىتاب يېزىۋېتىپتۇ»لا دەيدۇ. بىردەممۇ بىكار ۋاقتى يوقمىكەن، دېسەم، «كىچىك ئۆيىدىن زادىلا چىقمايدىكەن» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ بولاپتۇ، ئاۋارە قىلمايلى، ئەمىسە، دېدىم. شۇغىنىسى بەزىدە ئادەمنىڭ يېقىن ـ يورۇقلىرى بىلەن دىدارلىشىپ، مۇڭداشقۇسى كېلىپ قالىدىكەن.

دىلمۇراتمۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— ئۇنچىلىك ئالدىراشمۇ ئەمەس. رۇستەم جۇرېن بارسا ھەرقانچە ئىش بولسىمۇ قويۇپ تۇرالايمىز. ھەقاچان ئۆزۇڭلىنىڭ ۋاقتى چىقمىغاندۇ. مەيلىغۇ، سالامەتچىلىك بولسىلا، ھامان كۆرۈشكىلى بولىدۇ، — دېدى. دىلمۇرات جىق ئۆزگەرمىگەن، پەقەتلا ئەينى يىللاردىكى باللىق چىقىپ تۇرىدىغان چىرايىنى ئوتتۇرا ياشلىق ئەرلەرگە خاس ئالاھىدىلىكلەر ئىگىلىگەنىدى. دولقۇنسىمان بولۇپ پېشانىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان چېچى ھېلىمۇ شۇ ھالەتتە، پەقەتلا سەل شالاڭلاپ قالغانىدى. ئاببىاس نازىر ئوغلىغا قاراپ نارازى بولغان ئاھاڭدا:

— سەنمۇ كىتاب يازمەن دەپ كېچە ـ كۈندۈز ئۆيگە

بېكىنىۋالماي، ئانچە ـ مۇنچە تالا ـ تۇزگە چىقىپ، ھاردۇق ئېلىپ مېڭەڭلى ئارام ئالدۇرۇپ، ئاندىن ياز. سالامەتلىك ھەممىدىن مۇھىم. مەنغۇ سېنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭنى زادى بىلىپ بولالمىدىم. تەنقىدچى دېگەن نېمىدېگەن گەپ زادى ئۆزى؟ قىلغۇدەك ئىش يوقتەك نېمىشقا بۇنداق ئادەم تەنقىدلەپلا يۈرىدىغان كەسپىنى تاللىۋالغانسەن؟ يازغان ماقالەڭ بىرمۇنچە ئادەملەرنىڭ نارازلىقىنى قوزغاپتۇ. بۇنچىۋالا قىلىپ نېمە جاپا دەيمەن ساڭا، ــ دېدى.

دىلمۇرات گەپ قىلماي ئاچچىق كۈلۈپ قويدى. رۇستەم دەرھال دىلمۇراتقا يان بېسىپ:

ــ ئۇنچىۋالا دەپ كەتمىسىلە، نازىر، دىلمۇراتجان ئاكىمىز قىلغان ئىشنى مەندەك تومپاي ئادەم ھەرگىز قىلالمايمەن. يازغان ماقالىسىنى ئوقۇسامۇ چۈشىنىپ بولالمايمەن. ئۇنچىلىك سەۋىيە يوق ـ تە مەندە. لېكىن، ئانچە ـ مۇنچە كىتاب ئوقۇغان ئادەملەرنىڭ ناھايىتى يۇقىرى باھا بېرىشكىنىنى ئاڭلاپ ئىچىمدە پەخىرلەندىم. دىلمۇراتجان كىچىك ۋاقىتلىرىدىن تارتىپ زادى باشقىچە ئىدى. كۆردىلىمۇ، ھازىرمۇ ھېچكىم قىلالمايدىغان ئىشنى قىلىۋاتامدۇ. قاراپ تۇرسىلا، مۇشۇنداق تىرىشىۋەرسە قالتىس ئادەم بولۇپ چىقىدۇ. تىللىغانلار ئاغزىنى ئېچىپ قېلىۋېرىدۇ، سىلى ھەرگىز باشقىچە ئويدا بولمىسىلا، ــ دېدى.

ئاببىاس نازىر رۇستەمگە رازىمەنلىك بىلەن قاراپ قويۇپ ئوچۇق چىراي بىلەن:

ــ ھە، جۇرېن، ئىدارىدە نېمە گەپ ـ سۆزلەر بار؟ ــ دەپ سورىدى.

رۇستەم ئۇنى قىزىقتۇرىدىغان يېڭىلىقلارنى بىرەر قۇر سۆزلەپ بېرىپ، «يەنە كېلىمەن» دەپ ئۆزرە ئېيتىپ خوشلاشتى. دىلمۇرات ئۇنى كارىدورغا ئۇزىتىپ چىقىپ پەس ئاۋازدا:

ــ گۈلنازنى تېپىپ بىر نەسىھەت قىلىپ قويساڭ بولاتتى.

ئۇ بۇ قېتىم تونۇشتۇرغان لايىھەمۇ ئۇنىڭ تۇرۇۋالغان ئوخشايدۇ. دادام مېنى چاقىرىپ قاينىاپ كېتىۋاتىدۇ، «ياخشى ئائىلىنىڭ بالىسى ئىدى، قولدىن بېرىپ قويسا بولمايتتى. سىڭلىڭ قاچانغىچە مۇشۇنداق يۈرىدىكەن» دەيدۇ. ئۇنىڭغا مەنمۇ نەسىھەت قىلمىدىم ئەمەس، لېكىن مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىمىسا، ــ دېدى. رۇستەم:

ــ خاتىرجەم بول، مەن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ نەسىھەت قىلىمەن، ــ دەپ چىن كۆڭلىدىن ۋەدە بەردى. ئۇ دىلمۇراتنىڭ ئۆزىدىن بۇ گەپنى يوشۇرۇپ يۈرمىگىنىدىن رازى بولدى. تېخىمۇ مۇھىمى، گۈلنازەڭ چىرايلىق قىز بالا بىلەن بىرەم بولسىمۇ ئايرىم پاراڭلىشىۋېلىش، ئۇنىڭ چىرايىغا، سۆزلەشلىرىگە قاراپ ئولتۇرۇش كۆڭۈللۈك ئىش ئىدى.

رۇستەم ئەتىسى گۈلنازغا تېلېفون قىلىپ، ئۇنى يېڭىدىن ئېچىلىغان ئازادە بىر رېستورانغا چۈشلۈك تاماقىقا تەكلىپ قىلدى. ئۆزى رېستورانغا بالدۇرراق بېرىپ، گۈلنازنى ئېلىپ كېلىشكە شوپۇرىنى ئەۋەتتى. ئەنە، گۈلنازمۇ كەلدى. ئۇ ئەينەك ئىشىكتىن كىرىپلا ئەتراپقا قاراپ رۇستەمنى ئىزدىدى. ئۇ ئېگىز، ئىنچىكە بوي، سوزۇنچاق يۈزلۈك، يوغان قارا كۆزلۈك، قاڭشارلىق، ئىككى مەڭزى ھەم لەۋلىرى گىرىم قىلمۇالغانەڭ قىزىل كەلگەن، ئالدىدىن ئۆتكەن ھەرقانداق ئادەم ھەيرانلىق بىلەن كەينىگە بۇرۇلۇپ يەنە بىر قارايدىغان قىز بالا ئىدى. ئەگەر ئۇنى كىچىك ۋاقتىلىرىدىن تارتىپلا تونۇمىغان بولسا، رۇستەمۇ ئۇنى گىرىم قىلمۇاپتۇ، دېگەن بولاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ دادىسىغا ئوخشايتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئاببىاس نازىر ياش ۋاقتىلىرىدا قاش ـ كۆزلىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، مەڭزى قىزىل، كېلىشكەن ئادەم ئىكەنمىش. ئۇنىڭ چىرايىدىن بۇ ئالاھىدىلىكلەرنى ھازىرمۇ كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

رۇستەم گۈلنازغا قاراپ قولىنى كۆتۈردى. گۈلناز ئۇنى كۆرۈپ ئىتتىك ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇلار قىسقىچە سالاملاشتى. ئىككىسىنىڭ چىرايىدىن يېقىنلىق ۋە بىر - بىرىگە ئىشىنىش چىقىپ تۇراتتى. رۇستەم گۈلنازدىن نېمە يېگۈسى بارلىقىنى سوراپ، ئۆزى يەنە بىرنەچچە خىل تاماق، كاۋاپ، سوغۇق ئىچىملىك بۇيرۇتتى. ئۇلار تاغدىن - باغدىن پاراڭلاشقاچ غىزالاندى. سەنئەت ئىنىستىتۇتىدا ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەيدىغان گۈلناز يېقىندىن بېرى قانداقتۇر بىر كىنودا رول ئېلىۋاتاتتى. شۇ ئىشلار بىلەن جەنۇب تەرەپلەرگىمۇ بېرىپ كەلگەنىدى. رۇستەم ئۇنىڭدىن:

— قانداق، ئىشلىرىڭ جايىدا كېتىۋاتامدۇ؟ — دەپ سورىدى. گۈلناز ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەي، بىردىنلا قولىدىكى چوكىنى شاقىقىدە قويۇپ رۇستەمنىڭ كۆزىگە تىكىلدى:

— بولدى ئاكا، تولا گەپ ئەگىتمەي، سورايدىغان سوئالىڭنى سورىغىنا، سەن مېنىڭ توي قىلىشقا زادى نېمىشقا قوشۇلمايدىغانلىقىمنى سورىماقچى، شۇنداققۇ؟ سەن ماڭا نەسىھەت قىلماقچىغۇ؟ سېنى دادام ئەۋەتتى، تايىنلىق. لېكىن، مەن ساڭا دەپ قويايي، ماڭا نەسىھەت قىلىمەن، دەپ ئاۋارە بولما. دادامغا يارىغان ئۇ لايىق ماڭا يارىمايدۇ. مەن ئۇنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بەك ئوبدان بىلىمەن. ئايال كىشىگە يالغۇز ياشاش گۇناھ ئەمەستۇ؟ قانۇنغا خىلاپ ئەمەستۇ؟ ھە، ئۇنداق بولسا مەن يالغۇز ياشايمەن. ئۇلارغا دەپ قوي، مەن بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىسۇن. مەن ھېچكىمگە ئېغىرچىلىقىمنى چۈشۈرمەيمەن. ئۇلارنىڭ يۈزىنى تۆكىدىغان ئىشنىمۇ قىلمايمەن. بولدىمۇ ئەمدى؟ — گۈلناز ئورنىدىن قوپۇپ كەتمەكچى بولغانىدى، رۇستەم ئۇنى تۇتۇۋالدى:

— ئالدىرىما، ئالدىرىمىغىن، مېنى كۆزۈڭگە ئىلىپ بۇ

يەرگە كەپسەن، مېنىڭ بىر ئېغىز گېپىمنى ئاڭلاپ قوي. مەن داداڭ، ئاكاڭ ئوچۇنلا كەلمىدىم. ئۆزۈم ئوچۇنمۇ كەلدىم. سەندىن ئەنسىرەپ كەلدىم. مېنىڭ بىر سىڭلىم بار ئىدى. ئۇنى سەنمۇ بىلىسەن. بىراق، ئۇ ۋاقىتسىز ئۆلۈپ كەتكەن. سەن ماڭا ئاشۇ سىڭلىمدەك يېقىن كۆرۈنىسەن. شۇڭا، مەن سېنى بەختلىك بولسىكەن، تۇرمۇشنىڭ جۇدۇن ـ چاپقۇنلىرىغا ئۇچراپ كەتمىسىكەن، دەيمەن. مەن ساڭا دەپ قويماي گۇلناز، قىز بالا ھەرقانچە جىگەرلىك بولسىمۇ، بەربىر ئاجىز. تۇرمۇشتا ئۇنىڭغا بىر يۆلەنچۈك، ھەمراھ بولمىسا زادى بولمايدۇ. سەن دېگەن ياغنىڭ ئىچىدىكى بۆرەكتەك چوڭ بولغان قىز بالا. تۇرمۇشنىڭ رەھىمسىزلىكىنى، ئادەم دېگەننىڭ بەزىدە يىلان ـ چايانلىرىنمۇ زەھەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلمەيسەن. شۇڭا، ھەرقانداق ئىشتا يەڭگىللىك قىلمىسىڭ بولارمىكىن.

گۇلناز كۆزىدىكى ياشنى يوشۇرۇش ئۈچۈن چەتكە قارىۋالدى. رۇستەم ئۇنىڭ قاتتىق ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى، ئىچ ـ باغرىنى ئۆرتەۋاتقان دەرد ـ ئەلەم تۈپەيلى ئاجىز تېنىنىڭ بوران سوققان ياپراقتەك تىترەۋاتقانلىقىنى سەزدى. ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي ئولتۇرۇپ قالدى.

گۇلناز ئەركە ئۆسكەن، مەغرۇر قىز بالا ئىدى. كىچىكىدىن قىلىمەن دېگىنىنى قىلاتتى. مىجەزى چۈس، سۆزى ئۆتكۈر بولغىنى ئۈچۈن بىر تۈغقانلىرىنلا ئەمەس، ئاتا ـ ئانىسىنمۇ ئاغزىغا قارىتاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ تۇرمۇش ئىشىدىمۇ ھېچكىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدى. خىزمەتكە چىققان يىلى فەرۇخ ئىسىملىك بىر يىگىت بىلەن تونۇشۇپ بىرنەچچە ئاي ئۆتمەيلا توي قىلدى. توي ئاخشىمىلا ئۇنىڭ ماھىيىتى تاشقى كۆرۈنۈشىگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغانلىقىنى، ھەر جەھەتتىن ھەرگىز ئۆزى كۈتكەندەك يىگىت ئەمەسلىكىنى كۆرۈپ يەتتى. يۇ، دەردىنى ئىچىدىن چىقىرالماي قالدى. فەرۇخنىڭ شاللاق، ھاياسىزلىقى،

كۆرەڭلىكى ئۇنى تېزلا ئۆزىدىن سەسكەندۇردى. ئۇ كۆڭلىدە ئەر ـ خوتۇنچىلىق، تۇرمۇش دېگەن مۇشۇنداق بولامدۇ، باشقىلارنىڭ تۇرمۇشى قانداقتۇر، دەپ ئويلايتتى. ھەر كۈنى مەست كېلىدىغان فەرۇخ بىلەن بىللە بولۇش ئۇنىڭ ئۈچۈن چىداپ تۇرغۇسىز ئازاب ھەم خورلۇق ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە يېڭى توي قىلغان ياش ئاياللارغا خاس بەختىيارلىق، خۇشاللىق ۋە ئارزۇ ـ ھەۋەسلەردىن ئەسەر يوق ئىدى. شۇنداقتىمۇ چىشىنى چىشلەپ ئاياللىق بۇرچىنى ئادا قىلىشقا، ئاتا ـ ئانىسى ۋە باشقىلارنىڭ ئالدىدا بەختلىك ياش كېلىنچەكنىڭ رولىنى ئېلىشقا تىرىشاتتى. شۇنداق گاڭگىراپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئۆزىنىڭ ھامىلىدار بولۇپ قالغانلىقىنى بايقىدى. بالىدا نېمە گۇناھ؟ ئۇ نۇرغۇن ئويلىنىشتىن كېيىن بالىنى تۇغۇش قارارىغا كەلدى. قىزى تۇغۇلغاندىن كېيىن بارلىق مېھرىنى ئۇنىڭغا بېغىشلىدى. بالا سەۋەبىدىن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدا ئاز ـ تولا ئىللىقلىق پەيدا بولغانىدى. بىراق، ئۇ تۇغۇتلۇق مەزگىلدە فەرۇخنىڭ ئۆيگە باشقا ئاياللارنى باشلاپ كەلگەنلىكىنى بىلىپ قالدى. فەرۇخ ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ تۇرۇپ توۋا قىلدى ۋە بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق ئىشلارنى قىلماسلىققا ۋەدە بەردى. بىراق، بۇ ۋەدىسىگە ئارقا ـ ئارقىدىن خىلاپلىق قىلىۋەردى. تېخى ھاراق ئىچىپ گۇلىنازنى ئۇرىدىغان بولۇۋالدى. چىرايلىق بېزەلگەن يېڭى ئۆيلەر گۇلنازنىڭ كۆزىگە دوزاختەك كۆرۈنىدىغان بولدى. ئۇ ئاجرىشىش نىيىتىگە كەلگەندىمۇ ھېچكىم ئۇنى نىيىتىدىن ياندۇرالمىدى. گۇلناز قىزى بىلەن بىرنەچچە يىلنى خاتىرجەم ئۆتكۈزدى. قەلب يارىلىرى ئاستا ـ ئاستا ساقىيىپ، ياشلىق تۇيغۇلىرى ئۇرغۇشقا باشلىغاندا، باشقىلار سايە قىلغان بىر ـ ئىككى ئەر بىلەن ئارىلىشىپمۇ باقتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا ھاراقنى بولۇشىغا ئىچەتتى. ساق ۋاقتىدا بىر ئوبدان ئولتۇرغان ئادەملەر مەست بولۇۋېلىپلا قىلىق چىقارغىلى تۇراتتى. گۇلنازنىڭ دوستلىرى

«ئەرلەرنىڭ ماھىيىتىنى بىلەي دېسەڭ، مەست ۋاقىتىنى كۆر» دېگەن گەپ بار، دېيىشەتتى. گۈلناز خۇددىنى، ئىرادىتىنى يوقاتقان ئاشۇ ئەرلەرگە قاراپ سەسكىنىپ رايى يېنىپ كېتەتتى. بۇ قېتىم تۇغقانلىرى سايە قىلغان ئادەمگۇ ئەنە شۇنداق ئەرلەردىن ئىدى.

ــ رۇستەم ئاكا، ئۆيدىكىلەرگە ئېيتىپ قوي، مەندىن ئەندىشە قىلمىسۇن. مەن ھازىر ناھايىتى ياخشى ياشاۋاتىمەن. خۇددى قىز ۋاقىتلىرىمغا يېنىپ قالغاندەك، ئۆزۈمگە بولغان ئىشەنچىم ئەسلىگە كەلگەندەك بولۇپ قالدىم. مەن يەنە بىر ھاراقكەش بىلەن توي قىلسام ئەمدى تۇگىشىپ كېتىمەن. ياش ئۆلۈپ قالمەن ياكى بىرەر ئىش چىقىرىپ قويىمەن. ئۇ چاغدا سىلەر ماڭا نېمە قىلىپ بېرەلەيسىلەر؟

گۈلناز شۇ گەپنى قىلىپ بولۇپ، رۇستەمنىڭ ماشىنا بىلەن ئاپىرىپ قويايى دېگىنىگە ئۇنىماي كېتىپ قالدى. رۇستەم ئادەم شالاڭ رېستورانىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا يالغۇز ئولتۇرۇپ بىر تال تاماكا تۇتاشتۇردى. كۆڭلىدىكى ئوي ـ پىكىرلىرى قالايمىقان، زىددىيەتلىك ئىدى. گۈلنازغا ھەققەتەن ئىچى ئاغرىيتتى. لېكىن، يۈرىكىدە يەنە بىر يىلان قىمىرلاۋاتقاندەك، «خوپ بولدى، سەن ئۆزۈڭنى قالتىس چاغلاپ ھېچكىمنى ياراتماي يۈرەتتىڭغۇ، مانا ئەمدى ئاسماندىن يەرگە چۈشتۇڭمۇ!» دەۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى، ئاشۇ دىلمۇراتمۇ باشقىچە ھاكاۋۇر ئىدى. بۇنى ھاكاۋۇرلۇق دېگىلىمۇ بولماس. سۆڭەك ـ سۆڭىكىدىن قانداقتۇر ئۈستۈنلۈك تۇيغۇسى چىقىپ تۇراتتى. توغراقلىقتىكى ھەممە ئادەم، ھەتتا رۇستەممۇ ئۇنى ئىچكىرىدىن قايتىپ كەلسە، كاتتا ئورۇندا ئىشلەپ، قالتىس ئادەم بولىدۇ، دەپ ئويلايتتى. ئەما دىلمۇرات ۋۇجۇدسىدىكى يوغان بولغان بىلەن كۆزگە ئانچە چېلىقمايدىغان، ئىقتىسادىمۇ يوق بىر ئورۇندا ئەتىدىن كەچكىچە كىتاب غاجىلاپ ئولتۇرىدىغان ئادەم بولدى. ئۇ دىلمۇراتتىن ئۈمىدسىزلەنگەنچە

كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدە «ئەمدى نۆۋەت بىزگىمۇ كەلگەندۇ، بىزمۇ باشقىلارنىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈرگۈدەك ياشاپ باقارمىز» دەپ ئويلاپ خۇشالمۇ بولغاندى. جاھاننىڭ ئىشلىرى شۇنداق ئىكەن. ئابباس نازىر پېنسىيەگە چىقىپ دوختۇرخانىدىن كېلەلمەيدىغان بولۇپ قالغاندى، ئىلگىرى ئەتراپىدىن كېتەلمەيدىغانلارنىڭ ھەممىسى توزۇپ كېتىشتى. ئۇنىڭ ئەتىۋارلىق بالىلىرىنىڭ بىرىمۇ دادىسىنىڭ ئىزىنى بېسىشنى ئويلاشمىدى. شۇنداق قىلىپ بۇگۈنگە كەلگەندە ئابباس نازىر ئائىلىسىنىڭ 50 يىلغا يېقىن داۋاملاشقان سەلتەنىتى ئۆچۈپ قېلىش ئالدىدا تۇراتتى. ئابباس نازىر بارغانچە تولا چېچىلىدىغان، ھېچقانداق ئىشتىن رازى بولمايدىغان، ھە دېسە قاقشايدىغان بولۇپ كېتىۋاتاتتى. بالىلىرىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، رۇستەمگە تولىراق يۆلىنىدىغان، بىر ئىشلاردا ئۇنىڭدىن مەسلىھەت سورايدىغان بولۇپ قالغاندى. رۇستەم ئۇنى ئىلگىرىكىدەك چوڭ كۆرمەسمۇ، بەزى قىلىقلىرىدىن بىزار بولۇپ يېنىدىن چىقىپ كەتكۈچە كۆزى تۆت بولسىمۇ چاندۇرماسلىققا تىرىشاتتى. نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇ ئۇنىڭ ئەينى يىللاردىكى باشپاناھى، يەنە كېلىپ باجىسى ـ دە.

رۇستەم «بۇلاقبېشى» دىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا مېڭ ـ مېڭ ئادەملەر ئارىسىدىن ئىنىسى ئەخمەتنىڭ قارىسىنى كۆرگەندەك قىلدى. ئۇ پىكاپنى توختىتىپ ئىتتىك چۈشۈپ، ئەتراپنى خېلى ئىزدىگەن بولسىمۇ ئەخمەتنى قايتا ئۇچرىتالمىدى. بىرەرىنى ئوخشىتىپ قالدىمىكىن ياكى ئۇنى سېغىنىپ كۆزىگە شۇنداق كۆرۈندىمىكىن ـ ھە؟ ئۇ ئەخمەتكە ئامراق ئىدى. تېتىك، كېلىشىملىك بولغىنى ئۈچۈن ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭ بىر كەتكەنچە يوق بولۇپ كەتكىنى ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە بىر تۇگۇن بولۇپ قالغاندى. بولۇپمۇ زېينەپخان رەھمەتلىك ھەسەن ئاخۇنىنىڭ بىر تال بالىسىنى

ساقلاپ قالالمىدىم، دەپ كۆز يېشى قىلاتتى. ئۇنى ئاز دېگەندەك، روزى ئاخۇنۇمنىڭ كېسىلى ئانىسىغا كۆتۈرۈپ قويۇۋىتىدىغان بولدى. رۇستەم بۇلتۇر ئۇلارنى يوقلاپ بارغاندا ئانىسىنىڭ تونۇيالماي قالدى. ئانىسىنىڭ چاچلىرى ئاقىرىپ كېتىپتۇ. تېخىمۇ ئورۇقلاپ، كۆز ئەتراپى، جاۋغايلىرىدا چوڭقۇر قورۇقلار پەيدا بولۇپتۇ. ئۇ ئەقلىگە كەلگەندىن تارتىپ ئانىسىنىڭ چېچى چۈۋۈلۈپ قالغىنىنى، ساڭگۈل ـ سۈڭگۈل كېيىنگىنىنى كۆرمىگەن. بۇلتۇر بارغىنىدا ئۆيدە ھېلىمىگۈل بار ئىكەن، ئانىسى روزى ئاخۇنۇمنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. رۇستەم ئانىسىنى ئىزدەپ مەھەللىدىكىلەرنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە مەھەللىنىڭ يۇقىرىسىدىكى قومۇشلۇققا باردى. كەچ كىرىپ قالغانىدى. قومۇشلۇق دۆڭدە بىر مومای ئالدى تەرەپكە قاراپ تۇراتتى. تارغاق تەگمىگەن چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن، كونا، كىر كۆڭلەك كىيگەن بۇ ئايال ئۇنىڭ ئانىسى ئىدى. چاچلىرى ئۆسۈپ كەتكەن روزى ئاخۇن سەل نېرىدا ئۆزۈن پۆپۈكلۈك قومۇشلارنى سۇرەپ يۇگۇرۇپ يۈرەتتى. ئانىسى توختىماي: «روزى قارىي بالام، ماڭ ئۆيگە كېتەيلى، مەن ساڭا ئاش ئېتىپ قويۇپ كەلدىم، قورسىقىڭ ئاچمىدىمۇ بالام» دەپ يالۋۇراتتى.

ئاشۇ كۆرۈنۈش رۇستەمنىڭ قەلبىگە چوڭقۇر ئورناپ كەتتى. ئۇ ئانىسىنى ئويلىسىلا، ئاشۇ كۆرۈنۈش كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ، يۈرىكى ئېزىلەتتى. ئۇ روزى ئاخۇننى ئۇرۇمچىگە ئەكىلىپ داۋالىتاي دېسىمۇ ئانىسى ئۇنىمىدى. ئۇ «روزى ئاخۇن كېسەل ئەمەس، ئۇنى دوختۇر داۋالىيالمايدۇ» دەيتتى. ئەينى چاغدا روزى ئاخۇنۇمنىڭ مۇئەللىمى ئەكىلىپ بەرگەن دورىنىمۇ «بۇ دورا ئەمەس، زەھەر ئىكەن، بۇنى ئىچسە بالامنىڭ چىرايى سارغىيىپ مۇردىغا ئوخشاپ قالىدىكەن، ئۇنىڭدىن دېمىدە ياخشى ئەمەسمۇ، بالام تۇردى قارىي، بۇنى ئاچىقىپ ئادەم بارمايدىغان يەرگە تۆكۈۋېتىڭلار» دېگەنىكەن.

ئەجەب ئىش بولدى. ئۇكامنىڭ ياش ئۆمرىگە ئۇۋال بولدى، ئۇ ئاجايىپ ئەقىللىق ئادەم بولغانىدى. ئانامغا تېخىمۇ ئۇۋال بولدى. بۇ ئۇنىڭ بالىلىرىنىڭ راھىتىنى كۆرىدىغان يېشى ئەمەسمىدى. ئۇ ئۆمرىدە ھاياتنىڭ ھېچبىر خۇلۇقىنى كۆرمەي ئۆتكەن ئەمەسمىدى. ئىسىت، ئىسىت...

رۇستەم يانغا قارىغان بولۇپ كۆزىنىڭ بۇرجىكىدىكى يېشىنى سۈرتۈۋەتتى، ئۇدۇلدىكى كىچىك ئەينەكتىن ئۇنى كۆرۈپ قالغان شوپۇر يىگىت ئىچىدە ئەجەبلەندى. بايا ئاشخانىدا سابىق نازىرنىڭ قىزى بىلەن بىرنەمە دېيىشىپ قالغانمىدۇ. چوپچوكى ئەر كىشى ھەرقانچە بولسىمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياش تۆكۈپ يۇرمەس. ئۇنىڭغا كۆڭلى بارمىدىكىن يا؟ بۇ زامانىنىڭ ئادەملىرىنى بىرنەمە دەپ بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بەك چىرايلىق كاساپەت جۇمۇ ئۇ.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

يىگىرمە توققۇزىنچى باب

پەلەك چاقى توختىماي چۆرگىلەپ 1980 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە تەكلىماكان ئاسمىنىدا بورانلىق كۈنلەر تېخىمۇ كۆپەيدى. ئىچ ـ باغرى قۇرۇقدىلىپ تەلۈلەشكەن قۇم ـ بوران كۆتۈرۈلۈشى بىلەنلا قارا بۇلۇتتەك تۇرۇلۇپ كۆكىكە ئۆرلەيتى. بارخانلار، قۇملۇق دۆڭ ـ يوتىلار تىنىمسىز كۆچەتتى. بوران خۇددى ئەسىر ژاراقلىرىنى ھارماي ئۆرۈپ تۇرىدىغان سېھىرلىك قولدەك قۇم ئۆركەشلىرىدە، بارخانلاردا قاتمۇقات ھالقىسىمان ئىزلارنى قالدۇراتتى. تەكلىماكان خۇددى ئۇزاق يىللار، ئەسىرلەرنىڭ سىرـ ھېكمەتلىرىنى باغرىغا بېسىپ ياتقان ھېكمەتلىك كىتابقا ئوخشايتتى.

يىللار تۇردى قارىيىنى 45 ياشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان قاۋۇل دېھقانغا ئايلاندۇرغانىدى. نەچچە ئون يىللىق قاينىاق ئاپىتاپ، جۇدۇن ـ چاپقۇن تاۋلىغان، ئۆڭىدىن ئەينى يىللاردىكى ئاق سېپرىق، يۇمران 18 ياشلىق يىگىتنىڭ قارىسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ھېلىمگۈلمۇ ھازىر تۆت بالىنىڭ ئانىسى. ئۇلارنىڭ چوڭ قىزى ناھىيەدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە قوبۇل قىلىندى. يازلىق تەتىل توشسىلا ئۇ ساۋاقداشلىرى بىلەن ناھىيەگە بېرىپ ياتاقتا يېتىپ ئوقۇيتتى. ھېلىمگۈل ھېلىتىنلا قىزىغا چىدىماي، ئولتۇرسا ـ قوپسا «قىزىم ناھىيەگە كەتسە نەچچە ئايدا بىر كېلەر؟ قېنىنلىپ قالارمۇ؟ شەھەرلىكلەر بوزەك قىلارمۇ؟ سېغىنىپ كەتسەم قانداق قىلارمەن، دەپ كۆز يېشى قىلىشقا باشلىغانىدى، ئۇلارنىڭ ئىككىنچى بالىسى تۇرغۇن

قارىي ئوقۇش بىلەن خۇشى يوق چىقىپ قالغانلىقتىن، باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپلا ئوقۇشتىن توختاپ قالغان. ئۇ ھازىر ئېتىز ـ ئېرىقنىڭ ئىشىغا خېلى پىشىپ قالدى. ئوغۇللىرىنىڭ كىچىكى باشلانغۇچ مەكتەپنى ئەمدىلا پۈتتۈردى. كىچىك قىزى زۇمرەت ئىككىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتىدۇ. زۇمرەتتىن كېيىن ھېلىمگۈل يەنە بىر قېتىم قورساق كۆتۈردى. ئۇ يىللاردا «پىلانلىق تۇغۇت» سىياسىتى يولغا قويۇلۇشقا باشلىغانىدى. بازاردىن كەلگەن دوختۇرلار توغراقلىقتىكى «پىلانسىز قورساق كۆتۈرگەن» ئون نەچچە ئايالنى تىراكتورغا بېسىپ بازارلىق دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ، قورسىقىدىكى بالىسىنى ئالدۇرۇۋەتكەن. شۇ چاغدا ھېلىمگۈلنىڭ بالىسى بەش ئايلىق بولۇپ قالغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھېلىمگۈل تازا ساق بولالمىدى. تۇردى قارىي ئۇنى ناھىيە، شەھەردىكى دوختۇرخانىلارغا ئاپىرىپ باقتى. داخان، تېۋىپقىمۇ كۆرسەتتى. لېكىن، پايدىسى بولمىدى. ھېلىمگۈل بىرنەچچە كۈن ئېتىزغا چىقسا ياكى ئۆي ئىشىغا ئۆزىنى ئۇرۇپ قويسا، بېلىنى ئالالماي ھەپتىلەپ خۇنسىراپ يېتىپ كېتەتتى، شۇڭا تۇردى قارىي ئۇنى ئېتىزغا چىقىشتىن توسۇيتتى. زەينەپخانمۇ ئۆي ئىشىنى ئۆزى جىقراق قىلىپ، ئۇنى يېنىكرەك ئىشلارنى قىلىشقا، ئۆزىنى ئىسسىق تۇتۇپ، قولىنى سوغۇق سۇغا تېگىشلىققا ئۇندەپ تۇراتتى. ئىچى كۆچلۈك، كىچىكىدىن بىردەم بىكار تۇرمايدىغان ئۆگەنگەن ھېلىمگۈل ئۆزىنىڭ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغىنىغا، ياشىنىپ قالغان قېيىنئانىسىنى جاپادا قويغىنىغا، كېسەل ئانىسىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرالمىغىنىغا ئىچى سىيرىلاتتى. كېسەل بىلەن كۆڭۈل غەشلىكى قوشۇلۇپ ئۇنىڭ چىرايىنى ساماندەك سارغايتقانىدى.

ئورما باشلانغان كۈنلەردە، روزى ئاخۇن باشقىلار بىلەن تەڭ

ئورمىغا چىقىپ راسا ئىشلىدى. ئۇچىنچى كۈنى ئاشۇاقىتى بولغاندا، ئورغاقنى تۇتۇپ بىرەر سائەتچە يەرگە قاراپ ئولتۇرۇپ كەتتى. ئارقىدىن ئورغاقنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئالدى ـ كەينىگە چۆرگىلەپ، ۋارقىرىغىنىچە ئۆزىنىڭ ئەتراپىدىكى يەرلەرنى چاپقىلى تۇردى. باشقىلار ئۇنى ئۆزىنى چېپىۋالمىسۇن، دەپ ئەنسىرىشىپ قاراپ تۇردى. ئاخىر بىرنەچچە ئەر كىشى كېلىپ ئارقىسىدىن تۇتۇۋالغاندا، «مېنى قويۇپ بېرىڭلار، مەن جىنلار بىلەن ئېلىشىۋاتىمەن» دەپ ۋارقىراپ، جان ـ جەھلى بىلەن تىركەشتى. ئەرلەر ئۇنى سۆرەپ، تارتىشتۇرۇپ ئۆيگە كېلىپ كەتتى.

ئاخشىمى زەينەپخان چوجە گۆشى توغراپ ئۇگرە ئېتىپ، ئوچاققا قاتلىما يېقىپ سىيىت قارىينى ئۆيگە چاقىردى. سىيىت قارىي ئورۇق، لېكىن جېنى چىڭ، ئاۋازى غاراڭ ـ غۇرۇڭ چىقىدىغان، ئۇزۇن قارا ساقاللىق ئادەم ئىدى. ئۇ كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئىككى تەرىپىگە ئىرغاڭلاپ ئولتۇرۇپ ئايەت ئوقۇۋېتىپ ئۇخلاپ قالاتتى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن قىزىل ساقال ئادەم «هاي، هاي قارىي!» دەپ دۇمبىسىگە شاپىلاقلاپ قويسا، يەنە مىدىرلاپ، كەلگەن يېرىدىن باشلاپ ئوقۇپ كېتەتتى، ئوقۇپ ـ ئوقۇپ يەنە توختاپ قالاتتى. قىزىل ساقال ئادەم يەنە «هاي، هاي، قارىي!» دەپ دۇمبىسىگە شاپىلاقلايتتى، ئۇ يەنە تەۋرىنىپ ئوقۇشقا باشلايتتى. ئوقۇۋېتىپ ئالدىدىكى قاچىغا «سۇف»لەپ قويۇشنى ئۇنتۇمايتتى. قاچىدىكى سۇ ناھايىتى ئەتىۋارلىق «دېمىدە سۇيى»گە ئايلىناتتى. بۇ سۇنى ئىچكەنلا ئادەم ئۆلۈكتەك قېتىپ ئۇخلاپ كېتەتتى. توغراقلىقتا ئۇنىڭدىن باشقا موللىنىڭ دېمىدىسى بۇنداق تەسىر قىلمايتتى. زەينەپخان ئۇنى پات ـ پات ئۆيگە چاقىرىپ قۇرئان ئوقۇتۇپ، ئالدىغا 3 ـ 2 كوي پۇل، ئىككى قاتلىما قويۇپ قويىاتتى. روزى ئاخۇن دېمىدىنى ئىچىپ ئۇيقۇسىغا قېنىپ ئۇخلىۋالغان چاغلىرىدا ساق ئادەمدەك بولۇپ

قالاتتى. قولىغا ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغان كىتابلىرىنى ئېلىۋېلىپ، قومۇشلۇق دۆڭدە ئولتۇرۇپ قەغەزگە قانداقتۇر شەكىللەرنى سىزىش بىلەن بولۇپ كېتەتتى. پادىچىلار بىلەن ئۇششاق بالىلار ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىۋېلىپ، ئۇنى گەپكە سالاتتى:

— روزى ئاخۇن ئاكا، نېمە سىزىۋاتىسەن؟

— ئايروپىلان لايىھەلەۋاتىمەن.

— ئايروپىلان لايىھەلەش دېگەن نېمىدېگەن گەپ؟

— نۇسخا، ئۆلچەملىرىنى ئاۋۇال قەغەزگە چۈشۈرۈۋېلىش لايىھەلەش بولىدۇ. ھەرقانداق نەرسىنى لايىھەلەپ ئاندىن ياسايدۇ.

— ئايروپىلان ياساپ نېمە قىلىسەن؟

— جىنلارنى بىرنى قويماي قوغلىۋېتىمەن.

— جىن دېگەننى ئايەت ئوقۇپ قوغلايدۇ، ئەسەت موللامدەك.

— ئايەت ئوقۇغانچە جىن ئاۋۇپ كېتىپ بارمامدۇ؟

— نەدىكى جىنكەن ئۇ؟ بىز ئەجەب كۆرمىدۇققۇ؟

— بويۇنۇڭغا 6 ـ 5 سى مىنىۋاپتىغۇ، شۇنىمۇ كۆرمەيۋاتامسەن، ھەممىڭنىڭ بېشىغا چىچىپ ـ سىيىۋاتىدۇ، شالتاقلىرى ئاغزىڭلارغا ئېقىۋاتىدۇ.

ئولىشىپ تۇرغانلار بىر ـ بىرىگە قاراپ قاقاھلاپ كۈلۈشەتتى.

روزى ئاخۇن يۈرتقا قايتىپ كەلگەن يىلى 6 ـ 5 ئايغىچە خېلى ساق يۈردى. ئىككىنچى يىلى ئەتىيازدا يەنە كېچىسى ئۆخلىماي ھويلىغا چىقىپ قاراپ تۇرۇۋالىدىغان، ئۆزى بىلەن ئۆزى ۋارقىراپ ـ جارقىراپ كىملەر بىلەندۇر زاكونلىشىدىغان بولۇپ قالدى. ئانىسى ئۇنى ئۆيگە كىرىپ ئۇخلىغىن دېسە، «بۇ ئۆيدە مەن ياتقۇدەك يەر قاپتىمۇ، ھەر قەدەمدە بىرەر يۇزدىن جىن تۇرسا، ھەممە يەرنى كولاپ ئويمان ـ چوڭقۇر قىلىۋەتكەن تۇرسا، مەن نەدە ئۇخلايمەن؟» دەپ خاپا بولاتتى. جىنلار ئىچىپ قويدى

دەپ كۈپتىكى، چېلەكتىكى سۈنى، قاچىسىدىكى ئاشنى ئاچىقىپ تۆكەتتى ياكى قولىغا ئارا، سۈپۈرگە ئېلىپ، بىر كىملەرنى قوغلاۋاتقاندەك قومۇشلۇق تەرەپكە قاراپ يۈگۈرەيتتى، قومۇشلۇقتا ئېگىز بىر دۆڭگە چىقىۋېلىپ توختىماي سۆزلەيتتى. بەزىدە قومۇشلۇقنىڭ ئايىغىدىكى شالاڭ توغراقلىققا كىرىپ بىرەر تۈپ توغراق ياكى يۇلغۇننىڭ تۈۋىدە كۈنلەپ ئولتۇراتتى. زەينەپخان بالىلىرىغا قومۇشتىن بىر كەپە ياستىپ، يازىچە روزى ئاخۇنغا ھەمراھ بولدى. قىشتا تېرىگە ئالدۇرۇپ باقتى. پېرىمۇ ئوقۇتتى. باشقىلارنىڭ مەسلىھەتى بىلەن توي قىلسا ئوڭلىنىپ قالار دەپ ئۆيلەپمۇ باقتى. ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا زەينەپخان چىدىغان بىلەن خوتۇنى چىدىمىدى. كېلىن قىز تويدىن ئىككى ئاي ئۆتمەي ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بىر كەتكەنچە كەلمىدى. زەينەپخان تازا پاراكەندىچىلىكتە تۇرغاندا، بىركۈنى سىيىت قارىي ئۆيگە كىرىپ كەلدى. روزى ئاخۇن شۇ قېتىم، دېمىدە سۈيىنى ئىچىپلا ئەتىسى كەچكىچە مىت قىلماي ئۇخلىدى. ئۇ ھېچكىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىسىمۇ سىيىت قارىينىڭ گېپىنى ئاڭلايتتى. تازا غەلۋە قىلىۋاتقان چاغلىردا ئۇنى كۆرسىلا شۇكلەپ قالاتتى. سىيىت قارىينىڭ پات ـ پات كېلىپ تۇرۇشى بىلەن، ئۇنىڭ كېسىلى ئىلگىرىكى يىللاردىكىدىن پەرقلىنىپ، رەڭگىرويى ئوڭشىلىشقا باشلىغانىدى.

يازمۇ ئاخىرلىشىپ قالدى. بۇغداي يىغىلىپ، ئوت ـ سامان توشۇۋېلىندى. تۇنۇگۈنلا بۇغدايلار دولقۇنلىنىپ تۇرغان ئېتىزلىقلار بوشانغان ئانىنىڭ باغرىدەك قۇرۇقدىلىپ قالدى. لېكىن دېھقاننىڭ قولى تېخى بىكار بولمىدى. ئېتىزلاردا كۆممىقوناقلار شۇ پېتى تۇراتتى. ئېگىز يېرىنى ئاغدۇرۇش، كۈزگى بۇغداي تېرىلىدىغان يەرلەرگە ئوغۇت، توپا توشۇش،

ئېغىل - قوتانلارنى ئوڭشاشتەك ئىشلار نۆۋەت ساقلاپ تۇراتتى. شۇنداقتىمۇ بۇ ئىشلارنى يازدىكى قاتىلاڭچىلىققا سېلىشتۇرغىلى بولمايتتى.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، زەينەپخان تۇردى قارىيىنى ئىچكىرىكى ئۆيگە چاقىرىپ، تاۋار ياغلىقىغا ئورالغان بىر باغلام پۇلنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى.

— ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن بالام، ئىنىڭ رۇستەم ماڭا ئايمۇئاي پۇل ئەۋەتىپ تۇرىدۇ. ئاخشام ساناپ باقسام خېلى يىغىلىپ قاپتۇ. مەن قېرىغاندا نېمىگە ئىشلىتىمەن دەيسەن ئۇنى، شۇ سىلەرگە لازىم بولۇپ قالار، دەپ بىر پۈڭنىمۇ ئۇيان - بۇيان قىلماي ساقلاپ قويغانىدىم. ئەمدى ھاۋانىڭ مۇشۇنچىلىك ۋاقتىدا ھېلىمىگۈلنى ئورۇمچىگە ئاپىرىپ چوڭ دوختۇرلارغا بىر كۆرسىتىپ كەلگىن بالام، ھېلىمۇ بۇرۇنراق ئاپىرالمىدۇق. ھازىر بولسىمۇ سەۋەب قىلىپ باقايلى. بالىلىرىڭنىڭ بەختى بولسا ئوڭۇشلىپ قالار. پۇل دېگەن تېپىلىدىكەن، ئادەم تېپىلمايدىكەن، — دەپ كۆز يېشى قىلدى. بۇ تۇردى قارىينىڭمۇ ئارزۇسى ئىدى. لېكىن، قولىدا پۇلنىڭ تايىنى بولمىغانلىقتىن ئاغزىدىن چىقىرالماي يۈرەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئانىسىمۇ ياشىنىپ قالدى. ئاغرىپ - تارتىپ قالسا ئۆزى قانداق قىلىدۇ؟ ئۇ بۇ پۇلنى ئىشلىتىپ قويۇپ ئىنىسىنىڭ يۈزىگە قانداق قارايدۇ؟

زەينەپخان ئۇنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قويمىدى. ئۇلارنى ئالدىرىتىپ ھەپتە ئىچىدىلا يولغا سالدى. تۇردى قارىي ئورۇمچىدە 20 نەچچە كۈن تۇرۇپ، ھېلىمگۈل ئوپېراتسىيەدىن كېيىن سەل ياخشىلىنىشىغا يۈرتقا قايتىپ كەلدى. جانلىنىپ، مەڭزىگە قان يۈگۈرۈپ قالغان ھېلىمگۈل گۈرنىڭ ئاغزىدىن قۇتۇلۇپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭ خۇشاللىقىغا گەپ كەتمەيتتى، ئۆيدىكىلەرنىڭ كۆڭلىمۇ ئارامغا چۈشۈپ قالغانىدى.

ئەمما، توغراقلىقتىكى كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا ھەر قېسىما گەپلەر پەيدا بولدى. يۇمىلاق بازاردىكى كۆۋرۈكنى يىغلىغان ئەرلەر بىرنەچچە كۈنگىچە بۇ ئىشنى غۇلغۇلا قىلىشتى.

ــ ھېلىمىگۈلنى ئۇرۇمچىگە بېرىپ ساقىيىپ كەپتۇ دەيدۇ، راستمىدۇ؟

ــ ساقىيىپ كېلەمدۇ، ھېلىقى بىرنېمىسنى ئالدۇرۇۋېتىپ كەپتۇ.

ــ توۋا، توۋا، خۇدايىم ئۆزۈڭ ساقلا، دوختۇرلار بىزنىڭ خوتۇنىنى ھېلىقىدەك... بوغدۇرۇۋەتكەننىكىياقى ھېچ ئىش خۇشياقمايدىغان بولۇپ قالدى. ئىلگىرىكى رەڭگىمۇ قالمىدى ھازىر.

ــ شۇنداق خوتۇنمۇ خوتۇن بولامدىغاندۇ، تۇردى قارىي ئۇنىڭ بىلەن بىللە يېتىپ نېمىش قىلىدىغاندۇ...

ــ خوتۇن كىشى دېگەننىڭ ئۇ نېمىسى بولمىسا، ئايالمۇ ئەمەس، ئەرمۇ ئەمەس، غەلىتە بىر مەخلۇققا ئايلىنىپ قالمىش. مەجەزى ئۆزگىرىپ ئىرىگە كۈن بەرمەيدىغان بولۇپ كېتىمىش...

ــ يا خۇدا، ئۆزۈڭ بار، زامانى ئاخىر يېقىنلاشقاندا مانا مۇشۇنداق ئىشلار ئاۋۇپ كېتەرمىش، ئا ئاياغ مەھەللىدىكى بىر ئايال ئادەم دېسە ئادەم ئەمەس، جىن دېسە جىن ئەمەس، غەلىتە بىر نەرسىنى تۇغۇپتۇ، دەيدۇ. بىر كۆزى پېشانىسىدە، بىر كۆزى مەڭزىدە ئىمىش، ئاغزىدىن قارىسا ئۆپكىسى كۆرۈنەرمىش...

كېيىنكى يىللاردا توغراقلىقتا تۇغمايدىغان ئاياللار ئاۋۇپ قالدى. بىرەر ئايال شەھەرگە ياكى ناھىيەگە بېرىپ ھەپتە ـ ئون كۈن تۇرۇپ كەلسىلا «پالانچى ھېلىقى نېمىسىنى بوغدۇرۇۋېتىپ كەپتۇ» دېيىشەتتى. بارا ـ بارا بۇ گەپلەرمۇ بېسىقىپ، بۇنداق ئىشلار بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمايدىغان بولدى. ھۆكۈمەت تۇغمايدىغان، ئاز تۇغىدىغان ئاياللارغا كىنىشكا بېرىپ، يىلدا پۇل بېرىپ، مۇكاپاتلاپ تۇرغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئۇستىگە بالىسى ئاز

ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇشى تېز كۆتۈرۈلگەنلىكتىن بۇنداق ئايالالار ھېچكىمنىڭ كۆزىگە غەلىتە كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى. مەھەللىدە ئىلگىرىكىدەك ئۇششاق بالىلار توپ - توپ بولۇۋېلىپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرىدىغان، قوم دۆڭلىرىدە چېلىشىپ ئويناىدىغان ئىشلارنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئوقۇش يېشىغا توشقان بالىلار مەكتەپتە ئوقۇشى شەرت ئىدى. بالىلىرىنى مەكتەپكە بەرمىگەن ياكى مەكتەپتىن چىقىرىۋالغانلارغا كەنت باشلىقلىرى كۇن بەرمەيتتى.

1990 - يىللاردا توغراقلىق تەرەپ - تەرەپتىن كەلگەن كۆچمەنلەر بىلەن ئاۋاتلىشىپ، توغراقلىق بازىرى بولۇپ قۇرۇلدى. نېفىتلىككە بارىدىغان چوڭ يولنىڭ نېرىسىدا قۇدۇقلار كۆپلەپ كولىنىپ، ئىككى - ئۈچ قەۋەتلىك پىششىق خىشلىق، ئالدى تېمىغا ئاپپاق چاقچۇق چاپلانغان تۇرالغۇ ئۆيلەر قاتار - قاتار قەد كۆتۈردى. غايەت زور نېفىت ئاققۇزۇش تۇرۇبىسى بىلەن يۇقىرى بېسىملىق توك يولى توغراقلىقنىڭ ئېتىز - ئېرىقلىرىدىن ئۆتۈپ شىمالغا قاراپ ئىچكىرىلەپ كېتەتتى. ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كەلگەن پۇلدار غوجايىنلار توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى بىلەن يۇلغۇن - توغراقلارنى قومۇرۇۋېتىپ بوز يەر ئاچقىلى تۇرغاندا توغراقلىقلار ئۇنچە پەرۋا قىلىپ كېتىشمىگەنىدى. كۇزدە، ئۇيۇقچە تۇتاشقان كېۋەزلىكلەردە ئېچىلىپ كەتكەن پاختىلارنى كۆرگەندىلا تۇرالماي قېلىشتى. بۇ يىللاردا پاختىنىڭ بازىرى چىقىقانىدى. يېرى جىقراق كىشىلەر يېرىنىڭ كۆپ قىسمىغا كېۋەز تېرىپ پۇلنى خېلى ئوبدان تېپىۋاتاتتى. بىراق، توغراقلىقتا يەر قىس بولغانلىقتىن، پاختىنى كۆپەرەك تېرىغۇسى بارلارمۇ ئامالسىز تامىقىنى چاكىلدىتىپ قېلىۋەرگەنىدى. ئەمدى باشقىلارنىڭ يەر ئاچقىنىنى كۆرۈپ، ئۇلار بانكىدىن قەرز ئېلىپ بوز يەر ئېچىشقا

تۆتۈش قىلدى. بەزىلىرى يېرىنى كۆپەيتىپ، ئاز ـ تولا پايدىمۇ ئالدى. لېكىن بۇ ئىشتا كۆپرەك پايدىنى يەنىلا داۋۇت كاناينىڭ ئوغۇللىرى ئالدى.

يەرلەر كۆتۈرە بېرىلگەندىن بۇيان داۋۇت كاناينىڭ ئوغۇللىرى تېز كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. كوممۇنا ۋاقتىدا ئۇماچقا قورسىقى تويماي، ھە دېسە مۇشتلىشىپ، بىر ـ بىرىنىڭ كاللا ـ قاپاقلىرىنى يېرىپ يۈرۈشىدىغان بۇ بالىلار تۇنجى يىللا يېڭى سىياسەتنىڭ تەمىنى تېتىپ قېلىپ، جان تىكىپ ئىشلەشكە باشلىغانىدى. ئۇ يىللاردا جاھان دېھقانغا كۆلۈپ باققان، ئىشلەيمەنلا دېسەڭ يوللار راۋان ئىدى. بابباراۋەر چوڭ بولغان تۆت ئوغۇل ئىشلەپ ھارمايتتى. داۋۇت كاناي توختىماي بازارغا ياكى قەشقەرگە بېرىپ، قەيەردە رونىق تاپقان، ئىش تەۋرىتىۋاتقان كىشىلەر بولسا ئىزدەپ، تەجرىبە ئۆگىنىپ، ئوغۇللىرىغا يول كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئوغۇللار تاپقان پۇللىرىنى يىغىپ كىچىك تىپتىكى ئۇن ـ ياغ تارتىش، چىگىت ئايرىش زاۋۇتى قۇرۇپ، قوي بورداپ سېتىپ، تۇغراقلىقتىكى ھەممە ئادەمنى ئۆزىگە قاراتقاندا، بەزىلەر: «كوممۇنا ۋاقتىدا داۋۇت كاناي نەمەتنى بىكار تىللىماپتىكەن، ئۇنىڭ بويى بىر غېرىچ بولغىنى بىلەن يۈرت سورىغۇدەك ئەقلى بار ئىكەن ئەمەسمۇ» دېيىشتى. داۋۇت چوڭ توي قىلىپ ئىككى ئوغلىنى ئۆيلىدى. بىر ئوغلىغا يېزا بازىرىدا ئاشخانا ئېچىپ بەردى. كىچىك ئوغلىغا بىر مىنىبۇس ئېلىپ بېرىپ، ناھىيە بىلەن شەھەر ئارىلىقىدا ماڭدۇردى. نەچچە يۈز مو بوز يەر ئېچىپ كېۋەز تېرىغاندىن باشقا، ناھايىتى چوڭ مېۋىلىك باغ بەرپا قىلدى. تۇغراقلىقتا ئانار ئوخشايتتى. داۋۇت كاناينىڭ بېغىدىكى ئانارلار يوغان، رەڭگى قىزىل، سۇلۇق ھەم تاتلىق بولغاچقا، نېفىتلىكتىكىلەر ئەتىيازدىلا ئالدىن توختاملىشىپ سېتىۋالاتتى. قالغان مېۋىلىرىمۇ نېفىتچىلاردىن ئاشمايتتى. 90 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە داۋۇت كاناي ئەينى يىللاردىكى

ۋىلاخۇنبايدىن، توغراقلىقتا ئۆتكەن ھەرقانداق بايدىن ئېشىپ كېتىپلا قالماي، ناھىيە، ۋىلايەت بويىچە داڭلىق شەخس بولۇپ قالدى. ئۆزىمۇ سەمرەپ، رەڭ تۈزۈپ، قورۇقلىرى تۈزلىنىپ، «سالاپەتلىك غوجايىن»غا ئوخشىدى. ئۇنىڭ ئۇچىسىغا خۇرۇم چاپان، بېشىغا نوركا قۇلاقچا كىيىپ، موتوسىكلىتتا چېپىپ يۈرگىنىنى كۆرگەن ئاياللار ئارقىسىدىن ھەۋەس بىلەن قارىشىپ: « ‹ئادەم ئەسكىسى ئەمەس، كىيىم ئەسكىسى› دەپ بىكار دېمەپتىكەن، ئىلگىرى توغراقلىقتا داۋۇتتىن سەت ئادەم يوق ئىدى. ئەمدىلىكتە كىيىمنى ئوڭشاپ كىيگەندە قارىساق، ئۇ ئۇنچىۋالا سەت ئەمەس ئىكەن. كۆك كۆزلۈكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، تېخى خېلى مەرى ئىسسىق ئىكەن» دەپ كۈلۈشەتتى.

داۋۇتنىڭ ئايالى ئۇنىڭ ئەكسىچە كۈندىن ـ كۈنگە ئورۇقلاپ، قورۇلۇپ بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ كېتىۋاتاتتى. جاپالىق يىللاردا بەردەم تۇرۇپ كەلگەن بۇ قاۋۇل ئايالغا بايلىق ۋە راھەت ياراشمىغاندەك كەينى ـ كەينىدىن كېسەل چاپلاشقانىدى. ئۇ قەشقەردە مودا بولغان ئېسىل كىيىملەرنى كىيىپ، ئالتۇن زىبۇ ـ زىننەتلەرنى بولۇشىغا تاقاپ يۈرەتتى. داۋۇت ئۇنى قەشقەرگە ئاپىرىپ سېسىپ كەتكەن چىشلىرىنىڭ ئورنىغا ئالتۇن چىش سالدۇرۇپ قويغان بولۇپ، گەپ قىلسا ياكى كۈلسە سۈۋارى ئالتۇن چىشلىرى كۆرۈنۈپ لەۋلىرىگە جۈلا تاشلاپ تۇراتتى. لېكىنزە، بىچارە ئايالنىڭ نازۇ نېمەتلەرنى چاينا‌پ يېگۈدەك رايى يوق ئىدى. كۈنبويى ئۈزۈم بارىڭى ئاستىدىكى نەقىشلىك كارىۋاتتا كېلىنلىرى ئېتىمپ بەرگەن سۈيۇق ـ سەلەڭ غىزانى يەپ ياتاتتى. داۋۇت دائىم دېگۈدەك قەشقەردە تۇرۇۋالاتتى. مەھەللىدىكىلەر ئارىسىدا «داۋۇت قەشقەردىن ئۆيلىنىۋاپتىمىش» دېگەن گەپلەر تارقالغانىدى. بۇنىڭ راست ياكى يالغانلىقىنى ھېچكىم ئېنىق بىلمەيتتى.

داۋۇت ئائىلىسى توغراقلىقلار ئۈچۈن ئۇنسىز چاقىرىق ھەم

ئۇلگە بولدى. ھەممە ئادەمنىڭ ئۇلارنى دورىغۇسى، بىر ئىشلارنى قىلىپ پۇل تاپقۇسى كېلەتتى. سىياسەتنىڭ قوللىشى، ئۆزلىرىنىڭ قىزغىنلىقى تۈپەيلى خېلى بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ قولى پۇل كۆرۈپ، بەزىلىرى ئانچە ـ مۇنچە ھاللىنىپمۇ قالدى. بارا ـ بارا كونا ئۆيلەرنى يېڭىلاپ سالغانلار، موتوسىكلىت، سوپەك (كىچىك قول تراكتورى) سېتىۋالغانلار كۆپەيدى. دېھقانلار قىز ـ ئوغۇللىرىنىڭ تويىنى قىلماقچى بولسا پۇلنى بىلىگە تېگىپ ئۇدۇل قەشقەرگە باراتتى. قەشقەرنىڭ يېڭىدىن ئېچىلغان «دېھقان بازىرى»دىكى سودىگەرلەر دېھقانلارنى كۆرسە ئېچىلىپ، ئاغزى قۇلىقىغا يەتكۈدەك بولۇپ، دېڭىز بويى رايونلىرىدىن ئېلىپ كەلگەن رەڭگارەڭ تاۋارلىرىنى يېيىپ كۆرسىتىپ، شېرىن ـ شېكەر سۆزلەرنى تۆكۈپ، ئۇلارنىڭ پۇلىنى سۇغۇرۇۋېلىشقا تىرىشاتتى. دېھقانلارمۇ كۆڭۈلدىكىدەك تويلۇق سېتىۋالغىنىدىن رازى بولۇشۇپ، مالىرىنى ئېلىپ، ھېيتگاھدىكى ياكى باغچىنىڭ يېنىدىكى ئاشخانىلاردىن لەڭمەن، سامسا يەيتتى ياكى شورپىغا نان چىلاپ ئىچەتتى. كىرا ئاپتوبۇسىدا يۇرتلىرىغا كېتىۋېتىپ، باشقا يۇرتلۇق دېھقانلار بىلەن پاراڭلىشىپ ھال ـ ئۇقىتىنىڭ ياخشىلىنىپ قالغانلىقىنى سۆزلىشىپ، «ھېلىمۇ مۇشۇنچىلىك كۈنلەرگە ئۇلاشتۇق، ياراتقان خۇدايغا شۈكۈر» دېيىشەتتى. جاپا ـ مۇشەققەتلا تارتىپ، ھېچقانداق خوۋلۇق كۆرمەي ئۆلۈپ كەتكەن ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى ئەسلىشىپ «شۇلار ئۆلۈپ كەتمىگەن بولسا، مۇشۇ كۈنلەرنى كۆرەتتى ـ ھە» دەپ قىسىنىشاتتى.

تەبىئەتتە بىر يىلى ھاۋا ئوبدان كەلسە، ئىككىنچى يىلى بوران ـ چاپقۇن، تەبىئىي ئاپەت كۆپ بولغىنىدەك، دېھقانلارغا ياخشى كۈنلەرمۇ دائىم ھەمراھ بولالمىدى. ئالۋان ـ ياساق، يەرلىك سىياسەتلەر تۈپەيلى دېھقانىنىڭ كۈنى يەنە تەسلىشىشكە باشلىدى. پاختا پۇلغا يارىماس بولدى. پاختىنىڭ باھاسى تۆۋەن

بولۇپلا قالماي، دېھقان قولىغا ئىلگىرىكىدەك شاراقلاپ تۇرىدىغان پۇل ئەمەس، قۇرۇق قەغەز تېگەتتى. خىمىيەۋى ئوغۇت، سولياۋ يوپۇق، دورا، ئۇرۇق...لارنىڭ ھەممىسىلا قىممەت باھادا تېڭىپ سېتىلىدىغان، پاختىنىڭ كىرىمى بۇ قەرزلەرنى تۆلەشكە يەتمەيدىغان، پايدا خىمىيەۋى ئوغۇت، سولياۋ يوپۇق ساتقانلارنىڭ، پاختا سېتىۋالغۇچىلارنىڭ، كەنت كادىرلىرىنىڭ يانچۇقىغا كىرىپ كېتىپ، دېھقان لېۋىنى چىشلەپ قالىدىغان بولدى. دېھقانلار پاختىدىن بىزار بولۇپ تېرىغىلى ئۇنىمىسا مەجبۇر قىلىنىپ، ئېتىزدىكى باشقا زىرائەتلىرى يۇلۇپ تاشلىناتتى. يەنە بىر تەرەپتىن توغراقلار كۆپلەپ كېسۈېتىلگەنلىكتىن، قۇم - بوران ئاپىتى كۈچەيدى. يەرلەر شورلىشىپ، كېۋەزلەرگە قۇرت چۈشۈپ كەتتى. بۇ قۇرتلارغا دورا كار قىلمايتتى. دېھقانلار ھەربىر تال قۇرت، كېپىنەكنى قولدا تېرىشى، ھەربىر تۈپ كېۋەزنى پىلتىكۈچ بىلەن بىر - بىردىن ياغلاپ، دورىلاپ چىقىشى كېرەك ئىدى. ئەر - ئايال، قېرى - ياش، ئۇششاق بالىلارغىچە ھەممەيلەن ئەتىدىن كەچكىچە كېۋەزنىڭ ئەتراپىدا ئۆمىلەپ يۈرۈپ، ئۇھ دېگۈدەك ئارام تاپالمايتتى. تۈمشۇق تىرەپ ئېچىلدۇرغان پاختا يىل ئاخىرىدا يەنە قەدىرسىز قالاتتى. دېھقان تېخىمۇ قەدىرسىز ھالغا چۈشۈپ قالاتتى. كېيىنكى يىللارغا كەلگەندە، كۆپلەپ ئېچىلغان يەرلەر تاشلىنىپ قالدى. توسۇپ تۇرىدىغان توغراق بىلەن يۇلغۇن بولمىغانلىقتىن قۇم ئېقىن سۈدەك كىرىپ، بۇ يەرلەرنى ئىگىلەشكە باشلىدى. يېزىلىق ھۆكۈمەتكە يېڭى كەلگەن شۇجى توغراقلىقنىڭ تەبىئىي شارائىتى ۋە ئېكولوگىيەسىنى تۈزەش ئۈچۈن توغراقلىقنى يەل - يېمىش بازىسىغا ئايلاندۇرماقچى بولدى. نۇرغۇن تېرىلغۇ يەر ئاجرىتىلغاندىن باشقا، تاشلىنىپ قالغان يەرلەرنىڭ ھەممىسگە ئانار، ئەنجۇر، ياڭاق، ئۈزۈم - شاپتۇل كۆچىتى تىكىلدى. كۆچەتلەر مېۋىگە كىرگۈچە شۇجى

يۆتكىلىپ كەتتى. يېڭى كەلگەن شۇجى ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى تەكىتلەپ، بىر قىسىم يەرلەردىكى كۆچەتلەرنى ئالدۇرۇۋېتىپ، ئاشلىق تېرىشنى يولغا قويدى.

مېۋىلىك باغلارنى تېخنىكىلىك تەلەپ بويىچە باشقۇرۇشقا، مېۋە سورتلىرىنى ئۆزلۈكسىز ياخشىلاشقا توغرا كېلەتتى. مېۋىلەر ھە دېگەندىلا پۇلغا يارايتى. بولۇپمۇ بۇ يەرنىڭ شارائىتى، ئۇزۇملىرى باشقا جايلىنىكىگە يەتمەيتتى. يېڭى شۇجى شارائىتى، ئۇزۇملەرنى ئالدۇرۇۋېتىپ، ئۆزىنىڭ يۇرتىدىن چىلان كۆچىتى ئەكەلدۇرۇپ، چىلانلىق باغلارنى بەرپا قىلدى. ئالۇچىچە ئانار، ياڭاق، ئەنجۇرلەر مېۋە بېرىشكە باشلىدى. جەنىنەتتەك باغلار، يەشكىلەرگە قاچىلىنىپ يۆتكەشكە تەييار قىلىپ قويۇلغان يەل - يېمىشلەر كىشىنى روھلاندۇرۇپ شېرىن خىيالىلارغا چۆمدۇرەتتى. نەچچە يىلدىن بۇيان قولى پۇل كۆرمەي ماغدۇرىدىن كېتىشكە باشلىغان دېھقانلارنىڭ كۆڭلىدە يەنە ئۈمىد پەيدا بولدى. بىراق، يىل ئاخىرىدىكى نەتىجە كىشىلەر ئويلىغاندەك بولمىدى. باغۋەنچىلىكىنى يولغا قويغان جايلار كۆپ ھەم توغراقلىقنىڭ شارائىتى ئۇلارنىكىدىن ناچار بولغانلىقتىن، ئانارىدىن باشقا مېۋىسى بازار رىقابىتىدە شاللىنىپ قالدى. توغراقلىق يەنە بىر قېتىم ئاچا يولغا دۇچ كەلدى. توغراقلىقلار يەنە گاڭگىراپ قالدى. ئابدۇغېنى ئاخۇن، نەمەت ئاخۇن، تاش ئاخۇن قاتارلىق بىرنەچچە بوۋاي مەسلىھەتلىشىپ بازار باشلىقى بىلەن شۇجىنى ئىزدەپ باردى. ئۇلار بازارلىق ھۆكۈمەتنىڭ يۈمشاق سافالار بىلەن بېزەلگەن چوڭ ئىشخانىسىدا ئولتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئويلىغانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

— بىز ھەممىمىز مۇشۇ قۇمۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياشاپ كەلگەن دېھقان خەق. بىز باشقا نەرسىنى بىلمىسەكمۇ قۇمنىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلىمىز. قۇم بىلەن ئويناشقىلى، ئۇنىڭ چىشىغا تەگكىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭغا تەڭ كەلگىلىمۇ بولمايدۇ.

ئۇنى توسۇپ تۇرىدىغىنى، ئاشۇ توغراق بىلەن يۇلغۇن. توغراق بىلەن يۇلغۇننى نابۇت قىلىۋەتكىنىمىز بولمىدى. مېۋىلىك كۆچەت توغراقنىڭ ئورنىنى باسالمايتتى.

— ھەرقايسىلىرى بىزدىن ئوبدان بىلىشىلا، بىزنىڭ بۇ يەردە يەرمۇ، سۇمۇ ئاز. بۇ يەردە چوڭ پاختىچىلىق، باغۋەنچىلىك بازىلىرىنى بەرپا قىلغىلى بولمايدۇ. چەكتىن ئاشۇرۇپ ئىش قىلساق، پايدىسىدىن زىيىنى كۆپ بولىدۇ...

— ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز مۇشۇ يەرنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئاشلىق، چارۋا، ئورمانىنى تەڭ تۇتۇپ كەپتىكەن، بىزنىڭچە بۇنىڭدىن كېيىنمۇ مۇشۇ يولنى تۇتساق زىيان تارتمايمىز. بىز ئىلگىرى مۇشۇ يولدىن چەتلىگەن چاغلاردا نۇرغۇن زىيان تارتقان، ئېچىنىشلىق ساۋاقلىرىمىزمۇ ئاز ئەمەس...

جۇمە ئاخۇن دېگەن قويچى ئادەم:

— رەھبەرلىرىم، ئاڭلاپ قېلىشسىلا، مەن بۇلتۇر قوي باققان يەرلەر قۇم ئاستىدا قالدى. بۇ يىل قوي باققان يەرلىرىمنى كېلەر يىلى تاپالماسلىقىم تۇرغانلا گەپ. قۇم يەرنى مۇشۇنداق يالماپ يوتۇۋەرسە، يەنە نەچچە يىلدا بىز جان ساقلىغۇدەك يەر قالارمۇ؟ — دېدى.

رەھبەرلەر ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئەستايىدىل ئاڭلىدى. ئۇلارنى قوغۇن ـ تاۋۇز، خۇش پۇراقلىق گۈل چېچىي بىلەن مېھمان قىلىپ، ئاخىرىدا «پىكىرىڭلارنى چوقۇم ئويلىشىمىز، خاتىرجەم بولۇڭلار» دەپ چىرايلىق يولغا سالدى. ئۇلار كۆڭلىدە بۇ ئايلارنىڭ دېگەنلىرى ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى بىلەتتى. ئەمما، رېئاللىقنىڭ ئۇلاردىن تەلەپ قىلىدىغىنى باشقا نەرسە ئىدى. ھازىر دېگەن ئىسلاھات، يول ئېچىش دەۋرى. ئۇلار ئۆز قابىلىيىتىنى ئىسلاھ قىلىش، يېڭىلىق يارىتىش بىلەن نامايان قىلمىسا، بىر ئىزدا توختاپ قالسا قانداق بولىدۇ.

روزى ئاخۇن ئۆيدىكى رادىيو، تېلېۋىزور دېگەندەك نەرسىلەر بىلەن ھەپىلىشىشكە ئامراق ئىدى. بۇزۇلۇپ قالسا ئۇيەرگە بۇ يېرىنى كولاپلا بىرەمدە ياساپ قويياتتى. كېيىن قوشنىلارنىڭ موتوسىكلىتلىرىنى، ئۇرۇق سېلىش، دان ئايرىش ماشىنىسى، ھەتتا «سوپەك»لىرىنىمۇ ياسايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ قانداق كەسىپتە، قانداق ئوقۇغانلىقىنى تازا بىلىپ كەتمەيدىغان دېھقانلار «ئۇنىڭغا جىنلىرى ھۇنەر ئۆگەتكەن گەپ. بولمىسا، ئۆزىچە رېمونتچى بولۇپ قالامدۇ» دەپ يۇرۇشەتتى. تۇردى قارىي ھويلا ئىشىكىگە يانداپ ئىككى ئېغىزلىق ئۆي سېلىپ روزى ئاخۇنغا «رېمونتخانا» ئېچىپ بەردى. روزى ئاخۇن دېھقانلار ئەكىلىپ بەرگەن سايمانلارنى رېمونت قىلىپ بولۇپ، ئىش كەلمىگەن چاغلاردا يەنە ئىمىر ـ چىمىر بىرنەرسىلەرنى سىزىش بىلەن بولۇپ كېتەتتى. ئۆيدىكىلەر ئۇنىڭ چۈشىنىكسىز سىزىقلىرىغا قاراپ «كېسىلى تۇتۇپتۇ» دېيىشەتتى. لېكىن ئۇنىڭ مۇشۇ ئىش بىلەن مەشغۇل بولغان چاغلىرىدا كۈنلەپ جىم ئولتۇرىدىغانلىقى، قومۇشلۇققا بېرىۋالمايدىغانلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ قالاتتى. روزى ئاخۇن تاپقان پۇللىرىنى بىر پۇڭ ئۇيان ـ بۇيان قىلماي يىغىپ، يازدا شەھەردىن چوڭ ئىككى سانداۋۇق سايمان ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى زاۋۇتى ئەرزان باھادا سېتىپ بەرگەن كونا ئىستانوك بىلەن كومپىيۇتېر بار ئىدى. ئۇ كومپىيۇتېرنى ئالغاندىن كېيىن دۇكانىنى بازار بويىغا كۆچۈردى. ئەمدى كېچە ـ كۈندۈز كومپىيۇتېرنىڭ ئالدىدىن قوپمايدىغان بولدى. ئىلگىرى قەغەزگە سىزىدىغان سىزىقلارنى ئەمدى كومپىيۇتېردا سىزىدىغان بولدى. ئۇ بەزىدە كۈنلەپ ئاغزىغا گىياھ چاغلىق نەرسە سالمايتتى، يۈزىنى يۇيۇشنىمۇ ئۇنتۇپ قالاتتى، بىر چاغلاردا قىز ساۋاقداشلىرىنىڭ ئىچىنى كۆيدۈرگەن چاچلار ھازىر ئۆسۈپ، كىرلىشىپ مۇرىسىدە

پاخپىيىپ تۇراتتى. مايكا، ئىشتانلىرىدا يوغان ـ يوغان قارا داغلار كۆزگە تاشلىناتتى. ئۇ چېچى بىلەن كىرلىشىپ كەتكەن مايكا ـ ئىشتىنىنى جان تىكىپ قوغدايتتى.

ئۇ ئادەتتە ئادەملەر بىلەن ناھايىتى ئاز پاراڭلىشاتتى. يول ماڭغاندا يەرگە قاراپ كۆسۈرلاپ سۆزلەپ ماڭاتتى. دېھقانلار ئەكىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ناھايىتى ئىتتىك ياساپ بېرەتتى، ئەمما ئىش ھەققىنى نېسى قالدۇرۇشقا قەتئىي ئۇنىمايتتى. ئۇنى ئىزدەيدىغانلار كۆپ ئىدى. بەزىدە ئۇنىڭ دۇكىنىنىڭ ئالدىدا چوڭ ـ كىچىك ئاپتوموبىللار نۆۋەت كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇ نېفىتلىكتىكى رېمونتچى ئۇستىلار بىلەنمۇ تونۇشۇۋالغان بولۇپ، بازاردىكى ھەم نېفىتلىكتىكى خەنزۇلار ئۇنى «سارائ دوكتور» دەيتتى. ئۇ قەشقەرگىمۇ پات ـ پات بېرىپ تۇراتتى.

بىر يىلى يازدا، ئۇ دۇكىنىنى تاقاپ قومۇشلۇقتىكى تۇزرەك بىر پارچە يەردە ناھايىتى كىچىكىز، غەلىتە بىر نەرسىنى قوراشتۇرۇشقا باشلىدى. ئۇ گاھىدا مايغا مىلىنىپ قانداقتۇر ۋىنتىلارنى چىكىتىپ يۇرسە، گاھىدا بېشىغا قالپاق كىيىپ كەپشەرلەش بىلەن مەشغۇل بولاتتى. ئۇششاق بالىلار بىلەن بىكارچى ئادەملەر قومۇشلۇقىغا يىغىلىپ، ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىنى تاماشا قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە روزى ئاخۇنۇنى مەسخىرە قىلىدىغانلارمۇ، «ھەي، ئۇنى سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ جۇمۇ» دەيدىغانلارمۇ بار ئىدى. ھەممىسىلا ئۆزلىرىچە ئۇنى ـ بۇنى دەپ كۆڭۈللىرىنى ئاچاتتى.

قومۇش پۆپۈكلىرى سارغىيىشقا باشلىغان كۈنلەردە، تاماشا كۆرۈۋاتقانلار يەردىكى غەلىتە نەرسىنىڭ يوغان يىگىناغۇچقا ئوخشاپ قالغانلىقىنى بايقاشتى.

— ۋاي، ئۇ راستىنلا ئايروپىلان ياساۋېتىپتۇ!

— ئوخشاپقۇ تۇرىدۇ، لېكىن ئۇچالمىسا ھېساب.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى تارىسى

— راست، راست، ئۇچالىسا ھېساب.

— ھەي خەق، ئەخمەق بولماڭلار، ئايروپىلان دېگەن كۆرگەنلا ئادەم ياساپ ئوينايدىغان لەگلەك ئەمەس.

— ئاشۇ سارائ ئايروپىلان ياساپ كېتەرما؟

— ھەي، ھەي ئەقللىقلار، ئاغزىڭلارغا بېقىپ سۆزلەڭلار، ھەرقانداق ماشىنىنىڭ تىلىنى بىلىدىغان، ھەر يوغان ئاپتوموبىللارنى رېمونت قىلىۋاتقان ئادەم ئۇ.

ئاردىدىن يەنە بىرنەچچە كۈن ئۆتتى. ئەمدى ئايروپىلانىنىڭ ئادەم ئولتۇرىدىغان ئىككى كىشىلىك ئورۇندۇقى، ئۇنىڭ ئالدىدىكى كىر يۇيۇش ماشىنىسىغا ئوخشاپ كېتىدىغان ساندۇققا ئورنىتىلغان ئەگرى تۇتقۇچ، «ئايروپىلان» نىڭ ئۇستىدىكى ئېگىز پىلدىرلىغۇچ، كىنودىكى ئايروپىلانلارنىڭ پۈتىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر جۈپ پۇت... دېھقانلارنىڭ كۆزىنى ئالىچەكمەن قىلىۋەتتى. بىركۈنى ئادەملەر تازا يىغىلغان بىر ۋاقىتتا روزى ئاخۇن ئورۇندۇققا چىقىپ ئولتۇردى. تاماشا كۆرۈپ تۇرغانلار «ۋاي مانا، ئۇچىدىغان بولدى!» دېيىشىپ داۋالغۇپ كېتىشتى.

روزى ئاخۇن ئالدىدىكى ساندۇقتەك نەرسىنىڭ بىر يەرلىرىنى بېسىپ، ئەگرى تۇتقۇچنى كۈچ بىلەن بېسىشىغا قاتتىق غارىلدىغان ئاۋاز چىقىپ، پىلدىرلىغۇچ ئايلىنىشقا باشلىدى. كىشىلەرنىڭ چۈقان ـ سۈرەنلىرى ئاستىدا ئايروپىلان يەردىن ئادەم بويى كۆتۈرۈلدى ـ دە، تۈيۈقسىز «جاق» قىلىپ چۈشۈپ كەتتى. يەردىن قويۇق توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلدى. پىلدىرلىغۇچنىڭ ئايلىنىشى بارغانسېرى ئاستىلاپ، توختاپ قالدى. روزى ئاخۇن دەرھال چۈشۈپ ئايروپىلانىنىڭ ئۈ يەر ـ بۇ يېرىنى تەكشۈرۈپ، ۋىنتىلارنى چىڭىتىپ، ئۇنى يەنە بىر قېتىم ئۇچۇرماقچى بولدى. ئەمما، ئايروپىلان مىت قىلىپمۇ قويمىدى. كېيىن

مەھەللىدىكىلەر روزى ئاخۇن ئالدىنىپ يارامسىز موتور ئېلىپ قالغانكەن، چاتاق موتوردىن چىقىپتۇ، دېيىشىپ يۈردى. ئۇلارنىڭ دېگىنى راست ئىدى. روزى ئاخۇن تاپقان ـ تەرگىنىنىڭ ھەممىسىنى مۇشۇ موتورغا خەجلىگەنىدى.

سوغۇق چۈشكىلى تۇرغاندا، روزى ئاخۇن «ئايروپىلان»نى بىر نەچچە بۆلەككە بۆلۈپ، ئامبارغا ئەكىرىپ، ئۈستىنى سولياۋ، لاتا ـ پىتىلەر بىلەن چۈمكەپ قويدى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى تارىسى
www.uyghurkitap.com

ئوتتۇزىنچى باب

شىرە ئالدىدا مۆكچىيىپ ئولتۇرغان دىلمۇرات ئىككى مۆرىسى ئۇيۇشۇپ، قەلەم تۇتقان قولى تالغاندىلا قەلەمنى قويۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. تامدىكى سائەت تاڭ سەھەر سائەت تۆتنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئەتراپ جىمجىتلىققا چۆككەن، ئاندا - ساندا ئۇدۇلدىكى ئۆيدىن بالىلارنىڭ چۇشەكەپ قىلغان گەپلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ بۇگۈن نېمانچە ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتتىكىن - ھە. يىراقتىن ۋوگزالغا كىرىپ كەلگەن پويىزنىڭ گۈدۈك ئاۋازى ئاڭلانغاندا ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا سۇس سۆسۈن رەڭلىك چىراغلار يېنىپ تۇرغان ئادەمسىز، سوغۇق ۋوگزال، ئۇيقۇسىرغان ھالدا پويىزدىن چۈشۈپ، سەھەرنىڭ تەننى شۇركەندۇرىدىغان ھاۋاسىدا ئۇن - تىنسىز تەرەپ - تەرەپكە تاراپ كېتىۋاتقان ئادەملەر كەلدى. ھەر قېتىم گۈدۈك ئاۋازىنى ئاڭلىغىنىدا ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئاشۇ كۆرۈنۈش كېلەتتى... ئۇ ئىختىيارسىز، ئادەمنىڭ ھاياتىمۇ ئەنە شۇنداق بىرنەچچە كۈنلۈك سەپەرغۇ، ۋوگزالدا ئۇنى كۈتۈپ تۇرغىنى سىرلىق، نامەلۇم بىر مەنزىل ئەمەسمۇ، دەپ ئويلاپ كەتتى. ئۇ دېرىزىنى ئېچىۋېتىپ، كەچ كۈزنىڭ سوغۇق شامىلىغا يۈزلىنىپ كېرىلدى. پۈت - قوللىرىنى ئۇيان - بۇيان ھەركەتلەندۈردى. ئارقىدىن ئاۋايلاپ مېڭىپ ئاشخانىغا چىقىپ بىر پىيالە سۈت قاينىتىپ ئىچتى. ئۇ كېچىك ئۆيدىكى يالغۇز كىشىلىك كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپلا ئۇيقۇغا كەتكەندە، سەھەر سائەت بەش بولغانىدى. يەنە بىر سائەتتىن كېيىن ئايالى بىلەن بالىلىرى ئورنىدىن تۇراتتى.

دىلمۇرات چۈشكە يېقىن ئويغىنىپ، ئاددىيلا ناشتا قىلىۋالغاندىن كېيىن تاماق ئېتىشكە تۇتۇندى. بۇ ئۇنىڭ ئايالىدىن كەچۈرۈم سورىغىنى ئىدى. ئۇ يېقىندىن بۇيان كەچكىچە ئىشلەپ قېلىۋاتقانلىقىدىن ئايالىنىڭ ئۇيقۇسىغا تەسىر يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن كىچىك ئۆيدىلا يېتىپ ـ قوپىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئايالى گەپ ـ سۆزلىرىدىن ئۆزىنىڭ نارازىلىقىنى نەچچە قېتىم پۇرىتىپ بولدى. بىراق، ئۇ ئىشقا كىرىشىپلا كەتسە ئۆزىنى تارتالماي قالاتتى. دولقۇندەك ئۇزۇلمەي بىر ـ بىرىگە مىنگىشىپ كېلىدىغان ئوي ـ پىكىرلەر ئۇنى رېئاللىقتىن ئايرىپ، سىرلىق قانائەتلىرى بىلەن يىراق مەنزىلگە ئېلىپ كېتەتتى. ئۇ يازغۇچى ئەمەس، شائىرمۇ ئەمەس. ئەمما، ئۇنىڭدا ئەدەبىياتقا ئوتتەك ئىشتىياق بولۇپلا قالماي، بىر خىل تەبىئىي تۇيغۇنلۇق، ئۆزگىچە، چوڭقۇر بىر سەزگۈ بار. ئۇ ئاشۇ ئىشتىياقنىڭ تۇرتكىسىدە ناھايىتى نۇرغۇن كىتاب ئوقۇدى. ھازىرمۇ توختىماي ئوقۇۋاتىدۇ. ئەمما، نېمە ئۈچۈندۇر، كىتابلار توغرىسىدىكى تەسىرات، باھاسى باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ، ھەتتا ئۆزىنى كاتتا ئەدىب ھېسابلايدىغان خىلى نۇرغۇن كىشىلەرگىمۇ ئوخشىمايدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى ئۇنىڭ ئەدەبىياتتىن كۈتىدىغانلىرىنىڭ باشقىلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىدا بولسا كېرەك. ئۇ ئەدەبىياتنى ھېچقاچان ئىچ پۇشۇقى، ۋەقەلىك تىزمىسى ياكى دەبدەبىلىك سۆزلەر كۆرگەزمىسى دەپ بىلگەن ئەمەس. ئۇ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا خاتىرىسىگە: «ئەدەبىيات دېگەن نېمە؟ ئۇ قاغجىرىغان، بوغۇلغان روھنىڭ قىيپالىڭاچ ھالدىكى ئازابى، تىركىشىشى؛ ھاياتلىق، ئۆلۈم ۋە مۇھەببەت ھەققىدىكى مەڭگۈلۈك ھېس ـ تۇيغۇ، ئۇ قان تامچىلاپ تۇرغان يۈرەك، كىرىستالدەك سۈزۈك قەلب. ئۇ بەزىدە دۇنياغا قايتا تىرىلىشنىڭ ئازابى ۋە تەنتەنىسى. بىراق، بۇ ھېس ـ تۇيغۇلار خۇددى چوڭقۇر دېڭىزدىكى مەرۋايىتقا، قورام تاشلار

ئارىسىغا يوشۇرۇنغان ياقۇتقا ئوخشايدۇ. ئۇنى بايقاش ئۈچۈن ئۆتكۈر كۆز، ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن پىداكارلىق ۋە «ھارماي - تالماي ئىزدىنىش زۆرۈر» دەپ يازغانىدى. ئۇ ئەسەرلەردىن ئەنە شۇ روھنى ئىزدەيتتى. مۇقاۋىسىغا ھەل يالتىلغان قېلىن - قېلىن كىتابلاردىن ئىزدىگەن نەرسىسىنى تاپالمىغان چاغلىرىدا ئۈمىدسىزلىنەتتى. قەلبىنى دېلىغۇللۇق ۋە شۇبھە تۇمانلىرى قاپلاپ، ئۈچقۇر تەپەككۇرى ئۈركۈگەن قۇشتەك جىمىپ، چىپىپ كېتىۋاتقان قەلىمى توختاپ قالاتتى. ئىلھامنى خورلاش بەدىلىگە كەلگەن ئەرزىمەس مەنپەئەت ۋە شۆھرەت؛ ساختا ھېسسىيات، قۇرۇق مەدھىيە، ھەممە يەرنى قاپلاپ كەتكەن ساختىلىق ۋە ئىككى يۈزلىمىلىكلەر ئۈنى ئەدەبىياتتىن، باشقىلاردىن، ھەتتا ئۆزىدىن بىزار قىلاتتى. ئۇ نېمە ئۈچۈن باشقىلاردەك ئەتراپىدىكىلەرنىمۇ، يۇقىرىدىكىلەرنىمۇ خۇشال قىلىدىغان، مەنپەئەت، ئورۇن - مەرتىۋىگىمۇ يېقىن بولغان داغدام يولنى تاللىمىدى؟ نېمە ئۈچۈن ئايلاپ - يىللاپ يېڭنە بىلەن قۇدۇق كولىغاندەك ئەجىر بىلەن يېزىپ چىققان ئىلمىي ئەسەرلىرى، يىرىك ماقالىلىرى كەسىپ ئەھلىلىرى، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ يۇقىرى باھالىشىغا قارىماي قانداقتۇر باھانە - سەۋەبلەر بىلەن بېسىپ قويۇلىدۇ، سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچرايدۇ، ئەكسىچە، راھەت - پاراغەتلىك تۇرمۇش، توي - چاي، ئويۇن - كۈلكە ئىچىدە ئۆزىنى ئۇپراتماي، تەرلىمەي ياشايدىغان، يازىدىغانلارنىڭ بىر قېلىپتىكى، پارقىراق ئەسەرلىرى تۆردىن چۈشمەيدۇ. مۇكاپات، نام - ئاتاق، ئۇنۇڭ ھامان شۇلارنىڭ بولۇۋېرىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن ئىلىم ئەسلىي ماھىيىتىدىن يىراقلاپ جان بېقىش يولىغا، سودىغا ئايلىنىپ قالىدۇ؟

ئۇ بەزىدە شۇلارنى دورىماقچى بولاتتى - يۇ، دورىيالمايتتى، ئۇلاردەك ياشاش ئۈچۈن ئۇ قايتىدىن باشقا بىر ئادەم بولۇپ تۇغۇلۇشى كېرەك ئىدى. بەزىدە ئايالى بىلەن ئېچىلىپ -

يېيىلىپ پاراڭلىشىپ قالغان چاغلىردا كۆڭلىدىكى ئەنە شۇنداق گاڭگىراش، دىل ئازارلىرىنى سۆزلەيتتى. بىر قېتىم ئايالى:

— سىز نېمىشقا شۇنچىۋالا ئەستايىدىل بولۇپ كېتەتتىڭىز؟ ئەمەلىيەتتە ئۇلارلا ساختىپەز ئەمەس، دۇنيادا ھەممە ئادەم پايدا ـ مەنپەئەتكە، نام ـ شۆھرەتكە ئىنتىلىدۇ. ئۇلار ئۇنى ئاشكارا قوغلىشىدۇ ھەم ئۇنىڭغا ئېرىشىدۇ. سىزچۇ، سىزدە پايدا ـ مەنپەئەت، نام ـ شۆھرەت تاماسى يوقمۇ؟ نېمىشقا ئاشكارا قوغلاشمايسىز؟ باشقىلار قوغلاشسا رەنجىپ يۈرىسىز. بۇ ياسالمىلىق ئەمەسمۇ؟ — دېدى.

— ھەممە ئىش نام ـ مەنپەئەت ئۈچۈن بولسا، ئىلىمچۇ؟ ئۇنىڭ غېمىنى كىم يەيدۇ؟

— شان ـ شۆھرەت بار يەردە ئىلىممۇ بولىدۇ ـ دە.

— ياق، ئىككىسى ئىككى گەپ. دەرۋەقە، ئىلىم شان ـ شۆھرەتمۇ ئېلىپ كېلىدۇ. لېكىن، ئىلىم بىلەن شان ـ شۆھرەت، مەنپەئەت دېگەنلەر بىر يەردە بولۇشى ناتايىن. تېخى بەزىدە بىر ـ بىرىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ، ھەتتا قارىمۇقارشى ئورۇنغىمۇ ئۆتۈپ قالىدۇ. نام ـ مەنپەئەتكە ئىلىم ئەھلى ئەمەس، تولىراق ساختىپەزلەر ئېرىشىدۇ. بولۇپمۇ بىزنىڭ سەمىمىيەت يېتەرسىز مۇھىتىمىزدا شۇنداق.

— ئۇنداقتا، سىز ئۆزىڭىز يالغۇز ئىلىمنىڭ ھىمايىچىسى بولماقچىمۇ؟

— شۇنداق قىلالىسام پەخىرلەنگەن بولاتتىم، مەن سىزگە دەپ قويايى، ئۇيغۇر زىيالىيلىرىدا كەم نەرسە دەل شۇنداق روھ. ئوتتا كۆيدۇرۇلۇشتىن قورقماي ئىلمىي ھەقىقەتتە چىڭ تۇرالايدىغان يۈرەك.

دىلمۇرات بۇ گەپلەرنى ئايالىغا ئەمەس، ئۆزىگە قىلاتتى. ئايالى ئۇنىڭ «تەنقىدچىلىك»كە بۇنچىۋالا چوڭقۇرلاپ، ئۆزىنى ئۇرۇپ كېتىشىنى ياقتۇرمايتتى.

— بۇ ئىشلارنىڭ نېمە ھاجىتى، بۇگۈنكى كۈندە پايدىسى يوق، خاپىلىقى تولا بۇنداق ئىشلار كىمگە خۇشياقىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كىم بىلىدۇ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى دېگەنلەرنىڭ قانچە كۈنلۈكى قالدى. بولدىلا، كەسىپ ئالماشتۇرۇۋېلىڭ. بىر-ئىككى يىلغا قالماي بۆلۈم باشلىقى بولالىشىڭىزدا گەپ يوق.

بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغاندا دىلمۇرات شۇ ھامان ئۆڭەتتى، ئايالى ئۇنىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ ئۆزىنى ئاقلاشقا باشلايتتى. ئۇنىڭ ئايالىدا نېمە گۇناھ؟ ئۇ مۇشۇ دەۋرنىڭ ئىدېئولوگىيە فورمىسى بويىچە ئۆسۈپ يېتىلگەن، ئۇرۇمچىدەك بىر شەھەرنىڭ ئادىمى. ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى يۇرتىدىكى نامرات تۇرمۇش ۋە تۆۋەن ئورۇندىن قۇتۇلۇپ ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن ئۇرۇمچىنىڭ تۇرمۇش ئېقىمىغا تېزدىن ماسلاشقان، بالىلىرىنىمۇ شۇ ئېقىمغا ماسلاشتۇرۇپ تەربىيەلەپ، ئۆزلىرىنى دەۋرنىڭ ئالدىدا ماڭغان ئالاھىدە كىشىلەردەك ھېس قىلىدىغان، ئۆزلىرىنىڭ ۋە ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە خاس نەرسىلەردىن يىرگىنىدىغان، ھەتتا پەس كۆرىدىغان بولۇپ قالغان.

بۇنداق ئادەملەر ئۇرۇمچىدە مەلۇم كۆلەمنى شەكىللەندۈرگەن. ئۆز ئانا تىلىدا سۆزلەشمەسلىك ئۇلارنىڭ ئاساسلىق بەلگىسى. ئۇلار ئۆز تىلىنى بىلمەيدىغانلىقىدىن پەخىرلىنىدۇ. ئاپتوبۇستا، يوللاردا، سەھراچە كىينىگەن، ئۇرۇمچىلىكلەرگە ئوخشىمايدىغان ئادەملەرنى ئۇچراتسا مەسخىرە قىلىدۇ، كەمسىتىدۇ. بۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى ۋە مەنئۇيەتتىكى بېچارىلىكىنى ئاشكارىلاۋاتقانلىقىنى ھېس قىلالمايدۇ. ئۇلار جان تىكىپ مودا قوغلىشىدۇ. يەنە كېلىپ ناھايىتى مەنپەئەتپەرەس، ئۆتمۈش ياكى يىراق كەلگۈسى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي كۆز ئالدىدىكى مەنپەئەتنى چىڭ تۇتىدۇ. ئايالىنىڭ شۇ خىل مىجەزى تۈپەيلى ئەر ـ ئايال ئىككىسى بالىلىرىنىڭ قانداق تىلدا ئوقۇش

مەسىلىسىدە ئارقا ـ ئارقىدىن قاتتىق جاڭجاللاشتى، ھەتتا ئاجرىشىپ كېتىش دەرىجىسىگە بېرىشتى. دەسلەپتە ئوغلىنىڭ ئىشىدا دىلمۇرات يېڭىپ چىقىپ، ئوغلى ئۆيگە يېراق، شەھەرنىڭ يەنە بىر چېتىدىكى ئۇيغۇرچە باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇشقا كىردى. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگۈچە دىلمۇرات بىر كۈن قالماي ئوغلىنى ئەتىگىنى مەكتەپكە ئۆزى ئاپىرىپ، كەچتە ئۆزى قايتۇرۇپ كەلدى. قىزنىڭ ئىشىدا ئايالى قىلچە يول قويمىدى. قىز بالا، ئاجىز، خەنزۇچە ئوقۇمىسا جەمئىيەتتە پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ. جېنىنى باقالمايدۇ، ئېرىگە بوزەك بولىدۇ... دەپ ئالتە ئاي قاينىدى. دىلمۇرات بىلەن ئاجرىشىپ كېتىپ قىزنى ئۆزى ئوقۇتماقچى بولدى. ئاخىر ئۇلارنىڭ ئىشىغا چوڭلار ئارىلاشتى. ئىككىسىگە گەپ ئۆتكۈزەلمەي، خاپىلىقتا دوختۇرخانىدىمۇ يېتىپ قېلىشتى. چوڭلارنى ئاياش يۇزىسىدىنلا ئۇلار ئاجراشمايدىغان بولدى.

دىلنۇر ناھايىتى تەلەپچان ئانا ئىدى. قىزنىڭ تىل ئىقتىدارىنى يېتىلدۇرۇش ئۈچۈن ئۆيدە خەنزۇچىلا سۆزلەيتتى، تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلىتەتتى. قىزى گۈلستان بىر يىلغا بارماي بېيجىڭ تەلەپپۇزىدا چاقماقتەك سۆزلەيدىغان بولۇپ كەتتى. ئەمما، ئانا تىلىنى ئۇنتۇدى. دادىسى قىزغا ئۆز تىلىدا سۆزلىسە دىلنۇر خاپا بولاتتى. گۈلستانمۇ دادىسىنىڭ گېپىگە جاۋاب بېرەلمەي دۇدۇقلاپ قالاتتى ـ دە، دەرھال خەنزۇچە جاۋاب بېرەتتى. ئانا ـ بالا ئىككىسى چۈلدۇرلاپ سۆزلىشىپ ناھايىتى ئىناق ئۆتەتتى. ئوغلى بىلەن ئىككىسىدىن ھېسسىيات جەھەتتە يىراقلاپ كېتىۋاتقاندەك بولۇپ قالغانىدى. بىر قېتىم گۈلستان ئاكىسىنىڭ خەنزۇچە بىر خەتنى تونۇمايدىغانلىقىغا ئەجەبلىنىپ:

ـــ دادا، دادا، ئاكام دۆت ئىكەن، مۇشۇ خەتنىمۇ تونۇمايدىكەن، مەن مۇشۇنداق ئاكام بولۇپ قالغانلىقىدىن نومۇس قىلىمەن، ـــ دېدى.

دىلمۇرات ئايالىغا ئاڭلىتىپ:

ــ قىزىم، نومۇس قىلىشقا توغرا كەلسە، ئۆزىڭىزنىڭ ئۈيغۇر قىزى تۇرۇپ ئۈيغۇرچىنى بىلمەيدىغانلىقىڭىزدىن نومۇس قىلىڭ، ــ دېدى.

ئايالى بۇنى ئاڭلاپ قىلىۋاتقان ئىشىنى تاشلاپ، دىلمۇراتقا قاراپ غەزەپ بىلەن چەكچەيدى. ئۆيدە مۇشۇ تۇپەيلى ھەر كۈنى دېگۈدەك تالاش ـ تارتىش، قېيناش بولۇپ تۇراتتى. دىلمۇرات بارغانچە ئېچ پۈشۈقى ۋە ئاچچىقىنى ھاراقتىن ئالىدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇنىڭ ياخشى ئىش ئەمەسلىكىنى بىلىپ ئۆزىنى ھاراقتىن تارتماقچى بولاتتى، بەزىدە نەچچە ئايلاپ ئىچمەيمۇ باقاتتى. بىراق، بىر كۈنلەردە يەنە مەست بولۇپ قالاتتى. بىر ئىچسە نەچچە كۈنلەپ ئۆزىنى تۇتالماي قالاتتى. مەستلىكتىن پۈشىلگەندە ئۆز ـ ئۆزىدىن سەسكىنىپ، ھاراق دېگەننى ئىككىنچى ئاغزىمغا ئالمايمەن، دەيتتى.

ئوتتۇز بىرىنچى باب

نازارەت قورۇسىدىكى ئەڭ ئاخىرقى بىر كورپۈس كونا ئۆيىنى چېقىپ سالغان بىنا پۈتۈش ئالدىدا تۇراتتى. رۇستەمنىڭ ئىشخانىسىدىن ئۆي تەلەپ قىلىپ كېلىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەس بولۇپ كەتتى. بۇگۈنمۇ چۈشكىچە 6 ـ 5 كادىر، خىرقىراپ سۆزلەيدىغان بىر قېرى خوتۇن، ئۇچ بالىسىنى ئەگەشتۈرۈۋالغان بىر ئايال ئىلتىماس كۆتۈرۈپ كەلدى. كادىرلارنىڭ كۆپ قىسمى چوڭ بولۇپ قالغان بالىرى بىلەن 2 ـ 1 ئېغىزلىق ئۆيدە ئولتۇرۇپ كېلىۋاتقانلار ئىكەن. قېرى ئايال ئۆلۈپ كەتكەن بىر كونا كادىرنىڭ ئايالى بولۇپ، ئۆيى بىرىنچى قەۋەتتە ھەم كۈن چۈشمىگەنلىكتىن، بوغۇم ياللۇغى بىلەن زىققە كېسىلى ئېغىرلىشىپ كەتكەنىكەن، قولىدا دوختۇرنىڭ ئىسپاتلىرى بار ئىكەن. كىچىك بولسىمۇ ئاپتاپ چۈشمىدىغان، ئىسسىقراق ئۆيدە ئولتۇرۇشنى ئارزۇ قىلىدىكەن. نازارەت ئاشخانىسىنىڭ ئاشپىزى پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۆتكەن قېتىمقى تەكشەشتە ئۆي تەقسىم قىلىنمايلا قالماستىن، مائاشى بىر دەرىجە چۈشۈرۈۋېتىلگەن، جەرىمانە تۆلىگەنىكەن. بۇگۈن ئۇنىڭ ۋات ـ ۋات خوتۇنى يىغلاپ تۇرۇپ بىرەر سائەت دەرد تۆكتى. ئانىسىنىڭ يىغلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ بالىلىرىمۇ تەڭ يىغلىشىپ كەتتى.

رۇستەم كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسىگە:

ــ تەشكىل ئەھۋالىڭلارنى بىلىدۇ. مەنمۇ تولۇق خەۋەر تاپتىم. ئۆي مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنغاندا ئەھۋالىڭلارنى

ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويىمەن، خاتىرجەم بولۇڭلار، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ئالدىنقى كۈنى نازارەت قارىمىقىدىكى باشقا ئىدارىگە يۆتكىلىپ كەتكەن ئايال كادىرنىڭ ئېرى ئەلپازىنى بۇزۇپ جېدەل چىقارماقچى بولغاندىمۇ، ئۇ پوزىتسىيەسىنى ئۆزگەرتمەي تۇردى. ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەرنىڭ بەزىلىرى:

ــ ئىلگىرىكى مۇدىر ئەھۋال ئېيتىپ كەلسەك، گېپىمىزنى ئاڭلا ـ ئاڭلىماي ۋاراقراپ كېتەتتى. سىز دەردىمىزنى تولۇق ئاڭلايدىكەنسىز. مۇشۇ گەپلىرىڭىزنى ئاڭلاپلا، ئۆي ئالالمىساقمۇ كۆڭلىمىز خۇش بولۇپ قالىدىكەن، ــ دېيىشەتتى. ئۇلار رۇستەمنىڭ كىچىك ۋاقتىدا ئۆزلىرىدىن نەچچە ھەسسە ئېغىر كۈنلەرنى كۆرگەنلىكىنى بىلمەيتتى. ئەكسىچە، رۇستەم نامرات، بىچارە ئادەملەرنىڭ روھىي ھالىتىنى، ئۇلارنىڭ ياخشى مۇئامىلىگە ۋە تەسەللىگە نەقەدەر موھتاج ئىكەنلىكىنى ئوبدان چۈشىنەتتى. شۇنداقلا ئۆزىنىڭ قولىدىن ئۇنچىۋالا چوڭ ئىش كەلمەيدىغانلىقىنى، بۇ قېتىمقى ئۆي تەقسىماتىدىمۇ ئۆتكەن قېتىملاردىكىدەك يولى بار، ئېپى بارلار پايدا ئالىدىغانلىقىنى، كۆپ قىسىم ئۆيلەرگە يەنىلا چوڭ، يېڭى ئۆيلەردە ئولتۇرۇۋاتقانلار كۆچۈپ چىقىدىغانلىقىنى، ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەردىن تەلىيى بارلىرىلا باشقىلاردىن ئاشقان ئۆيلەرگە ئېرىشەلەيدىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا، ئىمكانقەدەر ئۇلارنى چىرايلىق گەپ بىلەن خاتىرجەم قىلاتتى. ئۇ دائىم ئېچىدە كونىلارنىڭ «بۇغداي نېنىڭ بولمىسا، بۇغداي سۆزۈڭ يوقمىدى» دېگەن سۆزىنى ئويلاپ، ئىختىيارسىز تەسىرلىنىپ كېتەتتى. بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى ئۆزىدەك چوڭقۇر چۈشىنىدىغان يەنە بىر ئادەم يوقتەك ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھازىر كادىر ئۆستۈرۈشتە ئامىنىڭ رايىنى سىنايدىغان ئىش چىقتى. بۇ دېگەن سېنى قوللايدىغانلار كۆپ بولسا تېزرەك ئۆسەلەيسەن،

دېگەن گەپ. دېمەك، ئادەملەرنى «بۇغداي سۆز» بىلەن تويغۇزۇپ تۇرۇشۇك، ئۆزۈكنىڭ ھەر ۋاقىت ئۇلارنىڭ غېمىنى يەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇرۇشۇك كېرەك. رۇستەم يىغىنلاردا، ئادەم كۆپ يەرلەردە ياكى باشقىلار بىلەن پاراڭلاشقاندا «كۆپچىلىك زىيان تارتىپ قالمىسۇن»، «ئاممىنىڭ مەنپەئىتى زىيانغا ئۇچرىمىسۇن» دېگەن گەپلەرنى تولا قىلاتتى. ئۇنىڭغا خۇشامەت قىلىپ ئەتراپىدا چۆرگىلەپ يۈرىدىغانلار كىشىلەرنىڭ «رۇستەم مۇدىر ياخشى ئادەم جۇمۇ، ھەرقانداق چاغدا كۆپچىلىكنىڭ غېمىنى يەيدۇ» دېيىشىدىغانلىقىنى ئۆزىگە يەتكۈزگەندە ئىچىدە مەمنۇن بولۇپ كۈلەتتى.

رۇستەم ئالدىدىكى ئىلتىماس، ھۆججەتلەرنى ئىشكاپقا سېلىپ تۇرۇشىغا، ئىشىك تۇۋىدە بىرىنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندەك بولدى. كىمدۇر بىرى كىرىشكە جۈرئەت قىلالماي ئىشىك تۇۋىدە تۇرغاندەك قىلاتتى. بىر پەستىن كېيىن ئىشىك ئاستا چېكىلدى.

— كىرىڭ! — دېدى رۇستەم.

ئىشكتىن قېنىق رەڭلىك كاستۇم ـ يوپكا كىيگەن، بۇدۇر چاچ، 35 ياشلاردىكى بىر چوكان ئەيمىنىپقىنا كىرىپ كەلدى ۋە رۇستەم كۆرسەتكەن سافاغا يېنىچە ئولتۇرۇپ، يېنىدىن بىر ئىلتىماسنى چىقاردى. بۇ ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ئاشقازان راكى بولۇپ ئۆلۈپ كەتكەن بىر كادىرنىڭ ئايالى ئىدى. بۇ ئايال قايسىبىر ئالىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى. 9 ـ 8 ياشلارغا كىرىپ قالغان بىر جۈپ قوشكېزەك ئوغلى بار ئىدى. رۇستەم ھەر قېتىم ئۇنى ئىدارە ئالدىدا ياكى قورۇدا ئۇچراتقان چاغلىرىدا ئىختىيارسىز «ئىسىت، ئەتىۋارلاپ گۈل قىلىپ قىسۋالغۇدەك ئايال ئىكەن، بىتەلەي چىقىپ قاپتۇ بىچارە...» دەپ قالاتتى. رۇستەمنىڭ ئايالى خانقىز ئۇنىڭ بىلەن ئانچە ـ مۇنچە چىقىش ـ كىرىش قىلىپ تۇراتتى. خانقىز ئۆزى پات ـ پات

«هۆرىيەتنىڭ ئۆيىگە چىقىمەن» دەپ چىقىپ كەتسەمۇ، هۆرىيەتنى رۇستەم ئۆيدە بار چاغلىرىدا ئۆيىگە يولاتمايتتى. خانقىز بەزى ئاخشاملىرى ئېرىگە، هۆرىيەتكە خېلى كۆپ لايىق چىققان بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىرىنى يېشى چوڭكەن، بىرىنى سەھرا چىراي ئىكەن دەپ، يەنە بىرىنى بالىلىرى جىقكەن، دەپ ياراتمىغانلىقىنى، بالىلىرىغا نەقەدەر كۆيۈنۈپ پاكىز باقىدىغانلىقىنى، ئۆي تۈتۈشقا ئېپى بارلىقىنى زىر - زەۋەرلىگىچە سۆزلەپ بېرەتتى. خوتۇنىنىڭ ئۇششاق گەپلىرىدىن بىزار بولىدىغان رۇستەم ئاشۇ هۆرىيەتكە مۇناسىۋەتلىك هەرقانداق گەپنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى، تېخى ئانچە - مۇنچە خوتۇنىنىڭ ئاغزىنى تاتلاپمۇ قويىاتتى. خوتۇنى هۆرىيەتنى ماختاپ - ماختاپ كېلىپ، تۇرۇپلا بىر نەرسىدىن گۇمان قىلغاندەك جىم بولۇپ كېتەتتى - دە، ئارقىدىن: «خەقتىن ئېلىشنىلا بىلمىدۇ، بېرىشنى بىلمەيدۇ، پىششىقلىقىنىڭ دەستىدە قاچان قارىسا ئاش ئەتمەي ‹ئەتكەنچاي› ئىچىپلا ئولتۇرىدۇ، تاماق ئەتسە گۆشنى بەك ئاز توغرايدۇ» دەپ غەيۋەتنى قىلاتتى. لېكىن رۇستەمنىڭ ئېسىگە بۇنداق گەپلەر ئەمەس، ئۇنى ماختىغان گەپلەر ئورنىشىپ قالاتتى. ئۇ هۆرىيەت بىلەن تونۇشۇپ پاراڭلىشىدىغان بىرەر پۇرسەتنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ يۈرەتتى.

رۇستەم ئىلتىماسقا ئىتتىك كۆز يۈگۈرتۈپ، قوشۇمىسىنى تۇرۇپ سەل ئويلاندى - دە:

— شىياۋۇاڭ بىلەن ئۆي تېگىشمەكچى بولۇپسىز، بۇمۇ بىر ئالاھىدە ئىش ئىكەن، — دەپ قويدى. بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۆزىگە تەلمۈرۈپ قاراپ ئولتۇرغان هۆرىيەتنىڭ قاپقارا كۆزلىرىنى كۆرگەندە يۈرىكى جىغىدە قىلىپ قالدى. ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، هۆرىيەتنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ:

— قارشى تەرەپمۇ بىر ئالاقە ئېلىپ كەلسۇن، مېنىڭچە ھەل بولۇپ قالار. لېكىن، پات - پات سۆيلەپ تۇرمىسىڭىز بولمايدۇ.

مەنغۇ ئەھۋالىڭىزنى بىلگەندىكىن، قولۇمدىن كېلىشىچە ياردەم قىلىمەن. شۇنداقتىمۇ ئىلتىماس بەك كۆپ، ئىشلار بەك ئالدىراش، ــ دېدى.

ھۆرىيەت قىزىرىپ:

ــ ئەسلىي سىزنى ئاۋارە قىلمىسام بولاتتى، مەكتەپتىن ماڭا بەرگەن ئۆيمۇ چوڭ، ياخشى ئۆي ئىدى. لېكىن، بالىلىرىم مۇشۇ يەردە چوڭ بولغاچقا، بۇ يەردىن ئايرىلغۇسى يوق، مەنمۇ بۇ قورۇدىكى ئوبدان قوشنىلىرىمغا قىيالمايمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەر ئاتا ـ ئانامنىڭ ئۆيىگە يېقىن. ئۇلارمۇ ياشىنىپ قالغاندا، كۈندە يوقلاپ تۇرمىسام تېخى. ئۇلارنىڭ مەندىن باشقا تايىنىدىغان ئادىمى يوق، ــ دېدى.

ــ راست، سىزگىمۇ تەس. خانقىز دائىم گېپىڭىزنى قىلىدۇ. كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلسام، سىزگە بەك ھېسداشلىق قىلىمەن. سىزنى چۈشىنىمەن. قولۇمدىن كېلىدىغانلىكى ئىش بولسا كۆپرەك ياردەم قىلسام دەيمەن، ــ رۇستەم شۇ سۆزلەرنى قىلىۋاتقاندا ھۆرىيەت كۆزلىرىگە ياش ئالدى، ــ سىز ئىككى ئوغلىڭىز، ئاتا ـ ئانىڭىزنى بېقىۋاتىسىز، خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىۋاتىسىز. يالغۇز ئايال كىشىگە ئاسانمۇ، يەنە مەن ياردەم قىلغۇدەك باشقا ئىشلار بولسا كىرىپ تۇرۇڭ، ئىشخانىغا كىرىپ ئۆزۈمگە دەۋېرىڭ.

ھۆرىيەت مىننەتدار بولغىنىدىن قىزىرىپ، ئۇزۇن كىرپىكلىك كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ كۈلۈپ، ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتتى. رۇستەم ئۇنى ئىشىك تۈۋىدىن چاقىرىۋېلىپ:

ــ ھە راست، سىز بىلەن ئۆي تېگىشمەكچى بولغان شياۋۋاڭغا دەپ قويۇڭ، چۈشتىن كېيىن قېشىمغا كىرسۇن، ــ دېدى. ئۇ ھۆرىيەتنىڭ ئېگىز پاشنىلىق توپلىينىڭ «تاك ـ تاك» قىلغان تىۋىشى قۇلاق تۈۋىدىن يىتكىچە سېھىرلەنگەندەك جىمجىت ئولتۇرۇپ كەتتى. بارا ـ بارا كۆزلىرىدە، جاۋغايلىرىدا

مەنىلىك بىر كۆلۈمسىرەش ئەكس ئەتتى.

ھۆرىيەتمۇ چىقىپ كېتىۋېتىپ، سالاپەتلىك، قاملاشقان پۇتۇن باشلىقىنىڭ كۆزلىرىنى ئوتتەك چاقنىتىپ تىكىلىپ قاراشلىرىنى، كەسكىن، ئەمما كۆڭۈلگە ياقمىدىغان گەپ ـ سۆزلىرىنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ، خانقىز نېمىدېگەن بەختلىك ـ ھە، دەپ ئويلىدى.

پىلان باشقارمىسىدا ئىشلەيدىغان شياۋژاڭنىڭ ئايالى ھۆرىيەت بىلەن بىر مەكتەپتە ئىشلەيتتى. چىرايى تاتىراڭغۇ، بەك ئورۇق بۇ ئايالنىڭ كېسەلچان ئىكەنلىكىنى، مەكتەپنىڭ ئارىلىقى يىراق بولغاچقا، قاتناپ يۈرۈپ جاپا تارتىدىغانلىقىنى، بىرنەچچە قېتىم يولدا يىقىلىپ قالغانلىقىنى ھەممە ئادەم بىلەتتى. لېكىن، ئۇيې تەقسىم قىلىش شەرتلىرى بويىچە نومۇر قويۇپ ئادەملەرنى رەتكە تىزىپ چىققاندا، شياۋژاڭنىڭ نومۇرى ئۇيې تەقسىم قىلىش ئۆلچىمىگە يەتمەي قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇيې بارلارنى ئويلاشمايمىز، دېگەن سىياسەت بويىچە شياۋژاڭمۇ، ھېلىقى خىرقىراپ سۆزلەيدىغان قېرى خوتۇنمۇ مۇزاكىرىگە چۈشمىدى. مۇزاكىرە ئاخىرىدا رۇستەم شياۋژاڭ بىلەن ھۆرىيەتنىڭ ئەھۋالىنى ئوتتۇرىغا قويغان بولسىمۇ، ئۇنى قوللايدىغانلار چىقمىدى.

ئۇي تەقسىماتى ئېلان قىلىنغان كۈنى ئېلان ئالدىغا نۇرغۇن ئادەم يىغىلىۋالغانىدى. رۇستەم يىغىلغانلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، شياۋژاڭنىڭ يىغىلغۇدەك بولۇپ ئەتراپىدىكىلەرگە بىر نېمىلەر دەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ توختاپ قالدى، دەقىقە ئارىلىقىدا ئۇ قانداقتۇر بىر قارارغا كەلگەندەك بولدى ـ دە، ئۇدۇل شياۋژاڭنىڭ ئالدىغا بېرىپ يانچۇقىدىن ئۆزىگە بېرىلگەن يېڭى ئۆينىڭ ئاچقۇچىنى چىقىرىپ ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

ـــ شياۋژاڭ، مەن سىزنىڭ ئەھۋالىڭىزنى بىلىمەن. ماڭا

تەقسىم قىلىپ بەرگەن ئۆيدە سىز ئولتۇرۇڭ، — دېدى.

شياۋۇاڭ بىر دەم ھاڭ - تاڭ بولۇپ قېلىپ، ئاندىن دۇدۇقلاپ كەتتى:

— بۇ، بۇ... جۇرېن، بۇنداق قىلسىڭىز بولامدۇ؟ سىزگە بەرگەن ئۆينى مەن قانداقمۇ ئالالايمەن. بولدى، سىزگە كۆپ رەھمەت. ئايالىم ئىككىمىز يەنە بىر مەزگىل چىداپ تۇرالايمىز، — دەپ ئاچقۇچنى ئالغىلى ئۇنىمىدى.

— تۇزۇت قىلماڭ، مەن چىن كۆڭلۈمدىن بىر قارارغا كېلىپ بولدۇم، مېنىڭ بۇ قېتىم كۆچۈش نىيىتىم يوق، ئۆيۈم بىر ئوبدان تۇرسا، مەڭ، ئاچقۇچنى ئېلىڭ، — رۇستەم ئاچقۇچنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ، تېز - تېز مېڭىپ ئىشخانا بىناسىغا كىرىپ كەتتى. توپلىشىپ تۇرغانلار كۆز ئالدىدا يۈز بەرگەن ئىشنىڭ راستلىقىغا ئىشىنەلمىگەندەك، بىر - بىرىگە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى. كىمدۇر بىرى:

— توۋا، مۇنداق باشلىقلىرىمىزمۇ بار ئىكەن - ھە، مەن تېخى باشلىق دېگەن ئېلىشنىلا بىلەمدىكىن، دەپ قالغانىدىم، — دېدى.

ئۇنىڭ گېپىدىن ھەممەيلەن پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى.

ئۇزاق ئۆتمەي، شياۋۇاڭ مەكتەپكە كۆچۈپ، ئۇنىڭ كونا ئۆيىگە زىققە كېسىلى بار قېرى ئايال كۆچۈپ چىقتى. ھۆرمەتلىك رۇستەم شياۋۇاڭغا ئۆتۈنگەن چوڭ ئۆيگە كۆچتى. ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى ۋە مىننەتدارلىقىغا گەپ كەتمەيتتى.

90 - يىللار ئۇرۇمچىلىكلەر ئۈچۈن رېستورانلىشىش دەۋرى بولدى. توي، چاي، تۇرلۈك مەرىكىلەر رېستوراندا ئۆتكۈزۈلەتتى. رېستورانلاردىكى ھەشەمەت، ساختا دەبدەبە ۋە دورامچىلىق، مەيخورلۇقلار ھوقۇق كۈچى ۋە پۇلنىڭ قەدىر - قىممىتىنى تەڭداشسىز ئورۇنغا كۆتۈرگەنىدى. خانقىز ئىدارىدىكى ئايالىلار

بىلەن چاي ئويناياتتى. ھەر قېتىمقى چاي ئۆچۈن مەخسۇس پېچى كېيىم ـ كېچەك سېتىۋالاتتى، گىرىمخانىلارغا بېرىپ چىرايى، چاچلىرىنى ياستاتتى، چايدىن خېلى كەچتە ئاغزىدىن ھاراق پۇرىتىپ قايتىپ كېلەتتى. ئۇ گەرچە «قىزىلدىن بىر رومكا ئىچتىم، زورلاپ تۇرۇۋالدى» دېسىمۇ، رۇستەم ئۇنىڭ بىرلا رومكا ئىچمىگىنىنى بىلەتتى. بەزىدە بىر يەرلىردىن سەھرالىققا خاس قىياپەت ياكى قىلىقلار چىقىپ تۇرىدىغان ئايالىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن سەل چۆچۈپمۇ قالاتتى.

ئايالى بىر كۈنلىرى يېڭى ئېچىلغان «ئاق كېچە» نىڭ نەقەدەر ئارامبەخش، ئازادىلىكىنى ماختاپ كەلسە، بىر كۈنلىرى «چىنار» نىڭ ئېسىللىقى، «ئۈزۈمزار»نىڭ ئويۇنلىرىنىڭ قالتىسلىقىنى ماختايتتى. كىملەرگىدۇر ھەۋەسلەنسە، كىملەرنىكىدۇر «چۈپەي»لىكىنى سۆكەتتى. ھەر قېتىمدا دېگۈدەك سورۇندا بولغان گەپ ـ سۆزلەرنى، كىملەرنىڭ نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقى، كىمنىڭ ئۆيىنى قانداق ياسىغانلىقى، كىيىمنى قانداق كىيگەنلىكىگە ئوخشاش ئۇششاق گەپلەرنى كۆتۈرۈپ كېلەتتى. خانىمز ئەنە شۇنداق ئۇششاق گەپكە ئامراق ئىدى. ئۇ گەپلەر مەيلى ئۆزىگە مۇناسىۋەتلىك بولسۇن ياكى بولمىسۇن، باشقىلارنىڭ خۇسۇسىي ئىشلىرى ئۈچۈن ھارماي باش قاتۇرۇپ يۈرەتتى. يەنە بىر جەھەتتىن ئۇنى ناھايىتى تالانتلىق تۇغما ئاخبارات توپلىغۇچى دېيىشكە بولاتتى. ئۇ كىشىلەرنىڭ ئەڭ مەخپىي سىرلىرىنىمۇ قانداقتۇر يوللار بىلەن بىلىۋالاتتى ۋە قانداقتۇر يوللار بىلەن تارقىتىۋېتەلەيتتى. خوتۇنىنىڭ بۇ مىجەزىدىن بىزار بولىدىغان، بەزىدە قاتتىق سىلكىنىدىغان رۇستەم يىللارنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ئۇنىڭغا كۆنۈپ، ھەتتا قىزىقىپمۇ قالدى. بولۇپمۇ ئەمەل سورۇنىغا قەدەم قويغاندىن بۇيان، ئايالى ئېلىپ كېلىدىغان ئۇچۇرلارنىڭ پايدىسى بارلىقىنى بىلىپ قالدى. گەرچە بۇ گەپلەر مۇتلەق ئىشەنچلىك بولمىسىمۇ،

قىلچە ئاساسسىزمۇ بولمايتتى. بۇ گەپلەردىن ئامىنىڭ ئىنكاسىنى، روھىي كەيپىياتىنى، كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى، بىركىملەرنىڭ ئاجىزلىقىنى بىلىۋالغىلى بولاتتى، شۇنىڭغا ئاساسەن كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىنى تەڭشەپ تۇرغاندا، بەزى سەۋەنلىكلەردىن ساقلانغىلى بولاتتى. رۇستەم دىققەت قىلغان يەنە بىر نۇقتا شۇ بولدىكى، خانىملارنىڭ بۇ سورۇنى جامائەت پىكرىنى مەلۇم دەرىجىدە كونترول قىلىپ تۇراتتى. ئايالىلار چايدا ئولتۇرۇپ ئىدارىنىڭ ئىشلىرىنى مۇلاھىزە قىلاتتى، باشلىقلارغا، ئادەملەرگە باھا بېرەتتى، سورۇندا بولغان گەپ ـ سۆزلەر ئۆي ـ ئۆيگە تارقىلاتتى. ئەرلەرمۇ ئەلۋەتتە گەپ ـ سۆزلەرنىڭ تەسىرىدىن چەتتە قالمايتتى.

نازارەتتە پەرھاد ئىسمىلىك بىر باشقارما باشلىقى بار ئىدى. ئۇ ئىچكىرىدىكى داڭلىق بىر ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن بولۇپ، ئۆز كەسپىي دائىرىسىدە ئومۇميۈزلۈك ئېتىراپ قىلىنغان، نوپۇزلۇق مۇتەخەسسىس ئىدى. ئۇ خىزمەت نەتىجىسى بىلەن تەشكىل ۋە ئامما ئارىسىدا يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە بولسىمۇ، ئارقىسىدا ئۇششاق گەپ ـ سۆزلەر كۆپرەك ئىدى. كونا گەپ ـ سۆزلەر بېسىقىپ ئۇنتۇلۇشقا باشلىغاندا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە مىش ـ مىش گەپلەر پەيدا بولدى. بەزىلەر ئۇنى ئىدارىگە يېڭىدىن يۆتكىلىپ كەلگەن بىر ئايال بىلەن غەيرىي مۇناسىۋىتى بار ئىكەن، ئىككىسى دائىم مېھمانخانىلاردا بىللە بولىدىكەن، ھەتتا ئايالى ئىككىسىنى تۇتۇۋالغان ئىمىش، دېيىشەتتى. خانقىز بۇ گەپنى چايدىن كۆتۈرۈپ كەلگەندە، رۇستەم ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇشال بولدى، ئايالىنىڭ ئالدىدا غەزەپلەنگەن ئەلپازدا:

ــ شۇنداق ئىشمۇ بارمىكەن؟ مەن تېخى پەرھادنى خېلى دۇرۇس ئادەم دەپ ئويلاپ يۈرۈپتىكەنمەن ئەمەسمۇ.

كومپارتىيەنىڭ كادىرى تۇرۇپ پەرىزاتتەك خوتۇنى، ئېگىسىگە تاقاشقان بالىلىرى تۇرۇپ مۇشۇنداق ئىشلارنى قانداقمۇ ۋىجدانى كۆتۈرگەندۇ! بۇنداق ساختىپەز ئادەملەرنى زادى ئامما ئارىسىدا سېسىتىپ باش كۆتۈرۈلمەس قىلىۋېتىش كېرەك! ــ دەپ قاينام قويدى.

خانقىزنىڭلا ئەمەس، چاي سورۇنىدىكى بارلىق خانىملارنىڭ بۇ «ۋىجدانسىز ئەر»گە بولغان غەزەپ ـ نەپرىتى قاينام تاشتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە پەرھاد تۇز مىجەزى، سەل ھاكاۋۇرلۇقى بىلەن ئاسانلا باشقىلارغا يامان كۆرۈنۈپ قالاتتى. ئىچىدە ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىك ساقلاپ يۈرگەنلەر ئۇچۇنمۇ بۇ تېپىلغۇسىز پۇرسەت ئىدى. شۇنداق قىلىپ بۇ گەپ ـ سۆزلەر كىشى ھەيران قالغۇدەك تېز سۈرئەتتە ئىدارىنىڭ ئىچى ـ سىرتىغا كەڭ تارقالدى. بۇنىڭدىن باشقا مىللەت كىشىلىرى، ھەتتا ئۇششاق بالىلارغىچە خەۋەر تېپىپ ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدا مۇشۇلا گەپ بولۇپ قالدى. پەرھادنىڭ بالىلىرى بېشىنى كۆتۈرەلمەي قالدى. نېمىشقىدۇر بۇ گەپكە ھەممە ئادەم ئىشىنەتتى. ھېچكىم «بۇ تۆھمەت بولۇپ قالمىسۇن يەنە» دېمەيتتى. پەرھاد ئۆستەڭگە سەكرەپمۇ ئۆزىنى ئاقلاپ بولالمايتتى. ئۇ بۇنداق ۋەزىيەتكە قانداق تاقابىل تۇرۇشنىمۇ بىلمەيتتى. ئاردا پەرھادنىڭ ئايالى ئاجراشماقچى بولۇپتۇ، دېگەن گەپلەرمۇ تارقالدى. ھېچكىم بۇ بىر ئائىلە كىشىلىرى ئۇچۇن ئەپسۇسلىنىپ ياكى ئاز ـ تۇلا ۋىجدان ئازابى تارتىپ يۈرمىدى. بۇ بىر پاجىئە، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە قېلىپلىشىپ قالغان پاجىئە ئىدى. تولىراق ئەڭ مۇنەۋۋەر، ھەتتا ئەڭ گۇناھسىز كىشىلەر مۇشۇنداق پاجىئەگە گىرىپتار بولاتتى. ھەقىقىي گۇناھكارلارنى بولسا كىشىلەر ئاسانلا كەچۈرۈۋېتەتتى. ئۇلارنى ئاقلايدىغانلار كۆپ ئىدى. سەممىيەت قەدىرلەنمەيدىغان، ھەق ـ ناھەق ئايرىلمايدىغان بۇ جەمئىيەتتە پىتنە ـ پاسات خۇددى سىرتماقتەك كىملەرنىڭدۇر

بوينىغا تاشلىنىشقا تەييار تۇراتتى، كىملەردۇر ئۇنىڭدىن نەپ ئالاتتى. پىتنە ـ پاسات تېگىشلىك جازاسىنى تارتمىغانلىقتىن، بەزىدە هوقۇقنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىپ تۇرغانلىقتىن، خالىغانچە قۇتراپ رەزىللىكنى داۋاملاشتۇراتتى.

ئەتىيازدا، نازارەت بويىچە يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش ئۇسۇلى ئارقىلىق باشقارما باشلىقلىرى باهالانغاندا، پەرهاد لايىقەتسىز بولۇپ چىقتى. ئۇ بىر مەزگىل ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ، دەردىنى تاماكىدىن ئېلىپ يۈردى. كۆپ ئۆتمەي رۇستەم مۇئاۋىن نازىرلىققا ئۆستۈرۈلدى. شۇ كۈنى كەچتە رۇستەم ئامبار ئۆيگە ئۆزى يالغۇز بېكىنىۋالدى، كونا بىر ساندۇقتىن ئەينى يىللىرى دادۇي ئىسكىلاتتىدىن تېپىۋالغان بىر جۈپ ئۆتۈكنى ئېلىپ ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتتى. ئۆتۈك كونىراپ، بىرنەچچە يېرىدىن يىرتىلغانىدى. ئۇنىڭ پۈرۈم ـ پۈرۈم قورۇق، يىرتقىلىرىدىن رۇستەمنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىنىڭ سانسىز كۈلپەتلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغاندەك، كىندىكىنى ئاران ياپقۇدەك يىرتىق پاختىلىق چاپان، يىرتىق ئىشتان كىيگەن، بېلىنى كۆلا بىلەن باغلىغان، قوللىرى جەينىكىگىچە كۆرۈنۈپ تۇرغان، پۇتلىرى يالاڭغىداق بىر ئوغۇل بالا قارلىق دالادا يۈگۈرۈپ مەكتەپكە كېتىۋاتقاندەك، پۇتى توڭۇپ بولالمىغاندا بېشىدىكى يىرتىق تۇمىقىنى ئېلىپ پۇتلىرىنى ئىسسىتىۋېلىپ يەنە يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقاندەك ... بىلىنەتتى.

رۇستەم هاياتىنىڭ يېڭى بىر مەزىلىگە قەدەم قويدى. ئۇ بارغانسېرى روهلىنىپ، ئېچىلىپ كېتىۋاتاتتى. ئەلۋەتتە، شۇنچە ئىشلارنى تەۋرىتىپ، شۇنچىۋالا ئادەملەرنى پايپېتەك قىلىپ يۈرسەڭ، ئائىلايدىغىنىڭ ئەڭ يېقىملىق سۆزلەر، كۆرىدىغىنىڭ كۆلۈپ تۇرغان ئىللىق چىرايلار بىلەن هۇزۇر ـ هالاۋەت بولسا

روھىڭ ئۆسىمەمدۇ. ياشىرىپ، كۆكلەپ كەتمەمسەن. «ھايۋان تۇياقتىن، ئادەم قۇلاقتىن» دەپ بىكار ئېيتمىغان.

رۇستەم بەزىدە بۇ ئەمەل دېگەن شۇنداق خاسىيەتلىك نەرسىمۇ ياكى مەندە بىر خىسلەت بارمۇ، دەپ ئويلاپ قالاتتى. ئويلا ـ ئويلا ئۆزىنىڭ ھەقىقەتەن باشقىچە ئادەملىكىگە ئىشىنىپمۇ قالاتتى. ئۇ خىزمەتتىلا ئەمەس، سورۇنلاردىمۇ ھەممە ئادەمنى ئاغزىغا قارىتاتتى، بۇ ئۇنىڭ مۇئامىلىگە ئۇستا، گەپكە ئۆتكۈرلۈكىدىن، خېلى ئىچىپ قويسىمۇ ئۆزىنى يوقاتمايدىغانلىقىدىن ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن بىرلا ئولتۇرۇپ قالغانلار قەدىناس بولۇپ كېتەتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ دوست ـ بۇرادەرلىرى كۆپ بولۇپلا قالماي، ھەممىسى دېگۈدەك قولىدىن ئىش كېلىدىغانلار ئىدى.

رۇستەم بىركۈنى كەچتە ئۆزى دائىم بارىدىغان «توغراقلىق» رېستورانىدىن قايتىپ كېلىۋاتاتتى. بۇ رېستورانىنى داۋۇتنىڭ ئوغۇللىرىدىن بىرى ئاچقان بولۇپ، زالغا ئىنتايىن ئوخشىتىپ ياسالغان سۇنئىي توغراقلار قويۇلغان، توغراققا ئائىت سۈرەت، ماي بويىاق رەسىملەر ئېسىلغانىدى. ئوتتۇرىدىكى ئەنئەنىۋى كات شەكلىدە ياسىلىپ، كىگىز، گىلەم سېلىنغان ئورۇندا سازەندىلەر ئولتۇرۇپ نەغمە ـ ناۋا قىلىشاتتى، ئۇ يەردە توغراقلىقتىن ياكى شۇ ئەتراپتىن كەلگەن سۈزۈك چىراي، لەۋەن قىزلار مۇلازىملىق قىلاتتى. رۇستەم ھەر قېتىم ئۇ يەرگە بارسا ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ، يۈرتقا بارغاندەك خۇشال بولۇپ قايتاتتى. بۇگۈنمۇ شۇنداق بولدى. ياش تۈرۈپ قورساق سېلىپ، توپقىلا ئوخشاپ قالغان غوجايىن ئۇلارنى كۆرۈپ قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالدى، ھەرنېمە دېگەنبىلەن بىر يۇرتلۇق دېگەن باشقىچە بولىدۇ ـ دە.

تاكسى ئىدارىگە يېقىنلاشقاندا، يولنىڭ چېتىدە ئىتتىك كېتىۋاتقان بىر ئايال ئۇچرىدى. ئۇ ھۆرىيەت ئىدى. ئۇ تاكسىنى توختىتىپ، سىرتقا چىقىپ ھۆرىيەتنى ساقلاپ تۇردى.

ـــ هه، هۆرىيەت، كەچ قاپسىزغۇ؟

ـــ ئاپامنىڭ مېھمانلىرى بار ئىكەن، قارىشىپ بېرىمەن دەپ...

ـــ بالىلىرىڭىز ئۆيده قالغانمىدى؟ يولىڭىزغا قاراپ كەتكەندۇ ـ هه.

ـــ بالىلىرىم ئاپامنىڭكىده قالدى. ئۇلارنى ئويغىتىپ يۈرمەي دەپ ئۆزۈملا كېلىشىم، ـــ هۆرىيەت گېپىنىڭ ئاخىرىنى نېمىشقىدۇر قورققاندەك ئاستا چۈشۈردى.

ـــ ئۇنداق بولسا، بۈگۈن ئاخشام ئىككىلىمىز ئەركىن ئىكەنمىز، مەن سىزنى بىر يەرگە ئاپارسام بارامسىز؟

ـــ ۋىيەي، نېمە دەيدىغانسىز، خانقىز ئاڭلاپ قالسا...

ـــ خانقىز ئاڭلىمايدۇ، ماڭا ئىشىنىڭ، ـــ ئۇ هۆرىيەتنىڭ ئىككىلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ دەرهال قوشۇپ قويدى، ـــ ئېچكىرىدىن كەلگەن مېهمانلارنى ئۇزىتىدىغان ئىش ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ئايالمۇ بار. سىز شۇنىڭغا هەمراه بولغاچ ئېچ پۈشۈقىڭىزنى چىقىرىپ كەلمەمسىز؟ بايا تېخى نازارەتتىكى ئاياللاردىن بىرەرنى باشلىۋالايمىكىن دەپ ئويلاۋاتاتتىم. كېلىڭ، كېلىڭ، ماشىنىغا چىقىڭ!

شۇ ئاخشىمى هۆرىيەت شەهەر سىرتىدىكى بەشىۋلتۇزلۇق مېهمانخانىدا، سۇنئىي كۆل هەم شارقىراتمىنىڭ يېنىغا راسلانغان سورۇندا چۈش كۆرۈۋاتقاندەك خىيالىي بىر هالەتته ئولتۇردى. ئۇ مۇنداق مەنزىرىلىك جاينى سۈرەتلەردە ياكى كىنولاردا كۆرگەن بولۇشى مۇمكىن، ئەمما رېئاللىقتا تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى.

تاماق ـ قورۇمىلار يېيىش ئۈچۈن ئەمەس، كۆرۈپ هۇزۇرلىنىش ئۈچۈن تارتىلغاندەك بىر ـ بىرىدىن ئاجايىپ ئىدى. ئەمما تاماقلارغا قول تېگە ـ تەگمەي، چالا قىزىۋالغان مېهمانلار يەنە بىر كاتتا مېهمانسارايىنىڭ «كارا ئوكى» زالىغا باشلاندى، مەستىنىڭ كۆزىدەك خىره قىزغۇچ چىراقلار ئۆچۈپ ـ

يېنىپ تۇرغان زالدا مېھمانلارنىڭ بەزىسى ناخشىچى قىزلارغا جور بولۇپ ناخشا ئېيتسا، بەزىلىرى يېرىم يالىڭاچ تانسىچى قىزلار بىلەن قۇچاقلىشىپ تانسىغا چۈشۈپ كېتىشتى. رۇستەم تانسىچى قىزلارنىڭ تەكلىپىنى ئەدەپ بىلەن رەت قىلىپ، بىرلا قېتىم ھۆرىيەت بىلەن تانسا ئويناۋېتىپ ھۆرىيەتنىڭ بېشى قېپىپ كەتتى. توختىماي ئايلىنىپ تۇرىدىغان رەڭدار چىراقلار بىلەن تەڭ ئايلىنىۋاتقاندەك بىلىنىدىغان يەر، يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا ئوخشايدىغان تورۇس، بىر - بىرى بىلەن ئىرماش - چىرماش بولۇشۇپ ئويىنىشۋاتقان ئادەملەر، گويا غايەت زور قاينامدەك ھەممە نەرسىنى ئۆزىگە تارتىپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى ئۇ ئۆزىنىڭ قانداقلارچە رۇستەمنىڭ قۇچىقىغا كىرىپ قالغانلىقىنى تۇيماي قالدى. تانسا ئاخىرلاشقاندىن كېيىن رۇستەمدىن ئۆزىنى تارتىپ يۇردى. ئاخىردا ئۇلار شەھەرنىڭ يەنە بىر چېتىدىكى ئالىي دەرىجىلىك «يۇيۇنۇش، ئۇڭۇلىنىش مەركىزى» گە كەلدى. مېھمانلار مۇنچا كىيىملىرىنى كىيىپ ساھىبجامال قىزلارنىڭ يېتەكلىشىدە ھېچقانداق ۋۇجۇدسىز يوق سىرلىق ئىشكىلەردىن كىرىپ كەتكەندە ھۆرىيەت زالدا يالغۇز قالدى.

بۇ سەككىز قەۋەتلىك زور بىنا ئىدى. پۈتكۈل بىنانى، قاراڭغۇ پەلەمپەي، زاللارنى، كارىۋات شەكىللىك لۆم - لۆم سافالار تىزىۋېتىلگەن، غۇۋا يورۇتۇلغان كۆڭۈل ئېچىش زاللىرىنى، ھەتتا ئاشخانا - ھاجەتخانىلارنى كۆڭۈلنى ئەلەڭگىتىدىغان بىر خىل پۇراق قاپلاپ تۇراتتى. بۇ پۇراقتىن زادى قۇتۇلغىلى بولمايتتى. ھۆرىيەتنىڭ ساپ ھاۋاغا چىققۇسى كەلدى. تىنچ، ئازادە ئۆيىنى، بالىلىرىنى ئوتتەك سېغىنىدى، بىرىنچى قەۋەتكە چۈشمەكچى بولۇپ پەلەمپەي، كارىدورلاردا ئېزىپ يۇردى. ئۇ ئاخىر ئۆزىنى ئىزدەپ كەلگەن رۇستەمنى ئۇچراتقىنىدا ئۇنىڭغا ئېسىلىپ يىغلىۋېتىشتىن ئۆزىنى ئاران

تۇتۇپ قالدى. ئۇلار بىرلىكتە باشتىكى بەشىۋلىتۇزلۇق مېھمانخانىغا قايتىقاندا ئاسمانىنىڭ شەرق تەرىپى سۇزۇلۇشكە باشلىغانىدى. ھۆرىيەت ئۆيگە قايتىشنى ئويلىدى. ئەمما، قانداقتۇر بىر كۈچ، بىر تۈيغۇ ئۇنى ئىختىيارىغا قويمايتتى. بۇ كۈچ، بۇ تۈيغۇ كىشىنى قورقۇنچقا سالاتتى. يوچۇن، ئەمما شۇنچە سېھىرلىك ئىدى.

بىر يىلغا بارماي رۇستەم ھۆرىيەتتىن ئۆزىنى قاچۇرىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ قېتىم ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن بولسىمۇ كەسپىنى ياخشى ئۆگىنەلمىگەن ، لېكىن ئەمەلگە ئامراق بىر ياش چوكان تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۇنىڭ قويىنىغا كىردى. ئۇنى نازارەت ئىشچىلار ئويۇشمىسىغا ئۆستۇرۇپ قويۇپ، رۇستەم ئۇنىڭدىنمۇ ئۆزىنى تارتتى، ئۇ ئالدىغا ھەر خىل تەلەپ، ھاجەتلەر بىلەن كېلىدىغان قىز ـ چوكانلارنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارايتتى. ئانچە ـ مۇنچە جەلپكارلىقى بولسىلا يېشى بىلەنمۇ ئانچە ھېسابلىشىپ كەتمەيتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئالالىغان ئايالار ھاجىتى راۋا بولۇپ، مەقسىتىگە يەتكەندە رازىمەنلىك بىلەن يوللىرىغا كېتەتتى. بۇ ئىشلار ئىس ـ بۇسى چىقمايلا بېسىلىپ كېتەتتى. ئانچە ـ مۇنچە گەپ ـ سۆز پەيدا بولسىمۇ، ھوقۇقنىڭ سۇر ـ ھەيۋىسى ئاستىدا بازار تاپالمايتتى.

ئۇ ياش، ساددا ۋاقىتلىرىدا تەشۋىقاتتىكى دەبدەبىلىك سۆزلەرگە شەكسىز ئىشىنەتتى. ھاجەتمەنلەردىن «سوۋغا ـ سالام» ئېلىش، يانچۇق تولاشنى گۇناھلىق ئىش دەپ قارايتتى. بۇنداق ئىشلارنى كۆڭلىمۇ كۆتۈرمەيتتى، بىراق ئەمەل سورۇنى ئەقىللىق ئادەملەرلا كىرەلەيدىغان باشقىچە بىر دۇنيا ئىدى. بۇ يەردە ئۇ نۇرغۇن ئىشلارنىڭ سىرىغا يەتتى. قانۇن ـ تۈزۈم دېگەنلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە ئاددىي پۇقرالار ئۈچۈن چىقىرىلىدىغانلىقى، دۇنيادىكى ھەممە ئىش، جۈملىدىن ئەمەل تۇتۇشنىڭمۇ تېگى ـ تەكتىدىن ئالغاندا تىرىكچىلىك، ھۆزۈر ـ

هالاۋەت ئۇچۇن ئىكەنلىكىگە تەن بېرىپ، خام خىيال ۋە ئەندىشىلەردىن ئۆزۈل ـ كېسىل قۇتۇلدى. «سوۋغا ـ سالام» ئالغاندا يۈرىكى پوكۇلدىمايدىغان، قولى تىترىمەيدىغان، ئىكسىچە قۇرۇق كەلگەنلەرگە سوغۇق مۇئامىلە قىلىدىغان، ئۇلارنىڭ گېپى قۇلىقىغا ياقمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە ئەمەل خۇددى چوڭ دادىسى ئېيتىپ بېرىدىغان چۆچەكلەردىكى «ئېچىل سۇپىرام» غا ئوخشايتتى. ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى بىلىلا ھەرقانداق مۇراد ـ مەقسەتكە يەتكىلى بولاتتى. ئۇ ئۆزىنى دۇنيادىكى ئىشلارنىڭ تېگىگە يېتىپ بولغاندەك سېزەتتى. كەسىپتىن باشقىغا كۆڭۈل بۆلمەيدىغان، قانداقتۇر ھەق ـ ناھەق ئىشلارنى دەپ قولىدىكى نانىنى ئوڭشاپ يېيەلمەي، يولنى ئوڭشاپ ماڭالماي يۈرگەن «ئەخمەق» لەرنى كۆزىگە ئىلمايتتى. بۇ دۇنيادا ئانىسىدىن قالسا بىرنەچچىلا ئادەم ئۇنىڭ كۆڭۈل تۆرىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغانىدى. ئۇلارنىڭ بىرى لىيۇ لىگو، يەنە بىرى ھازىرقى يېقىن ئادەمى ۋاڭ شۇجى ئىدى. ئۇلار ئۇنىڭ ھايات يولىغا مۇھىم تەسىر كۆرسەتكەن كىشىلەر ئىدى. شۇڭا، ئۇ ھەرقانداق ۋاقىتتا ئۇلارغا تۆزكورلۇق قىلمايتتى. ئەلۋەتتە ئۇ ئاببىاس نازىرنىمۇ ئونتۇپ قالمايتتى.

رۇستەمنىڭ ئالدىدا يېڭى نىشان پەيدا بولدى. مەخسۇت نازىر پېنسىيەگە چىقىش ئالدىدا تۇراتتى. رۇستەم ۋاقىت ئاجرىتىپ نازارەت تەۋەسىدىكى پېنسىيەگە چىققان ئابرۇيلۇق پېشقەدەملەرنى يوقلاشنى، يەنە قانداقتۇر ئىشلارنى كۆڭلىگە پۈكتى.

ئوتتۇز ئىككىنچى باب

فىلىم ئىشلەش ئۇچۇن يەنە قەشقەرگە كەلگەن گۇلناز ياشىنىپ قالغان ھاممىسىنى يوقلاش ئۇچۇن بىرنەچچە كۈن ئارتۇق تۇرۇپ قالدى. ھاممىسى شەھەرگە تۇتۇشىپ كەتكەن باغباراڭلىق گۇزەل بىر كەنتتە كەڭ قورۇ ـ جايدا ئۆزى يالغۇز ياشايتتى. باھار پەسلى ئىدى. ئېتىز ـ قىرلاردىكى ياپيېشىل مايسىلار، يېڭىلا دۇنياغا كۆز ئاچقان سۇس يېشىل يۇمران يوپۇرماقلار، ئۇزاق ـ ئۇزاقلارغا قەدەر تۇتۇشىپ كەتكەن قىزغۇچ ياكى ئاپپاق چېچەكلەر، ئوچۇق ئاسماندا خىرامان لەيلەپ يۈرۈشكەن نېپىز ئاق بۇلۇتلار، پاختەك، تورغاي ئاۋازى ھەممىسى قوشۇلۇپ كىشىنى باھارنىڭ مەستخۇش تۇيغۇلىرىغا چۆمدۇرەتتى. ئۆزىنى كۆپ ئىشلارنى كۆرگەن، چوڭ بولۇپ قالغاندەك سېزىپ يۈرگەن گۇلناز ئاشۇ گۇزەل كەنتتە تۇرغان كۇنلىرىدە ئۆزىنىڭ تېخىچە ياش قىزلاردەك ھېسسىياتچان، نازۇك ئىكەنلىكىنى، مېھىر ـ مۇھەببەتكە نەقەدەر تەشنا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ھاممىسى مۇكەررەمخان خۇددى ئۇنى چۇشىنىپ تۇرغاندەك، ئۇنىڭ چىرايىغا كۆيۈنۈش بىلەن سەپسېلىپ قارايتتى. ئۇنى ئولتۇرغۇزغىلى يەر، خۇش قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالاتتى. ھامما بىلەن جىيەن قىز بىر ـ بىرىگە شۇنچىلىك ئوخشايتتى. مۇكەررەمخانىڭ سولاشقان سوزۇنچاق يۈزىدىمۇ قويۇق، ئۇزۇن قاشلار، ئەگمە كىرپىكلىك قاپقارا كۆزلەر ئالاھىدە كۆزگە تاشلىناتتى. سەل كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان زاڭاقلىرىدا سۇسقىنا قىزىللىق ھېلىھەم ساقلىنىپ تۇراتتى،

ئېرى بالدۇر ئۆلۈپ كەتكەنلىكتىن ئۇزاق يىللاردىن بۇيان تەنھا ياشاپ كەلگەن بۇ موماي ئاخشىمى گۈلنازنىڭ قاپقارا چاچلىرىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ:

— قىزىڭنى نېمىشقىمۇ يېتىم قىلغانسەن بالام. بۇ يول ماڭىدىغان يول ئەمەس ئىدى. ئەر خەق دېگەننىڭ ھەممىسى شۇنداق بولىدۇ، سەۋر قىلىپ ئۆتكۈزۈۋەتسەڭ ئاخىر بەرىپ بەسىقىغا چۈشمەي قالمايدۇ، لېكىن ئەردىن ئايرىلغان خوتۇن كىشى دىلى سۇنۇق، نام ـ نىشانسىز ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ. يالغۇزلۇق يامان، خۇدايىم سېنى ئۇنداق كۈنلەردىن ساقلىسۇن، — دەيتتى. گۈلناز قەستەن شوخلۇق قىلىپ، ئۆزىگە چىقىشان لايىقلار بىلەن قانداق كۆرۈشكىنىنى، يېشى 50 لەرگە بارغان، بەش بالىلىق بىر ئەر كىشىنى نېمىدەپ قاچۇرۇۋەتكىنىنى دوراپ قاقاھلاپ كۈلەتتى. ھاممىسى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كۈلۈپ قويغىنى بىلەن كۆڭلىدە قانداقتۇر بىر ئىشلارنى پىلانلاپ يۈرەتتى. بىر كۈنى ئۇ گۈلنازنىڭ يۈزماي، ئەينەك، ئەتىرلىرىنى سوراپ ئېلىپ چىقىپ كېتىپ، بۇ يۈرتتىكى داڭلىق داخانغا «سەۋەب» قىلدۇرۇپ كەلدى. «باشقا نەرسە ئىشلەتمەي، مۇشۇ نەرسىلەرنى ئۈزمەي ئىشلەت. ئاللا بۇيرۇسا، مۇشۇنىڭ بىلەن ئىشلىرىڭ ئوڭىشلىپ كېتىدۇ» دەپ تاپىلىدى. ئۇنىڭ تۇرقىدىن قانداقتۇر چوڭ ئىشلارنى پۈتكۈزۈپ كەلگەندەك قانائەت ۋە ئىشەنچ چىقىپ تۇراتتى، گۈلناز ئۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ، خۇشال بولسۇن دەپ ھاممىسىنىڭ كۆزىچىلا ئىشلەتتى. بۇنداق ئىشلارغا ئانچە ئىشىنىپ كەتمىسىمۇ، دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى چۈشىنىپ بولغىلى بولمايدۇ. بىر يېرى بولمىسا، بۇ ئادەملەرمۇ ئىشىنىپ يۈرمىگەن بولاتتى، دەپ ئويلىدى.

گۈلناز كىنو ـ تىياتىر رېژىسسورلۇق كەسپىدە ئوقۇغانىدى ھەم ئۆزى شۇنىڭغا ئائىت دەرسلەرنى ئۆتەتتى. ئىككى قېتىم كىنودا رول ئېلىشتىن كېيىن سەنئەتكار ئوچۇن تۇرمۇشنى

ئىنچىكە كۆزىتىشنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى تونۇپ يەتكەنىدى. ئۇ كۈندە ئەتىگىنى كەنتنى ئارىلاپ يۈرگەنلىرىدە ئېگىلىپ سالام قىلىپ ئۆتىدىغان سەھرا ئايالىرىغا، قىياپىتىدىن مەردانىلىك چىقىپ تۇرىدىغان ئەر خەقلەرگە، ئاپپاق ساقاللىق، خىزىردەك پاكىز قېرىغان مويسىپىتلارغا سىنچىلاپ قاراپ كېتەتتى. ئىشكى ئوچۇق ئۆيلەرنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ قالغاندا، پېشايۋانلىق هويلىلارغا، پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن ناماز ئوقۇۋاتقان كىشىلەرگە، ئۇششاق بالىلار ۋە ئىت ـ مۈشۈك، قوي ـ قوزىلارغا سەپسالاتتى. سەنئەتكارنىڭ ئىجادىيىتى ئۇچۇن ئەنە شۇنداق رېئال كۆرۈنۈش ۋە جانلىق ئوبراز ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى.

بۇ قېتىم ئۇ ئايروپىلاندا مېڭىشتىن ۋاز كەچتى. بىر توپ ناتونۇش ئادەملەر بىلەن كارىۋاتلىق ئاپتوبۇستا ئىككى كۈن بىللە سەپەر قىلىش ئۇنىڭ ئۇچۇن تېپىلغۇسىز پۇرسەت ئىدى.

ئۇ ئورۇنىنى سۈرۈشتۈرمەيلا بېلەت ئېلىۋەرگەنىدى. ئاپتوبۇسقا چىقىپ بولۇپ سەل ئەپسۇسلاندى. ئۇنىڭ ئورنى ئاپتوبۇسنىڭ ئەڭ ئارقىسىدىكى بەش كىشىلىك تۇتاش كارىۋاتتا بولۇپ چىقتى. تەلىيىگە ئوڭ تەرىپىدە سەھرالىق ئىككى ئايال بار ئىكەن. قارىغاندا قېيىنئانا بىلەن كېلىنىگە ئوخشايتتى. كېلىنچەكنىڭ قولىدا يېشىغا توشمىغان بوۋاقمۇ بار ئىدى. سول تەرىپىدە 60 لاردىن ئېشىپ قالغان ئورۇق، قاتما، يۈزىدە چوقۇر ئىزلىرى قالغان، كونا پاسوندىكى كۆل رەڭ كاستۇم بىلەن كەپكە كىيگەن بىر ئادەم 15 ـ 14 ياشلاردىكى بىر قىز بالا بىلەن ئولتۇراتتى. گۈلناز دېرىزە تەرەپتە نېمىدىندۇر قورقۇۋاتقانىدەك ئەتراپقا ئۆركۈپ قاراپ ئولتۇرغان بۇ قىز بالىنى كەپكىلىك ئادەمنىڭ قىزى بولسا كېرەك، دەپ ئويلىغانىدى، ئاپتوبۇس مېڭىشى بىلەنلا ئۇنىڭ قىز بالىنى قۇچاقلاپ يېتىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ ئەجەبلەندى. كەچ كىرگەنچە بۇ ئادەم ئەتراپتىكىلەردىن ئەيمەنمەي بارغانچە هەددىدىن ئاشقىلى تۇرغانىدى، ئوڭ

تەرەپتىكى ئىككى ئايال بىلەن ئەتراپتىكى كىشىلەر غۇدۇراشقىلى تۇردى. كەپكىلىك ئادەم بىردىنلا سەكرەپ قوپۇپ: «يۇ دېگەن مېنىڭ قانۇنلۇق خوتۇنۇم، قۇچاقلىسام ئۆزۈمنىڭ خوتۇنۇمنى قۇچاقلىدىم. قانداق، يامان بوپتىمۇ؟ گەپ بولسا ئوچۇق قىلىڭلار، بولمىسا خەقنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماڭلار!» دەپ يېنىدىن قانداقتۇر بىر قەغەزلەرنى ئېلىپ چۆرىدى. كىشىلەر ئۇنىڭغا ئالىيىپ قويۇپ تەتۇر قارىۋېلىشتى. گۇلنازمۇ ئايالالار تەرەپكىرەك سۈرۈلۈپ، ئايىغىنى سېلىۋېتىپ ئولتۇردى. قارىغاندا ئۇنىڭ بۇ سەپىرى ئاسانغا توختىمايدىغاندەك قىلاتتى. ياش ئايالنىڭ بالىسى توختىماي يىغلايتتى، قېيىنئانىسى ئۇنى نوقۇپ ئويغاتقاندىلا بالىسىنى قولىغا ئېلىپ بىردەم ئېمىتەتتى ـ دە، يەرگە توساتتى، ئاپتوبۇستىكى سۈيدۈك پۇرىقى تېخىمۇ كۈچىيەتتى.

ئاپتوبۇسنىڭ ئالدى تەرىپىدە يورۇپ تۇرغان قىزغۇچ چىراغ بۆشۈكتەك تار كارىۋاتلاردا قىستىلىپ ئۇخلاۋاتقان ئادەملەرنى خىرە ـ شىرە يورۇتۇپ تۇراتتى. گۇلنازنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى ئورۇندا چىمەن دوپپا كىيىۋالغان بىر ئەر كىشى قىستىلىپ ئولتۇرۇپ ئۇزاق ناماز ئوقۇدى. ناماز ئوقۇپ بولۇپ، دېرىزە سىرتىدىكى قاراڭغۇلۇققا قاراپ ئۆرە ئولتۇردى. ئۇ خېلىلا ئېگىز ھەم قاۋۇل ئادەمدەك قىلاتتى، ئۇ ئەلۋەتتە كارىۋاتقا پاتمايتتى.

گۇلناز ئۇخلاپ قالماسلىققا تىرىشىپ خېلى ۋاقىتنى ئۆتكۈزدى. پەقەت چىدىيالماي قالغاندا يېنىچە يېتىپ سەل مۈگدىۋالماقچى بولدى. ئەمما، بۇرنىغا ئۇرۇلغان كۈچلۈك سۈيدۈك پۇرىقىدىن ئۇيقۇسى قېچىپ يەنە قوپۇپ ئولتۇردى. پايانسىز چۆل باغرىنى كېسىپ ئەگرى ـ بۈگرى سوزۇلغان يولدا جۇپ ـ جۇپ چىراغلار بۆرە كۆزىدەك چاقناپ كۆرۈنەتتى. بۇ چىراغلار بارغانسېرى زورىيىپ، يېقىنلاپ كەلگەن ئاپتوبۇس،

ئاپتوموبىللار غارقىراپ تېز ئۆتۈپ قاراڭغۇلۇقتا كىرىپ كېتەتتى. ئاپتوبۇسلارنىڭ دېرىزىسىدىن بىرەر - يېرىم ئۇيقۇلۇق چىرايلار لىپ قىلىپ كۆرۈنۈپ قالاتتى.

ئۇدۇلدىكى ئورۇندا ھېلىقى ئەر كىشى تېخىچە تىككىدە ئولتۇراتتى. سۇس چىراغ يورۇقىدا تۆپتۇز، كەڭ پېشانىسى، قاڭشارلىق بۇرنى، سەل سوزۇنچاق يۈز كىپتى ئۇستا ھەيكەلتىراشنىڭ قولىدىن چىققان ئەسەردەك گەۋدىلىنىپ كۆرۈنەتتى. گۈلناز قاراڭغۇلۇقتا خۇددى بىر سەنئەت ئەسىرىدىن بەھر ئېلىۋاتقاندەك خېلىغىچە ئۇنىڭغا قاراپ ئولتۇردى. ئۇنىڭغا قاراپ ئولتۇرۇشمۇ ھۇزۇر ئىدى. ھازىر بۇنداق ئادەملەر بارغانسېرى ئازىيىپ، قاش - كۆزى، چىرايى كىشىنىڭ ئېسىدە قالمايدىغان ئادەملەر كۆپىيىپ كېتىۋاتاتتى.

يېرىم كېچىدىن ئاشقاندا گۈلناز قانداق ئۇخلاپ قالغىنىنى تۇيماي قالدى. ئۇ بەدىنى كۆيۈشۈپ ئويغىنىپ كەتكەندە تېخى تاڭ ئاتمىغانىدى. ئەتراپتىكىلەر تۇغۇلۇشۇپ ھەر خىل قىياپەتتە ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇدۇلدىكى ئەر كىشى ئاماز ئوقۇۋاتاتتى. تاڭ خىرە - شىرە يورۇشقا باشلىدى. گۈلناز ئىختىيارسىز سول تەرەپكە قاراپ كەپكىلىك ئەر كىشىنىڭ قىز بالىنى خۇددى قېچىپ كېتىشىدىن قورقىقاندەك چىڭ تۇتۇپ ئۇخلاپ قالغانلىقىنى كۆردى. قىز ئويغاق ئىدى. ئەر كىشىنىڭ تۇمشۇقىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ دېرىزە تەرەپكە قارىۋالغانىدى. چىرايىدىن سەسكىنىش، بىزارلىق ھەم ئامالسىزلىق چىقىپ تۇراتتى. گۈلناز تاماق يېگىلى چۈشكەندە، ئۇ ئادەمنىڭ غۇلجا تەلەپپۇزىدا يېنىدىكى بىرىگە: «خوتۇنۇم ئۆلۈپ كېتىپ يۈرتقا بارغانىدىم، تۇغقانلار ئۆيلەپ قويدى» دېگىنىنى ئويلاپ، قىزنىڭ كېيىنكى ھاياتىنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا تىرىشتى. ئەمما، كۆز ئالدىغا ئۇنىڭ سەسكىنىش ۋە قورقۇنچ چىقىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن باشقا نەرسە كەلمىدى.

ئاپتوبۇس قاقاس چۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىچىككىنە بازاردا

تاماقتا توختىدى. ئادەملەر سوغۇقتىن دوگدىيىشىپ پول بويىدىكى لەڭمەندىن باشقا نەرسە ئەتمەيدىغان ئاشخانىدا غىزالىنىشتى. تاماق ساقلاپ ئولتۇرغاندا گۈلناز ئاخشامقى ئىش كىشىگە باشقىدىن دىققەت قىلدى. ئۇ ھەقىقەتەن باشقىچە ئادەم ئىدى. يېنىدىكىلەر ئۇنى «رىشاد ھاجى» دەپ ھۆرمەتلەيتتى. ئەمما ئۇ باشقا «ھاجى»لارغا ئوخشاپ كەتمەيتتى. كىيىنىشىدىن زىيالىيغا خاس ئالاھىدىلىك چىقىپ تۇراتتى. ئەمما، ئۇ گۈلناز بىلىدىغان زىيالىيلار ياكى ئەمەلدارلارغىمۇ ئوخشاپ كەتمەيتتى. ئۇنىڭدا ھەممە ئادەمنى جەلپ قىلىپ، ئىختىيارسىز ھۆرمەت قوزغايدىغان بىر كۈچ بار ئىدى. بۇ كۈچ ئۇنىڭ قاۋۇل، قاملاشقان بوي ـ بەستىدىمۇ ياكى ۋۇجۇدىدىن ئۇرغۇپ تۇرغان بىر ئىچكى كامالەتتىمۇ، گۈلناز بۇنىڭ تېگىگە يېتەلمىدى. گۈلناز ئۇنىڭ قانچە ياشلاردا ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەلمىدى. بىر قارىسا يېشى 50 لەرگە تاقاپ قالغاندەكمۇ قىلاتتى، ئەمما، قامىتى، ھەربىكەتلىرىدە 30 ياشتىكىلەرگە خاس جۇشقۇنلۇق بار ئىدى.

چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا ھاجى تاماقتا كېيىنرەك كەلدى. كىچىك ئاشخانا يولۇچىلار بىلەن لىققىدە تولغان بولۇپ، گۈلنازنىڭ ئالدىدىلا بىر كىشىلىك ئورۇن بار ئىدى. ھاجى ئەتراپقا بىر قاراۋېتىپ، بوش ئورۇنغا قاراپ كەلدى. ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن گۈلنازنىڭ چىرايىغا قارىماي، سەل ئېگىشىپ سالام قىلدى. ئاپتوبۇستىمۇ ئۇ گۈلنازغا بىرەر قېتىم بۇرۇلۇپ قاراپ باقمىغاندى. گۈلناز بىلىدىغان ئەرلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئاياللارغا بەزدەك تىكىلىپ قارىشاتتى. چىرايىنى ھەر قىسما قىلىشاتتى، ھەتتا ئارقىسىغا كىرىۋېلىپ سەت چاقچاقلارنى قىلاتتى. ئۇ يەر ـ بۇ يېرىدىن تۇتۇۋېلىشقا ئۇرۇناتتى. ئارىدىن بىرنەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن بىر كۈنى گۈلناز ئۇنىڭدىن ئەينى ۋاقىتتا، ئاپتوبۇستا نېمە ئۈچۈن ئۆزىگە بىرەر قېتىممۇ ئۆرۈلۈپ قاراپ باقمىغانلىقىنى سورىغاندا، ئۇ:

«دۇنيا بىزنىڭلا ئەمەس، ئۇنىڭدا ھەر تۈرلۈك ئادەم ياشايدۇ، بولۇپمۇ ئاياللار بېشى ئوچۇق، نېپىز كىيىملەر بىلەن تۇرغان بولسا، ئۇلارغا تىكىلىپ قارىۋالساق ئەدەپسىزلىك ھەم زالىملىق بولىدۇ» دېگەن ھەمدە ئۆزىنىڭ گۇلنازنى ئاپتوبۇسقا چىققاندىلا كۆرگەنلىكىنى، ئۇنىڭدەك بىر ئايالنىڭ نېمە سەۋەبتىن ئاشۇ ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا تۇرغىنىغا ھەيران قالغانلىقىنى ئېيتقانىدى.

ھاجى بىر قاچا شورپا بۇيرۇتتى. شورپىغا نان چىلاپ تېزلىكتە ئىچىپ بولدى. كىچىك تەخسىدىكى ئۇستىخاننى غاجاپ پاكىزلاپ، قولىنى سۈرتتى ـ دە، دۇئا قىلىپ قوپۇپ كەتتى. گۇلناز تاماق جەريانىدا ئۇنىڭ باشقىلاردەك «شالاپ ـ شۇلۇپ» ئاۋاز چىقارمىغانلىقىغا دەققەت قىلدى. ئۇ بوي ـ بەستىگە پارىشا چوڭ قەدەم بىلەن تېز ـ تېز ماڭاتتى. يۈرۈش ـ تۇرۇش، ئىش ـ ھەرىكىتىدىن قائىدە ـ يوسۇنلۇق، چېۋەر ئادەملىكى چىقىپ تۇراتتى.

گۇلناز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ تۇرۇپ ئىختىيارسىز ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. ئۇ ھەرقانچە ئاجايىپ بولسىمۇ، گۇلنازغا مۇناسىۋەتسىز باشقا بىر سىرلىق دۇنياغا مەنسۇپ ئادەم ئىدى.

گۇلنازنىڭ ئالدىغا ھېچكىم چىقمىدى. ئۇنىڭ ئاپتوبۇستا كېلىدىغانلىقىنىمۇ ھېچكىم بىلمەيتتى. ئۇ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئۆيىگە ئەكىرىپ قويۇپلا ئاتا ـ ئانىسىنى ھەم قىزىنى كۆرۈپ كەلمەكچى بولدى. ئۇ قىزىنى بەك سېغىنغانىدى. قورۇدىن چىقىشىغىلا، يول بويىدا ۋۇجۇدسكىلارغا قاراپ ئىككىلىنىپ تۇرغان تونۇش بىر ئادەمنى ـــ ئاپتوبۇستا بىللە كەلگەن «ھاجى»نى كۆرۈپ، ئورنىدا تۇرۇپلا قالدى. ئۇمۇ گۇلنازنى كۆرۈپ، سەل تېڭىرقىغانىدەك بولدى ـ يۇ، دەرھال

ئۆزىنى ئوڭشاپ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— مەن بۇگۈن بىر ئادەم بىلەن كۆرۈشمىسەم بولمايتتى، بۇ ئادەمنىڭ ئادرېسىنى باشقىلار ماڭا مۇشۇ يەردە دەپ بېرگەن ئەمما كېلىپ قارىسام، بۇ يەردە ئەمەستەك قىلىدۇ، — دېدى.

گۈلناز ئۇنىڭ قولىدىكى قەغەزگە قارىدى. ئۇ راستتىنلا خاتا كېلىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئىزدىمەكچى بولغىنى «بېيجىڭ يولى» دىكى بىر ئورۇننىڭ ئادرېسى ئىدى. «هاجى» يەنە ئۆزىنىڭ خەنزۇچە راۋان سۆزلىشەلمەيدىغانلىقى، بىر تەرجىمانغا جىددىي ئېھتىياجلىق بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، ئەگەر گۈلناز ياردەم قىلىشنى خالىسا ياكى ئىشەنچلىكرەك تەرجىمان تونۇشتۇرسا ئوبدان رازى قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. گۈلناز نېمىشقىدۇر خۇشال بولدى ۋە دەرھاللا:

— بىر كۆرگەن تونۇش، ئىككى كۆرگەن تۇغقان ئەمەسمۇ، بوپتۇ، مەن ياردەم قىلسام قىلاي. لېكىن، بالدۇرراق قايتىپ كەلمىسەم بولمايدۇ، — دېدى.

رىشاد هاجى تاكسى توستى. گۈلناز ئۇنى كۆرۈشمەكچى بولغان «لاۋبەن»نىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ ئەكىرىپ، ئىككىسىگە تەرجىمان بولدى. رىشاد هاجىنىڭ بۇنداق ئالاھىدە «تەرجىمان»نى كۆرۈپ، لاۋبەننىڭ كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى. كۆرۈشۈش ئوڭۇشلۇق بولدى. ئەتە چۈشتىن كېيىن ئۇلار كېلىپ كونكرېت ئىشلارنى مەسلىھەتلىشىدىغان، ئۇچىنچى كۈنى توختام تۈزۈلىدىغان بولدى. گۈلناز، مەن سىزگە ياخشى تەرجىماندىن بىرنى تېپىپ بېرەي، دېگەن بولسىمۇ، تەرجىمان ئىزدەشكە چولىسى تەگمەي، هەر كۈنى چۈشتىن كېيىن رىشاد هاجىغا هەمراھ بولدى. ئىشتىن كېيىن هاجى ئۇنى يېڭىدىن ئېچىلغان بىرەر ئېسىل رېستورانغا ئاپىراتتى، ئىككىيلەن ناھايىتى ئەدەپ

بىلەن پاراڭلاشقاچ غىزالىناتتى. بۇ ئۇچ كۈن جەريانىدا گۈلناز تونۇشقىنىغا ئۇزاق بولمىغان، ئۆزىدىن خېلى چوڭ بۇ ئادەمگە بارغانسېرى باغلىنىپ قېلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ ئۇنىڭ يېنىدا يۈرگەندە ئۆزىنى بىخەتەر، ئازادە سېزەتتى، ھەتتا ھېچقاچان ھېس قىلمىغان بەختىيارلىق تۇيغۇسىغا چۆمۈلەتتى. رىشاد ھاجى ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاكىلارچە كۆيۈنۈش ۋە يېقىنلىق بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ، قىسقا، ئەمما چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلەرنى قىستۇرۇپ قويىاتتى. ھەمىدىن ئۇنىڭ ئەدەپلىك مۇئامىلىسى، ئۆزىنى ھۆرمەت قىلىشى گۈلنازنى سۆيۈندۈرەتتى.

توختام تۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن رىشاد ھاجى ئۇنىڭغا نەپىس ئالتۇن زەنجىر سوۋغا قىلدى. بۇ گۈلنازنىڭ ئىش ھەققى ئىدى. ئۇنىڭ تېلېفون نومۇرىنى يېزىۋېلىپ، كېلەر نۆۋەت كەلگەندە ئىزدەيدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئەمما، نېمىشقىدۇر ئۆزىنىڭ تېلېفون نومۇرىنى يېزىپ بەرمىدى. دېگەندەك، ئۇ پات ـ پات كېلىپ تۇردى. ھەر كەلگەندە گۈلنازنى ئىزدەيتتى، ئىش پۈتكەندە ئۇنى كاتتا سورۇنلاردا ئېسىل، لەززەتلىك تائام، سوغۇق ئىچىملىك بىلەن مېھمان قىلاتتى. ئەمما، ھەرگىز ئىسراپچىلىق قىلمايتتى. كېتىدىغان چېغىدا يەنە ئىش ھەققىگە توغرىلاپ بىرەر نەرسە سوۋغا قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەدەپ ـ قائىدىدىن ھالقىغان بىرەر ئېغىز گەپ ـ سۆز بولمىدى. ئەمما، گۈلنازنىڭ كۆنلىرى ئۇنىڭ تېلېفونىنى كۈتۈش بىلەنلا ئۆتىدىغان بولدى. ئۇ رىشاد ھاجىنىڭ دىنىي ئۆلىما ئائىلىسىدە ئىسلام ئەقىدىسى بويىچە تەربىيەلەنگەنلىكىنى ھەم شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتكۈزگەنلىكىنى، ئايالى، بەش بالىسى بار ئىكەنلىكىنى، چوڭ قىزىنىڭ پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىدا ئوقۇيدىغانلىقىنى بىلەتتى.

رىشاد ھاجى ئاخىرقى قېتىم كەلگەندە توي قىلىش تەلىپىنى

قويدى. شەرىئەتتە مۇسۇلمان ئەر كىشىگە تۆت خوتۇن راۋا ئىكەنلىكىنى، ئۆزى مۇشۇ كۇنگە قەدەر قەدىناس ئايالىدىن باشقا ئايال زاتىغا نەزەر سالمىغان بولسىمۇ، بۇگۇنكى كۇندە ئالالا دىلىغا سالغان مېھىر ـ مۇھەببەت ئالدىدا ئاجىز كېلىپ قالغانلىقىنى، بۇ ئىشتا ئايالىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالغانلىقىنى ئېيتىپ، ئەگەر گۇلناز خالىسا ئۇرۇمچىدىن ئۆي ئېلىپ بەرمەكچى بولدى.

گۇلناز هايات يولدا مۇھىم بىر تاللاشقا دۇچ كەلگەندى. رىشاد هاجى ئۆزى كېچە ـ كۇندۇز ئىنتىلىدىغان، ئارزۇ قىلىدىغان ئادەم. ئەمما، ئۇنىڭدەك ئەركىن چوڭ بولغان قىز، يەنە كېلىپ بىر سەنئەتكار ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرىغىچە ماسلىشىپ ئۆتەلەرمۇ؟ هېسسىيات باشقا گەپ، رېئاللىق يەنە باشقا گەپ. گۇلنازنىڭ دوستلىرى ئۇنى بۇ يولدىن توستى.

ـــ سەن دېگەن ئالىي مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ئىستىقباللىق ئارتىس تۇرساڭ، ئۇ سېنىڭ داداڭدەك ئادەم تۇرسا، سەن ئاشۇ هاجىمغا كىچىك خوتۇن بولامسەن؟

ـــ ۋاييەي، هاجى دېگەنگە هەدەپ قويسا بولىدۇ. ئۇلار بىلەن يېقىنلاشقىلى بولمايدۇ. كىم بىلىدۇ، ئۇنىڭ يەنە نەچچە خوتۇنى بار تېخى...

... ...

گۇلناز رىشاد هاجى ئېيتىپ بەرگەن تېلېفون نومۇرىنى پات ـ پات قولىغا ئالاتتى ـ يۇ، نازۇك بارماقلىرى نېمىشقىدۇر تېلېفون ئۇستىدە توختاپ قالاتتى.

رىشاد هاجىمۇ ئۇنىڭغا تېلېفون قىلماس بولدى. ئەمما، گۇلناز ئۆزىنىڭ بۇ ئادەمنى ئۇنتۇيالمايدىغانلىقىنى، قاچانكى تېلېفون قىلىپ چاقىرسا، گەپ ـ سۆزسىز ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭىدىغانلىقىنى بىلەتتى. گۇلناز هاياتىنىڭ ئەڭ

گۈزەل مەزگىللىرىنى ئەنە شۇنداق ئىككىلىنىش ئىچىدە ئۆتكۈزۈۋەتتى. باشقىلار تونۇشتۇرغان خېلى - خېلى ئادەملەرمۇ ئۇنىڭغا يارىمايتتى، بارا - بارا باشقىلار ئۇنىڭغا لايىق تونۇشتۇرۇپ ئاۋارە بولمايدىغان بولدى. پەقەت ياشنىپ قالغان دادىسى كېچە - كۈندۈز قىزىنىڭ غېمىنى يەيتتى. ئانىسىمۇ ئارزۇلۇق ھەم چىرايلىق قىزىنىڭ كۆز تەگكەندەك «بىتەلەي» بولۇپ قالغىنىغا چىدىماي يىغلايتتى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرىسى
www.uyghurkitap.com

ئوتتۇز ئۈچىنچى باب

نەمەت دادۇيجاڭلىقتىن چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن ئېتىز ئىشىغا تازا كىرىشەلمەي، يا باشقا بىرەر ئىش قىلالماي قىينىلىپ يۈردى.

قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەملەرنىڭ شاراقشىتىپ پۇل تېپىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئولتۇرالماي، كىچىك ۋاقتىدا چوڭ دادىسىدىن ئۆگەنگەن ياغاچ تەڭنە، ئاياغ ـ قوشۇق چاپىدىغان ئىشنى قولىغا ئالماقچىمۇ بولدى. لېكىن، ئۇنىڭ مىڭبىر جاپادا ياسىغان ئاياغ ـ قوشۇقلىرىنى سېتىۋالىدىغان ئادەم چىقمىدى. ئالتۇنگۈل نەمەتكە تولا يول كۆرسىتىپ ئاقتۇرالماي، ئاخىر ئۆزى بازار بويىدىن بىر ئېغىزلىق ئۆي ئىجارە ئېلىپ، بېقىۋالغان قىزى ئايشەمگۈلگە ئىككى شاگىرت قىز بالىنى يانداپ تىككۈچىلىك دۇكىنى ئاچتى. دۇكاننىڭ نامى «ئالتۇنگۈل يېڭى پاسوندىكى كىيىم ـ كېچەك دۇكىنى» بولدى. ئايشەمگۈل ناھىيەدە ئېچىلغان كۆرستا ئالتە ئاي ئوقۇپ كىيىم تىكىش، رېشىلىيە ئىشلەشنى ئۆگىنىپ كەلگەنىدى. شۇڭا، كىيىم ـ كېچەك تىكىش بىلەنلا قالماي، داستىخان، پەردە، ساندۇق، مەرەپ ياپقۇچ، ياغلىق دېگەندەك نەرسىلەرنى ئىشلەپ سېتىپ، يېڭى توي قىلىدىغان قىز ـ يىگىتلەر بىلەن يېڭى ئۆي سالغانلارنى ئۆزىگە قاراتتى.

ئالتۇنگۈلنىڭ شەھەرگە ياتلىق بولۇپ كەتكەن جىيەن قىزى قانداق پاسوندا كىيىم كىيىپ كەلسە، ئالتۇنگۈل دەرھال شۇنىڭغا ئوخشىتىپ كىيىم تىكىپ كىيەتتى. يېشىنىڭ خېلى

يەرگە بېرىپ قالغىنىغا قارىماي، ياش ژاقىتلىرىدىكى زىلژالىقى ژە چىرايىنى ساقلاپ قالغاچقا، ئۇنىڭ ئۇچىسىغا چىققان كىيىم ھېلىمۇ قىز - چوكانلارنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋېتەتتى. توغرا قىلىقا قاراشلىق ئۇچ مەھەللىدىكى قول - ئىلكىدە بار ئائىلىنىڭ قىز - چوكانلىرى بەس - بەستە ئۇنى دوراپ كېيىشەتتى. ئالتۇنگۈلنىڭ كىيىم - كېچەك دۇكىنى بارغانسېرى رونىق تاپتى. 90 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، تىككۇچىلىك دۇكىنىنىڭ يېنىغا «مودا كىيىم - كېچەك دۇكىنى»مۇ ئېچىلدى. ئالتۇنگۈل دۇكانلىرىنى قىزىغا تاپشۇرۇپ، ئۆزى قەشقەر، ئۈرۈمچىدىن مال ئەكىلەتتى. ئەكەلگەن مالىلىرى تالاش - تارتىشتا قالاتتى. ئالتۇنگۈل قەشقەر، ئۈرۈمچىلەردە يۈرۈپ كۆزى ئېچىلىپ سودىغا پىشتى. ئۆزى بىلەن بىر يولدىكى كىشىلەر بىلەن تونۇشۇپ، يول تېپىپ، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچى بارغانسېرى ئاشتى.

ئالتۇنگۈلنىڭ كېلىشكەن تەق - تۇرقى، گەپ - سۆزگە، مۇئامىلىگە ئۇستىلىقى ھەممىدىن ئۇنىڭ پۇلى نۇرغۇن ئەرلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. بىر قېتىم بۇرنىغا سۇ كىرگەن ئالتۇنگۈل ئۇلارغا ئاسان بېرىلىپمۇ كەتمەيتتى. ھەر قېتىم توغرا قىلىققا قايتىپ كەلسە، ئىشىك - دېرىزىنى تاقاپ ھېساب - كىتاب قىلاتتى، ئارقىدىن قات - قات سېلىنغان كۆرپىدە چارچىغان پۇت - قوللىرىنى سوزۇپ يېتىپ نەچچە كۈنلەپ تالا - تۈزگە چىقمايتتى. خۇشى تۇتقان ژاقىتلاردا نەمەتكە بۇ قېتىم قانداق مال ئەكەلگەنلىكىنى، دۇكانلىرىنىڭ تىجارەت ئەھۋالىنى، قىلماقچى بولغان ئىشلىرىنى ئېيتىپ بېرەتتى. نەمەت ئۇنىڭ سودىسىغا ئانچە قىزىقىپ كەتمەيتتى، قانچىلىك پۇل تاپتىڭ دەپ سوراپمۇ قويماي، ئۇنىڭ گېپىنى تىڭشاپ ئولتۇراتتى. ئالتۇنگۈل «پىشانىسىگە پۇتۇلگەن» بۇ بەتبەشىرە ئادەمگە قاراپ ئولتۇرۇپ، ئېچىدە كىم ئۇچۇن شۇنچىۋالا قىلىمەن، باغرىمنى يېرىپ چىققان

بالىلىرىم بارمىدى، جاپا چېكىپ خۇش قىلىشقا ئەرزىگۈدەك ئېرىم بارمىدى، دەپ كۆڭلى يېرىم بولاتتى.

نەمەت ساقال قويۇپ نامازخان بولۇۋالدى. ئۇ ھەر كۈنى مەسچىتكە ھەممىنىڭ ئالدىدا بېرىپ، سەپنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ ئىخلاس بىلەن نامаз ئوقۇيتتى. ئۇرۇمچىدىكى ئىسلام ئىنستىتۇتىنى پۈتكۈزۈپ كەلگەن ياش ئىمامنىڭ ۋەزىنى بېرىلىپ ئاڭلاپ، ياخشىچاقلىق بىلەن سوئال سوراپ، سۆزلىگەنلىرىگە دوست تارتىشاتتى. ئىمام بىلەن ياشنىپ يۈرەكئالدى بولۇپ قالغان مەزىن ئاخۇنۇمنى، ياسىن قارىنى قوشۇپ پات ـ پات ئۆيگە چاقىرىۋالاتتى. غىزادىن كېيىن پەگاھتا ئاق كىرگەن شالاڭ ساقىلىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ، ئاللانىڭ ئالەمنى ۋە ئادەمنى قانداق ياراتقانلىقى، ئادەم بىلەن ھەۋۋا ۋە ئۇلارنىڭ بالىلىرى، ياخشىلىق بىلەن يامانلىق، دوزاخ بىلەن جەننەت، مۇھەممەد پەيغەمبەر ۋە چارىيالار توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى ۋە تالاش ـ تارتىشلارنى زوق بىلەن ئاڭلايتتى. ئابدۇغېنى ئاخۇنۇمنىڭ نەۋرە ئىنىسى ياسىن قارى كىتاب، گېزىت ئوقۇپ تۇرىدىغان، گەپچى ئادەم ئىدى. گەپ ئارىلاپ مەھەللىدىكى ياخشى ـ يامان ئىشلارنى، ئاق ئوغۇتنى چېچىۋېرىپ تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ قېتىپ بەزلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، يۇرتتا ئىلگىرىكىدەك تېرەكتەك ئېگىز بويلۇق، قەھرىمۇ بار، زەھرىمۇ بار ئەركەكلەرنىڭ قالمىغانلىقىنى، «يېڭى زامان» نىڭ بالىلىرى قىرقىپ قويغاندەك پاكار، ۋىجىك چوڭ بولۇۋاتقانلىقىنى، دېھقانلارنىڭ ئاتا ـ بوۋىسىدىن قالغان مىس ئاپتۇۋا ـ چىلاپچا، چۆگۈن، جىمبىللىرىنى ئەسكى ـ تۈسكى يىغىدىغان خەنزۇلارغا ئەرزان سېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا سولياۋ داس، ئالیومىن كورىلارنى سېتىۋېلىپ، نەقەدەر خۇشال بولغانلىقىنى، سولياۋ داسنىڭ قەغەزدەك يىرتىلىپ، ئالیومىن كورىنىڭ ئاسانلا تۆۋى تېشىلىپ قالىدىغانلىقىنى كۆرۈپ:

«بىرمۇنچە پۇل خەجلەپ سېتىۋالغان سايمانلىرىمىز يەنىلا قاپاق چۆمۈچكە يەتمەيدىكەن» دېيىشكىنىنى، بازاردىكى سودىگەرلەر ئەكىلىپ ساتقان خۇرۇم ئاياغلارنىڭ كىيىپ ھەپتە ئۆتە - ئۆتمەي مېڭىشقا پايلىماي بۆسۈلۈپ كەتكەنلىكىنى، ئىچكىرىدىن ئەكەلدۇرگەن سورتلۇق كېۋەز ئۇرۇقلىرىنىڭ ساختا چىقىپ قالغانلىقىنى... سۆزلەپ كېلىپ:

— ناھىيەگە بارغانىدىم، بىر خەنزۇ سودىگەر چۆرىسىگە ئادەم يىغىپ، بىر ئۇيغۇر ئادەمنى كۆرسىتىپ چاچ ئۆستۇرىدىغان، چاچ قارايتىدىغان دورىسىنى بازارغا سالغىلى تۇرۇپتۇ. قارىسام، ئۇ نەمەت دادۇيجاڭدىن چوڭراق ئادەم ئىكەن. لېكىن چېچى شۇنداق قويۇق ھەم قارا چىقىپتۇكى كاساپەتنىڭ، كۆزۈمگە ئىشەنمەي قالدىم. كۆڭلۈمدە ھەرنېمە بولسا بۇنىڭدىن بىر بوتۇلكا ئالغاچ ببرىپ نەمەت ئاكامنى بىر خۇش قىلىۋېتەي دەپ ئويلاپتىمەن تېخى. ئۆچرەت ماڭا كەلگەنىدى، نەدىنىدۇر ئىككى ساقچى پەيدا بولدى. ئېگىزرەك بىرى كېلىپلا ھېلىقى ئۇيغۇر ئاداشنىڭ چېچىنى قامالالاپ بىر تارتماسمۇ، چاچ قولىغا چىقتى، شۇنداق سېپتا ياسىغان كەيمە چاچ ئىكەن. ھەممە ئادەم «ۋاي» دېيىشىپ قالدى. ئەسلىي ئۇ ئادەمنىڭ بېشىمۇ دادۇيجاڭنىڭ بېشىدەك مىسباش ئىكەن ئەمەسمۇ، — دەپ ئولتۇرغانلارنى كۈلدۈرۈۋەتتى. ئىلگىرىكى چاغلاردا ھېچكىمنى باش ياكى چاچ ھەققىدە گەپ ئاچقىلى قويمايدىغان نەمەت بۇ گەپلەرگە قېلىن كالپۇكلىرىنى قىيسايتىپ كۈلەتتى، ئۇ كۈلسە چىرايى يېغلاۋاتقاندەك غەلىتە قىياپەتكە كىرىپ قالاتتى. ياسىن قارىي بولدى قىلماي:

— دادۇيجاڭ، ئۆزلىرى كۈلۈۋاتاملا ياكى يېغلاۋاتاملا؟ — دەپ كۈلكىنى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقىراتتى، ياسىن قارىي ئارقىدىنلا:

— دېگەنبىلەن دادۇيجاڭمۇ يامان قىلمىغان، ئۇ چاغدىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى دادۇيجاڭدىن كۆرۈپ كەتكىلى بولمايدۇ.

سىياسەت شۇنداق ئىدى. دادۇيجاڭ سۇ قۇرۇلۇشى بىلەن ئورمانچىلىقنى تەڭ تۇتقان. شۇڭا، ھازىرغىچە پايدىسىنى كۆرۈۋاتمامدىمىز، ــ دەيتتى. مەزىن ئاخۇنۇمۇ تىترەك ئاۋازدا:

ــ داجەيدىن ئۆگىنىمىز دەپ كېچە ـ كۈندۈز ئىشلەيدىغان چاغلاردا نەمىتاخۇن ئۆزىمۇ بوز يەردە ئەزالار بىلەن يېتىپ ـ قوپۇپ تەڭ ئىشلىگەن. ھازىرقى باشلىقلار ئۆزىنىڭ يېرىنىمۇ ئۆزى تېرىمايدۇ، ــ دەيتتى.

ھازىرقى كەنت باشلىقى مەخمەت داۋۇتنىڭ جىيەن ئوغلى ئىدى. ئۇ 80 ـ يىللاردا ھەربىيلىكتىن قايتىپ كېلىپلا كەنت باشلىقى، كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولغاندىن كېيىن بىر مەزگىل خېلى ياخشى ئىشلىدى. كېيىن بارغانسېرى يۇرىكى يوغىناپ، ئۆزى بىلگەنچە ئىش قىلىدىغان، خىمىيەۋى ئوغۇت، دورا، ئۇرۇق ساتىدىغانلار يېنىغا پۇل سېلىپ قويسىلا، دېھقانلارغا يۇقىرى باھادا تېگىپ ساتىدىغان، يۇقىرىدىن بەرگەن نامراتلارنى يوقلاش خىراجىتى ۋە باشقا پۇللارنى ئۆزىنىڭ تۇغقانلىرىغا ئولەشتۇرۇپ بېرىدىغان بولۇۋالدى. «لاۋبەن» لەردىن پۇل ئېلىپ ئۇلارنىڭ قالايمىقان يەر ئېچىشىغا يول قويدى. ئۇ يېگىدىن كەنت باشلىقى بولغان يىلى كىرىمنى كەنت ئىشلىرىغا ئىشلىتىمىز دەپ دېھقانلارنى ھەربىرىدىن 30 مو بوز يەر ئاچقۇزغانىدى. ئۇ يەرنى ھەر يىلى دېھقانلارغا تېرىتاتتى. لېكىن، دېھقانلار ئۇنىڭ بىر پۇڭ پايدىسىنى كۆرمەيتتى، بۇ پۇللارنىڭ نەگە كەتكىنىنىمۇ بىلمەيتتى. دېھقانلار يىغىنلاردا بۇ ئىش توغرىسىدا كۆپ قېتىم پىكىرمۇ بەردى. لېكىن، كەنت باشلىقلىرى ئېنىق جاۋاب بەرگىلى ئۇنمىدى. دېھقانلار ئاچچىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي يۇرگەن كۈنلەردە يەنە بىر ئىش يۈز بەردى.

سايبۇلاق مەھەللىسىدە زىرىپ ئاخۇن دەيدىغان نامراتنىڭ بىر ئادەم بار ئىدى. ئايالى ئۆلۈپ كەتكەن بولۇپ، ئالدىدا بىر تالا

قىزى بار ئىدى. دادا بىلەن قىزى غورىگىل بولسىمۇ تىنچ تۇرمۇش كەچۈرەتتى. يىللار ئۆتتى. ئانىسىدىن يەتتە يېشىدا قالغان نىساگۈلنىڭ ئەسكى تاملىق ھويلىدا، كونا كىيىملەر ئىچىدە قاچانلاردا، قانداقلارچە بىر ساھىبجامال قىزغا ئايلانغانلىقىنى كىشىلەر سەزمەي قالدى. توغراقلىقتىن كېيىك كۆزلۈك ساھىبجامالنىڭ چىقاتتى، لېكىن ھېچقايسىسى نىساگۈلنىڭ قولىغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيتتى. ئۇنى كۆرگەنلەر بۇ نامرات ھويلىدا تەڭداشسىز بىر گۈل ئېچىلىپتۇ، دەپ، داڭقىنى تەرەپ ـ تەرەپكە تارقىتىشاتتى. ئارتۇقچە ھۆسن ـ جامالنىڭ قىز ـ چوكانلارغا، بولۇپمۇ نامرات ئائىلىنىڭ قىزلىرىغا ياراشمايدىغانلىقىنى بىلىدىغان كىشىلەر قىزنىڭ تەقدىرىدىن ئەندىشە قىلىشاتتى.

قىز ئۆزىگە ئاشىق بولغان يىگىتلەر ئىچىدىن ياسىن قارىينىڭ ئوتتۇرانچى ئوغلى تالىپجاننى يارىتىپ قالدى. ئۇلار ئۆيىنىڭ ئارقىسىدا، گاھىدا مەھەللە سىرتىدا ئۇچرىشاتتى. توغراقلار ئارىسىدا يانمۇيان ئۆسۈپ بىر ـ بىرىگە ئىرماش ـ چىرماش بولۇپ كەتكەن ئىككى تۈپ توغراق بار ئىدى. ئۇلار بەزىدە ئاشۇ توغراقنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ مۇڭدىشاتتى. ئۇلار تېخى بىر ـ بىرىنىڭ قول ئۇچىنىمۇ تۇتۇپ باقمىغانىدى. بىر ـ بىرىدىن تارتىنىپ يۇرۇشەتتى. بىر كۈنىلەردە زىرىپ ئاخۇننىڭ ئىشىك ئالدىغا ئېسىل بىر پىكاپ كەلدى. پىكاپتا مەخەت بىلەن كەلگەن «لاۋبەن» كۆزلىرى جاننى ئالغۇدەك مۆلدۈرلەپ، ئىككى مەڭزى ئاناردەك تاۋلىنىپ تۇرىدىغان نىساگۈلنى كۆرۈپ ئۆزىنى باسالماي، زىرىپ ئاخۇنغا قىزىنى ئۇرۇمچىدە كاتتا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرىدىغانلىقىنى، بىر قىسىم ئىش ھەققىنى ئالدىن بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئالدىغا 10 مىڭ كويىنى قويۇپ قويدى. «لاۋبەن»نىڭ ئارقىسىدا پايپاسلاپ يۈرگەن مەخەتمۇ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي:

— نىساگۈل، بېشىڭىزغا تەلەي قۇشى قوندى، بۇنداق پۇرسەت هەممە ئادەمگە كەلمەيدۇ. پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇپ كېيىن پۇشايمان قىلغانىنىڭ پايدىسى يوق. ياش ۋاقتىڭىزدا شەهەر كۆرۈپ، پۇل تېپىپ، چوڭ بولغاندا يۇرتقا يېنىپ كېلىپ تاپقان پۇلىڭىزنىڭ راهىتىنى كۆرمەمسىز، — دەپ ۋەزخانلىق قىلىپ دادا ـ بالىنى خېلى قىزىقتۇرۇپ قويدى.

نىساگۈل «ئويلىنىپ باقاي» دېدى. ئۇ ياشانغان دادىسىنى يالغۇز تاشلاپ قويۇشتىن ئەنسىرەيتتى. يەنە بىر تەرەپتىن تالىپجانغا چىدىمايتتى.

دادىسى پۇلنى كۆرۈپلا بىر قارارغا كېلىپ بولغاندەك قىلاتتى. پەقەتلا تالىپجان ئۇنىڭ ئاللىكىملەرنىڭ ئارقىسىدىن كېتىپ قېلىشىغا قوشۇلمىدى، هەتتا نىساگۈلنىڭ كۆڭلىگە تېگىدىغان گەپلەرنى قىلدى. تالىپجاندىن دىلى رەنجىگەن نىساگۈل كېچىنى كىرپىك قاقماي ئۆتكۈزدى. ئاخىر چىرايلىق قىزلارغا خاس تەمەننا ۋە قىيداش، ناتونۇش دۇنياغا بولغان قىزىقىش ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىدى. ئەتىسى نىساگۈل بىرنەچچە قۇر كىيىمنى ئېلىپ «لاۋبەن» نىڭ ماشىنىسىغا چۈشۈپ كېتىپ قالدى. بىر كەتكەنچە ئۇنىڭدىن خەت ـ خەۋەر بولمىدى. تالىپجان بازاردىكى باشقا خەنزۇلاردىن نىساگۈلنىڭ ئېچكىرىگە ئېلىپ كېتىلگىنىنى ئاڭلاپ، ئۇلار دەپ بەرگەن ئادرېس بويىچە ئۇنى ئىچكىرىگە ئىزدەپ باردى. بىرنەچچە يىلى ئىزدەپ تاپالمايى ئىككىنچى، ئۈچۈنچى يىلىمۇ ئىزدىدى ۋە ئاخىرى ئۇنى چوڭ بىر شەهەرنىڭ چېتىدىكى پاهىشخانىدىن تاپتى. يېرىم يالىڭاچ كىيىنگەن نىساگۈل ئۆزىگە ئوخشاش شور پېشانە ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ قىزلىرى بىلەن بىللە تۇرىدىكەن، خالىغانچە سىرتقا چىقالمايدىكەن، قېچىشقا ئۇرۇنسا قاتتىق قىيىن ـ قىستاققا ئېلىنىدىكەن، ئۇلارنىڭ ئۆلۈپ ـ تىرىلىشى بىلەن ساقچىلارنىڭمۇ كارى يوق ئىكەن. نىساگۈل بىر قېتىم دورا يەپ،

بىر قېتىم بىلەك تومۇرىنى كېسىپ ئۆلۈۋالماقچى بولۇپتۇ. ئۆلەي دەپمۇ ئۆلەلمەي، ئاخىر ئامالسىزلىقتىن تەقدىرگە تەن بېرىپتۇ. تالىپجان پاھىشخانا غوجايىنىنى پىچاق تەڭلەپ قورقۇتۇپ، نىساگۈلنى قويۇپ بېرىشكە ماقۇلغا كەلتۈرگەن بولسىمۇ، نىساگۈل يۈرتقا قايسى يۈزۈم بىلەن بارىمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ئۇزاق ئۆمۈر كۆرەلمەيمەن، مەينەت تېنىم بىلەن ئاشۇ پاكىز يۈرتنى بۇلغىماي، ئۆلۈكۈم مۇشۇ يەردە قالسۇن، دەپ قايتىپ كېلىشنى خالىماپتۇ. تالىپجان قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مەخەتنى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن دەپ يۈردى. ياسىن قارىي ئوغلىنى بۇ يولدىن توسۇپ، مەخەتنىڭ قىلمىشلىرىنى بىرمۇبىر تىزىپ ئەرز يېزىپ يېزا بىلەن ناھىيەگە، ھەتتا ۋىلايەتكە ئەرز قىلدى. يېزا بىلەن ناھىيەدە ئۇنىڭ ئەرزىنى تىڭشايدىغان ئادەم چىقمىدى. ۋىلايەتلىك ئەرزىيەت ئىشخانىسى يېزىغا قايتىپ بىر پارچە خەت يېزىپ بەردى. بىراق، بۇ خەت يېزا كاتىپىنىڭ تارتمىسىغا بىر كىرىپ كەتكەنچە يوق بولدى. ئەكسىچە، مەخەت ئۇنى ئۈستۈمدىن ئەرز قىپسەن، دەپ ئۇرۇپ يانقۇزۇپ قويدى. بىر - ئىككى يىلغىچە ياسىن قارىي ئولتۇرۇشلۇق مەھەللىگە سۈنى ۋاقتىدا بەرمەي، ئۆكتە قوپقانلارنى يۈرتتىن ھەيدەپ، بالىچاقسى توي قىلسا، ئۆي يېرى بەرگىلى ئۇنماي دېھقانلارنى قاتىغىر قاقشاتتى. مەخەتكە تەڭ كەلگىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلىدىغان دېھقانلار «بىزنى مۇشۇ كۈنگە قويغان سەن» دەپ ھەممە ئىشنى ياسىن قارىيدىن كۆرۈپ، ئۇنى ئارىغا ئالمايدىغان بولدى. لېكىن، ئىچى كۆچلۈك، بىر ئىشنى قىلسا ئاخىرىغا ئاچىقماي قويمايدىغان ياسىن قارىيمۇ يېڭىلگىنىگە تەن بەرمىدى. ئۇ تۈردى قارىي بىلەن يېقىن ئاغىنە ئىدى. بىر يىلى ئۇ رۇستەم نازىرنىڭ يۈرتقا كېلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ تۈردى قارىي ئارقىلىق بۇ ئەرزنى نازىرغا يەتكۈزمەكچى بولدى. ئۇلار: «شۇنچىلا چوڭ باشلىق بولغاندىكىن، ناھىيە، يېزىدىكىلەرگە بىر

ئېغىز گەپ قىلىپ قويسا، ھەرقانداق ئىش ھەل بولۇپ كەتمەمدۇ» دەپ ئويلىشاتتى.

رۇستەم نازىر كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسى يۈرتتىكى مەخسۇت باشلىق كادىرلار بىلەن جامائەت ئۈنى يوقلاپ كىرىشتى. ئۇلار چىقىپ كەتكەندە، تۇردى قارىي رۇستەمگە مەخسۇس ئىشلىرىنى، ياسىن قارىينىڭ ئۇۋاقچىلىقلىرىنى بىرمۇبىر يەتكۈزدى. ھېلىمگۇلمۇ ئۇنىڭ گېپىنى قۇۋۋەتلەپ، تولۇقلاپ تۇردى. زەينەپخان:

ــ بالام، توغراقلىقتا مەخسۇتتەك مەرەز باشلىقنى ھېچكىم كۆرمىگەن، دېھقانلار ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىدى. ھازىر ئۇ تېخىمۇ تېرىسىگە پاتماي قالدى، سەن ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ، مۇشۇ بىچارە ئادەملەرنى مەخسۇتنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قويغىن، يۈرتتىكىلەر سەندىن رازى بولۇپ قالسۇن، ــ دېدى.

رۇستەم چىرايىنى ئۆزگەرتمەي بىردەم ئولتۇرۇپ كېتىپ، بىردىنلا ئاكىسىغا قاراپ:

ــ ئاكا، سەن بۇ ئىشلارغا ئارىلاشما، ئاساس قاتىلام كادىرلىرىنىڭمۇ ئۆزىنىڭ خىزمىتى ئۈستۈلى، ئۆزىگە يارىشا جاپاسى بولىدۇ. يۇقىرى بىلەن تۆۋەن ئوخشىمايدۇ. مەن يۇقىرىدىن كېلىپ دادۇي ـ شاۋدۇينىڭ ئىشىغا ئارىلىشىپ يۈرسەم يارىشامدۇ. مېنىڭچە، مەخسۇت سىلەرگە يامانلىق قىلالمايدۇ. شۇنداق بولغاندىكىن، ئوشۇق ئىشقا ئارىلاشماي، يېرىڭلارنى تېرىپ كۈنۈڭلارنى ئېلىۋەرمەمسىلەر، ــ دېدى.

تۇردى قارىي گەپ قىلماي ئولتۇرۇپ قالدى. زەينەپخان جايىنامازنى كۆتۈرگىنىچە نامازغا ئوقۇغىلى ماڭدى. ھېلىمگۇل ئۇنىڭ جايىنامازنى كۆتۈرگەن قولى لاغىلداپ تىترەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئىتتىك بېرىپ چۆگۈنگە ئىسسىق سۇ ئېلىپ: «ئانا، تەرەت ئېلىۋالمىلا؟» دەپ ئالدىغا كەلدى. زەينەپخاننىڭ تىترەۋاتقان لەۋلىرى ئارىسىدىن «مەرەز!» دېگەن سۆز چىقتى، بۇ سۆزنىڭ

كىمگە قارىتىلغىنىنى بىلگىلى بولمايتتى.

رۇشتەم بۇ قېتىم 15 ياشلارغا كىرگەن ئوغلى بىلەن 13 ياشلارغا كىرگەن قىزىنى ئالغاچ كەلگەنىدى. بويلىرى ئېگىز، ئەتلىك، تېرىسى سۇزۇك ھەم يۇمران، رەتلىك، پاكىز كىيىنگەن بۇ بالىلار پاكار ـ پاكار، ئورۇق، ئاپتاپتا كۆيگەن، توپا ـ تەرەت سەھرا بالىلىرى ئارىسىدا خۇددى ياۋا ئۆردەكلەر ئارىسىغا كىرىپ قالغان ئاق قۇدەك ئالاھىدە كۆرۈنەتتى. ئىككىلىسى بىر ئېغىز ئۇيغۇرچە گەپ قىلىشنى بىلمىگەنلىكتىن كىم گەپ قىلسا، ھەيران بولۇپ «سا، سا» دەيىشەتتى. ئۇرۇمچىدە بىرنەچچە كۈن ئولارنىڭكىدە تۇرغان ھېلىمىگۇل تارتىنىپ ئولتۇرماي «نەينەي ئەمەس، چوڭ ئانا دېسىلە»، «ماۋۇنى ئانار دەيمىز، ماۋۇ دېگەن شاپتۇل» دەپ ئىككىسىگە ئۇيغۇرچە گەپ ئۆگەتمەكچى بولاتتى. زەينەپخان ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ تۇپراق بېشىنى كۆرسەتمەكچى بولۇپ، ئېشەك ھارۋىسى بىلەن ئولارنى زاراتلىققا ئېلىپ بارىدى. زەينەپخان ئەڭ باشتىكى ئەڭ كونا بىر قەبرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

ـــ بالىلىرىم، مانا بۇ سىلەرنىڭ ئەڭ چوڭ بوۋاڭلار، مۇشۇ يۇرتنى ئاچقان تۇختاخۇنىنىڭ قەبرىسى، ماۋۇ ئۇلۇغ مومامىلار ئايخانىنىڭ، ماۋۇ قۇتلۇق ھاجى چوڭ داداڭلارنىڭ... دەۋاتقاندا، ئىككى بالا سېغىز كەمپۇت چاينىغىنىچە ھېچ نەرسىنى ئاڭقىرالماي قارىشىپ تۇردى. زەينەپخان ئولارنى ئىككى تەرىپىگە ئولتۇرغۇزۇپ، ئايەت ئوقۇدى. ئايەتنى ئوقۇپ بولۇپ دۇئاغا قول كۆتۈرگەندە، ئوغۇل سىڭلىسىغا نېمىلەردۇر دەپ قويۇپ ئالدىراپ نېرى كەتتى. زەينەپخان ئۇنىڭ سەل نېرىغا بېرىپ گۈمبىزى ئۆرۈلۈپ كەتكەن قەبرىلەرنىڭ تۆپىسىگىلا شارقىرىتىپ سىيىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قورقۇپ جېنى چىقتى. بالىنى ئايىپ ئارتۇقچە بىرنەرسە دېمىگەن بولسىمۇ، بالا دېگەننى مۇشۇنداقمۇ چوڭ قىلامدۇ، دەپ ئوغلىدىن رەنجىپ كېچىچە كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى.

www.uyghurkitap.com
كتاب توربىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلار توربىتى بىلەن تونۇشۇڭ

— رۇستەم، ھەي رۇستەم...

ئاشۇ كۆيۈمچان، ئەزىمەت ئوغلىنىڭ باشقىچە بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالغانلىقى زەينەپخانغا قاتتىق زەربە بولدى. ئۇ كەنت باشلىقى مەخمەت بىلەن ئوغلى رۇستەمدە قانداقتۇر بىر ئوخشاشلىقنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭ قانداق ئوخشاشلىق ئىكەنلىكىنى دەپ بېرەلمىسىمۇ، يۈرىكى بىر نەرسىنى سەزگەندەك بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، رۇستەم ئۆزىتكەن ياكى بەرگەن پۇللارنى بىر پۇڭ نېرى - بېرى قىلماي، ئامراق نەۋرىلىرىگىمۇ بەرمەي يىغىپ قويىاتتى. قولۇم - قوشنىلار ھاجەتمەن بولۇپ پۇل سوراپ كىرسە، زادى قۇرۇق ياندۇرمايتتى. بىرەرسى داۋالانماقچى بولسا ئايانماي يارەم قىلاتتى. ئۇلارغا: «بۇ پۇلنى ئۇرۇمچىدىكى ئوغلۇم ئەۋەتىپتۇ، نامىزىگىلاردا شۇنىڭغا ئاتاپ دۇئا قىلىپ قويارسىلە» دەيتتى. ئۆزىنىڭ بۇ ئىشىدىن ئىچىدە خۇشال بولۇپ: «بىلىپ - بىلمەي ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرى مۇشۇنىڭ بىلەن يۇيۇلۇپ كېتەر، يوللىرى تېخىمۇ ئوچۇق، دۆلىتى تېخىمۇ زىيادە بولار ئىلاھىم» دەپ تىلەيتتى. بىراق، يۈرىكىگە ئورناپ كەتكەن بىر غەشلىك ئاسان يوقالمايتتى، كېچە - كۈندۈز بىر ئەندىشە يۈرىكىنى تاتىلاپ تۇراتتى.

بۇ قېتىم، ھەمىدىن بالىلىرىغا بىرەر - ئىككى ئېغىز بولسىمۇ ئۆز تىلىدا سۆزلەشنى ئۆگەتسە بولمامدۇ، ئۆزىنىڭ قانداق ئادەمنىڭ ئەۋلادى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرسە بولمامدۇ، دەپ ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتەندى. ئۇ بالىلىرىنىڭ ئىچىدە زۇمرەتتىن قالسىلا رۇستەمگە ئامراق ئىدى. قولىدىن ئىش كېلىدۇ، كۆيۈمى بار، دەپ ئۇنىڭدىن ئۇمىدى زور ئىدى. قارىغاندا، ئۇنىڭدىن كۆپۈرلۈق ئۆتكەن ئوخشايدۇ. ئۇ رىزقىغا قانائەت قىلماي ئاللاتائالانىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ قويغان ئوخشايدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ ئوغلى مۇشۇنداق ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ. بالىچاقىلىرىمۇ

ئەجدادىغا باقمايدىغان، ئۆزىنىڭ يىلتىزىنى بىلمەيدىغان بولۇپ كېتىپتۇ. بۇنىڭدىن كۆرە توغراقلىقتا دېھقان بولۇپ، ھېلىمىگۈلدەك ئىشچان ئايالغا ئۆيلىنىپ، ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ يولىنى تۇتۇپ، ياشاپ ئۆتكەن بولسا زېمىنىمىزدا خاتىرجەم بولماسمىدى. ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ روھى خۇرسەن بولماسمىدى.

ئادەتتە رۇستەمنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان، ئۇنى تولا سېغىنىدىغان زېمىنىمىزدا ئامراق ئوغلى بىلەن نەۋرىلىرى ئالدىدا تۇرغاندا، بىردىنلا ياۋاش، ئاق كۆڭۈل تۇردى قارىي بىلەن ھېلىمىگۈلنىڭ، ئاغرىقچان روزى ئاخۇنۇمنىڭ ئۆزىگە ئەڭ يېقىن ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ ئۇلارغا نەقەدەر موھتاج ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. كۆڭلى ئېرىپ كۆزلىرىگە ياش ئالدى. رۇستەمدىن دىلى رەنجىگەن بولسىمۇ، ئۇ «يىغىن بار ئىدى، ئەمدى ماڭمىساق بولماس، ئانا» دېگەندە يەنە ئۇنىڭغا چىدىمايى قالدى. كۆڭلىدە نۇرغۇن گەپلىرى بولسىمۇ، ئۇنىڭ سىلكىۋېتىشىدىن، رەنجىپ قېلىشىدىن قورقۇپ ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. رۇستەم بۇ قېتىم ئانىسىنى ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كېتىپ يېنىدا بىر مەزگىل تۇرغۇزماقچى بولۇپ كەلگەنىدى. بىراق، زېمىنىمىزدا بارغىلى ئۇنىمىدى. «ئىشۇ قەشقەرگە بارسام يۇرتقا قاچان كېتەرمەي دەپ كۆزۈم تۆت بولۇپ كېتىدۇ. ئۇرۇمچىگە تېخىمۇ كۆنەلمەيمەن. ياشىنىپ قالدىم، ياقا يۇرتتا ئۆلۈپ ـ تارتىپ قالسام سىلەرنى ئاۋارە قىلىپ قويىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن بولمىسام روزاخۇن ھېچكىمنىڭ قولىدىن غىزا يېمەيدۇ. رەھمەت بالام، سىلەر خاتىرجەم ئۆتسەڭلارلا مەن رازى» دېدى. رۇستەم بىلەن بىللە ئۇنىڭ قەشقەردىن ئالغان ئۆيىگە بېرىپ بىرنەچچە كۈن تۇرۇشنىمۇ خالىمىدى. رۇستەم توغراقلىقتا ئۇچ كۈن تۇرۇپ قەشقەرگە، ئۇ يەردىن ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەتتى.

كۈزدە ناھىيە بويىچە «دېموكراتىك سايلام» ئۆتكۈزۈلدى. سايلامدا توغراقلىقتىكى دېھقانلار ھەممىسى بىرلىشىپ ياسىن

قارىغا بېلەت تاشلىدى. بىراق، سايلام نەتىجىسى ئېلان قىلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەي، ناھىيەدىن ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ ياسىن قارىنى كەنت باشلىقلىقىدىن قالدۇرۇپ، مەخەتنى كەنت باشلىقى ۋە كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىلىقىغا تەيىنلىدى، قايتىدىن ئەمەلگە ئولتۇرغان مەخەت تېخىمۇ كۆرەڭلەپ كەتتى. ئىككىنچى يىلى يازدا نېفىتلىكتىن خەنزۇ ئۇستىلارنى ئەكەلدۇرۇپ، بازار بويىغا ئىككى قەۋەتلىك كاتتا ئۆي سالدۇردى. بۇنداق ياسداق ئۆينى توغراقلىقلار تېخى كۆرۈپ باقمىغانىدى.

ئوتتۇز تۆتىنچى باب

يېقىندىن بۇيان ساتتارنىڭ كېلەر يىلى پېنسىيەگە چىقىدىغانلىقى توغرىسىدا مىش - مىش گەپلەر چىقىشى بىلەن، ئىشخانىمىزنىڭ ھاۋاسىدا بىر جىددىيلىك پەيدا بولدى. بۇ جىددىيلىك تاجىگۈلنىڭ باشقىچە تۇس ئالغان چىرايى، گەپ - سۆزى، يۈرۈش - تۇرۇشلىرىدىن بەدىنىگە چاچقان ئەتىر پۇراقلىرى بىلەن بىللە تارقىلىۋاتقاندەك ئىدى. ئۇ ناھايىتى تېز ئۆزگەردى، ئۆزگەرگەندىمۇ 180 گىرادۇس ئۆزگەردى. ئۇ ھازىر ھەممىمىزدىن بۇرۇن ئىشقا كېلىپ، ھەممىدىن كېيىن قايتىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ تېلېفونىنى ئىلگىرىكىدەك سائەتلەپ غەيۋەت - شىكايەتكە ئىشلەتمەيدۇ، ئىش ۋاقتىدا دۇكان ئايلانغىلىمۇ چىقىپ كەتمەيدۇ. كۇنبويى كومپيۇتېر ئالدىدا ئالدىراش ئىشلەۋاتقاندەك ئولتۇرۇپ كېتىدۇ. ساتتار يىغىنلاردا ئۇنى توختىماي ماختايدۇ. ھازىر ياشلارنى ئۆستۇرىدىغان دەۋر، مانا تاجىگۈلدەك ياشلارنى ئۆستۈرسە بولىدۇ، دەيدۇ. سىرتقى ئورۇنلار بىلەن ئالاقىلىشىدىغان، يۇقىرىغا ئۇنى - بۇنى تەستىقلىتىدىغان، بۆلۈمنىڭ ۋەزىپە ئورۇنلاش ئەھۋالىنى خۇلاسىلەپ، مۇكاپات، خىراجەت تارقىتىدىغان ئىشلارنى تاجىگۈلگە تاپشۇرىدۇ. تاجىگۈل قىلغان ئىشلىرىنى داۋراڭ قىلىپ، تاقىلداپ ئۇ چەتتىن بۇ چەتكە يۈز قېتىم مېڭىپ، ھەممە ئىشنى يالغۇز ئۆزىلا قىلىۋاتقانلىقىنى ئەسكەرتىپ تۇرىدۇ. باشقىلارنىمۇ يارەملىشەيلى دېسەك، قىزغانغاندەك بىر قىلىقلارنى قىلىپ كېتىدۇ. ئىدارىگە كەلگەندىن بۇيان بىر تەتقىقات تېمىسىنى

مۇستەقىل ئىشلەپ باقمىغان، ئۆمرىدە بىر پارچە كىتابىنى تۈگىتىپ ئوقۇپ باقمىغان، ئەدەبىياتنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىغان، تەتقىقاتنى سودا، مۇناسىۋەت دەپ چۈشىنىدىغان يۇ ئايال ئەدەبىيات ـ تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ رەھبەرلىك ئورنىغا يۆرۈش قىلىۋاتىدۇ. كۆلكىلىك يېرى، ئۇ ئۆز ئاجىزلىقلىرىنى يېپىش ئۈچۈن پېنسىيە يېشىغا يېقىنلىشىپ قالغان مەندەك بىر ئادەمنى «ئىستىلى بۇزۇق، تۆت ـ بەش ئاشنىسى بار. ئايالى بىچارە دەردكە چىدىمايلا نەچچە قېتىم ئۆلۈۋالماقچى بوپتىكەن» دېسە، دىلمۇراتنى «ئەشەددىي ھاراقكەش، قاچان قارىسا مەست يۈرىدۇ، ئىشقا كەلمەيدۇ، سىياسىي ئۆگىنىشكە قاتناشمايدۇ، ھاراق ئىچىپ خەقنىڭ خوتۇنىغا چېقىلىپ قويۇپ ساقچىخانىلاردا نەچچە قېتىم يېتىپ چىققان» دەيدۇ. ئۇنىڭ غەيۋەتلىرى بىزنى چۈشىنىدىغانلارنىڭ ئالدىدا ئاقمىسمۇ، ئەھۋالنى چۈشىنىپ كەتمەيدىغان كۆپ قىسىم كىشىلەر ئۇنىڭ ناھايىتى ئىشەنچ بىلەن قىلغان گەپلىرىگە ئىشىنىدۇ. بولۇپمۇ بىزنى ياخشى كۆرمەيدىغان بەزى كىشىلەر بۇنداق گەپلەرنى ھەممە يەردە كۆتۈرۈپ يۈرۈشىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇنىڭ سەۋەبلىرىمۇ يوق ئەمەس. بۇلتۇر دىلمۇرات ئىككىمىز «مەدەنىيەت تەنقىدچىلىكى نۇقتىسىدىن ئەدەبىياتىمىز ئۈستىدە قايتا ئويلىنىش» تېمىسىدا كىتاب چىقاردۇق. بۇ مەملىكەتلىك تەتقىقات تېمىسى ئىدى. يەل ئاخىرىدا كىتابىمىز ياخشى باھاغا ۋە مۇكاپاتقا ئېرىشتى. بىراق، بىز خېلى بىر قىسىم كىشىلەرگە يامانمۇ بولۇپ قالدۇق. مۇھىم بىر سورۇندا نوپۇزلۇق بىر شەخسنىڭ كىتابىمىزنى سۆكۈپ بىر تىين قىلىۋەتكىنىنى ئاڭلىدۇق. شۇنىڭدىن كېيىن بەزى بۇرادەرلەر بىزگە قارىماس بولدى. كىمنى كۆرسە سېخىيلىق بىلەن ماختاپ يۈرىدىغان بەزى كەسپداشلىرىمىز ئوشۇقى ئالچۇ چۈشكەندەك قىن ـ قىنىغا سىغماي قالدى. دىلمۇرات ھاراق ئىچىۋېلىپ، ئۇلارنىڭ بىر

ئادەمگە: «سىلەر ئىلمىنى تونۇمايسىلەر، ھوقۇق بىلەن نوپۇزنى، يەنە بىرى مەنپەئەتنى تونۇيسىلەر» دېدى. بۇ گەپتە ئاچچىق بىر ھەقىقەت بار. قاچانلا قارىسا گۈرۈھ بولۇپ، داستىخان چۆرىدىشىپ يۈرىدىغان بۇ ئادەملەرنىڭ كىتاب ئوقۇغۇدەك، ئىلىم ئۈستىدە، بەدىئىي ئەدەبىيات ئۈستىدە ئىزدەنگۈدەك ۋاقتى يوق، ئىلىمگە بېرىلگەن ئادەم ئايلار، يىللارنى ئۈستەل ئالدىدا، چىراغ يورۇقىدا ئۆزى يالغۇز ئۆتكۈزىدۇ. ئىلىم ئىگىلەش، ئىجاد قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن باشقا ئاسان يول يوق. ئارىمىزدا ئاسان يول ئىزدەيدىغانلار كۆپ. خېلى ئادەملەر بىر ئاماللار بىلەن بىر - ئىككى كىتاب چىقىرىۋېلىش، تېلېۋىزوردا بىرنەچچە قېتىم كۆرۈنۈۋېلىشنى، شائىر، يازغۇچى، تەتقىقاتچىلىقنىڭ ئۆلچىمى دەپ قارىشىدۇ. دېمىسىمۇ، مانچە يۈز پارچە رومانىمىز بار دەپ ماختىنىشلار، تېلېۋىزور سۆھبەتلىرىدىكى تەسىرلىك گەپلەر، مەدھىيەلەر، كۆز ياشلار كىشىنى «بىزمۇ قالتىس جۇمۇ» دېگەن تۇيغۇغا كەلتۈرۈپ قويىدۇ، ئەمما كىتاب - ژۇرناللارنى ۋاراقلىساڭ ئېسىڭدە قالغۇدەك بىرەر نەرسە تاپالمايسەن، بەزىلىرىنى بىرنەچچە بەت ئوقۇ - ئوقۇماي رايىڭ يانىدۇ. ئىجادىيەت دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى يېڭىلىق يارىتىش دېگەنلىك بولسا كېرەك، ھەربىر ئەسىرنىڭ يېڭى بىر پەللە بولمىسا، باشقىلار ئويلىمىغانىنى ئويلىيالمىساڭ، باشقىلار دېمىگەننى دېيەلمىسەڭ، يازما، ئۇنداق ئەسەرنى! يازغۇچى - شائىر خەلقنىڭ مەنىۋى كامالىتىنى ئېچىپ بەرگۈچى ھەم ئۇنى بېيىتقۇچى، ھەرگىزمۇ كىتابنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى ئاشۇرغۇچى ئەمەس، بۇ خىل ھالەتنىڭ شەكىللىنىشىدە بىزدىكى بىلىمسىزلىك، نەزەر دائىرىمىزنىڭ تارلىقىدىن باشقا جان باقار تەنقىدچىلەر بىلەن گۈرۈھۋازلىقنىڭ مەسئۇلىيىتى ئېغىر بولسا كېرەك، ئادەم ماختاپ يۇقىرىغا يامىشىش كويىدا يۈرگەن بەزى ياشلىرىمىز بۇ خىل ناچار خاھىشقا ۋاراسلىق قىلىپلا قالماي، ئۇنى يېڭى

پەللىگە كۆتۈرمەكتە. بۇ ماختىنىشلارغا ئەمدى چەك قويۇش، ئەدەبىيات ۋە تەنقىدچىلىك ساھەسىدە ئىلمىيلىك ۋە سەمىمىيلىكنىڭ مۇتلەق نوپۇزىنى تىكلەش زۆرۈر ئىدى. بۇنى ھېس قىلىپ يەتكەنلەر، چەتكە قېقىلىش، زەربىلەرگە بەرداشلىق بېرىپ، مۇشۇ يولدا ئەمەلىي ئىشلەشنى خالايدىغانلار قانچىلىك، بۇنى بىلگىلى بولمايدۇ.

تاجىگۈلنىڭ رەقىبلىرى ئۇنىڭ قايسى مۇھىم باشلىقنى پۇل بىلەن، قايسىنى سوۋغا ـ سالام ۋە قايسىسىنى ناز ـ كەرەشمە بىلەن قولغا كەلتۈرگەنلىكىنى سۆزلىشىپ يۈرۈشتى. بىراق، بۇ گەپلەر بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردىلا قالدى، يىل ئاخىرىغا بارمايلا ساتتارنىڭ ۋەزىپىسى قالدۇرۇلۇپ، ئورنىغا تاجىگۈل قويۇلدى. ئارقىدىنلا بۆلۈمىمىزگە يېڭىدىن ئىككى ماگىستىر يىگىت كەلدى. ئۇلار تاجىگۈلگە چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە ئەيمىنىش نەزىرىدە قارىشاتتى، ئۇنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئادا قىلىشاتتى. يازماقچى بولغان ماقالىلىرى توغرىسىدا ئۇنىڭ پىكرىنى ئېلىشقا تىرىشاتتى. تاجىگۈل ئۇلارغا « يولىورۇق» بەرگىلى تۇرسا، دىلمۇرات ئىككىمىز ئاغزىمىزنى ئېچىپ ئولتۇرۇپ قالاتتۇق. يىل ئاخىرىدا، ئۇلار يېزىپ پۈتتۈرگەن ماقالە تاجىگۈلنىڭ نامىدا ئېلان قىلىندى. ئىككىنچى يىلى تاجىگۈل دلمۇرات ئىككىمىزنى رىقابەتتە يېڭىپ ئالى ئۇنۋانغىمۇ ئېرىشتى. بۇ ئىشلارغا نېمە دېگۈلۈك. دىلمۇرات بىر مەزگىل دەردىنى ھاراقتىن ئېلىپ ھاراق پۇراپ تۇرغان ھالدا ئىشقا كېلەتتى.ئەلۋەتتە ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈش بەزىلەرنىڭ ئارزۇسى ئىدى.

بىركۈنى ماگىستىر يىگىتلەرنىڭ بىرى نەشرىدىن يېڭى چىققان «سايىنىڭ مونولوگى» نى كۆرۈپ قولۇمدىن ئالدى. كەچكىچە باش كۆتۈرمەي كۆرۈپ، ئىشتىن چۈشىدىغان چاغدا ئۇن ـ تىنسىز

قايتۇرۇپ بەردى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئالدىمغا بىرنەچچە بەتلىك بىر ماقالىنى قويۇپ قويۇپتۇ. بۇ شېئىرلىرىم توغرىسىدا يېزىلغان ماقالە ئىكەن. مەن ئۇنى ئەستايىدىل ئوقۇدۇم. يىگىتنىڭ بەزى تەھلىللىرى خېلى چوڭقۇر بولسىمۇ، تازا جايىغا چۈشتى دېگىلى بولمايتتى. يالتىراق سۆزلەر، قۇرۇق مەدھىيەلەر كۆپرەك بولغاندىن باشقا، ماقالىنىڭ قۇرۇلمىسى ھەم تىلىدىمۇ بەزى سەۋەنلىكلەر بار ئىكەن، مەن ماقالىنى ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بېرىپ:

— بۇنى ئېلان قىلىشقا ئالدىرىماڭ. ماقالە تېخى دەسلەپكى تەسىراتنىڭ مەھسۇلى ئىكەن. ئىمكان بولسا كۆپرەك ماتېرىيال كۆرۈپ، يەنىمۇ ئويلۇنۇپ بېقىڭ، بەدئىي جەھەتتىنمۇ پىششىقلاپ، ئۇنى ئەسەرنىڭ بېقىندىسى ئەمەس، قەلبىڭىزدىن ئورغۇپ چىققان مۇستەقىل ئەسەرگە ئايلاندۇرۇڭ. ئەڭ مۇھىمى، ئۇنىڭغا سەمىمىي ھېسىياتىڭىزنى سىڭدۈرۈڭ، — دېدىم. يىگىت ماڭا گاڭگىراش ئىچىدە قاراپ قالدى، مەن ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىمنىڭ تېگىگە ھامان بىركۈنى يېتىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

1996 ـ يىلى سېنتەبىر، ئۈرۈمچى.

دىلمۇرات دادىسىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن يەنە ئىچىدىغان بولۇۋالدى. بەزىدە مېنى بىللە ئىچىشكە چاقىرىدۇ. دائىم ئۇنىڭغا ئۇلپەت بولۇۋەرسەم كۆتۈرەلمەيدىغانلىقىم تۇرغانلا گەپ. شۇڭا، ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ يۈرىمەن. لېكىن، ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىيدۇ. ئايالى مېنى نەدە كۆرسە تۇتۇۋېلىپ قاقشاپ كېتىدۇ. ئۇنىڭغا گەپ قىلىپ قويۇڭ، دەيدۇ. دىلمۇرات بىلەن بۇ ئايال ئىككىسى ئىككى دۇنيا. دىلمۇراتتەك ئادەمنى چۈشىنىش ئۇچۇن ئۇنىڭدەك بىباھا قەلب كېرەك. ئەمما بۇ ئايالدا ئۇ يوق. دىلمۇرات بۇرۇقتۇرمىلىقىنى، غېرىبلىقىنى، دىل ئازارىنى ئۇنتۇش ئۈچۇن

ئىچىدۇ. بىراق، ھېچكىم ھاراق ئىچىپ بىر ياخشى ئاقىۋەتكە ئېرىشكەن ئەمەس. مەن ئۇنىڭ ۋاقىتسىز نابۇت بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيمەن.

بۇگۈن دىلمۇرات مېنى ئىزدەپ ئۆيۈمگە كەلدى. «ئىلھامجىنىكا، ساڭا دەيدىغان بىر گېپىم بار، بۇنى سەندىن باشقا ئادەمگە دېگىلى بولمايدۇ، ئاڭلاپ بىر يول كۆرسەتمىسەك بولمىدى» دەيدۇ.

— ئەمىسە ھاراق ئىچمەيمىز. ئاشخانىغا بارمايمىز. ھەجەر تاماق ئېتىپ بېرىپ بالىلارنى ئېلىپ بىر يەرگە بارىدۇ. ئىككىمىز كەڭتاشا ئولتۇرۇپ پاراڭلىشايلى، — دېسەم، دىلمۇرات رازى بولدى.

مەن ئۇنىڭ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ بىر نۇقتىغا تىكىلگىنىچە ئولتۇرۇپ كېتىشىگە، ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇھ تارتىشىغا، تىترەپ تۇرغان بارماقلىرى بىلەن توختىماي گالىستۇكنى بوشتىشىغا قاراپ، ئۇنى ساراسىمگە سېلىۋاتقان ئىشنىڭ ئادەتتىكىچە ئىش ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدىم. تاماقنى ئالدىرىماي يېدۇق. تاماقتىن كېيىن بىر چەينەك چاي دەملەپ، «خۇڭتاسەن» دىن بىرنى ئالدىغا قويۇپ قويدۇم. ئۇ ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرۇپ تاماكىنى ئۇلاپ چېكىۋەردى. كىچىك ئۆي بىردەمدىلا تاماكا ئىسى بىلەن تولدى. مەن دېرىزىنى چوڭراق ئېچىپ پەردىنى قايرىۋەتتىم. ئۇ ماڭا كەچۈرۈم سورىغاندەك خىجىللىق بىلەن قاراپ قويۇپ، ئاچچىق بىر كۈلۈپ:

— مۇشۇ تاماكا ئاجايىپ نەرسە ـ دە. ئىسنى ئىچىمگە لىق تولدۇرۇپ، ئالدىرىماي، تولۇق پۈۋلەپ چىقارسام، خۇددى ئىچىمدىكى قالايمىقان خىياللارنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەندەك بولۇپ، كاللام سەگىپ قالىدۇ، — دېدى.

مەن تاماكا چەكمىگەندىكىن ئۇنىڭ تەسىراتىغا ئورتاقلىشىشقا ئامالسىزلىقىمنى بىلدۈرۈپ كۈلۈپ قويدۇم.

ـــ ساڭا بۇ ئىشلارنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن، گەپنى بېشىدىن باشلاي، ـــ دېدى دىلمۇرات تاماكىسىنىڭ كۈلىنى قېقىپ ئويلىنىپ تۇرۇپ، ـــ قارا ئاكا، بىر كۈنى قىزىمنىڭ تاڭ دەۋرى شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىپ يادلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم. ئۇنىڭ گۆدەكلەرچە زىل ئاۋازى شېئىرنىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن قوشۇلۇپ مېنى شۇنچىلىك سۆيۈندۈردىكى، هاياجاندىن كۆزۈمگە ياش كەلدى. سەن بىلىسەن، بۇ شېئىرلارنى مەن شۇنچىلىك ياخشى كۆرىمەن... كېيىن نېمىشقىدۇ يەنە ئىچىم ئاچچىق بولۇپ قالدى. قىزىمنىڭ ئىسمى گۈلىستان، مەن ئۇنىڭغا هافىز شىرازىنىڭ كاتتا ئەسىرىنىڭ نامىنى ئىسىم قىلىپ قويغان. ئۇ هافىز شىرازىنىغۇ بىلمەيدۇ، ئەلشىر نەۋايىنىمۇ بىلمەيدۇ، هەتتا لۇتپۇللا مۇتەللىپنىمۇ بىلمەيدۇ. قىزىمدا نېمە گۇناھ؟ هەممە گۇناھ ئۆزۈمدە، مەن نېمىشقا ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭ كىلاسسىك شېئىرلىرىنىمۇ ئۆگەتمەيمەن، دەپ ئويلاپ، كىلاسسىك شېئىرلارنى كۆرۈشكە باشلىدىم. كۆرگەنچە ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالماي قالدىم. نەۋايى ۋە «خەمسە» چىلىك بىلەن شۆهرەت قازانغان كىلاسسىكلىرىمىزنىڭ سېنىڭ ئالدىڭدا تىلغا ئېلىشقا پېتىنالمايمەن، ئەمما، 14 ـ ئەسىردىلا «ئىشق بىلەن تىرىگ بۇ ئالەم، گەر ئىشق بولمىسا بولماس ئەردى ئادەم» دەپ خىتاب قىلغان قۇتىب؛ «گەر بويۇڭنى سەرۇى دېسەم، سەرۇىنىڭ يوق مېڭىشى، گەرلېۋىڭنى غۇنچە دېسەم، غۇنچىنىڭ يوق سۆزلىشى» دەپ تەسۋىرلىگەن رەشىدي؛ «راهەت ساڭا مەسچىدۇ ماڭا مەيخانە، جەننەت ساڭا بولغۇسى ماڭا جانانە، هەر يەردە تاپارغە يوق تاپاۋۇت ئانى، گەر كەئبە ئىچىدە بول ۋە گەر بۇتخانە» دەپ كىنايە قىلغان ئابىد؛ ۋەتىنىنى «مەن سەمەندەرمەن، ۋەتەن دەرياسى ئاتەشتۇر ماڭا، ئەندەلەيمگە هاۋايى باغۇبوستانلار لەزىز» دەپ كۆيلىگەن زەلىلەر ۋە ئۇلار يارانقان شۇنچىلىك رەڭدار، مۇكەممەل بىر مەنىۋى دۇنيا مېنى ئۆز قوينىغا تارتىپلا

ئالدى. هەممىدىن، ئەينى دەۋردىكى تۆرە ـ ئۇشانلار تەرىپىدىن «تەلبە» دەپ ئاتالغان زەلىلىيگە مەپتۇن بولۇپ، گويا غايەت بىر مەنىۋى سىرداش تاپقاندەك شادلىقتا چۆمدۇم، ھاياجاندىن كېچىلىرى كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمىدى. «بۇ كۆڭۈل بۇلبۇل گويا كى زېمىن ـ ئاسمان قەپەس، سۈندۈرۈپ پەرۋاز ئىتەرگە ناله ئەيلەر ھەر نەپەس» دېگەندەك مىسرالىرى بىلەن ئۇ مېنىڭ قەلبىمدىكى قەھرىمانغا ئايلانغانىدى. «زەلىلي تەلبەگە ئالەم قاراڭغۇ بولسا غەم بارمۇ، چاراغان ئەيلەردى ئالەمگە گويا داغى ـ ھىجرانىم» دېگەن مىسرالاردىكى ئاجايىپ مەنىلىك ئوخشىتىش؛ «نەسلى جاھاندا قالمىدى تەلبەزەللىنىڭ دېمەك، ئۆلگەندىن كېيىن كۆرۈڭ ھەرغەزەللىدىن بىر ئوغۇل» دېگەن مىسرالىرىدىكى جاسارەت ۋە ئۈمىدۋارلىق مېنى زوقلاندۇراتتى. مەن بۇ مىسرالارنى ساپ ھاۋاغا تەشنا بولغاندەك تەشنالىق بىلەن قايتا ـ قايتا ئوقۇپ كېتەتتىم. مەن توردا زەلىلي توغرىسىدا ماقالە ئېلان قىلدىم. بۇ ماقالەم «بۇلبۇل» تەخەللۇسلۇق بىر تورداشنى قىزىقتۇردى. ئىككىمىز زەلىلي توغرىسىدا بىلگەنلىرىمىزنى ۋە تەسىراتلىرىمىزنى ئورتاقلاشتۇق. كېيىن ھەر كۈنى دېگۈدەك ئىنتېرنېتتا سۆزلىشىدىغان بولۇپ كەتتۇق.

ـــ توختاپ تۇر، گېپىمنى بۆلمە ئاكا. شۇنداق قىلىپ سۆزلىشە ـ سۆزلىشە بىر ـ بىرىمىزگە باغلىنىپ قالدۇق. ئۇنىڭ بىلەن بىر كۈن سۆزلىشەلمەي قالسام كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمەيتتى، ئۇنىڭ بىلەن قىلىشمىغان گەپلىرىمىز قالمايتتى، شۇنداق ئەركىن ـ ئازادە كەيپىيات، ئىچ ـ ئىچىدىن چۈشىنىش، ئىشىنىش... مېنىڭ ئارزۇ قىلىدىغىنىم، ئىزدەيدىغىنىم شۇ ئىدى.

ـــ تۇۋا، ما گەپنى ئەمدى. كۆرۈشمەي، بىلىشمەي تۇرۇپ ھە؟ ...

ـــ ياق، ئۇ بىزگە ناتونۇش ئەمەس. ئېسىڭدىمۇ، 80 ـ

يىللاردا ياشىنىپ بىر شائىرە باشقىچە بىر ئۇسلۇبتا شېئىرلارنى يېزىپ داڭ چىقىرىپ يۈرمىدىمۇ؟ ئۆتكەندە سەن بىر ماقالەڭدە ئۇنى تىلغا ئالغان. بىز ئىككىمىز ھەتتا، ئاشۇ شائىرە ئەجەب يوق بولۇپ كەتتى، دەپ ئەپسۇسلانغانىدۇق. «بۇلبۇل» دەل شۇ ئايال ئىكەن. تۇرمۇشتا بەختسىز بولۇپلا قالماي، ئەتراپىدىكىلەرنىڭ تۆھمەت، يەكلەشلىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن، كانادادا چىقىپ كەتكەنىكەن، ھازىر تورونتودىكى بىر ئالىي مەكتەپتە ئىشلەيدىكەن. ئۇ مەكتەپتىكىلەرگە مېنىڭ ئەھۋالىمنى تونۇشتۇرۇپ، توردا ئېلان قىلغان بەزى ماقالىلىرىمنى كۆرسىتىپتىكەن، مەكتەپ تەرەپ مېنىڭ ماقالىلىرىمنى تەكشۈرۈپ مۇلاھىزە قىلغاندىن كېيىن ماڭا ئوقۇشقا قوبۇل قىلىش ئۇقتۇرۇشى ئەۋەتىپتۇ. ئەمدىكى گەپ، مەن ئوقۇشقا بارسام بىر - ئىككى يىلدا قايتىپ كېلەلمەسلىكىم مۇمكىن. بارمىسام ئۆمۈرلۈك پۇشايمانغا قېلىشتىن قورقىمەن.

— بۇغۇ ياخشى ئىشتەك قىلىدۇ. ئۆزۈڭ بىرنۇېلىپ، كېيىن خوتۇن - بالىلىرىڭنى ئېلىپ كەتمەمسەن؟

— ئەگەر مەن بارغاندىن كېيىن ئىشلار ئۆزگىرىپ قالسىچۇ؟

— مەسىلەن؟

— مەسىلەن، مەن تۇرمۇشۇمنى قايتىدىن باشلاش نىيىتىگە كېلىپ قالسام ياكى دىلنۇر...

— شۇنداقمۇ قىلارسەنمۇ؟ دىلنۇر سېنىڭ 15 يىللىق ئايالىڭ، ئەڭ مۇھىمى بالىلىرىڭغا ئۇۋال بولماسمۇ؟

— راست دەيسەن، مەن بالىلىرىمغا ئۇۋال بولىدىغان ئىشنى قىلمايمەن. لېكىن، دىلنۇر ئىككىمىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىمىزغا قاراپ، بىر مەزگىل ئايرىلىپ تۇرۇپ باقساق قانداق بولاتتىكىن، دەپمۇ قالىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە دىلنۇر مودا قوغلىشىدىغان ئايال. چەت ئەلدە ئوقۇيمەن دېسەم، پۇتۇن كۈچى

بىلەن قوللايدۇ.

— ئۇنداق بولسا ئىككىلەنمەي ئوقۇشقا بار. دوكتورلۇقنى ئال. گەرچە سەل كېچىككەن بولساڭمۇ كېرەك يوق. لېكىن، بالىلىرىڭنى ھەرگىز تاشلىما. قالغان ئىشلار ئاللانىڭ بۇيرۇقى بويىچە بولمامدۇ.

ھە راست، ھېلىقى ئىش قانداق بولدى؟ زەلىلىيەنىڭ شېئىرلىرىنى قىزىقىغا ئۆگىتەلىدىڭمۇ؟

— ئۆگىتەلمىدىم. ئۇنىڭغۇ ئاغزى كەلمىدى، ئايالىم ئارىلىشۋېلىپ يول قويمىدى. ئەمما ئوغلۇم يادلىۋالدى.

شۇنداق قىلىپ دىلمۇرات غەربىي يېپرىم شارىدىكى كاناداغا كەتتى، خېلى كۈنلەرگىچە گويا تېنىمىڭ بىر قىسمىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك ياكى روھىم قۇرۇقدىلىپ قالغاندەك بولۇپ يۈرىدۇم. بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە كۆرگەنلا ئادەم بىلەن مۇڭداشقىلى بولمايدۇ. مۇڭداشقۇدەك ئادەمنىڭمۇ بولماسلىقىمۇ ئېغىر ئىش ئىكەن. بەزىدە ئۆز ـ ئۆزۈمگە گەپ قىلىپ كېتىمەن. بۇ ئىشمىدىن ئايالىم ھەيران قالىدۇ، دېمىسىمۇ ھاياتتىكى نۇرغۇن ئىشلارغا كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ. ھايات يولىدا نېمىلەر كۈتۈپ تۇرغانىنى بىلىشكە ئىنسان قادىر ئەمەس. شۇڭا، كۈنلار پېشانىگە پۈتۈلگەننى كۆرمەي ئىلاجىڭ يوق، دېيىشىدۇ. بىراق، بىر مەزگىلگە يەتكەندە ئۆتكەن كۈنلىرىڭنى ئەسلىسەڭ، جۇدا بولغان يېقىن ئادەملىرىڭ، تونۇشۇپ، چۈشىنىشكەن، ئەقىدە قىلىشقان ياكى تاسادىپىي تونۇشۇپ قالغان، ساڭا ياخشى تىلەكتە بولغان، مېھىر ـ مۇھەببەت ئاتا قىلغان كىشىلەرنى ئەسلىسەڭ بۇ دۇنيادا كۆڭۈلنى ئىللىتىپ ئىنسانىنى ئىنسانغا باغلاپ تۇرىدىغان ئۇزۇنلىمەس بىر رىشتىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى، ئاشۇ رىشتە سېنى بۇ دۇنياغا، ھاياتقا باغلاپ تۇرىدىغانلىقىنى ھېس قىلىسەن. بىر ئىشنى ئويلىسام، ھازىرمۇ ھەيران قالىمەن. دىلمۇراتنى ئۇزىتىش يۇزىسىدىن تۇغقانلىرى بىلەن بىر سورۇندا بولۇپ قالدىم. سو-

رۇندا ناھايىتى سالاپەتلىك، كىلىشكەن بىر نازىر پاراڭ ئارىلىدى. قىدا توغراقلىق دېگەن بىر يۇرتنىڭ ئىسمىنى چىقىرىپ قالدى. مەن ھاياجانلىنىپ ئۆزۈمنىڭ توغراقلىق دېگەن يەردىن كەلگەن بىر دېھقان يىگىت بىلەن بولغان قىسقىغىنا دوستلۇقۇمنى كېيىن بېشىمغا كۆتۈلمىگەن قىسمەتلەر كەلگەن، پۈتۈن جاھان مەندىن يۈز ئۆرۈگەن كۈنلەردە قاراڭغۇ كامېردا ئولتۇرۇپ ئاشۇ يىگىتنىڭ سوۋغا ـ سالامىنى تاپشۇرۇۋالغانلىقىمنى، تازا چۈشكۈنلىشىپ، ھاياتتىن بەزگەن چاغلىرىمدا ئۇنىڭ مېھىر ـ مۇھەببىتى ماڭا شىپاھ بولغانلىقىنى سۆزلەپ بەردىم.

ـــ ئاشۇ يىگىتنىڭ ئىسمى نېمە ئىكەن؟ ـــ نازىر مەندىن سوراپ قالدى.

ـــ توختى قارىي، ـــ دەپ جاۋاب بەردىم، كۈتمىگەن يەردىن نازىر ئۆزىنىڭ دەل ئاشۇ توختى قارىينىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى! ئىككىمىز قايتىدىن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتۇق. كېيىن مەن ساقلىنىپ قالغان بىر قىسىم كونا سۈرەتلەر ئارىسىدىن دادىسىنىڭ ئەينى يىللاردىكى سۈرىتىنى تېپىپ بەردىم. نازىر ھېسسىياتچان كىشى ئىكەن، سۈرەتكە قاراپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىمىز بىرنەچچە قېتىم ئۇچراشتۇق. لېكىن، مۇناسىۋىتىمىز دەسلەپكى ھالىتىدە قالدى. ھەشەمەتلىك سورۇنلار ئۇنىڭ دادىسى قەلبىمدە قوزغىغان ئۇنتۇلغۇسىز ھېسسىياتلارنى قوزغىيالمايتتى. نازىر بىلەن مەندەك نامرات زىيالىي ئوتتۇرىسىدا ئورتاقلىق يوق ئىدى. بىراق، ئۇنىڭ دادىسى ساپ، سەمىمى قەلبى، ئۆزىگە خاس شېئىرىي سەزگۈسى، چىرايلىق خەتلىرى، سەل تارتىنىپ «يازغىنىم بولاپتىمۇ؟» دەپ كۈلۈپ تۇرۇشلىرى بىلەن مەڭگۈ ئېسىمدىن چىقمايدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بېكى نادىرىسى
www.uyghurkitap.com

ئوتتوۇز بەشىنچى باب

پەيشەنبە كۈنى سۇبھىدە، بالىلىرى بامداتقا قوپۇشتىن ئىلگىرىلا زەينەپخان ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقىدا ئاران ئىلغا قىلغىلى بولىدىغان قاراڭغۇ كوچىنى كېسىپ ئۆتۈپ، مەھەللىنىڭ يۇقىرىسىغا قاراپ ماڭدى. قايسىبىر ھويلىلارنىڭ، باغلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە ئىتلار قاۋاپ قالاتتى. يوللاردا، ئېتىز قىرلىرىدا يوغان ـ يوغان ياڭاق، ئۆرۈك دەرەخلىرى قارىيىپ كۆرۈنەتتى. مەھەللىنىڭ چېتى كېۋەزلىك ئىدى. زەينەپخان كېۋەزلىكنىڭ قىرى بىلەن كېتىۋاتقىنىدا بۇرنىغا كۈچلۈك دورا پۇرىقى ئۇرۇلدى. قۇرتنى يوقىتىش ئۈچۈن، دېھقانلار ئۇنى بولۇشىغا چاچاتتى، شۇنىڭ بىلەن ئېتىزلاردىكى قۇرت ـ قوڭغۇزلار، پاقىلار تەڭلا قىرىلاتتى، بۇلارنىڭ ئۆلۈكىنى يېگەن قۇشلارمۇ ئۆلۈپ قالاتتى. زەينەپخان ئىلگىرى دەسسىگەنلا يەردىن ئىككى ـ ئۈچ پاقا سەكرەپ چىقىدىغان چاغلاردا زىرائەتلەرگە بۇنچىۋالا قۇرت چۈشۈپ كەتمەيدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئۆزىچە ئاللا ياراتقان ھەرقانداق جانىۋارنىڭ بىر خاسىيىتى بار ئىكەن، دەپ پىچىرلىدى. ئېتىز ـ قىرلاردىن قۇشلار بىلەن پاقىلار يوقالغاندىن بۇيان كېپىنەك، قۇرت تۈتۈش ئادەملەرگە قالدى. ھەي ئادەملەر، ئۆز قىلمىشىنىڭ جازاسىنى تارتىپلا ئۆتىدىغان ئادەملەر...

كېۋەزلىكنىڭ چېتىگە قاراپ ماڭغانچە يەرلەر ئېگىزلەپ قالغاندەك بىلىنەتتى. زەينەپخان غۇۋا تاڭ يورۇقىدا سىنچىلاپ

قاراپ، كېۋەزلىكنى قۇم بېسىپ كەتكەنلىكىنى، ئەڭ چەتتىكى بىرنەچچە مو يەردىكى كېۋەزنىڭ ئۇچىلا چىقىپ قالغانلىقىنى كۆردى. قۇم دېگەن سەزگۈسىز، جانسىز نەرسە ئەمەس. ئۇ ھەممىنى سېزىپ، بىلىپ تۇرىدۇ. ئۇمۇ ماڭمىدۇ، ئۇسسايدۇ، بەزىدە خۇش بولسا، بەزىدە قۇترايدۇ. ئۇنى مۇلايىملاشتۇرىدىغان نەرسە پەقەتلا سۇ. ئادەملەر ئۇنىڭ ئىچ ـ باغرىنى قۇرۇتۇپ قويغاندا، ئۇ قۇتراپ ئۆزىنى ھەريان ئاتىدۇ. ئادەملەردىن يەر، سۇ تالىشىدۇ. ئىلگىرى بۇ يەرلەر قويۇق يۇلغۇنلۇق ئىدى. ئاندا ـ ساندا توغراقلارمۇ ياشىرىپ تۇراتتى. قۇترىغان قۇم يۇلغۇنلۇققا كەلگەندە توختاپ قالاتتى. ھازىر ئۇلار يوق، قۇم قەدەممۇقەدەم ئىچكىرىلەپ كىرىۋاتىدۇ، ئەنە ئاۋۇ قەبرىستانلىققا قارايدىغان ساۋۇت ئاخۇنىنىڭ ئۆيىمۇ قۇم تېگىدە قاپتۇ. بىر ئاينىڭ ئالدىدا، ئايزىمخانىنىڭ يەتتە نەزىرىسىدىن كېيىن تۇپراق بېشىغا كەلگەندە، زەينەپخان ئاشۇ ئۆينىڭ تۆكلۈكىدىن شىرقىراپ قۇم تۆكۈلۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرگەن.

زەينەپخان ئېتىزلىقتىن ئۆتۈپ بولغاندا مەھەللىدىكى خورازلارنىڭ بەس ـ بەستە چىللاشقان ئاۋازى ئاڭلاندى. يىراقتىن قەبرىستانلىقنىڭ دەل ـ دەرەخلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ يەردە قەبرىلەر تېزلا ئۆرۈلۈپ يوق بولۇپ كېتىدىغانلىقى ئۇچۇن، كىشىلەر قەبرە ئەتراپىغا كۆچەت تىكەتتى ياكى تۇغ ـ ئەلەم باغلاپ قويۇشاتتى. شۇنىڭغا ئاساسەن كىشىلەر ئاتا ـ بوۋا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ قەبرىسىنى يېڭىلاپ يوقلاپ تۇراتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا، داجەيدىن ئۆگىنىۋاتقان يىلدا نۇرغۇن كونا قەبرىلەر يوقىلىپ كەتتى. لېكىن زەينەپخان بالىلىرىنى باشلاپ كېلىپ توختى ئاخۇن بىلەن قۇتلۇق ھاجىنىڭ قەبرىسىنى پات ـ پات سۈزۈپ، يېڭىلاپ تۇراتتى. بالىلىرىغا «مەندىن كېيىن قالساڭلارمۇ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ ئىزىنى يوقىتىپ قويماڭلار» دەپ تاپىلايتتى.

زەينەپخان ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قەبرىسى يېنىدا بامدات نامىزىنى ئوقۇدى. ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ روھىغا ئاتاپ، بالىلىرىغا ئامان ـ ئېسەنلىك، كۆڭلىگە ئىنساب تىلەپ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا دۇئا قىلدى. قىزىنىڭ قەبرىسى ئالدىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ پىچىرلاپ ئايەت ئوقۇپ، دۇئا قىلىپ بولۇپ قەبرىگە يۆلىنىپ بىر پەس ھاردۇق ئالدى. تاڭ ئاستا ـ ئاستا يورۇشقا باشلىدى. زەينەپخان تۈيۇقسىز ئارقا تەرىپىدىن كېلىۋاتقان خەتمىقۇرئان ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. سەل نېرىدا ئابدۇغېنى ئاخۇن تېخى يېڭىلا قىرىق نەزىرىسىنى بەرگەن ئايزىمخانىنىڭ قەبرىسى ئالدىدا مۇكچىيىپ ئولتۇراتتى. زەينەپخان كىيىمىنى قېقىشتۇرۇپ، ياغلىقىنى ئوڭلاپ چىگىپ، ئابدۇغېنى ئاخۇنۇمنىڭ يان تەرىپىگە كېلىپ ئولتۇردى. ئابدۇغېنى ئاخۇنۇمنىڭ بوغۇق، ھەسرەتلىك ئاۋازدا ئوقۇغان ئايەتلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ ئىچىدە: «ئايزىمخان تەلەيلىك ئىكەن، ئارمانسىز كەتتى. كېيىنكى چاغلاردا ئۇزاق ئاغرىق تارتقان بىلەن خارلىنىپ قالمىدى. بالىلىرىمۇ بىر ـ بىرىدىن ئىنسابلىق چوڭ بولدى. دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇلار دۇئا قىلىپ بولۇپ تىنچ ـ ئامانلىق سوراشتى. ئابدۇغېنى ئاخۇن قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىنى قەبرىگە تىكىپ بىر پەس جىمىپ كەتتى، خېلىدىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ يىغلاۋاتقاندەك بوغۇق ئاۋازدا:

ـــ ماڭا بەك ئېغىر كەلدى، زەينەپخان. كېسەل بولسىمۇ ھويلىدا ئولتۇرۇپ بەرگەن بولسا، ئۇنى قىلىڭلار، بۇنى قىلىڭلار، دەپ مېنى ئىشقا بۇيرۇپ قويۇپ يانقان بولسا مەرتىۋە رازى ئەمەسمىدىم، مانا ئەمدى... سۆيىغا قارىسام يىغا تۇتىدۇ، ئۆيگە تېخى كىرگۈم كەلمەيدۇ. ئۆزۈممۇ بىلمەيلا بۇ يەرگە كۈندە نەچچە قېتىم كېلىپ قالمەن، ـــ دېدى.

ـــ سەۋر قىلسىلا، ئۆلگەننىڭ ئارقىسىدىن كەتكىلى بولمايدۇ، ئاللاتائالا رىزقىمىزنى كۆتۈرگۈچە سەۋر ـ تاقەت بىلەن

ياشىمساق كۆپۈرلۈق بولىدۇ. ئۆيگە، بالىلارغا سىلى بولمىسىلا بولمايدۇ. ئايزىمخاننى جەننەتتە راھەت كۆرسۇن دەپ ئاللا ئۆزى ئېلىپ كەتتى، ئۇنى تولا ئويلاۋەرمەسلە. دەرد دېگەن جانىنى ئىكەكدەيدۇ، دېيىشىدۇ. جانلىرىنى ئايىسىلا، مەن بېرىپ ھېلىمىگۈلنى ئەۋەتەي، 6 ـ 5 كۈن يانلىرىدا تۇرسۇن...

ـــ رەھمەتلىك سىلىنى بەك چوڭ كۆرەتتى. «توغراقلىقتا ئۇنىڭدەك ئايال يوق» دەيتتى. سىلىنى ياش تۇل قالدى، دەپ دائىم غەملىرىنى يەيتتى. ئەسلىرىدە بارمىكىن، ئاچارچىلىق يىللىرىدا سىلىنىڭكىگە ئىككى قېتىم بۇغداي ئەۋەتكەن. ئىككىلىسىنى مەن ئۆزۈم كېچىسى ئاپىرىپ ھويلىلىرىغا قويۇپ قويغان.

زەينەپخاننىڭ يۈرىكى سىرقىرىغاندەك بولدى. ئۇ ئابدۇغېنى ئاخۇنغا تىكىلىپ قاراپ:

ـــ ھەي ئابدۇغېنى ئاخۇن، ئاشۇ يىللىرى ـــ بالىلىرىم كىچىك ۋاقتىدا ئورما ئورۇشۇپ بەرگەن، ئېغىلنىڭ تېمىنى ياسىشىپ بەرگەن، ئۆگزىگە توپا سېلىشىپ بەرگەن چاغلىرىدىمۇ ئايزىمخان ئەۋەتكەنمىدى؟

ئابدۇغېنى ئاخۇن ئىككى تىزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېگىشتۇرۇۋالغان بېشىنى كۆچەپ لىڭشىتتى. زەينەپخان ئابدۇغېنى ئاخۇننىڭ كۆزىدىن ئاققان يوغان ـ يوغان ياش تامچىلىرىنىڭ قۇمغا چۈشۈپ سىڭىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

ئەمدى زەينەپخاننىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇشقا باشلىدى. بۇ ياشلارنىڭ ئايزىمخان ئۇچۇنلىكىنى ياكى ئۆزى ئۇچۇن ئىكەنلىكىنى بىلىش تەس ئىدى. زەينەپخان ئابدۇغېنى ئاخۇندىن ئايرىلىپ مەھەللە تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ ئورۇق بەدىنى بوراندا قالغان ئاجىز دەرەختەك ھەريان چايقىلاتتى. بېشى قېيىپ كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشقاندەك بولاتتى. ئۇ مەھەللىگە يېقىنلاشقاندا، ئاق رومالنى بېشىدىن ئالمىغان ھېلىمىگۈل بىلەن

تۇردى قارىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۆزىنى سەل تۇتۇۋالدى.

ئۇ ھېلىمىگۇلنىڭ ئالدىدا توختاپ:

— قىزىم، بۇ مۇسىبەت دادىڭىزغا بەك ئېغىر كەپتۇ. ئۇنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىڭلار، سىز 6 ـ 5 كۈن ئۇنىڭ يېنىدا تۇرۇڭ، — دېدى.

ئۇزاق ئۆتمەي زەينەپخان ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى.

ئاردىدىن بىر ياز، بىر قىش ئۆتكەندە، روزى ئاخۇن قومۇشلۇقىنىڭ يېنىدىكى ئوچۇقچىلىقتا يەنە پەيدا بولدى. ئۇ ئامبارىدا ئۇزاق تۇرۇپ توپا بېسىپ كەتكەن بوپىلارنى چۈۋۈپ، «ئايروپىلان»نىڭ بۆلەك، زاپچاسلىرىنى ئۇششاق ۋىنتىلارغىچە تازىلاپ، مايلاپ، بەزىدە ئەتراپىغا ئولىشۋالغان ئۇششاق بالىلارنى قوغلاپ، ئالدىراش ئىشلەپ يۈردى.

شۇ كۈنلەردە يوق بولۇپ كەتكىنىگە 17 يىل بولغان ئەخمەت تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇ «تېرەكلىك ھويلا»غا كىرىپ كەلگەندە، ئىشىكنىڭ ئۈدۈلىدىكى سۇپىدا ياتقان زەينەپخان كۈلۈپ ئورنىدىن قوپۇپ:

— بالام ئەخمەت، مەن سېنى ئىشكىتىن قاچان كىرەركىن دەپ يولۇڭغا قاراپ ياتقان، مانا ئاخىر سەنمۇ كەلدىڭ. مەن ئارمانسىز كېتىدىغان بولدۇم. كېچە ھويلىمىزدىكى بۇلاقتىن سۇ ئېتىلىپ چىقىپ چۈشىگەندىم، ئەسلىي سېنى چۈشەپتىكەنمەن ئەمەسمۇ، — دەپ ئەخمەتنى باغرىغا باستى. ئەخمەتنىڭ ياغاچتەك ئورۇق مۇرىسىگە ئېسىلىپ تۇرغىنىدا، كۈلكىسى بارا ـ بارا ئېسەدەشكە ئۆزگەردى. ئەمدىلا 40 لارغا يېقىنلاشقان بولسىمۇ قېرى ئادەملەردەك بولۇپ قالغان، چاچلىرىنىڭ تەڭدىن تولىسى ئاقىرىپ كەتكەن ئەخمەتمۇ ئۆزىنى تۇتالماي «ھۇ» تارتىپ يىغلاپ كەتتى.

ـــ يىغلىۋال بالام، بىچارە ئەخمىتىم، شۇنچە يىللاردىن بۇيان ئەلەردە تەمتىرەپ يۈرگەنسەن، كىرىكىنى كىم يۇيۇپ، ئېشىكىنى كىم ئەتكەندۇ. خاپىلىق تارتساڭ دەردىكىنى كىم ئاڭلىغاندۇ. يىغلا بالام، يىغلا، ئۆزۈڭنىڭ يۈرتىغا كەلدىڭ، ئاتا ـ ئاناڭنىڭ روھى ئەگىپ يۈرگەن يەرلەرگە كەلدىڭ. ئېغىرىكىنى كۆتۈرىدىغان تۇغقانلىرىڭنىڭ يېنىغا كەلدىڭ...

ئەتىسى چىنارلىق هويلىنىڭ ئالدىغا ئېسىل بىر پىكاپ كېلىپ توختىدى. پىكاپنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئىشىك ئالدىغا چىققان هېلىمىگۈل خۇشال بولۇپ:

ـــ ۋىيەي، رۇستەم ئاكام بىلەن خانقىز ئاچام كەپتۇ! ـــ دەپ ۋارقىرىۋەتتى. زەينەپخان ئورنىدىن تۇرماقچى بولغان بولسىمۇ، پۇت ـ قولى تىترەپ تۇرالمىدى. تۇردى قارىي بىلەن ئەخمەت دەرهال ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى. رۇستەم ئەخمەت بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. كۆڭلىدىكى نۇرغۇن گەپلىرىنى ئىزهار قىلالماي:

ـــ ئاخىر سەنمۇ كەپسەن مانا... ـــ دېگەندە، لەۋلىرى تىترەپ، كۆزلىرىگە ياش كەلدى.

ئۇچ ئوغلى هويلىغا تەڭ كىرىپ كەلگەندە، زەينەپخان ئىچىدە: «ئېھ خۇدا، بالىلىرىم ئۆزۈڭگە ئامانەت، ئۇلارنى ئۆز پاناهىڭدا ئامان ـ ئېسەن ساقلىغايسەن» دەپ ئىلتىجا قىلدى. تىپىرلاپ ئورنىدىن قوپۇشقا تەمشەلدى ـ يۇ، پۇت ـ قولى بوشاپ قوپالمىدى. خېلىلا سەمرىپ، قورساق سېلىپ قالغان رۇستەم ئىتتىك كېلىپ ئانىسىغا ئېڭىشىپ، ئۇنى خۇددى كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈۋالدى.

ـــ تۆت ئوغۇل، بىر قىزنى مانا مۇشۇنداق كۆتۈرۈپ چوڭ قىلغان ئانام ئەمەسمۇ سەن، بىزگە ئانا هەم دادا بولغان ئانام

ئەمەسمۇ سەن، يېنىڭدا بولالمىدىم، دەردىڭگە دەرمان بولالمىدىم، ــ دېگەندە ئەتراپتا كۈلۈشۈپ تۇرغانلارنىڭ كۆزلىرىدىن ياش ئاقتى.

ــ ئامان ـ ئېسەن كەلدىڭمۇ بالام، مېنى يالغۇزۇپ قويغىن، كېلىنىم بىلەن كۆرۈشەي ئەمدى...

بۇ، قۇربان هېيتىنىڭ هارپا كۈنى ئىدى.

تۇردى قارىي قۇربانلىق ئۇچۇن تەييارلاپ قويغان ئىككى قوينىڭ بىرىنى سويۇپ، گۆشىنى پارچىلاپ قازانغا سالدى. ئاكا ـ ئۇكىلار باغدىكى ياغاچ سۇپىدا چاي ئىچكەچ پاراڭغا چۈشتى.

زەينەپخان هېلىمگۈل بىلەن بىللە قازان بېشىدا يۇرگەن خانقىزنى چاقىرىپ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى. خانقىزدىن ئاچىسى خاسىيەتخانىڭ، قىزى بىلەن ئوغلىنىڭ ئەهۋالىنى سورىدى. دىلمۇراتنىڭ چەت ئەلگە چىقىپ كەتكىنىنى ئاڭلاپ:

ــ خۇدا رىزقىنى كەڭ ياراتقانىكەن، ئۆزىمۇ ئەسلىدىلا بەك ئوڭلۇق، ئېسىل بالا ئىدى. مۇراد ـ مەقسەتلىرىگە يېتەر ئىلاهىم، ــ دەپ ئۇنىڭ هەققىگە دۇئا قىلدى.

ئارقىدىن نەۋرىلىرىنىڭ ئوقۇشى، ئىشتىهاسى، سالامەتلىكى، مىجەز ـ خۇلقى قاتارلىقلارنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغچە سوراپ بولۇپ:

ــ قىزىم، بىر گەپ قىلاي، ئانامنىڭ ۋەسىيىتى دەپ قۇلاقلىرىدا تۇتسىلا، ــ دېدى.

ــ قانداق گەپلىرى بولسا ئېيتسىلا ئانا، قۇلىقىمدا تۇتىمەن، ــ دېدى خانقىز.

ــ قىزىم، ئۇرۇمچى دېگەن چوڭ شەهەر، بۇ يەرگە ئوخشىمايدۇ، ئۇ يەردە چوڭ بولغان بالىلارغا بىر نەرسە دېگىلى بولمايدۇ. خۇدا بۇيرۇسا، هەرقايسىڭلارنىڭ دۆلىتىدە بالىلىرىڭلار

چوڭ يەرلەردە ئوقۇپ كاتتا ئادەم بولمىدۇ. لېكىن، نەدە ياشىمىسۇن، نېمىش قىلمىسۇن ئاتا - بوۋىسىنىڭ تۇتقان يولىنى، قائىدە - يوسۇنىنى تاشلىۋەتسە بولمايدۇ، تىلىنى تاشلىۋەتسە بولمايدۇ. تىلنى خۇدا ئۆزى بەندىلىرىگە بەخش ئەتكەن، تىل دېگەن نەپەس، نەپەسنىڭ جېنىي بار دەپ بىكار ئېيتىشمايدۇ. ئۇ ئاتا - بوۋىلارنىڭ جېنىنى بالىچاقلىرىغا باغلاپ تۇرىدۇ، ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ تىلىنى تاشلىۋەتكەن ئادەم يىلتىزسىز دەرەخكە ئوخشاپ قالىدۇ. بۇ گەپلەرنى مەن دېمىسەممۇ سىلى ئوبدان بىلىلا، سىلىمۇ يىلتىزى، تېگى يوق ئادەملەرنىڭ قىزى ئەمەس. ئىككى بالىنىڭ كۈنى تولىراق سىلىنىڭ ئالدىلىرىدا ئۆتىدۇ. ئەگەر ئىككىسىگە مەن دېگەن مۇشۇ گەپلەرنى بىلدۇرەلىسىلە، سىلىدىن ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى بولۇپ كېتىمەن قىزىم.

خانقىز سەلگىنە شۇڭ بولۇپ كېتىپ، ئاندىن:

ـــ ماقۇل، سىلى دېگەندەك قىلىمەن، خاتىرجەم بولسىلا ئانا، ـــ دېدى.

روزى ئاخۇن ئايروپىلاننى قوراشتۇرۇپ بولدى. يەنە بىر كۈن ئۇ يەر - بۇ يېرىنى تەكشۈرۈپ، ژىنتىلىرىنى چىڭىتىپ، مايلاپ تەييارلىق قىلدى، كېچىنى ئايروپىلاننىڭ يېنىدا ئۆتكۈزدى.

ئەتىسى تاڭ سەھەردە ئايروپىلاننى يەنە بىر قۇر تەكشۈرۈپ كۆرۈپ ئۈچقۇچى ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى. توغراقلىقنىڭ زېمىنى سۈت ئۈيقۇسىدا سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئۇپۇقتىن تارام - تارام ئالتۇن نۇرلار كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغانىدى. يەنە بىر پەستىن كېيىن قۇياش جامالىنى كۆرسىتىپ ئۆركەشلەپ تۇرغان پايانسىز قۇملۇقنى، لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرغان توغراقلارنى،

باغلارنى، ئېتىزلارنى، ئۇزۇم باراڭلىرى ئاستىدىكى پاكار ـ پاكار توپا ئۆيلەرنى يورۇتاتتى. روزى ئاخۇن كۇن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئاشۇ پەيتنىڭ بىر كۇن ئىچىدىكى ئەڭ خاسىيەتلىك پەيتىنى ئىكەنلىكىنى بىلەتتى، ئۇ ئاشۇ پەيتنى كۇتۇپ تۇراتتى.

يىراق ئۇپۇقتىن كۇننىڭ گىرۋىكى لوغۇلداپ كۆرۈندى. روزى ئاخۇن تەمكىنلىك بىلەن ئالدىدىكى كۇنۇپكا تۇتقۇچلارنى ھەرىكەتلەندۈردى. گۈركىرىگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ پىرقىرىغۇچ ئايلىنىشقا باشلىدى. ئايلىنىشى بارغانسېرى تېزلەشتى. ئايروپىلان ئەتراپىدا قۇيۇن كۆتۈرۈلگەندەك بولۇپ، توپا ـ تۇمان، ئەخلەت ـ چاۋارلار توزۇدى. روزى ئاخۇن تۇتقۇچنى ئالدى تەرەپكە كۇچ بىلەن تارتقاندا ئايروپىلان بىر سىلكىنىپ يەردىن كۆتۈرۈلدى، ئۆيلەر، دەل ـ دەرەخلەر، ئېتىزلار پەستە قالدى. روزى ئاخۇن قىنىدىن چىقىپ كەتكۈدەك تىپىرلاۋاتقان يۈرىكىنى كۇچ بىلەن بېسىپ، ئايروپىلاننىڭ يۆنىلىشىنى كونترول قىلىشقا تىرىشتى. ئۇ توغرا قىلىقنىڭ ئاسمىنىنى تولۇق بىر ئايلاندى. ھېيت نامىزىنى ئەمدىلا ئوقۇپ بولۇپ مەسچىتتىن چۇۋۇلۇپ چىقىۋاتقان دېھقانلار، ئۇنىڭ ئاكىلىرى بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قاراشتى، بىرنەچچە دەپ ۋارقىرىشىپ كەتتى. بىرنەچچە بالا ئايروپىلانغا ئەگىشىپ يۈگۈردى. شەرق تەرەپتە سەھەر قۇياشى خۇددى ئۇنى تەبرىكلەۋاتقاندەك، ئۇنىڭغا يۇزلىنىپ تۇراتتى. ئۇ شۇقەدەر زور، ھەيۋەتلىك ئىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا قۇشلار قاناتلىرى بىلەن بۇلۇتلارنى يېرىپ ئۇچۇشاتتى. ئۇدۇلدىن ئۇرۇلۇۋاتقان سالقىن ھاۋا ئۇنى ھۇزۇرلاندۇراتتى. روزى ئاخۇن بىردىنلا ئازابلىق ئۆتمۈشتىن، روھى ھەم جىسمىنى چىرماپ تۇرغان ئاسارەتتىن قۇتۇلغاندەك يەڭگىللەپ قالدى. ئۇ كۆزىنى يىراقلارغا تىككىنىدە چەكسىز ئازادىلىك ئىچىدە دىلى

يايراپ كەتتى. ئۇ بىردىنلا ئانىسىنى ئېسىگە ئالدى. ئۇنى كۆرمىگىلى خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغىنىنى، ئۇنىڭ مىجەزى يوق ئىكەنلىكىنى، بۇ دۇنيادا ئۆزىگە ئانىسىدىن يېقىن، ئانىسىدىن مېھرىبان ئادەم يوق ئىكەنلىكىنى ئويلىدى. ئۇ ئانىسىنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن تېرەكلىك هويلىنىڭ ئالدىدىن غارقىراپ پەس ئۈچۈپ ئۆتتى، هويلىدا ياتقان ئانىسىنىڭ قورقۇپ، تەمتىرەپ ئۆزىگە قاراپلا قالغىنىنى كۆرۈپ، ئانىسىغا قاراپ كالچىراپ كۈلۈپ، قولىنى پۇلاڭلاتتى.

كېچىسى قۇملۇق تەرەپتىن گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز كەلدى. تالاغا يۈگۈرۈشۈپ چىققان ئادەملەر قۇملۇقتا ئاسمان ـ پەلەك بولۇپ كۆتۈرۈلگەن ئوت يالقۇنى ۋە ئىس ـ تۈتەكنى كۆردى. روزى ئاخۇن شۇنىڭدىن كېيىن هېچيەردە كۆرۈنمىدى. كىشىلەر ئۇنى ئايروپىلان بىلەن بىللە كۆيۈپ كېتىپتۇ، دېيىشەتتى. گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز چىققان شۇ سائەتتە زەينەپخان نەپەستىن توختىدى.

توغراقلىقنىڭ يۇقىرىسىدىكى تىمتاس قەبرىستانلىق بۈگۈن ئادەم بىلەن تولدى. هەممىسى دېگۈدەك سەللە يۆگەپ بېلىگە ئاق باغلىغان جامائەتنىڭ ئالدىدا زەينەپخاننىڭ ئوغۇللىرى ـــ تۇردى قاري، رۇستەم، ئەخمەت، ۋىلاخۇنبايىنىڭ نەۋرىلىرى، ئابدۇغېنى ئاخۇن، تاش ئاخۇن، يۈسۈپ ئاخۇن، دۇكانچى ئوبۇلقاسىم ئاخۇن، نەمەت ئاخۇن، داۋۇت ئاخۇن قاتارلىق ئاقساقال بۇۋايلار، ئىمام ئاخۇنۇم، مەزىن ئاخۇنۇم، ياسىن قاري قاتارلىقلار تۇراتتى، بۈگۈن بۇ يەرگە توغراقلىقنىڭ ئۈچ مەھەللە، بىر بازىرىدىكى جېنى بارلىكى ئەر كىشى قالماي كەلگەنىدى. كۆزلەرگە لىق تولغان ياش، چىرايلاردا ئەكس ئەتكەن جۇدالىق هەسرىتى

مەرھۇمەنىڭ توغراقلىقتىكى ئەڭ قەدىمىي بەمەتنىڭ ئەزاسى بولغانلىقىدىن ياكى ئابرۇيلۇق ئوغۇللىرىنىڭ بولغانلىقىدىن ئەمەس ئىدى. بۇ ئاددىي، جاپاكەش ئايال خۇددى بىر پاك ئېتىقادتەك، خۇددى ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئۆسۈپ يېتىلگەن ئاچا-سىڭلىسى ياكى مېھرىبان ئانىسىدەك كۆڭۈللەردىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغانلىقىدىن ئىدى. بۇ جۇدالىق ھەسرىتىگە ئاسمانمۇ ھەمدەم بولۇۋاتقاندەك تۇرۇلۇپ يامغۇر بۇلۇتلىرىنى قاينىتىپ تۇراتتى.

كېگىزگە ئورالغان مېيىتنى ئىككى قوللاپ كۆتۈرۈپ لەھەتكە ئېلىپ كىرگەندە، تۇردى قارىي قار - يامغۇردەك تۆكۈلۈپ چىقتى. جامائەت سېپى بوران تەگكەندەك داۋالغۇدى. ھازىدارلار يەرلىك بېشىغا يىغىلغاندا، تۇردى قارىي قەددىنى كۆتۈرۈپ:

— ئىمام ئاخۇنۇم، ئەھلى جامائەت، ئانام زەينەپخان قانداقراق بىر مەزلۇم ئىدىكىن؟ — دېدى. ئىمام ئاخۇنۇم رەسمىيەت بويىچە:

— ئانىلىرى زەينەپخان بەش ۋاق نامازنى تەرك قىلمايدىغان، تەقۋادار مۇسۇلمان ئىدى. ھېچ كىشىگە يامانلىق قىلمىغان، كىشىنىڭ ھەققىگە قارا سانمىغان، يېتىم - يېسىرنىڭ بېشىنى سىلىغان ئوبدان مەزلۇم ئىدى، — دەپ جاۋاب بەردى. بۇ سۆزلەر ئۇنىڭ بالىلىرىنىڭ نەزىرىدىكى، مۇشۇ يۇرتتا ئۇنىڭ بىلەن بىللە يىغلاپ، بىللە كۈلگەن كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىكى ئوبرازىنى ئىپادىلەشكە ئاجىز ئىدى. مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ئىچىدە ئابدۇغېنى ئاخۇنۇمنىڭ كۆز ئالدىدىن تاۋار - دۇردۇنغا ئورالغان، ئالتۇن قاداقلىق دوپپا كىيىپ، چاچلىرىنى ئۇششاق ئۆرۈۋالغان كىچىك زەينەپ؛ ئاددىي مارجان دوپپا، چىت كۆڭلەك

كىيۈالغان، توم ئىككى ئۆرۈم چېچىنى سىلكىتىپ قويلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپ يۈرىدىغان «پومپىشچىكنىڭ قىزى» زېنەپ؛ بىر بالىسىنى يېتىلەپ، بىرنى كۆتۈرۈپ، قولتۇقىغا تاغار قىسىپ ئېتىزلىققا كېتىۋاتقان ئېغىر ئاياغ زېنەپ؛ ئاچارچىلىق يىللىرىدىكى بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان، تۈكۈرۈكسىز يۈتۈپ، ئاخىرقى بىر بۇردا نانىنى بالىلىرىغا ئۈلەشتۈرۈپ بېرىۋاتقان زېنەپ؛ داجەيدىن ئۆگىنىش يىللىرىدىكى كۈنىگە 12 سائەتلەپ ئىشلەپ، ئىشتىن يانىدىغان چاغدا ماڭالماي، ئىككى پۈكۈلۈپ ئېتىزلىقتا يېتىپ قالغان زېنەپ... خۇددى كىنو كۆرۈنۈشلىرىدەك بىر - بىرلەپ ئۆتمەكتە ئىدى.

كىچىكىدە، ئۇ جاڭگالدا قوي بېقىۋاتقان چاغلىرىدا ئاسماندىكى ئەڭ نۇرلۇق يۇلتۇزنى زېنەپكە ئوخشىتاتتى. ئەلۋەتتە، ئۇنىڭدەك پادىچى ئاسماندىكى يۇلتۇز بىلەن تەڭ بولالمايتتى. كېيىن جاھان ئۆزگەردى، ئۇ داغدۇغىلىق ھەربىكەتلەر تىنچىپ، زېنەپكە يېقىنلاشقۇدەك پۇرسەتنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ يۈردى. كۈتمىگەندە، زېنەپنىڭ ئەترابىدا توختى قارىي پەيدا بولدى. ئۇنى ئابدۇغېنى ئاخۇنۇمنىڭ كۆز ئالدىدىن خۇددى چۈجە ئالغان بۈركۈتتەك ئېلىپ كەتتى. ئۇ بىر مەزگىل ئازابلىنىپ يۈردى. ئەمما، كۆڭلىدە چىراي - تۈرقى كېلىشكەن، خۇشخۇي، تېگى ئېسىل توختى قارىنىڭ زېنەپكە تېخىمۇ لايىق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە توختى قارىي ئۇنىڭ جان دوستى ئىدى. بۇنىڭلىق بىلەن ئۇنىڭ زېنەپكە بولغان ئېجىللىقى يوقالمىدى، بەلكى ئۇنى ھەربىر كۆرسە يېڭىلىنىپ، ئۇلغىيىپ باراتتى، ئەمما بۇ ھېچقانداق تاماسىز، غەرەزسىز ھېسسىيات ئىدى. يىللار ئۆتكەنچە بۇ ھېسسىيات خۇددى ئاز ئۇچرايدىغان بىباھا گۆھەردەك سۈزۈلۈپ يالتىرىدى. دۇنيادا شەخسىيەتسىز مۇھەببەت بولمايدۇ،

دېيىشىدۇ. ئەمما، ئابدۇغېنى ئاخۇنۇمنىڭ كۆڭلىدىكى ھېسسىيات دەل ئەنە شۇنداق شەخسىيەتسىز، تاماسىز مۇھەببەت ئىدى.

ئۇ زەينەپنىڭ ئائىلىسى، بالىلىرىغا زىيان سېلىشنى خالىمايتتى. ئۇنىڭ نام ـ ئابرۇيىغا قىلچە داغ چۈشۈرىدىغان ئىشنى قىلمايتتى. ئۇ شۇنداق تۇيۇۋز، سەممىي ئادەم ئىدى. زەينەپكە بولغان ئامراقلىقىنى ھېچ ۋاقىت يوشۇرۇپمۇ يۈرمەيتتى. ئۇنىڭ ھېسسىياتى، قانداق ئادەملىكىنى خوتۇنى ئايزىمخان ئوبدان چۈشىنەتتى. ئۇ ئۇنى كۈنلىمەيلا قالماستىن، «زەينەپخان يالغۇز قانداق قىلىۋاتىدىغاندۇ؟» دەپ ئۇنى زەينەپخانىنىڭ ئېغىر ـ يېنىك ئىشلىرىنى قىلىپ بېرىشكە ئەۋەتەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئابدۇغېنى ئاخۇن خوتۇنىنى تېخىمۇ قەدىرلەيتتى. ئايزىمخان ئۆلۈپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئىچ ئاغرىقى ئەمدىلا ئۇنتۇلۇشقا باشلىغان كۈنلەردە، ئۇ زەينەپخانىنىڭ يەنە يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىدى. ئەمما، ئۇنىڭ بۇنداق تېز كېتىپ قېلىشىنى ئويلىمىغانىدى...

ئابدۇغېنى ئاخۇن ئاقىرىپ كەتكەن قويۇق قاشلىرىنى كۆتۈرۈپ، نۇرسىز كۆزلىرىنى ئەتراپقا تىكتى. ھازىرلار ئۇزاپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ يالغۇز قالغانىدى. ئۇنىڭدىكى ئىككى قەدەم نېرىدىكى يەرلىكتە ئۇ ئۆمۈرۈايەت ئۇنتۇيالمىغان، ئۇنىڭ ئۈچۈن شۇنچىلىك ئەزىز ھەم پاك بىر ئايال ياتاتتى. بۇ ئايال ئۇنىڭ بۇ دۇنياغا بولغان ئاخىرقى تارتىشىشى ۋە ئوت ئۇچقۇنىدەك ئۇمىدىنىمۇ بىللە ئېلىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۇزاق ياشىيالمايدىغانلىقىنى بىلەتتى.

ئۇ يىراقلارغا قارىدى. بالىلىق، ياشلىق چاغلىرىدىكى نۇرغۇن ئىشلار سەلدەك ئۇلغىيىپ خىيالىدىن ئۆتكەنده، ئۆزىنى 200 يىل ئۆمۈر كۆرگەندەك ھېس قىلدى، يەنە بىر ئويلىسا بۇرۇتى خەت

تارتقان چاغلار خۇددى تۇنۇگۈنكى ئىشلارەك بىلىندى. بۇ ئۆمۈر نەقەدەر قىسقا ـ ھە. خۇددى چۈشتەك، خىيالدەك، ئەقلىڭنى تېپىپ بولغۇچە كۆز ئالدىڭدىن يىتىپ بولىدىغان...

ئۇ بېشىدىن تۇمىقىنى ئېلىپ ئاسمانغا قارىدى. ئاسمان خۇددى قوغۇشۇن يېيىلغاندەك خىرە ئېغىر ھەم كۆڭۈلسىز ئىدى. ئۇنىڭ بۇرجەكلىرىدىكى قىزىللىق گويا ئوت لاۋۇلداپ تۇرغان دوزاخ كۆرۈنۈپ تۇرغاندەك تۇيغۇ بېرەتتى.

ئابدۇغېنى ئاخۇن قانداقتۇر بىر يامان ئىش يۈز بېرىدىغاندەك ۋەھىمىگە چۈشۈپ قالدى. ئۆز ـ ئۆزىگە: «ھاۋانىڭ پەيلى بەك بۇزۇق، ئىتتىكرەك ئۆيگە كېتىۋالاي» دەپ غودۇڭشىدى. خۇددى ئايرىلىشقا قىيمىغاندەك، سەل نېرىدىكى ئايزىمخاننىڭ قەبرىسىگە، ئۇنىڭ بېرىسىدىكى يېڭى يەرلىككە يېنىشلاپ قارىدى ـ دە، ھاسىسىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ مەھەللە تەرەپكە قاراپ ماڭدى. يىراقتا ئاپپاق بىر نەرسە پىلدىرلاپ كۆرۈنەتتى. ئۇ ئۇنىڭ ھېلىمىگۈل ئىكەنلىكىنى ئالدىغا كەلگەندىلا تونۇدى.

شۇ كۈنى ئەلياتقۇ بولغاندا بوران كۆتۈرۈلدى. بوراننىڭ ئەنسىز گۈركىرەشلىرى ئىچىدە ئۈيان ـ بۇيانغا ئۆرۈلۈپ ئۇخلىيالماي ياتقان كىشىلەر ئاخىر قاتتىق ئۇيقۇغا غەرق بولغان چاغلىرىدا، ئىشىك ـ تۆڭلۈكلىرىدىن، دېرىزىلىرىدىن شىرىقلاپ قۇم بېسىپ كىرىۋاتقانلىقىنى تۇيماي قېلىشتى. قۇم ئوتقا، سۇغا ئوخشىمايدۇ. ئەمما، ئۇ ئادەمنى تۇنجۇقتۇرغۇدەك جىمجىتلىق ئىچىدە رەھىمسىزلىك بىلەن ئۆز ئىشىنى قىلىۋېرىدۇ. كىمدۇر بىرلىرى دەھشەتلىك ئاۋازدا ۋارقىراپ ناله ـ پەريات چەككەندىلا كىشىلەر ئۆندەرىشىپ قوپۇشتى. قىيا ـ چىيا قىلىشىپ، بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشىپ، ئۇششاق بالىلىرىنى قۇمنىڭ ئاستىدىن

تارتىپ چىقىرىپ، قولغا ئالغۇدەك نەرسىلىرىنى ئېلىشىپ مەھەللىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا قاراپ يېقىلىپ ـ قوپۇپ يۈگۈرۈشتى.

قۇم ئاستىدىن جېنىنى ئېلىپ چىققان تېخىمۇ كۆپلىرى ئۆلە ـ تىرىلىشىگە باقماي ماشىنىلىق، ھارۋىلىق، ئات ـ ئۇلاغلىق، پىيادە ناھىيە تەرەپكە قاراپ قېچىپ كېتىۋاتاتتى. تاڭ يورۇشقا باشلىغانىدى. قۇياش كۆتۈرۈلسە قۇملۇق ئوتتەك قىزىپ كەتسە ئىسسىق جانلىرىنىلا ئېلىپ چىققان بۇ ئادەملەرگە تەس بولاتتى.

قۇم خۇددى غەزەپكە كەلگەن غايەت زور يىرتقۇچتەك توختىماي سىلجىماقتا ئىدى. يىراقتا قاراپ تۇرغان كىشىلەرگە پۈتكۈل تەكلىماكان ئورنىدىن قوزغىلىپ بېسىپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە توغرا قىلىق قۇم دۆۋىلىرى ئاستىدا غايىب بولدى.

ئوتتۇز ئالتىنچى باب

يەنە يىللار ئۆتتى. پايانسىز قۇملۇقتا بوران تىنمسىز ھۇۋلاپ، سانسىز بارخانلار كۆچتى. دۆڭ يوتىلار ئويمانغا، ئويمانلار دۆڭ يوتىلارغا ئايلاندى.

ئەنگلىيەنىڭ لوندون شەھرى ئەتراپىدا ياشايدىغان 80 ياشلىق روبېرت. تايلۇر ئەپەندى بىركۈنى دادىسىنىڭ تەۋەررۈكلىرى ئارىسىدىن گىرۋەكلىرى قىرچىلىپ، ژاراقلىرى سارغىيىپ كەتكەن بىر خاتىرىنى تېپىۋالدى. بۇ ئۇنىڭ چوڭ بوۋىسىنىڭ ئېكسپېدىتسىيە خاتىرىسى ئىدى. ئۇنىڭدا دۇنياغا مەشھۇر تەكلىماكان قۇملۇقىدىكى مۆجىزە كەبى بىر يۇرت خاتىرىلەنگەنىدى: «دۇنيا بويىچە ئەڭ كۆركەم، ئەڭ چىداملىق دەرەخ بولغان توغراقلار، بۇ يېگانە جەننەتنى بورانلار ھۇۋلاپ تۇرىدىغان، ئۇستىخانلار بىلەن قۇمغا پاتقان كۆتەك ھارۋىلار ئاقىرىپ كۆرۈنىدىغان مۇدھىش قۇملۇقتىن ئايرىپ تۇرىدۇ. ئاشۇ توغراقلارنىڭ ئارىسىدا ئاريېئان ئىرقىغا تەۋە ئاجايىپ قاۋۇل، ئىشچان ھەم ئاق كۆڭۈل ئادەملەر ماكانلاشقان. ئۇلارنىڭ قىزلىرى پەرىشتىلەردەك چىرايلىق ھەم مۇلايىم. ئادەملەر مەھەللە ئوتتۇرىسىدىكى مەسچىتتە نامىزنى ئوقۇپ بولۇپ، پارچە ـ پارچە ئېتىزلىقلاردا تېرىقچىلىق قىلىدۇ ياكى مال باقىدۇ. ئۇلار شۇكۇر ـ قانائەت بىلەن بەكمۇ ئاددىي، ئەمما مەنىلىك ياشايدۇ.

كتاب نۇر يېكتى
www.uyghurkitap.com

ھەر كۈنى گۈگۈمدا مەھەللىگە قايتقان مالىلارنىڭ ئايىغىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزان كۆككە ئۆرلىگەن، قىز ـ چوكانلار قاپاق، سوغىلىرىنى كۆتۈرۈپ بۇلاق بويىغا ماڭغان، ئوششاق بالىلار مۆكۈشمەك ئويناش ئۈچۈن بىر ـ بىرىنى چاقىرىشىپ يۈرگەن ۋاقىتلاردا بۇ يۇرت ھاياتىي كۈچكە تولىدۇ. كۆپ ئۆتمەي يوغان ھەم دۈپدۈگىلەك ئاي توغراق شاخلىرىنىڭ ئارىسىدا پەيدا بولىدۇ. مەزىنىنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازىدىن كېيىن مەھەللە تىمتاسلىق ئىچىدە ئۈيقۇغا غەرق بولىدۇ...» خاتىرىدە يەنە بۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، ئۆرپ ـ ئادەتلىرى، شېئىر ـ قوشاق، چۆچەكلىرى، بىر مولا، بىر باخشى ۋە ئۇنىڭ دورىلىرىنىڭ ئۆزى بىلەن ھەمراھلىرىنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىقى خاتىرىلەنگەن. ئۇ يەنە ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە ئاشۇ يۇرتقا يەنە بىر قېتىم بېرىپ، ئاشۇ ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ ياخشىلىقىنى قايتۇرۇش، ئۇ يەرنىڭ ئۆزگىچە مەدەنىيىتىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاپ ئۆگىنىش ئارزۇسىنى بىلدۈرگەنىدى. روبېرت. تايلۇر ئەپەندى بۇ قۇرلارنى ئوقۇۋېتىپ كۆزىگە ياش ئالدى. ئۇ بوۋىسىنىڭ بۇ ئارزۇسىنى ئورۇنلىماقچى بولدى ۋە بۇنى ئۆزىنىڭمۇ ئاداقىي ئارزۇسى دەپ بىلدى. ئۇ نۇرغۇن تىرىشچانلىقلاردىن كېيىن توغراقلىق دېگەن يەرنى ئىزدەپ تاپتى. ئۇ يەر ھەقىقەتەنمۇ جەننەتكە ئوخشايتتى. ياپيېشىل دەل ـ دەرەخلەرنىڭ تۇۋىدىن بۇلاقلار قايناپ چىقىپ تۇراتتى. تۈرلۈك ياۋايى ھايۋانلار، ئۇچار قانات، جان ـ جانىۋارلار بۇلاقلاردىن سۇ ئىچىپ خاتىرجەم ياشايتتى. روبېرت. تايلۇر ئەپەندى توغراقلىق ئارىسىدا بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرگەن بىر جۈپ يولۋاسىنى

سۈرەتكە تارتىۋالدى ۋە ئۇنى يۈرتىغا ئېلىپ كېتىپ ئۆيىنىڭ تۆرىگە ئېسىپ قويدى. ئاجايىپ زور، رەڭدار، ھەيۋەتلىك ھەم سالاپەتلىك بۇ يولۋاسلار توغراقلىقنىڭ ھەقىقىي ئىگىسى ئىدى. ئۇلار توغراقلىققا ئەبەدىيلىك قايتىپ كەلگەنىدى.

2009 ـ يىلى 6 ـ ئاي، ئۈرۈمچى

www.ghurkitap.com

图书在版编目(CIP)数据

往事：维吾尔文 / 哈丽达·斯拉音著. — 喀什：喀什维吾尔文出版社；乌鲁木齐：新疆电子音像出版社，2010.4
(哈丽达·斯拉音作品选；1)
ISBN 978-7-5373-1992-8

Ⅰ.①往… Ⅱ.①哈… Ⅲ.①长篇小说 — 中国 — 当代 — 维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.①Ⅰ247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2010)第055212号

丛 书 名	哈丽达·斯拉音作品选－1
书　　名	往事
策　　划	艾则孜·阿塔吾拉·萨尔特肯
作　　者	哈丽达·斯拉音
责任编辑	艾尼瓦·库迪力克
特约编辑	亚力坤·肉孜
责任校对	买哈巴·铁外库
特约校对	阿不都热依木·阿不力米提
出　　版	喀什维吾尔文出版社 新疆电子音像出版社
地　　址	乌鲁木齐市西虹西路36号
邮　　编	830000
发　　行	新疆新华书店
印　　刷	新疆新华印刷厂
开　　本	880×1230mm　1/32
印　　张	13.25
版　　次	2010年4月第1版
印　　次	2011年7月第1次印刷
印　　数	5000
书　　号	ISBN 978-7-5373-1992-8
定　　价	46.00元

(书中如有缺页，错页及倒装请与工厂联系)